

**UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”
DIN CHIȘINĂU**

**CERCETAREA ISTORICĂ ȘI CULTUROLOGICĂ
ÎN SPAȚIUL UNITAR EUROPEAN:
PARADIGME, REALITĂȚI, PERSPECTIVE**

IN HONOREM VALENTINA ENACHI

Coordonatori: VALENTINA URSU, LARISA NOROC

CHIȘINĂU, 2023

Recomandat pentru publicare în ședința Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău din 30 august 2023, pr. verbal nr. 1.

Recenzenți:

LUDMILA COADĂ, dr. în istorie, conf. univ., Universitatea Liberă Internațională din Moldova

VALENTIN CUȘCĂ, dr. în filosofie, conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău

Redactor literar:

ELENA JUNGHIETU

Procesare computerizată și copertă:

ION BULICANU

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Cercetarea istorică și culturologică în spațiul unitar european: paradigme, realități, perspective: in honorem Valentina Enachi : Culegere de studii / Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău ; coordonatori: Valentina Ursu, Larisa Noroc. – Chișinău : [S. n.], 2023 (CEP UPSC). – 578 p. : fig., fot. color, tab.

Texte : lb. rom., rusă. – Rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – [100] ex.

ISBN 978-9975-46-817-6.

082=135.1=161.1

C 35

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069

Responsabilitatea științifică o au autorii studiilor.

© Autorii, 2023
© UPS „Ion Creangă”, 2023

CUPRINS

PARTEA I

CONFERENȚIARUL UNIVERSITAR

VALENTINA ENACHI LA 65 ANI

Dr. hab., prof. univ., membru-corespondent al Academiei de Științe a Moldovei Victor MORARU. VOCAȚIE ȘI MĂiestRIE PEDAGOGICĂ.....	10
Dr., conf. univ. Valentina URSU. VALENTINA ENACHI – TALENTAT PEDAGOG ȘI ERUDIT SAVANT.....	13
Dr. conf. univ. Valentina ENACHI. PERICOLELE CARE NE PASC: NEPĂSAREA, FUGA DE REALITATE. Interviu pentru emisiunea „Jurnal săptămânal” de la postul de radio Europa Liberă Moldova.....	33

PARTEA A II-A

MATERIALELE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

„CERCETAREA ISTORICĂ ȘI CULTUROLOGICĂ ÎN SPAȚIUL UNITAR EUROPEAN: PARADIGME, REALITĂȚI, PERSPECTIVE”

24-25 februarie 2023, Chișinău

ȘEDINȚA PLENARĂ

1. Dr. Valentina ENACHI, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. <i>Identitățile culturale și politice în spațiul public din Republica Moldova: modalități de abordare în presă și în educație.....</i>	37
2. Dr. hab. Elena PLOȘNIȚA, Muzeul Național de Istorie a Moldovei. <i>Istoria, muzeul de istorie și educația muzeală – abordări moderne.....</i>	44

SECȚIUNEA I. EVOLUȚII ȘI PROCESE ISTORICO-CULTURALE: PROMOVAREA VALORILOR ETNICE ȘI CONSOLIDAREA SOLIDARITĂȚII CETĂȚENEȘTI/

1. Dr. hab. Constantinov Valentin, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. <i>Modele istorice în discursul politic polonez în primele decenii ale secolului al XVII-lea.....</i>	56

2. **Drd. Făiniș Radu-Andrei**, Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, România. *Istorie, cultură și spiritualitate românească în contextul european al veacului al XVIII-lea* 68
3. **Drd. Grajdari Sorin**, Universitatea de Stat din Moldova, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău. *Măsurile întreprinse de administrația imperială rusă în scopul statornicirii negustorilor alogeni în Basarabia (1812-1830)*..... 74
4. **Dr. hab. Tomuleț Valentin**, Universitatea de Stat din Moldova. *O primă tentativă de emigrare a țăranilor din satul Tabani, județul Hotin în regiunea Amur, Imperiul Rus (1902)*..... 80
5. **Seu Alexandru**, profesor de istorie și educație pentru societate, Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”, mun. Edineț. *Foametea din 1946-1947 în memoria locuitorilor satului Fetești din raionul Edineț, Republica Moldova*..... 110
6. **Priorov Serghei**, licențiat în științe ale educației, absolvent al Universității de Stat „Gr. Țamblac” din Taraclia. *Din istoria raionului Taraclia*..... 117
7. **Drd. Rădescu Andreea Denisia**, Universitatea din Craiova, România. *Considerații privind familia și politica demografică impusă pe perioada regimului comunist în România*..... 124

SECȚIUNEA 2. CULTURA, ISTORIA ȘI COMUNICAREA MEDIATICĂ ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR SOCIALE ACTUALE/

1. **Dr. Cușcă Valentin**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Paradigma omul – ființă simbolică – în context filosofic, cultural și socio-lingvistic* 135
2. **Drd. Coșerea M. Simona Veronica**, Școala doctorală de științe sociale și umaniste, Universitatea din Craiova, România. *Mass-media și cultura de masă*..... 148
3. **Dr. Niculescu George**, Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. *Credibilitatea și reputația în comunicarea mass-mediei din România*..... 153
4. **Dr. hab. Negoită Cătălin**, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, România. *Asociația Română de Istorie a Presei – despre media ca oglindă a societății*..... 166
5. **Dr. Lazarev Ludmila**, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Chișinău. *Promovarea identității culturale europene în mass-media*..... 186

6. **Dr. Bohanțov Alexandru**, Institutul Patrimoniului Cultural, Republica Moldova. „*Estetica supraviețuirii*” în filmul televizat *REPETIȚIE CU ORCHESTRĂ* de Federico Fellini..... 195
7. **Dr. Ceastina Alla**, Institutul Patrimoniului Cultural, Republica Moldova. *К 150-летию открытия Кишиневского реального училища: по следам одной ознакомительной экскурсии в румынский город Яссы в 1909 году*..... 202
8. **Dr. hab. Степанов Вячеслав**, Институт славяноведения Российской Академии наук, г. Москва, Российская Федерация). *Кантемириана в творчестве русских краеведов Орловской области во второй половине XX в.*..... 211
9. **Dr. Sîrf Vitali**, Institutul Patrimoniului Cultural, Republica Moldova. *Волшебная сказка в литературном творчестве С. Булгара. (К 70-летию со дня рождения гагаузского писателя)*..... 220

SECȚIUNEA 3. COMUNICAREA INTERCULTURALĂ: DIALOG SAU CONFRUNTARE?/

1. **Dr. Burlacu Valentin**, Agenția de Știință și Istorie Militară, Chișinău; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Conflictul Transnistrean: Aspecte istoriografice*..... 226
2. **Dr. Buzinschi Elena**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Toleranța – calitate spirituală a individului*..... 252
3. **Dr. Noroc Larisa**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Activitățile Fundației Culturale Regale „Principele Carol” în Basarabia interbelică*..... 259
4. **Dr. Petrenco Liuba**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Dezvoltarea competenței de comunicare interculturală a studenților prin strategii moderne*..... 269
5. **Тихомиров Андрей Владимирович**, магистр культурологии, Гродненский государственный музей истории религии, г. Гродно, Беларусь. *Молдавская община Беларуси: стратегии репрезентации и межкультурной коммуникации*..... 276
6. **Dr. Ardelean Elena**, Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, România. *Strategii de comunicare culturală în contextul pandemiei Covid 19*..... 291
7. **Dr. Trifu Simona**, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila”, București, România; **Dr. Trifu Arina Cipriana**, „Carol Davila” Central Military Emergency University Hospital, Bucharest, Romania. *Emoții și emoționalitate în arealul sănătății*..... 299

8. **Drd. Soroceanu Igor**, Institutul de Administrație Publică al Universității de Stat din Moldova. *Prevenirea individuală a infracțiunii de fraudă informatică de infractorii digitali în calitate de mercenari.....* 324

SECȚIUNEA 4. NOI PERSPECTIVE INTERCULTURALE ÎN EPOCA CONTEMPORANĂ/

1. **Dr. Miron Marina**, Centrul de Cercetare în domeniul Științe Umaniste, Institutul de Cercetare și Inovare al Universității de Stat din Moldova; **Dr. Miron Viorel**, AO Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova, Chișinău, R. Moldova. *Cercetări etnologice de teren trecute în spațiul online pentru optimizarea proceselor de valorificare și promovare a patrimoniului local.....* 334
2. **Dr. Miron Viorel**, Centrul de Cercetare în domeniul Științe Umaniste, Institutul de Cercetare și Inovare al Universității de Stat din Moldova; **Dr. Miron Marina**, AO Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova, Chișinău, R. Moldova. *Bucătăria locală a comunităților rurale din Republica Moldova valorificată în turism.....* 344
3. **Dr. Arapu Valentin**, Institutul Patrimoniului Cultural, Republica Moldova, **Arapu Gabriel**, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițeanu” din Chișinău. *Impactul bolilor contagioase asupra imaginarului colectiv: cazul leprei în context istoric, epidemiologic și etnocultural.....* 354
4. **Dr. Natalia Grădnaru**, Institutul Patrimoniului Cultural, Republica Moldova. *Arta moșitului: practică tradițională și element de identitate culturală.....* 365
5. **Samoilenco Valentina**, lector universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Obiceiuri și tradiții de Mărțișor în arealul românesc.....* 374
6. **Dr. Dolghi Adrian**, Institutul Patrimoniului Cultural, R. Moldova. *Transformări în locuința din mediul rural în RSS Moldovenească în anii 1944-1961.....* 384
7. **Dr. Suvac Sergiu**, Institutul Patrimoniului Cultural, Republica Moldova, profesor de istorie. *Gospodăria tradițională din zona Codrilor Orheiului. Studiu de caz: localitatea Brănești.....* 398
8. **Dr./ Lisnic Angela**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău; **Vinițaia Natalia**, profesoară de Istorie, școala nr. 7 din or. Dubăsari, Republica Moldova. *Символика фронтона частного дома как элемент этнической ценности в локальной истории.....* 409

9. **Dr. Zaicovschi Tatiana**, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău.
Сохранение особенностей похоронно-поминальной обрядности у липован Республики Молдова..... 429

SECȚIUNEA 5. NOI CONȚINUTURI ȘI METODE DE PREDARE ÎN PROCESUL DE STUDIERE A ISTORIEI ȘI CULTURII. ARGUMENTE, OPINII, RECOMANDĂRI/

1. **Dr. hab. Petrovski Nina**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Pragmatica – un nou contextl învățării istoriei.* 437
2. **Dr. Ursu Valentina**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Istoria și cultura comunităților etnice în programele școlare și universitare: necesități și perspective.....* 445
3. **Белая Елена**, Доктор педагогических наук, Измаильский государственный гуманитарный университет, Измаил, Украина; **Панченко Инна**, Кандидат педагогических наук, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Одесса, Украина. *Внедрение дисциплин свободного выбора в процесс изучения будущими педагогами рекламных трендов парфюмерной культуры Франции.....* 462
4. **Savițchi Corina**, lector universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Orientările profesionale ale tineretului contemporan in perioada post pandemică.....* 475
5. **Калантырская Наталья**, учитель гражданского воспитания, Теоретический лицей имени В.В. Маяковского, мун. Бэлць. *Формирование бережного отношения учеников к наследию предков на уроках гражданского воспитания.....* 481
6. **Palii Ana**, profesoară de istorie și educație pentru societate, gimnaziul Hîrtop, gimnaziul „Mihai Eminescu”, Ghindești, raionul Florești. *Dezvoltarea competențelor pentru o cultura democratică în cadrul proiectului educațional de cercetare muzeală „(Re)Cunoaște-ți Țara”...* 488
7. **Iachimovschi-Babin Nadejda**, profesoară de istorie și educație pentru societate, IPG „Ștefan cel Mare”, or. Nisporeni, Republica Moldova. *Activități de învățare în bază de proiect pentru studierea istoriei locale...* 495
8. **Mardari Nicolae**, locotenent-colonel, Centrul gestionare resurse de mobilizare și al efectivului Armatei Naționale a Republicii Moldova. *Particularitățile formării competențelor culturii democratice în Armata Națională.....* 503

9. **Drd. Caciula Ion**, profesor de istorie și educație pentru societate, Instituția Publică Liceul Teoretic „Vasile Coroban”, orașul Glodeni, Republica Moldova. *Colaborarea dintre instituția de învățământ și centrul de tineret în formarea competențelor pentru cultura democratică* 510
10. **Caduc Aliona**, profesoară de limba și literatura română, Liceul Teoretic „Grigore Vieru” or. Briceni. *Formarea competenței interculturale în cadrul inițiativei „Școala digitală” în învățământul general.....* 519
11. **Marcu Galina**, profesoară de istorie în IPLT „Alexei Mateevici”, or. Cricova. *Motivarea elevilor la orele de istorie prin metode și tehnici alternative.....* 525
12. **Galina Melniciuc**, profesoară de educație pentru societate, psiholog, IP LT „Ștefan cel Mare” or. Drochia. *Bullying-ul în Școală.....* 531
13. **Drd. Bolduma Viorel**, lector universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău; profesor la IP Centrul de Excelență în Construcții din Chișinău. *Activitățile extra-curriculare – mijloc de dezvoltare a competențelor de gândire critică și analitică prin media.....* 539
14. **Drd. Tabița Mihai**, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. *Parteneriatele educaționale ca mijloc de promovare a identității culturale în condițiile provocărilor societale.....* 554
15. **Drd. Fondos Aurel**, Agenția de Istorie și Cultură Militară, Republica Moldova. *Dimensiuni ale vieții cotidiene în Basarabia (anii 1930). Nivelul de știință de carte al societății. Obstacole și stereotipuri.....* 561
16. **Drd. Sîngeorzan Volumia**, Universitatea Liberă Internațională din Moldova. *Apariția muzeelor locale și regionale, protejarea patrimoniul arheologic în Dobrogea în primii ani de administrație românească.....* 568

VALENTINA ENACHI

PARTEA I

CONFERENȚIARUL UNIVERSITAR VALENTINA ENACHI
LA 65 ANI

VOCAȚIE ȘI MĂiestrie PEDAGOGICĂ

Victor MORARU

Dr. hab., prof. univ.,

membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei

ORCID: 0000-0002-0322-6086

CZU: 929(478)

Doamna conferențiar universitar, doctor în istorie Valentina ENACHI, actualmente conferențiar la Catedra Istorie și Științe Sociale a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, cercetător științific superior, a ajuns la vârsta împlinirii.

Doamna profesor este absolventă a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” și a doctoratului din cadrul Universității de Stat din Moldova. Valentina Enachi face parte din generația profesorilor care s-au consacrat studierii în profunzime a problemelor ce țin de științele umanistice, au educat generații de studenți, și-au adus contribuția la dezvoltarea învățământului superior din Republica Moldova.

Descendentă dintr-o familie de intelectuali, a moștenit de la părinți dragostea față de tot ce e frumos și nobil, și un caracter perseverent.

De-a lungul anilor, Valentina Enachi a făcut stagii de profesionalizare la centre universitare de prestigiu: Universitatea Națională „Taras Șevcenko” din Kiev, Universitatea „A.I. Cuza” din Iași, Universitatea „La Sapienza” din Italia, Universitatea Passau din Germania, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea de Stat din Odessa și altele. Aceste stagii au contribuit la o pregătire enciclopedică, iar cunoștințele și abilitățile formate au fost fructificate în activitatea sa profesională științifică și didactică.

Pe parcursul traseului său profesional a ocupat funcții administrative în cadrul Departamentului Jurnalism și Comunicare Publică la Universitatea Liberă Internațională din Moldova, a fost șefă de catedră la Universitatea de Studii Europene din Moldova, instituții în care s-a manifestat drept un manager responsabil și onest. A ținut mereu să-și mobilizeze colegii pentru muncă susținută. În calitate de șefă s-a străduit să mențină relații sigure și de cooperare între colegi și subalterni. Funcțiile pe care le-a deținut le-a conceput ca pe o posibilitate de a dezvolta și de a moderniza facultățile și de a stimula un climat de performanță.

O trăsătură esențială a firii doamnei Valentina Enachi este dedicația întru realizarea misiunii profesionale. Valentina Enachi a reușit să stabilească relații de colaborare cu facultăți de profil din țară și de peste hotare, în special, din Chișinău, Kiev, Odessa, Passau. În colaborare cu specialiști notorii de la alte instituții universitare a participat la importante proiecte europene, câștigate prin competiție – BrainNet-working (Programul Europe Aid) și Crossmedia und Qualitats journalismus (Programul TEMPUS), coordonat de Universitatea din Passau, Germania, împreună cu Universitatea de Stat din Moldova, în rezultatul cărora au fost făcuți pași importanți pentru modernizarea facultăților, au fost create laboratoare de cercetare cu un echipament performant. Tot în cadrul acestor proiecte s-au realizat mobilități academice ale studenților și profesorilor. Mereu s-a aflat în căutarea răspunsurilor la numeroase provocări ale vieții sociale și politice.

Valentina Enachi s-a implicat activ în mișcarea democratică a femeilor din Republica Moldova, promovând valorile democrației europene.

Pe parcursul a 40 de ani de activitate pedagogică Valentina Enachi a prezentat mai multe cursuri teoretice și practice ca: istoria culturii universale și naționale, evoluții ale fenomenului mediatic, cultură și comunicare, educație interculturală și altele.

Cadrul universitar Valentina Enachi este nu numai un pedagog titrat, dar și un cercetător laborios. Ea a participat activ și conștiincios în cercetările academice și a publicat peste 100 de studii și articole (50 doar în ultimii 12 ani) în reviste de specialitate atât din spațiul românesc („International Journal of Communication Research”, Iași, România), cât și din SUA, Ucraina, Germania. Un studiu, „Labyrinths consciences: Ethnic Moldovans cultural images in mass-media”, a fost publicat la Riga. Are la activ manuale, 15 lucrări metodice. A elaborat curriculum disciplinare universitare, a promovat experiența notorie a pedagogilor consacrați și a pregătit conferințe naționale și internaționale la instituțiile în care a activat.

Aria investigațiilor științifice ale doamnei Valentina Enachi cuprinde problematica mass-mediei, culturii, istoriei și genului. Este preocupată de subiecte dificile ca propaganda, influența mass-mediei asupra identităților, rolurile de gen într-o societate în continuă schimbare, imaginea creată de presă patrimoniului social și cultural al societății. Aparatul conceptual al cercetărilor din domeniul mass-mediei a fost completat cu detalii și concepte din științele culturologice, astfel asigurându-se complementaritatea proceselor de cunoaștere.

Cercetătoarea a fost un membru activ al Institutului Mass-Media, membru în diverse colegii de redacție, comitete și seminare științifice, a participat cu rapoarte și comunicări la conferințe științifice în țară și peste hotare.

Activitatea de cercetare valoroasă a fost apreciată de universitățile, în care a activat și activează, și de Academia de Științe a Moldovei cu mențiuni și Diplomă de Merit Academic.

Calitățile sale de pedagog și cercetător sunt marcate de competență, exigență și perspicacitate. Doamna V. Enachi a muncit și muncește în beneficiul studentului, iar experiența și activitatea sistematică i-au modelat caracterul de un specialist de un înalt profesionalism și, totodată, om mărinimos, atent și binevoitor. Capacitatea de a înțelege, de a ajuta oamenii la momentul oportun a fost și este apreciată de colegi și studenți. Ca profesor, șef de catedră, decan, prietenă, colegă a manifestat întotdeauna responsabilitate, corectitudine, onestitate și inteligență.

O dominantă meritorie a prodigioasei activități a doamnei Valentina Enachi este propagarea valorilor spirituale naționale, contribuind plenar la afirmarea principiilor democrației în societate.

Victor Moraru,

coleg și prieten,

doctor habilitat în științe politice, profesor universitar,
membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei

VALENTINA ENACHI – TALENTAT PEDAGOG ȘI ERUDIT SAVANT

Dr., conf. univ. Valentina URSU

ORCID: 0000-0002-5711-8726

CZU: 929(478)

Valentina Enachi este unul din reprezentanții de vază ai învățământului superior și științei din Republica Moldova ce își aduce aportul în beneficiul studentului și societății. Prin muncă asiduă, timp de peste 40 ani, a contribuit la pregătirea a mii de specialiști cu studii superioare în diferite domenii: istorie, pedagogie, jurnalism, economie, activând în cadrul mai multor instituții de învățământ superior: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Studii Umanistice din Moldova.

Date biografice

Valentina Rîbalco s-a născut la 18 februarie 1958, în orașul Călărași, într-o familie de intelectuali. Mama, Irina Rîbalco, a fost medic de profesie. Tatăl, Pavel Rîbalco, a fost doctor habilitat în științe istorice, apreciat specialist în domeniul științelor sociale.¹ De la părinți Valentina a moștenit omenia, cumsecădenia, respectul, perseverența.

Valentina face parte dintr-o generație educată în condițiile civilizației urbane. Calitățile morale, pe care și le-a format în anii adolescenței s-au manifestat pe parcursul întregii vieți. Astfel, mai târziu, colegii ei de serviciu menționau: „Doamna Valentina Enachi emană un spirit aristocratic și respectă reguli de conduită foarte bine puse la punct”, „Este o persoană cu o foarte bună educație”².

Formarea profesională

Studiile generale le primește la școala nr. 1 în numele lui G.I. Kotovschi din orașul Chișinău, actualmente Instituția Publică Liceul Teoretic „Gheorghe Asachi”. Absolvește școala în anul 1975 și susține cu succes concursul riguros la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă”, unde Facultatea de Istorie era foarte solicitată (8 persoane pentru un loc). În Istoria IPS „Ion Creangă” sunt menționate numele studenților eminenti, printre care o găsim pe V. Rîbalco, care a fost remarcată pentru munca de cercetare științifică și studențească, factor determinant

¹ *Dicționar Enciclopedic Moldovenesc*, 1989, p. 533.

² Ziarul ULIM, 18 februarie 2008.

în viața și activitatea ulterioară³. A participat la olimpiade republicane, la care a fost apreciată cu diplome de Gradul 1 (olimpiada de limbă franceză și cercetare științifică).

Absolvește facultatea, precum și era de așteptat, primind Diplomă cu mențiune. Obține calificarea învățător de istorie și științe sociale, metodist în domeniul muncii educative.

După absolvirea facultății este repartizată la Academia de Științe a Moldovei în calitate de laborant în Secția de etnografie, unde va munci în perioada anilor 1980-1982. În anul 1982 este invitată la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă”, la Facultatea de Istorie și Pedagogie.

Din 1983 până în 1986 a studiat la aspirantura Universității de Stat „V.I. Lenin” din Chișinău. Timp de trei ani Valentina Enachi a elaborat teza de candidat în științe istorice (astăzi doctor în istorie) și în februarie 1988 a susținut-o în Consiliul Științific al Institutului de Istorie a Academiei de Științe a RSS Moldovenești. În același an Comisia Superioară de Atestare din cadrul Consiliului de Miniștrii a URSS a confirmat titlul de candidat (doctor) în științe istorice.⁴

Activitatea didactică

A început cu mult entuziasm să lucreze la Catedra de Istorie a PCUS, unde a activat în cadrul unui colectiv puternic și bine pregătit. Printre colegii de catedră remarcăm pe Mihail Rotaru, Valentina Mireniuc, Georgeta Ogorodnicov, Ion Dulschi, Gheorghe Calmoi, Nicolae Ciubotaru.

A fost lector, iar în 1988 a fost înaintată la postul de lector superior. În darea de seamă pentru concursul de suplinire a acestui post se menționează: „...supraîndeplinirea orelor, participarea la manifestări științifice, participarea în diferite comisii. Norma didactică este supraîndeplinită constant.”⁵ Din documentele de arhivă aflăm că a susținut comunicări la seminarul metodologic al catedrei, unde a prezentat referate de înaltă ținută științifică. În rezultatul votului secret candidatura Valentinei Enachi pentru postul de lector superior a fost aprobată în unanimitate.

Evenimentele de la sfârșitul anilor '80 au avut ca urmare reorganizarea Catedrei de istorie a PCUS și formarea Catedrei de istorie politică a secolului XX. Alături de colegi tânăra doctor în științe a elaborat programele cursurilor, ținând cont de cerințele metodologice noi, care excludeau principiul de clasă în studierea științelor sociale (o analiză general-umană) și respectarea adevărului istoric.

³ *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. 60 ani.* Red. coord. N. Banuh, B. Vizer. Chișinău, 2000.

⁴ Arhiva curentă a UPS „Ion Creangă”. Dosarul personal al profesoarei V. Enachi, p. 6.

⁵ *Ibidem*, p.13.

În pofida divergențelor de opinii, colectivul s-a bucurat mereu de atmosfera creativă. Au fost elaborate și editate note de curs, indicații metodice și alte materiale didactice. Ședințele catedrei decurgeau în discuții aprinse și animate. Dat fiind faptul că participanții împărtășeau opinii contradictorii, a devenit un mediu fertil pentru profesoara Valentina Enachi, care a învățat să argumenteze și să apere poziția științifică.

Lectorii de la catedră, în colaborare cu colegii de la alte instituții de învățământ superior din Republica Moldova, au editat notele de curs la disciplina „Istoria politică a secolului XX”. În această lucrare Valentina Enachi a fost responsabilă de tema „Dezvoltarea culturii în URSS.”

În anul 1990 pe baza Catedrei de istorie politică a secolului XX a fost creată Catedra de istoria culturii universale și naționale. Iar din anul 1991 cursul „Istoria culturii universale și naționale” se predă la toate facultățile universității. Atunci au fost publicate programa cursului și îndrumările metodice pentru studenții de la învățământul cu frecvență la zi și frecvență redusă.

În anul 1993, profesoara Valentina Enachi devine membră a Catedrei de etnografie și istorie a culturii la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie. Activitățile sale la catedră pot fi rezumate astfel: elaborarea de concepte, planuri de studii, programe analitice, planuri ale seminarelor, texte de lecții, prezentarea cursurilor universitare etc.

Renașterea conștiinței naționale a necesitat noi abordări și strategii în domeniul educației. Profesorii erau dornici de a explora metode inedite și inovatoare de predare. Se introduceau noi cursuri. Enachi V. a participat la elaborarea *Concepției educației moral-spirituale*.

În anul 1996 cariera evoluează prin oportunitatea de a candida pentru funcția de conferențiar universitar. În darea de seamă a Valentinei Enachi se menționează: „Cursuri predate: Istoria culturii universale; Istoria culturii naționale; Istoria teatrului; Istoria cinematografiei; Cultura secolului XX; Doctrină morale.”⁶

Sărbătoarea „Să trăiți, să-nfloriți” la
Facultate Istorie și Etnopedagogie.
23 decembrie 2000. Foto V. Ursu.

⁶Arhiva curentă a UPS „Ion Creangă”. Dosarul personal al profesoarei V. Enachi, p. 58.

Valentina Enachi a depus eforturi mari în sporirea calității procesului educațional. În referința personală remarcăm următoarele aprecieri: „...Predă lecții de o înaltă ținută științifică, publică articole, participă la conferințe internaționale.”⁷

Toate disciplinele universitare cer o pregătire minuțioasă, profesoara lucrând continuu pentru a corespunde cerințelor școlii superioare. Din darea de seamă prezentată la ședința de catedră aflăm că „... a dirijat practica studenților, a condus elaborarea tezelor de licență, a prezentat lecții publice, înalt apreciate la ședințele catedrei.”⁸ Raportul de autoevaluare a cuprins referințe privind studierea noilor apariții editoriale în domeniu, căutarea metodelor noi de predare, dirijarea grupelor academice, conducerea tezelor de licență, participarea în activitățile educaționale extra-curriculare etc.

V. Enachi împreună cu colegii V. Ursu, J. Nastas și Președintele Asociației Naționale a Scouților din Moldova lu. Emilian, studenții și tinerii scouți la întâlnirea cu Al. Matveev – cercetaș al anilor '30 din Basarabia. Chișinău, UPS „I. Creangă”, 1998. Foto din arhiva facultății.

Toate aceste reușite și evoluții au avut ca scop primordial lucrul în beneficiul studentului. În calitate de conferențiar universitar a urmat modelele comunicării constructive, a demonstrat flexibilitate și comportament etic. În acest context a avut un stil de lucru responsabil, capacitate de analiză și spirit inovator, inițiativă și abilitate de comunicare și de rezolvare a situațiilor de conflict și ambigue. Profesoara a pus un accent deosebit pe importanța muncii și pe scopul

⁷ *Ibidem*, p. 50.

⁸ *Ibidem*, p. 52-53..

declarat de a obține rezultate. A dat dovadă de capacități de a găsi soluții și de a se adapta diverselor situații de muncă.

După anul 2003 Valentina Enachi și-a continuat activitatea la Universitatea Liberă Internațională din Moldova. La ULIM Valentina Enachi a dirijat timp de doi ani Departamentul Științe ale Comunicării și Jurnalism, a fost Președinta Consiliului Profesorat al departamentului, membru al Senatului ULIM, Președinta Comisiei Metodice.

Valentina Enachi – Decan la ULIM

În cadrul departamentului a organizat conferințe științifice, metodice și didactice. Tot în acești ani împreună cu colegii a fost inițiat și a gestionat Proiectul internațional AENEAS BRAIN NET-working în cadrul Comisiei Europene. În anii 2003-2008 profesoara V. Enachi a reușit să participe la multe conferințe internaționale din spațiul european și, inclusiv, la Forumul European al Conferențiarilor Universitari „Orizonturile raționalității și perspectivele filosofiei” , desfășurat la Universitatea Pontifică din Roma.

La ULIM sub îndrumarea dumneaei au fost publicate suporturi de curs și ghiduri metodologice. Studenții facultății au remarcat că profesoara lor oferă informații necesare, interesante, actuale, folosește metode interactive de predare, utilizează tehnologiile noi. Activitatea sa la ULIM a fost apreciată cu Medalia ULIM și Diploma de excelență.

Din 2009 a fost angajată la Universitatea de Studii Europene din Moldova. Faptul că a fost invitată în calitate de șefă de catedră la universitatea respectivă

demonstrează că dispune de abilități manageriale și este o persoană apreciată în mediul academic.

Valentina Enachi a organizat mai multe activități de educație mediatică cu studenții Universității de Studii Europene din Moldova de la specialitățile: jurnalism, relații internaționale, drept și psihologie. În cadrul facultății a organizat lansarea de cărți a scriitorului Iulian Ciocan, a actorului Ion Ungureanu ș.a. Crearea ziarelor de la facultate și a revistei *Analele științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova* se datorează aportului cercetătoarei Valentina Enachi, care a ocupat și funcția de redactor-șef adjunct.

Lansarea de carte la USEM, autor Iulian Ciocan, jurnalist de la Radio Europa liberă.

Pe parcursul activității a îndemnat studenții să fie activi promotori ai valorilor democratice, implicit europene și naționale. La forumurile mass-media, seminarele „Mai multe despre NATO”, „Democrația și societate”, masa rotundă „Soluții pentru războiul informațional purtat de Rusia”, a contribuit la asigurarea unui nivel științific ridicat și înalte ținute academice caracteristice acestor manifestări importante.

*O lecție de educație mediatică cu studenții de la USEM,
organizată de Centrul Independent pentru Jurnalism din Moldova, 7 noiembrie 2014*

În toți acești ani a activat prin cumul la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” și a colaborat cu colegii de la Catedra de etnologie și geografie (din 2015 Catedra de geografie și patrimoniu cultural) și la Catedra de științe ale educației.

V. Enachi – membră a juriului la Festivalul Sarmalelor și Plăcintelor, UPS „Ion Creangă”, Chișinău, 2008. Foto Ion Topală.

A prezentat cursurile: *Istoria și filozofia culturii universale, Istoria culturii naționale, Comunicarea culturală, Istoria civilizației occidentale, Antropologia comunicării, Comunicarea interculturală, Manipularea în procesul comunicării, Etica profesională.*

Cu mult interes a elaborat și a prezentat disciplinele *Istoria artelor* și *Fenomenul culturii sovietice* masteranzilor din programul *Patrimoniu istoric și turism cultural* de la Facultatea de Istorie și Geografie, coordonat de Catedra de geografie și patrimoniu cultural.

A recenzat autoreferatele la tezele de doctor în istorie a Larisei Noroc „Renașterea culturii din Basarabia în cadrul României întregite (1918-1940)” și teza

de doctor în filologie elaborată de Olga Irimciuc cu tema „Critică literară șaizecistă din Republica Moldova: între investigație estetică și interpretare eseistică”, teza de doctor în istorie a Silviei Dulschi „Partidele politice din Basarabia din anii 1905-1907. A prezentat monografia lui Eugen Rusnac „Arhetipurile culturii române” și îndrumarul metodic „Mitologie generală”, elaborat de Valentina Ursu. A recenzat monografia aceleiași autoare cu titlul „Valorificarea patrimoniului cultural în sistemul educațional din Republica Moldova (anii ' 90 ai sec. XX – începutul sec. XXI)”⁹. În anul 2018 fost oponent oficial la teza de doctor a dlui Durnov V. „Nebunul întru Hristos în cultura rusă”. De curând a recenzat teza de doctor habilitat a Liliei Zabolotnîi cu titlul „Statutul femeii în principatul Moldovei. Studiu comparat”.

V. Enachi a căutat să-și îmbogățească cunoștințele prin specializări, cursuri și stagii. În anii de activitate a realizat stagii la Universitatea de Stat din Kiev, 1992; Centrul de perfecționare a cadrelor didactice, stagiul în problemele culturii românești la Universitatea „A.I. Cuza” din Iași, 1993. Stagiile au fost oferite de către Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Universitatea San-Pienza din Roma, Italia, 2008 și Universitatea din Passau, Germania, 2011; Universitatea „Spiru Haret”, București, facultatea Comunicare interculturală; Universitatea de Stat din Kiev, Ucraina; Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2013; Universitatea de Stat din Odessa, 2013; Universitatea „A.I. Cuza” din Iași; Universitatea „Apollonia” din Iași. Stagiile au fost câștigate prin competiție.

Anul 2014, Bruxelles. O deplasare la reuniunea cercetătorilor în Proiectul internațional TEMPUS „Crossmedia und Qualitats journalismus”, coordonat de Universitatea din Passau, Germania.

⁹ Enachi Valentina. Recenzie la monografia Valentinei Ursu *Valorificarea patrimoniului cultural în sistemul educațional din Republica Moldova (anii ' 90 ai sec. XX – începutul sec. XXI)*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Vol. XXIX, 2021, pp. 147-150.
<https://ethnology.ich.md/wp-content/uploads/REC.29-1.pdf>

Permanent a participat la seminare științifice și metodologice ale cadrelor didactice din învățământul superior. A activat în comisiile Ministerului Educației, Culturii și Cercetării în calitate de expert la elaborarea concepțiilor și expertizarea proiectelor. A fost membră a seminarului științific de profil la Universitatea de Stat din Moldova (2014-2023), președintă a Comisiei de Stat pentru examenul de licență la Universitatea de Stat din Moldova și ULIM. A elaborat multe avize la tezele de licență și master.

Revenind la Catedra de istorie și științe sociale a UPS „Ion Creangă” în anul 2019 se include în toate activitățile desfășurate de Catedră: cursuri de masterat și stagii de formare continuă, comisii de elaborare a rapoartelor de autoevaluare, activității extracurriculare etc.

Prioritățile principale ale dnei V. Enachi în activitatea sa profesională sunt indicate chiar de ea însăși: „Susțin prelegeri și prezint lecții, seminare cu studenții și masteranzii, cadrele didactice, particip la seminare metodologice, cercetez problemele ce țin de politicile statului în domeniul culturii.”¹⁰

Astfel, Valentina Enachi este titulara cursului *Educație interculturală*, pe care îl prezintă masteranzilor din programul *Didactica Educației civice*. Iar la programele de formare continuă și de recalificare a profesorilor realizează cursurile *Subiecte controversate în societatea contemporană*, *Educație interculturală și multiculturalitatea*.

Membrii Comisiei de Stat de susținere a tezelor de masterat în programul Patrimoniu istoric și turism cultural. De la stânga la dreapta: Valentina Enachi, Elena Ploșniță, Igor Cereteu – președintele Comisiei, Valentina Ursu, Ecaterina Pintilii-Bulicanu, iunie, 2022. Foto: Ion Bulicanu

¹⁰ Arhiva curentă a UPS „Ion Creangă”. Dosarul personal al profesoarei V. Enachi, p. 58.

Alături de absolvenții programului de recalificare la Educația pentru societate, promoția anului 2021. Foto Ion Bulicanu

Comisia de Stat de susținere a tezelor de masterat în programul Didactica Educației civice. De la stânga la dreapta: Ala Gherman, Valentina Enachi, Ludmila Tihonov – președintele Comisiei, Valentina Ursu, 27 ianuarie 2023. Foto Ion Bulicanu

Cu deosebit interes Valentina Enachi participă la organizarea activităților educaționale cu studenții și elevii. Este membră a Comitetului de organizare și membră a Juriului Concursului pentru elevi *Monumente din localitatea natală: istorie și memorie*, organizat de Catedra istorie și științe sociale.

*La ceremonia de înmânare a Diplomelor câștigătorilor
Concursului Monumente din localitatea natală: istorie și memorie,
Ediția a III-a, 12 mai 2023. Foto Ion Bulicanu*

Domeniile și preocupările științifice

Concomitent cu activitatea pedagogică și de predare, Valentina Enachi a desfășurat o muncă intensă de cercetare. Pe parcursul carierei profesionale a publicat mai multe studii și articole de istorie și culturologie în reviste de specialitate din spațiul românesc, dar și în SUA, România, Ucraina, Germania. Drept dovadă a acestui fapt sunt elaborarea și publicarea a 2 manuale, 15 lucrări metodice și 2 materiale în culegeri de articole, una editată în Germania.

Studiile sale în domeniul istoriei și filosofiei culturii includ atât cursuri de lecții, cât și articole în culegeri, comunicări la conferințe naționale, internaționale și activități de popularizare a științei.

Experiența prezentării disciplinelor din domeniul istoriei culturii a condus la apariția volumelor unde sunt analizate conceptele istorice asupra culturii, simbolurile și arhetipurile culturologice, stereotipurile asupra realităților culturale și politice existente în presa din Republica Moldova¹¹.

Un șir de articole sunt consacrate descrierii valorilor culturale din perioada sovietică și analizei structurilor statale cu ajutorul cărora se impunea ideologia comunistă în mentalitățile colective.¹²

¹¹ *Curs de lecții la istoria culturii universale și naționale*, Chișinău, 1996; *Mentalitățile popoarelor și progresul istoric*. În: *Revista de istorie și cultură „Cugetul”*, 2000, nr. 1; *Sistemele cultural-ideologice ale statului totalitar*. În: *Analele Asociației Naționale a istoricilor din Moldova*, 2001; *Factorul religios în evoluția artei*. În: *Religie, Societate, Educație în Europa de Sud-Est*. Chișinău, 2001 etc.

¹² *Politicile geo-strategice, culturale și propaganda*. În: *Confluente spirituale*. Iași-Chișinău, N 12-13/ 2017, pp. 163-180; *Comunicarea interculturală versus propaganda: aspecte istorice*. În: *Analele*

O direcție prioritară în cercetările culturologice a fost și tema valorilor culturale și morale din societatea moldovenească. Scopul acestor investigații a fost de a forma atitudini a opiniei publice față de aceste probleme.

Valentina Enachi a fost membru activ a 2 proiecte științifice instituționale realizate în cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”: proiectul instituțional „Patrimoniul cultural național din Republica Moldova – component al civilizației europene” (2011-2014) și proiectul „Patrimoniul cultural național și universal în sistemul educațional” (2015-2019). În cadrul acestor proiecte a analizat mecanismele propagandei sovietice în anii '70 ai secolului XX și a interpretat politicile geo-strategice și culturale influențate de propaganda comunistă. A examinat modul de expunere a valorilor culturale în mai multe publicații periodice din Republica Moldova și influența lor asupra elevilor și studenților. A determinat mecanismele de îndoctrinare și promovare a ideologiilor de stat prin intermediul atât a presei scrise, cât și a celei electronice. A argumentat necesitatea introducerii cursului de „Educație mediatică” în programele de studii. A studiat locul și relevanța patrimoniului cultural în promovarea imaginii Republicii Moldova în spațiul european.¹³

Valentina Enachi la masa rotundă „Valorificarea patrimoniului prin dialogul intercultural”, UPS „Ion Creangă”, 15 martie 2019. Foto din arhiva facultății.

științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova, ed. a 5-a. Chișinău, USEM, 2016, pp. 60-69 etc.

¹³ *Imagini și stereotipuri de gen în presa autohtonă. Analize comparative.* În: *Patrimoniul cultural național și universal: dialog istoric.* In Honorem VALERIA COZMA. Materialele Conferinței științifice, 13-14 noiembrie 2014. Red. coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2014, pp. 84-92; *Stereotipuri politice în presa din Republica Moldova (în limba engleză).* Culegere de articole. Ralf Hohfeld, Ralph Kendlbacher, Oliver Hahn (eds). *Freedom of the Media – Freedom through Media? Global social research series*, 2015, pp. 213-229; *Valorile propagandei sovietice din RSS Moldovenească în anii 70 ai secolului XX.* În: *Promovarea valorilor sociale în contextul integrării europene/ Resp. Ceban Cristina.* Ch.: Topografia Lira, 2018, pp. 294-304; *Reflecții asupra valorilor*

Valentina Enachi a analizat dependența dintre politicile culturale și propagandă în perioada contemporană și perioada sovietică; a stabilit particularitățile acestor politici în perioadele istorice date, a prezentat sinteza istoriografică asupra patrimoniului cultural efectuat de colaboratorii UPS „Ion Creangă” și istoricii cercetători; a investigat modul de prezentare a culturii naționale în manualele preuniversitare de istorie și a specificat particularitățile reprezentării patrimoniului cultural în învățământul preuniversitar.¹⁴

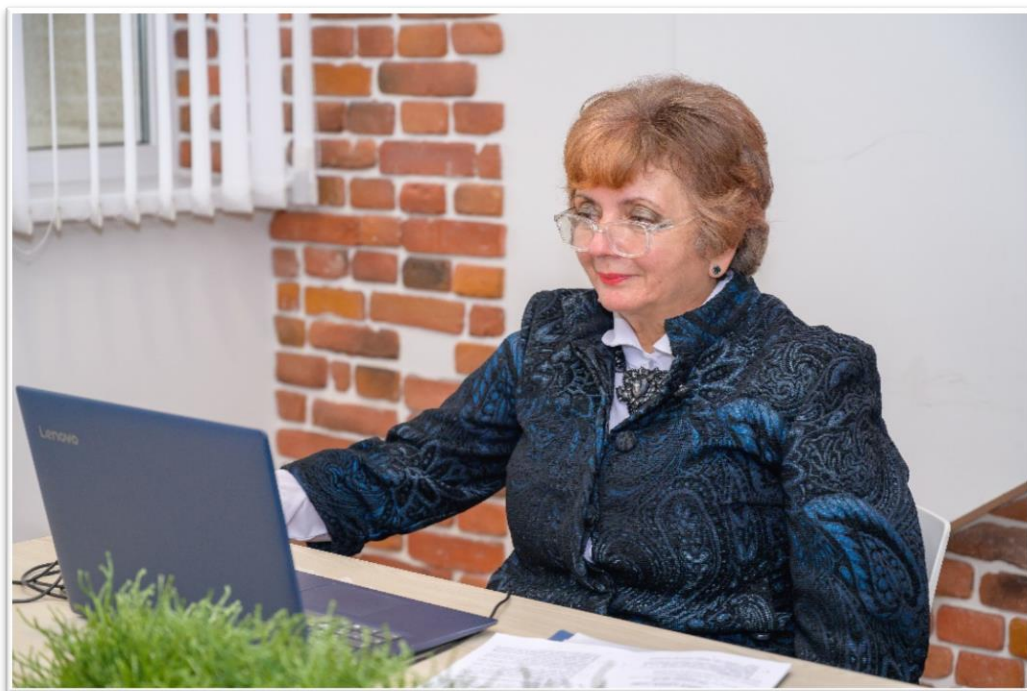

Prezentarea publică a cărții Educația în spiritul valorilor naționale din perspectiva dialogului pedagogic. Materialele Simpozionului internațional, coord. L. Noroc, V. Ursu, 24 septembrie 2021.

Importanța problemei educației interculturale a deschis calea spre studierea științifică a influențelor culturale între popoare și toleranța etnică, principalele valori ale Uniunii Europene. Valentina Enachi a demonstrat, prin prisma unor cercetări riguroase, necesitatea dialogului intercultural.

morale în presa din Republica Moldova. In: *Patrimoniul cultural: cercetare și valorificare*. Culegere de studii. Ursu V., Lisnic An. (coord.). Ch.: „Garomont Studio”, 2018, pp. 326-333.

¹⁴ *Istorie, cultură și propagandă. Despre un manual de Istorie a RSS Moldovenești pentru cl. a VII-a a VIII-a a școlii medii*. În: *Cercetarea și valorificarea patrimoniului național și universal în învățământul preuniversitar*. Culegere de studii. Ed. V. Ursu. Ch.: „Garomont Studio”, 2016. pp. 44-55; *Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural național și universal în învățământul preuniversitar*. Recenzie. În: *Revista de etnologie și culturologie*, V. XXII, Chișinău, 2017 ș.a.

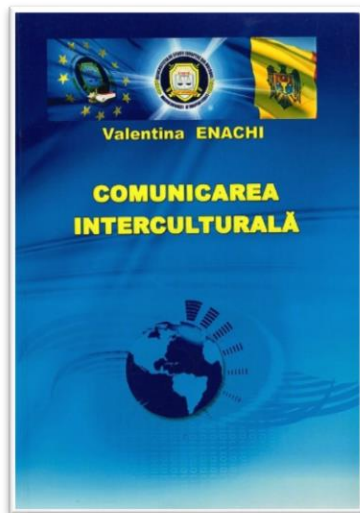
Valentina Enachi – moderatoare în secțiunea Patrimoniu și memorie culturală din cadrul Conferinței științifice naționale cu participare internațională Cercetarea istoriei și patrimoniului cultural local în contextul dezvoltării durabile a societății, Chișinău, 24-25 septembrie 2021.

„În ce măsură este posibilă implementarea socială a elementelor istorice și valorilor din trecut în realitățile actuale a comunicării etnice?” – se întreabă autoarea. Răspunsurile sunt reflectate în articole, eseuri și studii, printre care menționez doar câteva: Influența greacă asupra culturii române; Cultura, contactele spirituale franceze în spațiul public din Republica Moldova; Studii metodologice asupra comunicării interculturale etc.¹⁵ Studiul despre imaginile etnice și culturale din spațiul public a avut o rezonanță europeană, fiind publicat la o editură prestigioasă din Germania.¹⁶

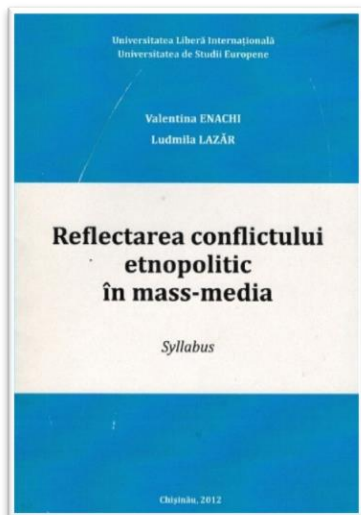
¹⁵ *Greek influence on the romanian cultures. Hisoriographical analysis. Raporturile moldo-grece în cultură; Multiculturalismul din RM. Probleme și soluții. În: Identitatea culturală românească în contextul integrării europene. Culegere de articole. Iași, Academia Română, 2006, pp. 491-506; Tentațiile culturii franceze în spațiul public din Republica Moldova. În: Formele textuale ale comunicării: producție și receptare. Culegere de articole.. Universitatea „Dunarea de Jos”, Galați, Romania, 2009, pp. 36-46; Points de vue sur les contacts spirituels des personnalites de Bessarabee avec la culture fransaise. Forme textuelles de la communication. De la production a la reception. Universite „Dunarea de Jos”, Galați, Roumanie, 2009, pp. 89-95.*

¹⁶ *Labyrinths consciences: Etnic Moldovans cultural images, Mass-media Effects. 2015 (în limba engleză). Scholars`Press, 46 p.*

Cercetătoarea a încercat să răspundă la provocările timpurilor în care trăim: cum ar trebui să fie o autentică și adevărată cultură a relațiilor interetnice și care ar fi căile de pătrundere în subtilitățile acestea, ce factori stimulează cultura unei comunicări interculturale viabile. În lucrările publicate autoarea spune că un principiu axatoriu al mișcării interculturale internaționale rămâne a fi toleranța comunicării între oameni, între reprezentanții diferitelor etnii. Pentru ca aceștia să încerce a căuta nu ceea ce îi desparte, ci dimpotrivă, ceea ce îi unește, consideră cercetătoarea.

În lucrările științifice tratarea tematicii toleranței interculturale este axată pe principiul interdisciplinar, incluzând aspectele istorice, culturologice și psihologice ale conflictelor interetnice.¹⁷ În articolele dedicate acestei teme se abordează problema conexiunii dintre construcția identitară și conflictul etnic violent. Conținutul lucrărilor este bazat pe studierea cauzelor, procesualității tipologiilor și metodelor de reglementare a conflictelor etnice. Autoarea polemizează asupra dilemelor tranziției democratice, legate de acutizarea relațiilor etnice și reflectarea acestora în spațiul public.¹⁸

Mișcările pentru democratizarea societății de la începutul anilor 2000 presupuneau și procesul de includere a femeilor în viața politică. Timpurile noi au impus un conținut nou și forme noi în mișcarea social-politică a femeilor. Democratizarea vieții publice a filtrat mișcarea femeilor de formalitate, dependența și atmosfera de paradă. În schimbul acestora a apărut mai mult spirit de independență, inițiativă și libertate. Universitățile pedagogice tradiționale au o pondere mare de femei în componența colectivelor. Reieșind din aceste considerente profesoara Enachi a devenit participantă la forumurile mișcării feministe din Moldova, publicând materiale științifice relevante despre problemele și provocările din acest domeniu.

¹⁷ *Comunicare interculturală*. Manual. Chișinău, 2014 (10 coli de tipar).

¹⁸ *Reflectarea conflictului etnopolitic în mass-media*. Editura Centrului de Jurnalism Independent. British Ambasad, 2012 (5 coli de tipar).

Studiile sale au fost influențate și de activitatea social-politică, fiind șefa comisiei Educație și Cultură în Consiliul Național al Femeilor (anul 2005-2007).

În lucrările respective autoarea a pledat pentru educarea competențelor culturii de gen prin formarea unor abilități de comunicare în cadrul unei societăți democratice. Studiile din acest domeniu acoperă dilemele conceptuale asupra stereotipurilor de gen, mentalităților și problemelor de conflict între genuri.¹⁹

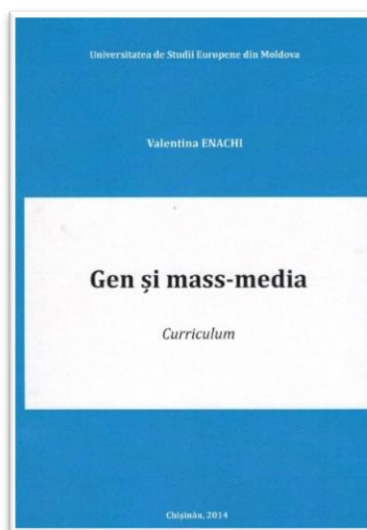
Valentina Enachi a studiat, din perspectiva diacronică, rolurile de gen în spațiul basarabean. Momentele importante în evoluția societății pe calea democrației presupune și reevaluare a relațiilor de gen, – consideră autoarea. Aspectele analitice ale cercetărilor se axează pe prezentarea imaginilor feminine pe parcursul perioadelor istorice: interbelică, sovietică și contemporană.²⁰

De rând cu studiul acestora s-a preocupat de propagarea ideilor democratice prin diseminarea concepțiilor științifice în mass-media. A participat la colocviile *Educația de gen; Formarea mediatorilor privind problemele de gen*, organizate de către Fundația Soros Moldova, programul *Conservatorism și emancipare de gen în mass-media*, Fundația Soros Moldova, Programul *Gender Șanse Egale*, 2004, Programul *Gen și educație* și altele.

Tratarea temelor de gen a continuat prin descoperirea unor subiecte noi și originale.

Ulterior a utilizat competențele și cunoștințele din acest domeniu în cursurile de lecții la studiile de masterat, în conducerea tezelor de licență și master, la editarea suporturilor de curs. Originală în concepție și interpretare, riguroasă sub aspect științific, concisă în exprimare, lucrările doamnei Valentina Enachi sunt o contribuție valoroasă în domeniul științelor umaniste și se constituie într-un model din multiple puncte de vedere.

A participat la ateliere de lucru și seminarele organizate de Centrul pentru Jurnalism independent din Republica Moldova.

¹⁹ *Societatea contemporană și relațiile interumane. Politica și comunicarea în tranziție*. Culegere de articole, Chișinău, ULIM, 2006, pp. 67-90.

²⁰ *Dinamica simbolurilor culturale – Româna ca limba străină – între metodă și impact cultural*. În: Simpozion internațional. Casa Editorială Demiurg, Iași, România, 2008, pp.735-745; *Gen și cultură: simboluri în schimbare*. În: Intertext. Revistă științifică. Chișinău, 2007, pp.168-178.

În cadrul proiectului „Abordarea genului în mass-media”, un grup de 9 lectori de la facultățile de jurnalism din țară au elaborat 5 programe universitare în domeniu, iunie 2015.

Atelierul de lucru Necesitatea introducerii educației mediatică în sistemul de învățământ din Moldova, iulie 2015.

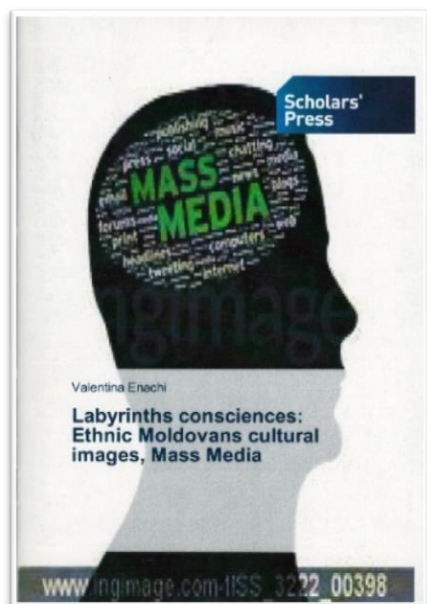
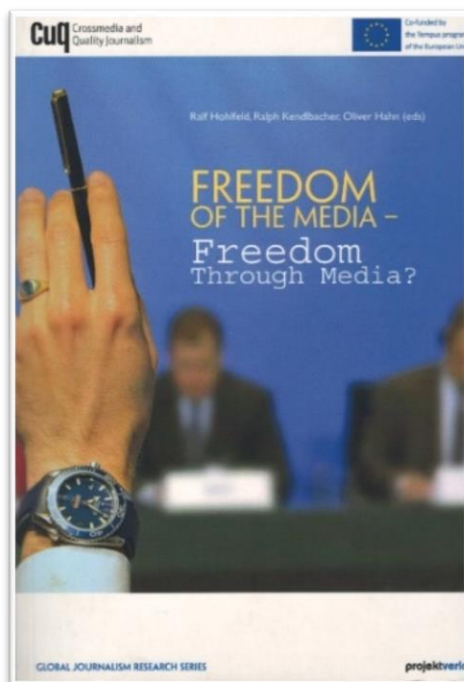
În ultimii ani a lucrat asupra temelor care tratează problema imaginii culturii, valorilor umane și conflictelor politice în mass-media.

Activitatea științifică a profesoarei Enachi Valentina a fost apreciată cu Diploma Meritul Academic al Academiei de Științe din Republica Moldova și Diploma Ligii Culturale al Departamentului Românilor de Pretutindeni (România).

Recunoașterea națională și internațională

Valentina Enachi a reușit prin activitatea sa profesională să extindă relațiile de colaborare ale universităților, unde activa, cu centrele universitare de profil din Europa: România, Germania, Ucraina, Italia, și prin aceasta considerăm că a avut o recunoaștere internațională. Axa internațională a fost prezentă prin implicarea ei, și a echipei cu care a conlucrat, în activități de cercetare și didactice.

Astfel, în echipa prof. Victor Moraru, a câștigat prin competiție proiectul „Brain Net Working (Programul AENEAS al Consiliului Uniunii Europene, Universitatea „La Sapienza” din Roma) în anii 2007-2010, iar în anii 2012-2015 Proiectul internațional TEMPUS „Crossmedia und Qualitats journalismus”, coordonat de Universitatea din Passau, Germania, împreună cu Universitatea de Stat din Moldova. Grație acestor proiecte în Republica Moldova au fost create laboratoare performante de studii cu calculatoare și echipament specializat, cu ajutorul cărora au fost efectuate studii de calitate și s-au implementat noi forme de pregătire a specialiștilor.

Un alt atu al activității profesionale cu rezonanță a fost și publicarea cercetărilor Valentinei Enachi în reviste de peste hotare și participarea la conferințe internaționale. Iată cum presă a reflectat comunicarea doamnei Enachi: „Vineri, 28 februarie 2015, a avut loc Congresul Internațional, organizat de Universitatea „Apollonia” din Iași, în colaborare cu Academia de Științe din Republica Moldova, Academia Oamenilor de Știință din România - Filiala Iași, Institutul de Cercetări Filologice și interculturale, Chișinău, Republica Moldova. Evenimentul a inclus secțiuni referitoare la medicină, comunicare și relații publice. În cadrul Forumului jurnalistic

Comunicarea artistică și mediatică în contextul globalizării, limbă și cultură, s-a remarcat prezentarea dnei Valentina Enachi. În comunicarea sa „Labirintele conștiințelor. Efectele mediatice ale presei” dna a vorbit despre necesitatea unei educații media a cititorilor pentru a nu cădea victime ale manipulării propagandistice ale Rusiei, care în condițiile actuale desfășoară un veritabil război informațional. Întrebările care au urmat au demonstrat importanța și actualitatea temei abordate.²¹

*Valentina Enachi în ședința plenară a conferinței științifice naționale
cu participare internațională „Cercetarea istorică și culturologică
în spațiul unitar european: paradigme, realități, perspective”,
24-25 februarie 2023, Chișinău*

Cercetătoarea Valentina Enachi a propagat tema luptei cu dezinformarea și la numeroase emisiuni radio.

Valentina Enachi se mândrește cu o frumoasă familie: soțul Nicolae este doctor habilitat, profesor universitar, specialist notoriu în domeniul fizicii teoretice. Fiica Stela activează în calitate de director de departament într-o companie de telecomunicații din Bruxelles.

²¹ <http://novaapollonia.ro/2013/10/26/sesiune-stiintifica-de-comunicari-la-universitatea-apollonia/>
Sesiune științifică de Comunicări la Universitatea „Apollonia”, Iași.

Valentina și Nicolae Enachi la o conferință în Florența. Foto din arhiva familiei Enachi.

Fiica Stella Enachi. Foto din arhiva familiei.

Evocări

În calitate de pedagog și savant Valentina Enachi urmează modelele comunicării constructive, demonstrează flexibilitate și comportament etic. Are un stil de lucru responsabil, capacitate de analiză și spirit inovator, inițiativă și abilitate de comunicare și de rezolvare a situațiilor de conflict. Pune un accent deosebit pe muncă și pe scopul de a obține rezultate. Dă dovadă de capacități de a găsi soluții și de a se adapta diverselor situații.

Despre calitățile profesoarei V. Enachi aflăm de la studenți: „Este o persoană foarte corectă cu studenții și emană o căldură sufletească deosebită față de toți.” „O respect pe doamna Valentina Enachi enorm de mult pentru că este o doamnă distinsă, inteligentă, cu un suflet mare față de cele mai dificile persoane. Găsește permanent un cuvânt care te ajută, te alină și te copleșește.”

Însăși Valentina Enachi consideră discipolii săi drept Prometei ai progresului societal, făuriți prin educație.

PERICOLELE CARE NE PASC: NEPĂSAREA, FUGA DE REALITATE.

Interviu pentru emisiunea „Jurnal săptămânal”
de la postul de radio Europa Liberă Moldova

Valentina ENACHI

Luni

Alarma sună întotdeauna două ori. Îmi amintește de romanul lui James Cain *Poștașul sună întotdeauna de două ori*.

Plec la serviciu. Am multe de făcut. Ore, ședințe, rutină administrativă. Am fost rugată să susțin un curs de etică profesională. Mărturisesc că m-am lovit de o anumită rezervă din partea studenților față de obiectul acestei discipline. Știm noi cum să ne purtăm, îmi spuneau ei. Cu toate acestea, cursul trebuia ținut și găsită o formă a sa care să suscite interesul și să corespundă preocupărilor studenților. Atunci am combinat mai multe cunoștințe și direcții, fără a altera esența disciplinei. Efectul a fost creșterea interesului față de curs. Studenții au fost foarte atenți la lecții. Le-a trezit un interes deosebit ideea de păcat, spirit, împlinirea propriei vieți. Iar la ora practică s-au citit și spicuri despre o etică aplicativă: manierele gentlemanilor: adevăratul gentleman are tabuuri pe care nu le încalcă niciodată: el nu vorbește despre bani în societate, nu se laudă că îi are cu nemiluita, dar nici nu se plânge că-i lipsesc. Nu se împrumută decât în cazuri extreme și niciodată de la o femeie. Nu comentează în fața unor terțe persoane gesturile și vorbele soției sau ale

copiilor săi și nici nu-i ceartă pe ultimii în fața străinilor. Nu dezvăluie nimănui secretele sau dificultățile sale familiale. Își domină pasiunile, emoțiile, sentimentele, oricare ar fi împrejurările, chiar atunci când este într-o situație disperată.

Un gentleman este politicos față de toată lumea, se străduiește să nu supere pe nimeni și să-i facă pe cei din jur să se simtă bine. N-am întâlnit așa ceva niciodată au exclamat câteva fete din grupă. Păcat, fiindcă într-o țară unde nu există gentlemen nu există nici doamne, nici ladies.

După masă am avut o întrevedere cu Rectorul USEM Iurie Sedlețchi. Am discutat posibilitatea încheierii contractelor de colaborare între USEM și universitățile din alte state. Cooperarea dintre țări începe de la oameni concreți, iar schimbările mari vin în urma celor mici. Câteva ore am perfectat acordul de colaborare.

Seara urc în troleibuz. E liber. Nu sunt troleibuzele din Chișinău ca cele din Europa, dar totuși e o relativă ordine. Primăria activează și deja sunt anumite rezultate.

Marți

Sunt mai liberă, fiindcă mă ocup doar de activitatea administrativă, sau management, cum zic anglofonii. La catedră Comunicare și Jurnalism USEM se duc discuții aprinse referitor la atmosfera, care ar trebui să domine în colectiv. Tot mai mulți oameni realizează că relațiile de serviciu pot aduce câștiguri substanțiale pe termen lung sau pierderi organizației. Toți sunt de acord că atmosfera la serviciu este cheia succesului, chiar succesul însuși. Coloana vertebrală a organizației sunt colaboratorii ei, de aceea mă strădui să-mi motivezi colegii, să vină cu dispoziție bună la lucru. Activitatea noastră cere o perfecționare continuă.

Am putea spune că *Schimbarea* este constanta zilelor noastre, vorba lui Nietzsche: Veșnică-i numai schimbarea. Universitatea și profesorii ei trec permanent prin procese de schimbare. Aceste situații nu sunt simple. Rezistența față de ele este destul de mare. Un conducător trebuie să identifice sursele de tensiune, să diminueze stresul organizațional. Foarte importantă este totuși motivarea salarială. Aripa tânără a catedrei este ambițioasă, cariera lor poate fi împletită cu succesul organizației, le spun tinerilor și cred eu.

Acasă privesc știrile. Sunt o devoratoare a știrilor. Spațiul mediatic autohton îmi oferă multe exemple de manipulare prin informare și dezinformare. Televiziunea NIT spre exemplu, care prezintă Europa drept un dezastru, iar Rusia, prin contrast stabilă, viguroasă și prosperă. Îmi amintesc și reportajul cu lupii, care au venit din Carpați, fiindcă cică a fost lichidată sârma ghimpată de pe Prut. Pe

urmă am aflat că s-au plătit câteva mii de euro de fosta guvernare pentru a aduce lupi cu scopul de organiza o vânătoarea de animale.

Seara îl văd pe Marian Lupu la tribuna Dumei de Stat din Rusia. Chiar daca nu a fost vreun comunicat oficial referitor la rezultatele acestei vizite. E clar că politica trebuie să fie realizată de profesioniști. Noi, populația suntem beneficiarii acestor acțiuni. Vom vedea ce vom câștiga.

Miercuri

La prima oră studenții de la specializarea Comunicare Publică USEM analizează problemele din R. Moldova, o fac în formă de reportaj. Cele mai frecvente teme sunt următoarele: fețe posomorâte pe stradă, murdărie, cerșetori pe drumuri. Foarte multe obiceiuri proaste sunt observate de discipolii mei. Mă gândesc că multe din ele se datorează sărăciei. Își fac loc oamenii cu coatele ca să obțină ceva mai bun și ieftin la piață, se îmbulzesc să se urce într-un tren supraaglomerat.

La următoarea oră un rezultat al anchetei anonime mă pune pe gânduri: 9,5 studenți din 10 vor să emigreze. Mulți absolvenți ai Universităților noastre au plecat în țări străine. Unii lucrează colaborând de familia, slugi, alții, însă conform studiilor, unii au reușit să și facă o carieră, să susțină doctorate și contribuie la prosperarea altor țări. E o constatare.

Am citit o circulară de la Ministerul Educației. Noua conducere a ministerului are o comunicare activă cu cadrele didactice. Ni se cere să înaintăm propuneri pentru planuri de învățământ și planuri cadru. Colegii sunt receptivi la aceste doleanțe și au multe lucruri interesante de spus la acest capitol.

Seara privesc un detectiv. Rar îmi permit o astfel de relaxare. Filmele însă arată că răul nu este mai mic, chiar dacă este cotidian, cenușiu și omniprezent.

Joi

Sunt invitată la ședința de încheiere a proiectului catedrei Științe ale educației de la UPS „Ion Creanga”. Proiectul a avut ca scop pregătirea profesorilor pentru a aprecia și ameliora efectele implementării procesului de la Bologna. Procesul de la Bologna vine din spațiul anglo-saxon și este eficient în sine. În Republica Moldova însă el nu are efectele scontate. Nu ideea este rea, ci implementarea ei. Comunicările au fost foarte interesante și au fost propuse modalități prin care putem depăși blocajele și eficientiza rezultatele.

Seara privesc reportajul de la prima ședință a sesiunii de primăvară-vară a parlamentului, unde Rectorul ASEM Belostecinic îl trage de urechi pe deputatul comunist Petrenco. Recunosc sincer mi-a plăcut gestul profesorului. Prea e obraznic

fostul său student. Mă gândesc că trebuie să perfecționăm pregătirea și creșterea cadrelor cu studii superioare. Examenele trebuie să fie mult mai severe și dure.

Nu numărul studenților este important pentru o instituție de învățământ superior, ci calitatea materialului uman. Ideea de profit nu are ce căuta în învățământ. Aici sunt alte valori. Bineînțeles, până nu vom aprecia după merit munca specialistului versat nu vom reuși să ridicăm prestigiul studiilor de calitate. Sunt multe de făcut în această direcție.

Vineri

Sunt ca Robinson Crusoe care de luni așteaptă vinerea. Nu că nu-mi place munca pe care o fac, ci fiindcă sâmbăta mai pot citi în voie, lucra asupra articolelor și materialelor, pe care trebuie să le folosesc la lecții. Am și ore de predat în această zi. Se apropie și ziua de naștere, mi-a amintit fiica, interesându-se ce cadou mi-a-și dori.

Mă gândesc că toți visăm la o viață liberă și fericită. Putem s-o trăim după rațiune sau conform dorințelor, echilibrul sufletesc însă vine atunci când sunt împăcate dorințele cu rațiunea. Problemele din viața noastră vin și din incapacitatea de a avea o liniște sufletească, din lipsa inteligenței emoționale. E important uneori să te oprești și să nu te lași dus de valuri, copleșit de griji și mai ales de goana după bani. Sunt trei pericole mari care ne pasc: resemnarea, ideea că nimic nu poate fi schimbat, și țara este condusă de escroci, nepăsarea, care lasă să se rezolve tot de la sine și fuga de realitate, gândul că problemele nu există.

E important să lăsăm aceste mentalități ineficiente de a da vina pe ceilalți, de a lucra fără un scop clar în minte, de a face mai întâi lucrurile urgente, de a gândi în termeni câștig-pierdere, de a amâna schimbările și îmbunătățirile și de a purcede la o strategie de succes, asta mi-a-și dori mie și altora.

„Jurnal săptămânal”

12 februarie 2011

PARTEA A II-a

MATERIALELE CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ „CERCETAREA ISTORICĂ ȘI CULTUROLOGICĂ ÎN SPAȚIUL UNITAR EUROPEAN: PARADIGME, REALITĂȚI, PERSPECTIVE”

24-25 februarie 2023, Chișinău

ȘEDINȚA PLENARĂ

IDENTITĂȚILE CULTURALE ȘI POLITICE ÎN SPAȚIUL PUBLIC DIN REPUBLICA MOLDOVA: MODALITĂȚI DE ABORDARE ÎN PRESĂ ȘI ÎN EDUCAȚIE

CULTURAL AND POLITICAL IDENTITIES IN THE PUBLIC SPACE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: WAYS OF APPROACH IN THE MEDIA AND EDUCATION

Valentina ENACHI,

*doctor în istorie, conferențiar universitar
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”.
ORCID: 0009-0007-1811-999X*

CZU:316.723+008(478)

Abstract

The article examines how the concept of cultural identity is addressed in the public space. In dealing with these issues, the media is driven by political interests, carrying out the agenda of certain parties. Often the result of these actions is to divide the population on the principle of identity. The aim of educators, communication specialists and people of good faith is to unite creative forces in order to create social solidarity on the basis of a common cultural heritage and to strengthen a common cultural identity.

Key-words: *identity, media, narrative, solidarity, education*

Noțiunea de identitate este o provocare spectaculoasă cu care se confruntă societatea contemporană. Chiar dacă problema identitară nu este o noutate în istorie, fiecare epocă are problemele sale culturale și implicit identitare. Epoca postmodernă a adus în prim-plan reflecția asupra identității și autoidentificării populației, care se află în continuă mișcare. Literatura consacrată acestei probleme consideră că proiectele gândite pentru formarea unei conștiințe universale și unei identități unice au eșuat lamentabil. Azi vorbim despre identități culturale distincte nu doar a țărilor, dar și de identități culturale diferite a unei persoane.

Ce sunt identitățile? Iată doar câteva definiții: Identitățile sunt răspunsurile pe care indivizii sau grupurile de indivizi le dau întrebării cine suntem noi? Aceste răspunsuri exercită o influență incontestabilă asupra capacității și înclinației cetățenilor de a negocia și acționa unitar.

Identitatea este și o formă a istoriei negociate de către grup transmisă prin intermediul instituțiilor, astfel încât indivizii vizați să se recunoască prin și în aceasta.

Identitatea este înțeleasă ca modul în care o colectivitate se percepe pe sine însăși, dar și ca modalitatea în care ea este percepută de către „ceilalți”.¹

Identitatea este o chestiune de imagine de sine, precum și o chestiune de stereotipizare de către ceilalți. „Există o serie de valori culturale perene și evenimente unice pentru un popor, care îi conferă specificitate și o continuitate în istorie, dar structura socio-culturală înregistrează schimbări de la o epocă la alta”.²

Identitatea culturală se referă la identificarea cu un anumit grup sau la sentimentul de apartenență la acesta pe baza mai multor categorii culturale, incluzând naționalitatea, etnia, rasa, sexul și religia. Identitate culturală este o serie de tradiții, valori și obiceiuri care alcătuiesc complexitatea unei anumite comunități sau a unui anumit grup de oameni, scrie Crețu Vasile: „Identitatea este un produs social de diferențiere, care implică similaritate și diferență. Ideea noastră despre cine suntem este construită de obicei ca răspuns la cea ce nu suntem”³.

Tradițional, problemele identitare se acutizează în timpuri critice, un ultim exemplu tragic fiind războiul crâncen de lângă noi. Acest război declanșat de Federația Rusă împotriva Ucrainei a avut, pe lângă scopul de a acapara teritorii, drept obiectiv refuzarea identității ucrainene, fapt constatat de Adunarea UNESCO din 26 mai 2022.⁴

Potrivit acesteia, armata rusă a distrus peste 120 de monumente culturale și istorice din Ucraina. „Rusia nu duce doar un război, ci un fel de «cruciadă» împotriva Occidentului și împotriva culturii ucrainene” – acestea au fost concluziile experților care s-au reunit la Centrul pentru Analiza Politicilor Europene (CEPA). Au fost nimicite Teatrul Dramatic din Mariupol, Muzeul de Artă *Arkhip Kuindzhi* din Mariupol, Muzeul de Artă *Maria Primachenko* din Ivankov, regiunea Kiev, casa-muzeu a filosofului *Hryhoriy Skovoroda* din Ivanivka, regiunea Harkov (un monument arhitectural din secolul al XVIII-lea) și altele. „Principalul motiv pentru

¹ Jenkins Richard. *Identitate socială*. București: Univers, 2014.

² Tatiana Comendant, Ana Mitruc. *Identitate culturală: Delimitări conceptuale*: În: Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică, 2021, nr. 1 (38), p.23.

³ Notă: Crețu Vasile

⁴Посол Украины в США: «Украинская культура является для России военной целью» (golosameriki.com) [golosameriki.com /a/ ukraine-culture/6991976.html](https://golosameriki.com/a/ukraine-culture/6991976.html), 27 mai, 2022.accesat la 20 ianuarie 2023.

care cultura și identitatea Ucrainei sunt atacate de Rusia este că ele reprezintă o amenințare ideologică semnificativă pentru Rusia contemporană”, – spune profesorul Vivian Walker și explică de ce: „Pentru că adevărata istorie a națiunii, identitatea, istoria ca atare – contrazice narațiunea fictivă a „lumii rusești”, care încearcă să proiecteze un fel de superioritate morală și spirituală a Rusiei care pur și simplu nu există.”

Dimpotrivă, „există ceva foarte puternic în ceea ce privește identitatea și istoria ucraineană”, – continuă Vivian Walker. „Ele au legitimitate și istorie în spate. Și, în acest sens, ei reprezintă o amenințare serioasă pentru Putin. Ucraina ar trebui să folosească puterea acestei narațiuni pentru a demonstra calitățile unice ale Ucrainei, cultura și identitatea sa pentru a ilustra deficiențele discursului lui Putin despre Ucraina.”⁵

La 6 decembrie 2022 Organizația internațională a scriitorilor PEN CLUB a menționat despre distrugerea deja a 529 de monumente cultural-istorice în Ucraina. Deci, identitățile sunt cruciale pentru popoare.

R. Moldova, fiind un spațiu de hotar, la intersecția unor arealuri culturale distincte, este un teren unde se întâlnesc identități diferite și reflecțiile asupra acestora o resimțim în viața socială, politică și culturală. Drept exemplu poate fi faptul că identitățile devin subiecte importante și în mass-media, deoarece societatea profund mediatizată de azi abordează această temă și o modelează în interesul anumitor politici. Presa creează reprezentări sociale, care permit comunităților să se definească și să se facă recunoscute între altele. În crearea viziunilor asupra lumii rolul mass-media este considerabil. Raza de acțiune a ei este incalculabilă. Mass-media inoculează idei de apartenență la un anumit grup identitar, mesajele ei se percep de indivizi prin filtre mediatice. Mass-media nu te învață să gândești, dar are succes în a indica oamenilor la ce să se gândească. Identitatea culturală, și prin multe fire legată de cea națională, este utilizată de politicieni pentru mobilizarea socială a oamenilor pentru atingerea unor scopuri de putere. Astfel mass-media devine un promotor al identităților. Convențional, putem clasifica presa în trei curente principale. Ne vom opri doar la acestea, deși, realmente, există și subcurente, care necesită un spațiu de analiză aparte.

În urma studierii ziarelor *Puls, Grenada* din anii 2019-2021, s-a constatat că au fost utilizate construcții mediatice care includ atitudini prosovietice, proruse și antiamericane, pentru a sublinia identitatea culturală slavă, care domină identitatea poporului moldovenesc în viziunea acestor forțe politice.

Astfel, se manifestă în diverse articole, reportaje și interviuri ziaristice narațiuni de felul: identitatea slavă și ortodoxă este comună poporului moldovenesc

⁵ *Idem.*

și rus, rescrierea legăturilor istorice, Istoria Moldovei (prezentarea cărții lui I. Grosul despre moldovenii din Rusia în perioada modernă, de unde cităm: „Dispozițiile proromâne nu sunt atestate la nobilii moldoveni.” Se încearcă să se demonstreze faptul că Țările Baltice, Ucraina, Moldova au o istorie comună cu Rusia.

Și atunci când Putin spune că Ucraina nici măcar nu este un stat, pentru că istoric ține de fapt de Rusia – este punctul final al acestei strategii, care este foarte rezultativă atunci când trebuie să-ți legitimezi pretențiile față de alt stat: ”Păi și în secolul XII-XIII aici erau rușii, așa că noi nu facem altceva decât să revenim acasă la noi”. Același rol îl are și menținerea monumentelor lui Lenin și a altor activiști din perioada respectivă – rolul de ancoră în trecutul sovietic și de loc marcat ca sferă de influență, unde Rusia va aspira mereu să revină.

Ideile profunde ale filozofilor români, care azi nu sunt blamați ca în perioada sovietică ci chiar citați: ”... În Moldova trebuie adunat și unificat tot ce înseamnă Rusia ortodoxă profundă și România profundă. Nu trebuie să alegem, ci să unificăm, să reînviem și să reafirmăm cele mai sublime orizonturi ale înrudirii duhovnicești ale popoarelor ortodoxe”.⁶

Al doilea curent, cel „moldovenist”, se conturează în presa partidelor de stânga. În materialele ziaristice sunt promovate idei antiromânești. Site-uri și portalurile de știri *noi.md*, *Salvăm moldova.org*, *Basarabia.md.*, *Bloknit.md* și altele examinate arată că tezele propagate în interviuri, reportaje și schițe subliniază că moldovenii sunt o națiune aparte: „Occidentul privează Moldova de propria limbă, care are întâietate în raport cu limba română, are un vocabular bogat de cuvinte originale, o gramatică proprie, precum și dovezi documentare ale denumirii sau în documentele cancelariei moldovenești pe parcursul a sute de ani”.⁷ Politologul V. Ostalep scrie: „Le sugerăm politicoșii românilor că avem propriul nostru stat și îl vom dezvolta, dar primim insulte de la români la nivel național și nu este clar cu cine se vor „uni” din nou într-un asemenea situație. De ce nu suntem români sau romanizarea – o aberație colosală. Filmul „Dacii – Noi dezvăluiri” aduce noi argumente menite să demonstreze de ce noi, urmașii dacilor, nu trebuie să ne numim români, adică să preluăm un nume nefiresc, care derivă din numele cotropitorilor Daciei și să ne dezicem de numele nostru istoric de moldoveni...”.

Ziarele promotoare ale identității românești din care fac parte *Timpul*, *Gazeta de Chișinău*, *site-ul Europa liberă org* sunt publicații care apelează la necesitatea fortificării identității naționale prin sublinierea problemelor ce țin de

⁶ Tipizarea războiului informațional. În: Adevărul, 6 mai 2016.

⁷ noi.md/md/societate/cu-ajutorul-occidentului-si-santajului-activ-din-partea-romaniei-moldovenii-sint-privati-de-propria-limba 2 mar. 17:55 (vizitat la 30 martie 2023); moldovenii.md/ru/news/view/section/542/id/82812/from/noi (vizitat 29 martie 2023).

cetățeni: „Republica Moldova nu posedă identitate națională, aceasta abia de se conturează. Aceasta a fost ștearsă”. „Ce poate fi mai frumos și mai înălțător decât un popor în mișcare, un popor care luptă pentru drepturile sale fundamentale la libertate, independență, demnitate, unitate și identitate națională! Ei, cei cu ură față de neamul nostru și cu linguseală față de străin”.⁸

În ultimul timp, se analizează identitatea rușilor pentru a sublinia necesitatea coerenței în sublinierea identităților europene. Ideologia lui Putin este complet lipsită de conținut pozitiv, ea nu are obiective pozitive și nu oferă nici o singură imagine a unui viitor dezirabil. Fundamentul însuși al identității putiniștilor este negativ, motiv pentru care militarismul e o componentă importantă a acestuia.⁹

Este subliniată necesitatea fortificării identității naționale. Publicistul Vitalie Ciobanu scrie în acest context: „Nebuloasă identitară în care a plutit Republica Moldova în anii independenței a condamnat-o la o eternă derivă între Est și Vest, când un partid sau o coaliție declarat pro-europeană aflată la guvernare era, fatalmente, schimbată la următorul ciclu electoral de forțele pro-ruse. În lipsa unui liant național și a unei etici unanim acceptate, în Moldova a triumfat ideologia lui „fură cât poți!”. Sărăcia, neîncrederea în stat s-au adâncit, exodul a luat proporții uriașe, reformele s-au derulat după principiul leninist „un pas înainte, doi pași înapoi”.¹⁰

Fortificarea limbii și culturii naționale este parte integrantă a strategiei de reziliență și coeziune internă a oricărui stat preocupat de independența și suveranitatea sa. În analiza primelor două curente din mass media autohtonă de expresie pro-Kremlin, menționăm că discuțiile asupra identităților nu sunt întâmplătoare. Crearea haosului în opinia publică duce la faptul că propriii cetățeni vor lupta împotriva propriei țări.

Voci care ar sublinia o necesitate de fortificare a sentimentelor cetățenești sunt exprimate într-un apel al președintei Maia Sandu, care, la 29 decembrie 2022, a spus: „Libertatea și demnitatea oamenilor noștri conferă țării mele o identitate europeană, pe care o prețuim profund”.

În ultimul timp au fost create platforme unde sunt auziți cetățenii reprezentanți ai multor etnii care pledează pentru un stat democratic. Identitatea este prea scumpă ca să fie dată doar pe mâna politicului și a mass-media. Cetățenii responsabili, pedagogii, cercetătorii, specialiștii în comunicare au un rol important în societate, și anume de a crea prin trăirea identității culturale o stare de bine.

⁸ A. Țăranu. În *Republica Moldova nu există identitate națională*. În: *Timpul*, 24 august 2021.

⁹ Dan Alexe: <https://radioeuropa.libera.org/moldova/2022https://www.bing.com/search?q=europa+liberă+moldovaform=AND1&ref=50783e879f23466890> (vizitat 14 aprilie 2022).

¹⁰ V. Ciobanu. <https://radioeuropa.libera.org/32308581.html> .Și-a învins Republica Moldova criza de identitate? (europalibera.org) 32308581.html (vizitat la 30.03.2023).

Sistemul școlar rămâne o zonă din care poate deriva un sentiment al apartenenței comune. Nimeni nu trebuie să uite importanța școlii în formarea unei identități. Materialele metodice, articolele, luările de atitudine ale profesorilor arată că temele importante în activitățile lor vizează respectul față de valorile naționale și educația elevilor în spiritul identității și unității naționale. Acest obiectiv este prioritar în cadrul desfășurării procesului educativ. Valorile identitare și unitatea națională sunt inestimabile, consideră pedagogii.¹¹

O altă abordare au cei care pledează pentru ca elevii să utilizeze propriile capacități de a exersa o privire critică și a alege între diferite mărturii și să formuleze propriul punct de vedere în legătură cu problema identitară. Se aud și voci care consideră că educația trebuie realizată în spiritul unei identități multiple de acceptare a celuilalt. Schimbările din procesul de învățământ din Republica Moldova arată și idei noi și anume că viitorul ține de perspectiva tinerilor care își construiesc identitatea prin intermediul politicilor de mobilitate dinamică, care au experiențe de studii în mari orașe europene, devin cetățeni europeni și influențează identitatea celor din Republica Moldova. Efectele benefice ale mobilității academice, pe lângă creșterea calității studiilor și modernizarea curriculei, constau și în formarea unei identități culturale de tip european.

Un alt deziderat de legitimare a identității culturale ca un principiu unificator al cetățenilor din țara noastră este valorificarea patrimoniului cultural. Patrimoniul cultural și simbolic cu tradițiile populare oferă puncte de referință comune pentru diferite grupuri de populație. Memoriile colective, experiențele diferite, care, deși disting oamenii, și care există; tradițiile, miturile și valorile care pot fi doar parțial comune, sau pot implica înțelegeri diferite pentru persoane diferite, rămân importante chiar dacă nu toți le împărtășesc în aceeași măsură. În republică există o listă de tradiții cel puțin parțial comune, există moșteniri culturale comune. Fără îndoială că există unii oameni susceptibili de a adopta o identitate comună, în timp ce alții nu sunt.

Problema identitară a devenit un subiect important în legătură cu nevoia de legitimare a culturii naționale, care ar trebui fi un liant al cetățenilor și un principiu unificator al moștenirilor culturale. Soluția bazată pe perspectiva interculturală presupune principiul cooperării, cunoașterii reciproce și interacțiunii identităților culturale. Identitatea culturală comună în viziunea unor autori pornește de la ideea aceluiasi destin, astfel potențialul politic și sentimentul național ar fi pus în valoare deplină.

¹¹ Galina Marcu. *Educarea elevilor în spiritul valorilor naționale*. În: Materialele simpozionului național și internațional. Centenarul Unirii. Coord. L. Noroc, V. Ursu. Chișinău: Garomont Studio, 2019, p.104-109.

Cert este că identitățile sunt azi mai mult interacționiste și dinamice. Vastitatea domeniului fiind incontestabilă, cere unificarea forțelor intelectuale. Iar dezideratul filosofului J.G. Fichte este următorul: „Cel din urmă și cel mai înalt scop al societății este acordul deplin și consensul între toți membrii posibili ai ei”, deși emis în secolul al XVIII-lea, rămâne valabil și în secolul al XXI-lea.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexe Dan: [https:// Radio Europa Libera Moldova – moldova.europalibera.org](https://RadioEuropaLiberaMoldova-moldova.europalibera.org)
<https://www.bing.com/search?q=europa+liberă+moldova>
2. Crețu Vasile, Sochircă Elena. *Republica Moldova: Globalizarea și identitatea culturală în lumea contemporană*. Chișinău, 2020.
3. Comendant Tatiana, Mitruc Ana. *Identitate culturală: Delimitări conceptuale*. În: Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică 2021, nr. 1(38), p. 23.
4. Jenkins Richard. *Identitate socială*. București: Univers, 2014.
5. Marcu Galina. *Educarea elevilor în spiritul valorilor naționale*. În: *Centenarul Unirii*. Materialele simpozionului național și internațional. Coord. L. Noroc, V. Ursu. Chișinău: Garomont Studio, 2019, pp.104-109.
6. noi.md/md/societate/cu-ajutorul-occidentului-si-santajului-activ-din-partea-romaniei-moldovenii-sint-privati-de-propria-limba 2 mar. 17:55 (accesat la 30.03.2023).
7. *Tipizarea războiului informațional*. În: Adevărul, 6 mai 2016.
8. Țăranu Anatol. *În Republica Moldova nu există identitate națională*. În: Timpul, 24 august 2021.
9. Посол Украины в США: «Украинская культура является для России военной целью» (golosameriki.com) [golosameriki.com /a/ ukraine-culture/6991976.html](https://golosameriki.com/a/ukraine-culture/6991976.html), 27 mai, 2022 (accesat la 20 ianuarie 2023).

**ISTORIA, MUZEUL DE ISTORIE ȘI EDUCAȚIA MUZEALĂ –
ABORDĂRI MODERNE
HISTORY, MUSEUM OF HISTORY AND MUSEUM EDUCATION:
MODERN APPROACHES**

Elena Ploșnița,

dr. hab. în istorie, conf. univ.

Muzeul Național de Istorie a Moldovei

ORCID: 0000-0001-9061-3369

CZU: 069.01:94(478)

Abstract

A contemporary museum offers a broad and flexible framework for education. Many cultural and scientific events held by a museum institution serve, in fact, the goals of education. Over time, the educational role of a museum has been amplified, and today museums are experiencing essential changes in terms of the educational offer. The museum audience has also changed, new categories of visitors have appeared, but pupils and students remain the main consumers of non-formal educational services. Non-formal education in a museum is an integral, completing part of formal education, and the consolidation of knowledge of history leads to the formation of a correct, careful attitude to cultural and historical values, to respect for national identity, and ultimately forms a museum culture. Non-formal education in a museum has specific features that distinguish it from the formal one, museum educational projects are open to interdisciplinarity and continuing education, and the flexibility of the organization methodology and non-formalized assessment give it a special status. This article comprises reflections on history and a history museum, on the study of history in the museum, on the necessity and specifics of museum education, on non-formal education, on the transformation of museum collections into a didactic resource, on the need to improve the museum culture of teachers and students. The new interpretation examines the relationship between history, a history museum and the role, the necessity of museum education in modern society.

Key-words: *history, history museum, museum holdings, museum education, didactic resource. formal and non-formal education.*

Cercetătorul român Radu Florescu constata la sfârșitul secolului al XX-lea că „muzeologia și în zilele noastre ca și un secol în urmă rămâne o disciplină științifică aplicativă cu caracter normativ (ca și pedagogia, de altfel), cu alte cuvinte, spune mai degrabă cum trebuie să fie muzeul decât analizează cum este muzeul și care sunt legile care îl coordonează. Iar finalitatea cercetării de muzeu rămâne, oricât de specializată ar fi, o finalitate educațională”¹. Muzeologii acceptă acest adevăr, atribuind un rol important funcției educaționale a muzeului, care se exercită prin multitudinea de activități desfășurate de instituție.

Alți doi cercetători români, Alexandra Zbucnea și Loredana Ivan, consideră că patrimoniul și educația sunt parteneri naturali, iar muzeele și școala

¹ Radu Florescu, *Bazele muzeologiei*. București: 1998, p.6.

sunt colaboratori vechi. Există numeroase convenții și recomandări privind educația formală și nonformală ale Consiliului Europei, UNESCO, inclusiv Convenția Faro (2005), care recomandă „învățarea, familiarizarea cu patrimoniul cultural și formarea continuă, încurajarea formării profesionale și a schimbului de cunoștințe și de priceperi în cadrul și în afara sistemului de învățământ, adică în condiții neformale”².

Iar în 2007 Ministerul Educației al Republicii Moldova a elaborat o *Strategie de modernizare a educației nonformale (2008-2015)*. În 2000 Consiliul Europei a lansat conceptul *lifelong learning*, iar muzeul este instituția care are posibilitatea de a oferi publicului cadrul unui spațiu de a învăța toată viața. Mai există pedagogia de patrimoniu, pedagogia muzeală, există și Programul Educațional UNESCO pentru Patrimoniul Mondial, care are un obiectiv concret – introducerea Educației pentru Patrimoniul Mondial în curricula școlară.

Pornind de la postulate nominalizate și având în vedere convențiile și recomandările Consiliului Europei și UNESCO, vom încerca să argumentăm relația dintre istorie, muzeul de istorie și necesitatea educației muzeale în societatea contemporană, vorbind atât de educația formală, cât și cea nonformală, și cum ar trebui abordată educația în societatea contemporană. Utilizând ca material informativ activitățile instituției muzeale și ca surse studiile din domeniul muzeologiei, intenționăm să sensibilizăm dar și să reamintim cât de importantă este educația la orele de istorie și pentru istorie prin patrimoniu și că „misiunea unui muzeu este, în general vorbind, de a colecta și conserva bunuri culturale, de a le interpreta, de a le expune și de a educa publicul în privința lor și contextul socio-cultural care le-a produs, de a contribui la bunăstarea comunității”³.

Muzeul este o instituție educațională prin definiție, „este o instituție permanentă fără scop lucrativ și aflată în serviciul societății, care se consacră cercetării, colecționării, conservării, interpretării și expunerii patrimoniului material și imaterial. Deschis publicului, accesibil și incluziv, el încurajează diversitatea și sustenabilitatea. Muzeele operează și comunică, într-o manieră etică și profesională, cu participarea diverselor comunități. Ele oferă publicului lor experiențe variate, în scopul educării, delectării, reflectării și al împărtășirii cunoștințelor”⁴. Istoria este o disciplină veche, ea reprezentând „una dintre cele mai constante și importante, totodată, forme ale conștiinței unei colectivități, unei

² *Convenția cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate (Convenția de la Faro)*, Faro, 27 octombrie 2005, <https://ro.scribd.com>, accesat la data de 17.02.2023.

³ Филип Котлер, *Маркетинг Менеджмент*, Санкт Петербург: Издательство Питер Ком, 1998, стр.29.

⁴ International Council of Museums, [https:// www.icomus.org](https://www.icomus.org), accesat la data de 22.03.2023.

societăți”, iar educația muzeală este de fapt un instrument de promovare a memoriei colective, a valorilor naționale și universale.

Istoria este o disciplină științifică cu state, dezvoltarea căreia în secolul al XIX-lea a mers în pas cu promovarea ideii de protejare a antichităților, de creare a muzeului național de istorie. Societatea secolului al XIX-lea era în căutarea căilor și modalităților de păstrare a moșteniri culturale, și în primul rând a mărturiilor istorice. Societatea epocii moderne a simțit necesitatea contactului permanent cu trecutul, iar această legătură cu trecutul o putea asigura doar muzeul de istorie. Pentru că „istoria arată, descrie și explică ceea ce a fost, ea nu păstrează însă operele culturale în forma lor reală, așa cum au ieșit din mâinile și mințile celor care le-au creat. Pentru a satisface această nevoie culturală specială, au luat naștere muzeele în forma lor modernă, în cadrul marilor mișcări naționale și sociale”⁵.

Secolul al XIX-lea a determinat revigorarea luptei pentru drepturile naționale. Anume în această perioadă, în scopul susținerii procesului de creare și susținere a statelor naționale, s-a impus organizarea muzeelor naționale. Astfel, „ideea muzeului național de istorie ca teritoriu simbolic al națiunii a fost legată de procesul extrem de complicat de creare în secolul al XIX-lea a statului-națiune ca o entitate teritorială, politică, culturală, istorică, mitică și religioasă, care a presupus și constituirea națiunii ca o comunitate identitară, ca o comunitate de atitudini și ca o comunitate de reacție în fața străinului. Și atunci, în cadrul instituțiilor prin care statul națiune se legitimează, muzeul național de istorie este înțeles ca o oglindă și ca o dovadă. Muzeul național are nevoie de stat pentru a se naște și a avea o dezvoltare convenabilă. Dar și statul are nevoie de muzeu pentru a pune în evidență caracteristicile sale identitare și pentru a defini astfel teritoriul simbolisticii naționale”⁶.

În acest fel, primele muzee naționale de istorie apar în Europa în secolul al XIX-lea, în perioada luptei popoarelor pentru drepturile naționale. Și mai explicit: ideea muzeului național de istorie s-a impus în scopul producerii dovezilor și argumentelor creării și susținerii statelor naționale – sunt primele instituții ce repun în drepturi legitime valorile culturale ale fiecărei națiuni. Și sunt primele instituții care acordă un rol important procesului educațional.

Pe parcursul timpului, rolul educațional al muzeului s-a amplificat, astăzi în muzee fiind înregistrate schimbări esențiale în ceea ce privește oferta educațională și interacțiunea cu cele mai diverse categorii de public, elevii și

⁵ Traian Herseni. *Muzeul – fenomen de conștiință socială*, Revista muzeelor. București, 1965, nr.3, p.230.

⁶ Mirela Luminița Murgescu. *Muzeul de istorie – între a privi și a învăța*. În: Revista muzeelor, București, 1998, nr.3-4, p. 34-37.

studenții rămânând principalii vizitatori, consumatori de servicii muzeale. Deci, pentru muzeul de istorie este importantă funcția de comunicare, educațională.

Ce este educația? Există zeci de răspunsuri, dar oricum „în sens restrâns educația se confundă cu instruirea în școală, desfășurată într-un cadru organizat, instituționalizat. În sens larg educația este un proces complex care integrează într-un continuum toate nivelurile și tipurile de educație, și este orientată către realizarea unor idealuri și scopuri educaționale în concordanță cu anumite cerințe sociale, de ordin economic, cultural, științific, tehnologic, politic etc.”⁷. Pe parcursul istoriei, educația a cunoscut diverse conceptualizări și a fost realizată de diferite instituții, inclusiv de instituția muzeală. Astăzi, muzeul înseamnă educație, fiind o instituție deschisă, cu caracter democratic care oferă o largă accesibilitate la programele educaționale și culturale, transformându-se într-un centru de învățare activă, de interacțiune, de relaxare, într-un spațiu al dialogului, într-un centru educațional.

Muzeul oferă mecanisme alternative de organizare a lecțiilor, față de școală sau facultate, și oportunități de învățare. Muzeul face instruire prin obiect, muzeul nu învață vizitatorul, dar este instituția care poate crea o atmosferă care să-i trezească vizitatorului dorința de a învăța. Astfel, „muzeul este unul din locurile de învățare extrașcolară care favorizează întâlniri originale cu persoane, obiecte și situații care nu se regăsesc în sălile de clasă, ceea ce face ca percepția, experiența de viață și învățarea exploratorie, precum și dezvoltarea unor competențe multiple să constituie nucleul unui asemenea demers”.⁸

Astăzi, în centrul preocupărilor unei instituții muzeale trebuie așezat nu obiectul muzeal, bunul cultural, dar obiectul și publicul, relația dintre aceste două elemente, aceasta permite o nouă abordare a funcției educaționale a muzeului. Prin relația permanentă cu publicul vizitator, muzeul se transformă într-un factor activ de informare și educație, aflat în relație de complementaritate cu sistemul de educație formală. Muzeul și școala sunt două instituții creatoare de educație și în acest proces este importantă relația dintre aceste două instituții. Muzeul este instituția „care a mers la școală, încercând să realizeze diverse activități cu publicul școlar. Muzeul s-a propus ca partener educativ al școlii în scopul dezvoltării, diversificării, actualizării activității de clasă, pentru că o vizită la muzeu trezește emoții și interes pentru cunoaștere, pentru că muzeul este un spațiu confortabil, unde educația permanentă își găsește firesc aplicabilitatea”. Muzeele sunt o resursă educațională unică pentru învățători și profesori.

⁷ Natalia Lazar. *Despre educația muzeală și direcții de dezvoltare a managementului muzeal*. În: Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului. Conferință științifică internațională, seria XXII, vol. IV, Chișinău 2020, p. 315.

⁸ Gherghina Boda. *Educația muzeală ca formă de educație non-formală*. În: Tyragetia, 2018, nr.2, p.27.

Dar pentru o vizită reușită, cu un anumit impact, cadrul didactic trebuie să planifice organizarea vizitei, conținutul vizitei (selectarea temei care să se integreze în procesul de învățământ, în curricula școlară, discuții cu muzeul pentru stabilirea circuitului expozițional etc.). Trebuie să existe o colaborare strânsă între școală și muzeu, care să fie bazată nu numai pe acorduri între instituții, dar și pe anumite acte normative.

Este cunoscut faptul că în anul 2012 a fost elaborată *Propunerea de politică publică privind modernizarea și eficientizarea activității muzeelor*. Opțiunea a doua a acestei *Propuneri* era intitulată *Managementul bazat pe performanțe și dezvoltarea componentelor antreprenoriale și educaționale ale muzeelor*. În plan structural, opțiunea prevedea modificarea mai multor componente privind activitatea instituției muzeale, inclusiv dezvoltarea unui program educațional în parteneriat cu Ministerul Educației, dezvoltarea educației nonformale în muzee. Guvernul a aprobat propunerea și urma să fie realizată începând cu anul 2013, dar schimbarea guvernului în 2013 a condus la crearea unui nou Minister al Culturii care a anulat Propunerea aprobată anterior de guvern. Astfel, până astăzi muzeele din republică nu au un program educațional elaborat în parteneriat cu Ministerul Educației, nu există un Acord în acest sens încheiat între Ministerul Culturii și Ministerul Educației. Aceasta creează mai multe probleme în procesul educațional formal și nonformal. Este o dilemă care mai devreme sau mai târziu va trebui să fie rezolvată. Oricum, muzeul rămâne unul dintre locurile de învățare extrașcolară care favorizează întâlnirea cu obiecte autentice, programe și proiecte care nu se regăsesc în sălile de școală.

Muzeul nu poate și nu trebuie transformat într-o anexă a școlii. Muzeul trebuie să colaboreze cu școala, să realizeze în parteneriat cu școala anumite proiecte educaționale. Muzeul trebuie valorificat de către școală, este necesară o colaborare strânsă între școală și muzeu. Muzeul poate motiva și trezi interesul pentru învățare, în mod special pentru elevi sau studenți care sunt o categorie de public deosebit de importantă din mai multe motive:

- sunt puternic motivați și folosesc muzeul ca resursă extracurriculară, care ajută la învățare;
- vizita la muzeu oferă posibilități de a învăța prin descoperire;
- muzeul creează o atmosferă de socializare, de comunicare;
- muzeul oferă programe educaționale inovative, originale, interesante tematic.

Programele educaționale contribuie la dezvoltarea procesului de cunoaștere, a spiritului de observație, la dezvoltarea limbajului, la formarea unor deprinderi intelectuale, la familiarizarea elevilor, studenților cu procesul de lucru cu diverse instrumente științifice, de promovare a patrimoniului, formarea

deprinderilor de a compara, de a analiza, dezvoltă spiritul de curiozitate, educă creativitatea.

Astăzi, instituția muzeală poate propune diverse programe de educație formală și informală, oferind un cadru larg și flexibil pentru educație. Este evident că în societatea contemporană educația nonformală în muzeul de istorie este o parte componentă de finalizare a educației formale, iar consolidarea cunoștințelor de istorie în muzeu conduce la formarea unei atitudini corecte de cunoaștere și conștientizare a valorilor culturale și istorice, la înțelegerea profundă a fenomenelor istorice, la respect față de identitatea națională și culturală. În general, „educația nonformală și cea formală în muzee prezintă similarități și scopuri comune, dar sunt și diferite, în special în ceea ce privește instrumentele utilizate. Într-un muzeu ele trebuie să fie în armonie și să contribuie împreună la îndeplinirea misiunii cultural-educăționale a instituției”⁹. Și totuși, educația nonformală în muzeu are trăsături specifice ce o deosebește de cea formală și aceste deosebiri sunt de fapt avantajele învățării în muzeu:

- proiectele de educație muzeală sunt deschise spre interdisciplinaritate și educație continuă;
- evaluarea neformalizată, fără note și calitative oficiale;
- flexibilitatea metodologiei de organizare și evaluarea neformalizată îi acordă un statut aparte.

Vizita la muzeul de istorie nu trebuie să fie una de tip standard, în care vizitatorului i se propune un ghidaj general în spațiu expozițional. Elevului sau studentului în expoziția unui muzeu de istorie trebuie să i se acorde posibilitatea de a atinge anumite exponate, de a fi implicat în discuții, de a identifica anumite posibilități digitale, de a i se oferi anumite oportunități moderne de a interacționa cu alții, de a i se propune vizite și lecții interactive etc. Pentru vizitator este important să se simtă bine în muzeu și să găsească în muzeu oportunități de învățare și participare activă.

Faptul că o bună parte a procesului educațional muzeal este realizat în colaborare cu școala, conduce la crearea unor noi produse educaționale, patrimoniul muzeal devenind resursă didactică folosită în cadrul procesului educațional formal. O vizită bine organizată îl orientează pe elev spre învățare. Dar învățarea în muzeu, spre deosebire de învățarea în clasă, „are loc în contact cu obiectele reale; este voluntară; este stimulată de interesul personal; depinde de contextul social; vizitatorii pot fi singuri sau însoțiți; vizitatorii au stiluri diferite de învățare și cunoștințe prealabile diferite”.¹⁰ Deci, educația în muzeu se deosebește de cea

⁹ Alexandra Zbucnea. *Educația formală și informală în muzee*. În: Revista muzeelor, București, 2006, nr.3, p. 40

¹⁰ A. Langlois. *La motivation et l'apprentissage dans les musées*, Paris, 2010, p.13.

formală – este voluntară, depinde de interesul personal și social, este plăcută, relaxantă. Educația în muzeu are loc în contact cu obiecte autentice, reale. Scopul oricărui program educațional în muzeu este transmiterea de cunoștințe, formarea de priceperi, aptitudini și atitudini. Scopul principal al oricărui vizitator nu este de a învăța, dar anume muzeul este acea instituție care poate crea o atmosferă ca trezește interesul de a învăța, de a însuși noi lucruri, de a descoperi ceva nou.

Și obiectivele educației muzeale nonformale sunt specifice:

- consolidarea cunoștințelor la o temă dată, obținute în clasa de școală;
- dezvoltarea capacității de observare a detaliilor a unui bun cultural;
- sensibilizarea elevilor în fața unor exponate excepționale de patrimoniu național sau universal;
- consolidarea deprinderilor de a privi, de a asculta, de a analiza, de a întreține o discuție;
- descoperirea contextului noului în desfășurarea unui fenomen istoric studiat în clasa de școală;
- compararea și evaluarea unor evenimente diferite în vederea formulării unor judecăți proprii;
- analiza mesajelor, terminologiei specifice de muzeu;
- utilizarea diverselor metode care îi determină pe elevi să însușească noi cunoștințe în mod voluntar și conștient.

În procesul educațional atât formal, cât și nonformal este important ca să fie create condiții adecvate pentru ca participanții să însușească ceva nou, să obțină noi cunoștințe, să descopere. Importantă în acest sens este implicarea activă. Pentru această este nevoie de programe educaționale variate, bazate pe un patrimoniu original și valoros. Deoarece contactul direct cu patrimoniul facilitează învățarea, oferă posibilitatea de a crea o atitudine civică față de protejarea moștenirii culturale, obținerea unor deprinderi de a compara și de a analiza, dezvoltă spiritul de curiozitate. Este necesar să le oferim participanților ocazia de a conversa, de a pune întrebări, de a-i aprecia competența, de a-i stimula la dialog pentru a-și împărtăși ideile, de a-i surprinde cu o idee nouă sau cu un exponat deosebit.

Patrimoniul muzeului de istorie constituie o importantă resursă educațională ce poate fi valorificată atât în cadrul orelor de clasă, dar, cu precădere, în spațiul expozițional al muzeelor, atelierelor de creație, al lecțiilor tematice, deoarece muzeul asigură un mediu liber pentru exprimare culturală, pentru creativitate, pentru inventivitate ceea ce le poate furniza elevilor, studenților informații noi pentru îmbunătățirea lecțiilor de curs, pentru aprofundarea cunoștințelor.

Muzeul își valorifică patrimoniul prin expoziții permanente și temporare, prin diverse programe culturale și educaționale. Iar elevul și studentul învață în

muzeu prin descoperire. De acest lucru trebuie să se țină cont atunci când sunt elaborate programele educaționale. Muzeul de istorie propune elevilor și profesorilor să participe la proiecte educaționale pentru a-și completa orele de istorie cu activități nonformale, creativ-educative, în care bunurile de patrimoniu sunt folosite ca obiecte de studiu pentru a înțelege corect informațiile transmise sau descoperite în timpul orelor de clasă. Programele educaționale elaborate într-o manieră interactivă și interdisciplinară sunt concepute cu intenția de a oferi experiențe noi, memorabile, constituindu-se în captivante instrumente de educație nonformală. Participanții au posibilitatea să pătrundă în universul lumii de altădată prin intermediul unui contact direct cu piesele muzeale. Se propun lecții interactive de istorie, ateliere de educație muzeală, activitățile urmărind dezvoltarea de competențe și dobândirea de cunoștințe în domeniul istoriei.

Muzeul trebuie abordat, este/trebuie să fie pentru școală ca laborator de lucru și de creație, pentru că muzeul ca partener al școlii contribuie la diversificarea metodelor didactice de predare, relația dintre muzeul de istorie și școală înseamnă implicare și colaborare la instruire și educație interactivă. Există mai multe abordări ale educației nonformale în muzeu, dar specialiștii consideră că domină procesul de învățare constructivist și interpretativ. Considerăm că dezvoltarea sistemului educațional, al muzeologiei, al științei istorice, a societății, în general, va conduce la o nouă abordare a educației muzeale. Important este să menționăm că în acest proces elementul cheie trebuie să rămână vizitatorul, și pentru o schimbare este nevoie de o nouă abordare a întregii activități a instituției muzeale.

Muzeul de istorie, deținând un bogat patrimoniu cu un mare potențial educativ, propune elevilor și cadrelor didactice diverse instrumente educaționale de cunoaștere a patrimoniului, iar cel mai important instrument educațional rămâne expoziția. Elevul, studentul, prin vizualizarea pieselor expuse, analiza și diseminarea informației incluse în textele și etichetajul expozițional, urmărirea atentă a traseului conceptual al expoziției, își pune întrebări, găsește răspunsuri, descoperă. Expoziția este de fapt un material didactic sistematizat, furnizat publicului pentru a înțelege mai bine evenimentele, fenomenele istorice. În acest scop, sunt propuse frecvent ghidajele deschise, interactive în cadrul cărora vizitatorii și ghidul inițiază discuții, pun întrebări, află răspunsuri, vin cu propuneri de expunere, de informații adăugătoare, sugestii cu privire la o piesă sau alta, la tematica abordată, sugestii la prezentarea unor anumite evenimente din istoria națională, optează pentru o cunoaștere auditivă, vizuală și tactilă a proceselor și a pieselor. Sunt practicate și ghidajele tematice care permit o cunoaștere mai profundă a unor evenimente, fenomene istorice studiate în clasă. Aceste ghidaje asigură creșterea calității învățării.

Patrimoniul muzeal este un punct de referință în educația formală și poate fi folosit ca resursă didactică în procesul educațional formal. Există zeci de posibilități și modalități prin care patrimoniul muzeal poate fi transformat în resursă didactică, folosită în cadrul procesului educațional formal. Valorificarea patrimoniului muzeal prin proiectarea și realizarea unor resurse didactice pentru învățare, selectarea obiectelor de patrimoniu pentru profesori, folosirea patrimoniului în proces educațional, elemente de patrimoniu folosite la cursuri (materiale speciale pentru a fi folosite la clasă, tururi virtuale, povești ale unor obiecte de patrimoniu) – toate acestea pot fi elaborate și utilizate, în clasă, punând accentul pe interdisciplinaritate. Este necesară colaborarea între școală și muzeu și ea poate fi eficientă doar atunci când există teme de interes comun. Iar programele educaționale elaborate împreună cu școala dezvoltă spiritul de observație, dezvoltă limbajul, memoria, formarea unor priceperi și deprinderi intelectuale, cunoașterea și asimilarea unor metode de muncă intelectuală, dezvoltarea creativității, curiozității. Contactul direct cu obiectele prezentate facilitează învățarea și permite copiilor să-și dezvolte o anumită atitudine față de om și societate, față de istoria națională, față de protejarea bunurilor patrimoniale.

Educația muzeală este o educație continuă. Rolul principal al muzeografului în muzeul de istorie este de a le trezi interesul de a cunoaște noi obiecte și de a însuși idei și concepte noi, de a observa lucruri noi, de a dezvolta spiritul de observație. Un alt instrument important al educației muzeale este lecția tematică în muzeu. Lecția în muzeu pe teme de istorie, în mod special de istorie contemporană, este eficientă pentru că reușește să furnizeze informații inedite, să permită participanților să inițieze și să participe la discuții, să înțeleagă și corect să perceapă evenimentele care au loc în lumea contemporană. Lecțiile realizate în spațiul expozițional îmbunătățesc metodologia predării. Lecțiile tematice în spațiul expozițional de multe ori sunt parte a unui program educațional concret. Unele din aceste lecții sunt organizate pentru cadrele didactice în scopul ca ele să ia în considerare muzeul ca partener educativ care oferă oportunități pentru actualizarea procesului educațional formal. Lecțiile tematice organizate în spațiul expozițional sunt adresate elevilor, studenților, masteranzilor, specialiștilor din domeniu. Scopul acestor lecții interactive este educația intelectuală, dezvoltarea interesului spre cunoaștere, a gândirii, formarea unor deprinderi intelectuale, dezvoltarea competențelor culturale, promovarea necesității de a introduce Educația pentru Patrimoniu Mondial în curricula școlară.

Un program educațional trebuie să provoace curiozitate, să dezvolte simțul de observație. Prin programe educaționale muzeul își dinamizează activitățile, își cunoaște publicul, nevoile și necesitățile acestuia. În cadrul programelor educaționale, istoria poate fi învățată și prin artă, elevilor și studenților li se propun

lecții de istorie și artă, prin desenarea de piese muzeale, secvențe expoziționale ce i-au impresionat vizitând muzeul, activitatea aceasta stimulează spiritul de observație, memoria vizuală, libertatea în creație și cunoașterea patrimoniului muzeal. Realizarea cursurilor universitare și a lecțiilor tematice în incinta expozițiilor de istorie, implicarea studenților în cercetări de teren, la săpături arheologice și la colectarea bunurilor culturale. Participarea la organizarea expozițiilor muzeului sunt de asemenea, metode didactice cu un grad înalt de interactivitate, care asigură și receptarea mai ușor a informațiilor și subiectelor necesare studiului, pregătește tinerii să devină buni specialiști în domeniu.

Studentii de la universitățile din Chișinău beneficiază permanent de asemenea servicii și facilități. Aceste activități își revendică utilitatea, deoarece îi determină să observe, să se simtă împuterniciți cu anumite obligații, să privească în mod individual lumea, să privească și să cunoască noi obiecte de patrimoniu și să însușească noi idei și concepte. Un alt instrument educațional interactiv este laboratorul de expertizare și atribuire a pieselor muzeale, organizat sub conducerea specialiștilor și experților în patrimoniu, la care sunt implicați studenți și masteranzi, care învață cum să evalueze un obiect de patrimoniu, să deprindă competențe de analiză, de operare cu o anumită terminologie, să cunoască povestea, istoria ce stă în spatele obiectului muzeistic, astfel tinerii vor înțelege mai bine ce este patrimoniu, cum este necesar să fie documentat, care sunt metodele de conservare și cât este de important să-l păstrăm.

Nu mai puțin interesante și solicitate sunt atelierile educaționale tematice organizate în cadrul muzeelor de istorie. Orice atelier este construit pe două componente: partea teoretică – o prezentare generală a evoluției științei istorice, apariția primelor muzee de istorie, personalități marcante din domeniul istoriei, o prezentare generală a unor fenomene istorice etc. Partea practică are drept scop promovarea creativității participanților, ei fiind îndrumați să realizeze diverse piese de ceramică inspirate de modelele din expoziție, copiii sunt provocați să exerseze prin desen decorarea obiectelor de ceramică, să demonstreze anumite ocupații din trecutul istoric. Atelierile educaționale în muzeele de istorie abordate într-o manieră interactivă și interdisciplinară sunt concepute cu intenția de a oferi experiențe noi, memorabile, constituindu-se în captivante instrumente de educație nonformală. Experiența acumulată de muzeul de istorie prin intermediul metodelor clasice și interactive de educație muzeală prin și pentru patrimoniu istoric demonstrează faptul că elevii și studenții acordă tot mai multă preferință participării în activitățile organizate de instituție, de muzeu, deoarece trăiesc experiențe inedite și sentimente de patriotism, crește interesul lor față de moștenirea culturală, simt sentimentul mulțumirii de sine.

Astăzi tot mai mult credit se acordă utilizării mijloacelor digitale în educația muzeală, dezvoltarea unor kitteduri electronice, gândirea și dezvoltarea unor instrumente digitale pentru a atrage publicul. Utilizarea mijloacelor digitale asigură diseminarea cunoștințelor despre patrimoniu, asigură promovarea patrimoniului, determină ca finalitate practică implicarea tinerilor în inițiative de protejare, evaluare a patrimoniului și de valorificare a lui prin diverse metode și practici. Digitizarea stimulează creativitatea și inventivitatea.

Nu demult în Republica Moldova a fost lansat programul *Muzeele viitorului* implementat de Artcor, Asociația Companiilor Creative COR, sub egida Ministerului Culturii, cu sprijinul USAID, Suedia și Marea Britanie prin intermediul Proiectului Tehnologiile viitorului și al Proiectului de Competitivitate și Reziliență Rurală. Acest Program urmărește creșterea vizibilității instituțiilor muzeale prin integrarea inovațiilor și, respectiv, modernizarea spațiului pentru a oferi noi experiențe vizitatorilor, pentru a răspunde nevoilor și doleanțelor diferitor categorii ale publicului. Proiectele din cadrul acestui Program vor integra tehnologiile și elementele de new-media art pentru a crea expoziții imersive și instalații digitale, pentru ca vizitatorii să aibă parte de experiențe cât mai diverse și mai complexe.

Educația în muzeul de istorie are un specific aparte care este determinat de:

- fascinația patrimoniului istoric, atracția irezistibilă pe care o provoacă obiectul vechi prin anumite însușiri ieșite din comun;
- în muzeu în cadrul proiectelor educaționale are loc realizarea de conexiuni între mai multe discipline, iar învățatul în muzeul de istorie se realizează făcând diverse lucruri, astfel reținerea informației are loc într-o manieră atractivă, mai ușoară;
- implicarea fiecărui participant; important este să menționăm că în programele educaționale indiferent de scop și sarcini, este implicat fiecare participant și fiecare trebuie să contribuie la realizare, să facă anumite lucruri reale.

În concluzie, este necesar să menționăm că impactul educației muzeale este unul important, pentru că oferă nu numai posibilitatea cunoașterii patrimoniului, educație pe parcursul întregii vieți, dar și conștientizarea necesității protejării și promovării acestui patrimoniu. Impactul programelor educaționale conduce la transformarea muzeului în centru al cunoștințelor, în loc al experiențelor și evenimentelor, în centru educațional, în mediu favorabil pentru interacțiune și comunicare. Programele educaționale creează condiții favorabile pentru integrare socială, îi oferă vizitatorului un anumit grad de libertate, un sentiment de egalitate, de utilitate, de necesitate. Dacă până nu demult cercetătorii evidențiau educația muzeală ca pe o alternativă a procesului educațional nonformal și formal,

considerăm că a venit timpul ca educația muzeală să fie percepută și analizată ca o necesitate utilă pe parcursul întregii vieți. Este și rămâne importantă colaborarea muzeului cu școala – corelarea explorării tezaurului muzeal cu programul și curricula școlară. Educația muzeală nu înseamnă altceva decât educația intelectuală și cultivarea interesului pentru trecutul poporului nostru, inteligență și morală, dezvoltarea gustului estetic și a interesului pentru frumos prin patrimoniul muzeal, educația în cultul trecutului. Astăzi există o nouă relație între muzeu și școală, când importantă devine nu informarea, ci comunicarea; dialogul cu vizitatorul devine factor esențial în procesul de educație.

Muzeul contemporan ajunge să fie o instituție prioritară față de alte instituții în realizarea funcției educative, iar muzeul de istorie la începutul secolului al XXI-lea s-a transformat într-un puternic instrument de educație. Puterea lui constă în faptul că permite întâlnirea cu obiectul original, cu trecutul istoric. Muzeul oferă posibilitatea vizitatorului de a interpreta, îl încurajează să descopere, să vizeze, să creeze, îl ajută în formarea cunoștințelor, priceperilor, aptitudinilor, sentimentelor de patriotism și apartenență identitară.

Este necesară dezvoltarea educației muzeale paralel cu sistemul de educație formală. Educația muzeală poate completa serios cunoștințele obținute la școală și poate conduce la dezvoltarea unor abilități, aptitudini și atitudini. Astăzi muzeul de istorie devine un centru educațional care treptat va trece la realizarea instituțională a conceptului modern de educație ce presupune învățarea pe tot parcursul vieții. Muzeul de istorie va dobândi o nouă fațetă ce îi va permite să stea pe aceeași treaptă cu școală. Și în Republica Moldova va fi înregistrată o nouă ocupație în domeniul muzeologiei, cea de specialist educație muzeală care va beneficia de un standard ocupațional aprobat.

**SECȚIUNEA I. EVOLUȚII ȘI PROCESE ISTORICO-CULTURALE:
PROMOVAREA VALORILOR ETNICE ȘI CONSOLIDAREA
SOLIDARITĂȚII CETĂȚENEȘTI/**

**MODELE ISTORICE ÎN DISCURSUL POLITIC POLONEZ
ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XVII-LEA
HISTORICAL PATTERNS IN POLISH POLITICAL DISCOURSE
IN THE FIRST DECADES OF THE 17TH CENTURY**

Valentin Constantinov,
dr. hab., profesor universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
ORCID: 0000-0001-9578-1134

CZU: 94(478)“16”:327(438)

Abstract

Polish society towards the end of the Middle Ages and the beginning of the modern era adopted the regime of noble democracy. This regime contained all the characteristics how we know about him. To achieve the goal, the leading elites of the country made use of disinformation, demagoguery and misappropriation of the truth. During that period, a system of very active correspondence developed between those who formed the conventionally called royal party and the opposition. They had an important role in the political struggle and the creation of a rather sophisticated political discourse. The country of Moldova entered in this system, and historical documents reveal a very important role that our country played in the Polish political discourse from the beginning of the 17th century.

Key-words: *Moldavia, XVII Century, Political discourse, Stanisław Żółkiewski, modern diplomacy.*

Sistemul politic polonez de după refacerea regatului începând cu debutul secolului al XIV-lea a avut o evoluție destul de interesantă finalizând spre secolul al XVI-lea prin formarea unui sistem politic numit Republican – adică Rzeczpospolita. I s-a mai spus Republică Nobiliară, după cei care aveau drept de vot și participau la luarea deciziilor importante în Regat¹. Atunci când Europa Occidentală își căuta și ea propria identitate politică, polonezii și-au exersat una caracteristică anume lor. Spre deosebire de Occident unde Anglia optase pentru un fel de monarhie parlamentară în care prerogativele regelui erau clar definite începând încă din perioada Magna Charta, restul Europei, spre începutul secolului al XVII-lea, va ajunge la constituirea unor monarhii absolute, modelul cel mai elocvent fiind cel francez. Centrul Europei era reprezentat în epoca de sfârșit al Evului Mediu de două regate apostolice – maghiar și polonez. Ele vor avea o

¹ Michał Śliwa. *Democrația poloneză: idei - oameni - evenimente*, trad. din poloneză de Valentin Constantinov, Chișinău, 2016.

evoluție diferită. Regatul maghiar va pieri între 1526-1541, iar cel polonez va evolua spre formele acestei Republici Nobiliare. Problema dinastică a fost una dintre cele care au definitivat o evoluție sau alta. Sfârșitul dinastiei arpadiene a generat o mare criză în rândul nobilimii maghiare, divizată și care a căutat să-și promoveze propriul său candidat. De vreme ce Ungaria avea să treacă de-a lungul secolului al XIV-lea prin experiența domniei Angevinilor², intrând mai apoi în sfera intereselor imperiale odată cu Sigismund de Luxembourg³, Polonia a acceptat instaurarea dinastiei Jagiellone. Încercarea extinderii asupra Ungariei a autorității dinastiei Jagiellone odată cu domnia lui Vladislav de Jagiello, mort în 1444 la Varna⁴ s-a încheiat într-o primă etapă cu eșec. Epopeea Corvinilor ca guvernatori și apoi regi a Ungariei, s-a încheiat și ea în 1491, odată cu moartea lui Matia Corvinul și instaurarea din nou a autorității Jagiellonilor. Toate acestea au generat o uriașă criză a continuității, au încurajat elementele locale ale nobilimii, care spre începutul secolului al XVI-lea vor ajunge să fie dominanți în numele mai degrabă a anarhiei și ale apărării propriilor sale privilegii. Actul Unio Trium Nationum sau Tripartitul lui Werböczy din 1517, avea să consfințească această stare de fapt.

Spre deosebire de Regatul Ungariei, cel polonez a fost mult mai stabil în ceea ce privește trăinicia dinastiilor. După experiența „nefericită” a guvernării Poloniei de către Ludovic de Anjou 1370-1382, prin Uniunea de la Krewo din 1385, în Polonia începe domnia Jagiellonilor⁵. Aceștia și-au extins autoritatea și asupra Marelui Ducat al Lituaniei, constituit și el la mijlocul secolului al XIV-lea. Totuși, chiar și așa nobilimea poloneză și-a afirmat rând pe rând pretențiile sale pentru supremație în diferite manifestări, care au limitat și pretențiile regilor la o autoritate mai mare. Așadar, începând cu 1385, anul Uniunii de la Krewo, în linii mari dinastia Jagiellonă va supraviețui în Polonia până în 1572. În această perioadă, s-a mai produs și Unirea de la Lublin prin care Marele Ducat al Lituaniei s-a unit cu Coroana și astfel s-au constituit Rzeczpospolita Obójga Narodów, adică Republica celor două Națiuni (Poloneză și Lituaniană). Odată cu urcarea lui Henric de Valois⁶, nobilii polonezi l-au pus să semneze niște obligații prin care prerogativele regale erau și mai mult limitate. Încoronat pe 21 februarie 1574, pe 18 iunie 1574 a părăsit Polonia în secret pentru a se întoarce în Franța pentru a deveni rege acolo. Când a

² Carol Robert de Anjou (1301/1308-1442). Deși a fost ales rege al Ungariei și-a impus autoritatea de abia în 1308. În 1442, odată cu urcarea în scaun a lui Ludovic cel Mare fiul lui Carol Robert, în Ungaria și Transilvania au izbucnit noi nemulțumiri. Între cei invocați ca „infideles” a apărut atunci și Bogdan din Cuhea, viitorul Bogdan întemeietorul al Statului Moldovenesc independent.

³ Rege al Ungariei (1387-1437). Rege peste mai multe regate, ajungând apoi și împărat roman, și-a dedicat cariera mai mult intereselor europene, decât celor strict ale Regatului Ungariei.

⁴ Vasile Mărculeț. *Bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444) oglindită în relatarea contemporană a lui Zotikos Paraspondylos*, în „Transilvania”, nr.4-5, 2016, p.76-83.

⁵ Małgorzata Duczmał. *Jagiellonowie – leksykon biograficzny*, Poznań, 1996.

⁶ Despre el vezi monografia semnată de Stanisław Grzybowski, Henryk Walezy, Warszawa, 1980.

existat pericolul ca rege al Poloniei să devină Maximilian II Habsburg, polonezii agitați de Jan Zamoyski au ales ca rege pe fiica lui Sigismund cel Bătrân, Anna Jagiello. În urma căsătoriei cu Ștefan Batory⁷, acesta din urmă va deveni Iure uxoris rege al Poloniei – bărbatul reginei. A fost încoronat la 1 mai 1576 și a fost rege până la 12 decembrie 1586. O nouă ruptură s-a și produs peste un an, când din nou regele murea fără urmași, iar urcarea lui Sigismund al III Waza suedez, care pe linie maternă se trăgea și el din Jagielloni. Din nou, habsburgii și-au înaintat pretențiile sale la tronul Poloniei și din nou această încercare s-a terminat cu insucces. Otomanii nu-și doreau un adversar într-o zonă în care până nu demult trăiau prieteni, iar noua conjunctură pe plan intern avea să sporească și mai mult importanța celui care a contribuit decisiv la urcarea lui Sigismund al III – lea în scaun⁸.

O confruntare între cei doi: marele hatman Jan Zamoyski și Sigismund al III-lea⁹ a polarizat societate și doar moartea marelui hatman în 1605, a pus capăt aceluia conflict, dar l-a declanșat pe celălalt. Rokoszul- răscoala lui Mikołaj Zebrzydowski în 1606-1607 a fost o probă de afirmare a nobilimii care nu era de acord cu politica de consolidare a puterii regelui¹⁰. S-a ajuns chiar la o confruntare militară care deși câștigată de rege așa și nu a dus la reformele atât de mult așteptate și necesare pentru regat. Prin urmare, s-a constituit un sistem politic specific în care nobilimea, cel puțin o parte considerabilă din ea, îi contesta în continuare regelui mai multe prerogative și îi cerea obligativitatea numirii în funcțiile vacante a noilor persoane. De partea cealaltă, regele folosea situația sa pentru a nu permite consolidarea opoziției, iar dacă în anumite situații putea să nu numească în locurile vacante anumite persoane, fie făcea uz de această practică, fie numea în locurile vacante persoane care nu se bucurau de un mare prestigiu din partea nobilimii, fie nu mai erau în stare să ocupe poziții active în viața politică. Este și cazul funcției de mare hatman care a rămas vacantă de la 1605, anul morții lui Jan Zamoyski și 1618, anul numirii în funcție a lui Stanisław Żółkiewski în funcția de mare hatman.

Sistemul politic constituit în acea perioadă consta dintr-un circuit în care erau luate în dezbatere cele mai stringente probleme cu care se confrunta societatea poloneză la moment. Regele avea niște curteni pe care îi trimitea în locurile unde trebuiau să se constituie seimicurile, adunări regionale ale nobilimii unde propunea niște instrucții cu privire la acele subiecte care urmau a fi luate în dezbatere în cadrul

⁷ Jerzy Besala. *Stefan Batory*, Poznań, 2010.

⁸ Henryk Wisner. *Zygmunt III*, Wrocław, 1991.

⁹ Despre rivalitatea lor vezi: Sławomir Leśniewski. *Jan Zamoyski. Hetman i polityk*, Warszawa, 2008.

¹⁰ În rândul bogatei literaturi cu privire la răscoala nobilimii împotriva regelui semnalăm aici: Henryk Wisner, *Rokosz Zebrzydowskiego albo sandomirski: cezura czy epizod z dziejów walk politycznych początku XVII wieku*, în „Kwartalnik Historyczny”, 1983, nr.3, p.527-539.

seimurilor. Desigur că aceste intenții erau foarte des evocate în prealabil, iar nobilimea poloneză se angrena încă de la bun început în discuțiile deseori aprinse asupra unor probleme stringente apărute pe parcurs, dezvoltându-se un gen epistolar de-a dreptul impresionant. La o simplă aruncare de privire vom găsi aici un nivel destul de înalt al retoricii, argumentului și mai ales trimiterea la modelul istoric¹¹.

Desigur, că deschiderea numeroaselor școli în spațiul polonez încă odată cu declanșarea Contrareforme a dus la frecventarea acestora de numeroase persoane, desigur, exemplele istorice, studiul limbii latine, retorica erau cursurile cele mai întâlnite în asemenea instituții¹².

Este perioada în care lumea se întoarce la antichitatea clasică, unde găsește modele de tot felul: artistice, morale sau de comportament. Evocarea exemplelor din această perioadă, pe de altă parte, ne arată nivelul de instruire din acele școli. Școlile care în aceste medii devin să spunem așa „generale”. Ele sunt frecventate de nobilii polonezi, pentru că trimiterea la antichitatea clasică este un procedeu firesc. Ea este cunoscută să spunem așa nu numai de către „oratori”, dar și de către public. Trebuie să adăugăm aici și faptul că aceste școli – „colegii iezuite” au fost frecventate și de către marii noștri „intelectuali” și mari boieri. Iar între aceștia, desigur, Grigore Ureche și Miron Costin ocupă un loc de frunte¹³.

În cadrul unor asemenea dezbateri erau abordate problemele stringente ale statului, iar nivelul discuțiilor și argumentelor este de-a dreptul copleșitoare. Cu privire la armată și la modul de a duce un război, invocând exemplul din cel de-al Doilea Război Punic (218-202 î.H.)¹⁴, Stanisław Żółkiewski arăta că romanii au câștigat în fața cartaginezilor doar după ce au transferat operațiunile militare pe teritoriul Cartaginei:

„mieli Rzymianie Secundum bellum Punicum przez lat czternaście, w Włoskiej Ziemi z Annibalem. Było bitew nie malo *alternante fortuna*, przecię nie mógł być koniec asz wojnę do Cartaginy przenieśli. Controwertował Fabius z Scipionem w Senacie długo o tym jeśli że było wojsko rozdzielić. Fabius starszych za sobą pociągał którego rozumienie było Rzymu nie odstępować i ukazując i tu chować wojsko, i tam jako rzecz niebezpieczna. Przecie jednak mądry Senat sędł za Scipiową sententią i wyprawił go do Afryki *ad oppugnandam* Cartaginem i tak

¹¹ Despre sistemul politic din timpul domniei lui Sigismund al III-lea și Władysław al IV-lea Waza vezi: Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów. Czasy Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa, 2002.

¹² Pentru noua Europă în care apar noi tendințe modernizatoare vezi: Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1941.

¹³ Petre P. Panaitescu. *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*. În „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tom.IV, mem.4, 1925.”

¹⁴ Războaiele punice (cartaginezilor romanii le ziceau puni) au fost descrise de autorul antinc Polibi

imposita necessitate Hannibalowi wrócenia się z Włoskiej Ziemi do bronięcia ojczyzny. I tak się zakończyła prędko wojna”, adică: „Au avut romanii al doilea război punic peste paisprezece ani în Țara Italiei cu Anibal. Au fost multe bătălii cu succes schimbător, până când nu s-a mutat războiul în Cartagina. Se contrazicea Fabius¹⁵ cu Scipio¹⁶ cu privire la faptul cum armata ar trebui să se împartă. Fabius pe cei mai în vârstă se străduia să-i ia după el, ideea era ca Roma să nu o părăsească și acolo aveau să păstreze armata, iar dacă ar împarte-o ar fi un lucru periculos. Dar Senatul înțelept a mers după părerea lui Scipio și l-a trimis în Africa să atace Cartagina și așa l-a obligat pe Hanibal să se întoarcă din Țara Italiei pentru apărarea patriei. Și așa războiul s-a încheiat repede”¹⁷.

În 1618, între opoziția regală și suveran s-a produs o nouă încordare a relațiilor. În funcțiile cheie au fost numite persoane înaintate în vârstă și bolnave, între care în funcția de mare hatman al Coroanei a ajuns Stanisław Żółkiewski, care până atunci a fost hatman de câmp. În luarea de cuvânt în fața seimului marele hatman proaspăt numit a luat în discuție toate chestiunile legate de situația în care s-a pomenit Republica Polono-Lituaniană la sfârșitul celui de-al doilea deceniu al secolului al XVII-lea. Între problemele bine articulate la acea oră, Moldova juca un rol important.

Încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, în urma unor acțiuni energice, polonezii restabileau influența lor în Moldova și o aduceau practic la cel mai înalt nivel pe care polonezii au avut-o vreodată aici. Dualitatea suzeranității polono-otomane a durat practic din 1595 și până în 1611, când domnul de atunci, Constantin Movilă¹⁸, împreună cu curtea sa și persoanele apropiate din rândul marii boierimi s-au retras în Polonia. În linii mari se credea atunci că în scurt timp polonezii vor restabili autoritatea lor în Moldova, dar acest lucru așa și nu s-a întâmplat. Lupta pentru restabilirea Movileștilor în scaun a durat până în vara 1616¹⁹, când cei doi fii ai lui Ieremia Movilă care mai erau în viață, Bogdan și Alexandru, au fost turciți împreună cu mama lor, ambițioasa doamnă Elisabeta²⁰. Eșecul campaniei

¹⁵ Quintus Fabius Maximus Cunctator sau Quintus Fabius Maximus Verrucosus, descendent dintr-un neam vestit roman al patricienilor. Spre deosebire de Scipio susținea o politică mai puțin activă împotriva lui Hanibal. Pentru acțiunile sale prudente a fost numit Cunctator – adică o persoană care are obiceiul de a amâna acțiunea, adesea din lene..

¹⁶ Generalul roman care l-a învins pe conducătorul cartaginezilor Hanibal.

¹⁷ Polska Akademia Nauk. Biblioteka Kórnik (în continuare BK), nr.525, f.7

¹⁸ Despre acest domn vezi o scurtă notă în Gh. Bodeanu, *Constnatin Movilă*, în *Domnii Țării Moldovei*, volum ed. de Demir Dagnev, Chișinău, Civitas, 2005, p.158-160.

¹⁹ Partida susținătoare a lui Alexandru Movilă a fost înfrântă în bătălia de la Drăgșani: Valentin Constantinov, *Bătălia de la Drăgșani din vara anului 1616 și conjunctura diplomatică în jurul acesteia*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 2013, nr.2, p.8-18.

²⁰ Despre Elisabeta Movilă vezi N. Iorga. *Doamna lui Ieremia vodă*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice”, Seria II, tom. XXXII, 1910, p. 1019-1077; Valentin

moldovenești s-a datorat și refuzului oficialităților poloneze de a le acorda ajutor Movileștilor și partidei lor susținătoare din care făceau parte neamurile Potocki²¹, Wiśniowiecki²², Korecki²³, iar din 1620 și cei din neamul Przerembski²⁴. Polonezii și-au dat seama atunci că mai important era frontul moscovit, unde Vladislav al IV-lea mai spera să ocupe tronul acelei țări, iar lupta pe două fronturi nu era una care putea să aducă succes.

Interesant este faptul că atunci când Polonia renunța în a mai sprijini Movileștii în scaunul Țării Moldovei, asupra ei s-a abătut o altă problemă – cea a incursiunilor tătărești. Acestea din urmă de regulă erau direcționate spre Polonia pe așa zisul „drum moldovenesc”²⁵. De partea cealaltă, cam în aceeași perioadă ating apogeul și incursiunile cazacilor în teritoriile otomane. Încercările de a soluționa problema s-a lovit de intransigența părților implicate în conflict. Otomanii ca putere suzerană susțineau aspirațiile tătarilor care cereau un fel de tribut de la polonezi. Pentru polonezi chestiunea tributului era una principială. Tribut, din punctul lor de vedere, plăteau doar popoarele dependente – a se înțelege că în această categorie erau incluși și românii. Așadar sub nici o formă polonezii nu puteau accepta plata tributului. De partea cealaltă, totuși pentru a-i îmbuna pe tătari câteodată polonezii le trimiteau acestora bunuri materiale sau chiar și bani, numai că în limbaj diplomatic acestea purtau denumirea de cadouri. Important de remarcat și faptul că

Constantinov, *Korespondencja Elżbiety Mohyły ze Leonem Sapiechą*, în *Sapiehowie w dziejach dawnej Rzeczypospolitej i ziem polsko-litewskich XVI-XIX wieku*, Opole, 2018, 35-44

²¹ Stefan Potocki era căsătorit cu Maria Movilă comandantul armatei poloneze din 1612 care a încercat să-l restabilească pe Constantin Movilă în scaun. Valentin Constantinov. *Bătălia de la Cornul lui Sas din anul 1612. Cauze, desfășurare și consecințe*. În: „Carpica”, Complexul muzeal „Iulian Antonescu” – Bacău, XLIII (2014), p.51-79.

²² Michał Wiśniowiecki a fost căsătorit cu Irina/Raina Movilă. El a murit în Iași în prima parte a lui 1616, fiind bănuieți că a fost otrăvit în timpul împărțășaniei de un preot ortodox grec. A fost unul dintre organizatorii campaniei din 1615-1616, cu scopul de a-l urca pe scaun pe cumnatul său Alexandru Movilă: Pentru această campanie vezi Valentin Constantinov. *Trei bătălii într-un an: Fântâna lui Păcurar, Tătăreni și Drăgșani sau o nouă pagină în istoria Moldovei (toamna anului 1615-vara anului 1616)*. I *Bătălia de la Fântâna lui Păcurar*, în *Cohorta*”, 2018, nr.1, p.34-44; și Idem, II. *Bătălia de la Tătăreni*, „Cohorta”, 2020, nr.1, p.28-45.

²³ Samuel Korecki s-a căsătorit în 1616 cu Ecaterina Movilă. După bătălia de la Drăgșani ambii au căzut prizonieri, reușind să scape peste un an. Korecki printr-o evadare spectaculoasă din Edi Kuli, iar Ecaterina după ce a fost răscumpărată din robia tătărească: Valentin Constantinov. *Lupta pentru moștenirea averii Movileștilor din Polonia și testamentul Ecaterinei Movilă Korecki din 1618*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, 2021, nr.3-4, p.40-59.

²⁴ Maximilian Przerembski s-a căsătorit cu a patra fiică a lui Ieremia și Elisabeta Movilă, Ana.

²⁵ Władysław Czapliński. *Sprawa najazdów Tatarskich na Polskę w pierwszej połowie XVII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, LXX (1963), nr. 3, p. 713-720, p. 714. Recenzie la lucrarea lui Maurycy Horn *Chronologia i zasięg najazdów Tatarskich na ziemie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600-1647*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, VIII, 1962, cz.1, p. 3-71

tătarii se obișnuiau să trimită solii dese în Polonia ca să primească aceleași cadouri, iar corespondența diplomatică atenționează acest fapt²⁶.

Problema deținătorului tronului Moldovei de asemenea deseori apărea în corespondența atât între turci și polonezi, cât și în corespondența în cadrul șlahtei poloneze. Așadar toate aceste probleme trebuiau luate în discuție la seim. În discursul său, Stanisław Żółkiewski ia rând pe rând toate problemele care s-au abătut asupra Rzeczpospolitei la acea oră.

Așadar el propune ca operațiunile militare să se ducă pe teritoriul adversarului. Acest principiu va fi de altfel aplicat și în cazul celor două bătălii unite într-un singur război polono-otoman din 1620-1621. Pentru polonezi problemele iscate pe plan internațional sunt legate între ele. Problemele care veneau dinspre Moscova au pornit din cauza oamenilor samavolnici și din cauza neorânduiriilor care existau în statul polono-lituanian. Propunea să-l trimită pe principele Vladislav și astfel să-i includă pe moscoviți în sfera sa de influență. Tătarii le sunt dușmani și asta au arătat-o odată prin pustiirea Ucrainei. La sejmul precedent a și propus să li se dea cadouri și prin acest gest să salveze sufletele umane. Așadar, chiar dacă problema succesiunii la tronul Moldovei a fost tranșată dramatic în vara lui 1616, o altă problemă avea să se abată în cadrul relațiilor polono-otomane – cea a incursiunilor tătarilor și cazacilor, unindu-se într-o singură problemă realitățile de pe un teritoriu mult mai vast.

Referindu-ne strict la problemele din relațiile moldo-polone acestea sunt etalate în contextul relațiilor politice pe care Rzeczpospolita le avea cu vecinii săi. Pentru a avea pace cu tătarii trebuiau stabilite relații de bună vecinătate cu turcii, iar aceștia îi vor forța pe tătari să nu atace teritoriile Rzeczpospolitei. În acele condiții însă acest lucru era greu de pretins de la turci, atâta timp cât cazacii zaporojeni atacau permanent teritoriile otomane, pricinuindu-le pierderi enorme. Informația că o parte din „acei lotri” nu ascultă de Republică și Rege și că au atacat Moldova se leagă de alte informații din această perioadă despre problemele pe care cazacii le produceau în Moldova în acea perioadă²⁷. Mai mult decât atât expresia „kto to znasz prywatnach zcierpieć może kiedy mu urzędnika z jego majątności wyrzucą (pe cine din particulari îl știi, care ar suporta ca pe funcționarul lui să-l scoată din scaun din moșia lui)”²⁸ ar indica fie faptul că acel „funcționar” era echivalat fie cu vreun dregător local, fie chiar cu domnul țării, Radu Mihnea, despre care știm că a avut ceva probleme cu o răscoală a moldovenilor împotriva lui chiar

²⁶ Valentin Constantinov, Wpływ najazdów tatarskich i kozackich na sytuację Mołdawii w czasach pierwszego gospodarstwa Stefana Tomszy II (1613-1614), „Najświeższa Rzeczypospolita. Studia ofiarowane Andrzejowi Strojnowskiemu”, pod redakcją Małgorzaty Durbas, Częstochowa, 2019, p.447-455.

²⁷ Radu Mihnea

²⁸ BK 325, f.15

în 1618, și despre care am bănuir că răsculații, care aveau și un domnișor de-al lor, s-ar fi bucurat de sprijinul cazacilor zaporojeni. Deși arată el, „tego Tyrana boli że się na jego holdownika rzucono i prowincją jego wojują (Pe acel Tiran²⁹ îl doare că pe vasalul lui l-au detronat și îi pustiesc provincia)”.³⁰

Stanisław Żółkiewski arăta că permanent a fost pentru a nu se permite nici un pericol care să vină dinspre Moldova. Aduce aminte despre domnia lui Ștefan Tomșa care pentru polonezi era „zły człowiek Tomsza i wielki nasz nieprzyjaciel (omul rău Tomșa și marele nostru dușman)”. Din cele relatate ar rezulta că anume Żółkiewski a pregătit complotul împotriva lui Tomșa realizat în toamna lui 1615 și care s-a finalizat cu Bătălia de la Fântâna lui Păcurar în care răsculații au fost învinși:

„I życzyłem go ja zbyć i tam w Wołoszech przeciw niemu podniosł praktyki i in summa już się byli wszyscy zprzysięgli na przeciwko niemu na wojnę by byli tak uczynieli jakom radził ja już by go byli zbyli, bo nona Septembrie mieli go zabić, jakoż mieli i na to pogodę bo go odwiedli byli do Pasiaki gdzie zawsze jeździł w sobotkę gładzić się i tam gdy się tak opił że usnął i chcieli go młodzi zabić, ale drudzy starsi odradzieli mówiąc choć jaki taki Pan zły non contaminemus manus nostras, a dawszy mu pokój nazajutrz do niego skupiwszy się napisali aby z Państwa dobrowolnie zjechał, a on co uczynił do pieniędzy się udał i spraktykowawszy miasto Jasy i piechotę znowu utwierdził państwo swoje i niemało panów dał pościnać, ale i to nie pomogło by było przecie by im nie przeszkodzono iuż bym ja był w to potrafił jakoby był Tomsza zniesiony, ale nie tym sposobem żebym miał Ojczyźnie zatrudniać (Și mi-am dorit să fie omorât și acolo în Moldova împotriva lui am pregătit teren și în total toți deja au jurat împotriva lui la război și dacă ar fi făcut cum am zis eu ar fi scăpat de el, căci la 9 septembrie aveau să-l omoare și aveau și timpul pentru aceea, căci l-au vizitat la prisacă unde permanent pleca sâmbăta să se dreagă, și acolo când atât de mult a băut încât a adormit. Și au dorit cei mai tineri să-l omoare, iar alții mai în vârstă au respins ideea, zicând, deși este așa de rău Domn, nu ne vom păta mâinile noastre, și dându-i pace, dimineața au mers la el și au scris ca să plece de bunăvoie din scaun, iar el ce-a făcut, a căutat la bani și agitând orașul Iași și infanteria, din nou și-a consolidat domnia și mulți pani a dat să-i omoare, dar și asta nu i-a ajutat căci dacă nu i-ar fi împiedicat, eu deja am reușit ca Tomșa să fie detronat, dar nu în așa mod ca să fac probleme Patriei)”.³¹

²⁹ Sultanul turc

³⁰ BK, 325, f. 15.

³¹BK, 325, f.15-16. Aici este vorba despre evenimentele petrecute în timpul Bătăliei de la Fântâna lui Păcurar din 1615: Despre această bătălie vezi: Valentin Constantinov. *Trei bătălii într-un an: Fântâna lui Păcurar, Tătăreni și Drăgșani sau o nouă pagină în istoria Țării Moldovei (toamna anului 1615 – vara anului 1616).I. Bătălia de la Fântâna lui Păcurar...*

Despre campania lui Jakub Potocki, care l-a așezat în scaun pe Constantin Movilă³², marele hatman spune că i-a dorit doar binele, deoarece „Pan Jakub Potocki wybierał się do Wołoch chcąc zpychać syna Siemionowego z Państwa ganielem to że to drugiem udało się dobrze, a to chwała Bogu nic źle było padło do czasu (Când Jakub Potocki a mers în Moldova, dorind să-l scoată pe fiul lui Semion din scaun m-am mulțumit că totul a ieșit bine și slavă Domnului, nu a căzut nimic rău până la un moment)”³³. De fapt atunci în Țara Moldovei s-a fost o situație destul de interesantă. Este vorba despre luptele pentru domnie între cele două ramuri ale Movileștilor. Cât timp Ieremia Movilă a fost sănătos domnia în Țara Moldovei apărea ca una stabilă. Lucrurile s-au schimbat însă atunci când Ieremia Movilă s-a îmbolnăvit, iar în așteptarea morții lui, regele a venit cu o propunere care avea să zdruncine toate acordurile anterioare, începând cu cele din 1597 încheiate cu turcii. Așadar, însuși regele a propus ca în locul lui Ieremia Movilă în scaun să urce nu fiul acestuia, Constantin, ci fratele lui Ieremia, Simion. Raționamentul era că fiul lui Ieremia, Constantin, era prea tânăr pentru a fi domn peste o țară aflată la margine și unde trebuia să domnească cineva cu experiența necesară³⁴.

Această tranzacție nu putea să nu aibă loc fără o consultare prealabilă a elitelor din Țara Moldovei: Movileștii dar și Stroiceștii aveau indigenat polonez³⁵. Iar corespondența din preajma anilor 1605-1606 nu puteau să ocolească acest subiect la care înșiși boierii ar fi susținut propunerea regelui. Un domn cu experiență și care ar fi continuat această linie de oscilare între marile puteri asigurând prosperitate și bunăstare țării ar fi fost cum se poate de binevenit. De partea cealaltă, un domn neexperimentat n-ar fi fost mai puțin dorit pentru mare boierime, care s-a deprins cu sistemul politic polonez și care sistem în linii mari a funcționat în timpul domniei lui Ieremia Movilă.

Moartea lui Ieremia Movilă coincide cu perioada când în Polonia a izbucnit rokoszul lui Zbrzydowski. Astfel pe de o parte moldovenii au făcut așa cum s-au înțeles cu regele în 1605, adică l-au urcat în scaun pe Simion Movilă, iar pe de altă parte odată cu moartea acestuia produsă pe neașteptate, de altfel Miron

³² Se are în vedere disputa pentru tron între Mihăilaș Movilă, fiul lui Simion, și Constantin Movilă, fiul lui Ieremia din 1607, terminată cu victoria lui Constantin tocmai datorită susținerii rudelor sale. Vezi și descrierea lui Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 2006, p.146.

³³ BK, 325, f.16.

³⁴ Valentin Constantinov. *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale 1611-1634*, Iași: Demiurg, 2014.

³⁵ Zygmunt Wdowiszewski. *Regesty przywilejow indygenatu w Polsce (1519-1793)*, Buenos-Aires-Paryz, 1971; Ieremia Movilă și Luca Stroici au primit indigenatul în 1593. În 1596, indigenat vor primi frații lor, Gheorghe Movilă, Simeon Movilă și Simeon Stroici. Următorul val de indigenate va fi abia peste 11 ani, în 1607.

Costin ne-a lăsat în cronică să presupunem că el ar fi fost otrăvit³⁶, lucrurile au luat-o razna și în Moldova.

După domnia lui Simion Movilă și fiii acestuia aveau dreptul la domnie în Țara Moldovei, de altfel la fel ca și în Țara Românească, unde Simion a domnit puțină vreme. Din câte ne dăm seama confruntarea dintre veri: Constantin și Mihailaș a fost de scurtă durată și s-a tranșat prin bătălia de la Ștefănești, unde așa cum arăta și Miron Costin au învins susținătorii lui Constantin Movilă, care : „Marginile Țării Leșești mai toate erau tot de oamenii lui Constantin vodă, cumnați domni mărgineni”, iar cum au înțeles de ceea ce s-a întâmplat „au purcesu singur Vișniovețchi li cu câțiva din Potocești cu oști asupra lui Mihailaș vodă”.

Ca un susținător al ramurii lui Simion Movilă, Stanisław Żółkiewski arată că a avut ceva rezerve față de acele acțiuni și doar hazardul a făcut ca asupra Rzeczpospolitei să nu se abată probleme mai mari.

Despre campania din 1612 a lui Ștefan Potocki spunea că a fost împotriva acelei campanii deși izvoarele păstrate denotă cu totul altceva³⁷. După toate probabilitățile acea campanie care a produs țării mari pagube din cauza reacției lui Ștefan Tomșa al II-lea, s-a hotărât să fie pusă pe seama anume a acelor relații de rudenie pe care Ștefan Potocki le-a avut cu neamul lui Ieremia Movilă și încă pe seama acțiunilor de samavolnicie care erau specifice în acea epocă mai ales magnaților polonezi: „Znowu kiedy Pan Stephan Potocki teraz swieżo do Wołoch ieżdżił opponowałem się temu. W.K.M. zakazował, ale iż u nas quod libet licet nie pomogło nic, do wciągnięcia Pana Potockiego, a też temerarios ausus temerarii secuti sunt effectus (Din nou când Ștefan Potocki acum proaspăt a intrat în Moldova m-am opus. MS Regele a interzis, dar la noi fiecare face ce vrea, nu a ajutat nimic de la intrarea Panului Potocki și de asemenea aventurile nesăbuite au fost urmate de rezultate nesăbuite)”³⁸. Se știe de altfel, că acea campanie s-a pregătit cu știrea, binecuvântarea și participarea îndeaproape a celor doi diriguritori ai statului polonez: regele Sigismund III Waza și Stanisław Żółkiewski³⁹. După eșecul lui Ștefan Potocki și prioritatea pe care polonezii în direcția Moscovei, Sigismund al III-lea pentru a nu strica relațiile cu otomanii, a dezavuat această campanie. Același lucru a fost trecut și pe agenda diplomatică a polonezilor: regele nu a știut nimic, iar întreaga campanie a fost realizată pe seama principilor de la graniță. Au fost întocmite și niște scrisori din care ar reieși că regele le-a interzis lui Ștefan Potocki și oștenilor săi să intre în Moldova. În același timp, pe lângă faptul că la campanie

³⁶ Miron Costin. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.146.

³⁷ Valentin Constantinov. *Bătălia de la Cornul lui Sas din anul 1612. Cauze, desfășurare și consecințe*, p.51-79.

³⁸ BK, 325, f.16.

³⁹ A se vedea studiul nostru despre Bătălia de la Cornul lui Sas.

a participat armata kwartei, care era înrolată oficial și asculta direct de rege și hatmanul de câmp (în lipsa celui al coroanei), s-au păstrat și altele din care reiese că detaliile campaniei au fost luate în dezbatere și că de această campanie știau atât hatmanul de câmp, Stanisław Żółkiewski, cât și regele însuși.

Această practică se încadra în strategiile politice existente la acea oră. Să nu uităm nici de faptul că ne aflăm deja în perioada în care se constituie diplomația modernă când se spune una, se intenționează alta și se face a treia.

Prin urmare, discursul politic într-o societate ca cea poloneză, în sec. al XVII-lea, în care se întâlnesc toate caracteristicile unui regim democratic trebuie să facă față numeroaselor provocări. Și așa cum numic nu era perfect atunci, ca și în regimurile democratice moderne, demagogia și distorsionarea mesajului politic juca și joacă un rol foarte important. Deputații convocați la seimuri trebuiau convingși de dreptatea unei sau altei opțiuni. Aceleași lucruri erau valabile când venea vorba, bunăoară, de Țările Române și în special de Țara Moldovei. Cu atât mai importante sunt aceste exemple pe care le-am arătat aici ca să vedem și să ne convingem că într-un secol îndepărtat găsim aproape toate caracteristicile a ceea ce numim astăzi viață politică și regim democratic.

Bibliografia:

Izvoare manuscrise:

Polska Akademia Nauk, Biblioteka Kórnik, nr.525, f.7

Izvoare publicate:

Miron Costin. *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. Tatiana Celac, Chișinău, 2006, p.146.

Studii:

1. Besala Jerzy. *Stefan Batory*, Poznań, 2010.
2. Bodeanu Gh. *Constnantin Movilă*. În: *Domnii Țării Moldovei*, volum ed. de Demir Dragnev, Chișinău: Civitas, 2005, p.158-160.
3. Constantinov Valentin. *Bătălia de la Cornul lui Sas din anul 1612. Cauze, desfășurare și consecințe*. În: „Carpica”, Complexul muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău, XLIII (2014), p.51-79.
4. Constantinov Valentin. *Bătălia de la Drăgșani din vara anului 1616 și conjunctura diplomatică în jurul acesteia*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2013, nr.2, p.8-18.
5. Constantinov Valentin. *Korespondencja Elżbiety Mohyły ze Leonem Sapiechą*. În: *Sapiehowie w dziejach dawnej Rzeczypospolitej i ziem polsko-litewskich XVI-XIX wieku*, Opole, 2018, 35-44
6. Constantinov Valentin. *Lupta pentru moștenirea averii Moveleștilor din Polonia și testamentul Ecaterinei Movilă Korecki din 1618*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2021, nr.3-4, p.40-59.
7. Constantinov Valentin, *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale 1611-1634*, Iași, Demiurg, 2014.
8. Constantinov Valentin. *Trei bătălii într-un an: Fântâna lui Păcurar, Tătăreni și Drăgșani sau o nouă pagină în istoria Moldovei (toamna anului 1615-vara anului 1616). I Bătălia de la Fântâna lui Păcurar*. În: „Cohorta”, 2018, nr.1, p.34-44;

9. Constantinov Valentin. *Trei bătălii într-un an: Fântâna lui Păcurar, Tătăreni și Drăgșani sau o nouă pagină în istoria Moldovei (toamna anului 1615-vara anului 1616)*, II. Bătălia de la Tătăreni. În: „Cohorta”, 2020, nr.1, p.28-45.
10. Constantinov Valentin, Wpływ najazdów tatarskich i kozackich na sytuację Mołdawii w czasach pierwszego gospodarstwa Stefana Tomszy II (1613-1614), „Najświeższa Rzeczypospolita. Studia ofiarowane Andrzejowi Strojnowskiemu”, pod redakcją Małgorzaty Durbas, Częstochowa, 2019, p.447-455.
11. Czapliński Władysław. *Sprawa najazdów Tatarskich na Polskę w pierwszej połowie XVII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, LXX (1963), nr. 3, p. 713-720, p. 714.
12. Duczmał Małgorzata. *Jagiellonowie – leksykon biograficzny*, Poznań, 1996.
13. Grzybowski Stanisław. *Henryk Walezy*, Warszawa, 1980.
14. Horn Maurycy, *Chronologia i zasięg najazdów Tatarskich na ziemie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600-1647*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, VIII, 1962, cz.1, p. 3-71
15. Iorga N. *Doamna lui Ieremia vodă*. În: „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice”, Seria II, tom. XXXII, 1910, p. 1019-1077;
16. Leśniewski Sławomir. *Jan Zamoyski. Hetman i polityk*, Warszawa, 2008.
17. Mărculeț Vasile. *Bătălia de la Varna (10 noiembrie 1444) oglindită în relatarea contemporană a lui Zotikos Paraspondylos*. În „Transilvania”, nr.4-5, 2016, p.76-83.
18. Oțetea Andrei. *Renașterea și Reforma*, București, 1941.
19. Panaitescu Petre P. *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*. În: „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tom.IV, mem.4, 1925.”
20. Śliwa Michał. *Democrația poloneză: idei – oameni – evenimente*, trad. din poloneză de Valentin Constantinov, Chișinău, 2016.
21. Wdowiszewski Zygmunt. *Regesty przywilejow indygenatu w Polsce (1519-1793)*, Buenos-Aeres-Paryż, 1971
22. Wisner Henryk. *Rokosz Zebrzydowskiego albo sandomirski: cezura czy epizod z dziejów walk politycznych początku XVII wieku*. În: „Kwartalnik Historyczny”, 1983, nr.3, p.527-539.
23. Wisner Henryk. *Rzeczpospolita Wazów. Czasy Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa, 2002.
24. Wisner Henryk. *Zygmunt III*, Wrocław, 1991.

ISTORIE, CULTURĂ ȘI SPIRITUALITATE ROMÂNEASCĂ ÎN CONTEXTUL EUROPEAN AL VEACULUI AL XVIII-LEA ROMANIAN HISTORY, CULTURE AND SPIRITUALITY IN THE EUROPEAN CONTEXT OF THE 18TH CENTURY

Radu-Andrei Făiniși

Asistent de cercetare

Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu-Jiu, România

ORCID: 0000-0001-5717-3429

CZU: 94(498)''17''+008

Abstract:

The end of the 17th century and in the beginning of 18th century represent both for Eastern Europe and for the Romanian people a conglomeration of important events on the political but also socio-cultural level.

In the cultural field, as in the seventeenth century, it is France that sets the tone for European culture; in Central and Eastern Europe, sovereigns glorifying reason, celebrating French philosophers, and practicing an "enlightened despotism", the real purpose of which was to consolidate their power. But against French cultural domination, national reactions in Germany, Italy and Spain are beginning to manifest themselves.

At the core of these explosive knowledge and discoveries is scientific progress, which, however, will bring with it "esotericism and modern forms of superstition" as effects. These being fueled by the exaggerated optimism that stimulated the people of that era, that the advances of human intelligence open the way to a new world and a new way of life. We will notice that in the course of history this process of scientific discovery will accelerate in an unusually fast way, reaching in the present time an even destructive explosion of science based solely on reason and interest in winning.

On the religious level, there is a "split" in European thought and culture influenced by the enlightenment philosophical current that persisted longer on the ground of human reason and intelligence under the banner of freedom. Although if we look back, the roots and sources of the entire socio-cultural system are based on Christianity "at the foundation of the culture of the European peoples are: the book, the school, Christian science and art". The school, which is the home of culture, where the cultural and social spirit is established, was one of the main concerns for the Church. The first letters the children taught were from the Bible "the first European schools for the Christian peoples, are the schools of the Church...". The Church had in its course of two millennia the broadest front of contribution and development of peoples both socio-culturally and politically. In her bosom were formed people of culture, of science, who brought a plus to the development of mankind. However, the Christian peoples of eighteenth-century Europe did not present a massive unity that could have banished specific threats as the Ottoman Empire was at that time.

The Romanian people, in time, present a troubled history full of hardships and shortcomings, often enslaved by the yoke of great empires such as the Ottoman one. Yet through a feeling and feeling of social unity instilled by their faith and that of the Church; he managed to get through the critical moments of history and regenerate the forces necessary for the development of socio-cultural and economic infrastructure. It follows from this that the model of those Romanians, of those difficult times, who did not let hope or faith leave them; presents the model worth following for both the present and future generations. Their example of not compromising at every turn, of keeping the ancestral faith for which the forefathers gave their lives, of not seeking only their own self-interest; it is essentially a way of life in which Romanian society can develop constantly and healthily.

The 17th-18th centuries represent the moment of crystallization of the directions on socio-cultural and economic ground through a firm and wise policy conducted by rulers endowed with faith and love for the Romanian nation.

Key-words: culture, history, church, spirituality.

Sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea reprezintă atât pentru Europa de răsărit, cât și pentru poporul român un conglomerat de evenimente importante pe plan politic dar și sociocultural.

Europa trece printr-o perioadă de afirmare treptată a tendințelor de modernizare și integrare culturală. Aceste procese se derulează însă cu o intensitate diferită, pe alocuri întârziată „ca o perioadă de relativă stagnare cu crize intermitente”¹ și într-o diversitate nesfârșită în funcție de condițiile concrete în fiecare zonă etnoculturală, datorată faptului că „la originea acestei dezvoltări din al XVIII-lea se află o spectaculoasă dezvoltare demografică”². Și în spațiul românesc, pe fundalul unor imperative comune – tranziția de la medieval la modern și tendința tot mai accentuată spre unitate culturală, condițiile istorice au impus adesea modalități diferite în realizarea lor. Cu toate acestea, Europa „rămâne încă un continent rural, inclusiv partea sa occidentală”³, datorită unei destabilizări a formei de organizare prin apariția sistemului feudal, având ca element de rutină exploatarea maselor de țărani agricultori. Bineînțeles, nici situația populației din domeniul urban nu era prea strălucită, oamenii fiind nevoiți să lucreze în condiții grele, abia reușind să-și întrețină familiile. Dezvoltarea industriei încă nu promitea un mod mai ușor de trai, iar pe plan social se mai adăuga și ridicarea în mod ostentativ a burgheziei.

Revoluția industrială este ceea ce dă naștere societății burgheze, care joacă un rol important fiind admisă în rândurile nobilimii. Nobilimea care continuă să domine în Europa centrală, de Est și de Sud, izolată de revoluția industrială, încearcă în Franța să stopeze evoluția acestui proces. Astfel, acest „avânt economic din al XVIII-lea, modifică profund condițiile economico-sociale”⁴, producând o invizibilă scindare între Europa de N-V și cea de S-E. Formele de monarhizare absolută au început să se destrame apărând la orizont forma statului modern: „...procesul de centralizare, chiar și în țările unde a atins formele cele mai complete, ca în apusul Europei, n-a făcut să dispară toate instituțiile regionale și spiritul local. Din cauza slabei dezvoltări a industriei, Spania a rămas în urma rivalelor sale din Apus.

¹ Serge Bernstein, Pierre Milza. *Istoria Europei*, traducere de Monica Telu. București: Editura Institutul European, 1998. p. 278.

² *Ibidem*, p. 280.

³ *Ibidem*, p. 295.

⁴ *Ibidem*, p. 297.

Anglia din lipsă de suficiente resurse financiare n-a putut vrea o administrație centralizată și în provincie. Iar în ceea ce privește Franța, cu drept cuvânt s-a spus că procesul de centralizare, n-a fost desăvârșit decât de Revoluția burgheză din 1789”⁵.

Acest proces de trecere a statelor europene din epoca medievală în cea modernă devine și mai lent, datorită faptului că se înmulțiseră conflictele armate ce urmau a detrona unele state suverane devenite imperii. Însă pe scena politică oricând au fost state ce pretindeau locul suveranității, de a aplica absolutismul în forma extremă „Caracteristica principală a acestei perioade constă în primul rând în nesfârșitele războaie dintre marile puteri, cu o succesiune aproape ritmică de victorii și de înfrângeri pentru fiecare dintre ele și cu aproape tot atât de deasă schimbare a suzeranității asupra teritoriilor disputate”⁶.

În ciuda acestor profunde schimbări și frământări pe plan socioeconomic; pe plan cultural și științific, se înregistrează o perioadă de înflorire și dezvoltare continuă. Spiritul științific se impune definitiv în Europa, în sec. al XVIII-lea, odată cu Newton se înlocuiește cercetarea legilor cu aceea a cauzelor principale și a efectelor finale. Progresele realizate pe acest plan dau încredere în posibilitățile nelimitate ale rațiunii umane. Din această concepție, aplicată atât în societate, cât și în religie și politică; se manifestă mișcarea filosofică a „Luminilor” sau Iluminism. Exercițându-și spiritul critic, adepții noii filosofii nu cruță nici monarhia absolută, nici Biserica, nici inegalitatea socială. Bazați pe principiul „liberalismul economic”, iluminiștii puneau în favoare cosmopolitismul european, chiar mondial. Un sistem centralizat care totuși privit dintr-o perspectivă mai critică ar însemna contopirea națiunilor într-o singură masă omogenă, ce devin obedienți unor legi generale și conceperea vieții strict rațional „În numeroase țări, illuminati, Aufklärer, philosophes și-au propus să reformeze omenirea și societatea prin cunoaștere și rațiune”⁷.

Pe plan estetic, clasicismul cedează locul curentului „sufletelor sensibile”, bazat pe cultul pentru natură, proslăvirea sentimentelor generoase și a unei morale eroice. Se impune un curent nou care tinde spre direcția redescoperirii istoriei, lucru destul de vital pentru „regenerarea” stării de spirit, privind evenimentele grele prin care Europa trecea în acel timp.

În domeniul cultural, ca și în sec. al XVII-lea, Franța este cea care dă tonul culturii europene; în Europa centrală și orientală, suveranii proslăvind rațiunea,

⁵ Acad. Andrei Oțetea. *Renașterea și Reforma*. București: Editura Științifică, 1968, p. 156.

⁶ Pr. prof. dr. Constantin Păuleanu, Pr. prof. dr. Viorel Ioniță. *Constantin Brâncoveanu și relațiile sale cu Europa veacului XVIII*. Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 2006, p. 10.

⁷ Amos Funkenstein. *Teologie și Imaginația științifică*. București: Editura Humanitas, 1998, p. 312.

sărbătorind pe filosofii francezi și practicând un „despotism luminat”⁸, al cărui scop real era consolidarea puterii lor. Dar împotriva dominației culturale franceze încep să se manifeste reacțiile naționale din Germania, din Italia și din Spania.

La baza acestor cunoașteri și descoperiri explozive se află progresul științific care totuși va aduce cu el ca efecte „ezoterismul și formele moderne ale superstiției”⁹. Acestea sunt alimentate de optimismul exagerat ce stimulau pe oamenii acelei epoci că progresele inteligenței umane deschid calea spre o nouă lume și un nou mod de viață. Vom observa că în decursul istoriei acest proces al descoperirii științifice se va accelera într-un mod neobișnuit de repede, ajungându-se în prezent la o explozie chiar distructivă a științei bazată numai pe rațiune și interes de câștig.

Pe plan religios, se observă o „scindare” în gândirea și cultura europeană influențată de curentul filosofic iluminist ce persista mai mult pe terenul rațiunii și a inteligenței umane sub sigla libertății. Deși, dacă privim în retrospectivă, rădăcinile și sursele întregului sistem sociocultural au la bază creștinismul – „la temelia culturii popoarelor europene stau: cartea, școala, știința și arta creștină. În Europa toate popoarele, născute din amestecul neamurilor autohtone și cele năvălitoare, își au la baza culturii lor cartea creștină, Sf. Scriptură, Biblia”¹⁰. Școala, care este casa culturii, unde se înfiripă spiritul cultural și social a fost una din principalele preocupări pentru Biserică. Primele slove pe care le învățau copiii erau din Biblie „cele dintâi școli europene pentru popoarele creștine, sunt școlile Bisericii...”¹¹. Biserica a avut în decursul ei de două milenii frontul cel mai larg de contribuție și dezvoltare a popoarelor atât pe plan socio-cultural cât și politic. În sânul ei s-au format oameni de cultură, de știință, care au adus un plus la dezvoltarea omenirii. Cu toate acestea, popoarele creștine ale Europei al XVIII-lea nu prezentau o unitate masivă ce ar fi putut izgoni amenințările specifice așa cum era Imperiul Otoman la acea vreme. „Astfel datorită istoriei, panorama religioasă a Europei al XVIII-lea este extrem de complexă. Europa este într-un tot-sau aproape într-un tot – creștină, însă prezintă o mare diversitate ce întreține diviziunile. Omogenitatea la care aspiră majoritatea statelor nu-și află pereche decât în varietatea Bisericilor, a formulărilor dogmatice ale acestora, a expresiilor liturgice și a organizărilor disciplinare”¹².

Elementul primordial, al unei dezvoltări constante și stabile pe plan sociocultural al poporului român îl reprezintă Biserica. De-a lungul secolelor,

⁸ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei...*, p. 303.

⁹ *Ibidem*

¹⁰ Ilarion V. Felea, *Religia Culturii*, Editura Episcopiei Aradului, 1994, p. 227.

¹¹ *Ibidem*, p. 230.

¹² Rene Remond, *Religie și Societate în Europa*. Iași: Editura Polirom, 2003, p. 29.

Biserica noastră și-a împletit firele vieții sale cu firele vieții poporului român. „Suntem un popor născut creștin ortodox, un popor caracterizat prin capacitatea de suferință și generozitate, cu aptitudini profunde pentru comunicarea umană”¹³. Ea a sprijinit continuu luptele strămoșilor pentru dreptate și libertate, dar și dezvoltarea pe plan sociocultural „Aflându-se mereu alături de popor, Biserica noastră a desfășurat rodnică lucrare nu numai pe plan religios-moral, ci și pe plan cultural și național. Din punct de vedere cultural-istoric, Ortodoxia românească a prezentat un factor dinamic, un element activ în promovarea filosofiei, culturii și artei naționale”¹⁴. Poporul român a crescut de mic la „streășina Bisericii”, primind atât primele forme de educație cât și de cultură, din sânul Bisericii, în forma cea mai pură.

Poporul român, prezintă în timp o istorie zbuciumată plină de greutate și neajunsuri, de multe ori robit de jugul marilor imperii cum ar fi cel otoman. Totuși, printr-o trăire și simțire a unității sociale insuflată de credința lor și a Bisericii, a reușit să răzbată prin momentele critice ale istoriei și să-și regenereze forțele necesare pentru dezvoltarea infrastructurii socio-culturale și economice. Reiese din aceasta faptul că modelul acelor români, ai acelor vremuri vitrege, care nu au lăsat speranța și nici credința să-i părăsească prezintă modelul demn de urmat atât pentru generația prezentă cât și pentru cele viitoare. Exemplul lor de a nu face compromisul la orice pas, de a păstra credința străbună pentru care înaintașii și-au dat viața, de a nu căuta numai interesul propriu reprezintă în esență un mod de viață în care societatea română se poate dezvolta constant și sănătos.

Secolele XVII-XVIII reprezintă momentul cristalizare a direcțiilor pe teren sociocultural, dar și economic printr-o politică fermă și înțeleaptă dusă de domnitori înzestrați cu credință și dragoste pentru neamul românesc. Deși apăsați greu de robia otomană ce concepea biruri grele și impunea condițiile de trai, poporul român, alimentându-se din harul Bisericii, reușește să depășească acest greu moment al istoriei, având speranța libertății neamului în viitor. Cu toate acestea, sec. al XVIII-lea este denumit secolul de aur a culturii românești – încep să apară un număr însemnat de cărți tipărite cu conținut religios și cultural. Oameni de seamă se ridică din rândurile poporului care aduc prin lucrările lor un punct de influență pentru cultura europeană. Biserica reprezintă „motorul” principal al mecanismului cultural românesc.

¹³ Dr. Nestor Vornicescu. *Studii de teologie istorică*. Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 1998, p. 8.

¹⁴ Idem, *Biruit-au Gândul*. Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 1990, p. 24-25.

Moștenirea milenară a Bisericii este predată în timp urmașilor și celor ce vor veni, pe măsura dorinței generațiilor ce vor a cunoaște adevărul istoric. Nu putem vorbi de o istorie a românilor, o cultură sau o artă românească fără a ajunge la temelia acestora, care este Biserica.

BIBLIOGRAFIE

1. Berstein S., Milza P. *Istoria Europei*, traducere de Monica Telu. București: Editura Institutul European, 1998.
2. Felea I.V. *Religia Culturii*. Arad: Editura Episcopiei Aradului, 1994.
3. Funkenstein A. *Teologie și Imaginația științifică*. București: Editura Humanitas, 1998.
4. Gorun A., Gorun H.T. *Un scurt tratat de epistemologie. Ghid metodologic pentru elaborarea unei lucrări științifice. Aplicații*. Craiova: Editura Universitaria Craiova, 2021.
5. Oțetea Acad. A. *Renașterea și Reforma*. București: Editura Științifică, 1968.
6. Pătuleanu Pr. Prof. Dr. C. Ioniță, Pr. Prof. Dr. V. Constantin Brâncoveanu și relațiile sale cu Europa veacului XVIII. Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 2006.
7. Remonr R. *Religie și Societate în Europa*. Iași: Editura Polirom, 2003.
8. Vornicescu Dr. N. *Biruit-au gândul*. Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 1990.
9. Vornicescu Dr. N. *Studii de teologie istorică*. Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 1998.

MĂSURILE ÎNTREPRINSE DE ADMINISTRAȚIA IMPERIALĂ RUSĂ ÎN SCOPUL STATORNICIRII NEGUSTORILOR ALOGENI ÎN BASARABIA (1812-1830)

THE MEASURES UNDERTAKEN BY THE RUSSIAN IMPERIAL ADMINISTRATION IN ORDER TO SETTLE FOREIGN MERCHANTS IN BESSARABIA (1812-1830)

Sorin GRAJDARI

*Drd. Universitatea de Stat din Moldova,
cercetător șt. stagiar, Institutul Patrimoniului Cultural
ORCID: 0000-0001-9385-5195*

CZU: 94(478)''1812/1830''

Abstract

In this article, based on the published monographic literature and unpublished archival sources, the author analyzes the measures undertaken by the Russian imperial administration in order to settle foreign merchants in Bessarabia. The author notes that the genesis and evolution of the Bessarabian bourgeoisie in general, and the commercial – industrial in particular, was influenced by multiple factors, both economic and political, both internal and external. A special place in this respect belongs to the immigration of allogen merchants to Bessarabia – Armenians, Greek, Jews.

Key-words: *Bessarabia, commercial bourgeoisie, elite, merchant.*

Lipsa unei lucrări dedicate problemei elitelor comerciale alogene din Basarabia după anexarea la Imperiul Rus constituie un impediment în cercetarea științifică a acestui subiect. Deși au fost scrise un număr relativ mare de lucrări care abordează viața economică din Basarabia sub regim de dominație țarist, cercetarea problemei negustorilor alogeni a pătruns mai greu în circuitul științific românesc. Totuși, în ultima perioadă observăm un interes tot mai mare din partea cercetătorilor, în special cei tineri, în studierea acestei tematici.

În urma războiului ruso-turc din 1806-1812, spațiul dintre Prut și Nistru, numit de ruși ulterior Basarabia¹, a fost anexat la Imperiul Rus. Cu o economie afectată de război, case părăsite, sate distruse, mii de familii care s-au refugiat peste Prut, autoritățile imperiale ruse au întreprins mai multe măsuri pentru locuitorii din Basarabia: scutirea de la impozitul personal și cel agricol pentru o perioadă de trei ani, precum și de serviciul militar.² Însă, bineînțeles, aceste măsuri nu erau

¹ Paul Mihail, Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*. București: Editura Academiei Române, 1993, p. 29.

² Ștefan Purici. *Istoria Basarabiei, Note de curs*. București: Editura Semne, 2011, p. 19.

suficiente pentru a înviora economia, puternic afectată de rivalitățile ruso-austro-turce, dar și de consecințele suzeranității otomane.

De frica „robiei moscălești”, imediat după anexare, o bună parte din locuitorii spațiului dintre Prut și Nistru s-au refugiat peste Prut³. Astfel, pentru a popula acest teritoriu, autoritățile imperiale ruse, chiar de la început, conform *Regulamentului administrării provizorii a Basarabiei din 1812*, au hotărât să-i încurajeze pe cei care căutau o patrie, deschizând accesul colonizării teritoriului nou-anexat, dornici să se stabilească în noua provincie.⁴

Pentru a înviora economia Basarabiei și a încuraja practicarea comerțului, cercurile guvernante imperiale au considerat că „este nevoie de bancheri și oameni de afaceri care ar fi în stare să învioneze comerțul.”⁵ În acest sens „urmas să fie atrași în Basarabia negustorii bogați, îndeosebi greci, din Viena, Triestr, Livorno, Genova, Veneția.”⁶ Bineînțeles, pentru a-i încuraja pe cei din urmă să se stabilească în Basarabia, țăriștii le-au acordat numeroase privilegii. Astfel, se credea „că dacă aceștia se vor așeza cu traiul în Basarabia, vor atrage prin exemplul lor și alți negustori.”⁷

Locuitorii Basarabiei și cei care urmau să se stabilească cu traiul în regiune, potrivit unei decizii din 23 iunie 1812 privind formarea *Administrației provizorii în Basarabia*, urmau să fie scutiți, timp de trei ani, de orice capitație și de impozitul funciar plătit statului.⁸ Cei care s-au stabilit în noua provincie după 1812 s-au bucurat nu doar de privilegiile oferite de țarism, dar și de avantajele așezării geografice. Șeful vămilor de control, Lev S. Baikov, caracterizând orașul Akkerman, scria în 1813 că „[...] mulți negustori greci, armeni și evrei s-au așezat aici, folosindu-se de avantajele așezării geografice” și practică nu numai comerțul interior, dar și exportă „[...] diferite produse pentru a le comercializa în Odesa și

³ Despre strămutarea populației din Basarabia în Moldova de peste Prut *a se vedea*: Valentin Tomuleț. *Exodul populației din Basarabia în Principatul Moldovei în primii ani după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiului Rus*. În: *Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare*. Conferința științifică cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a a USM. 21-22 septembrie 2011. Rezumatele comunicărilor. Științe umanistice, Chișinău, 2011, p. 13-16. Idem. *Exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut (anii 1812-1828)*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. Chișinău, 2012, nr. 2, p. 55-78. Idem. *Impactul anexării: Țăranii basarabeni fug dincolo de Prut*. În: *Historia*, an XII, nr. 125, mai 2012. București, p. 26-29.

⁴ Alexandru Boldur. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828*. Chișinău, 1929, p. 13.

⁵ Valentin Tomuleț. *Politica comercială – vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită. Chișinău, 2015, p. 101.

⁶ *Ibidem*, p. 101.

⁷ *Ibidem*.

⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 341, f. 1-1 verso.

gubernia Herson.”⁹ Împăratul Alexandru I afirma în anul 1812, după semnarea Tratatului de Pace de la București, că Basarabia dispune de un teritoriu roditor¹⁰, acest lucru este confirmat și de diferiți cercetători ruși care s-au preocupat de istoria acestui teritoriu nou-anexat.¹¹

Alături de negustorii alogeni care și-au extins activitatea comercială în Basarabia după 1812, deși mai puțini la număr, s-au încadrat în comerț și cei autohtoni. Însă, din cauza dominației străine în acest spațiu pe parcursul mai multor secole, aceștia au avut un mediu mai puțin prielnic pentru practicarea comerțului. În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir constată că: „Rareori afli un moldovean neguțător, pentru că semeția sau, mai bine zis, lenevia le este născută din fire, încât orice neguțătorie o socotesc lucru de ocară, afară de neguătoria cu roadele pe care le dobândesc de pe pământurile lor. [...] aceasta este pricina cea mai de seamă de nu se poate afla decât rareori un târgoveț moldovean bogat și în țara noastră este neconținut lipsă de bani, cu toate că se trimit peste hotare mai multe lucruri decât se aduc în țară.”¹² Deși izvoarele de arhivă atestă mai puțini negustorii autohtoni încadrați în activități comercial-industriale, aceștia s-au putut bucura și ei de unele privilegii, însă, din cauza concurenței mari cu cei străine, n-au reușit să se mențină pe piața basarabeană. Drept argument poate servi raportul generalului rus – K.F. Kozacikovski, care scria în 1819: „[...] toate sferele comerțului au fost acaparate de greci și evrei care i-au oprimat pe moldovenii molatici și ursuzi în speculații și au devenit unicii negustori.”¹³

Despre implicarea negustorilor străini în comerțul românesc scria și Dimitrie Cantemir: „... neguțătorii străini: turci, evrei, armeni și greci, pe care noi avem obicei de-i numim gelepi, au apucat în mână, din pricina trândăviei lor noștri, toată neguătoria Moldovei și duc cirezi întregi de vite mari și mici, pe care le cumpără în Moldova cu preț foarte mic, la Stambul și în alte cetăți și le vând acolo de două sau de trei ori mai scump.”¹⁴

La 29 aprilie 1818 este adoptat *Regulamentul organizării administrative a Basarabiei*. În ceea ce privește situația negustorilor, aceștia trebuiau să se subordoneze legislației rusești, iar impozitele se plăteau în baza hrisoavelor

⁹ *Ibidem*, f. 1-1 verso.

¹⁰ Ion Jarcuțchi. *Tratatul de Pace ruso-turc de la București (1812): Preliminarii și finalitate*. În: *Revista Akademos*, nr.2(25), iunie 2012, p. 16.

¹¹ Despre avantajele așezării geografice a se vedea: П. Плюсин. *Бессарабия*. Санкт-Петербург, 1899, c. 33.

¹² Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Chișinău: Editura Litera, 2001, p. 169.

¹³ Sorin Grajdari. *Elitele comerciale alogene (evreiești, armeniești și grecești) din Basarabia (1812-1868)*. În: *Perspectivile și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*. Vol.9, Partea 2, 3 iunie 2022. Cahul. Republica Moldova: Tipografia "Centrografic" SRL, 2022, p. 178.

¹⁴ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 169.

domnești. De asemenea, negustorii alogeni au fost egalați în drepturi cu cei autohtoni. Astfel, observăm rolul tot mai mare pe care îl au alogenii în comerțul basarabean, ceea ce va grăbi constituirea unei burghezii comerciale, în special, din rândul acestor negustori. Însă, din cauza prezenței la Nistru a cordonului sanitaro-vamal, dar și de obligația de a dispune de certificate comerciale pentru dreptul de a practica comerțul intergubernial, situația acestor negustori nu era chiar favorabilă.

Odată cu numirea lui M.S. Voronțov în funcția de guvernator general al Basarabiei, situația dificilă a negustorilor trebuia să se schimbe. Despre personalitatea acestui guvernator aflăm din descrierea pe care i-a făcut-o istoricul român Alexandru Boldur: „Fără nicio exagerare, el a fost un amic al Basarabiei și ocupă în istoria ei un loc cu totul aparte. De o energie excepțională, inteligent și priceput, iute în hotărâri, lipsit de sentimentele șovinismului rusesc, el a putut schimba radical înfățișarea Basarabiei.”¹⁵ În același timp, anume el a fost părtașul cel mai consecvent al lichidării particularităților speciale în comerțul basarabean și includerea cât mai rapidă a Basarabiei și sistemul economic și politic al Imperiului Rus. *Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia*, adoptat la 17 februarie 1825, a reprezentat o speranță pentru negustorii autohtoni, însă acestora nu li se permitea să exporte mărfuri spre Rusia, deoarece de acest privilegiu se puteau bucura doar negustorii angroșiști din primele două ghilde, negustorii autohtoni nefiind împărțiți încă în ghilde comerciale.

La 26 septembrie 1830, odată cu suprimarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru, în Basarabia este aplicată structura de gildă. Această decizie a reprezentat o speranță pentru negustori. Potrivit cercetătorului Valentin Tomuleț, *Regulamentul ghilldelor* stratifica starea comercială din Basarabia în „[...] negustorii de trei ghilde, mica burghezie comercială, țărănimea comercială de patru categorii și vânzătorii de două clase. Activitatea lor comercială era reglementată de drepturile determinate de capitalul comercial declarat, care era destul de impunător: pentru negustorii de gilda întâi – 50 mii rub., de gilda a doua – 20 mii și de gilda a treia – 8 mii ruble asigurate.”¹⁶

În ce măsură s-a schimbat situația negustorilor din Basarabia după adoptarea *Regulamentului ghilldelor* aflăm din documentele care s-au mai păstrat din acea perioadă. Însă, chiar de la început, ar trebui să menționăm faptul că, așa cum am constatat *supra*, în comerțul basarabean cei mai activi comercianți au fost grecii, armenii, evreii ș.a., de privilegiile acordate de *Regulamentul*

¹⁵ Alexandru Boldur. *Istoria Basarabiei*, vol. III. Chișinău, 1940, p. 105.

¹⁶ Valentin Tomuleț. *Burghezia basarabeană în epoca modernă (clasificarea, caracteristica, evoluția)*. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VI (XXI), nr. 2, Chișinău, 2012, , p. 35.

ghildelor vor beneficia anume acești negustori. Un negustor grec care s-a stabilit în orașul regional Chișinău, în perioada adoptării *Regulamentului ghildelor*, a reușit să acumuleze un capital comercial de cca 2 mln. ruble. Este vorba despre Pantelei Sinadino, fiind atestat în izvoarele de arhivă ca negustor grec de gilda întâi. Acesta avea în arendă un șir de moșii, la ele se mai adăugau și numeroase activități comercial-industriale.¹⁷ Cel mai probabil, acest negustor grec a reușit să acumuleze un asemenea capital comercial datorită privilegiilor acordate de țarism, în special datorită suprimării cordonului sanitaro-vamal de la Nistru și adoptării *Regulamentului ghildelor*. Autoritățile imperiale ruse, pentru a îmbunătăți situația social-economică a Basarabiei, erau interesate să atragă în acest teritoriu negustori bogați care să se ocupe cu comerțul.

Pe lângă Pantelei Sinadino, în izvoarele de arhivă sunt menționați și alți negustori (greci, armeni, evrei ș.a.). În perioada 1819-1820 în Chișinău, de exemplu, practica comerțul temporar negustorul armean Șagovat Popov, care comercializa vin atât pe piața internă din Basarabia, cât și pe cea externă.¹⁸ De asemenea, cu comerțul temporar, în Chișinău, se ocupau armenii Berdos Bogosov, Baskan Bogosov, Sarkiz Malbaș, Sarkiz Kivorkov ș.a. Unii negustori armeni practica în Chișinău comerțul permanent (A. Mogordicev, C. Titosov, K.G. Bogdasarov, T. Mederdicev, I. Lusinov, C. Amvelov, C. Halifov, A. Lusinov, C. Lusinov, N. Ovanesov, C. Asnevesov, C. Amvelov, C. Halifov, A. Lusinov, C. Lusinov ș.a.).¹⁹

Dacă e să ne referim la porturile dunărene Ismail și Reni, poziții importante le aveau negustorii angroșiști armeni și greci, implicați în comercializarea cerealelor. Prin portul Ismail, către anul 1831 erau încadrați 54 de negustori: Nicolai și Gherasim Veroti, Dmitri Karavasili, Ivan Goiardi, Nicolai Kordali, Carabet Hadji Markarov, Gheorghii Popandopolo, Artiom Afanasov, Dmitri Albu, Anastasie Dimitriev, Nicolai Iliadi, Andrei Caraman, Constantin Kuumgioglo, Panait Nalbangioglo, Iacumi Piținio etc. Prin portul Reni, tot în această perioadă, mai puțini, doar 23 de negustori: Varnali, Dobre, Davidoglo, Banari ș.a.²⁰

În concluzie, putem afirma că administrația imperială rusă, din anumite interese economice și politice, a încurajat stabilirea cu traiul în spațiul dintre Prut și Nistru a popoarelor care își căutau o patrie, inclusiv a celor care se ocupau cu negoțul. Scutirea, timp de trei ani, de orice capitație și de impozitul funciar plătit

¹⁷ Sorin Grajdari. *Elitele comerciale grecești și armenesti din Basarabia (1812-1868)*. În: Sesiunea națională de comunicări științifice studențești, 11-13 aprilie 2019, Chișinău, 2019, p. 62.

¹⁸ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 17, 30.

¹⁹ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 105, f. 17-20 verso. d. 160, f. 6. d. 218 "a", f. 2-3 verso.

²⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 4-4 verso.

statului, bineînțeles, i-a motivat pe unii să se stabilească în Basarabia. Printre cei care au venit aici, după 1812, au fost și negustori, majoritatea fiind greci, armeni și evrei. Promovându-se în acest teritoriu o politică colonial-comercială activă în favoarea negustorilor alogeni, în scurt timp aceștia au reușit să-și impună monopolul asupra comerțului intern și extern al Basarabiei. Negustorii autohtoni, din cauza regimului de dominație străină pe parcursul mai multor secole, dar și din dezinteresul acestora de a se ocupa cu comerțul, dacă ar fi să-i dăm dreptate lui Dimitrie Cantemir, n-au reușit să facă față concurenței venite din partea negustorilor alogeni.

Din acest considerent, burghezia comercial-industrială s-a format anume din rândurile alogenilor. Elementul burghez național, imediat după anexare, era într-o fază incipientă de constituire, iar cauzele pot fi identificate în specificul și atitudinea pe care o aveau autohtonii față de activitatea comercială, iată de ce principalele afaceri comerciale erau concentrate în mâinile negustorilor alogeni.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandru Boldur. *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828*. Chișinău, 1929, 106 p.
2. Alexandru Boldur. *Istoria Basarabiei*, vol. III. Chișinău, 1940, 543 p.
3. ANRM. F. 2, inv. 1, d. 341, f. 1-1 verso.
4. ANRM. F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 4-4 verso.
5. ANRM. F. 75, inv. 1, d. 105, f. 17-20 verso. d. 160, f. 6. d. 218 "a", f. 2-3 verso.
6. ANRM. F. 75, inv. 1, d. 121, f. 17, 30.
7. Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. Chișinău: Editura Litera, 2001, 253 p.
8. Ion Jarcuțchi. *Tratatul de Pace ruso-turc de la București (1812): Preliminarii și finalitate*. În: *Revista Akademos*, nr.2(25), iunie 2012, pp. 10-16.
9. Paul Mihail, Zamfira Mihail. *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*. București: Editura Academiei Române, 1993, 465 p.
10. Sorin Grajdari. *Elitele comerciale grecești și armenesti din Basarabia (1812-1868)*. În: Sesiunea națională de comunicări științifice studentești, 11-13 aprilie 2019. Chișinău, 2019, pp. 61-64.
11. Sorin Grajdari. *Elitele comerciale alogene (evreiești, armenesti și grecești) din Basarabia (1812-1868)*. În: *Perspectivile și problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*. Vol.9, Partea 2, 3 iunie 2022, Cahul. Cahul, Republica Moldova: Tipografia "Centrografic" SRL, 2022, pp. 176-181.
12. Ștefan Purici. *Istoria Basarabiei, Note de curs*. București: Editura Semne, 2011, 195 p.
13. Valentin Tomuleț. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868)*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Iași, 2015, 564 p.
14. Valentin Tomuleț. *Burghezia basarabească în epoca modernă (clasificarea, caracteristica, evoluția)*. În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei*. Serie nouă. Vol. VI (XXI), nr. 2, Chișinău, 2012, pp. 29-51.

O PRIMĂ TENTATIVĂ DE EMIGRARE A ȚĂRANILOR DIN SATUL TABANI, JUDEȚUL HOTIN ÎN REGIUNEA AMUR, IMPERIUL RUS (1902)

A FIRST ATTEMPT TO EMIGRATE PEASANTS FROM THE VILLAGE OF TABANI, HOTIN COUNTY IN AMUR REGION, RUSSIAN EMPIRE (1902)

Valentin TOMULEȚ, dr. hab., profesor universitar,
Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie, USM,
ORCID: 0000-0003-4696-2064,

CZU:94(478)''1902'':314.743

Abstract

The period documents in which the topic under discussion in this article is addressed testify that the implementation of the Agrarian Regulation of July 14, 1868, in particular, the distribution of land plots in different localities of Bessarabia, was a difficult thing, it required time and effort, both on the part of the peasants and on the part of the county, regional and imperial administration. The problem arose not only because of the erroneous interpretation of the Agrarian Regulation of 1868, but also because some landowners did not comply with the regional and imperial provisions, keeping the best part of the estate in their ownership, benefiting from this regulatory right, choosing the most fertile and fertile lots, the most favorable geographical location of the estate, and in some cases, under various pretexts, they did not include part of the land in the composition of the estate, to be distributed to the peasants. An eloquent example, in this sense, is the attempt of the peasants from the village of Tabani, Hotin county, to receive the full lot of land in the size of 8 tens, presenting complaints and requests in various county, regional and imperial courts over the years, in which requested the solution of the problems related to the distribution of land lots, which conventionally can be divided, with small interruptions, in four large stages, starting on March 15, 1871 and ending on April 25, 1913.

Therefore, in a period of about 45 years, from the date of the announcement of the agrarian reform on July 14, 1868, the peasants from the village of Tabani, Hotin county, for 17 years were in permanent correspondence with the county and regional institutions and imperial in an attempt to solve the problems related to the manner and specifics of their endowment with land and 28 years – in a situation of relative rest. Despite the courage and tenacity, insistence and perseverance, the attempt of the peasants was not crowned with success. As a result, starting in the summer of 1902, a new stage in the history of the villagers will begin, when in May – 60/59 families will apply to move to the Amur region, Russia, a topic that will be examined in another study. The right to move to the Amur region receiving only 14 families

Key-words: Tabani, Hotin county, Russia, Amur region, peasants, reform, revolt.

Formularea problemei

Printre probleme de un interes deosebit pentru istoria Basarabiei sub regim de dominație țaristă sunt și cele legate de aplicarea în viață a reformelor liberale din anii '60-'70 ai secolului al XIX-lea și schimbările care s-au produs în satul basarabean după aplicarea în viață a acestor reforme. Un interes aparte îl prezintă aplicarea în practică a Regulamentului agrar din 14 iulie 1868 și tentativele de

emigrație a țăranilor din mai multe localități ale Basarabia în Caucaz, Siberia și Extremul Orient la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.¹

Prin abordarea acestei teme, cu referință la satul Tabani, județul Hotin, tindem să trezim interesul cititorului, în special a celui din mediul rural, pentru destinul satului basarabean și oamenii lui, pentru istoria moșilor și strămoșilor lor, care cândva au fost «talpa» țării, dar și pentru a înțelege mai profund schimbările de ordin social care au loc astăzi în Republica Moldova.

Aplicarea în Basarabia a Regulamentului din 19 februarie 1861

Regulamentul din 19 februarie 1861 a fost aplicat în Basarabia etapizat, pornind de la specificul și situația socială din regiune. Respectiv, prevederile de bază a acestui Regulament s-au referit doar la un număr redus al populației, din considerentul că iobăgia (vecinia) în Țara Moldovei a fost abolită, încă în 1749, de către domnul fanariot Constantin Mavrocordat. Regulamentul, făcea referință doar la țăranii iobagi ruși care, de cele mai dese ori, au fost aduși în Basarabia de moșierii și funcționarii ruși și la ȝiganii particulari (robi – curtenii, vătrașii și hoinarii), cealaltă categorie – ȝiganii Coroanei, au fost incluși încă în anii '30 ai secolului al XIX-lea în categoria socială a țăranilor de stat (către anul 1861, aceștia aparțineau Ministerului Proprietăților Statului și Armatei Căzăcești de la Dunăre).² Aceștia au fost eliberați în baza *Regulamentelor suplimentare cu privire la persoanele din regiunea Basarabia, eliberate în 1861 de dependența iobăgistă*, fiind trecuți în categoria țăranilor contribuabili. Regulamentul a fost emis în baza decretului Senatului din 2 martie 1861, era alcătuit din 5 compartimente și se referea la: **1.** drepturile persoanelor eliberate de dependența iobăgistă; **2.** relațiile persoanelor eliberate de dependența iobăgistă cu proprietarii funciari în decursul a doi ani, după confirmarea acestui Regulament; **3.** finisarea relațiilor de dependență; **4.** despre îndeplinirea prestațiilor de stat și dărilor de către persoanele eliberate de dependența iobăgistă și **5.** despre transpunerea în viață a acestui Regulament.

La momentul aplicării Regulamentului, în Basarabia, locuiau 11681 iobagi, din care numai 100 practicau agricultura. Aceștia erau ȝiganii care, până la 1812, au fost robi, și țăranii ruși aserviți, aduși în Basarabia de către moșierii ruși

¹ Mai detaliat despre emigrarea țăranilor din Basarabia în diferite regiuni ale Rusiei, a se vedea: Viorel Bolduma. *Emigrația populației din Basarabia în Caucaz, Crimeea și în Nordul Mării Negre (anii '40-'80 ai secolului al XIX-lea)*. În: Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe umanistice”, nr. 1 (134), Chișinău, 2020, pp. 141-152; Idem. *Emigrația populației din Basarabia în Caucaz, Crimeea și Dobrogea (anii '90 ai secolului al XIX-lea)*. În: Collegium Mediense, Vol. X, Comunicări științifice, XIX, Mediaș, 2020, pp. 50-54; Idem. *Emigrația populației din Basarabia în Caucaz, Crimeea și nordul Mării Negre (anii '70-'90 ai secolului al XIX-lea)*. În: Tyragetia, vol. XIV (XXIX), nr. 2, serie nouă. Istorie și Muzeologie, 2020, p. 185-200.

² Despre emanciparea ȝiganilor în Basarabia, a se vedea: Cristina Gherasim, Valentin Tomuleț. *Stăpâni și robi sau nobili și ȝigani în Basarabia (1812-1861)*, Chișinău, 2021, p. 155-162.

după anexare³, fapt legiferat prin legea din 15 martie 1845, care prevedea ca nobililor din Basarabia care dețin proprietăți funciare în alte gubernii sau regiuni ale Imperiului Rus li se permitea să dețină pentru necesitățile vieții personale și pentru muncile casnice țărani iobagi, dar fără ai implica în lucrările agricole.⁴

Regulamentul stipula că sistemul de iobăgie/robie a fost suprimat pentru totdeauna în Basarabia. Celor eliberați din această dependență li se acordă drepturi similar țăranilor liberi înscriși în obștile satești și celor așezați pe pământurile moșierești. Persoanele eliberate de sistemul de iobăgie, inclusiv țăranii de la curte (mulți din aceștia în Basarabia fiind țigani), urmau a fi înscriși în categoria țăranilor liberi din cadrul obștilor satești, precum și pe pământurile moșierești și mănăstirești, în acele localități, unde aceștia erau înscriși.

Însă, prevederile Regulamentului nu intrau în vigoare din momentul semnării lui de către împărat sau anunțului public făcut la 5 martie 1861 în parohii. Regulamentul prevedea că în decurs de 2 ani foștii iobagi/robi nu aveau dreptul de a pleca de la fostul moșier, fără acordul lui, cu excepția câtorva cazuri stipulate în Regulament.⁵

Cele relatate, atestă schimbarea statutului foștilor iobagi/robi, acordarea libertăților, drepturilor și privilegiilor de care aceștia puteau beneficia, deși modalitatea de implementare a acestor dispoziții nu a fost una ușoară.

Specificul aplicării în Basarabia a Regulamentului agrar din 14 iulie 1868

*Regulamentul privind relațiile agrare ale țăranilor din regiunea Basarabia stabiliți pe pământurile proprietarilor funciari, mănăstirilor și ale altor instituții ecleziastice (denumirea completă a Regulamentului)*⁶ a fost promulgat de împăratul rus Alexandru al II-lea la 14 iulie 1868. El avea la bază principiile generale ale Regulamentului din 19 februarie 1861, dar reflecta un șir de particularități locale și nu s-a referit la problema desființării iobăgiei, din simplul considerent că țăranii din Basarabia erau liberi sub aspect juridic. Întrebarea privind modalitatea răscumpărării loturilor țărănești a fost puțin reflectată în Regulament, din considerentul că răscumpărarea lor se efectua în concordanță cu prevederile stipulate în Regulamentul din 19 februarie 1861. În Regulamentul din 14 iulie 1868

³ Ștefan Purici. *Istoria Basarabiei. Note de curs*, București, 2011, p. 101.

⁴ ПСЗРИ. Собр. II, т. XVIII, часть 1, 1843, №16619, СПб., 1844, с. 134.

⁵ ПСЗРИ. Собр. II, т. XXXVI, отд. первое, 1861, №36673, СПб., 1863, с. 396-397.

⁶ Documentul integral a se vedea: Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova (ANARM) Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova (ANARM), F. 122, inv. 1, d. 424, f. 111-117. Regulamentul este publicat și în: Я.С. Гросул, И.Г. Будак. *Крестьянская реформа 60-70 годов XIX века в Бессарабии*, Кишинев, 1956, с. 198-222.

au fost stipulate doar acele particularități care erau specifice și reieșeau din situația concretă din Basarabia.⁷

Conform prevederilor Regulamentului, dreptul la deținerea lotului de pământ îl aveau țăranii căsătoriți, burlacii și mic-burghezii/târgoveții, care la momentul publicării Regulamentului dețineau terenuri arabile. De acest drept au mai beneficiat și țăranii care au fost incluși de recensământul fiscal din 1857 pe un anumit loc de trai, iar către 1868 și-au schimbat reședința. Suprafața lotului dat în folosință a variat între 8 și 13,5 desetine⁸, sau, în medie, țăranii au primit câte 7,39 desetine de pământ. Mărimea lotului depindea de așezarea geografică și fertilitatea solului, numărul forței de tracțiune și brațe de muncă. Pentru județele Hotin, Soroca, Chișinău și Bender au fost stabilite două categorii de loturi, iar pentru județele Iași, Orhei și Akkerman – o singură categorie. Cele mai mari loturi de pământ au primit țăranii din județul Bender – 10,5-11,5 desetine și din județul Akkerman – 13,5 desetine, iar cele mai mici loturi (8-8,5 desetine) – țăranii din județul Hotin⁹. Analiza sistemului de repartizare a loturilor de pământ care s-a petrecut în satul Tabani, a demonstrat cu lux de amănunte că în județul Hotin, în unele localități, țăranii au primit un lot mult mai mic decât cel stipulat în Regulament, iar alții, în general, n-au primi pământ.

Acordarea loturilor de pământ țăranilor se efectua doar în urma unei înțelegeri mutuale cu proprietarii funciari; în caz contrar, rămâneau cu terenurile de care s-au folosit până la adoptarea Regulamentului. Ca și în guberniile interne ruse, țăranii din Basarabia puteau primi un lot suplimentar, depunând cereri administrației locale și judecătorului de pace, care erau satisfăcute în decurs de 5 ani de la data elaborării actelor de dare în folosință a pământului. Lotul care urma să-l primească țăranul includea doar terenul arabil, care se afla la o distanță de sat ce nu depășea 10 verste¹⁰. Regulamentul specifica terenurile agricole care intrau în componența gospodăriilor țăărănești: terenurile arabile, terenurile pe care erau ridicate construcții, grădini, livezi, cânepiște, prisăci, vaduri de adăpare și țărcuri pentru vite, spațiile dintre casele țăranilor, excepție făcând stradelele destinate circulației.

⁷ Я.С. Гросул, И.Г. Будак. *Крестьянская реформа 60-70 годов XIX века в Бессарабии*, с. 60.

⁸ *Desetină* – măsură a suprafeței în Rusia, egală cu 2400 de stânjeni pătrați (1,09 hectare) sau cu 240 de stânjeni în lungime și 10 în lățime. Stânjenul este egal cu 3 arșini. Un stânjen pătrat este egal cu 3 arșini în lungime, 3 arșini în lățime și 3 arșini în înălțime. Arșinul include 16 verșocuri. Desetina ca măsură a suprafeței a fost introdusă în Basarabia după lichidarea unităților de măsură românești – falcea, prăjina, pasul, palma etc. potrivit Regulamentului despre țărani sau agricultorii liberi în Basarabia din 24 ianuarie 1834 (Valentin Tomuleț. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni*, Iași, 2014, p. 297).

⁹ ANARM, F. 122, inv. 1, d. 424, f. 113.

¹⁰ *Verstă* – unitate de măsură rusească pentru distanțe folosită în trecut în Rusia, egală cu 1,067 km. (V. Breban, *Dicționar genera al limbii române*, Vol. II, București, 1992, p. 1114).

În gospodăria țăranului, nu erau incluse acele terenuri agricole și construcții care aparțineau moșierului și persoanelor care îi deserveau moșia. În folosința țăranilor mai intrau iazurile și fânașurile de care ei s-au folosit până la adoptarea Regulamentului. Terenurile obștești aflate în posesia țăranilor rămâneau în continuare în proprietate permanentă a obștii satești, în afară de loturile personale, care puteau fi transmise prin moștenire urmașilor sau cedate altor membri ai obștii. În cazul în care țăranul renunța la lotul de pământ dreptul de preempțiune trecea la membrii obștii satului.¹¹

Regulamentul stipula și îndatoririle țăranilor față de proprietar. Pentru lotul de pământ țăranii urmau să achite moșierului prețul pământului, în muncă (până la reconvertirea la plata dării în bani) sau în bani, suma variind, în dependență de județ: Hotin – 2 rub. 10 kop. – 2 rub. 50 kop.; Bălți – 1 rub. 80 kop.; Soroca – 1 rub. 80 kop. – 2 rub. 10 kop.; Orhei – 2 rub.; Chișinău – 2 rub. – 2 rub. 50 kop.; Bender – 1 rub. 40 kop. – 1 rub. 60 kop. și Akkerman – 1 rub. 20 kop. pentru o desetină de pământ pe an. Termenul de răscumpărare a lotului era de 20 de ani de la data aprobării Regulamentului, iar termenele achitării dării în bani – 1 aprilie și 1 octombrie, cu dreptul ca proprietarul să perceapă această dare cu jumătate de an înainte.¹²

Aplicarea în practică a Regulamentului din 14 iulie 1868 nu a fost una ușoară. La 5 martie 1870 Comitetul Principal Țărănesc a adoptat o decizie suplimentară privind explicarea și completarea Regulamentului din 14 iulie 1868, care urma să soluționeze un șir de probleme apărute pe parcursul aplicării în practică a Regulamentului.¹³

Revolta țăranilor din satul Tabani în legătură cu aplicarea reformei agrare din 1868

Traducerea în viață a Regulamentului agrar din 14 iulie 1868, în special, aplicarea în practică a sistemului de repartizare, împrumietărire și răscumpărare a loturilor de pământ în diferite localități ale Basarabiei nu a fost unul ușor, a necesitat timp și efort din partea administrației locale, județene și regionale. Problema a apărut din cauza că unii proprietari funciari nu s-au conformat Regulamentului, și-au păstrat în proprietate cele mai fertile și mănoase loturi, au ales lotul în cea mai favorabilă amplasare geografică a moșiei, iar o parte din terenuri nu le-au inclus, sub diferite pretexte, în suprafața totală a loturilor de pământ ce urmau a fi repartizate țăranilor. Exemplu în acest sens ne servește împrumietărirea țăranilor din satul Tabani, de care ei au rămas nemulțumiți, prezentând pe parcursul anilor

¹¹ ANARM, F. 122, inv. 1, d. 424, f. 112-114.

¹² *Ibidem*, f. 214-215.

¹³ ПСЗРИ. Собр. II, т. XLV, отд. первое, 1870, №48089, СПб., 1874, с. 227-228.

plângeri și cereri, în care solicitau soluționare problemelor legate de repartizarea loturilor de pământ, care în final au alcătuit două dosare de arhivă – un dosar voluminos¹⁴ și altul mai mic¹⁵.

Dosarele în cauză scot în evidență intenția țăranilor de a primi în folosință lotul deplin de pământ în mărime de 8 desetine, prevăzut de Regulament, prezentând pe parcursul anilor plângeri și cereri în diferite instanțe județene, regionale și imperiale, în care solicitau soluționarea problemelor legate de repartizarea loturilor de pământ, care convențional pot fi compartimentate, cu mici întreruperi, în patru mari etape:

I. 15 martie 1871 – 20 octombrie 1882;

II. 6 mai 1884 – 20 februarie 1885;

III. 7 februarie 1906 – 22 august 1909;

IV. 23 iulie 1911 – 25 aprilie 1913.

Analiza acestor etape ne permit să constatăm că într-o perioadă de timp de cca 45 de ani, de la data enunțării Regulamentului agrar din 1868, țăranii din satul Tabani, timp de 17 ani au fost într-o corespondență permanentă și activă cu instituțiile județene, regionale și imperiale, în încercarea de ași rezolva problemele legate de modul și specificul înzestrării lor cu pământ și 28 de ani – în situație de repaus relativ.

Nu v-om pune în discuție caracteristica acestor 4 mari etape de confruntare a țăranilor din satul Tabani cu administrația locală, județeană, gubernială și imperială, subiect care va fi examinat într-un studiu detaliat special. Vom constata doar că, despre nemulțămirea țăranilor din satul Tabani, dictată de aplicarea în practică a Regulamentului agrar din 14 iulie 1868, aflăm din raportul președintelui Congresului conciliatorilor în litigiile funciare din județul Hotin, din 15 martie 1871, adresat Administrației regionale în problema țăranilor din Basarabia. În raport se menționa că la 23 octombrie 1870 comunitatea țăranilor din satul Tabani s-a adresat Congresului cu rugămintea de a urgenta procedura de repartizare a loturilor de pământ. Din declarația Conciliatorului de sector în litigiile funciare constatăm că Actul statutar/reglementar prin care țăranilor le-a fost repartizat pământul a fost deja adus la cunoștința și aplicat în practică, din care considerent acesta, n-a prezentat, la 4 noiembrie, cererea țăranilor pentru a fi discutată în

¹⁴ Denumirea completă a dosarului: *Дело по рассмотрению жалобы крестьян с. Табана, Хотинского уезда об отводе им земельных наделов, меньше определенных положением 1868 г.* (ANARM, F. 329, inv. 1, d. 423, f. 1-112).

¹⁵ Denumirea dosarului: *Дело по рассмотрению жалобы уполномоченных общества крестьян с. Табан Ивана Робу и Семена Русса и крестьян того же села, в числе 39 человек, на постановление Хотинского уездного съезда, по ходатайству их жалобщиков, об исправлении уставной грамоты и о дополнительном отведении земли* (ANARM, F. 329, inv. 3, d. 2152, f. 1-12 verso).

instanțele superioare, țăranii fiind informați de aplicarea în practică a Actului statutar, în rezoluția făcută pe cererea prezentată de țăranii Congresului. Administrația de plasă Briceni urma să aducă la cunoștința țăranilor că demersul lor adresat Congresului conciliatorilor în litigiile funciare din județul Hotin n-a fost examinat.

Din același raport mai aflăm că la 24 februarie 1871 țăranii s-au adresat Administrației regionale în problema țăranilor din Basarabia, în care se plângeau că n-au fost înzestrați cu un lot deplin, conform Regulamentului agrar din 1868.¹⁶

În baza Actului statutar de repartizare a loturilor de pământ, aplicat în satul Tabani la 27 octombrie 1870, se poate de constatat că moșia dată era proprietatea soției funcționarului de clasa a IX-a Lev Lisovski Maria, constituia 1287 desetine 2283 stânjeni¹⁷ pătrați de pământ, inclusiv 264 desetine 1086 stânjeni de pădure, care, în baza dispoziției Administrației guberniale în problema țăranilor din Basarabia din 9 mai 1870, confirmată de guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, a fost exclusă din suprafața de pământ ce urma să fie repartizată țăranilor. Din suprafața rămasă de 1023 desetine 1197 stânjeni, conform articolului 13 a Regulamentului din 1868, două treimi, ce constituia 682 desetine 798 stânjeni, urmau a fi repartizate celor 175 de familii care au deținut în proprietate pământul moșieresc, 19 – care nu s-au folosit de pământ și 4 burlaci. În realitate, țăranilor le-au fost repartizate 711 desetine 579 stânjeni pe care ei le-au deținut în folosință pe termen lung: 167 de loturi câte 4 desetine 315 stânjeni și 8 – câte 2 desetine 1587 stânjeni pătrați. În timpul verificării Actului statutar, țăranii au declarat că doresc să primească pământ și de pe moșia Mihalcăuți, declarând că această moșie este tot proprietatea Mariei Lisovski și face parte din moșia Tabani, cerând concomitent și pământul de lângă pădure. În plus, țăranii cereau ca cele 23 de familii, care până la reformă nu s-au folosit de pământul moșieresc, să fie și ele înzestrate cu pământ. Țăranii erau nemulțumiți și de faptul că loturile care le-au fost repartizate erau amplasate peste loturile proprietarei, cerând ca acestea să fie schimbate cu loturile moșieresei, condiții neacceptate de Conciliatorul în litigiile funciare a sectorului trei Hotin. S-a mai constatat că în cazul în care, țăranii nu erau de acord cu deciziile

¹⁶ ANARM, F. 329, inv. 1, d. 423, f. 3-3 verso.

¹⁷ *Stânjen* – una dintre cele mai vechi unități de măsură din Țările Române, care corespundea cu măsura veche germană – *klafter*, reprezentând aproximativ 2,23 metri în Moldova și 1,9665 metri în Țara Românească. Moldova nu a cunoscut o reglementare legală a stânjenului; totuși, documentele atestă un *stânjen domnesc* (opt palme domnești), care a circulat concomitent cu *stânjenul „prost”*, dimensionând după „palma de om de mijloc”, mărimea acestuia variind după ținuturi și chiar localități. Diversele modele de stânjen au fost, la început, marcate pe pereții sau crestăte pe bărnele bisericilor; mai târziu, vistieria s-a îngrijit să confecționeze stânjeni din lemn sau din fier, care în secolul al XIX-lea se încredințau judecătorilor: erau „stânjeni pecetluiți”, adică ștampilăți de autoritatea centrală (Valentin Tomuleț. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni*, Iași, 2014, p. 552).

luate, urmau să depună o plângere în decurs de trei luni, lucru pe care ei nu l-au făcut. La cererea proprietarei Lisovski, la 16 octombrie 1872, conciliatorul a pregătit proiectul de repartizare a loturilor de pământ, pe care Congresul conciliatorilor în litigiile funciare din județul Hotin, la 1 noiembrie 1872, l-a confirmat. La 1 februarie 1880, Administrația gubernială în problema țăranilor din Basarabia, unde s-au plâns ulterior țăranii, a lăsat demersul lor fără răspuns. Mai târziu plângerea împuterniciților țăranilor Onufrie Sâtari, Vasile Gaina și avocatului Petru Majarov a fost transmisă Senatului Guvernant, care la 26 iulie 1884, a lăsat și el plângerea țăranilor fără răspuns.¹⁸

La 24 noiembrie 1884, plângerea împuterniciților țăranilor din satul Tabani, Onufrie Sâtari și Vasile Gaina este examinată la ședința Secției administrației locale a Ministerului de Interne și la cea din 6 februarie 1885, însă fără a lua o decizie favorabilă în favoarea țăranilor, din simplul considerent că în 1880 pământul dat în proprietate a fost răscumpărat de către țărani, iar acordarea unor loturi suplimentare, în urma deciziei din 1 februarie 1880, a Administrației guberniale a fost considerată neîntemeiată.¹⁹ La 20 februarie 1885, Administrația gubernială în problema țăranilor din Basarabia dă dispoziție Administrației județene Hotin în problema țăranilor, de a aduce la cunoștința împuterniciților Onufrie Sâtari și Vasile Gaina decizia luată.²⁰

În pofida deciziei luate țăranii au continuat să-și facă dreptate, tinzând, la început să obțină copia Actului statutar de repartizare a loturilor de pământ, luată de împuternicitul lor Petru Majarov, care pe parcurs plecase din Basarabia, luând cu el și actul de împrumut. La 24 iunie 1885, împuterniciții țăranilor din comuna Tabani, Onufrie Sâtari și Vasile Gaina, în memoriu adresat Administrației guberniale în problema țăranilor din Basarabia, scriau că la 19 mai 1884, ei au prezentat Administrației un demers prin care solicitau să li se pună la dispoziție o copie a Actului statutar, la care nu au primit răspuns și insistau ca instituțiile abilitate să le satisfacă cererea.²¹ Însă, Administrația gubernială nu se grăbea să vină cu răspunsul de rigoare, considerând problema deja rezolvată.

Tentative de emigrare a populației din satul Tabani în regiunea Amur în vara anului 1902

În pofida curajului și dârjeniei, insistenței și perseverenței, tentativa țăranilor nu s-a încununat cu succes. Ca rezultat, începând cu vara anului 1902, se

¹⁸ ANARM, F. 329, inv. 1, d. 423, f. 108-109 verso.

¹⁹ *Ibidem*, f. 80-80 verso, 81-82.

²⁰ *Ibidem*, f. 82 verso.

²¹ *Ibidem*, f. 83.

începe o nouă etapă în istoria sătenilor, când la 31 mai – 59 (60) de familii²², iar la 19 iunie – 140 de familii²³ perfectează listele și depunând cereri pentru a se strămuta în regiunea Amur, Rusia, în căutare de pământ. Vom examina și vom pune la dispoziția cititorului lista țăranilor nemulțămiiți de modalitatea de împrumut, perfectată la 31 mai 1902 de țăranii din satul Tabani, prezentată instituțiilor regionale, prin care aceștia manifestau dorința de a se strămuta în regiunea Amur, în căutare de pământ.

Lista (*a se consulta* Tabelul 1) conține informații prețioase și detaliate despre componența familiei (similar recensămintelor fiscale), suprafața pământului deținut în proprietate de țăranii după împrumut, valoarea în ruble a acestuia, cealaltă avere, inclusiv casa de locuit, construcțiile auxiliare, forța de tracțiune, vitele mari și mici cornute etc. și prețul în ruble a fiecărei unități luate în parte, pentru ca suma obținută în timpul vânzării să le ajungă țăranilor pentru drum, hrană și construcția locuinței la noul loc de trai.

Pentru a primi permisiunea de a pleca, în baza legii din 15 februarie 1902, țăranul trebuia să dispună nu mai puțin de 300 de ruble pentru amenajare la noul loc de trai, nu mai puțin de 30 de ruble pentru fiecare membru al familiei mai mare de 10 ani și 10 ruble – mai mic de 10 ani, pentru drum și hrană. În baza legii din 19 martie/16 aprilie 1901 de dreptul de a emigra în Siberia beneficiau doar persoanele care la locul de trai dispuneau mai puțin de jumătate din lotul de pământ stipulat de Regulamentul din 1868, sau care în componența familiei nu aveau un număr necesar de brațe de muncă mature (mai puțini de doi), cât și cei care la locul de trai rămâneau minori sau persoane ne apte de muncă²⁴.

Ca și în alte localități ale Basarabiei, tentativa țăranilor de a emigra în Imperiul Rus pentru a beneficia de pământ a fost generată de diverse zvonuri. Spre exemplu, la 29 iulie 1902 ispravnicul de Hotin raporta guvernatorului Basarabiei că țăranul Vasile Grigore Lavric-Grigoraș, în discuție la 4 mai cu preotul sătesc Gheorghe Barus, îi comunica despre intențiile a 13 familii din sat care se pregătesc pentru a se strămuta în regiunea Amur. Despre posibilitatea de a se strămuta în Rusia și de a beneficia de privilegiile pe care le acorda guvernul rus s-a aflat după ce în Sankt Petersburg a fost omorât un funcționar care se împotriva strămutării țăranilor în regiunile îndepărtate ale Rusiei. Vestea în cauză i-a amuzat chiar și pe unii țăranii înstăriți ca Ion și Teodor Sârbu, Grigore Buțcu, Dumitru Gorobeț, care împreună în alte 63 de familii au manifestat dorința de a se strămuta în regiunea Amur²⁵. Țăranii scriau despre situația precară în care s-au pomenit după aplicarea

²² ANARM, F. 329, inv. 3, d. 3383, f. 16-45.

²³ ANARM, F. 329, inv. 3, d. 3381, f. 11-81.

²⁴ ANARM, F. 329, inv. 3, d. 3383, f. 45-48.

²⁵ *Ibidem*, f. 4-5 verso.

reformei agrare, motivând că duc lipsa de pământ din care considerent nu-și pot întreține familiile și întrebau autoritățile dacă sunt posibilități de a se strămuta în Rusia din contul statului, cum pot vinde pământul și cum își pot transporta averea în noul loc de trai.²⁶ În urma dispoziției din 29 mai 1902, Conciliatorul în litigiile funciare a sectorului cinci din județul Hotin, raporta la 10 iulie că la ședința comună a obștii satești Tabani, a discutat cu țăranii și le-a lămurit condițiile de strămutare în regiunea Amur.²⁷

Prin adresa din 25 mai 1902, guvernatorul Basarabiei pune la dispoziția conciliatorului în litigiile funciare a sectorului cinci din județul Hotin dispoziția imperială din 13 iulie 1889 și circularele adresate Administrației guberniale din 26 august 1894, 12 septembrie 1895, 17 iunie 1896, 26 februarie 1887, 29 ianuarie 1899, 5 februarie 1901, și 22 (19 aprilie) martie 1901, prin care informa despre necesitatea de a se documenta la fața locului, adunând informații despre averea și situația economică a țăranilor, alcătuind listele persoanelor ce vor să se strămute în regiunea Amur, indicând: **1.** de ce mijloace financiare dispune persoana sau ce sumă de bani poate obține în urma vânzării averii; **2.** dacă nu sunt impedimente care ar împiedica strămutarea țăranilor la noul loc de trai; **3.** componența și vârsta membrilor familiei și dacă nu rămân după plecare persoane minore sau ne apte de muncă sau sunt supuse serviciului militar; **4.** care din căile ferate este situată mai aproape de locul de trai al țăranilor.²⁸

În ședința din 18 iunie 1902, Administrația gubernială examinează cererea țăranilor Teodor Sârbu, Vasile Gaina, Luca Ababi și alora de a se strămuta în regiunea Amur, confirmând că în baza deciziei Ministrului de interne din 15 februarie 1902, a fost permisă strămutarea țăranilor din Basarabia în regiunea Amur și ținutul Usuriisk, constatând că de dreptul de a se strămuta beneficiază doar persoanele care dispun de cel puțin 300 de rub. pentru construirea casei și organizarea gospodăriei la noul loc de trai, 30 de rub. pentru fiecare membru al familiei mai mare de 10 ani și 10 rub. – mai mic de 10 ani pentru drum și hrană și trimiterea preventivă obligatorie a unei persoane din fiecare familie, care a primit dreptul de a se strămuta, pentru a găsi terenul de pământ, unde își poate organiza gospodăria. În timpul discuției s-a constatat că în baza dispoziție din 19 martie/16 aprilie 1901, persoanele ce au primit mai mult de jumătate din lotul prevăzut de regulament nu pot beneficia de dreptul de a se strămuta în regiunea Amur.

În urma discuțiilor s-a hotărât că din numărul celor 60 de persoane care au manifestat dorința de a se strămuta în regiunea Amur, nu toate persoanele au beneficiat, din diferite motive, de acest drept:

²⁶ *Ibidem*, f. 1-2 verso, 7-7 verso

²⁷ *Ibidem*, f. 8-8 verso.

²⁸ *Ibidem*, f. 12-12 verso.

I. 7 persoane dețineau în proprietate mai mult de jumătate din lotul de pământ prevăzut de regulament: 1. Dumitru Sâtari, 2. Onisifor Gârjev, 3. Eugen Nicolaev, 4. Alexa Sitari, 5. Gheorghe Chicaroș, 6. Vasile Bardier și 7. Ion Balaica, se considerau persoane asigurate și nu aveau dreptul de a se strămuta.

II. 27 de persoane nu dispuneau de mijloace: 1. Ion Sitari, 2. Vasile Gaina, 3. Grigore Velnicer, 4. Gheorghe Buțcu, 5. Maria Sitari, 6. Dumitru Robu, 7. Semion Șcerbeț, 8. Anastasie Șcerbeț, 9. Alexandru Rusnac, 10. Vasile Buglean, 11. Silvestru Rusnac, 12. Lupul Nicolaev, 13. Nestor Trestian, 14. Ion Vâzdoaga, 15. Onufrie Bardier, 16. Semion Trestian, 17. Ion Rusnac, 18. Gheorghe Sitari, 19. Hariton Bolduma, 20. Petru Gaina, 21. Ion Nani, 22. Ion Popa, 23. Iacov Grosu, 24. Ștefan Patrașcu, 25. Zamfira Patrașcu (după primul soț – Chicaroș), 26. Feodor Poberejnic și 27. Ion Cemortan, nu puteau beneficia de dreptul de a se strămuta.

III. 12 persoane nu dispun în familie de forță de muncă: 1. Teodor Sârbul, 2. Ion Sârbul, 3. Mihail Sârbul, 4. Isaac Placinta (Șcerbeț), 5. Ion Trestian, 6. Ion Sitari (Nirouț), 7. Ion Vacarița, 8. Ion Bolduma, 9. Ilie Acaterinei (Vâzdoagă), 10. Nicolai Sitari, 11. Gherasim Batul, 12. Teodor Traista, nu puteau beneficia de dreptul de a se strămuta.

IV. 14 persoane dispuneau de dreptul de a se strămuta: 1. Teodor Ion Traista, 2. Ion Dumitru Ursu, 3. Climenti Ion Burca, 4. Gavril Grigore Placinta (Șerbeț/Șterbeț), 5. Hariton Ioan Dodu, 6. Nicolai Mihail Sitari, 7. Vasile Nestor Nicolaesa, 8. Haralambie Lupul Sitari, 9. Dumitru Grigore Banciu, 10. Dumitru Grigore Rusnac, 11. Tudor Sava Guțul, 12. Nicolae Constantin Șporda (Leporda), 13. Alexandru Ioan Calaraș și 14. Vasile Simion Porciulean, nefiind înzestrați la locul de trai cu un lot de pământ suficient pentru existență, însă dispunând de mijloace bănești suficiente, stipulate în dispoziția Ministrului de Interne din 15 februarie 1902, au fost admise pentru a se strămuta cu traiul în regiunea Amur.²⁹

Respectiv, din numărul celor 60 (59) de solicitări, înregistrate în tabelul perfectat la 31 mai, dreptul de a se strămuta în regiunea Amur au primit doar 14 familii. Nu știm care a fost soarta ulterioară a acestor 14 familii, au emigrat sau nu în regiunea Amur. Este însă cert faptul că situația țăranilor din acest sat moșieresc, după aplicarea în viață a Regulamentului agrar din 1868, i-a adus la sărăcie și respectiv, la dorința de ași găsi fericirea în regiuni îndepărtate ale Rusiei.

Concluzii

Documentele de epocă în care este abordat subiectul pus în discuție în cadrul acestui articol atestă că aplicarea în viață a Regulamentului agrar din 14 iulie 1868, în special, repartizarea loturilor de pământ în diferite localități ale Basarabiei,

²⁹ *Ibidem*, f. 45-48.

inclusiv satul Tabani, județul Hotin, a fost un lucru dificil, a necesitat timp și efort, atât din partea țăranilor, cât și din partea administrației județene, regionale și imperiale. Problema a apărut nu doar din cauza interpretării eronate a Regulamentului agrar din 1868, dar și din cauza că unii proprietari funciari nu s-au conformat dispozițiilor regionale și imperiale, păstrându-și în proprietate cea mai bună parte a moșiei, beneficiind de acest drept regulamentar, alegându-și cele mai fertile și mănoase loturi, amplasarea cea mai favorabilă geografică a moșiei, iar în unele cazuri, n-au inclus, sub diferite pretexte, o parte din terenuri în componența moșiei, pentru a fi repartizate țăranilor. Exemplu elocvent, în acest sens, este tentativa țăranilor din satul Tabani, județul Hotin, de a primi în folosință lotul deplin de pământ în mărime de 8 desetine, prezentând pe parcursul anilor plângeri și cereri în diferite instanțe județene, regionale și imperiale, în care solicitau soluționarea problemelor legate de repartizarea loturilor de pământ, care convențional pot fi compartimentate, cu mici întreruperi, în patru mari etape, începând cu 15 martie 1871 și finisând cu 25 aprilie 1913.

Prin urmare, într-o perioadă de timp de cca 45 de ani, de la data enunțării reformei agrare la 14 iulie 1868, țăranii din satul Tabani, județul Hotin, timp de 17 ani au fost într-o corespondență permanentă și insistentă cu instituțiile județene, regionale și imperiale în încercarea de ași rezolva problemele legate de modul și specificul înzestrării lor cu pământ și 28 de ani – în situație de repaus relativ. În pofida curajului și dârjeniei, insistenței și perseverenței, tentativa țăranilor nu s-a încununat cu succes. Ca rezultat, începând cu vara anului 1902, se va începe o nouă etapă în istoria sătenilor, când în mai – 60/59 de familii vor depune cereri de a se strămuta regiunea Amur, Rusia. Dreptul de a se strămuta în regiunea Amur primind doar 14 familii. Listele prezentate de țărani instituțiilor regionale pentru a se strămuta cu traiul în Rusia constituie un izvor important în studierea istoriei satului basarabean sub regim de dominație țaristă.

Tabelul 1

**Список царанам Бессарабской губернии, Хотинского уезда, Бричанской волости, села Табан,
ходатайствующих о разрешении
им на переселение в Амурскую область, со сведениями о семейном и экономическом их положении**

Составлен 31 мая 1902 года

№№ по порядку	Наименование волости и села и обозначение имени, отчества и фамилии домохозяина и членов его семьи обоего пола	Лета каждого из членов в текущем году		Число душ мужского пола		Число десятин владеемой земли и ее качества	В какой категории принадлежит земля: а) надельная и при том выкупаемая при содействии правительства или же выкупленная или же дарственная; б) вне надельная и при том приобретенная на собственные средства или с содействием крестьянского банка. Не состоит-ли собственная земля в залог	Прочее имущество	Стоимость имущества	Наличные денежные средства просителей на переселение	Сумма частных долгов предъявленных в волостное правление
		Муж. пола	Жен. пола	Ревизских	Наличных						

Скъретареа историка и културологика в спатиу унитар еуропеан: парадигме, реализари, perspective

1.	Бричанской волости, села Табан, царан Иван Евтениев Сытарь Его сын: Иван Его жена: Анастасия Ивановна Его дочери: Мария Евгения	51 18 - - -	- - 48 13 6	- - - - -	- - - - -	2 д. удов.	Имеет две десятины земли наделной, доставшихся по наследству от отца. Стоимостью 300 р.	1 дом с усадебом и садом	150 р.	Нет	Нет
2.	Федор Васильев Сырбул Его жена: Парасковия Ивановна	61 -	- 57	- -	1 -	2 ½ д. там же	Имеет две с половинною десятины земли наделной, доставшихся по наследству от отца. Стоимостью 375 р.	1 дом с усадь. 1 сарай 1 кошница 3 пурчей	200 р. 30 р. 5 р. 9 р.	Нет	Нет
3.	Иван Николаев Сырбул Его сын: Иван Его жена: Екатерина Иосифовна Его дочь: Вера	35 3 - -	- - 28 1	- - - -	- - - -	2 д. там же	Имеет две десетины наделной земли, доставшихся по наследству от отца. Стоимостью 300 р.	1 корова 14 овец 2 лошади	60 р. 97 р. 40 р.	500 р.	Нет
4.	Михаил Николаев Сырбул Его жена: Иоана Константиновна	34 -	- 23	- -	- -	2 д. там же	Там же	1 дом с усадь. 2 лошади 1 воз с упряж. 1 борона	150 р. 60 р. 25 р. 3 р.	100 р.	Нет

5.	Василий Васильев Гаина	39	-	-	-	1½д. там же	Имеет полтора десятины надельной земли, доставшихся по наследству от сестры в приданное. Стоимостью 225 р.	2 лошади 1 воз на желез. 1 плуг 4 овцы	50 р. 40 р. 5 р. 21 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Георгий	14	-	-	-						
	Семен	1	-	-	-						
	Иван	5	-	-	-						
	Его жена: Александра Федоровна	-	35	-	-						
	Его дочери: Елизавета Парасковия	-	10 9	-	-						
6.	Исаак Григорьев Плачинда (Щербец)	37	-	-	-	3 1/3 д. там же	Имеет от отца одну с одной третью надельной земли и от жены приданное, две десятины надельной земли. Стоимостью 500 р.	1 дом с усадь. 1 старый дом 1 хлев 1 кошница 1 погреб	160 р. 30 р. 20 р. 12 р. 10 р.	Нет	Нет
	Его сын: Федор	5	-	-	-						
	Его жена: Екатерина Николаева		28	-	-						
	Его дочери: Софрония		2	-	-						
			м.								
7.	Феодор Иванов Трайста	50	-	-	-	3 д. 20 пр.	Имеет от отца две десятины надельной земли и одна десятина и двадцать пажин земли в приданное. Стоимостью 500 р.	1 дом с усадь. 1 сад 2 сарая 1 кошница 2 кучи 1 погреб 2 лошади 1 тарабан 1 плуг 1 борона 2 вола 1 корова 13 овец	р. 100 р. 50 р. 10 р. 32 р. 20 р. 40 р. 30 р. 28 р. 3 р. 125 р. 50 р. 78 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Георгий	19	-	-	-						
	Димитрий	17	-	-	-						
	Михаил	14	-	-	-						
	Василий	12	-	-	-						
	Его жена: Мария Лупулова	-	48	-	-						
	Его дочери: Елизавета	-	9	-	-						
	Ирина	-	5	-	-						

Скъртареа историка и културологика в спатиул унитар еуропеан: парадигме, реализари, perspective

8.	Иван Димитриевич Руссул	39	-	-	-	1/2 фалч. там же	Имеет пол фальчи надельной земли доставшихся по наследству от жены в приданное. Стоимостью 100 р.	1 дом с усадь.	150 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Василий	16	-	-	-			1 сарай	30 р.		
	Иван	8	-	-	-			2 лошади	50 р.		
	Митрофан	1	-	-	-			1 воз с упряж.	30 р.		
	Его жена: Анисия Васильева	-	33	-	-			1 плуг	28 р.		
	Его дочь: Екатерина	-	15	-	-			1 корова	50 р.		
9.						4 д. там же	Имеет четыре десетины наделной земли, от отца по наследству. Стоимостью 600 р.	1 бычок	30 р.	50 р.	Нет
								1 бычок	15 р.		
	Димитрий Иванов Ситарь	46	-	-	-			1 дом с усадь.	400 р.		
	Его сыновья: Василий	19	-	-	-			2 сарая	120 р.		
	Иван	17	-	-	-			1 соломорезка	200 р.		
	Георгий	15	-	-	-			1 кошница	10 р.		
	Пентелей	5	-	-	-			2 лошади	40 р.		
	Его жена: Ивона Ивановна	-	43	-	-			1 воз с упряж.	30 р.		
	Его дочери: Екатерина	-	21	-	-			1 борона	3 р.		
	Елизавета	-	11	-	-			1 теленок	18 р.		
10.	Евгения	-	7	-	-			2 овцы	20 р.		
								2 свиньи	8 р.		
	Иван Федоров Трестьян	33	-	-	-	2 д. там же	Тоже две десетины наделной земли. Стоимостью 300 р.	1 дом с усадь.	200 р.	Нет	Нет
	Его жена: Анна Ивановна	-	21	-	-			2 сарая	42 р.		
	Его дочь: Евдокия	-	1	-	-			2 лошади	40 р.		
								1 воз с упряж.	10 р.		
								1 борона	3 р.		
								2 поросят	12 р.		

11.	Иван Димитров Ситарь (Нироуц) Его жена: Ирина Ивановна Его дочь: Екатерина	30 - -	- 23 2	- - -	- - -	40 пр. там же	Имеет сорок пражин надельной земли, от отца. Стоимостью 100 р.	1 дом с усадь. 1 дом 1 сарай 2 кошницы 2 лошади 1 воз с упряж.	300 р. 30 р. 20 р. 5 р. 40 р. 40 р.	Нет	Нет
12.	Григорий Фомов Вельничер Его сыновья: Василий Иван Александр Его жена: Наталия Николаева Его дочь: Анна	33 17 11 8 - -	- - - - 38 16	- - - - - -	- - - - - -	50 пр. там же	Тоже пятьдесят пражин надельной земли. 125 р.	1 дом с усадь. 4 овцы	170 р. 28 р.	Нет	Нет
13.	Иван Матвеев Вакарица Его сын: Феодот Его жена: Аксения Васильева	77 19 -	- - 63	- - -	- - -	3 д ½ пр. там же	Имеет три десятины с половиною надельной земли. Стоимостью 525 р.	1 дом с усадь. 3 сарая 1 кошница 2 вола 1 корова 1 кабан 1 плуг 1 борона	200 р. 80 р. 8 р. 140 р. 40 р. 20 р. 28 р. 3 р.	Нет	Нет
14.	Иван Васильев Болдума (вдов) Его сыновья: Федор Василий Его дочь: Мария	36 7 5 -	- - - 5	- - - -	- - - -	2 д 50 пр.	Имеет надельной земли от отца 45 пр. а за жены в приданное 2 д. 5 пр. Стоимостью 425 р.	1 дом с усадь. 1 теленок 3 кабанчика	100 р. 20 р. 20 р.	Нет	Нет

Скъретата историка и културологика в единакото европейско пространство: парадигми, реализации, перспективи

15.	Илья Андреев Акатерина (Вездега) Его жена: Ирина Лупова	57 -	- 48	- -	- -	-	Нет	1 дом с усадь. 1 сарай 1 кошница 2 лошади 1 воз с упряж. 10 овец 1 плуг 1 корова 1 борона	150 р. 30 р. 8 р. 80 р. 60 р. 70 р. 28 р. 50 р. 3 р.	Нет	Нет
16.	Диордий Иванов Буцко Его жены: сын от I мужа Александр Диордиев Порчулеан Ея дочери: Мария Дария Его жена: Елизавета Ивановна Его дочь: Екатерина	39 18 - - -	- - 16 12 38 3	- - - -	1 1 - - -	1 д. 20 пр.	Имеет наследственно наделной земли 1 д. 20 пр. Стоимостью 200 р.	1 корова 5 овец 1 плуг 1 борона	40 р. 35 р. 28 р. 3 р.	Нет	Нет
17.	Марк Павлов Ситарь Его жена: Елизавета Григорьева	27 -	- 26	- -	1 -	40 пр.	Тоже. 40 пажин. 100 р.	2 лошади 1 корова	60 р. 50 р.	Нет	Нет
18.	Николай Павлович Ситарь Его сын: Василий Его жена: Анна Петрова	30 1 -	- - 18	- - -	1 1 -	40 пр. там же	Имеет от отца по наследству 40 пажин наделной землей. Стоимостью 100 р.	1 дом 2 лошади 1 воз с упряж.	45 р. 70 р. 55 р.	Нет	Нет

19.	Климентий Иванов Бурка Его сын: Федор Его жена: Аксения Урсатьева Его дочери: Екатерина Мария Анна	36 11 - - - -	- - 34 9 7 3 м	- - - - - -	1 1 - - - -	1 дес.	Тоже 1 десятину. Стоимостью 150 р.	1 дом с усадь. 2 лошади 1 лошенок 1 воз с упряж. 1 плуг 1 борона 5 овец 1 ягненок 2 свиней	300 р. 30 р. 10 р. 5 р. 5 р. 3 р. 35 р. 3 р. 8 р.	Нет	Нет
20.	Гавриил Григорьев Плачинда (Щербец) Его сын: Федор Михаил Его жена: Анна Васильева Его дочери: Екатерина Мария Вера	39 9 5 - - - -	- - - 29 15 9 2	- - - - - - -	1 1 1 - - - -	1 д. 20 пр.	Имеет от отца 1 д. 20 пражин наделной земли. Стоимостью 200 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 сарай 1 каттица 3 лошади 1 воз с упряж. 1 корова 1 плуг 1 борона 5 овец	160 р. 35 р. 8 р. 75 р. 30 р. 50 р. 15 р. 3 р. 35 р.	Нет	Нет
21.	Харитон Иванов Додул Его сын: Николай Василий Его жена: Евфтимия Яковлева	33 4 1 -	- - - 21	- - - -	1 - - -	2 д. 40 пр.	Тоже 2 д. 40 пражин от отца. Стоимостью 400 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 2 лошади 1 воз с упряж.	150 р. 60 р. 25 р.	Нет	Нет
22.	Димитрий Григорьев Робул Его сын: Софроний Его жена: Елизавета Онуфриева	30 2 1	- - 23	- - -	1 1 -	1 д. 20 пр.	Имеет от отца 40 пражин наделной земли и от жены в приданное 40 пр. Стоимостью 200 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 2 лошади 1 воз с упряж. 3 овцы	60 р. 40 р. 20 р. 15 р.	Нет	Нет

Скучетация историча и культурилогича в пространството на единична Европа: парадигми, реализации, перспективы

23.	Семенов Андрей Щербев	38	-	-	1	2 д. там же	Имеет от отца 2 десятины наделной земли. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь.	100 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Василий	10	-	-	1						
	Георгий	2	-	-	1						
	Его жена: Мария Лупова	-	38	-	-						
	Ея дочь: Александра	-	13	-	-						
	Его мать: Анастасия	-	66	-	-						
	Гаврилова					1 д. там же	Тоже от покойного мужа 1 д. в 150 р. В залог не состоит.				
24.	Александр Лупулов Руснак	50	-	-	1	-	-	1 дом с усадь.	150 р.	Нет	Нет
	Его сын: Георгий	19	-	-	1			2 сарая	10 р.		
	Иван	16	-	-	1			2 лошади	70 р.		
	Его жена: Ангелина	-	39	-	-			1 воз с упряж.	30 р.		
	Васильева	-	14	-	-			1 плуг	28 р.		
	Его дочь: Ивона							1 борона	3 р.		
								6 овец	42 р.		
25.	Герасим Федоров Батул	33	-	-	1	2 д. там же	Имеет от отца две десятины наделной земли. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь.	120 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Пентелей	4	-	-	1			2 лошади	35 р.		
	Николай	1	-	-	1			1 воз с упряж.	10 р.		
	Его жена: Екатерина	-	28	-	-			1 корова	40 р.		
	Пентелеева	-	3	-	-			1 борона	3 р.		
	Его дочь: Мария										

26.	Николай Михайлов Ситарь	60	-	-	1	1 д. 20 пр.	Имеет 1 д. 20 пр. наделной земли доставшийся в приданное за женою. Стоимостью 200 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь.	170 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Григорий	24	-	-	1			1 капица	3 р.		
	Пентелей	21	-	-	1			1 корова	50 р.		
	Савва	18	-	-	1			2 вола	100 р.		
	Его жена: Ивона Федорова	-	44	-	-			2 лошади	50 р.		
	Его дочери: Парасковия	-	15	-	-			1 воз с упряж.	10 р.		
	Мария	-	13	-	-			1 плуг	5 р.		
	Елизавета	-	9	-	-			1 борона	3 р.		
	Феодосия	-	5	-	-			1 соха	15 р.		
27.	Василий Димитриев Буглян	48	-	-	1	-	-	1 дом с усадь.	400 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Василий	23	-	-	1			2 сарая	40 р.		
	Георгий	19	-	-	1			2 капица	20 р.		
	Михаил	17	-	-	1			2 лошади	80 р.		
	Харитон	12	-	-	1			1 воз с упряж.	30 р.		
	Димитрий	10	-	-	1			1 плуг	28 р.		
	Макар	5	-	-	1			1 борона	3 р.		
	Его жена: Домникия Иванова	-	46	-	-						
	Его дочери: Мария	-	15	-	-						
	Елизавета	-	9	-	-						
28.	Василий Нестеров Николаес	41	-	-	1	2 д. 40 пр.	Имеет две десетины от отца наделной земли стоимостью 300 р. В залог не состоит, а также 40 пр. от жены в приданное, стоимостью 100 р.	1 дом и усадь.	100 р.	Нет	Нет
	Его сын: Василий	2	-	-	1			2 стригуна	40 р.		
	Его жена: Мария Петрова	-	30	-	-			2 овцы	14 р.		
	Его дочь: Парасковия	-	13	-	-			1 ягненок	3 р.		

Скъртава историка и културологика в единствения европейски: парадигми, реализации, перспективи

29.	Сильвестер Лупулов Руснак	46	-	-	1	-	-	1 дом с усадь.	150 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Василий	14	-	-	1			2 лошади	60 р.		
	Иван	6	-	-	1			1 воз с упряж.	10 р.		
	Его жена: Аксения Нестерова	-	38	-	-			1 плуг	28 р.		
	Его дочь: Мария	-	10	-	-			1 корова	50 р.		
								1 телка	20 р.		
30.						2 д.	Имеет от отца две десятины наделной земли. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 овца	7 р.	Нет	Нет
	Харалампий Лупулов Сытарь	46	-	-	1			1 дом с усадь.	150 р.		
	Его сыновья: Иван	17	-	-	1			1 сарай	30 р.		
	Георгий	10	-	-	1			1 корова	40 р.		
	Феодор	6	-	-	1			2 быка	30 р.		
	Его жена: Евтения	-	41	-	-						
	Онуфриева	-	22	-	-						
	Его дочери: Екатерина	-	20	-	-						
	Мария	-	14	-	-						
31.	Анна	-	3	-	-						
	Зиновия										
	Лупул Гаврилов Николаев (вдов)	37	-	-	1	-	-	2 лошади	50 р.	Нет	Нет

32.	Онисифор Димитриев	73	-	-	1	4 д.	Имеет 4 десятины наделной земли. Стоимостью 600 р. В залог не состоит.	2 дом с усадь.	300 р.	Нет	Нет
	Гыржев	41	-	-	1			1 конюшню	20 р.		
	Его сыновья: Михаил	32	-	-	1			2 лошади	90 р.		
	Феодор	-	71	-	-			1 воз с упряж.	12 р.		
	Его жена: Анна Иванова	-	-	-	-			1 корова	30 р.		
	Его внуки, от сына Михаила:	17	-	-	1			3 овцы	21 р.		
	Димитрий	10	-	-	1			3 ягненка	9 р.		
	Иван	-	41	-	-			3 поросят	12 р.		
	Михаила жена – Мария	-	7	-	-						
	Иванова	-	1	-	-						
	Его дочери: Анастасия										
	Парасковия	5	-	-	1						
	Внуки его, сына Феодора	1	-	-	1						
	сыновья:	м.	41	-	-						
	Иван	-	2	-	-						
33.	Георгий (Михаил)	-				-	-	1 дом с усадь.	350 р.	Нет	Нет
	Его жена: Елизавета Иванова							1 сарай	25 р.		
	Иванова							2 лошади	80 р.		
								1 воз с упряж.	15 р.		
								1 леха	15 р.		
								1 корова	50 р.		

Скъртатара историка и културологика в единарния еуропа: парадигма, реализации, перспектива

34.	Ефвтений Иванов Николаес	41	-	-	1	4 д.	Имеет от отца 4 десятины наделной земли. Стоимостью 600 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь.	140 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Василий	19	-	-	1			1 кучя	5 р.		
	Харитон	18	-	-	1			2 лошади	60 р.		
	Исаак	7	-	-	1			1 воз с упряж.	56 р.		
	Лита	5	-	-	1			1 плуг	5 р.		
	Марко	4	-	-	1			1 борона	3 р.		
	Его жена: Евтения Степанова	-	38	-	-			2 вола	100 р.		
	Его дочери: Екатерина	-	10	-	-			8 овец	56 р.		
	Мария	-	1	-	-						
35.	Димитрий Григориев Батул	43	-	-	1	2 д.	Имеет 2 десятины наделной земли. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь.	200 р.	Нет	Нет
	Его сыновья:				-			2 сарая	20 р.		
	Алексей (от 2 жены) Вас.Вас.	16	-	-	1			2 лошади	50 р.		
	Додул	-	42	-	-			1 воз с упряж.	20 р.		
	Его 2 жена: Порфирия	-	13	-	-			2 вола	120 р.		
	Георгиева							9 овец	63 р.		
	Его дочь: Мария							7 ягнят	21 р.		
36.	Нестор Яковлев Трестьян	42	-	-	1	-	-	1 дом с усадь.	200 р.	Нет	Нет
	Его сыновья: Василий	17	-	-	1			1 сарай	50 р.		
	Димитрий	12	-	-	1			2 лошади	60 р.		
	Федор	9	-	-	1			1 жеребенок	10 р.		
	Георгий	7	-	-	1			1 воз с упряж.	35 р.		
	Андрей	4	-	-	1			1 плуг	28 р.		
	Иван	1	-	-	1			1 борона	3 р.		
	Его жена: Екатерина	-	33	-	-			1 корова	50 р.		
	Прокопова	-	11	-	-			2 свиньи	30 р.		
	Его дочери: Александра	-	1	-	-			3 овцы	21 р.		
	Мария							2 ягненка	6 р.		

37.	Иван Стефанов Выздога Его сын: Василий Его жена: Софрония Калистрова Его дочь: Мария	42 14 - -	- - 35 17	- - - -	1 1 - -	-	-	3 лошади 1 воз с упряж. 1 плуг 3 бороны 3 кабана 9 овец	120 р. 60 р. 13 р. 6 р. 30 р. 63 р.	Нет	Нет
38.	Александр Лупулов Ситарь Его сыновья: Павел Козьма Его жена: Аксения Пентелеева Его дочь: Соломония	59 21 18 - -	- - - 56 25	- - - - -	1 1 1 - -	4 д. удовл.	Имеет 4 десятины надельной земли. Стоимостью 600 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 сарай 2 лошади 1 воз с упряж. 1 плуг 1 борона 1 корова 14 овец 2 кабанчика	250 р. 15 р. 50 р. 30 р. 10 р. 3 р. 50 р. 84 р. 10 р.	Нет	Нет
39.	Онуфрий Лупулов Бардиер Его сын: Иван Его жена: Вера Михайлова	31 1 -	- - 22	- - -	1 1 -	2 д. 20 пр.	Имеет 2 десятины 20 пращин надельной земли доставшихся от отца. Стоимостью 225 р. В залог не состоит.	-	-	Нет	Нет
40.	Семен Григориев Трестьян Его сын: Василий Его жена: Александра Иванова Его дочь: Анна	37 6 - -	- - 29 3	- - - -	1 1 - -	1 д. там же	Имеет от отца 1 десятину земли в 150 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 2 лошади 1 теленок	100 р. 70 р. 15 р.	Нет	Нет

Скъртареа историка и културологика в спатиул унитар еуропеан: парадигме, реализари, perspective

41.	Иван Александров Руснак-Паскарь Его жена: Мария Васильева Его дочери: Елизавета Анна	36 - - -	- 28 5 4	- - - -	1 - - -	-	-	1 дом и усадь. 1 корова	150 р. 50 р.	Нет	Нет
42.	Диордий Ерениев Сытарь Его жена: Мария Саввова Его дочери: Екатерина Анастасия Вера Елизавета	42 - - - - -	- 40 16 9 4 1	- - - - - -	1 - - - - -	1 ½ д.	Там же, полтора десетины наделной земли. Стоимостью 225 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь.	150 р.	Нет	Нет
43.	Димитрий Григорьев Руснак Его сыновья: Диордий Иван Его жена: Ивана Стефанова	49 20 9 -	- - - 42	- - - -	1 1 1 -	2 д.	Имеет 2 десятины наделной земли от отца. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 дом и усадь. 1 кошница 2 лошади 1 воз с упряж. 4 овцы 1 плуг 1 борона 2 поросят	150 р. 4 р. 50 р. 15 р. 28 р. 13 р. 3 р. 5 р.	Нет	Нет
44.	Харитон Федоров Болдума Его сын: Иван Его жена: Елена Андреева	28 4 -	- - 21	- - -	1 1 -	-	-	1 дом с усадь. 1 корова	200 р. 50 р.	Нет	Нет

45.	Петр Феодоров Гаина Его жена: Ивона Федорова Его сыновья: Ефвтений на воинской службе Василий Пантелей Его дочь: Мария	55 - - 22 22 13 - -	- 53 - - - 18 -	- - - - - - -	1 - - 1 1 1 - -	1 д.	Имеет 1 десятину надельной земли. Стоимостью 150 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 2 лошади 1 воз с упряж. 1 сарай 1 плуг 1 кошница 1 кабанчик	100 р. 50 р. 20 р. 10 р. 5 р. 4 р. 10 р.	Нет	Нет
46.	Теодор Саввов Гуцул Его сыновья: Димитрий Николай Его жена: Екатерина Лупулова Его дочери: Мария Елизавета Александра	36 9 5 - - - -	- - - 31 13 7 3	- - - - - - -	1 1 1 - - - -	1 ½ д.	Тоже 1 ½ десятин надельной земли. Стоимостью 225 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 конюшня 1 сарай 1 кошница 2 лошади 1 воз с упряж. 3 овцы 1 ягненок	200 р. 20 р. 5 р. 5 р. 70 р. 40 р. 21р. 3	Нет	Нет
47.	Николай Константинов Шпорда он же Лепорда Его сыновья: Федор Василий Димитрий Его жена: Елена Пентелеева Его дочери: Елизавета Домника	- 35 8 6 4 - - -	- - - - - 32 10 2	- - - - - - - -	- 1 1 1 - - - -	1 д. 20 пр.	Имеет от отца 40 пр. надельной земли и от жены в приданное – 40 пр. Стоимостью 200 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 сарай 1 кошница 1 кучя 4 лошади 1 воз с упряж. 1 плуг 1 борона 3 кабанчика 8 овец	150 р. 100 р. 5 р. 10 р. 140 р. 60 р. 28 р. 3 р. 15 р. 56 р.	30 р.	Нет

Скучетая историчă џи культуригичă йн спăий унитар еуреган: парадигме, реализăри, perspective

48.	Иван Александров Наний Его сыновья: Феодот Василий Его жена: Екатерина Георгиева	41 17 16 -	- - - 38	- - - -	1 1 1 -	2 д.	Имеет 2 десятины наделной земли. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 телка	100 р. 15 р.	Нет	Нет
49.	Диордий Николаев Кикарош Его жена: Елисавета Николаева	52 -	- 33	- -	1 -	4 д.	Имеет 4 десятины наделной земли. Стоимостью 600 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 сарай 1 куча 1 плуг 1 борона 2 вола 1 корова	150 р. 15 р. 8 р. 12 р. 3 р. 130 р. 50 р.	Нет	Нет
50.	Иван Александров Попи Его сын: Ларион Его жена: Парасковия Димитриева	29 1 -	- - 28	- - -	1 1 -	-	-	1 телка 1 овца	15 р. 7 р.	Нет	Нет
51.	Александр Иванов Каларашь Его сын: Александр Его жена: Мария Козьмова Его дочь: Дарья	52 10 - -	- - 41 8	- - - -	1 1 - -	2 д.	Имеет 2 десятины наделной земли. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 2 лошади 1 воз с упряж.	100 р. 40 р. 10 р.	Нет	Нет
52.	Василий Прокопьев Бардиер Его сыновья: Семен Иван Его жена: Домникия Григорьева Его сестра: Екатерина Прокопьева	31 4 1 - -	- - - 24 17	- - - - -	1 1 1 - -	4 д.	Тоже 4 десятины наделной земли. Стоимостью 600 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь.	100 р.	Нет	Нет

53.	Василий Семенов Порчулян Его сыновья: Георгий Феодор Его жена: Мария Ефремова Его дочери: Вера Евгения	36 10 6 - - -	- - - 30 12 2	- - - - - -	1 1 1 - - -	2 д.	Имеет две десятины наделной земли. Стоимостью 300 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 сарай 1 кучя 2 лошади 1 воз с упряж.	150 р. 30 р. 10 р. 40 р. 10 р.	Нет	Нет
54.	<u>Бричанской волости царанин</u> <u>села Требисоуц,</u> <u>проживающий в</u> <u>с. Табанах</u> Яков Иванов Гроссу Его жена: Ангелина Феодорова	53 -	- 50	- -	1 -	-	-	1 дом с усадь. 1 мельницу	60 р. 200 р.	Нет	Нет
55.	<u>Единецкой волости, царанин</u> <u>с. Тырнова, проживающий в</u> <u>с. Табанах</u> Иван Федоров Балайка Его сын: Харитон Его жена: Флоареа Афанасьева Его дочери: Ольга Мария	50 19 - - -	- - 46 14 9	- - - - -	1 1 - - -	4 д.	Имеет 4 десятины наделной земли за женою, в 600 р. В залог не состоит.	1 дом с усадь. 1 сарай 1 кучя 2 лошади 1 воз с упряж. 1 погреб 1 сарай	150 р. 20 р. 6 р. 40 р. 30 р. 20 р. 10 р.	Нет	Нет

Скъртатареа историка и културологика в спатиул унитар еуропеан: парадигме, реализари, перспективе

56. 57.	Тоже, села Коржеуц Стефан Гаврилов Патрашко Его сын: Василий Его дочь: Елисавета Его жена: Замфира Васильева по первому мужу Кикарош, ея сыновья прижитые с первым мужем: Иван Николаев Нистор Николаев	31 6 - - 17 11	- - 3 36 - -	- - - - - -	1 1 - - 1 1	1 д. 15 пр.	Имеется 1 д. 15 пр. надельной земли, которая принадлежит Ивану и Нистору, стоимостью в 180 р.	-	-	Нет	Нет
58.	<u>Кельменской волости, села</u> <u>Грушевец, проживающие в</u> <u>селе Табанах</u> Федор Николаев Побережник Его сын: Петр Его жена: умерла	55 21	- -	- -	1 1	-	-	1 дом с усадь. 1 кучя 2 вола 1 корова 12 овец 1 кабан	80 р. 10 р. 90 р. 40 р. 84 р. 10 р.	60 р.	Нет
59	<u>Бричанской волости, села</u> <u>Табаны, почетный гражданин</u> Иван Петров Чемыртан Его жена: Мария Онисимова Его дочь: Мария	32 - -	- 24 1	- - -	1 - -	-	-	1 дом с усадь. 1 сарай 2 лошади 1 воз с упряж.	100 р. 20 р. 70 р. 40 р.	50 р.	Нет

Печать: Бричанский Волостной Старшины.

За Бричанской волостной старшина М. Вангелеа. Заседатель Ст. Мирийчук.

Печать: Бричанского Волостного Правления.

За волостного писаря (подпись не разборчива)

Sursa: ANARM, F. 329, inv. 3, d. 3383, f. 16-45.

Abrevieri: д. – десятина; м. – месяцы; пр. – пражина; р. – рубли; упряж. – упряжка; усадь. – усадьба.

4

**FOAMETEA DIN 1946-1947 ÎN MEMORIA LOCUITORILOR
SATULUI FETEȘTI, RAIONUL EDINEȚ, REPUBLICA MOLDOVA**

**THE FAMINE OF 1946-1947 IN THE MEMORY OF THE
INHABITANTS OF FETEȘTI VILLAGE, EDINEȚ DISTRICT, REPUBLIC
OF MOLDOVA**

Alexandru Seu,

profesor de istorie și educație pentru societate

Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”, Edineț

ORCID: 0009-0000-2652-3668

CZU: 94(478)”1946/1947”

Abstract

This article approaches the memories of the inhabitants of Fetești village, Edineț district, Republic of Moldova about The Famine of 1946-1947. The text addresses the event from the perspective of the Soviet socio-economic policy materialized in the local conjuncture, from the attitudinal actant perspective of the population and from the perspective of the traumatic experiences of the general bad context. It is also an attempt to preserve for local future generations the tragic experience of the few people who can evoke relevant testimonies.

Key-words: *The Famine, collectivization, kolkhoz, drought, memoirs.*

Mărturiile despre Foametea din 1946-1947 reprezintă viziunile supraviețuitorilor, ale grupurilor sociale care au reușit să reziste grație volumului de resurse disponibile, dar și spiritului autoconservării. Firește, mărturiile prezentate nu au menirea de a distorsiona sau de a atenua amploarea acestei calamități, ci doar de a reprezenta rarele cazuri fericite în care grupurile familiale nu au fost nevoite să recurgă la gesturi extreme sau să fie răvășite de pierderea apropiaților în Foamete. Mărturiile despre familie sunt completate de experiențe oculare, în care se evocă situații nefaste ale oamenilor care au murit sau care au avut de suferit până la extrem din cauza foametei.

Acțiunile nehibzuite dirijate ale autorităților sovietice, ale căror consecințe au fost catalizate și intensificate de calamitățile naturale și de situația economică precară a unor familii per general au constituit principalele motoare ale propagării Foametei. Memoria băștinașilor este unanimă în raport cu mediul natural și cu acțiunile agenților sovietici, dar prezintă discrepanțe de percepere, generate, cel mai probabil, de vârsta respondenților la acea perioadă sau de modalitatea și esența informației pe care au primit-o la acest subiect. Identificăm similitudini ale

mărturiilor și în raport cu acțiunile localnicilor care intenționau să-și facă anumite provizii, presimțind calamitatea. Aceste acțiuni demonstrează că ținutul s-a mai confruntat anterior cu asemenea flagel și, în această ordine de idei, știa cum să administreze recolta afectată pentru a-și asigura supraviețuirea. Acest fapt combate teoria sovietică, potrivit căreia seceta din anul 1946 ar fi fost cauza Foametei.

Amintirile Lidiei Seu fac referință la o situație comună, în care țăranii se conformau politicii economice a statului nu atât din simpatie și identificare valorică, cât și din obligație, și din dorința de a păstra echilibrul și bunele relații. Dna Lidia Seu evocă contribuția pe care familia sa o îndeplinea, în pofida vremurilor potrivnice pe care le-au trăit și a dificultăților pe care le-au întâlnit. Tot în acest context, sunt menționate și actele de binefacere ale familiei din puținul pe care îl avea, expresie a unei educații creștine empatică, pe care au cultivat-o tuturor copiilor.

„În 1947 aveam 7 ani. După foamete am mers la școală. În familie eram mai mulți, dar frații mai mari au murit. În 1947 eram trei copii: fratele Valentin, eu, fratele Viorel și părinții. În copilărie, până la foamete, am avut bunuri. Am avut o iapă, o chema Tigla. Dacă tata venea lângă ea și striga „Haida, Tigla!”, zbura pământul. Când românii plecau și veneau rușii, tata a dat-o la război. Și cineva l-a sfătuit „Nu da iapa, Nichifor!”, iar el a zis că așa trebuie și râdea că „Las-o să se ducă ...ea o să vină singură din România!”. Au dus-o la Ocnița și acolo un jandarm l-a îmbiat și pe tata să meargă cu ei. În afară de cal, am mai avut vacă, o scroafă, oi, cinci hectare de pământ. Patru hectare le aveam moștenire, iar unul a fost cumpărat de la o cucoană care se refugiase în România. Așa și i-a zis tatălui: „Dă-mi cât ai, că eu mă duc!”.

Pământul l-am dat după foamete, dar până la foamete plăteam *postavka*. Țin minte că veneau la noi și spuneau să dea care și ce are: grâu, porumb, floarea-soarelui. Nu pot să spun cine era acel om. Tatăl meu a zis că va da porumb. Grâu noi nu prea am avut. Grâu cultivau mai ales cei care aveau treierători.

O femeie din vecini, Tatiana Seuța, le-a zis părinților să nu dea tot porumbul, să mai ascundă, că se așteaptă foamete și nu vom avea ce mânca. Mama a zis că nu ascunde, ca tata să nu aibă probleme la lucru, dacă găsește cineva ascunzătoarea. Și tata a zis că, dacă avem vacă, este lapte și copiii sunt doar trei, așa că nu vom muri. Dar de la lucru lor le-a zis: „Nu ascundeți absolut nimic! Dați *postavka*! Alte sate chiar nu au nimic de mâncare.”

Veneau din alte sate cu cerutul, treceau Prutul pe ciubere, veneau din Lopatnic. Erau femei cu copii mici, nici măcar cu ce se îmbrăca nu aveau. Și mama

le dădea. Ea făcea o dată în zi o mămăligă mare, o tăia hrenci: pe dimineață, la amiază și pe seară. Ea pleca la deal și ne lăsa mâncare. Și spunea:

- Dac-or veni, îți da dintr-a voastră bucățică.

Și le dădeam câte o bucățică și puțin lapte, la care erau cu copii. Iar Valentin îmi spunea: „Nu da, că nu ai să ai pe la amiază ce mânca!”. Iar eu îi spuneam că am să mănânc dintr-a lui. Viorel păștea vaca cu alți băieți. Se duceau cu vacile pe râpă și le mulgeau la amiază. Așa mâncau.

Din foamete noi am ieșit ușor, dar era lume care o ducea foarte greu. Erau și oameni care trăiau mai bine decât noi. În 1947 deja s-a făcut pâinea și noi am avut o bucată de pământ semănată cu grâu și l-au treierat la deal, iar acasă au adus sacii. Când s-a făcut colhozul, erau două, Malenkov și Budionnii, tata a fost primul care s-a iscălit și s-a dat în colhoz. A dat și pământul, la Malenkov. Tata lucra la *конезавод* (herghelie). Toți oamenii care lucrau acolo s-au înscris”.¹

Accentul mărturiei Cezarinei Vremea cade pe relația dintre calamitatea naturală și acțiunile administrației sovietice. Intervievata evocă seceta și o invazie de lăcuste. Discursul familial subliniază frica și grija pentru ziua de mâine. La celălalt pol sunt prezente acțiunile administrației sovietice, care a perceput *postavka* direct de pe câmp, nepermițând populației să aducă recolta acasă. Aceste fapte au plasat familia în impas, lipsind-o de hrană și cereale pentru semănat în anul următor.

„Eu am rămas de trei ani fără tată. Când l-au arestat pe el, i-au mai confiscat și din bunuri, ce a mai fost prin casă. Vaca și oile ni le-au dus la colhoz la Volodeni. Ne-a rămas doar pământul. Am avut vreo șase hectare. Doi ani a fost secetă și în 1947 a venit o lăcustă la porumb. Tot a mai strâns norodul, secară, grâu. Îmi aduc aminte că avea bunica o bucată semănată cu secară. În vara aia s-au strâns toate neamurile, că nu prea aveau ce mânca și care secera, care bătea, care dădea la râșniță, iar bunica și cu o cumnată a ei le cocea turte pe plită. Le-a copt un lighean. I-a chemat pe toți și le-a dat chișleag și câte două turte și le-a zis să nu mănânce mult, să nu se umfle. Mâncai, mâncai și nu te săturai.

Aveam vacă, cincisprezece oi și *remnicul* cu pește. Dar și gloata era mare. Erau douăsprezece suflete la mâncare. Când nu era mămăligă, făcea niște cir de macuc. Ținea macucul în pod. Mă trimitea să aduc două macucuri. Le sfărâmam cu barda, iar mămuca îl da prin sită și făcea juflă. Am avut noroc de macucul acela. Îmi aduc aminte că grâul mamei și al bunicului a fost dus la treierat pe deal, ca să le ia *postavka* de-acolo. Nu ne-au dat voie să-l aducem acasă. Stogul mamei a fost bătut și i l-au luat tot. Bunelului i-a rămas. Mama a început să plângă că nici de

¹ Mărturia Lidiei Seu, martie 2022.

sămânță pentru la anul nu va avea. Iar tătuca i-a spus să nu plângă, că va rămâne de la dânsul și că-i va da el grâu de sămânță”.²

Memoriile Minodorei Vremea despre Foamete prezintă aspecte contradictorii ale contactelor dintre localnici: colaborarea firească în vremuri de restriște, pe de o parte, și lipsa de asertivitate, frământări și divizări din considerente ideologice, care au afectat chiar și rudele de sânge, determinând acțiuni regretabile și formând noi percepții asupra regimului, pe de altă parte. Mărturia evocă și oportunitățile suplimentare oneste pe care le valorificau feteștenii pentru a se întreține sau pentru a-și asigura un mod de existență în afara strictului necesar, cum ar fi croitoria. Însă asemenea posesii și activități erau considerate de factură chiaburistă, iar ustensilele și sculele erau, de cele mai multe ori, confiscate pentru a fi răscumpărate de proprietar.

„M-am născut în anul 1945. Tot ce știu despre foamete știu de la părinți și surorile mai mari. Îmi spunea mama că am scăpat ca prin urechile acului. Ea se ducea la Briceni și duceau spirt acolo, cu cumnata ei, și înapoi aduceau făină, de mâncare și ne hrăneau. Îmi spunea că mă lăsa o zi întreagă acasă, iar eu rupeam și mâncam colăcei de nalbă. Chiar toți copiii așa făceau. Până venea mama, până făcea mămăliga... Pâine rar... Nici nu pâine, ci mălai. Coceam mălai, iar el se înăsprea repede, dar, dacă nu era altceva... Carne nu prea era de unde.

Am avut o vițică și a venit fratele tatălui meu, cu doi oameni străini, și a luat-o cu dea sila. Ne-au luat-o... Și noi plângeam. Au rămas doar șapte oițe. Și ne-au zis că noi avem oi, dar nu și vacă, căci altă lume chiar nu are ce mânca. Au mai avut o iapă și o căruță. Colhozul i-a luat-o. Am avut patru desetine, moștenire.

Veneau după *postavkă*. Le luau tot. Oamenii semănau în grădină cânepă și haldani. Haldanul era mai rar. Când puneau porumbul în pod, așezau un strat de porumb și unul de cânepă, și, dacă era stufoasă, părea că nu e nimic în afară de cânepă acolo. Se suiau și parcă îi aud „Hery! Hery!” („Nu-i nimic! Nu-i nimic!”). Și cu asta am mai scăpat. Aveau o râșniță. Învârteau râșnița și făceau crupe. Pentru făină mergeau la moară. Și aveau un chiu. Era făcut dintr-o buturugă groasă. În el puneau orz și cu un lemn gros îl învârteau până i se curăța coaja. Îl vânturau, în spălau, îl fierbeau și ni-l dădea de mâncare. Aveau un lighian mare de lut, în care amestecau semințe de cânepă. Fierbeau acele semințe de cânepă și din ele ieșea un fel de spumă de lapte. Luau acea spumă ca laptele și o amestecau cu puțin zahăr și făceau turte, din făină de secară. Făină albă nu aveam nici la sărbători. Trebuia să ai o sită foarte deasă, ca să poți alege niște făină albă. Dar, dacă eram copii mulți și era greu, făină de secară... Făcea turte din secară și le ungeau cu acea spumă de

² Mărturia Cezarinei Vremea, martie 2022.

câneapă. Cu asta am scăpat. Nici una nu a murit. Trei am fost, dar n-am murit. Tata a avut părinți, dar mama fără părinți a crescut. Greu am trăit.

Mama avea o mașină de cusut. Venea lumea la noi, mai ales cei cu copii mici. Le cosea burnuzuri, scurte. Ne cosea rochițe. Chiar și la flăcăi. În acea zi la noi mai erau două verișoare. Eram cinci. Când mama a văzut că agenții umblă prin sat, și-a dat seama ce se poate întâmpla. Și ne-a zis să răcnim tare.

– Să vă țineți de mașină, să nu le dați voie s-o ia!

Până au intrat ei în casă, noi toate eram lângă mașină. Cosea la mașină mama, dar trebuia să plătească impozit. Bani nu erau, lumea nu avea bani. Oamenii îi aduceau produse: lapte, făină, fasole, de mâncare. Statul vroia bani, dar nu era pe ce. Și agenții i-au spus ca măcar un sfert din lucrul făcut să fie plătit în bani, ca să poată plăti impozitul, să nu-i ia mașina.

Fig. 1. Mașina de cusut SINGER a mamei Minodorei Vrenea

Iapa, căruța le-au luat la colhoz. De oițe nu țin minte. Pe foamea aia era mana vitelor. Aveau tare mult lapte, au făcut brânză și cu asta am scăpat. Noi nu am dus lipsuri prea mari. Mulțumim lui Dumnezeu! Nu am murit niciunul, nici părinții. La noi a mai stat o soră a bunicii”.³

³ Mărturia Minodorei Vrenea, martie 2022.

Mărturia Elisavetei Seu reliefează un cadru familial rural, cu anumite proprietăți, care, în virtutea încadrării în slujbe la nivel local (tatăl ei era veterinar), a reușit să beneficieze de un trai pașnic și să depășească urgia foametei, având posibilitatea de a manifesta altruism și bine față de aproape.

„M-am născut în 1942. Am fost cinci copii, dar doi au murit înainte de foamete. Noi trei am rămas. Avem vacă cu lapte și iapă cu lapte. Mâncam lapte de vacă, iar tata spunea că tare-i bun laptele de iapă, e lecuitor. Și acum țin minte că seara, tata închidea mînzul ca dimineața să ne poată da câte o ceșcuță de lapte de iapă. Îl mulgea: lui Ion, încă o ceașcă – Elisavetei, și încă o ceșcuță – Larisei. Laptele de iapă era dulce, parcă avea zahăr în el. Aveam pământ. Mama avea două desetine pe care i le-au dat zestre. Tătuca avea patru băieți și nu avea pământ pentru toți, așa că l-a îndemnat s-o ia pe mama.

Eram copii, dar țin minte seceta. Niște prune cădeau toate pe jos. Țin minte că mama m-a trimis să-i aduc niște prune, și eu nu prea am avut ce aduce. S-a strâns pâinea. Iarna deja nu prea aveam. Aveam niște porumb, părinții l-au desfăcut și l-au pus în casa mare, sub fereastră. Și țin minte că ne-am sculat într-o dimineață și mama plîngea: „Ne-au furat sacul cu grăunțe astă noapte!” Au spart peretele și au scos sacul prin crăpătură. Cu atâția copii, un sac cu grăunțe... Numai să le fiert și tot era de saț, nu mai zic de mămăligă. Aveam cartofi. Cartofii tot cu lapte în făcea. Nu știu de ce. Ori că nu avea altceva de pus în lapte. Mâncam cartofi cu lapte.

Țin minte că pe vremea foametei erau oameni care nu prea aveau mâncare. Cine știe? Și venise la noi Simion a lui Patrache. La noi mai era câte ceva și tata i-a zis mamei:

- Sofia, dă-i băiatului să mănânce!

- Da' ce să-i dau?!

- N-ai acolo lapte?!

- Am!

- Dă-i! Și i-a dat și-a mâncat, și s-a umflat pe loc. A ajuns până la o poartă și era să moară acolo. Tata s-a speriat și parcă și-i păruse rău. „Mai bine nu-i dădeam!” Tata lucra veterinar de tânăr. Nu știu ce i-a dat, că s-a desumflat și a mers acasă.

Strângeau postavka. Eu nu prea băgam de seamă, dar țin minte că mama strângea ouăle și le dădea la stat. Noi, ca copiii, mai vroiam un ou, dar nu ne dădea. Și lapte cereau. Spuneau că ne-am achitat.

Bunurile noastre tata le-a dat de bunăvoie. Erau единоличники (proprietari ai gospodăriilor individuale, în opoziție cu kolhoznicii n.a.), ei nu doreau să le dea. Dar tata le-a dat. Îmi aduc aminte că pe unde locuiam noi era

poamă. Ne furișam printre butuci și mâncam pe ascuns. Fratele Ion era mai mare, iar a doua soție a tatălui ne trimitea la munca câmpului, în locul ei. Prășeam poama. Și un brigadier ne măsura normele cu pasul. Iar eu, dacă eram copil, la mine făcea niște pași mici-mici”.⁴

În concluzie, putem menționa că dimensiunile catastrofice ale Foametei au determinat proiecția lor atât în conștiința generației afectate, cât și în conștiința generațiilor care au succedat-o. Majoritatea mărturiilor se axează pe modalitatea de existență și perspectiva de rezistență a țăranilor. Sunt evocate în contrast atât situațiile care au denotat altruism și empatie în condiții vitrege, dar și situații care ilustrează crizele umanului. Lipsurile materiale au determinat crize spirituale, accentuând lupta pentru supraviețuire. În aceeași ordine de idei, posibilitatea și acceptarea colaborării cu autoritățile sovietice le-a permis unui număr de familii să evite represiunile și probleme materiale majore. Cunoașterea și aprecierea corectă a tuturor factorilor care compun acest eveniment istoric (cauze, forme de manifestare, personalități, consecințe, aprecieri postume) ar trebui să constituie un domeniu de interes nu doar pentru specialiști, ci și pentru întreaga societate care mizează pe importanța și relevanța adevărului istoric.

Informatori

1. Informatoare Lidia Seu (an. nașt. 1938), interviu realizat în martie 2022;
2. Informatoare Cezarinai Vremea (anul nașt. 1941), interviu realizat în martie 2022;
3. Informatoare Minodora Vremea (anul nașt. 1945), interviu realizat în martie 2022;
4. Informatoare Elisaveta Seu (anul nașt. 1942), interviu realizat în martie 2022.

⁴ Mărturia Elisavetei Seu, martie 2022.

ИЗ ИСТОРИИ ТАРАКЛИЙСКОГО РАЙОНА
DIN ISTORIA RAIONULUI TARACLIA
FROM THE HISTORY OF TARACLIA REGION

Serghei Priorov,
licențiat în Științe ale Educației,
absolvent al Universității de Stat «Gr. Țamblac» din Taraclia
ORCID: 0009-0003-0281-4737

CZU: 94(478-21)

Rezumat

În articolul respectiv se elucidează evoluția istorică a raionului Taraclia pe baza surselor istorice și a studiilor publicate. Autorul abordează subiecte cu privire la schimbările administrative și componența populației, dezvăluie reperele trecutului istoric al bisericilor. Materialul prezentat în acest articol este de interes pentru studenții care studiază istoria regiunii lor, precum și pentru cercetătorii preocupați de acest ținut.

Cuvinte cheie: raionul Taraclia, Bugeac, etnici bulgari, biserici, credință creștină.

Abstract

Based on historical sources and archival materials the article considers the history of the churches of Taraclia region. The author analyzes the influence of the church on the cultural development of the area and reveals the milestones of the historical past of churches, the history of the creation of temples and monasteries. The given investigation of interest to students who study the history of their region, as well as to scholars and local historians doing research in this sphere.

Key words: Taraclia region, Budzhak, Churches, ethnic Bulgarians, Christian faith.

Вопрос происхождения названия района Тараклия остается дискуссионным. Существует несколько вариантов происхождения названия района:

1. «Тараклия» происходит от слова – „гребень” - теорию выдвинул в межвоенный период священник Михаил Чакир;
2. «Тарак» – в переводе с ногайского языка, означает «гребень», «Таракли» - можно перевести, как «гребнеобразный», вторая версия связывает название города с татарским словом- волночесалка. Считается, что предки тараклийцев были хорошими шелководами и овцеводами, у каждого в доме находился специальный инструмент – тарак (дарак), которым болгары расчесывали шерсть- данную теорию выдвинул краевед С. Танов;

3. «Тараклия» и «Дараклия» получила название вследствие того, что была расположена на гребне, на которой татары основали поселение и называли его Тараклы- гребнеобразный вал, или Тараклия- «гребень на лимане» - теорию выдвинул краевед Н. Дериволков;

4. Ногайский род, который назывался «шоп тараклы», считая, что это имя двух племенных групп- шоп и тараклы- выяснил болгарский ономаст Т. Балкански.

Многие склоняются к тому, что, вероятнее всего, название происходит от названия ногайского рода Тараклы. Со временем это название трансформировалось в топоним, получив чисто топонимический словообразующий элемент, с окончанием -а (-я). Так здесь стала именоваться балка, где расположились первые болгарские переселенцы. Они же и позаимствовали это топонимическое название. Был найден архивный документ, подтверждающий данную теорию. Тараклия называется по имени балки. Данный документ был составлен Казённо-экономической экспедицией Бессарабского областного правительства в 1820 г.

Указом Президента Молдовы от 22 ноября 2021 года герб и флаг Тараклийского района были зарегистрированы в общем гербовнике Республики Молдова. Тараклийская символика появилась в государственном гербовнике впервые за последние 17 лет. Указ вступил в силу после его публикации в Monitorul Oficial Nr. 286-289 от 26.11.2021 года. Таким образом 26 ноября стал днем флага и герба района Тараклия. Они символизируют силу, самобытность, единство и неделимость района Тараклия.

Герб района Тараклия является новой адаптацией старого герба Тараклийского жудеца, который существовал в период с 1999 по 2003 год и представлял собой щит с шествующим в зеленом поле львом. Этот герб был утвержден национальной геральдической комиссией 14 декабря 2000 года. После территориальной реформы 2003 года, герб потерял свою актуальность, а Тараклийский район оставался без утверждённой символики до сих пор.

Основной отличительно особенностью тогдашнего Тараклийского жудеца и сегодняшнего района Тараклия является его болгарская этнокультурная идентичность, которая отражена в основных цветах герба. Белый, зеленый и красный-это традиционные цвета болгарского народа. Шествующий лев - пэто символ болгарской автономии юга Бессарабии, утверждённый 1856 году Молдавским Принципатом. Он использовался на официальных зданиях того периода. Золотая стенозубчатая оконечность щита – это Троянов Вал, который проходит по юго-восточной границе района Тараклия. Трояновы Валы были внешней границей древней Римской

Империи, а район Тараклия является приграничным районом Молдовы. В золотой стенозубчатой оконечности расположена червлeная танга – Тарак, отражающая название района Тараклия. Районная корона увенчивает щит – она демонстрирует иерархическую позицию района в системе административно-территориального деления Республики Молдова.

Флаг представляет собой прямоугольное зеленое полотнище со стенозубчатой оконечностью, горизонтально пересеченной желтым и красным, обремененное в зеленом поле шествующим в левую геральдическую сторону серебряным леопардовым львом.

Район Тараклия расположен в Южно-Бессарабской холмистой равнине, на юге Республики Молдова в Буджакской степи. Площадь района составляет 673, 69 км.

Как и большинство районов Молдавской ССР, образован 11 ноября 1940 года с центром в селе Тараклия. До 16 октября 1949 года находился в составе Кагульского уезда, после упразднения уездного деления перешёл в непосредственное республиканское подчинение.

Тараклийский район всегда был очень небольшим по площади, а поэтому любые территориальные изменения были очень заметны. С 31 января 1952 года по 15 июня 1953 года район входил в состав Кагульского округа, после упразднения окружного деления вновь перешёл в непосредственное республиканское подчинение. 9 января 1956 года территория Тараклийского района увеличилась почти в 2 раза за счёт присоединения части территории упраздняемого Кангазского района.

25 декабря 1962 года Тараклийский район был ликвидирован. Указом Президиума Верховного совета МССР от 02 января 1963 года Тараклийский поселковый Совет включен в состав Чадыр-Лунгского района.

10 ноября 1980 года район был воссоздан практически в границах 1956 года с добавлением частей территорий Вулканештского и Чадыр-Лунгского районов.

В середине 1990-х годов, после образования АТО Гагаузия, была произведена взаимная передача сёл между Гагаузией и Тараклийским районом. В результате передачи район перестал быть территориально единым и оказался разделённым на две несвязанные части.

В 1999 году, в рамках проводимой административной реформы, район стал частью Кагульского уезда, но уже 22 октября того же года, по требованию болгарского большинства, был выделен в самостоятельный

Тараклийский уезд. В 2002 году, после очередной административной реформы, Тараклийский уезд снова стал районом.

Тараклийский район — единственный из районов Молдавии за пределами Приднестровья и Гагаузии, где абсолютно преобладает немолдавское население. В качестве основных языков в районе используются болгарский, русский и молдавский. Проживает также большое количество представителей других народов.

По данным переписи 2004 года 65,6 % населения района (28,5 тысяч) составляли этнические болгары. За межпереписной период 2004—2014 гг. доля этнических болгар в границах р-на возросла с 65,6% до 66,1% населения. Доля гагаузов также выросла с 8,3% до 9,0%. Отчасти это объясняется тем, что северный анклав полностью, а южный частично окружает территория Гагаузии где абсолютно преобладают гагаузы (83 %). Оба народа имеют много общего в культуре и традициях, так как их предки заселяли эти бессарабские земли одновременно.

Болгарское население распределено по территории района неравномерно: в северном анклаве Твардицы этнические болгары составляют свыше 90% населения, в южном же — около 55%, поскольку во многих селах южного анклава этническое большинство не выражено.

С конца 1980-х годов неоднократно выдвигались предложения о создании совместной гагаузо-болгарской автономии, однако в условиях давления со стороны кишинёвских властей нерешительность болгаро-тараклийской администрации привела к провозглашению только гагаузской автономии, что в конечном итоге негативно сказалось на благосостоянии жителей Тараклийского района так как по результатам территориального референдума а. р. Гагаузия разделила его территорию надвое и теперь жители северного анклава вынуждены ездить по административным, экономическим, медицинским и другим потребностям в Тараклию, преодолевая от 30 до 50 километров, хотя до г. Чадыр-Лунга, в котором имеется вся необходимая инфраструктура, но который оказался в составе Гагаузии, расположен в 15-20 км.

История церквей Тараклийского района богата и разнообразна. Кроме храма Св. Георгия в г. Тараклия, необходимо упомянуть и о Храме Преподобной Параскевы Болгарской в г. Твардице, района Тараклия, о церкви в с. Кайраклия, Новоселовка, Балабану и др.

Отметим, что город Твардица основана в 1830 году задунайскими переселенцами - выходцами из Румелии (Болгарии), одной из областей бывшей Османской империи. Твардица (молд. Tvardița, болг. Твърдица) -

большое болгарское поселение в юго-восточной части Молдавии. Город Твардица входит в состав Тараклийского района, в котором значительную часть населения составляют болгары. Численность населения составляет около 6 тысяч жителей, в основном болгары. Основной язык общения - болгарский. Основное вероисповедание - православие.

Твардица - самый молодой город в Республике Молдова. 19 апреля 2013 года Законом № 273 от 19.04.2013г. о внесении изменений и дополнений в приложение №3 к Закону об Административно-территориальном устройстве РМ № 764-XV от 27.12.2001 года, селу Твардица был присвоен статус города Твардица.

В Твардице имеется Храм Преподобной Параскевы Болгарской, построенный в 1842 году на средства прихожан. Храм Преподобной Параскевы – это один из немногих молдавских храмов, который во времена СССР был разрушен или взорван.⁵

Долгое время священнослужителем храма в Твардице был протоиерей Георгий Петрович Шарков. Отец Георгий, приняв настоятельство церкви села Твърдица в феврале 1979 года, приложив огромные усилия для сохранения и процветания Свято-Параскевинского Храма. За свои 36 лет служения в Твардицкой церкви, отец Георгий оставил весомый вклад и глубокий след в развитии данного храма⁶ Кайраклия (Cairaclia) - село и административный центр коммуны района Тараклия. Село расположено на расстоянии 20 км от города Тараклия и 153 км от муниципия.

Первое документальное упоминание о селе Кайраклия датировано 1816 годом. Это самый южный населенный пункт в Тараклийском районе. Археологи нашли в пяти километрах от села, на левом берегу реки Ялпуг, следы поселения IV тысячелетия до н.э. Здесь же обнаружены 11 погребальных могил.

В начале XIX века Буджакская степь была незаселенной. Чтобы привлечь трансдунайских эмигрантов, командующий русской армии на Дунае обещал им трехлетнее освобождение от налогов и повинностей. Вследствие этого, в 1816 году в Кайраклии были зарегистрированы трансдунайские эмигранты, недавно обосновавшиеся в этой зоне – 138 болгар.

⁵ Новаков З., Гургуров Н. *Исторические очерки Кортенских храмов в Болгарии и Молдове*. Кишинев, 2006.

⁶ Червенков Н. *Бессарабские болгары: история, культура и язык*. Кишинев, 2014, с. 89.

Жители колонии переселились с территории Болграда на место бывшего татарского хутора Катерлык. В 1827 году в селе проживало 120 болгар. На территории села было еще несколько хуторов с неоднородным с точки зрения этнической принадлежности населением. Колонистам выдавалось по 60 десятин земли, предназначенных для овощеводства, виноградарства и животноводства. В 1877 году в селе Кайраклия насчитывалось 733 жителя.

Первая церковь была построена в 1876 году. После того как она была уничтожена пожаром, сельчане построили в 1885 году каменную церковь. Сегодня в ней расположен музей села.⁷

Первое документальное упоминание о селе Балабану датировано 1809 годом. По соседству с селом Балабану были найдены следы поселения бронзового века, факт, подтвержденный обнаруженными фрагментами керамики, характерной для этого времени. Были найдены и погребения IV века до н.э., оставшиеся после нашествия скифов кочевников. В могилах обнаружены золотые серьги, изготовленные в греческой ювелирной мастерской. Упомянутые серьги имеют форму калачиков, сплетенных из трубочек, они украшены золотой сканью и зернью (техника, специфическая для этрусских украшений). Края серег с передней стороны украшены головами грифонов, обратная сторона декорирована розеткой с шестью лепестками.

Перепись 1875 года зарегистрировала в селе Балабану 10 домов и несколько землянок, 667 жителей, одну мельницу и корчму. Со временем село разрослось. В 1930 году здесь насчитывалось 322 жителя.

Новосёловка – село и административный центр коммуны района Тараклия. Площадь села – около 0.86 км², периметр – 3.73 км. Новосёловка – единственное село в составе одноименной коммуны. Село расположено на расстоянии 5 км от города Тараклия и 160 км от муниципия Кишинев. Село Новосёловка было основано в 1964 году.

По данным переписи 2004 года, в селе проживало 1289 человек: 48.41% мужчин и 51.59% женщин. Этнический состав населения: 11.95% – молдаван, 5.90% – украинцев, 13.81% – русских, 21.80% – гагаузов, 44.07% – болгар, 0.39% – поляков, 1.47% – цыган, 0.62% – других национальностей.

В 2004 году в селе было зарегистрировано 360 индивидуальных хозяйств, средний состав одного хозяйства – 3.6 человека.

⁷ Червенков Н. *Бессарабские болгары: история, культура и язык*. Кишинев, 2014, с. 91.

Во многих населенных пунктах района Тараклия имеются церкви, где собираются местные жители и прихожане.

В с. Кортен (Кирютня) Тараклийского района имеется церковь Успения Пресвятой Богородицы, которая начала свою религиозно-образовательную и культурно-просветительную деятельность со дня своего освящения – 15/28 августа 1845 года. Этот храм был построен на добровольные пожертвования наших предков.

Жители с. Кортен, Тараклийского района прошли долгий исторический путь – они пережили подъем, падение и расцвет, но самое главное то, что своим невероятным трудом сохранили веру и самобытность болгарского народа, обычаи и традиции, которые трепетно передавались из поколения в поколение, путем решения всех проблем.

Каждый исторический период поставил задачи, успешное решение которых стало опорной точкой нового подъема и новых постижений. Именно в таких сложных периодах проявляются самые лучшие черты народа.⁸

Христианская вера, мудрость болгарского народа, целеустремленность и трудолюбие, а также и благородство, и чувство ответственности перед будущим поколением являются залогом преодоления сегодняшних временных трудностей, их преодолением путем стремления к новым достижениям.

Библиография

1. Новаков З., Гургуров Н. *Исторические очерки Кортенских храмов в Болгарии и Молдове*. Кишинев, 2006.
2. Танов Г. *Восстановление собора Святого Великомученика Георгия Победоносца г. Тараклия*. Тараклия, 2017.
3. Червенков Н., Думиника И. *Тараклии – 200 лет*. Кишинев, 2013.
4. Червенков Н. *Бессарабские болгары: история, культура и язык*. Кишинев, 2014.

⁸ Новаков З., Гургуров Н. *Исторические очерки Кортенских храмов в Болгарии и Молдове*. Кишинев, 2006, с. 118-119.

CONSIDERAȚII PRIVIND FAMILIA ȘI POLITICA DEMOGRAFICĂ IMPUSĂ PE PERIOADA REGIMULUI COMUNIST ÎN ROMÂNIA

CONSIDERATIONS REGARDING THE FAMILY AND THE DEMOGRAPHIC POLICY IMPOSED DURING THE PERIOD OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA

Andreea Denisia Rădescu

doctorandă, Universitatea din Craiova, Romania

ORCID: 0000-0001-7022-2694

CZU: 316.356.2+314(498)

Abstract

During the fifty years of the communist regime, the population of Romania had to comply with a multitude of rules imposed by the Romanian Communist Party in the private life sector, aiming in this direction to create a new society in which socialist principles are well preserved and promoted. Like society as a whole, the family was an institution that the communist state tried to keep under control through a series of legislative and political measures. In this sense, the communist state intervened many times in establishing the fertile behavior of the population, introducing laws, which were intended to ensure a satisfactory demographic growth. Thus, the interference of the communist state spread to the most intimate areas of the family, "making order even in its bedding" [8, p. 209]. The purpose of this article is to highlight the fact that during the communist regime, the Romanian family underwent a series of functional and structural changes influenced by social dynamics. In the preparation of this article, I used qualitative research methods, referring to the analysis of scientific works and the legislation regarding the family during the period under analysis.

Key words: *Romanian family, demographic policy, abortion, divorce, gender equality*

1. Conceptul de familie și rolul acesteia în societatea comunistă

Analizată din perspectivă sociologică, familia poate fi privită ca formă specifică de comunitate umană ce desemnează „un grup de persoane unite prin căsătorie, filiație sau rudenie, care se caracterizează prin comunitate de viață, de sentimente, aspirații și interese, apărând astfel ca o comunitate socială, ca un grup natural și social, fundamental, caracteristic tuturor societăților”¹. Astfel, familia constituie rădăcină fundamentală a arborelui vieții, în care se regăsesc principiile organizării sociale și locul în care individul prin învățare își formează atitudinile care îi conferă statutul de ființă socială². În orice societate familia s-a evidențiat ca

¹ Voinea Maria. *Sociologia familiei*. În: *Tratat de sociologie generală*, Dumitru Otovescu (coordonator), Craiova: Editura Beladi, 2010, p. 838.

² Goia Călina-Andreea. *Destinul familial ca sursă generatoare de istorie. Măsurile opresive asupra structurii și valorilor familiei în timpul prigoanei comuniste (1948-1989)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Orală XIII*, pp. 115.

un grup caracterizat printr-o puternică sudură internă, întreținută atât prin influența unor forțe interne, cât și prin presiunea societății³.

În timpul regimul comunist, familia trebuia să reprezinte un model de conviețuire și armonie, primul cadru de formare și educare a „omului nou”. În ceea ce privește structura și modul de trai în familia românească din perioada regimului comunist, trebuie evidențiate câteva aspecte importante. Primul aspect este reprezentat de caracterul tradiționalist al instituției familiei. Cu toate că familia era centrată pe părinți și copii, nu cuprindea, în principiu, o singură generație, ci întreg ansamblul generațiilor succesive, bunici și străbunici. Familia constituia o instituție conservatoare, în care valorile erau influențate de religie, iar normele rigide asigurau o puternică stabilitate și loialitatea membrilor, interesul membrilor familiei fiind mai presus de interesul propriu.

În contextul transformărilor care s-au produs asupra structurii familiei și a modului de trai, este important de menționat situația familiilor rurale, ce au cunoscut mutații radicale odată cu trecerea de la condiția obținută la puțin timp după reforma agrară din 1945 la cea indusă de colectivizare, apoi la cea influențată de industrializare și de migrația spre orașe⁴. Populația din zona rurală s-a deplasat în valuri spre orașe, cu precădere spre centrele industriale, unde cererea de locuri de muncă a făcut posibilă absorbția rapidă a acestor valuri migratorii interne⁵. Schimbări semnificative s-au produs și în viața familiilor din mediul urban, pe fondul apariției noilor orașe industriale și a dezvoltării noilor cartiere muncitorești din marile orașe.

Un alt aspect care marchează o schimbare majoră petrecută în perioada regimului comunist, care a adus după sine efecte asupra vieții familiale, a fost creșterea nivelului de educație școlară a populației. Acest proces a început prin încercarea de a elimina analfabetismul moștenit de la regimul anterior, după care prin încercarea de a dezvolta segmentele învățământului profesional și secundar.

Dincolo de transformările majore menționate, se pot evidenția și constante în viața familiei românești din perioada comunistă. Cea mai importantă constantă este reprezentată de funcția de protecție și refugiu, mereu prezentă dar întărită

³ Voinea Maria. *Sociologia familiei*. În: *Tratat de sociologie generală*, Dumitru Otovescu (coordonator), Craiova: Editura Beladi, 2010, p. 841.

⁴ Dumănescu Luminița. *Familia românească în comunism*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 12.

⁵ Dumănescu Luminița. *Regimul matrimonial în comunism*. În: *Statutul femeii în perioada comunistă. Politici publice și viață privată*, Institutul European, 2015, p. 117.

sensibil în condițiile societăților totalitare⁶. Chiar dacă în perioada comunistă, familia și-a limitat câteva funcții, în special cea economică, în special în mediul rural, unde prin colectivizare s-a creat un nou spațiu de muncă în afara gospodăriei pentru o mare parte din țărănime, dar și cea educativă, prin generalizarea învățământului primar și gimnazial și extinderea celui liceal, aceasta a rămas un loc fundamental pentru desfășurarea vieții private, constituind un mijloc de construire a capitalului social pentru membrii săi⁷. Familia era locul în care erau menținute practicile religioase și spațiul în care comunicarea se putea face fără condiții și codificări impuse de spațiul public. Stabilizarea familiei și consolidarea valorilor morale s-a datorat factorului psihologic, întrucât indivizii simțeau dorința de a se uni, pentru a supraviețui, în contextul politicii represive promovate sub regimul comunist⁸.

2. Cadrul legislativ al vieții de familie în comunism

De la adoptarea Codului civil în 1865 și până la momentul 1954, societatea românească a trecut prin două războaie mondiale, prin mutații sociale și politice care au influențat într-o mare măsură viața zilnică a oamenilor⁹. Perioada de dinainte de instalare la putere a comuniștilor a fost o perioadă în care bărbatul era capul familiei, deținea conducerea, asigura stabilitatea economică și avea putere de decizie, în timp ce femeia se ocupa doar de treburile administrative și de îngrijirea copiilor. Procesul de reglementare a vieții de familie în timpul regimului comunist a constat într-o serie de acte legislative care fie au consolidat legislația anterioară, fie au introdus principii legislative noi. La baza familiei în perioadei comunistă a stat *Codul familiei*, care a suferit mai multe modificări și completări pe parcursul timpului. Precizări referitoare la viața de familie s-au regăsit în *Codul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și echității socialiste*, în *Decretul nr. 770/01.10.1966 pentru reglementarea îtreruperii cursului sarcinii*, *Decretul nr. 779 din 8 octombrie 1966 pentru modificarea unor dispoziții privitoare la divorț* dar și în cele trei constituții adoptate în perioada 1948-1989.

Prima constituție a Republicii Populare România din anul 1948 consfințea în articolul 21 drepturi egale pentru femei și bărbați „Femeia are drepturi egale cu

⁶ Dumănescu Luminița. *Familia românească în comunism*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 15.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Sofian Diana. *Politica statului sovietic față de familie: etape și repere legislative*. În: *Tyragetia* (Serie Nouă), Republica Moldova, nr. 2/2009, p. 302.

⁹ Dumănescu Luminița. *Familia românească în comunism*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 41.

bărbatul în toate domeniile vieții de Stat, economic, social, cultural politic și de drept privat. La muncă egală femeia are drept de salarizare egală cu bărbatul”¹⁰. Tot în acest act normativ, în articolul 26 se proclamă protecția statului asupra căsătoriei și familiei, iar în ceea ce privește copiii de sub 18 ani, legea stipulează că „se bucură de protecție deosebită”.

A doua constituție comunistă, elaborată în anul 1952, consolidează principiul egalității de gen, menționând domeniile în care se manifestă aceste egalități „Femeia are drepturi egale cu ale bărbatului la muncă, salariu, odihnă, asigurare socială și învățământ”¹¹. Pentru prima dată într-un text de lege apar aspecte referitoare la ajutorul acordat mamelor cu mulți copii și mamelor singure, concediul plătit pentru femeile însărcinate, organizarea maternităților, creșelor și căminelor de copii.

Principiile egalității în sfera publică între femei și bărbați, înscrise în primele două constituții comuniste vor extinse în domeniul vieții private în baza Codului familiei, actul normativ al căsătoriei și al relațiilor dintre membrii familiei, intrat în vigoare la data de 1 februarie 1954.

La baza Codului familiei au stat 3 principii:

- cel al liberului consimțământ al viitorilor soți cu privire la încheierea căsătoriei;
- principiul egalității depline în drepturi și obligații a soților în relațiile personale și patrimoniale, în virtutea transferului de autoritate dinspre patriarhatul individual spre patriarhatul de stat;
- principiul ocrotirii familiei de către stat¹².

Analizând prevederile Codului familiei, se poate demonstra că schimbarea fundamentală provine din aducerea femeii în raport de egalitate cu bărbatul. Egalitatea dintre femei și bărbați constituia pentru comuniști un element esențial pentru respectarea principiilor marxiste, potrivit cărora modificările economice și sociale vor da naștere emancipării femeii¹³. Doctrina marxist-leninistă pleda pentru o societate ideală, în care nu existau diferențe în ceea ce privește sexul, ceea ce

¹⁰ *Constituția Republicii Populare Române din 1948*, Monitorul Oficial nr. 87 bis/13 apr. 1948 <http://www.monitoruljuridic.ro/act/constitu-ia-republicii-populare-rom-ne-emitent-marea-adunare-nationala-publicat-n-monitorul-oficial-nr-87-14931.html>, accesat la data 26.09.2022.

¹¹ *Constituția Republicii Populare Române din 1952*, Monitorul Oficial nr. 1 din 27 septembrie 1952 <http://www.monitoruljuridic.ro/act/constitutia-republicii-populare-romane-emitent-marea-adunare-nationala-publicat-n-monitorul-oficial-nr-1-din-27-septembrie-14933.html>, accesat la data 26.09.2022.

¹² Dumănescu Luminița, *Familia românească în comunism*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 50.

¹³ Cîrdei Petruța. *Femeia comunistă între realitate, doctrină și propagandă*. În: *Analele Universității București, seria Științe Sociale*, 14 (2012) 2, pp. 75-76.

însemna o egalitate cel puțin tacită între bărbat și femeie¹⁴. În viziunea noii clase politice, femeile, concepute ca o categorie omogenă, sunt considerate, alături de țărani și de reprezentanții minorităților naționale, exponenții transformării sociale asupra cărora se îndreaptă toate eforturile politice și atenția propagandei¹⁵.

În proiectul de realizare a unei noi societăți, partidul comunist considera că o cale care poate oferi independență femeii este munca. Ca atare, implicarea masivă și directă a femeilor în muncă a fost oportună în contextul în care, Partidul Comunist Român dorea construirea unei societăți dezvoltate industrial. Cu toate acestea, femeia și-a păstrat în continuare rolul tradițional, având responsabilități precum întreținerea casei și îngrijirea copiilor.

Și alte documente ale Partidului Comunist Român stabileau trăsăturile familiei de tip comunist. *Codul principiilor și normelor muncii și vieții comuniștilor, ale eticii și societății socialiste*, adoptat la Congresul al XI-lea al PCR din anul 1974 stabilea rolul familiei. Familia avea în primul rând un rol educațional, fiind „cea dintâi școală în care copiii să învețe, odată cu regulile de comportare în viață și societate, prețuirea muncii, devotamentul față de patrie și popor, față de partid și cauza socialismului”¹⁶. Astfel, alături de activiștii de partid, familia trebuia să se ocupe de „formarea și educarea noilor generații în spiritul dragostei față de patrie și partid”¹⁷.

O altă reglementare de ordin legislativ, care a avut consecințe asupra familiei din România comunistă l-a reprezentat Decretul nr. 770 din 1 octombrie 1966, intitulat „Pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii”. Acest act normativ anula Decretul nr. 463/1957 prin care fusese autorizat avortul la cerere. Politica demografică asigura cadrul ideologic necesar pentru supravegherea și garantarea creșterii numărului de locuitori, fenomen de o importanță capitală pentru regimul comunist¹⁸. Pentru menținerea controlului asupra întreruperilor de sarcină, decretul stipula că întreruperea sarcinii este interzisă, existând următoarele excepții: a) sarcina pune viața femeii într-o stare de pericol care nu poate fi înlăturat printr-un alt mijloc; b) unul din părinți suferă de o boală gravă, care se transmite ereditar, sau care determină malformațiuni congenitale grave; c) femeia însărcinată prezintă invalidități grave fizice, psihice sau senzoriale; d) femeia este în vârstă de peste 45

¹⁴ *Ibidem*, p. 76.

¹⁵ *Ibidem*, p. 77.

¹⁶ Pădurean Corneliu. *Familia în timpul regimului comunist*, articol disponibil la adresa https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Acta-Mvsei-Porolissensis/31-32-Acta-Mvsei-Porolissensis-XXXI-XXXII-2009-2010-Zalau_210.pdf, p. 211, accesat la data 26.09.2022.

¹⁷ *Ididem*.

¹⁸ Kligman Gail. *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, traducere din l. engleză de Marilena Dumitrescu, București: Editura Humanitas, 2000, p. 22.

de ani; e) femeia a născut patru copii și îi are în îngrijire; f) sarcina este urmarea unui viol sau a unui incest¹⁹. Decretul promulgat în numele Consiliului de Stat prevedea consecințe drastice pentru cei care nu i se supun, fiind constituie comisii, responsabilități și îndatoriri, în care erau implicați oameni ai legii și miliției, medici și „turnători”²⁰. Elementul cel mai intim al vieții umane – sexualitatea – a fost supusă controlului de partid, iar fiecare prevedere a acestui decret a afectat viața fiecărui adult, femeie sau bărbat, indiferent de statul său marital și a plasat statul într-un contact direct cu aspectele cele mai intime ale vieții biologice a cetățenilor lui, angrenându-i pe aceștia în organizarea socială a țării²¹.

Cu toate că nu erau interzise, mijloacele contraceptive erau aduse în țară prin contrabandă și aveau prețuri foarte mari pentru posibilitățile cetățenilor. Educația sexuală era interzisă, iar cărțile despre reproducere și contracepție erau folosite numai pentru educație medicală²².

Teama de consecințele legale sau medicale, în cazul apariției complicațiilor post-avort era constantă. Cu toate că existau medici care erau dispuși să îl realizeze, prețul său era mult prea mare pentru majoritatea femeilor. Existau însă și alte metode pe care femeile le utilizau pentru inducerea avortului, cum ar fi: ridicarea de greutate, combinată cu săriturile de la înălțime sau administrarea unor substanțe care generau declanșarea avortului.

Efectele Decretul anti-avort nu au fost uniforme. Unele femei au reușit să evite efectele legii, fie utilizând metode ilegale de avort, fie utilizând metode contraceptive cumpărate de pe piața neagră, fie oferind bani doctorilor pentru a obține un avort „legal” în acte²³. Literatura de specialitate menționează numărul de decese ale femeilor din cauza avorturilor, în perioada 1966-1989, ca fiind de peste 9.452²⁴. Însă, aceste statistici sunt departe de adevăr întrucât cauzele deceselor stipulate în documente erau alte tipuri de complicații medicale precum blocajul renal sau septicemia.

¹⁹ Decretul nr. 770 din 1 octombrie 1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii. În: Buletinul Oficial Nr. 60 din 1 octombrie 1966 <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/177>, accesat la data 27.09.2022.

²⁰ Pădurean Corneliu. *Familia în timpul regimului comunist* https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Acta-Mvsei-Porolissensis/31-32-Acta-Mvsei-Porolissensis-XXXI-XXXII-2009-2010-Zalau_210.pdf, p. 212.

²¹ Cozma Alina, *Viața unui decret: 770/1966*. În: Revista Studium, nr. 04/2012, pp. 123.

²² Tomescu Andra, Todiraș Delia, Bîgiu Nicușor, Rogozea Liliana. *Problematika avortului în România și influența regimului comunist*. În: Etica medicală J.M.B. nr. 1, 2013, p. 78.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Pădurean Corneliu. *Familia în timpul regimului comunist*, disponibil https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Acta-Mvsei-Porolissensis/31-32-Acta-Mvsei-Porolissensis-XXXI-XXXII-2009-2010-Zalau_210.pdf, p. 212, accesat la data 26.09.2022.

În ceea ce privește dinamica populației României în anii regimului comunist, se poate menționa faptul că aceasta a înregistrat valori pozitive.

Tabel nr. 1. Dinamica populației României între 1948-1989²⁵

Anul înregistrării	25 ian. 1948	21 feb. 1956	15 mar. 1966	5 ian. 1977	1 iul. 1981	1 iul. 1989
Nr. populație	15872624	17489450	19103163	21559910	22352635	23151564
Creșterea de la înregistrarea precedentă	11,14%	10,18%	9,22%	12,86%	3,67%	3,57%

Cea mai mare creștere a populației a fost înregistrată în perioada 1966-1967, când a fost introdusă politica demografică a regimului comunist. În perioada 1948-1989, sporul populației a înregistrat valoare de 45,85%. În perioada în care Gheorghe Gheorghiu Dej se afla la conducerea țării, sporul populației a fost de 20,35%, iar după instituirea de către Nicolae Ceaușescu a măsurilor de stimulare a natalității, s-a înregistrat un spor de 21,19%²⁶. Ca atare, se poate aprecia faptul că politica natalistă promovată de Ceaușescu pe termen lung a constituit un eșec, în contextul în care aceasta a reprezentat o politică marcată de sacrificii umane și provocatoare de traume. De asemenea, ignorarea condițiilor sociale ale reproducerii au generat consecințe sociale asupra întregii populații. Sarcinile nedorite au determinat apariția unor copii neglijăți, profund marcați de lipsa de sprijin și afecțiune.

Anul 1966 a însemnat nu numai represiunea împotriva avortului, ci și împotriva divorțului. Astfel, o altă măsură adoptată în direcția menținerii unității familiei de către exponenții regimului comunist a fost Decretul 779 pentru modificarea unor dispoziții legale privitoare la divorț, considerat mult prea permisiv așa cum fusese înscris în Codul familiei. Ca atare, în urma reformulărilor articolului 37 „căsătoria încetează prin moartea unuia dintre soți sau prin declararea juridică a morții unuia dintre ei”²⁷. Doar în cazuri excepționale căsătoria se putea desface prin

²⁵ Pădurean Corneliiu. *Familia în timpul regimului comunist*, disponibil la adresa https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Acta-Mvsei-Porolissensis/31-32-Acta-Mvsei-Porolissensis-XXXI-XXXII-2009-2010-Zalau_210.pdf, p.215.

²⁶ Pădurean Corneliiu. *Familia în timpul regimului comunist*, disponibil la adresa https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Acta-Mvsei-Porolissensis/31-32-Acta-Mvsei-Porolissensis-XXXI-XXXII-2009-2010-Zalau_210.pdf, p.216, accesat la data 26.09.2022.

²⁷ Decretul nr. 779 din 8 octombrie 1966 pentru modificarea unor dispoziții legale privitoare la divorț, Buletinul Oficial nr. 64 din 8 octombrie 1966 <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/20281>, accesat la data 27.09.2022.

divorț „atunci când, datorită unor motive temeinice, raporturile dintre soți sunt atât de grav și iremediabil vătămate încât continuarea căsătoriei este vădit imposibilă pentru cel care cere desfacerea ei”. Tot în scopul descurajării divorțului, au fost stabilite taxe de timbru între 3000 și 6000 de lei și s-a stabilit că în toate cazurile în care este intentată acțiunea de divorț, o încercare prealabilă de conciliere între soți este obligatorie. În acel an, intervenția statului asupra familiei, a avut rezultatul dorit, de la 25.804 divorțuri în anul 1966, numărul acestora s-a redus drastic la numai 48, însă în anii care au urmat a avut tendința de creștere: 4.023 în 1968, 6.991 în 1969, 7.865 în 1970, 14.472 în 1973, 17.951 în 1974 etc., ceea ce reflectă eșecul autorităților comuniste de a crea artificial o „familie ideală”²⁸.

În anii care au urmat interzicerii avorturilor și a divorțurilor, politica regimului Ceaușescu față de populație și familie a fluctuat în mod continuu, alternând măsurile compensatorii cu cele punitive²⁹. Fiecare congres al Partidului Comunist Român aducea cu sine majorarea salariilor și a alocațiilor de stat, dar și măsuri pentru cei care nu își făceau datoria de a procrea³⁰.

3. Schimbări familiale în perioada comunistă

Perioada socialistă a erodat bazele familiei tradiționale în România prin fenomene de industrializare și urbanizare care au determinat contextul necesar pentru ruperea cadrelor familiei tradiționale și crearea unor noi tipologii familiale. Urbanizarea masivă, industrializarea și educația de masă sunt cele trei cauze identificate de specialiști ca fiind generatoare de noi raporturi în cadrul familiei românești în perioada socialistă. Cercetătorii perioadei socialiste românești consideră că măsurile regimului comunist au luat cu asalt viața de familie a românilor, iar scopul acestui asalt a fost scindarea ordinii sociale familiale. Încercând prin diverse mijloace să consolideze viața de familie, statul comunist a reușit doar să slăbească vechi norme și valori și să impună principii contrare drepturilor individuale stipulate în convențiile internaționale pe care le ratificau liderii politici.

Industrializarea în România a început în anii 1949-1950, urmată de migrația rapidă a oamenilor dinspre sate spre orașele în curs de industrializare. În anul 1930, populația României locuia în proporție de 80% în mediul rural. În anul 1947, în momentul preluării puterii de către comuniști, populația din mediul rural

²⁸ Bolovan Ioan. *Aspecte privind relația politică – demografie în timpul regimului comunist din România*. În: Arhiva Someșană, an 2004, nr. 3, p. 290.

²⁹ Dumănescu Luminița. *Familia românească în comunism*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 67.

³⁰ *Ibidem*.

era de 77%. Din acest moment, prin măsurile luate de către conducătorii statului comunist, se declanșează o mișcare rapidă a oamenilor dintre sate înspre centrele urbane, astfel încât în anul 1985 se atinge echilibru în ceea ce privește mediul de rezidență al populației din România, jumătate de locuitori trăind în mediul rural și cealaltă jumătate la orașe.

În paralel cu procesul de industrializare și urbanizare a țării, s-a produs un fenomen cu multiple semnificații – naționalizarea imobilelor, impusă prin Decretul 92/19.04.1950. Prin acest decret s-a desființat proprietatea privată și s-a schimbat organizarea socială pentru o bună parte din populația țării. Studiile de specialitate constată că migrația foștilor proprietari de terenuri agricole spre zonele urbane a generat ruralizarea orașelor, țăranii dezmoșteniți peste noapte aducând după sine comportamente, atitudini și reguli specifice mediului rural în care s-au născut și au crescut. La recensământul din 1977 se constata un flux migratoriu „sat–oraș” în proporție de 78,4%, iar fluxul în sens invers era doar de 21,6%³¹. Printre motivele care au contribuit la creșterea populației urbane se pot menționa următoarele:

- avantajele oferite de școlarizarea în masă și deschiderea școlilor de meserii pentru fiii de țăranii. Copiii și tinerii au părăsit satele pentru a se educa și forma în școlile din mediul urban. În urma finalizării studiilor, copiii de țăranii s-au încadrat în câmpul muncii și și-au întemeiat familii în orașe;
- consecințele generate de procesul de colectivizare a agriculturii care au adus schimbări în structura familiei;
- schimbarea statutului localităților, multe comune devenind pe cale administrativă comune urbane sau orașe.

Astfel, finalitatea procesului de migrație către orașe a constat în ruperea familiei tradiționale. Plecarea tinerilor la studii a generat două urmări principale: slăbirea autorității familiale în privința alegerii partenerului și redefinirea caracteristicilor maritale³². De asemenea, reformele din educație, introducerea obligativității învățământului până la 10 clase și prevederea statutului egalitar în Codul familiei au deschis posibilitate spre emancipare a femeilor.

În aceste condiții se poate constata schimbarea de structură a familiei inclusiv prin existența egalitarismului socioprofesional.

Masivele schimbări din structura populației și din modul de viață aduse de industrializarea și urbanizarea forțată au generat importante modificări și în sfera locuințelor și a locuirii din această perioadă. Au fost demarate ample proiecte de

³¹ Dumănescu Luminița. *Familia românească în comunism*. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 84-85.

³² *Ibidem*, p. 100.

construcție de locuințe pentru oamenii muncii de la sate și orașe, blocurile fiind piesa de rezistență a epocii de aur³³. Statul a devenit principalul agent în finanțarea și construcția locuințelor, majoritatea fiind repartizate cu chirie. Chiar dacă ritmul construcțiilor a fost rapid, calitatea construcțiilor a fost deficitară, punându-se accent pe cantitate în defavoarea realizării unor condiții de locuit decente. Cu toate acestea, pentru populația urbană mutată din mediul rural, condițiile de locuire oferite de către bloc reprezentau un progres deosebit în ceea ce privește calitatea vieții³⁴. Deși spațiul la bloc era mic, facilitățile oferite de acesta – apa potabilă, canalizare, încălzire – reprezentau un adevărat progres.

Explozia în ceea ce privește nivelul construcțiilor de locuințe din România în perioada comunistă este evidentă: datele menționate arată că, în cazul României, 11,2% dintre locuințe au fost construite înainte de 1946, 59,1% au fost construite între 1946-1980 și 19% între 1981-2000, putându-se constata faptul că un important procent din totalul construcțiilor existente în prezent în țara noastră au fost realizate în perioada regimului comunist³⁵.

Concluzii

Pe durata regimului comunist, familia românească suferă o serie de modificări funcționale și de structură influențate de dinamica socială. În această perioadă, familia este ruptă, dezarticulată în principal prin exodul tinerilor înspre orașe, fie pentru studii, fie în căutarea unui loc de muncă. Dezarticularea este avantajată de existența locuințelor, orice muncitor membru de partid sau de sindicat primind locuință din partea statului contra unei chirii stabilite în funcție de salariu. Totodată, perioada comunistă a marcat debutul unei politici nataliste brutale în România, prin instituirea controlului public asupra vieții intime, legitimat de o legislație rigidă ce lăsa loc pentru abuz.

Referințe bibliografice

1. Bolovan Ioan. *Aspecte privind relația politică – demografie în timpul regimului comunist din România*. În: Arhiva Someșană, an 2004, nr. 3, pp. 285-294.
2. Cîrdei Petruța. *Femeia comunistă între realitate, doctrină și propagandă*. În: Analele Universității București, seria Științe Sociale, 14 (2012) 2, pp. 75-86.

³³Dumănescu Luminița. *Familia românească în comunism*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 143.

³⁴ Țăra Sergiu. *Venituri și condiții de locuire în România*, https://www.academia.edu/24611282/Venituri_%C8%99i_condi%C8%9Bii_de_locuire_%C3%A2n_Rom%C3%A2nia, accesat la data 28.09.2022.

³⁵ *Ibidem*.

3. Cozma Alina. *Viața unui decret:770/1966*, În: Revista Studium, nr. 04/2012, pp. 109-140.
4. Dumănescu Luminița, *Familia românească în comunism*, Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2012.
5. Dumănescu Luminița. *Regimul matrimonial în comunism*. În: *Statutul femeii în perioada comunistă. Politici publice și viață privată*, Institutul European, 2015, pp. 115-135.
6. Goia Călina-Andreea. *Destinul familial ca sursă generatoare de istorie. Măsuri opresive asupra structurii și valorilor familiei în timpul prigoanei comuniste (1948-1989)*. În: Anuarul Institutului de Istorie Orală XIII, pp. 113-131.
7. Kligman Gail. *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, traducere din engleză de Marilena Dumitrescu, București: Editura Humanitas, 2000.
8. Pădurean Corneliu. *Familia în timpul regimului comunist, articol disponibil la adresa https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Acta-Mvsei-Porolissensis/31-32-Acta-Mvsei-Porolissensis-XXXI-XXXII-2009-2010-Zalau_210.pdf*, pp. 209-224, accesat la data 26.09.2022.
9. Sofian Diana. *Politica statului sovietic față de familie: etape și repere legislative*. În: *Tyragetia* (Serie Nouă), Republica Moldova, nr. 2/2009.
10. Tomescu Andra, Todiraș Delia, Bîgiu Nicușor, Rogozea Liliana. *Problematica avortului în România și influența regimului comunist*. În: *Etica medicală J.M.B.* nr. 1, 2013, pp. 75-81.
11. Țâra Sergiu. *Venituri și condiții de locuire în România*, disponibil online la adresa https://www.academia.edu/24611282/Venituri_%C8%99i_condi%C8%9Bii_de_locuire_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia, accesat la data 28.09.2022.
12. Voinea Maria. *Sociologia familiei*. În: *Tratat de sociologie generală*, Dumitru Otovescu (coordonator), Craiova: Editura Beladi, 2010.
13. *Constituția Republicii Populare Române din 1948*, Monitorul Oficial nr. 87 bis/13 apr. 1948 <http://www.monitoruljuridic.ro/act/constitu-ia-republicii-populare-rom-ne-emitent-marea-adunare-nationala-publicat-n-monitorul-oficial-nr-87-14931.html>, accesat la data 26.09.2022.
14. *Constituția Republicii Populare Române din 1952*, Monitorul Oficial nr. 1 din 27 septembrie 1952 <http://www.monitoruljuridic.ro/act/constitutia-republicii-populare-romane-emitent-marea-adunare-nationala-publicat-n-monitorul-oficial-nr-1-din-27-septembrie-14933.html>, accesat la data 26.09.2022.
15. *Decretul nr. 770 din 1 octombrie 1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii*, Buletinul Oficial Nr. 60 din 1 octombrie 1966 <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/177>, accesat la data 27.09.2022.
16. *Decretul nr. 779 din 8 octombrie 1966 pentru modificarea unor dispoziții legale privitoare la divorț*, Buletinul Oficial nr. 64 din 8 octombrie 1966 <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/20281>, accesat la data 27.09.2022.

SECȚIUNEA 2. CULTURA, ISTORIA ȘI COMUNICAREA MEDIATICĂ ÎN CONTEXTUL PROVOCĂRILOR SOCIALE ACTUALE/

PARADIGMA OMUL – FIINȚĂ SIMBOLICĂ ÎN CONTEXT FILOSOFIC, CULTURAL ȘI SOCIOLINGVISTIC

PARADIGM MAN – SYMBOLIC BEING, IN A PHILOSOPHICAL, CULTURAL AND SOCIO-LINGUISTIC CONTEXT

Valentin Cușcă,

dr. în filosofie, conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID: 000-002-8205-7179

CZU: 1:81'22

Abstract

*The article examines the socio-cultural and scientific factors that led to the change of the "man, rational being" paradigm to the "man, symbolic being" paradigm. The linguistic factor, with its functional compartments – syntax, semantics and pragmatics, is essential in this context. That is why some particularities of semiotics and the philosophy of language are mainly analyzed. Some specific features of the philosophical conceptions of E. Cassirer are evoked, who in the reference works *Philosophy of symbolic forms* (1923 -1929) and *Eseu despre om* (1944), founded and argued conceptually and socio-culturally the new paradigm. These concepts are briefly examined, focused on the study of symbolic forms - language, religion, myth, culture, science, including the contribution in this field, in the contemporary era, of the great semiotician scholar and writer U. Eco. In summary, the particularities of the historical evolution of the new paradigm under the conditions of globalization and digitization, its socio-linguistic consequences are elucidated. The analysis of some logical contradictions of the new paradigm in terms of language and cognition is not avoided.*

Key-words: *Symbolic being, language, sign, semiotics, myth, rational knowledge.*

Paradigma filosofică *omul ființă rațională*, anterioară celei prezente în titlul articolului, este cu conotații lingvistice, antropologice, psihologice și sociale profunde și a dominat istoria civilizației umane timp de mai multe milenii. Este dificil de a indica o etapă sau un autor concret care ar atesta începutul ei, pentru că criteriile definitorii sunt ușor volatile. Astfel, în epoca modernă, prin contribuția multor studii psihologice, sociologice și lingvistice, s-a încetățenit opinia că esența ființei umane este, comportamental, bântuită de iraționalism și misticism, prezente în formele simbolice ale existenței umane – limbaj, cultură/artă, ba chiar și în știință. Decepționat, după cel de-al doilea război mondial, filosoful german Ernst Cassirer afirmă că *statul este un mit*, iar unii psihologi susțin că circa nouăzeci de procente din acțiunile omului sunt iraționale și aceste opinii, probabil, că nu sunt deloc

exagerate, ba chiar își găsesc confirmarea în evenimentele actuale din lume. De aceea noțiunea *raționalitate*, de departe, nu are o semnificație clară și univocă. Astfel, conceptul rațional ar însemna, definitoriu fiind spus, om, persoană care viețuiește rezonabil, în conformitate cu legile naturii și a celor sociale; sau, ființă dotată cu capacitatea gândirii abstracte axată pe o formă simbolică numită limbaj; sau o ființă dotată cu o conștiință morală, creator de valori culturale, religioase și științifice etc. Disjuncția *sau* ușor poate fi înlocuită cu conjuncția *și*, fără ca definiția să fie afectată semantic. Acest fapt demonstrează că și conținutul noțiunii raționalitate nu epuizează esența ființei umane.

Dacă e să ne referim la istoria civilizației europene, un eventual punct/etapă filosofică de apariție a acestui concept, și anume cea de *animal social* dotat cu gândire rațională, aparține lui Aristotel (sec. IV, înainte de Hristos)¹. Au existat și alte sintagme echivalente ca sens în filosofia lui Platon² și a altor gânditori ai epocii eleniste. Mai este utilizată, în acest sens, de același Aristotel, sintagma *animal politic*. Există și o categorie de metafore literare în operele lui Homer, Sofocle și a altor autori, cu semnificație similară – stăpân al universului, cea mai perfectă ființă etc.

În perioada Evului Mediu, semnificația esenței umane se întemeiază prioritar pe așa calități valorice ca *religiozitate*, *moralitate* și *sacralitate*, iar rațiunea este subordonată și subminată de autoritatea religioasă. Revenirea la valorile și la modelul uman antic are loc în perioada umanismului *renascentist*, dar mai ales în epoca *Luminilor*. *Puterea rațiunii*, mesajul anticlerical și valoarea libertăților civice, predomină în filosofia acestei perioade prin contribuțiile filosofilor raționaliști – Descartes, Montesquieu, Rousseau, Voltaire, dar și a empiristului Locke, și a altor autori, filosofi și literați de valoare din epocă. Astfel, situat la izvoarele Iluminismului, fiind încă tributar filosofiei deiste, Descartes³ proclamă prioritatea rațiunii în cunoaștere, elaborează principiile logice și metodologice care au revoluționarizat cercetarea științifică a adevărului, valabile, cu anumite precizări, până astăzi. Schimbările de conținut care au intervenit în perioada *Romantismului*, au avut drept consecință o detașare de valorile raționaliste, care devenise, între timp, copleșitoare. Prin contribuțiile meritorii în literatură ale cunoscuților literați și filosofi – Chateaubriand, Byron, Ghetee, Schiller, iar în mediul cultural românesc a lui Eminescu și alții, s-a trecut la perceperea lumii și esenței umane într-o manieră cu semnificații iraționale și pesimiste. Predominant

¹ Aristotel. *Metafizica*. Opere în 4 volume, vol.I, Moscova: Măsli, 1976.

² Platon. *Opere*, în trei volume, vol. 3, Moscova: Măsli, 1971.

³ Vezi: Descartes. *Meditații carteziene*. București: Cartier, 1993.

devine sentimentul trăirii existențiale a Eu-lui care are conotații dramatice, contradictorii și mistice. În filosofie se impune viziunea lui Schopenhauer⁴, care, în spirit psihologist, proclamă superioritatea *voinței* asupra intelectului, iar *voința de putere* drept valoare socio-umană ce determină comportamentul uman. Moralitatea devine, într-o asemenea abordare, secundară. Amplificarea acestor idei în creația lui Nietzsche, prin conceptul *supra-omului* și a promovării ideii că *Dumnezeu este mort* a favorizat, în bună parte ideologic, anarhismul social și spiritul revoluționar și naționalist care s-a finalizat, în ultimă instanță, cu tragedia celor două războaie mondiale din secolul XX. Din păcate au existat și multiple alte cauze de natură economică, socială și politică ale acestui dezastru, mult mai agravante, de cât cele invocate, de natură ideologică.

În virtutea atât a argumentelor aduse referitor la natura neunivocă și contradictorie a paradigmei examinate, cât și a evoluției istorice, din punct de vedere economic, social, dar, mai ales, spiritual, au intervenit o serie de factori, care au contribuit la o schimbare de paradigmă. Inițiatorul acestei schimbări este filosoful german Ernst Cassirer (1874-1945), care a argumentat această modificare în remarcabilele sale lucrări: *Filosofia formelor simbolice*⁵, în patru volume (1923-1929) și *Eseu despre om*⁶ (1945).

Concomitent cu elaborările teoretice ale lui Cassirer este creată, în cadrul unui curent lingvistic, numit *structuralism*, semiotica, în calitate de teorie generală a semnelor. Autorul ei este savantul elvețian Ferdinand de Saussure (1857-2013), care în lucrarea *Curs de lingvistică generală*, publicată în 1916, pune temelia noului curent. Semiotica atribuie limbajului proprietatea constructivă cu ajutorul semnelor (cuvinte și propoziții), care au caracter simbolic și contribuie la investirea cu sens a realității. Astfel, activitatea semiotică, concretizată în tendința de a crea semnificații și a materializa conținutul gândirii în texte, este inerentă naturii umane, lucru care justifică noul model existențial uman de *animal simbolic*, atribuit de E. Cassirer omului.

Tezele generale formulate de Cassirer, în acest sens, se referă la faptul că omul nu mai trăiește într-un univers eminent fizic, ci trăiește într-un univers simbolic, întrucât formele simbolice create de el – limbajul, mitul, arta, religia și știința fac parte din acest univers. Aceste forme simbolice constituie diferitele fire care țes *rețeaua simbolică*, o țesătură complexă, uneori încâlcită a experienței umane. Întreaga evoluție și, mai ales, progres uman în gândire și experiență

⁴ Vezi: Arthur Schopenhauer. *Scrisori despre filosofie și religie*. București: Humanitas, 1995.

⁵ Ernst Cassirer. *Filosofia formelor simbolice*, <http://yanko.bib.ru./gum.html>, 2006.

⁶ Ernst Cassirer. *Eseu despre om*. București: Humanitas, 1994.

speculează asupra acestei rețele și o consolidează. În această ordine de idei, Cassirer pornește de la o concepție filosofică lansată de Uexkull, care definește noțiunea de *Umwelt*, indicând că aceasta nu este echivalentă cu mediul fizic, natural, ci cu mediul reconstruit selectiv și organizat de om, în dependență de nevoi și interese. Acest *Umwelt* nu este identic cu mediul ambiant, inconștient, animal, ci este organizat conștient, ca o rețea, codificat verbalizabil din *semne* (cuvinte, propoziții, obiecte de artă, texte religioase, mituri) plurivoce. Această activitate cognitivă a omului generează universul simbolic care înlocuiește realitatea, formând-o și atribuindu-i semnificație. Astfel, activitatea simbolică a omului este investită cu un rolul decisiv, iar activitatea rațională a sa, trece pe un loc secund.

Reputatul savant semiotician și scriitor Umberto Eco, în condițiile noi, a unei societăți globalizate și digitalizate, formulează o concepție similară⁷. În anumite aspecte ea amplifică ideile expuse de Cassirer și anume prin faptul că U. Eco susține că activitatea simbolică a apărut înaintea fabricării primelor unelte, astfel că omul cu ajutorul simbolurilor se detașează dintr-o natură străină și ostilă, pentru a intra în universul culturii, create de el însuși și care îl face liber. Orice reprezentare simbolică și, în primul rând limbajul, au o însemnătate vitală, afirmă U. Eco. Aceasta corespunde semnificației comportamentelor magice ale oamenilor primitivi, materializate în celebre picturi rupestre.

În esență, viziunea lui U. Eco se coagulează în concepția că limba este codul nu numai al cunoștințelor, ci și al existenței umane. Existăm prin comunicare lingvistică. În concepțiile lui Daniel Bounoux⁸ este introdusă noțiunea de *semiosferă* ca un spațiu similar *Umwelt*-ului simbolic. Semnul, astfel, contribuie decisiv la stăpânirea realului.

Concepțiile filosofice ale lui E. Cassirer, inclusiv cea referitoare la limbaj ca formă simbolică, sunt expuse în spirit neokantian, adică idealist, iar lumea reală constituie în ele ceva perceput subiectiv ce ține de cunoaștere. În același timp, în spiritul realismului științific, Cassirer constată, inițial, faptul că filosofia „începe cu categoria existenței, aflându-se în căutarea esenței existențiale”⁹. Însă această constatare se soldează cu aceea că el, în spiritul filosofiei idealiste a lui Platon, susține, până la urmă faptul, că *ideea* deschide câmpul urcării autentice a esenței, deci ea este un “punct de pornire” spre gândire¹⁰. Deci, întrebarea rămâne deschisă: punctul de pornire e totuși existența ca realitate materială, sau ideea, ele fiind entități existențiale diferite. În consecință, pornind de la cea de a doua perspectivă,

⁷ Vezi în această ordine de idei: Umberto Eco. *O teorie a semnelor*, Meridiane, 2003.

⁸ Daniel Bounoux. *Introducere în științele comunicării*, Iași: Polirom, 2003.

⁹ Ernst Cassirer. *Filosofia formelor simbolice*, vol. I, p.11.

¹⁰ *Ibidem*.

autorul consideră să obiectul cunoașterii poate fi definit ca o *structură logico-noțională* și nu ca o realitate fizică, un oarecare lucru, fenomen sau relație. Astfel existența reală este „exclusă din sfera cunoașterii”¹¹. În același spirit kantian, Cassirer afirmă clar: „cunoașterea este o activitate creatoare de forme”¹² (limbă, mit, religie, artă, știință n.n.). Rămâne însă aceeași întrebare: da, din punctul de vedere a formei cunoașterii prin limbaj, afirmația este adevărată, însă de unde și cum apare conținutul acestor forme? Oare același mit nu pornește de la o interpretare metaforică, alegorică a realității cu ajutorul limbajului. Religia nu este oare, în bună parte, același lucru, căci de cunoaștere științifică nici nu mai vorbim. Iar Cassirer continuă în aceeași ordine de idei: „în loc de a începe cu obiectul cunoașterii, ca ceva apropiat și cunoscut, vom începe cu legile cunoașterii, ceea ce este primar și evident accesibil”¹³. Astfel gândirea pură, mitologico-religioasă, arta și știința prin limbaj nu reprezintă, reflectă lumea, ci o creează.

Această formă a cunoașterii se fondează pe *unități de gândire* primare fixate în limbaj cu ajutorul noțiunilor lui generale – *timp, mișcare, spațiu, cauzalitate*, adică prin particularitățile limbajului ce țin de semnificații depline și sens. În asemenea caz, trebuie să admitem că noțiunile generale enumerate anterior sunt înăscute, precum susținea I. Kant. Dar știința contemporană consideră, totuși, că ele au, inițial, origine empirică. Însă programul științific promovat de Cassirer, inclusiv în științele reale, se referă direct doar la „sisteme de semne” (cuvinte și propoziții)¹⁴. Totul, în acest context, ține de semiotica simbolică a limbajului, adică este ceva de genul unei *gramatici a formelor simbolice*, care cuprinde tot limbajul specific artei, mitului și religiei.

Semnele provin nu din realitate, ci din *lumea imaginației* care are, totuși, încă o coloratură sensibilă, adică a ceea ce ține de informația senzorială. Mai departe, consideră Cassirer, noi ne desprindem de lumea senzorială și ne deplasăm „în lumea semnelor lingvistice, unde lumea impresiilor este structurată în așa fel că ea obține o funcție de exprimare lingvistică și gândire”¹⁵. Adică are loc o transformare a realului în formă simbolică și doar în mitologia timpurie domină lumea imaginarului, consideră autorul. În gândirea științifică, rolul imaginației subiective este la fel limitat. *Lumea realității*, într-o asemenea viziune, este construită din formele simbolice ale limbajului, mitului, religiei, artei și științei.

¹¹ *Idem*, p. 14.

¹² *Idem*

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ *Idem*, p. 15.

¹⁵ *Ibidem*, p. 18.

Similar este construită și lumea spirituală, internă a Eu-ului și, în general, *lumea simbolică a omului*, care are o *semnificație ideală*.

Prima dificultate care apare, în cadrul acestei viziuni, constată Cassirer, ține de faptul „că analiza limbajului, mitului și artei pune problema cum, în general, conținutul unității (individualului n.n.), percepute senzorial poate deveni conținutul *semnificației spirituale comune*”¹⁶. Acest lucru, totuși, se întâmplă, explică autorul, datorită funcției constructive a conștiinței umane, care poate fi exercitată prin limbaj și asociere logică utilizând noțiunile generale menționate anterior, inclusiv noțiunile relație, lucru și altele. Realitatea, ca fenomen semiotic, devine reprezentativă la nivelul conștiinței, adică depășește nivelul gândirii empirice senzoriale prin impresii și reprezentări.

Cassirer are perfectă dreptate când afirmă că gândirea abstractă este un nivel superior al cunoașterii mijlocit de limbaj. Rămâne, însă, neexplicată problema cum putem determina adevărul sau falsitatea cunoștințelor exprimate logic prin judecăți, fără a raporta conținutul lor la realitate, adică a aplica principiul logic al *corespondenței*, care presupune stabilirea faptului, dacă conținutul unei judecăți corespunde, ori nu corespunde realității. Cu alte cuvinte, adevărul nu este doar o *percepere subiectivă* a realității, după cum consideră Cassirer, el ține de o relație obiectivă, raportată la realitate. Acest aspect gnoseologic constituie „călcâiul lui Ahile” al semioticii, în general, nu numai al teoriei formelor simbolice. Dacă nu luăm în considerare principiul logic al *adecvării* cunoștințelor cu realitatea și legea noncontradicției, atunci cunoașterea științifică, orientată spre stabilirea adevărului, devine practic imposibilă sau incertă¹⁷. De aceea teza lui Cassirer că, din punct de vedere logic, lumea apare ca un fenomen al cunoașterii, adică o percepere subiectivă a realității, este doar parțial adevărată, în sensul că cunoașterea este, într-adevăr, un *joc de vorbire*. Însă acest *joc* nu poate să excludă aplicarea structurilor logice la structurile lingvistice. Considerăm justificat faptul, afirmat de autor, că *gândirea mitologică* nu se supune regulilor logice de analiză generalizatoare și abstractizare, constituind o realitate imaginară. Și *gândirea religioasă*, la fel, este bazată, preponderent, pe revelație, evlavie, neprihănire și sentiment ritualic, dar în Biblie nu lipsesc și epizoade istorice reale, e drept, că ele sunt interpretate conform canoanelor ideologiei creștine.

Este îndoielnică și teza autorului că funcția reprezentativă a limbajului duce la crearea unei *deducții cognitive critice* care redă adevărul realității la nivelul

¹⁶ *Ibidem*, p. 23.

¹⁷ Michael Devitt, Kim Strelny. *Limbaj și realitate, o introducere în filosofia limbajului*. Iași: Polirom, 2000.

limbajului. *Adevărul* este un raport al conținutului unor propoziții cu realitatea și nu doar o proprietate a limbajului. Cu alte cuvinte, este proprietatea unei relații dintre limbaj ca formă simbolică și conținut semnificativ, adică care semnifică ceva existent în afara limbajului. Sensul unui termen lingvistic îmbină forma lingvistică, simbolică și conținutul existențial, evaluat logic, astfel, că limbajul nu este rupt, izolat de realitate, chiar dacă el este o construcție spirituală care are, uneori, semnificații și conotații plurivalente, ba chiar și mistice. De altfel, într-un alt context, acest lucru îl menționează, drept că într-o manieră cam nehotărâtă, însuși Cassirer și anume „că simbolica naturală ce stă la originea conștiinței, pe de o parte, își găsește aplicarea sau este fixată în forme simbolice, iar, pe de altă parte, se concretizează și se perfecționează”¹⁸.

Dar numai peste o pagină, întâlnim o altă aserțiune, ușor contradictorie: „mitul, limba și arta sunt forme de construire a realității”¹⁹. Bine, metaforic vorbind, mitul și arta, într-adevăr, constituie o altă dimensiune a realității, care nu are o interpretare strict logică, dar punctul lor de pornire nu este oare o încercare de a imita realitatea? Însuși marele Platon, atât de apreciat de Cassirer, referindu-se la originea artei vorbea despre teoria *mimesis*, adică a imitației. Imitația cui? Răspunsul este subînțeles, a realității. Oare subiectul bine-cunoscutului tablou *Hernica*, a lui Pablo Picasso, nu pornește de la o realitate socială crudă a timpului și o exprimă cu mijloace artistice? Oare muzica, fie chiar cea mai sofisticată compoziție, nu are la originea sa sunetele, armonia naturii? Să ne amintim de J. Strauss și relația valsurilor sale cu Dunărea albastră etc. Cât privește limbajul, el, într-adevăr, are un caracter relativ independent de realitate, nu este o simplă copie a realității, ci este o lume spirituală care investeste realitatea cu sens. Dar fără calitățile pe care le posedă lucrurile, fenomenele realității, de unde am lua semnificația și sensul? *Semnificația* unui semn lingvistic nu este absolut independentă de realitate, ci se constituie descriptiv, prin referință la obiectele realității fizice sau spirituale, altfel conținutul cuvântului ar fi stabilit subiectiv și arbitrar. Paradoxal vorbind, n-am putea real deosebi masa de scaun, frumosul de urât, adevărul de fals, pentru că fiecare ar avea opinia proprie subiectivă, explicată, justificată lingvistic, adică simbolic.

Pe de altă parte, în spirit dialectic, este adevărat că funcția simbolică a conștiinței umane se manifestă prin faptul că un semn (cuvânt, dar mai ales propoziție) poate transmite mii de relații semnificative. Această tendință a limbajului este și mai evidentă în sistemul de semne cu caracter științific, unde un

¹⁸ Ernst Cassirer. *Op. cit.*, p. 39.

¹⁹ *Ibidem*, p. 40.

simbol exprimat printr-o formulă transmite multiple cazuri concrete ale realității fizice. În această serie se înscriu și fenomenele lingvistice ale sinonimiei, omonimiei, polisemiei, care creează noi posibilități de exprimare prin conotație, dar creează și reale dificultăți în comunicare, ca să nu mai vorbim de metafore și rolul lor în creația literară și nu numai. Sunt profunde și rezonabile reflecțiile lui Cassirer: „cotitura spre subiectivitate în filosofia modernă a făcut ca multiplele probleme ale ei să fie orientate nu la noțiunea de existență, la cea de *viață*”²⁰. Iar viața e studiată prin intuiție pură, nu prin metode empirice, consideră el. Într-adevăr bogăția reprezentării vieții, în bună parte, depinde de conținutul simbolic al cunoștințelor.

Așa este, dar viața depinde nu numai de caracterul formal, simbolic al reprezentării, dar și de condițiile reale ale existenței individului – de remunerare, de pace și liniște, de vârstă, starea sănătății și de mule, multe alte realități palpabile. Este pe deplin întemeiată și remarca autorului că *filosofia culturii* are scopul de a pune în evidență procesul creativ de *constituire a formelor* de expresie, a semnificațiilor și esenței obiectelor culturii în diverse domenii – artă, literatură, muzică etc.

În urma unei analize, cu lux de amănunte, a *problemelor limbii în istoria filosofiei*²¹, Cassirer scoate în evidență autorii prolifici începând cu Heraclit și Socrate care au subliniat rolul primordial al limbajului în cunoaștere prin esențializare, semnificație și convenționalitatea formelor lingvistice. Este înalt apreciată și contribuția școlii sofiste care a lansat conceptul subiectivist – *omul e măsura tuturor lucrurilor*, care, evident, poate fi realizat, funcțional, cu ajutorul limbajului. Însă rolul decisiv în promovarea în filosofie a valorii creative a limbajului simbolic, în spirit idealist, îi este atribuit, pe bună dreptate, lui Platon, care considera că lumea lucrurilor este o iluzie optică, iar reale sunt ideile nemuritoare. Aristotel are meritul de a crea logica – o structură paralelă structurii limbajului, consideră Cassirer. Adică, categoriile logice, cele ce țin de noțiune judecată și raționament, sunt construite pe modelul categoriilor lingvistice, adică cuvânt, propoziție și frază. În bună măsură, așa și este, însă autorul nu menționează rolul specific al logicii în determinarea corectitudinii, preciziei, noncontradicției și întemeieri gândirii, stabilirea valorii de adevăr a cunoștințelor. Epoca Evului Mediu, prin contribuția lui Augustin, pune în valoare *aspectele semiotice* ale limbajului. Epoca modernă, prin ideile raționaliste lansate de Descartes și Leibniz, scoate în evidență posibilitatea creării unui *limbaj universal* axat, preponderent, pe metodologii combinatorii, de natură formală, matematică.

²⁰ *Ibidem*, p. 41.

²¹ Ernst Cassirer. *Op.cit.*, pp. 50-101.

Curentul empirist (F. Bacon, J. Locke și alții), susține Cassirer, pornește în studiul limbii de la analiza naturii ei ontologice, cu o profundă coloratură psihologică. Semnificația cuvintelor vine din funcția lor *nominativă*, adică de numire a obiectelor și fenomenelor reale, ea reprezintă o evoluție a cunoașterii de la experiența sensibilă spre formele abstracte ale cunoașterii realizate prin limbaj. Ulterior, Locke, în spiritul simbolismului lingvistic recunoaște, totuși, faptul că numele sunt semne ale noțiunilor, deci, limba reflectă realitatea în mod subiectiv. Însă acest caracter abstract, mediat al cunoașterii prin limbaj, generează natura mistică, neadecvată a semnelor limbii, imperfecțiunea ei, lucru criticat de empiriști.

De aceea, consideră Cassirer, empiriștii treptat au conștientizat faptul că semnificația limbajului nu vine direct de la lucruri, ci de la reprezentările acestor lucruri. Deci, semnele exprimă nu numai calitățile lucrurilor, ci și aspectele ce țin de *orientarea individuală* a perceperii lucrurilor, spontaneitatea spiritului. Este evident că o asemenea viziune e mai adecvată esenței limbajului. Cu toate diferențele existente între concepția raționalistă, expusă în spirit idealist, și cea empiristă asupra naturii limbajului, aceste două viziuni au o trăsătură comună importantă, subliniază Cassirer, și anume faptul că cuvintele sunt semne ale ideilor. De aceea, conchide el la acest capitol, filosofia limbii este filosofia evoluției „ideii despre limbă”²². Este, în viziunea noastră, un aspect foarte important și firesc, ce denotă interconexiunea conceptuală între două tradiții filosofice seculare – raționalism și empirism. Această conexiune se manifestă nu numai în viziunea asupra limbajului, ci și în diverse alte domenii ale filosofiei – ontologie, gnoseologie, praxiologie, axiologie etc., chiar dacă adesea persistă și divergențe firești naturii dialectice, contradictorii ale cunoașterii. Un exemplu elocvent, în acest sens, este abordarea actuală, exclusivistă, în cadrul semioticii și simbolismului lingvistic, care insistă asupra *subiectivității pure* referitor la geneza și esența formelor simbolice deja menționate, lucru care generează multiple contradicții de natură ontologică și epistemologică²³. Însă asemenea situații constituie o stare firească și este immanentă evoluției științifice, mai ales în așa domeniu sensibil precum este filosofia.

Din punctul de vedere al evoluției limbajului, Cassirer indică clar faptul că rădăcinile limbajului sunt în realitatea externă și pornesc de la *forme senzoriale* ale cunoașterii (gest, intonație ca o stare sufletească) spre *formele reprezentării* psihologice și, în ultimă instanță, la *treapta superioară, abstractă* a gândirii, se încorporează în cuvinte, ca semne și fenomen simbolic. La treapta acesta

²² *Ibidem*, p. 101.

²³ Umberto Eco. *O teorie a semnelor*. București: Meridiane, 2003.

superioară, limbajul este un instrument al cunoașterii, inițial, prin *legile artei*, iar mai apoi în forma *mitologico-religioasă*, și, în ultimă instanță, în *limbajul științific*, ordonat după legile logicii. Astfel devine evidentă relația limbii cu realitatea prin *conținutul gândurilor*, a ideilor exprimate. Spiritul mișcă în acest proces cuvântul de la categoria primară de *semnificație*, la cea de *sens* și, astfel, îl duce în lumea ideală a simbolisticii. Faza inițială contemplativă, empirică construiește lumea simbolică pornind de la concret, la generalizarea noțiunilor de *număr*, *timp și spațiu*. Mai apoi, susține autorul, se stabilește corelația dintre lumea internă a Eu-lui și limbaj, lucru care, în ultimă instanță, îl plasează pe om în *lumea simbolurilor* și el devine *animal simbolic*.

Referindu-se la forma creării prin limbaj a noțiunilor și claselor, altfel spus a generalităților, Cassirer, în spiritul idealismului subiectiv, declarat, conchide: „Gândirea pură existentă în afara limbajului n-ar fi cunoscut adevărul, dacă n-ar exista combinarea semnelor, îndeosebi în cadrul semnelor sunete ale limbajului”.

Limbajul, în acest sens, precede procedura logică a abstractizării, ceea ce este echivalent cu omiterea structurilor logice. În același timp, rezultă și faptul că limbajul obiectivează conținutul gândirii, adică se manifestă în relația dintre gândire, limbaj și realitate în maniera *creării sensului*. Aceste ultime constatări ale lui Cassirer creează reale dificultăți și contradicții, deja menționate anterior. Așadar, potrivit argumentelor invocate de Cassirer referitor la esența formelor simbolice, omul trece spiritual și existențial în *lumea simbolică* determinată și ghidată de limbaj, mai ales în varianta vorbită a limbajului, adică cea comunicatională. Raționalitatea rămâne, în asemenea situație, o categorie inferioară pentru limbaj. Un alt filosof german preocupat de ontologie, Martin Heidegger, ceva mai târziu, va introduce în circulație ideea confirmativă a celor expuse anterior, și anume că *limba este lăcașul ființei*.

În concluzie la cele expuse anterior, referitor la trăsăturile esențiale ale lumii simbolice, vom spune următoarele:

- Lumea simbolică este sugerată, în bună parte, de faptul că omul este, generic, o ființă narativă, iar acest lucru face ca omul să devină concomitent: un factor de transmitere a culturii; o formă de organizare epică a experienței: o manifestare a impulsului de reordonare a realității.
- Din punctul de vedere al semioticii, distincția veche dintre realism și idealism, devine irelevantă. Funcția semantică a limbajului, inerentă naturii umane, se manifestă printr-o tendință permanentă de formare (sau deformare) a realității, astfel, încât aceasta fie că are, sau nu existență obiectivă, rămâne inaccesibilă. Lumea este așa cum o cunoaștem.

- Pentru a justifica rolul creativ al limbajului, este introdusă o distincție între *lucru*, ca o entitate cu simplă existență fizică; *obiect*, definit ca o entitate a cărei existență este percepută de subiect; *semn*, obiect pus într-o relație cu o idee, sau cu alte obiecte prin intermediul unei idei. Această distincție conferă interpretului justificarea deplină a realității.

- Astfel, se constituie trei tipuri de relații: *relații fizice*, adică relații naturale legate de existența fizică a obiectului; *relații obiective*, acelea care sunt percepute de subiectul cunoscător; *relații transcendente*, care presupun integrarea unui obiect într-o rețea de semnificații, ceea ce este echivalent cu valorificarea semiotică a obiectului, înregistrat într-o rețea de semnificații mai ample. Practic, o atare abordare simbolică a naturii umane include noțiunea de raționalitate în sfera limbajului, subordonând-o.

O amplă concepție, în această ordine de idei, este elaborată, în spirit contemporan, postmodern de J. Deely²⁴, care justifică efortul uman de investire cu sens și structurare a realității. Cu alte cuvinte, această activitate creativă prin limbaj are drept consecință faptul, că spiritul e incapabil să perceapă obiectele ca *lucru în sine* (existență individuală) într-o rețea de semnificații transcendente. Este o viziune semiotică structuralistă, cu toate meritele care îi aparțin, dar și deficiențele pe care le-am evaluat anterior. Această activitate semiotică este considerată inerentă naturii umane, în așa măsură, că paradigma de *animal symbolicum* pe care E. Cassirer o atribuie omului este, din acest punct de vedere, justificată. În acest sens, simbolismul lingvistic este un fundal existențial care modelează ființa umană.

Pe de altă parte, societatea umană este un factor dinamic ce se află în permanentă evoluție istorică, lucru care are drept consecință crearea unor noi realități economice, politice, ecologice, și spirituale etc. Această evoluție e clasificată conform diferitor criterii: economico-sociale și ideologice, în formațiuni social-economice – sclavagism, feudalism, capitalism, socialism, comunism, conform altor criterii de natură civilizatorie – preistoric, antic, medieval, modern, post modern etc. Paradigmele filosofice examinate și evoluția lor se axează, preponderent, pe criterii antropologice ce țin de evoluția omului ca ființă naturală și spirituală. De aceea, ele nu coincid direct cu periodizările istorice menționate, dar evoluția acestor paradigme depinde de factorii economici, sociali, tehnologici și mai ales de cei spirituali, valorici. În prezent, dominante ale evoluției istorice sunt: globalizarea, care deja manifestă unele tendințe de fragmentare regională, economia de piață, democrația, drepturile omului, tehnologizarea intensă, confruntarea cu

²⁴ Jhon Deely. *Bazele semioticii*. București, 1997.

crize economice, sociale, climaterice etc. De la un continent la altul, de la o țară la alta, starea lucrurilor diferă, dar tendințele generale sunt dominante.

Cultura, limbajul, știința sunt fenomene sociale care se află, precum spunea cronicarul, *sub vremi*. Iar acest lucru afectează direct mediul existențial al omului, schimbă profilul său spiritual și valoric. Filosofia trece în perioada contemporană, post modernă, printr-o transformare în spiritul ideologiei pragmatiste și este orientată spre utilitate și eficiență în demersul ei cognitiv și axiologic. Unele trăsături definitorii ale actualei epoci sunt: expansiunea tendințelor de standardizare excesivă, inclusiv al limbajului și artei; dominarea mentalității consumiste, răspândirea manipulare a sferei comunicaționale, inclusiv a celei educaționale; criză ecologică și climaterică profundă, existențială.

Referitor la limbaj și la impactul lui asupra omului contemporan, vom menționa următoarele:

- Se atestă o anumită diminuare a culturii generale, inclusiv a celei lingvistice, legate de modificarea condițiilor și a cultului tradițional al cititului și practicarea unui vocabular limitat. Cititul e mai mult de natură informativă și este legat, în bună parte, de rețelele de socializare, care adesea promovează valori literare și culturale îndoielnice.
- Există și unele tendințe de operare cu sensuri standard, fără suficientă nuanțare prin conotații, în profunzime.
- Se atestă, statistic, îngustarea sferei de comunicare în unele limbi naționale, dispariția multor limbi minoritare. Între timp, se extinde aria de aplicare a unor limbi de circulație internațională, preponderent engleza.
- Ca urmare a acestor procese, psihologii atestă diminuarea gândirii profunde, analitice, și înlocuirea ei cu o gândire fragmentată, de clip.

Procesele globalizării și tehnologizării, incontestabil, au și multe avantaje: eficiență economică și comercială; bunăstare și acces lărgit la valori culturale; comunicare interculturală avansată și schimb de informație științifică; democratizarea vieții politice și promovarea drepturilor omului etc. Însă încercările de a crea unele centre de putere și dominare, înmulțirea birocrăției, abordări discriminatorii față de unele state, fac ca opoziția și protestele antiglobalizare să crească în intensitate. Însă procesul mondializării este inevitabil. Problema e să excludem, ori măcar să limităm efectele lui negative. Cât privește o eventuală schimbare a paradigmei supuse analizei, considerăm că posibilitatea istorică, în perspectivă medie sau îndepărtată, de transformare a omului din *animal symbolicum* în *animal informaticum* nu este exclusă. Robotizarea masivă, cipizarea, programarea multor activități cotidiene și alte acțiuni de ordin tehnologic pot contribui la această schimbare. Desigur că vor continua și schimbările de ordin

axiologic, etic, estetic, familial etc. Referitor la limbaj, atât cel natural, cât, mai ales, formal, este cert că va contribui, cu potențialul lui simbolic, formativ și creativ la derularea acestor schimbări, precum a contribuit și anterior la schimbarea de paradigmă enunțată. Nu ne rămâne decât să sperăm că aceste schimbări nu vor distorsiona valorile general-umane de *Adevăr, Frumos și Bine*.

BIBLIOGRAFIE

1. Aristotel. *Metafizica*, Opere în 4 volume, vol. 1, M.: Mîsli, 1976.
2. Bougnoux D. *Introducere în științele comunicării*. Iași: Polirom, 2003.
3. Cassirer E. *Filosofia formelor simbolice*, Opere în 4 volume, vol.1, <http://yanko.bib.ru./gum.html>, pdf, 2006.
4. Cassirer E. *Eseu despre om*. București: Humanitas, 1994.
5. Cușcă V. *Filosofia Limbajului*. În: Conferința internațională *Probleme ale științelor socioumaniste și modernizării învățământului*. UPSC, 2022.
6. Descartes. *Meditații carteziene*. București: Cartier, 1993.
7. Devitt M., Strelny K. *Limbaj și realitate, O introducere în filosofia limbajului*. București: Polirom, 2000.
8. Deely J. *Bazele semioticii*. București, 1997.
9. Eco U. *O teorie a semnelor*. București: Meridiane, 2003.
10. Platon. *Opere*, în 3 volume, vol. 3. Moscova: Mîsli, 1971.
11. Schopenhauer A. *Scrisori despre filosofie și religie*. București: Humanitas, 1995.

MASS-MEDIA ȘI CULTURA DE MASĂ

MASS MEDIA AND MASS CULTURE

Coșerea M. Simona Veronica

Drd. Universitatea din Craiova,

Facultatea de Științe Sociale

Școala Doctorală de Științe Sociale și Umaniste

ORCID: 0000-0001-8303-3999

CZU: 316.774

Abstract

Mass culture becomes possible in all its extensiveness with the advent of modern means of cultural communication, which allow the spread of literary creations on a large scale, the "printing" of good musical works and the viewing of many cinematic creations by millions of people, the reproduction of numerous paintings in large numbers, watching various quality shows by an increasing number of viewers, etc. The Internet - the most powerful means of information and communication, the cinema, radio, television, disk, magnetic tape (phono and photo), large print media (newspaper, popularization book, illustrated magazine, art reproductions, posters, photography, etc. . or in a word mass media, as they are called all of them, derived from the English word (media- means of communication, derived from the Latin medium = medium, factor, link) achieves (of course together with the so-called traditional cultural means) a plurality of functions in terms of information-training-education and recreation (relaxation, compensation) of the masses in contemporary society.

However, the "mass" action of modern means of communication raises a lot of sociological, political, aesthetic, psychological, axiological, etc. problems. These problems are solved through joint efforts. Sociologists, psychologists, pedagogues, politicians, filmmakers, journalists, etc. Recently, there have been increasingly insistent debates regarding: the social coordinates and the specifics of the mass media's cultural action; the force of the language of various modern means of mass cultural communication; the psychological, logical and epistemological situations resulting from the adaptation of the "public" to this language, etc.

Key-words: *culture, mass media, paradigms, realities, interrelationship, sociology.*

Introducere

Sociologia mass-media își afirmă specificul, în primul rând, cercetând efectele sociale exercitate de conținuturile vehiculate prin „comunicațiile de masă”; atitudinile, rolurile, funcțiunile, trebuințele etc. aflate în dependență de acțiunea socială a mass-media ș.a.m.d.

Sau, după cum se exprimă sociologul francez G. Friedmann: „sociologia mass-media urmează a defini raporturile diverselor feluri de comunicație culturală de masă cu diversele aspecte ale societății actuale, caracterizată prin: producția de masă, consumul de masă, auditoriul de masă – fapte specifice civilizației tehnice.”¹

¹ G. Friedmann. *Revue de l'Enseignement superieur*, nr. 1-2/1975.

Se impun, de asemenea, a fi investigate interrelațiile complexe dintre acțiunea socială a mass-media, timp liber, personalitate, familie, stil de viață cotidiană ș.a. Înseși fenomenele „globale” ale societății contemporane, cum sunt economia, politica, viața social-spirituală, ideologia etc., pot fi astăzi cu greu analizate din punct de vedere sociologic, abstracție făcând de fenomenul funcționalității complexe a mijloacelor moderne de comunicație culturală în masă. Cum, de asemenea, nici geneza mass-media și dezvoltarea lor ca una din „forțele contemporaneității” (după cum se exprimă un eseist apusean) nu pot fi explicate fără a se ține seama de coordonatele industrializării, ale tehnicizării și digitalizării vieții cotidiene, ale democratizării vieții publice în sensul extinderii prerogativelor maselor în societatea modernă etc.

Sociologia mass-media cercetează deci pe de o parte condiționarea socială a „faptelor de civilizație” constituite prin funcționalitatea mass-media (respectiv cauzele dezvoltării mass-media ca sistem cultural autonom), iar pe de altă parte înrâuririle mijlocite sau nemijlocite pe care comunicațiile de masă le exercită asupra omului contemporan.

Constituirea sociologiei mass-media ca ramură (disciplină) de sine stătătoare, cultivată astăzi tot mai asiduu în lume (atât în Occident unde există deja o tradiție bidecenară de cercetare, cât și, mai recent, în țările europene) corespunde de aceea unei „comenzi sociale” obiective; necesitatea elucidării și prin mijloacele științei sociologice a rolului și locului mass-media în viața omului și societății acestui veac.

Acest *rol* este cu atât mai necesar a fi elucidat, cu cât înseși scopurile și idealurile vieții colective sunt astăzi puternic înrâurite prin angrenarea grupurilor în opera socială a culturalizării de masă.

Studierea efectelor mass-media în lumea contemporană

Studierea efectelor acțiunii mijloacelor moderne de comunicație culturală de masă asupra publicului, determină azi printre sociologi opinii diverse și uneori divergențe. Se evidențiază în acest sens când efecte salutare, când efecte nocive. În prima direcție se relevă mai întâi virtuțile mass-media în planul *informării*, *instruirii*, *educării* și *delectării* maselor.

În lucrarea *The Mass Media and Modern Society* (New York, 1969, Editura Holt, Rinehart and Winston Inc.) aparținând autorilor americani T. Peterson, J. W. Jensen, W. L. Rivers mai consideră drept funcțiuni ale mass-media, în afara celor enumerate mai sus, următoarele: funcția mass-media ca „mod de

interacțiune socială”; ca „sistem de comunicare umană”; ca „instrument al controlului social”.

Prin *funcția lor informațională* mass-media realizează vehicularea celor mai variate știri despre evenimentele curente (politice, economice, culturale etc.) petrecute atât într-un loc anume cât și pe întreg globul.

Faptele reproduse și difuzate prin mijloacele moderne de comunicație sunt similare realității și transfigurate într-o suprealitate a informațiilor, care împlinește fericit lumea trăită aieva.

Efectul social salutar al mass-media în planul informației atotcuprinzătoare și corecte este subliniat de cei mai mulți cercetători. Având în vedere importanța informației în epoca contemporană (pentru democratizarea vieții politice, colaborarea internațională, schimbul de idei tehnice, științifice, culturale) pentru crearea unui climat critic care să favorizeze promovarea valorilor, dezvoltarea personalității sociale, este ușor de înțeles ce rol social salutar urmează să joace mijloacele moderne de comunicații de masă în acest sens. Ele apropie oamenii și națiunile, le oferă posibilitatea să se cunoască mai bine și deci să poată conviețui pașnic în atmosfera unei emulații sănătoase. Grație informației multilaterale realizate de mass-media, ritmurile de depășire economică, socială, culturală, nivelurile și stilurile de viață sunt cunoscute și adjuocate în reala lor înlănțuire. Populații întregi rămase înapoiate pot fi aduse spre cultură.

Ample cercetări evidențiază că omul contemporan este într-adevăr informat, posedând, grație mass-media un volum de cunoștințe profesionale, politice, culturale etc. de neatins altădată.

În planul *instruirii* rolul mass-media se exprimă printr-o extensivă acțiune de documentare, descoperire, explorare, datorită căreia sporește puterea insului întru aprecierea, materializarea și reînsuflețirea conținutului cultural-spiritual dobândit.

Prin funcția de *destindere* și *delectare* mass-media oferă omului contemporan un divertisment reconfortant după orele de muncă epuizante sub raport fizic sau psihic. Deviza multor creatori de cultură mass-media este: „prin delectare spre refacerea echilibrului personalității”.

Consecințele acestei „culturalizări”

Se produc modificări substanțiale în însăși nivelul personalității umane prin generarea unor atitudini, opinii și comportamente noi.

Toate aceste consecințe se diferențiază în funcție de o multitudine de caracteristici: sex, vârstă, profesie, grad de cultură, familie, origine socială, tradiții, condiții geo-demografice, alte condiții materiale, economice. Avea dreptate în

acest sens actorul și gazetarul francez Sacha Guitry, care – într-un eseu – făcea cu spirit următoarea remarcă, referindu-se la producătorii de televiziune. „Aceste șarmante doamne și domni care ni se adresează în fiecare seară prin micul ecran cu expresia... dragi telespectatori... se folosesc de acest termen de parcă noi cei care privim n-am fi altceva decât atât. Ori, cei care ascultă și privesc, - sunt profesori, arhitecți, muncitori, avocați, comercianți sau artiști, savanți și este o eroare fundamentală a crede că în mod instantaneu toți aceștia au dobândit aceeași mentalitate, aceleași gusturi, aceeași vârstă și aceeași cultură pentru că au deschis în aceeași clipă televizorul personal, căci tv se adresează fiecăruia din ei individual”.

Succesul variatelor studii efectuate în legătură cu efectele diferențiate ale mass-media, stau mărturie pentru adevărul spuselor lui S. Guitry.

Prin asemenea cercetări s-a pus în lumină, spre exemplu, faptul că tinerii asimilează într-alt fel conținutul mass-media decât adulții, școlarii altfel decât autodidacții, femeile altfel decât bărbații, ruralii altfel decât urbanii ș.a.m.d., femeile sunt mai puternic interesate de mass-media decât bărbații, copiii mai mult decât adolescenții etc.

Dacă în ce privește aportul comunicațiilor de masă la extinderea nebănuită a ariei informațional-instructive și de delectare pentru cele mai largi straturi există o unanimitate de vederi, asupra consecințelor acestei culturalizări „extensive” se exprimă însă păreri opuse. Unii sociologi consideră astfel că „omul culturalizat de mass-media află multe, dar știe și înțelege puține lucruri”, că, „trăind astăzi cu rapiditate evenimentele întregii lumi, consumatorii mass-media vădesc simultan o pronunțată degradare în retrăirea sufletească intensivă a respectivelor evenimente”.

Alți cercetători atribuie acțiunii mass-media consecințe dezagreabile ca: „strivirea” personalității, aplatizarea spirituală, rigiditatea spirituală; alienarea omului modern de esența sa originală și originară; extravertirea; despărțirea omului de cadrul vieții naturale etc.

Indexul efectelor negative semnalate poate fi mult mai extins. Se evidențiază astfel de către unii autori invazia facilității în gusturi și preocupări (datorată pseudoculturii vehiculate prin mass-media); scăderea „bursei valorilor” până la nivelul mediocrității; demisia de la personalitate în favoarea masificării etc.

Concluzii

Comunicațiile de masă produc deci efecte sociale notabile în orice domeniu de viață, individuală sau de grup. Grație mass-media barierele culturale dintre mediul rural și urban, dintre metropolă și provincie, țări avansate și rămase

în urmă etc. sunt pe rând înlăturate: la fel unele stavile cultural-informaționale ce despărțeau altădată generațiile, grupele de vârstă, sexele, grupele socioprofesionale, colectivitățile etnice ș.a.m.d.

Cerințele, gusturile și aspirațiile maselor în materie de informație, cultură, artă, știință etc. sunt astăzi într-o dinamică crescândă grație acțiunii mass-media.

Se realizează oare într-adevăr prin acțiunea mass-media o uniformizare spirituală, o condensare a personalității omului modern, o abandonare a *activităților de loisir* tradiționale (lecturi temeinice, călătorii, discuții etc.) în favoarea unui consum „pasiv” de informații și „valori” gata „digerate intelectual” și transmise doar prin ochi și urechi? Răspunsurile date de sociologi la astfel de întrebări sunt, din câte se observă, dintre cele mai felurite, condiționate fiind și de împrejurările sociale concrete cele mai diverse pe care le reflectă. Astfel, un sociolog american D. Donald deplânge nivelarea stilurilor de viață, datorată acțiunii mass-media. El afirmă că publicul american se infantilizează din ce în ce mai mult grație sistemului de mass-media. Un autor german, Theodor W. Adorno, afirma că mass-media difuzează stereotipuri care „adorm” și încetinesc gândirea și nimicesc deosebirea dintre oameni, dintre subculturi și culturi etc. Opinii de acest fel sunt astăzi larg răspândite.

BIBLIOGRAFIE

1. Adrian Gorun. „*Gunter Stock*” in *Laudatio* (Despre sufletul, numele și mersul ideilor). Târgu-Jiu: Editura Academica Brâncuși, 2016.
2. Adrian Gorun, Horațiu Tiberiu Gorun. *Un scurt tratat de epistemologie*. Ghid metodologic pentru elaborarea unei lucrări științifice. Aplicații. Craiova: Editura Universitaria Craiova, 2021.
3. Andrei Marga, *Europa lui Joseph Ratzinger. Notă asupra traducerii cărții lui Joseph Ratzinger, Europa în criza culturilor*. Cluj-Napoca: Biblioteca Apostrof, 2008.
4. Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu. *Dicționar de sociologie*. București: Editura Babel, 1998.
5. Constantin Schifirneț. *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era Internetului*. București: Editura Tritonic, 2014.
6. Petre Botezatu. *Dimensiunile adevărului*. În: *Adevăruri despre adevăr*. Iași: Junimea, 1981.
7. Horațiu Tiberiu Gorun, Adrian Gorun. *Despre lebăda neagră a lui Nassim Nicholas Taleb și eroarea confirmării*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2018.

CREDIBILITATEA ȘI REPUTAȚIA ÎN COMUNICAREA MASS-MEDIEI DIN ROMÂNIA

CREDIBILITY AND REPUTATION IN ROMANIAN MASS-MEDIA COMMUNICATION

George NICULESCU

Dr, cercetător științific I

Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, România

ORCID: 0000-0001-9745-038X

CZU: 316.774(498)

Abstract

Our world has become a world of information and communication. Communication and relationship are expressions of human existence, they are essential indicators of the way of life. Credibility confers and challenges authority, power, fairness and objectivity to the communicator. Reputation is extremely important in communication because it can have a significant impact on how the message is perceived. A positive reputation can help build trust and credibility. Media sustainability depends on credibility and reputation in communication.

Key-words: *credibility, reputation, mass media, responsibility.*

Credibilitatea în mass-media

Credibilitatea este cheia pentru a-i influența cu succes pe ceilalți, indiferent dacă publicul este intern sau extern. În mod obișnuit, credibilitatea se împarte în trei dimensiuni generale, și anume competență, încredere și dinamism. Credibilitatea este unul dintre elementele de bază ale succesului în mass-media. Credibilitatea înseamnă pasiune, onestitate și integritate în ceea ce face.

Credibilitatea și comunicarea sunt strâns legate. Modul în care devii mai credibil este prin comunicarea proprie. Modul în care se alege să se interacționeze cu toți cei din jur contribuie la credibilitatea ca persoană și ca profesionist.

Credibilitatea poate conține multe elemente, precum:

- Simpatie ca individ,
- Competență,
- Conștiința de sine,
- Abilitatea de a gestiona așteptările,
- Experiență și calificări.

Credibilitatea nu este ușor de măsurat și este și mai greu de definit. De asemenea, este greu de câștigat credibilitatea în mass-media și foarte ușor de pierdut. Tot ce se poate face este de a avea grijă de factorii care pot fi controlați.

Credibilitatea în mass-media se poate privi în același mod cu obținerea permisului de conducere: se muncește foarte mult învățând pentru a conduce și

pentru a trece testul. O infracțiune gravă de conducere și se va pierde permisul. Credibilitatea poate funcționa în același mod. Comunicarea slabă poate trimite rapid credibilitatea la cote inferioare, chiar dacă aceasta se face doar o singură dată. Cel mai bun mod de a construi credibilitatea prin comunicarea la toate nivelurile din carieră este sinceritatea.

Tipologia factorilor de credibilitate ai comunicării¹

Factorii de credibilitate ai comunicării se împart între purtătorii de cuvânt și mesajul comunicării

Cei mai importanți factori de credibilitate ai purtătorului de cuvânt sunt:

1. Încrederea și ușurința în comunicare – pregătire,
2. Disponibilitate – deschidere la minte – respect,
3. Autocontrol – menținerea calmului,
4. Autenticitate – implicare personală – convingere,
5. Expertiză – reputație,
6. Veracitate – transparență – acuratețe – fidelitate – consecvență,
7. Identificarea cu purtătorul de cuvânt – proximitate – carismă,
8. Claritatea mesajului,
9. Onestitate – sinceritate – imparțialitate – integritate,
10. Conținutul mesajului.

Evaluarea credibilității mass-media

Într-un moment în care oricine poate publica și difuza de mii de ori, este mai important ca niciodată să știm să distingem care mass-media sunt credibile.

Mai multe indicii pot arăta credibilitatea mass-media.

1. Mass-media face o distincție clară între fapte și opinii?

Articolele de opinie sunt etichetate clar „editorial”, „cronică”, „blog” sau „scrisoare”. Ele vin cu un antet, au un cadru sau un aspect care le diferențiază în mod clar de restul. Nu se spune că o media care ar publica doar texte de opinie nu ar fi credibilă, dacă opiniile sunt susținute de fapte. Însă, chiar și un articol de opinie ar trebui să-și citeze sursele.

2. Mass-media face și o distincție între conținutul său jurnalistic și conținutul plătit de agenții de publicitate?

Da:

Nu:

¹ Diana-Maria Cismaru. *Managementul reputației în mediul online*. București: Tritonic, 2015, p.28.

3. Știrea raportată de mass-media este de interes public?

Da:

Nu:

4. Autorul își identifică clar sursele de informații?

Da: acestea sunt clar identificate (ex.: numele unei persoane, titlul unui document etc.)

Nu: sursele sunt vagi (cum ar fi „după cercetători”; „mai mulți oameni spun asta” sau „majoritatea crede acest lucru”). Sursele anonime sunt acceptabile, dar ar trebui folosite numai în circumstanțe excepționale.

5. Prezintă autorul ambele fețe ale monedei subiectului?

Da: prezintă argumentele pro și contra

Nu: el apără o cauză, o idee.

6. Este un text științific?

Verificarea credibilității informațiilor în știință este supusă unor criterii specifice: cercetarea a fost publicată? Există mai multe cercetări care ajung la aceleași concluzii?

Știrile false

Odată cu extinderea globală a internetului, industria media a devenit mult mai accesibilă. Cu zeci de ani în urmă, jurnaliștii aveau monopolul asupra colectării și difuzării informațiilor, în timp ce acum acestea sunt accesibile aproape tuturor. Este epocă „jurnalismului cetățean” în care oricine poate filma, fotografia, scrie, raporta și poate atinge o mare arie de acoperire privind transmiterea informațiilor. În timp ce mass-media aderă la anumite reguli și coduri profesionale ale jurnalismului, „jurnaliștii de ocazie” pot provoca diseminarea de informații inexacte, care la rândul lor pot fi citate din surse de încredere mai mare. În felul acesta s-au născut știrile false².

Știrile false sunt diseminarea deliberată de informații false pe rețelele de socializare și mass-media tradiționale cu intenția de a induce în eroare, pentru a obține un câștig financiar, politic etc. Se pot distinge trei componente ale știrilor false: rețelele sociale, tehnologiile de telecomunicații și motivația specifică. Motivația pentru răspândirea știrilor false este cel mai adesea asociată cu activitatea politică, publicitatea sau competiția³.

² Florian Dauphin. [Les Fake News au prisme des théories sur les rumeurs et la propagande](#). În: *Études de communication* 2019/2, no. 53, pp.23-26.

³ S. Stănciugelu. *Logica manipulării. 33 de tehnici de manipulare politică românească*. București: C. Beck, 2010, p 121.

Caracteristicile mass-media și gradul de încredere în ele depind în mare măsură de sistemul politic în care funcționează. Astfel, în țările cu regimuri autoritare, mass-media este supusă unui control și influență mai mare din partea autorităților decât în țările democratice. Printre principalele motive de neîncredere în mass-media într-o țară cu dictatură sunt: utilizarea pe scară largă a tehnologiilor de manipulare; comercializarea mass-media, erodarea conceptului de „fapt”; nivelul scăzut de cultură profesională și etică a jurnaliștilor, imaturitatea sistemului de autoreglementare al comunității jurnalistice; procesul de fuziune a jurnalismului cu relațiile publice. În condiții de riscuri constante, amenințări, crize, mass-media devine unul dintre factorii puternici în formarea „conștiinței de criză”, caracterizată prin stări de spirit pesimiste, depresive, impregnate de sentimente de teamă, anxietate, îngrijorare.

Unele mass-media permit jurnaliștilor să primească diurne, onorarii sau alte forme de compensare materială pentru raportarea unei știri. Aceste indemnizații sunt uneori plătite de o persoană interesată, de un ales sau de un nou candidat, ceea ce, în realitate, echivalează cu corupție și dăunează acoperirii media independente, în ciuda naturii sale larg răspândit

Folosirea titlurilor false se datorează în mare măsură concurenței puternice dintre mass-media. Pe lângă influența politică asupra mass-media, există și influența corporativă. Mass-media câștigă bani prin difuzarea de informații publicitare. În ciuda indicației unui articol publicitar, acesta creează zgomot informațional și este, fără îndoială, părtinitor și nu obiectiv. Publicitatea este foarte bine acceptată în presă. Acțiunile agenților de publicitate falsă afectează negativ calitatea informațiilor, dar publicitatea finanțează principala sursă de venit pentru publicație⁴.

Soluția sigură pentru a depista știrile false de cele reale este formarea gândirii critice, respectiv formarea unui nou stil de gândire, care se caracterizează prin deschidere, flexibilitate, reflexivitate, conștientizarea ambiguității interne a pozițiilor și punctelor de vedere, alternativitatea deciziilor luate

Internetul și rețelele de socializare

Internetul a jucat un rol important în rândul mass-media, depășind de mult radio și presa scrisă în ceea ce privește numărul de utilizatori. Multe mass-media tradiționale, cum ar fi presa scrisă, televiziunea și radioul, au trecut la formate online. Internetul a transformat modul în care consumatorii află despre produse și

⁴ I. Stănciugelu. *Măștile comunicării. De la etică la manipulare și înapoi*. București: Tritonic, 2009, p.72.

servicii. Webul a multiplicat în special posibilitățile de comunicare interpersonală, iar transmiterea online a devenit o sursă esențială de informații înainte de cumpărare.

Rețelele sociale au dat naștere fenomenului blogging, iar bloggerii devin lideri de opinie în domeniul lor de interes. Există posibilitatea ca oricine să poată să încarce informații pentru public, să povestească despre evenimente economice și politice, să-și transmită viziunea personală asupra a ceea ce se întâmplă.

Rețelele de socializare permit, în special, o mai bună cunoaștere a consumatorilor (practicieni și susținători), avertizează consumatorii printr-o comunicare interactivă și încurajează consumatorii să se implice. Ele oferă, de asemenea, posibilitatea utilizării eficiente a resurselor și de a evalua mai rapid statutul consumatorului pentru a-l lua în considerare mai bine⁵.

Încrederea în social media poate fi ilustrată printr-o serie de calități specifice naturii informațiilor și percepției de către utilizatori a expeditorului informațiilor. În această logică, probitatea, sinceritatea și relevanța informațiilor colectate sunt deosebit de apreciate, în special în cadrul unei personalizări a relației pe Facebook (de exemplu). Utilizarea rețelelor sociale de către autorități pentru a raporta angajamentul lor față de interesul general are, de asemenea, un impact pozitiv asupra înclinației acordate de utilizator de a avea încredere în ele.⁶

Sondaj de opinie: Credibilitatea mass-media în România

La nivelul României a fost efectuat un sondaj de opinie în anul 2021 pentru a se testa încrederea românilor în mass-media.

Din analiza graficelor menționate rezultă unele comentarii pertinente cu privire la aspectele relevante reieșite din acest sondaj.

Cercetare efectuată de Digital News Report⁷ în anul 2021 în România a fost realizată pe un eșantion de 2100 persoane.

1.Profilul celor care au încredere în știri în funcție de vârstă, educație și venituri a fost următorul:

⁵ R.J. BRODIE et al. Customer engagement: conceptual domain, fundamental propositions and implications for research. *Journal of Service Research*, 2011, Vol. 14, Nr. 3, pp. 256-259.

⁶ A.M. WARREN, A. SULAIMAN, N.I. ,JAAFAR. *Social media effects on fostering online civic engagement and building citizen trust and trust in institutions*. În: *Government Information Quarterly*, 2014, Vol. 31, N° 2, pp. 296-298.

⁷ Raportul Reuters Institute Digital News Report 2021, bazat pe datele culese în site prin răspunsurile la chestionarele aplicate oferă o imagine de ansamblu asupra percepției românilor asupra credibilității diferitelor tipuri de mass-media.

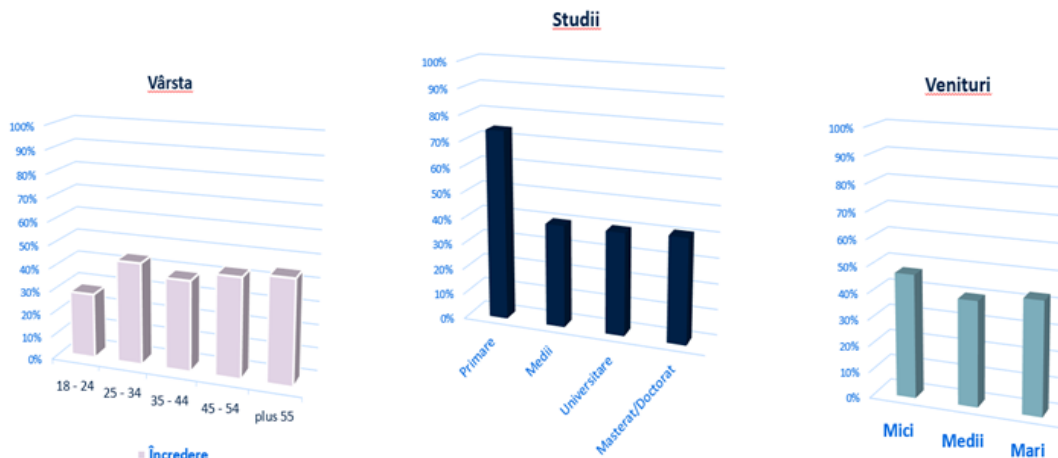

Fig. 1 Profilul respondenților. Sursa: Reuters Institute Digital News Report, 2021.

Așadar, ponderea cea mai mare a persoanelor intervievate și care au răspuns la chestionarul administrat cu privire la vârstă este cea a categoriei de peste 55 de ani. La polul opus se situează tinerii cu vârstă cuprinsă între 18 și 24 de ani. Cei mai mulți dintre respondenți au studii medii, iar persoanele cu veniturile cele mai mici formează categoria celor mai mulți respondenți.

2. Încrederea în știri, la modul general

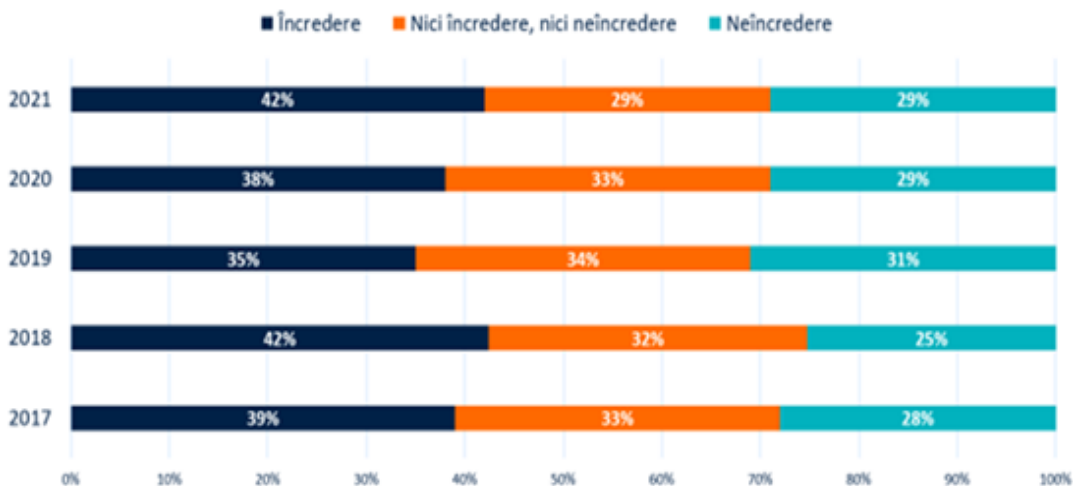

Fig. nr.2. Încrederea în știri, la modul general. Sursa: Reuters Institute Digital News Report, 2021.

Referitor la încrederea respondenților în știrile care se vehiculează în mass-media, 42% au manifestat încredere, iar neîncrederea acestora s-a situat la nivelul de 29%.

3. Încrederea în știri în funcție de interesul față de știri

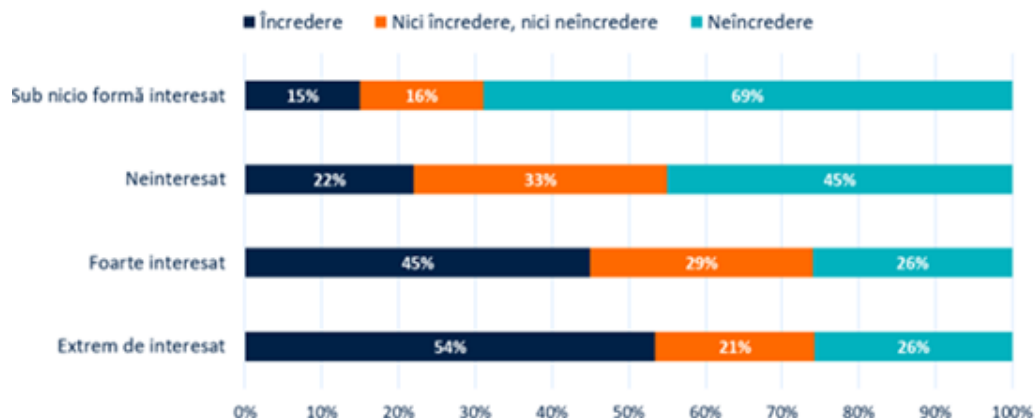

Fig. nr.3. Încrederea în știri în funcție de interesul față de știri.

Sursa: Reuters Institute Digital News Report, 2021.

Încrederea în știri variază în funcție de interesul față de știri. Astfel, respondenții care sunt foarte interesați de știri au o încredere în știri de 54%, iar cei care sunt extrem de interesați dețin o pondere de 45%. Cei care nu sunt interesați de știri manifestă o neîncredere de 69%.

4. Încrederea în știri în funcție de sursa principală de informație

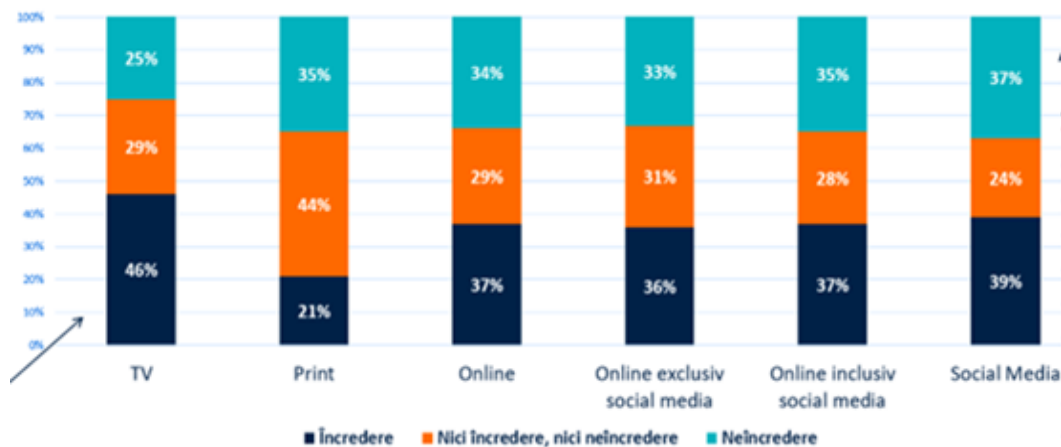

Fig. nr.4. Încrederea în știri în funcție de sursă.

Sursa: Reuters Institute Digital News Report 2021

Încrederea în știri depinde de sursa principală de informație. Astfel, încrederea în televiziune este de 46%, iar neîncrederea este de 25%. Aproape o treime dintre respondenți nu sunt decizi în privința încrederii în televiziune.

Un alt exemplu este cel al încrederii în sursa de informație „online”: 37% au încredere în știrile transmise online, 29% nu s-au pronunțat, iar 34% au afirmat că nu au încredere în știrile difuzate online.

Conform studiului Digital News Report 2022, derulat în 46 țări de Universitatea Oxford, printr-un sondaj YouGov, România a înregistrat în anul 2022 cea mai mare scădere a încrederii în știri, în general, în comparație cu tot eșantionul global (33%, cu 9 procente mai puțin).

5. Pe care dintre următoarele branduri le-ați folosit pentru a accesa știri offline în ultima săptămână (prin tv, radio, materiale tipărite și alte surse media convenționale)?

Utilizarea scalei de mai jos : 0 = „deloc credibil”, iar 10 = „absolut credibil”

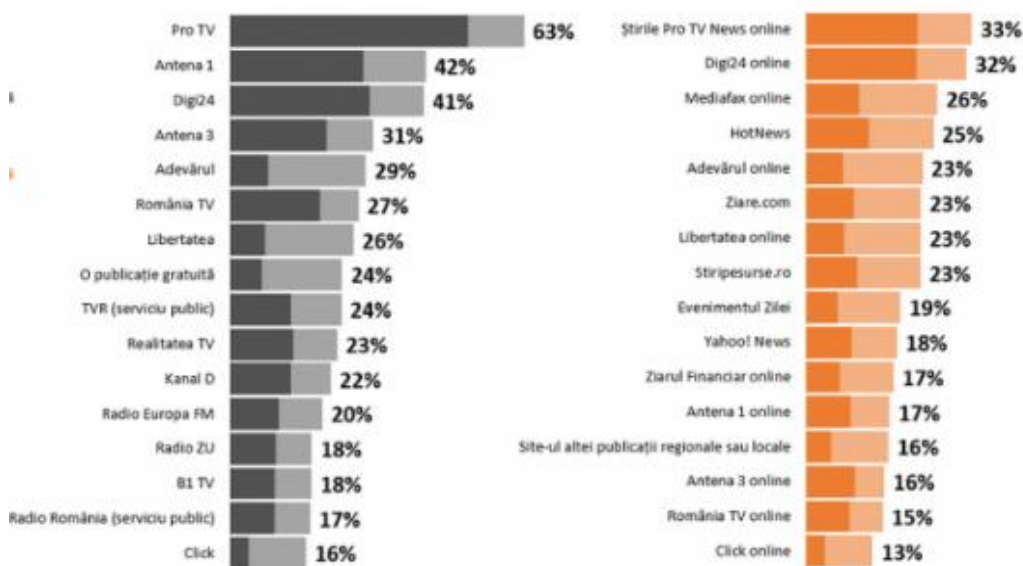

Fig. nr. 5. Branduri accesate. Sursa: Reuters Institute Digital News Report, 2021

Credibilitatea brandurilor se observă din figurile de mai sus: în postul de televiziune Pro TV credibilitatea este de 63% în varianta offline și 33% în varianta online (care sunt și cele mai mari ponderi dintre variantele offline și online). Pentru postul de televiziune Antena 1 proporțiile sunt următoarele: 42% pentru varianta offline și 17% pentru varianta online.

6. Încrederea într-un brand de media (anul 2021)

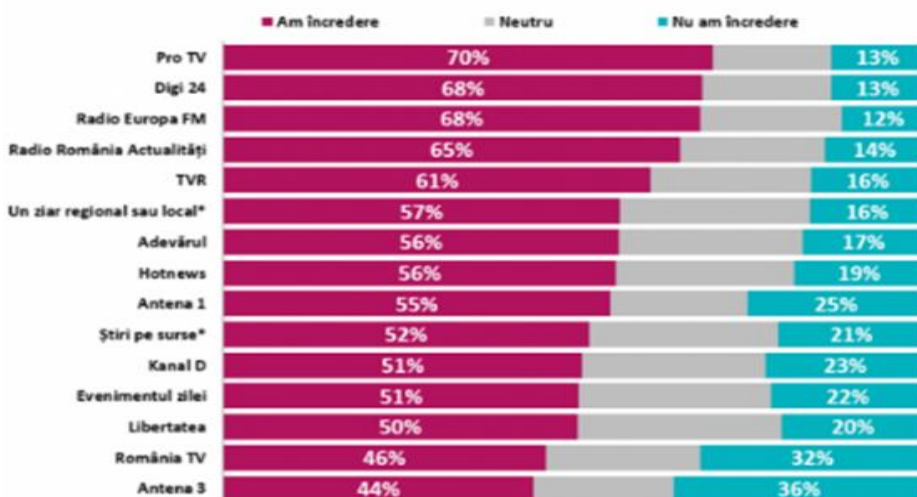

Fig. nr. 6. Branduri accesate. Sursa: Reuters Institute Digital News Report, 2021.

Referitor la cei care s-au pronunțat asupra încrederii într-un brand media în anul 2021, se poate observa următoarea pondere:

Postul Pro TV: 70% încredere, 13% neîncredere și 17% dintre respondenți nu s-au pronunțat.

Postul Digi 24: 68% încredere, 13% neîncredere și 19% dintre respondenți nu s-au pronunțat.

Radio Europa FM: 68% încredere, 12% neîncredere și 20% dintre respondenți nu s-au pronunțat.

7. Încrederea în branduri - România (anul 2022)

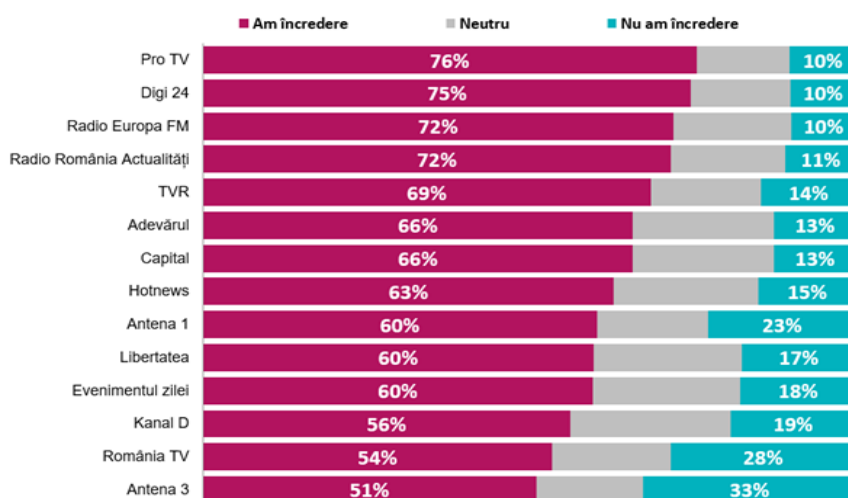

Fig. nr. 7. Încrederea în branduri în anul 2022

Respondenții care s-au pronunțat referitor la încrederea într-un brand media în anul 2022 au următoarea pondere:

Postul Pro TV: 76% încredere, 10% neîncredere și 14% dintre respondenți nu s-au pronunțat. O creștere a încrederii față de anul precedent cu 6 procente.

Postul Digi 24: 75% încredere, 10% neîncredere și 15% dintre respondenți nu s-au pronunțat. O creștere a încrederii față de anul precedent cu 8 procente.

Radio Europa FM: 72% încredere, 10% neîncredere și 18% dintre respondenți nu s-au pronunțat. O creștere a încrederii față de anul precedent cu 4 procente.

8. Încrederea în știri în funcție de numărul de surse utilizate de public

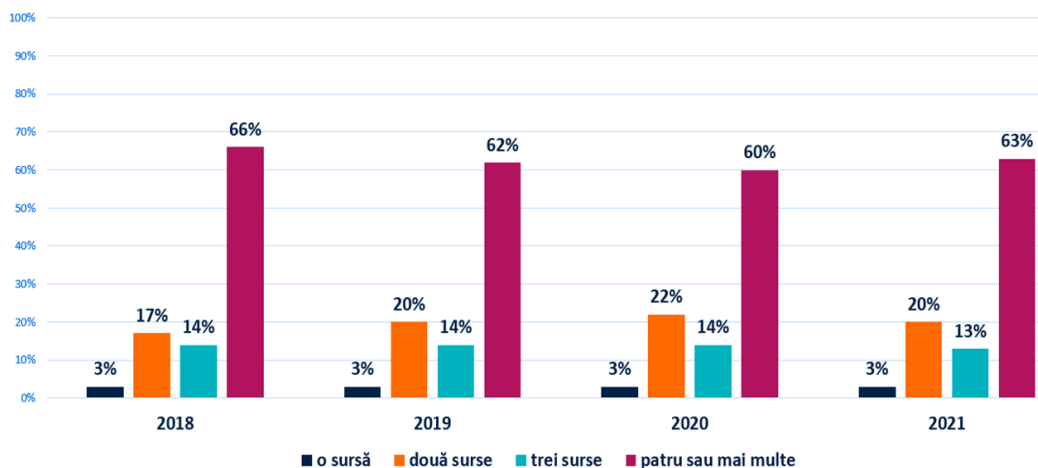

Fig. nr. 8. Încrederea în știri în funcție de numărul de surse utilizate de public (2018-2021)

Încrederea în știri în funcție de numărul de surse utilizate de public în perioada 2018-2021 se prezintă astfel:

Tabelul nr. 1. Încrederea în știri în funcție de surse

Sursa/Anul	2018	2021	Diferențe
O singură sursă	3%	3%	-
Două surse	17%	20%	+3%
Trei surse	14%	13%	-1%
Patru sau mai multe	66%	63%	-3%

Încrederea în presa utilizată, de obicei, în perioada 2017-2021, a rămas la același nivel, însă din rândul celor nehotărâți au trecut la categoria celor fără încredere 2%, astfel încât numărul celor neîncrezători în presă este de 22 la nivelul anului 2021.

9. Încrederea în presa utilizată de obicei

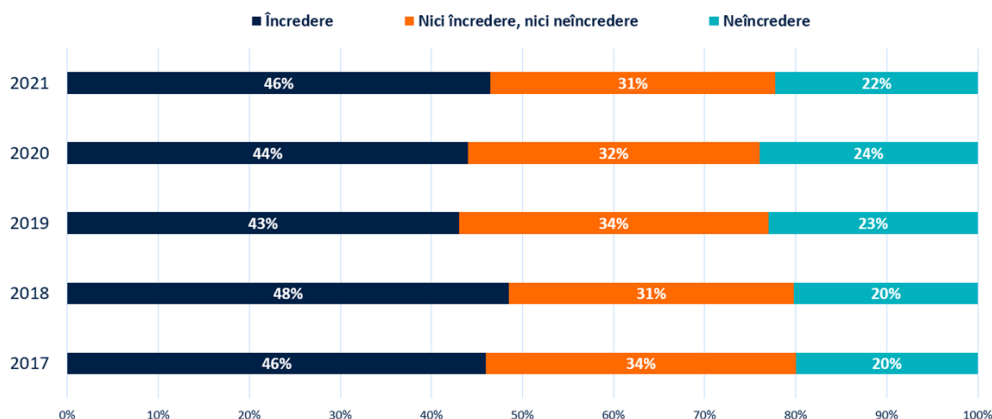

Fig. nr. 9. Încrederea în presa utilizată de obicei

10. Proporția celor care uneori sau adesea evită știrile în mod activ

O selecție de piețe 2017-2022

38% media pentru toate piețele (de la 29% în 2017)

Fig. nr. 10. Proporția celor care uneori sau adesea evită știrile în mod activ. O selecție de piețe 2017-2022

La această categorie, proporția românilor care uneori sau adesea evită știrile în mod activ este peste media de 38% (rezultată dintr-o selecție de piețe) cu 2 procente. Cele mai mici procente le au locuitorii din Japonia și Danemarca.

2. Reputația în mass-media

Reputația are o perspectivă pe termen mai lung și este însoțită de diferite dimensiuni de analiză și măsurare.

De obicei, distingem trei dimensiuni principale ale reputației:

- „Reputația funcțională”, care se referă la abilitățile și performanța unei persoane sau a unei organizații și, ca atare, se bazează pe criterii obiective și raționale.
- „Reputația socială” care, ca valoare de credibilitate, se bazează pe elemente etice și sociale.
- „Reputația expresivă”, care se bazează pe elemente subiective și factori emoționali, cum ar fi unicitatea și influența unui brand.⁸

În principiu, o bună reputație înregistrează valori pozitive în fiecare dintre aceste trei dimensiuni. Dominanța unei dimensiuni în special poate influența percepția opiniei publice, precum și a celorlalte dimensiuni.

Reputația nu trebuie lăsată la voia întâmplării, dimpotrivă, trebuie gestionată activ prin cele trei dimensiuni ale sale.

E-reputația comunicării în mass-media⁹

Reputația online se construiește pe baza postărilor care apar pe web. Fiecare afirmație nouă modelează imaginea online. Astăzi, o reputație online are consecințe directe asupra evoluției mass-media. Se poate spune că e-reputația este doar materializarea reputației reale. Măsurabilă prin instrumente puternice de sondaj și monitorizare, e-reputația este un indicator al succesului în domeniul mass-media.

Concluzii

Odată cu creșterea surselor de informare, există o tendință de scădere semnificativă a nivelului de încredere a cetățenilor în mass-media. Încrederea este o problemă socială importantă în domeniul interacțiunii și comunicării cetățenilor. Nivelul de încredere, atât între cetățeni, cât și în stat, are un impact semnificativ asupra dezvoltării activității socioeconomice. Mass-media sunt mediatori în comunicarea între cetățeni și instituțiile sociale, precum și reprezentanții afacerilor. Prin urmare, conceptele de încredere și imparțialitate ale mass-media sunt esențiale în această comunicare. Dar, din cauza dezvoltării tehnologiilor diverse și a posibilităților de furnizare de informații în spațiul public, societatea se confruntă cu problema supraîncărcării informaționale și a dezinformării.

Profesionalismul mass-media trebuie să desfășoare activități cu standarde înalte de etică, responsabilitate, legalitate și credibilitate, exercitând în același timp drepturi precum libertatea de exprimare și informare.

⁸ A. Bârgăoanu, E. Negrea. *Comunicarea în Uniunea Europeană. Modele teoretice și aspecte practice* (eds.). București: comunicare.ro, 2011.

⁹ Diana-Maria Cismaru. *Op. cit.*, p. 32.

Gradul de profesionalism manifestat de jurnaliști și colegii lor, precum și experiența pe care o dețin, sunt elemente importante ale mass-media.

Creșterea încrederii în mass-media devine sarcina principală a comunității profesionale a jurnaliștilor. Internetul și rețelele sociale sunt văzute a fi din ce în ce mai nesigure din cauza controverselor legate de știrile false. În ceea ce privește rețelele sociale, nivelul lor de încredere este cel mai scăzut înregistrat vreodată. Rețelele sociale accesibile online suferă de o lipsă de încredere în toate țările.

Credibilitatea mass-media conferă autoritate, putere, corectitudine și obiectivitate. Reputația este extrem de importantă în comunicare, având un impact major asupra modului în care este perceput mesajul. O reputație pozitivă poate ajuta la construirea încrederii și a credibilității. Sustenabilitatea mass-media depinde de credibilitatea și reputația în comunic

Prin abordările formulate, se deschid noi direcții de cercetare științifică pe multiple planuri, având ca obiectiv îmbunătățirea responsabilității formatorilor de opinie și a încrederii populației în mass-media. Domeniul social media, care pune în comun viața personală a utilizatorilor cu mediile comerciale și instituționale, pare deosebit de potrivit pentru dezvoltarea unei viitoare cercetări științifice privind economia comportamentală.

BIBLIOGRAFIE

1. Bârgăoanu A., Negrea E. *Comunicarea în Uniunea Europeană. Modele teoretice și aspecte practice* (eds.). București: comunicare.ro, 2011.
2. Brode R.J., Hollebeek L., Juric B., Ilıc A. *Customer engagement: conceptual domain, fundamental propositions and implications for research*. În: *Journal of Service Research*, 2011, Vol. 14, no. 3.
3. Cișmaru Diana-Maria. *Managementul reputației în mediul online*. București: Tritonic, 2015.
4. Dauphin Florian. [Les Fake News au prisme des théories sur les rumeurs et la propagande](#). În: *Études de communication*.
5. Lankes R. David. *Credibility on the internet: shifting from authority to reliability*. În: *Journal of Documentation*, 2008, Vol. 64 Iss: 5.
6. Rus Flaviu Calin. *Introducere în știința comunicării și a relațiilor publice*. Iași: Institutul European, 2002.
7. Stănciugelu I. *Măștile comunicării. De la etică la manipulare și înapoi*. București: Tritonic, 2009.
8. Stănciugelu S. *Logica manipulării. 33 de tehnici de manipulare politică românească*. București: C. Beck, 2010.
9. Warren A.M., Sulaiman A., Jaafar N.I. *Social media effects on fostering online civic engagement and building citizen trust and trust in institutions*. În: *Government Information Quarterly*, 2014, Vol. 31, no. 2.

ASOCIAȚIA ROMÂNĂ DE ISTORIE A PRESEI: DESPRE MEDIA CA OGLINDĂ A SOCIETĂȚII

THE ROMANIAN ASSOCIATION OF PRESS HISTORY: ABOUT THE MEDIA AS SOCIETY'S MIRROR

Cătălin Negoită,

conf. univ. dr. habil.

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

ORCID: 0009-0002-8535-8759

CZU: 070(498)

Abstract:

The Romanian Association of Press History (ARIP) aims to study the history of the press, an insufficiently researched field, for ideological reasons or for lack of interest. The ARIP started in 2007, the date of the first congress at which topics from this sphere of interest were debated. Since then, ARIP has organized 15 congresses, published 15 volumes, including sustained communications, edited the Romanian Journal of Press History and created branches in Moldova, Ukraine, Hungary and the Republic of Serbia, becoming one of the most respectable academic associations.

Keywords: *press, academic association, congresses, research, branches*

Introducere

S-a spus, adesea, că media, de oricare fel ar fi, reprezintă o oglindă a societății, un martor al unei epoci istorice, ce contribuie în mod decisiv la recompunerea tabloului general al societății, în faza ei modernă de dezvoltare.

Există opinia, larg împărtășită în istoriografia românească, conform căreia presa este un instrument extrem de subiectiv în ceea ce privește analizarea unei anumite perioade istorice, în definirea formelor de dezvoltare a societății, în analiza vieții politice, economice, sociale, culturale. Argumentul cel mai des invocat este acela că presa a fost, în orice epocă istorică, nu doar câine de pază al democrației, ci, din nefericire, și „dulău” devotat stăpânilor de sorginte politică și/sau economică. Fără îndoială că, din acest punct de vedere, nu se poate nega un anumit tip de subiectivism dar, întrebăm noi, societatea, în ansamblul ei, nu este subiectivă? Analizând opiniile oamenilor politici, nu constatăm același subiectivism? Cu ce ar fi mai realistă analiza doctrinei și activității practice a unei formațiuni politice, în comparație cu activitatea presei?

Analiza poate merge mai departe, în zona economică, socială, chiar culturală, fapt care demonstrează că putem trage concluzii diferite, analizând curente de opinie diferite. Și atunci, ce e de făcut? Credem că să cunoaștem activitatea presei, să o analizăm minuțios, să o raportăm la realitățile politico-

sociale dintr-o anumită perioadă de timp, să analizăm gradul libertății cuvântului, pentru a putea înțelege de ce aceasta a avut anumite forme de exprimare. Pentru că, într-un fel activează media, într-un regim totalitar/autoritar, fiind cenzurată la maxim, și cu totul alta este situația într-o democrație. Cu alte cuvinte, putem afirma că presa este o oglindă a societății, cu bunele și mai puțin bunele acesteia. Această presă se adresează consumatorilor de media din perioada analizată, prin urmare, se raportează la fenomene, acțiuni, informații care se încadrează în agenda cititorului.

Istoria presei în România comunistă

În România, analiza fenomenului mediatic, din perspectivă istorică, s-a făcut extrem de fragmentar. În perioada comunistă, majoritatea ziarelor și revistelor din interbelic a fost pusă la index, acestea fiind considerate „instrumente de exploatare ale regimului burghezo-moșieresc, de tristă amintire”. Odată cu instaurarea primului guvern procomunist, condus de Petru Groza, la 6 martie 1945, girat de prezența armatei ruse de ocupație, s-a accentuat politica represivă la adresa tipăriturilor și jurnaliștilor considerați a fi „fasciști”, „dușmani ai URSS” și ai tendințelor de democratizare a țării.

După modelul proceselor de la Nürnberg, „la 30 mai 1945 începea, în București, procesul ziariștilor <criminali de război și vinovați de dezastrul țării>, așa cum a fost el intitulat de autoritățile comuniste. Printre cei 12 acuzați se aflau poeții Radu Gyr și Nichifor Crainic, jurnaliștii Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Ilie Rădulescu și mulți alții. Aceștia erau acuzați că susținuseră propaganda regimului Ion Antonescu, instigând la ură rasială, la declanșarea războiului în răsărit și contribuind la dezvoltarea fascismului în România.”¹

Procesul a fost judecat de un ilegal Tribunal al Poporului, iar „acuzatorii publici au fost Constantin Vicol, Alexandra Sidorovici (soția lui Silviu Brucan), Ion D. Ioan și Avram Bunaciu. Desfășurat după modelul proceselor politice sovietice, procesul ziariștilor a fost însoțit de demonstrații ale <oamenilor muncii> din București, care cereau condamnarea la moarte a acuzaților”². În condițiile în care liderii comuniști de la București trebuiau să ofere garanții de loialitate absolută, Kremlinului, pedepsele aplicate au fost deosebit de dure: „Procesul s-a încheiat la 4 iunie 1945, cu sentințe cumplite: Pamfil Șeicaru și Grigore Manoilescu, fugiți din țară, au primit pedeapsa cu moartea, Nichifor Crainic (dispărut la acel moment) și

¹Redacția Cluj24.ro. *File de istorie / Procesul ziariștilor „criminali de război și vinovați de dezastrul țării” – 30 mai 1945*. Cluj-Napoca, 2020. Disponibil: <https://cluj24.ro/file-de-istorie-procesul-ziaristilor-criminali-de-razboi-si-vinovati-de-dezastrul-tarii-30-mai-1945-8959.html> (vizitat

12.03.2023).

² *Ibidem*.

Stelian Popescu au fost condamnați la muncă silnică pe viață, iar ceilalți au primit condamnări între 12 și 20 de ani. Poetul Radu Gyr a fost condamnat la 12 ani de detenție politică.”³

Și ziarele democratice au avut aceeași soartă, în anii de început ai „democrației populare”. Oficiosul țărănist *Dreptatea* a fost interzis în același an 1945, după care, la presiunea cercurilor politice occidentale, a reapărut până la finele anului 1947, când a fost, din nou, interzis, de către comuniști, iar cea mai mare parte a echipei editoriale, alături de toți liderii Partidului Național Țărănesc au intrat în pușcăriile regimului totalitar. Aceeași soartă au avut-o și ziarele celorlalte formațiuni politice democratice, în frunte cu presa Partidului Național Liberal.

Presa de centru stânga, ce fusese interzisă de regimul legionar, apoi de cel al generalului Antonescu, s-a bucurat de puțini ani de aparentă „libertate a cuvântului”. Dacă legionarii o considerau „jidovită”, datorită existenței unui mare număr de jurnaliști de etnie evreiască, comuniștilor li s-a părut că nu este suficient de combativă; în consecință, au închis atât *Dimineața*, cât și *Adevărul* (1951). Ultimul ziar „burghez”, care a rezistat miraculos, a fost *Universul*, care a dispărut în anul 1953, după ce, în anul 1948, fusese naționalizat, fostul director, Stelian Popescu, fiind condamnat în procesul jurnaliștilor „vinovați de dezastrul țării.”

Comuniștii au falsificat grosolan alegerile parlamentare din anul 1946, iar la 30 decembrie 1947, l-au forțat pe Regele Mihai să semneze actul de abdicare, în aceeași zi proclamându-se Republica Populară Română. În condițiile în care întreaga putere politică se afla în mâinile comuniștilor, presa a devenit un instrument de propagandă al noului regim. Marile nume ale presei românești părăsiseră țara sau înfundaseră pușcăriile comuniste, astfel că locul acestora a fost luat de tinerii „jurnaliști” proveniți din rândul clasei muncitoare, care întâreau acest segment al propagandei, alături de puținii jurnaliști de stânga, din perioada interbelică, ce nu fuseseră puși la index de noul regim, pentru „lipsă de fermitate în demascarea dușmanilor politici”. Un întuneric profund s-a lăsat peste ceea ce fusese presa de dinaintea instaurării regimului comunist de esență sovietică, în România. Mai ales în timpul „obsedantului deceniu”, nu se mai vorbea deloc despre ceea ce reprezentase presa interbelică, o presă dinamică, scrisă cu aplomb și talent. Singurele nume aduse în atenție erau cele ale jurnaliștilor de stânga, de la gazetele din Sărindar, dar și despre aceștia se scria fragmentar, deoarece, în ciuda orientării politice, nu se încadraseră în chenarele „jurnalismului comunist.”

³ *Ibidem.*

În țară, cel mai citit ziar era *Scînteia*, oficios al partidului comunist, apărut în ilegalitate, din anul 1931, legalizat odată cu intrarea Armatei Roșii în țară, care l-a avut la cârmă, în primii ani de după război, pe Silviu Brucan, în calitate de redactor-șef adjunct. Acesta va recunoaște, în memoriile sale, editate după căderea comunismului, că echipa redacțională era formată din nepricepuți, unii dintre ei aproape analfabeți, alții nevorbitori de limbă română. Dar textele apărute în *Scînteia* erau vituperante. Iată unul dintre acestea: „Cu elan patriotic, cu o hotărâre nezdruccinată, clasa muncitoare din România pune temelia reconstrucției țării după devastările, jafurile și nelegiuirile bestiale ale călăilor naziști, antonescieni și legionari, pășind cu fermitate la ridicarea României democratice de mâine.”⁴

Cu aceleași formule bombastice opera întreaga presă aflată sub controlul comuniștilor, majoritatea articolelor atacând instituțiile societății interbelice și ridicând în slăvi realizările clasei muncitoare, aflată sub conducerea partidului care, la rândul său era vegheat, îndeaproape, de ochiul vigilent al oamenilor lui Stalin.

În acest peisaj arid, în iunie 1955 va apărea, în *Buletinul Oficial*, „Decretul pentru înlesnirea repatrierii unor cetățeni și foști cetățeni români și amnistierea celor repatriați”. Pentru ducerea la îndeplinire a acestei acțiuni, în vederea scindării opoziției anticomuniste din exteriorul țării, se va înființa Comitetul Român pentru Repatriere, cu sedii la București și Berlin. Comitetul avea un organ de conducere format din 15 membri, președinte fiind numit Constantin Agiu.⁵ Trompeta ideologică a acestui comitet, strict controlat de către Securitate, avea să fie ziarul *Glasul PATRIEI*, care va apărea din 1955 și până în 1972, când Nicolae Ceaușescu decide ca publicația să fie înlocuită cu alta, *Tribuna României*. Publicația prezenta România, exilului românesc, în culori vii, ca fiind o țară în continuă dezvoltare, în care cetățenii se bucură de toate drepturile și libertățile, inclusiv de un sporit nivel de trai, un loc privilegiat, în care spiritul crator se putea afirma, fără opreliști. Însoțite de fotografii sugestive, multe dintre ele retușate, articolele aveau priză la mulți dintre românii aflați în afara granițelor, iar tonul ziarului era cât se poate de convingător: „Știm că foarte mulți dintre voi sunteți încă tot flămânzi, lipsiți de adăposturi omenești și nu aveți ceea ce este mai principal și necesar omului: munca cinstită!”⁶

„*Glasul PATRIEI*, care era complet necunoscut în țară, a avut o echipă redacțională de excepție, condeieri de primă clasă, personalități ale publicisticii

⁴ Silviu Brucan. *Trădătorii clasei muncitoare vor fi nimiciți*. În: *Scînteia*, anul I (1944), nr. 96, 29 decembrie, p. 3.

⁵ Ana Selejan. *Glasul PATRIEI un „cimitir al elefanților” în comunism*. București: Editura Vremea, 2012, p. 10.

⁶ *Veniți acasă!* În: *Glasul PATRIEI*, an 1(1955), nr. 1, 10 decembrie, p. 1.

românești interbelice. Aceștia au imprimat ziarului un stil dinamic, vivace, convingător. Mulți dintre ei schimbaseră zeghea de deținut cu costumul, însă ieșiseră dintr-o închisoare pentru a intra în alta. Pentru că *Glasul PATRIEI* era o închisoare ideologică, un batalion disciplinar în care nu puteai să scrii într-un alt mod decât acela care îți era comandat de către patron. Iar patronul era partidul. Pentru acest proiect cu dublă valență, de a scinda opoziția anticomunistă din exterior și de a convinge o parte dintre românii aflați în Occident să se reîntoarcă acasă au fost reciclate nume sonore, precum Nichifor Crainic ori Radu Gyr, scoși din închisoare și primind șansa de a se reabilita, scriind pentru noua forță politică dominantă, dar și alți proscrisi, precum Constantin Noica, George Călinescu, Constantin C. Giurescu, Păstorel Teodoreanu, P.P. Panaitescu, Vladimir Streinu, Gheorghe Tătărescu, Athanase Joja, Cezar Petrescu, Tudor Arghezi, Șerban Cioculescu, D.D. Roșca, Ovid Crohmălniceanu, Ion Vinea, Henriette Yvonne Stahl, Dumitru Stăniloae⁷ și lista poate continua. Lângă aceste nume se strecurau și apologeții noii orânduiri, precum Zaharia Stancu ori Mihai Beniuc. Au colaborat cu poezii alte nume sonore: Nicolae Labiș, Victor Tulbure, Miron Radu Paraschivescu, Eugen Jebeleanu, Alexandru Andrițoiu, Nicolae Tăutu etc.

Prin urmare, tăcerea era profundă, în România, cu privire la istoria presei. După deschiderea ideologică de la jumătatea anilor '60, când temnițele comuniste s-au golit de deținuți politici, în încercarea regimului de a obține tehnologii avansate din partea Occidentului, au început să apară studii și volume în care era analizată activitatea presei, dintr-o anumită perioadă. Totuși, demn de semnalat, referirile la presă erau strict condiționate de importanța momentului analizat: Revoluția de la 1848, Unirea din 1959, Războiul de Independență, Primul Război Mondial, Marea Unire din 1918 etc. De asemenea, apăreau volume în care era adusă în atenție activitatea „jurnaliștilor progresiști” din interbelicul românesc, dar și cea a jurnaliștilor implicați în punerea bazelor mișcării socialiste în România (Constantin Dobrogeanu-Gherea).

Studierea istoriei presei, după căderea comunismului

În perioada comunistă, disciplina „Istoria presei române” s-a aflat în planul de învățământ al celei mai importante „fabrici de jurnaliști” din România comunistă. „În anul 1966, fosta Școală Superioară de Partid devine Academia de Studii Social-Politice <Ștefan Gheorghiu>, în cadrul căreia funcționa o catedră de

⁷ Ana Selejan, *op. cit.*, p. 9; Cătălin Negoită, „*Tribuna României*” – „*trompeta*” regimului comunist de la București pentru exilul românesc. În: Cătălin Negoită (coord.) *Presa românească în comunism*, volum în curs de apariție la Galați University Press.

Jurnalism, transformată, în anul 1969, în Facultatea de Ziaristică.⁸ Apăruse și un volum, cu același titlu, la Editura Academiei „Ștefan Gheorghiu”⁹, semnat de Constantin Antip, cel care predă această materie. Tot el publicase și alte studii de istoria presei. În ansamblu, însă, activitatea în acest domeniu era extrem de redusă.

După schimbarea de regim din decembrie 1989, lucrurile se modifică radical, în ceea ce privește domeniul de studii „Jurnalism”. În ianuarie 1990 se desființează Academia de Partid „Ștefan Gheorghiu” și apare Facultatea de Jurnalistică, în cadrul Universității București. În anul 2002, „numărul facultăților și al secțiilor de jurnalism ajungea la 22 (acreditate și autorizate) publice și private.”¹⁰ Mii de tineri s-au îndreptat către facultățile de jurnalism, vrăjiți de ineditul profesiei și decizi să devină nume sonore în presa scrisă sau în audiovizual.. În aceste condiții, în programa universitară a facultăților de profil a apărut și disciplina „Istoria presei”. Respectivul cursuri erau predate, la început, de profesori cu pregătire filologică și istorică, domeniile cele mai apropiate de acest subiect. Au apărut, de asemenea, cursuri de istoria presei, scrise de nume cunoscute ale lumii academice: Mircea Popa, Ilie Rad, Marian Petcu, Iulian Negrilă, Vasile Ilinca, Gabriela Nedelcu-Păsărin, Florin Ardelean etc.

Cu toate acestea, domeniul continua să fie insuficient explorat. Singura nișă „de succes” a acestuia era istoria presei literare, care beneficia de atenția filologilor. Pe de altă parte, istoriografia românească plătea, încă, tribut, vechii tendințe de a minimiza rolul presei în studierea și analiza unei epoci istorice. Se simțea nevoia impulsivării publicării studiilor pe acest segment, iar universitarii care au gândit proiectul Asociației Române de Istorie a Presei au avut în vedere exact acest deziderat.

Nașterea Asociației Române de Istorie a Presei

Profesorul universitar Ilie Rad povestește, în primul număr al Revistei Române de Istoria Presei, cum s-a născut ideea asociației: „Ideea apariției acestei reviste aparține colegului nostru, Marian Petcu, de la Universitatea din București. Ea a fost lansată în toamna anului 2006, la Cluj-Napoca, unde a avut loc cel de-al IV-lea Simpozion Național de Jurnalism, cu tema Presa scrisă românească - trecut,

⁸ Marian Petcu. *Învățămintul jurnalistic din România. O cronologie*. În: Ilie Rad (coord.). *Industria media. Învățămintul jurnalistic*. București: Editura Tritonic, 2014, p. 139.

⁹ Constantin Antip. *Istoria presei române*. București: Editura Academiei „Ștefan Gheorghiu”, Facultatea de Ziaristică, 1979.

¹⁰ Marian Petcu, *op. cit.*, p. 141.

prezent și perspective. Tot atunci s-a născut și Asociația Română de Istorie a Presei, care are deja statut juridic.”¹¹

Același Ilie Rad, în editorialul-program din Revista Română de Istoria Presei, explică motivele care au condus la nașterea asociației: „Întinsă pe o durată de peste două secole, presa românească are o istorie cu adevărat fascinantă. [...] În ciuda acestei istorii ilustre, presa noastră nu beneficiază de o abordare științifică, în ansamblul ei”.¹² Autorul susține că analiza istoriei presei românești este importantă din mai multe motive: „Mai întâi, avem obligația de a recupera trecutul nostru cultural, jurnalistic și comunicațional, fără patimă și fără amprente ideologice. În al doilea rând, pentru că se pot identifica articole din reviste mai mult sau mai puțin obscure, la care au colaborat unii dintre cei mai mari scriitori români. [...] În al treilea rând, o cercetare obiectivă poate restabili adevărul despre anumite publicații, adevăr falsificat din rațiuni ideologice. [...] În al patrulea rând, studiile care se vor publica în noua revistă vor fi pietre de temelie pentru zidirea edificiului final, un tratat al presei românești, cum există în toate culturile care se respectă.”¹³

De la ideea profesorului Marian Petcu și până la punerea sa în practică nu a trecut multă vreme, astfel încât, în anul 2007, la cel de-al V-lea simpozion organizat de profesorul Ilie Rad, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, se pun bazele Asociației Române de Istorie a Presei, „o organizație ce promovează studiile și cercetările în domeniul istoriei presei și coordonează preocupările universitare și extra-universitare deja existente în cadrul circumscris disciplinei, în vederea favorizării cunoașterii acesteia și a constituirii unei comunități științifice de specialitate, apte să îndeplinească exigențele cerute în acest domeniu. la nivel internațional”.¹⁴

Din nucleul care a pus în practică acest proiect făceau parte universitarii: Ilie Rad (Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca), care va fi, vreme de opt ani, președintele ARIP, Marian Petcu (Universitatea București), Aurelia Lăpușan (Universitatea „Ovidius” din Constanța), Silvia Grossu (Universitatea de Stat din Moldova), Gabriela Nedelcu-Păsărin (Universitatea din Craiova), Ion Zainea (Universitatea din Oradea), Ioan David (Biblioteca Academiei Române - Filiala Timișoara), Răduț Bîlbîie (Academia Forțelor Terestre Sibiu) etc.

În comunicatul dat publicității, Asociația Română de Istorie a Presei își propunea:

¹¹ Ilie Rad. *La început de drum*. În: *Revista Română de Istoria Presei*, Anul I (2007), nr. 1, p. 5.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Despre noi*. În: *Asociația Română de Istorie a Presei*, site oficial. Disponibil: <https://asociatiaromanadeistoriapresei.ro/> (vizitat la 10.03.2023).

„- coordonarea unei activități științifice constante în domeniu (editarea și difuzarea unei publicații seriale de specialitate, organizarea de simpozioane și congrese);

- încurajarea unui schimb internațional de materiale științifice la nivel instituțional și înlesnirea unei racordări eficiente la mediile științifice internaționale ale cercetătorilor români;

- stabilirea unor legături și a unor colaborări cu alte instituții și asociații cu profil înrudit din țară și străinătate prin organizarea de sesiuni de comunicări și conferințe;

- sprijinirea și stimularea oricăror acțiuni de cercetare și studiu al disciplinei prin acordarea de burse;

- constituirea unei biblioteci care să ofere posibilitatea consultării unor lucrări și periodice de specialitate;

- realizarea unui muzeu al presei românești;

- publicarea de traduceri de specialitate, precum și a unor lucrări originale, sub formă de volume;

- instituirea de premii, organizarea de concursuri.”¹⁵

Boardul director al asociației cuprindea, pe lângă președinte, pe președinții de filiale, organizate pe regiuni istorice, care îndeplineau și funcția de vicepreședinți naționali ai ARIP.

Cu aceste deziderate, Asociația Română de Istorie a Presei pornea la drum, dorind să răzbată în noianul de asociații și organizații profesionale din toate domeniile vieții sociale, economice și culturale, și să devină un punct de reper în cercetarea de specialitate.

În intervalul 2008-2022, Asociația Română de Istorie a Presei a organizat 15 congrese, cu tematici anunțate, la care au participat profesori din învățământul universitar și preuniversitar, cercetători științifici, arhiviști, jurnaliști, bibliotecari, masteranzi și doctoranzi, preoți, alți pasionați de istoria presei. Acest domeniu de graniță între jurnalism și istorie a fost disecat în întâlnirile anuale, la congrese, apoi la conferințele organizate sub egida ARIP, care au îmbogățit semnificativ studiile și cercetările din acest domeniu.

Practica asociației a fost aceea de a organiza congresele în parteneriat cu universități din România, dar și din Republica Moldova și Republica Serbia, la care s-au asociat și alte organisme științifice, academice, culturale.

¹⁵ *Ibidem.*

Activitatea Asociației Române de Istorie a Presei în perioada 2008-2023

Primul Congres Național de Istorie a Presei s-a desfășurat la Arad, în anul 2008, ARIP având partener Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din localitate. Pentru întâia oară erau aduse în fața publicului interesat exclusiv studii privind istoria presei din regiuni istorice diverse ale țării (presa regională din Dobrogea, Basarabia, Banat, Bucovina), presa minorităților etnice, tipuri de manipulare în presă, figuri de jurnaliști, reviste și ziare care au marcat istoria României interbelice etc.

„[...] principala miză științifică a acestei reuniuni este discutarea și definitivarea metodologiei de lucru pentru proiectul Istoria presei din România în date [...]”¹⁶

Volumul congresului de la Arad a apărut la Editura „Vasile Goldiș” University Press, în același an, cu titlul *Studii și cercetări de istorie a presei*.¹⁷

Succesul primului congres a întărit convingerea boardului asociației că se află pe drumul cel bun, drept pentru care, anul următor, în 2009, în colaborare cu Universitatea „Petre Andrei” din Iași, în capitala Moldovei se deschideau lucrările celui de-al doilea Congres Internațional de Istorie a Presei, care avea ca temă „180 de ani de presă românească.”

La manifestarea academică de la Iași au fost înscriși peste 100 de participanți, reprezentând 31 de universități din România, R. Moldova, Ucraina, Bulgaria și Austria, dar și numeroase instituții media, muzee, biblioteci, precum și institute ale Academiei Române, Arhivelor Naționale ori Ministerului Educației. Cu această ocazie a fost făcută o trecere în revistă a etapelor de dezvoltare a presei, în teritoriile istorice locuite de români. „Congresul este consacrat aniversării a 180 de ani de la apariția primelor ziare românești - *Curierul românesc*, editat de Ion Heliade Rădulescu la București și *Albina românească*, editat de Gheorghe Asachi la Iași.”¹⁸

Și acest congres a avut parte de un volum, care cuprindea cele mai interesante comunicări, titlul fiind *Studii și cercetări de istorie a presei II*.¹⁹

¹⁶ Daniel Mureșan. *Sălăjeni la primul Congres Național de Istorie a Presei*. Zalău, 2008. Disponibil: <https://www.magazinsalajejan.ro/cultura/salajeni-la-primul-congres-national-de-istoria-presei> (vizitat la 12.03.2023).

¹⁷ Marian Petcu (coord.). *Studii și cercetări de istorie a presei*, Arad: „Vasile Goldiș” University Press, 2008.

¹⁸ Universitatea Ovidius. *Congres Internațional de Istorie a Presei, 27.03.2009*. Constanța, 2009. Disponibil: <https://www.ziuaconstanta.ro/informatii/universitatea-ovidius-comunicate/congresul-international-de-istorie-a-presei-27-03-2009-252100.html> (vizitat 12.03.2023).

¹⁹ Universitatea „Petre Andrei” din Iași, Asociația Română de Istorie a Presei. *Studii și cercetări de istorie a presei, vol. II*. Iași: Editura Junimea, 2009.

În anul 2010, în colaborare cu Universitatea „Constantin Brâncoveanu”, din Pitești, Asociația Română de Istorie a Presei organiza cea de-a treia ediție a Congresului Internațional de Istorie a Presei, care s-a bucurat de același interes în rândul cercetătorilor din acest domeniu. Tema congresului a fost „Locul presei regionale românești în context european”, iar comunicările susținute au tratat, deopotrivă, aspecte ce țineau de presa scrisă, dar și de radio și televiziune. Organizatorii făceau precizarea că „toate lucrările prezentate, precum și recenziile cărților care se lansează cu această ocazie vor fi publicate într-un volum, ca și în cazul congreselor anterioare, și în *Revista română de istorie a presei*.”²⁰ Volumul congresului de la Pitești a purtat numele *Presa locală și regională românească în context european*.²¹

În 2011, Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a IV-a, a fost găzduit de Universitatea „Ovidius” din Constanța, tema fiind „Presa română interbelică între mitologizare și recuperare critică”. Și de această dată, numărul participanților a trecut de 100, fiind reprezentate 26 de instituții de învățământ superior din România, R. Moldova, Serbia, Olanda și Israel, precum și trei academii, numeroase instituții media, institute de cercetare etc. Cu acest prilej au fost analizate particularitățile jurnalismului interbelic, precum și subiecte punctuale, precum presa Marii Uniri din 1918, presa religioasă, personalități și publicații de renume ale perioadei interbelice. „În premieră, anul acesta, în cadrul congresului, a fost instituit premiul pentru jurnalism ce poartă numele lui Nicolae Sever Cărpinișan – primul jurnalist licențiat al României. Primul laureat al acestui premiu a fost desemnat comandorul Marian Moșneagu, pentru performanțele sale jurnalistice și cercetare în domeniul istoriei marinarești.”²²

Și de această dată a fost editat un volum care cuprindea comunicările prezentate la manifestarea academică.²³

În anul 2012, Congresul Internațional de Istorie a Presei, ediția a V-a, s-a desfășurat la Chișinău, grație parteneriatului dintre ARIP și Universitatea de Stat din Moldova, tema abordată fiind „Mass-media, între document și interpretare”.

²⁰ Anca Chicu. *Al treilea Congres Național de Istorie a Presei, găzduit de Pitești*. Constanța, 2010. Disponibil: <https://m.ziuaconstanta.ro/stiri/cultura/al-treilea-congres-national-de-istorie-a-presei-gazduit-de-pitesti-87242-272314.html> (vizitat 12.03.2023).

²¹ Gabriela Rusu-Păsărin (coord.). *Presa locală și regională românească în context european*. Pitești: Editura Independența Economică Publishing, 2010.

²² *Adevărul*, Congres Național de Istorie a Presei la Constanța. București, 2011. Disponibil: <https://adevarul.ro/stiri-locale/constanta/congres-national-de-istorie-a-presei-la-constanta-934154.html>, (vizitat 12.03.2023).

²³ Aurelia Lăpușan, Cristina Lazăr. *Presa română interbelică între mitologizare și recuperare critică*. Constanța: Ovidius University Press, 2011.

La congres a fost, din nou, trecută ștacheta celor 100 de participanți, fiind reprezentate peste 20 de universități, patru academii și numeroși alți participanți din România, R. Moldova, Ucraina, Elveția, Belgia și Spania. Au fost prezentate comunicări ce vizau metodologia predării jurnalismului, istoria presei basarabene, relația dintre media și politică, impactul new media asupra jurnalismului tradițional. Cu acest prilej, Silvia Grossu, președintele filialei Basarabia a Asociației Române de Istorie a Presei, avea să spună, într-un interviu: „Este un domeniu atât de puțin cercetat, istoria presei, și cu trecerea timpului presa capătă un statut de document credibil, de document căutat și în acest context trebuie să depunem multe eforturi și să cumulăm aceste eforturi ca să salvăm acest patrimoniu, buchia scrisă, realitatea redată ca de cronicari în paginile acestor ziare care dispar tot mai mult.”²⁴ Volumul congresului a apărut, în același an, la Chișinău.²⁵

Următorul Congres Internațional de Istorie a Presei s-a desfășurat la București, în anul 2013, în organizarea ARIP și a Universității București, Muzeului Național al Literaturii Române, tema manifestării fiind „Elita culturală și presa”. „Între subiectele propuse dezbaterii se numără: delimitări teoretice și metodologice în cercetarea istoriei presei, presa și elita în spațiul cultural românesc înainte de 1918, <mobilitatea elitelor> și evoluția presei în perioada interbelică, noua elită culturală și presa în comunism și postcomunism, scriitorii gazetari și publicațiile culturale *de direcție*, publicistica militarilor, elita și presa din diaspora.”²⁶

Volumul congresului a apărut la prestigioasa Editură Tritonic din București.²⁷

În anul 2014 se împlinea un secol de la debutul Primului Război Mondial, drept pentru care, ediția a VII-a a Congresului Internațional de Istorie a Presei, desfășurată la malul Dunării, având ca organizatori Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați și ARIP, a tratat această tematică. A fost o ediție cu un număr record de participanți, veniți din toate regiunile istorice locuite de români și un bun prilej, pentru cei prezenți, de a afla amănunte inedite despre modul în care a reflectat presa românească a începutului de secol XX, declanșarea Marelui Război, dar și despre

²⁴ Alexandru Canțir, Liliana Barbăroșie. *Istoria presei și presa în istorie*. Republica Moldova, 2012. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/24560655.html> (vizitat 12.03.2023).

²⁵ Silvia Grossu (coord.). *Mass-media, între document și interpretare*. Chișinău: Centrul editorial-poligrafic al USM, 2012.

²⁶ Altmariuspress, *Congresul Național de Istorie a Presei, Ediția a VI-a, București, 18-20 aprilie 2013*. 2013. Disponibil: <https://altmarius.ning.com/profiles/blogs/congresul-national-de-istorie-a-presei-editia-a-vi-a-bucuresti-18> (vizitat 12.03.2023).

²⁷ Răduț Bilbiie, Florin Șperlea, Mihaela Teodor (coord.). *Jurnalismul o preocupare a elitei*. București: Editura Tritonic, 2013.

participarea României la acest conflict, în scopul reîntregirii naționale. Nu a fost omisă presa minorităților, mai ales cea germană și maghiară din Transilvania și Banat, modul în care jurnaliștii imperiului au relatat despre intrarea Bucureștiului, în conflict. „În cadrul festiv al evenimentului s-au acordat câteva premii, obișnuite la congresele ARIP. Astfel, Premiul <Nicolae Sever Cărpinișan> a fost acordat lui Radu Macovei, pentru întreaga activitate jurnalistică. Express TV Galați a acordat premiul <Între oglinzi paralele> jurnalistului Nicolae Melinescu, iar Biblioteca Județeană V.A. Urechia a conferit Premiul <Urechia> conf. univ. dr. Marian Petcu, de la Universitatea din București, în vreme ce Filiala ARIP din Republica Moldova a acordat, prin reprezentantul său, conf. univ. dr. Maria Danilov, de la Academia de Științe a Moldovei, o distincție pentru Aurelia Lăpușan, președintele Filialei Dobrogea a ARIP.”²⁸

Volumul congresului de la Galați a apărut în anul 2015, la Editura Tritonic din București²⁹ și a primit premiul Fundației „Magazin istoric” pentru cea mai bună carte de istorie a celui an, alături de alte câteva apariții editoriale, semnate de istorici de renume din România.

Manifestarea științifică din anul 2015 a avut loc în Crișana, în „regia” Universității din Oradea și a Asociației Române de Istorie a Presei. Tema acestui congres a fost „Presa culturală”, evenimentul fiind dedicat împlinirii a 150 de ani de la înființarea prestigioasei reviste *Familia*. Ariile tematice au fost: evoluții și tendințe în presa literară, presa culturală și cenzura, polemici găzduite de revistele culturale, precum și criza de statut a revistelor culturale, după căderea comunismului. „Profesorul Ioan Rad, directorul ARIP, a anunțat că elementul de noutate al congresului din acest an îl reprezintă constituirea filialei asociației în Ungaria.”³⁰ Volumul congresului de la Oradea a apărut la editura universității din localitate.³¹

Anul 2016 i-a reunit pe participanții la cel de-al IX-lea Congres Internațional de Istorie a Presei în capitala Banatului, manifestarea fiind organizată de ARIP, în colaborare cu Academia Română, filiala Timișoara. Tema acestei ediții

²⁸ NapocaNews, *Al VII-lea Congres Național de Istorie a Presei*. Cluj-Napoca, 2014. Disponibil: <http://www.napocanews.ro/2014/04/al-vii-lea-congres-national-de-istorie-a-presei-2.html> (vizitat 12.03.2023).

²⁹ Cătălin Negoită, Zanfir Ilie (coord.). *Presa Primului Război Mondial*. București: Editura Tritonic, 2015.

³⁰ V.B., *Presa culturală, celebrată de Asociația Română de Istorie a Presei*. București, 2015. Disponibil: <https://www.rador.ro/2015/04/24/presa-culturala-celebrata-de-asociația-romana-de-istorie-a-presei/> (vizitat 12.03.2023).

³¹ Ion Zainea, Ioan Laza, Beata Menesi, Carmen Ungur-Brehoi (coord). *Presa Culturală*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2015.

a fost „Tradiții ale presei științifice”, fiind analizată tipologia publicațiilor științifice, la 150 de ani de la înființarea Academiei Române. Ariile abordate au fost: „limbajul presei științifice, mass-media științifice, informația științifică în era Internetului, reviste de popularizare a științei, popularizarea mediatică a științei, figuri de jurnaliști din domeniul revistelor științifice.”³² Volumul congresului de la Timișoara a apărut la Editura Academiei Române și Editura David Press Print.³³

Cu ocazia acestui eveniment a fost înființată o filială a ARIP în Voivodina (R. Serbia), președinte fiind ales academicianul Costa Roșu. Tot acum a fost aleasă noua conducere a Asociației Române de Istorie a Presei, funcția de președinte revenindu-i conf. dr. Cătălin Negoită, de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

Cel de-al X-lea Congres Internațional de Istorie a Presei s-a desfășurat la Cluj-Napoca, în anul 2017, în organizarea Universității Babeș-Bolyai și a ARIP, tema fiind „Tradiții ale presei religioase din România”. Au fost analizate teme privind „Presa religioasă, de la începuturi până azi, contribuția unor personalități la dezvoltarea presei religioase, presa ecleziastică, reper spiritual, științific și cultural, particularități culturale și politice ale presei religioase, limbajul presei religioase, presa religioasă și mediul on-line, presa religioasă și cenzura.”³⁴ Și această manifestare academică s-a bucurat de participarea unui număr mare de universitari, dar și a unor academicieni de renume, printre care Ioan Aurel Pop, la acea vreme, rector al Universității Babeș-Bolyai.

Volumul congresului, intitulat *Tradiții ale presei religioase*³⁵, a apărut în coordonarea profesorilor Ilie Rad și Carmen Țăgșorean.

Următoarea ediție a Congresului Internațional de Istorie a Presei a avut loc la Arad, în anul 2018, anul împlinirii unui secol de la făurirea României Mari. Manifestarea științifică a fost organizată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad și Asociația Română de Istorie a Presei, iar tema congresului a purtat numele „Presa Marii Uniri”, care va fi și titlul volumului editat în coordonarea lui Marius Grec.³⁶ Ariile tematice au fost: precursori ai Marii Uniri, discursul pro-

³² Admin. *Congresul Național de Istorie a Presei ediția a IX-a*. 2016. Disponibi: <https://magazinistoric.ro/congresul-international-de-istorie-a-presei-editia-a-ix-a/> (vizitat 12.03.2023).

³³ Ioan David, Viviana Miliivoievici (coord.). *Tradiții ale presei științifice*. București: Editura Academiei Române, Timișoara: Editura David Press Print, 2016.

³⁴ *Societatea de Științe Istorice din România*. *Congresul Național de Istorie a Presei 2017*. București, 2017. Disponibil: <https://ssir.ro/blog/2017/01/06/congresul-national-de-istorie-a-presei-2017/> (vizitat 12.03.2023).

³⁵ Carmen Țăgșorean, Ilie Rad (coord.). *Tradiții ale presei religioase*. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2017.

³⁶ Marius Grec (coord.). *Presa Marii Uniri*. Arad: „Vasile Goldiș” University Press, 2018.

unionist în presă, rolul minorităților etnice în realizarea unirii, presa străină despre făurirea României Mari, periodice și jurnaliști implicați în opera de desăvârșire a unității naționale. „În deschiderea ședinței inaugurale a congresului, care a avut loc în Sala Regele Ferdinand a Palatului administrativ al municipiului Arad, ÎPS Timotei Sevițiu, arhiepiscop al Aradului, a aprins 'Candela Marii Uniri', arădenii dorind în acest fel să arate întregii lumi că în urmă cu 100 de ani aici s-au pus bazele Marii Uniri.”³⁷

Anul 2019 a fost momentul în care specialiștii și cercetătorii istoriei presei s-au întâlnit în capitala Moldovei, gazdele congresului fiind Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și Asociația Română de Istorie a Presei. Tema manifestării a purtat numele „190 de ani ce presă în spațiul de limbă română (1829-2019)”. Printre ariile de interes s-au numărat: „Țările Române și teritoriile locuite de români - circumstanțe economice, sociale, politice și culturale ce încurajează apariția și dezvoltarea presei, programele editoriale - manifeste ale spiritului antreprenorial în jurnalismul autohton, influențe străine, modele culturale în evoluția presei, în deceniile de până la Unire, jurnaliști-pionieri în țările române, jurnaliști/scriitori reprezentativi, în presa începuturilor, presa emigrației (1848-1852), presa unionistă, presa antiunionistă, relația presă - Putere, în spațiul românesc, controlul publicațiilor, cenzura, libertatea presei, presa minorităților naționale în anii începuturilor, economia presei - logici comerciale și presiuni cenzoriale în presa începuturilor, circulația/distribuția presei, a tipăriturilor, până la Războiul de Independență, haina grafică a presei în anii de până la Războiul de Independență, începuturile ilustrației de presă, în spațiul românesc, începuturile publicității în presa de limbă română, Iașiul cultural și publicațiile sale memorabile.”³⁸

La congres a fost decernat, pentru prima oară, premiul „Maria Danilov”, instituit de filiala Basarabia a ARIP, în memoria colegei și neobositei cercetătoare de la Chișinău, plecată, prematur, dintre noi. Volumul congresului a fost coordonat de profesorii Gheorghe-Ilie Fârte și Rareș Obadă.³⁹

Cel de-al XIII-lea Congres Internațional de Istorie a Presei s-a desfășurat, în anul 2020, în Muntenia, în organizarea Universității din Pitești și a ARIP. A fost

³⁷ Agerpres, *Arad: Rolul presei în perioada Marii Uniri, tema dezbătută de participanții la Congresul internațional de istorie a presei*. București, 2018. Disponibil: https://www.agerpres.ro/cultura/2018/04/20/arad-rolul-presei-in-perioada-marii-uniri-tema-dezbatuta-de-participantii-la-congresul-international-de-istorie-a-presei--95003?fb_comment_id=1754250031301837_1754277361299104 (vizitat 12.03.2023).

³⁸ Balkan History Association, *Al XII-lea congres internațional de istorie a presei (12-13 aprilie 2019)* București, 2018. Disponibil: <https://www.balkan-history.com/877/> (vizitat 12.03.2023).

³⁹ Gheorghe-Ilie Fârte, Rareș Obadă (coord.). *190 de ani ce presă în spațiul de limbă română (1829-2019)*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 2019.

un congres atipic, deoarece, din cauza pandemiei, lucrările manifestării s-au desfășurat online. A fost abordată o temă la ordinea zilei, „Audiovizualul o istorie recentă (1928-2020)”. Direcțiile de cercetare au fost: „Începuturile radiofoniei, studii monografice, personalități reprezentative pentru perioada pionieratului, radiodifuziunea începuturilor, diversificarea emisiunilor - politică, de informare generală, pentru femei, științifice, medicale, religioase, de divertisment, 1928, 1956, 1990: România și teritoriile locuite de români - circumstanțe economice, sociale, politice și culturale ce încurajează apariția și dezvoltarea audiovizualului sau programele editoriale, influențe străine, modele culturale în evoluția presei audiovizuale.”⁴⁰

Întâlnirea de la Pitești a constituit o veritabilă reușită, ținând cont de condițiile vitrege de desfășurare, însă determinarea și entuziasmul participanților au învins pandemia. Volumul congresului a fost coordonat de către profesoara Delia Duminică, de la Universitatea din Pitești⁴¹ și a apărut la Editura Tritonic din București.

Se spera că următoarea ediție a congresului, cea de la Galați (a XIV-a), din 2021, va avea un deznodământ fericit în ceea ce privește participarea în format fizic. Din păcate, organizatorii, Universitatea „Dunărea de Jos” și ARIP, deși au mutat perioada de desfășurare a congresului, din primăvară, în toamnă, au fost siliți să transfere manifestarea în mediul online, în ultimul moment, din cauza condițiilor pandemice. Cu toate acestea, congresul a fost un real succes, la el participând 112 cercetători și cadre didactice, jurnaliști, arhiviști din zece țări. Tema întâlnirii științifice a fost: „Presa românească în perioada 1945-1989”.

În deschiderea lucrărilor congresului, președintele ARIP și organizatorul congresului de la Galați, conf. dr. habil. Cătălin Negoită, a declarat: „Manifestarea urmărește valorificarea fondurilor documentare relative la apariția și evoluția presei comuniste, în timpul și după cucerirea puterii politice de către Partidul Comunist din România, la condiția jurnalistului, obligat să se supună directivelor impuse de către decidenții politici, la modul în care a funcționat cenzura, la schimbarea limbajului jurnalistic și apariția limbii de lemn, la relația dintre presa românească și puterea politică.”⁴²

⁴⁰ G.R., *Istoria recentă a audiovizualului, tema Congresului Internațional de Istorie a Presei*. București, 2020. Disponibil: <https://www.rador.ro/2020/09/19/istoria-recenta-a-audiovizualului-tema-congresului-international-de-istorie-a-presei/> (vizitat 12.03.2023).

⁴¹ Delia Duminică (coord.). *Audiovizualul o istorie recentă*. București: Editura Tritonic, 2020.

⁴² Valentin Trușău. *Congresul Internațional de Istorie a Presei are loc la Galați. Presa românească în perioada 1945-1989, subiect de dezbatere*. București, 2022. Disponibil pe: <https://adevarul.ro/stiri-locale/galati/congresul-international-de-istorie-a-presei-are-2121488.html> (vizitat 12.03.2023).

Volumul congresului de la Galați, o lucrare monumentală, ce cuprinde peste 50 de comunicări, selectate dintre cele peste 100 prezentate la manifestarea academică, ce poartă titlul *Presa românească în comunism*, este sub tipar, la Galați University Press, fiind coordonat de Cătălin Negoită.

La congresul de la Galați au avut loc alegeri pentru conducerea Asociației Române de Istorie a Presei, conf. dr. habil. Cătălin Negoită, de la Universitatea „Dunărea de Jos”, fiind ales, în unanimitate, pentru exercitarea unui nou mandat de președinte. Totodată, au fost aleși noii vicepreședinți ai ARIP.

Anul 2022 a adus bucuria revederii colegilor din marea familie a Asociației Române de Istorie a Presei, congresul desfășurându-se în Serbia, la Novi Sad, Capitală Culturală Europeană. Organizatori au fost Universitatea din Novi Sad și Asociația Română de Istorie a Presei. Tema congresului a purtat numele „Presa românească din diaspora și exil”, iar ariile de interes au fost: „Presa exilului românesc - etape de dezvoltare, presa minorităților românești din afara granițelor, presa românească din afara granițelor în era digitalizării, presa culturală a diasporei și exilului, presa minorităților românești: forme noi de expresie în discursul literar și non-literar, reviste de succes ale diasporei și exilului, deontologie și etică jurnalistică în presa diasporei și exilului, noile tendințe de exprimare ale diasporei române, în social media, imaginea României în presa editată în afara granițelor țării.”⁴³

La congres au participat universitari, cercetători, jurnaliști din opt țări, iar tematica diversă a atras atenția colegilor, care au pendulat de la un panel la altul. Cu această ocazie, Departamentul de Limbă și literatură română din cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Novi Sad a primit premiul „Maria Danilov”, la aniversarea a 40 de ani de existență. Trofeul, care este o copie a statuii lui Ștefan cel Mare și Sfânt, a fost înmănat colegelor noastre Virginia Popovici și Ivana Ivanici, iar spiritul domnitorului a parcurs întregul spațiu locuit de români, de la Chișinău la Novi Sad. Manifestarea s-a bucurat de prezența ambasadorului României în Republica Serbia, Silvia Davidoiu. Volumul congresului se află în pregătire, la o editură din Serbia.

Congresul Internațional de Istorie a Presei din acest an se va desfășura, în luna septembrie, la Timișoara, Capitală Culturală Europeană 2023, tema fiind „Presa studentască și școlară din România”.

⁴³ Al XV-lea Congres Internațional de Istorie a Presei, Novi Sad, 16-17 septembrie 2022. Cluj-Napoca, 2022. Disponibil pe: <https://asociatiaromanadeistoriapresei.ro/4299-2/> (vizitat 12.03.2023).

Pe măsură ce congresele ARIP adunau tot mai mulți participanți, organizatorii au dorit să ofere o cotă ridicată de audiență, prin invitarea unor personalități ale vieții culturale, care să conferențeze, în deschiderea manifestărilor academice. De-a lungul anilor, au fost prezenți la congresele asociației și au rostit discursuri zece academicieni: Eugen Simion, Marius Sala, Răzvan Theodorescu, Ioan Aurel Pop, Mihai Bărbulescu, Nicolae Edroiu, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Dan Berindei, Alexandru Zub.

Asociația Română de Istorie a Presei acordă, anual, două premii, universitarilor, cercetătorilor ori jurnaliștilor care s-au remarcat, în cercetarea de specialitate: Premiul „Nicolae Sever Cărpinișan” (filiala Dobrogea) și Premiul „Maria Danilov” (filiala Basarabia). De asemenea, ARIP are un site (asociatiaromanadeistorieapresei.ro) și editează *Revista Română de Istoria Presei*, din anul 2007. În acest moment, este sub tipar un număr special al revistei, de 500 de pagini, redactorul-șef al publicației fiind Răduț Bîlbîie, iar director Cătălin Negoită.

Concluzii

Asociația Română de Istorie a Presei și-a câștigat un binemeritat loc în galeria organizațiilor academice cu activitate constantă, în vederea umplerii golurilor serioase în domeniu, a contribuit la reconstituirea unui impresionant puzzle, ce cuprinde oameni, locuri, idei, publicații. Asociația numără, în acest moment, peste 100 de membri, are numeroase personalități în calitate de membri de onoare, este coorganizator al altor manifestări științifice, naționale și internaționale, în colaborare cu academii, universități, institute de cercetare din spațiul istoric românesc. Filialele din R. Moldova, R. Serbia, Ungaria, Ucraina, funcționează cu succes, iar în acest moment se intenționează deschiderea unor noi filiale, în Austria, Israel, Franța și Statele Unite ale Americii.

ARIP are ușile deschise pentru orice pasionat de istoria presei care dorește să intre în rândurile sale, iar faptul că, în ultimii ani, mulți tineri cercetători au devenit membri ai asociației nu poate decât să ne bucure. Este un semnal clar că istoria presei și-a găsit locul în cadrul cercetării academice de ținută și că reușitele sale, concretizate în studiile publicate, întăresc importanța acestui domeniu de graniță între istorie și presă.

Bibliografie

Monografii:

1. ANTIP C. *Istoria presei române*. București: Editura Academia „Ștefan Gheorghiu”, Facultatea de Ziaristică, 1979. 320 p.

2. BÎLBÎE R., ȘPERLEA F., TEODOR M. (coord.). *Jurnalismul o preocupare a elitei*. București: Editura Tritonic, 2013. 428 p.
3. DAVID I., MILIVOIEVICI V. (coord.). *Tradiții ale presei științifice*. București: Editura Academiei Române, Timișoara: Editura David Press Print, 2016. 604 p.
4. DUMINICĂ D. (coord.). *Audiovizualul o istorie recentă, (1928-2020)*. București: Editura Tritonic, 2021. 464 p.
5. FÎRTE G.I., OBADĂ R. (coord.). *190 de ani de presă în spațiul de limbă română (1829-2019), Lucrările celui de-al XII-lea Congres de Istorie a Presei Românești*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 2019. 452 p..
6. GREC M. (coord.). *Presa Marii Uniri*. Arad: „Vasile Goldiș” University Press, 2018. 536 p.
7. GROSSU S. (coord.). *Mass-media: între document și interpretare, Studii de cercetări și istorie a presei*. Chișinău: Centrul editorial-poligrafic al USM, 2012. 464 p.
8. LĂPUȘAN A., LAZĂR C. *Presa română interbelică între mitologizare și recuperare critică, Studii de cercetări și istorie a presei prezentate la cel de-al IV Congres Național de Istorie a Presei*. Constanța: Ovidius University Press, 2011. 288 p.
9. NEGOIȚĂ C., ILIE Z. (coord.). *Presa Primului Război Mondial*. București: Editura Tritonic, 2015. 596 p.
10. PETCU M., *Studii și cercetări de istorie a presei*. Arad: Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2008. 316 p. .
11. RUSU-PĂSĂRIN G. *Presa locală și regională românească în context european, Studii de cercetări și istorie a presei*. Pitești: Editura Independența Economică Publishing, 2010. 252 p.
12. SELEJAN A. *Glasul PATRIEI un „cimitir al elefanților” în comunism*. București: Editura Vremea, 2012, 168 p.
13. ȚĂGȘOREAN C., RAD I. (coord.). *Tradiții ale presei religioase*. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2017. 784 p.
14. UNIVERSITATEA „PETRE ANDREI” DIN IAȘI, ASOCIAȚIA ROMÂNĂ DE ISTORIE A PRESEI, *Studii și cercetări de istorie a presei, vol. II*. Iași: Editura Junimea, 2009. 416 p.
15. ZAINEA I., LAZA I., MENESI B. UNGUR-BREHOI C. *Presa Culturală*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2015. 431p.

Capitole în monografii și culegeri:

1. PETCU M. *Învățămintul jurnalistic din România. O cronologie*. În: I. RAD (coord.), *Industria media. Învățămintul journalistic*. București: Editura Tritonic, 2014. p. 478.

Articole:

1. BRUCAN S. *Trădătorii clasei muncitoare vor fi nimiciți!*. În: *Scînteia*, anul I (1944), nr. 96, 29 decembrie.
2. RAD I. *La început de drum*. În: *Revista Română de Istoria Presei*, Anul I (2007), nr. 1. ISSN 1843-0309
3. REDACȚIA, *Veniți acasă!* În: *Glasul PATRIEI*, an 1(1955), nr. 1, 10 decembrie.

Surse Web:

1. ADEVĂRUL, *Congres Național de Istorie a Presei la Constanța*. București, 2011. Disponibil: <https://adevarul.ro/stiri-locale/constant/congres-national-de-istorie-a-presei-la-constant-934154.html> (vizitat 12.03.2023).
2. AGERPRESS, *Arad: Rolul presei în perioada Marii Uniri, tema dezbătută de participanții la Congresul internațional de istorie a presei*. București, 2018. Disponibil: https://www.agerpres.ro/cultura/2018/04/20/arad-rolul-presei-in-perioada-marii-uniri-tema-dezbatuta-de-participantii-la-congresul-international-de-istorie-a-presei--95003?fb_comment_id=1754250031301837_1754277361299104 (vizitat 12.03.2023).
3. ALTMARIUSPRESS, *Congresul Național de Istorie a Presei, Ediția a VI-a, București, 18-20 aprilie 2013*. 2013. Disponibil: <https://altmarius.ning.com/profiles/blogs/congresul-national-de-istorie-a-presei-editia-a-vi-a-bucuresti-18> (vizitat 12.03.2023).
4. ARIP, Cluj-Napoca. Disponibil: <https://asociatiaromanadeistoriapresei.ro/> (vizitat 10.03.2023).
5. ARIP, *AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ISTORIE A PRESEI, GALAȚI, 16-17 SEPTEMBRIE 2022*, Cluj-Napoca, 2022. Disponibil: <https://asociatiaromanadeistoriapresei.ro/4299-2/> (vizitat 12.03.2023).
6. BALKAN HISTORY ASSOCIATION, *Al XII-lea congres internațional de istorie a presei (12-13 aprilie 2019)* București, 2018. Disponibil: <https://www.balkan-history.com/877/> (vizitat 12.03.2023).
7. CANȚÎR A. BARBĂROȘIE L, *Istoria presei și presa în istorie*. Republica Moldova, 2012. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/24560655.html> (vizitat 12.03.2023).
8. CHICU A. *Al treilea Congres Național de Istorie a Presei, găzduit de Pitești*. Constanța, 2010. Disponibil: <https://m.ziuaconstant.ro/stiri/cultura/al-treilea-congres-national-de-istorie-a-presei-gazduit-de-pitesti-87242-272314.html> (vizitat 12.03.2023).
9. G.R., *Istoria recentă a audiovizualului, tema Congresului Internațional de Istorie a Presei*. București, 2020. Disponibil: <https://www.rador.ro/2020/09/19/istoria-recenta-a-audiovizualului-tema-congresului-international-de-istorie-a-presei/> (vizitat 12.03.2023).
10. MAGAZIN ISTORIC, *Congresul Național de Istorie a Presei ediția a IX-a*. 2016. Disponibili: <https://magazinistoric.ro/congresul-international-de-istorie-a-presei-editia-a-ix-a/> (vizitat 12.03.2023).
11. MUREȘAN D. *Sălăjeni la primul Congres Național de Istorie a Presei*. Zalău, 2008. Disponibil: <https://www.magazinsalajean.ro/cultura/salajeni-la-primul-congres-national-de-istoria-presei> (vizitat 12.03.2023).
12. NAPOCANNEWS, *Al VII-lea Congres Național de Istorie a Presei*. Cluj-Napoca, 2014. Disponibil: <http://www.napocanews.ro/2014/04/al-vii-lea-congres-national-de-istorie-a-presei-2.html> (vizitat 12.03.2023).
13. REDACȚIA Cluj24.ro., *File de istorie/ Procesul ziariștilor „criminali de război și vinovați de dezastrul țării” – 30 mai 1945*. Cluj-Napoca, 2020. Disponibil: <https://cluj24.ro/file-de-istorie-procesul-ziaristilor-criminali-de-razboi-si-vinovati-de-dezastrul-tarii-30-mai-1945-8959.html> (vizitat 12.03.2023).

14. [SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA](#), *Congresul Național de Istorie a Presei 2017*. București, 2017. Disponibil: <https://ssir.ro/blog/2017/01/06/congresul-national-de-istorie-a-presei-2017/> (vizitat 12.03.2023).
15. TRUFASU V. *Congresul Internațional de Istorie a Presei are loc la Galați. Presa românească în perioada 1945-1989, subiect de dezbatere*. București, 2022. Disponibil pe: <https://adevarul.ro/stiri-locale/galati/congresul-international-de-istorie-a-presei-are-2121488.html> (vizitat 12.03.2023).
16. UNIVERSITATEA OVIDIUS, *Congres Internațional de Istorie a Presei - 27.03.2009*. Constanța, 2009. Disponibil: <https://www.ziuaconstanta.ro/informatii/universitatea-ovidius-comunicate/congresul-international-de-istorie-a-presei-27-03-2009-252100.html> (vizitat 12.03.2023).
17. V.B., *Presa culturală, celebrată de Asociația Română de Istorie a Presei*. București, 2015. Disponibil: <https://www.rador.ro/2015/04/24/presa-culturala-celebrata-de-asociatia-romana-de-istorie-a-presei/> (vizitat 12.03.2023).

PROMOVAREA IDENTITĂȚII CULTURALE EUROPENE ÎN MASS-MEDIA

PROMOTING EUROPEAN CULTURAL IDENTITY IN THE MEDIA

Ludmila Lazarev,

doctor în istorie, conferențiar universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
ORCID: 0000-0002-4394-690X

CZU: 316.752+008(4):070

Abstract

The development of European identity is essential in the process of European integration. It is culture that gives the European glue and can maintain a lasting unity in such a vast diversity. European cultural identity needs promotion in order to bring about changes regarding the adoption of common European values in the lives of citizens and contribute to the Europeanization of the country. The involvement of the media in supporting and promoting European cultural identity is particularly important, given its persuasive potential. How does the audiovisual sector of the Republic of Moldova manage to face the challenges in this process, what are the resources and methods used to maintain citizens' interest in European topics, understanding and experiencing the feeling of Europeanness is the object of this study.

Key-words: European cultural identity, European values, European integration, media, audiovisual sector

Identitatea culturală europeană

Procesul de integrare europeană este unul foarte complex și necesită eforturi susținute pe toate palierele vieții economice, sociale și culturale. Sprijinul pentru integrarea europeană și legitimitatea democratică a Uniunii Europene sunt dependente de dezvoltarea unui atașament colectiv față de Europa, de sentimentul de apartenență la identitatea europeană. Identificarea cu Europa, fie ca identitate individuală, fie colectiva, se transpune adesea într-un sentiment de europenitate adăugat identității naționale. Declararea opțiunii europene a Republicii Moldova, ca și cea a altor țări, semnifică, „*de altfel, poate că este mai puțin vorba să sperăm într-un transfer complet, cât să obținem trezirea unei duble apartenențe, la propria Națiune și la Europa, așa cum ne putem simți în același timp cetățeni ai unui stat și îndrăgostiți (atașați) de regiunea în care locuim*”¹. Astfel, putem afirma, că identitatea europeană se află în raport de complementaritate cu identitatea națională, dobândind o amploare mai mică sau mai mare în funcție de context și de caracteristici individuale.

¹ René Girault, *Răsunurile unei cercetări istorice asupra identității și conștiinței europene în secolul al XX-lea*. În: *Identitate și conștiință europeană în secolul al XX-lea*. București: Curtea Veche Publishing, 2004, p.12.

Dezvoltarea și asumarea identității europene are loc diferit în funcție de dimensiunea identitară predominantă: civică (vizează identificarea cetățenilor cu UE în calitatea sa de cadru instituțional, politic și economic din care decurg anumite drepturi și obligații), instrumentală (vizează avantajele integrării) și cea culturală. Identitatea culturală se referă la moștenirea culturală a continentului și valorile împărtășite la nivel european.² Deși, se consideră că aspectele identitare civice și instrumentale predomină în rândul cetățenilor, totuși rezerve mai profunde de atașament, de loialitate și susținere derivă dintr-un sentiment al unui noi comun care include identitatea culturală.

Identitatea culturală europeană se întemeiază pe valorile comune pentru majoritatea europenilor: tradiția greco-romană, etica iudeo-creștină, umanismul și individualismul renescentist, raționalismul și știința iluminismului, tradiția drepturilor civile, democrația și statul de drept. Astfel, destinul istoric comun și patrimoniul cultural, care se caracterizează prin diversitate, reprezintă repere importante ale identității culturale europene. Recunoașterea diversității culturale precum și valorificarea acesteia contribuie la facilitarea comunicării interculturale și reprezintă o latură importantă a identității europene.

Societatea europeană se întemeiază pe o conștiință europeană formată în timp, implementată prin educație, consiliere, informare despre istoria europeană, despre valorile realizate pe continent, care este o lume a culturii. Conștiința europeană sau ideea europeană prin încărcătura emoțională, a devenit referință identitară suficient de atrăgătoare ca „să mobilizeze imaginația elitelor și entuziasmul popular.”³

Actualmente, una dintre prioritățile de bază ale Republicii Moldova este integrarea europeană, iar formarea conștiinței europene și respectiv a identității culturale europene reprezintă un ingredient cheie în acest proces.

Rolul mass-media în construirea identității europene

Cu cât cetățenii sunt mai informați despre realitatea europeană, cu atât poate crește și nivelul de înțelegere și de implicare privind aspectele europene, laolaltă cu sprijinul pentru proiectul european. Astfel, prin creșterea vizibilității subiectelor europene, oferirea contextualizării europene, promovarea actorilor europeni și asigurarea bazei informaționale necesare dezbaterii și implicării

² Michael Bruter. *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005, p.110-111.

³ Europenii în 2016: percepții și așteptări, combaterea terorismului și a radicalizării.

Eurobarometrul special al Parlamentului European. Studiu.

<http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/20160623PVL00111/Euro-penii-în-2016-percepții-și-așteptări-lupta-împotriva-terorismului-și-a-radicalizării> (accesat la 15.03.2023).

cetățenilor în discuții, beneficiind de schimburi culturale prin filme, programe etc, mass-media contribuie la consolidarea procesului de europenizare și la formarea identității europene. În acest studiu ne propunem să identificăm rolul și locul subiectelor ce vizează identitatea culturală europeană a țării în fluxul produselor mediatice televizuale din Republica Moldova.

Chiar dacă timp de jumătate de secol comunitatea europeană s-a fundamentat pe criterii economice și politice, dar nu culturale, treptat, de-a lungul timpului, s-a adăugat un strat „european” identităților naționale, nu în ultimul rând datorită tipului de comunitate culturală cotidiană la care a contribuit televiziunea încă de la începutul anilor 50.⁴

Astăzi se pare că dimensiunea culturală și media sunt aspectele cele mai importante pentru dezvoltarea identității europene. Potențialul mass-media este extrem de mare, fiind capabil de influența percepțiile asupra procesului de integrare europeană. Astfel, atitudinile față de UE pot include sentimente de afiliere la identitatea europeană, sentimente de reticență, de teamă cu privire la influența europenizării în planul culturii naționale, reacții față de performanța și funcționarea democratică a instituțiilor europene, față de aspectele utilitariste ale integrării, aceste atitudini fiind modelate de încadrările mediatice și determinând creșterea sau retragerea sprijinului pentru viitorul european.

Conform datelor prezentate în Barometrul de Opinie Publică din noiembrie 2022, realizat de CBS-Research la comanda Institutului de Politici Publice, cu referire la integrarea europeană opiniile respondenților sunt împărțite, însă predominante rămân a fi cele care susțin procesul de integrare. La întrebarea: Dacă duminica viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Dvs. ați vota pentru sau contra?, 50,9% ar vota pentru, 30,2%– ar vota contra, 3,9%– nu ar participa, 14,0%– sunt indeciși și 1,0%– nu au dat un răspuns⁵. În raport cu anul 2013 numărul populației cu înclinații proeuropene a crescut cu circa 3%, iar luând în considerație marja de eroare de $\pm 3\%$, a rămas practic la același nivel. Implicarea activă a mass-mediei în procesul de valorificare a opțiunii de integrare europeană a Republicii Moldova este condiționată și de necesitățile cetățenilor care au devenit tot mai interesați de

⁴ Jostein Gripsrud. *Television and the European Public Sphere*. În: *European Journal of Communication*, 2007, Vol. 22(4), p. 479: [https://www.researchgate.net/publication/249720769 Television and the European Public Sphere](https://www.researchgate.net/publication/249720769_Television_and_the_European_Public_Sphere) (accesat la 10.03.2023).

⁵ Barometrul de opinie publică. Republica Moldova, noiembrie 2022. https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2022/BOP_11.2022_final.pdf (accesat la 13.02.2023).

anumite aspecte ale acestui subiect. Gradul de informare a acestora reprezintă și conștiința politică, ce comportă un caracter dual, dihotomic și cuprinde elemente conștientizate, raționale, valorice, normative, dar și subconștiente, iraționale și afective. Totodată, vom menționa faptul că mass-media poate contribui la dezvoltarea identității europene doar în concordanță cu implementarea unor reforme social-economice și politice vitale pentru parcursul european al țării și pentru bunăstarea fiecărui cetățean.

În contextul promovării valorilor democratice ale societății europene, a pluralismului mediatic, este nevoie de a asigura un spațiu informațional securizat ca o condiție indispensabilă pentru contracararea propagandei, a informațiilor false și manipulatorii. În Republica Moldova, unde spațiul mediatic este dominat de presa rusă, în special de televiziunile importante din Rusia, această sarcină devenea imposibilă. Ținând cont de faptul că libertatea presei presupune accesul la informație obiectivă și echilibrată, funcționarea fără ingerințe interne și externe a instituțiilor mediatice independente, pe 16 decembrie 2022, Comisia pentru Situații Excepționale (CSE) a decis suspendarea licențelor de difuzare a șase posturi TV: Primul în Moldova, Accent TV, TV6, Orhei TV, RTR Moldova și NTV Moldova, care s-au remarcat prin încălcări ale Codului Serviciilor Media Audiovizuale al Republicii Moldova. Totodată, a fost interzisă difuzarea emisiunilor cu caracter informativ și analitic din statele care nu au ratificat Convenția privind Televiziunea Transfrontalieră, inclusiv Federația Rusă. Astfel, după aproape 20 de ani de parcurs european al țării au fost întreprinse măsuri palpabile în vederea asigurării unui mediu favorabil pentru promovarea vectorului european prin mass-media.

Modalități de promovarea a identității culturale europene în mass-media

În ultimii zece ani majoritatea posturilor de televiziune și radio din Republica Moldova au avut emisiuni specializate despre integrarea europeană, au tratat pe larg în buletinele de știri subiectele ce țin de relațiile moldo-comunitare: Publika TV – Euro Dicționar; Vocea Basarabiei – Valori Europene; Europa Liberă – Dicționar European și Dialoguri Europene; Portalul de știri Unimedia – Moldova și Lumea. Și alte posturi: Prime TV, Jurnal TV, TV8, Radio Noroc etc., de asemenea, au reflectat subiecte de interes european. Dar dintre toate mass-media se distinge Instituția Publică Națională a Audiovizualului, Compania „Teleradio-Moldova”, care a oferit cele mai multe produse specializate privind Uniunea Europeană și integrarea țării: la TV–*Vector European, Descoperă Europa Ta, ABC-ul Integrării Europene*; la radio–*Obiectiv Europa*. Desigur subiectul integrării adeseori a fost prezent și în talk-show-urile televizate, cum ar fi *Bună seara* la

Moldova 1, *Țara lui Dogaru* la Publica, *Ora expertizei* la Jurnal TV, *Important* la TVC 21, *Orizont european* la TVR Moldova, *Moldova europeană* la Vocea Basarabiei etc.

Pentru a analiza modalitățile de promovare a identității europene în mass-media ne vom referi la televiziune, care conform datelor BOP din noiembrie 2022 rămâne cea mai importantă sursă de informare pentru populația țării(66,8%), în condițiile când încrederea în mass-media este suficient de mare(43,3%).⁶ După cum s-a exprimat Vlad Țurcanu, Directorul General al Companiei Teleradio-Moldova: *"Promovarea intensă a temelor europene poate fi o modalitate prin care oamenii noștri să fie smulși din strânsoarea fatidică a ideologiei sovietice și, mai nou, a propagandei războiului."*⁷

Promovarea identității culturale europene se produce prin diverse modalități, printre care am identificat următoarele:

- promovarea valorilor și principiilor democratice în cadrul știrilor și a emisiunilor de analiză și sinteză, a talk-show-urilor (ex.: Campania "De ce să fiu european?" la Telejurnal, TVR Moldova;
- emisiunile cu caracter educativ-informativ (ex.: *Prin muzică în Europa, Moldova de patrimoniu* – postul public de televiziune Moldova1);
- promovarea culturii și istoriei comune (*Lecția de istorie* – TVR Moldova);
- emisiunile care vizează procesul de integrare europeană a Republicii Moldova în mod explicit (*Vector European* – Moldova1, *Europa Azi* – TVR Moldova);
- promovarea modului de viață european (*Focus Europa-Moldova1*);
- retransmiterea emisiunilor postului *Deutsche Welle* etc.

Pentru a înțelege în ce măsură este promovat vectorul și identitatea europeană în audiovizual ne vom referi nemijlocit la emisiunile din lunile martie-mai 2023 a 3 canale TV de top de unde se informează populația țării, conform rezultatelor BOP, și anume: Jurnal TV (28,1%), Moldova 1 (27,1%), TV8 (20,2%).⁸

Instituția Publică Națională a Audiovizualului, Compania „Teleradio-Moldova”, rămâne a fi principalul actor în spațiul informațional autohton privind promovarea identității europene. În această ordine de idei putem menționa emisiunile: *Vector European*, *Focus Europa*, *Prin Muzică în Europa*, *EU*

⁶Ibidem (accesat la 10.02.2023).

⁷ Vlad Țurcanu. Pagină de Facebook. <https://www.facebook.com/VladTurcanu.PUN/> postare din 7 februarie 2023 (accesat la 10.03.2023).

⁸ *Barometrul de opinie publică. Republica Moldova, noiembrie 2022.* https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2022/BOP_11.2022_final.pdf (accesat la 13.02.2023).

Explainer, *Eurovision*, dar și *Dimensiunea diplomatică*, *Moldovenii de pretutindeni*, *Zona Ars /Nova Ars* etc. Dacă programul *Vector European*, inaugurat în 2004 mai există în grila de emisie, acest lucru se datorează prezentatoarei și autoarei emisiunii Ludmila Barbă, care a depus eforturi considerabile pentru a dezvolta proiectul și a-l transforma dintr-un sumar de știri din viața și activitatea Uniunii Europene într-un talk-show, iar din 2011, într-un veritabil videomagazin. După obținerea statutului de țară candidată la aderarea la Uniunea Europeană emisiunea pune în evidență obiectivele pe care urmează să le realizeze Republica Moldova, etapele procesului de negocieri, eforturile depuse de toți actorii implicați pentru a efectua schimbările inevitabile în procesul de apropiere de comunitatea europeană. Emisiunea este difuzată în *prime time* săptămânal. Un exemplu de reușită este ediția din 29 aprilie 2023⁹, realizată la Dublin, axată fiind pe experiența de aderare a Irlandei la comunitatea europeană, cu participarea reprezentanților ambasadei Republicii Moldova, a diasporei din această țară, prezentând o istorie de succes în dezvoltarea unei țări europene.

Emisiunea *Prin muzică în Europa* promovează muzica și muzicienii, care se integrează în circuitul valorilor europene, din diverse genuri muzicale, în special, din muzica clasică. Emisiunea explorează limbajul universal al omenirii, care are un potențial unic, creativ și de asigurare a coeziunii atât la nivelul societății, cât și pentru fiecare persoană în parte, contribuind la protejarea diversității culturale și dezvoltarea identității europene prin artă.

Evenimentul mediatic de amploare *Eurovision Song Context*, transmis pe larg de postul de televiziune Moldova1 promovează culturile naționale de pe continent și relațiile interumane. El creează o identitate culturală europeană dincolo de Europa geografică, care necesită o nouă concepție a apartenenței europene. Vom menționa totuși că dintre emisiunile cu tematică europeană la Moldova1, doar *Eurovision* se bucură de audiență sporită.

Telemagazinul *Focus Europa*, realizat în coproducție cu televiziunea germană Deutsche Welle, este emisiunea care prezintă istorii de viață și plasează în prim-plan omul și nevoile lui, situațiile cu care se confruntă și soluțiile pe care le găsește. Reportajele filmate în țările europene vin să ne arate viața cotidiană, istorii autentice despre destinele oamenilor, cazuri reflectate incitant și echilibrat. Cultură, diversitate, incluziune, identitate națională, drepturile omului sunt teme abordate în mod profesionist prin storytelling.

⁹ <https://moldova1.md/f/ro/1364> Vectorul European din 29 aprilie 2023 // Dublin – Irlanda (accesat la 10.05.2023).

Deutsche Welle furnizează postului național de televiziune magazine documentare săptămânale, precum *Euromaxx*, *Global 3000*, *Arts 21*, *Check-in*, *La drum*, *Shift*, *World stories*, *Made in Germany*, *Proiecte de viitor* etc. și acordă drepturi de difuzare pentru un ciclu de concerte ale artiștilor europeni, în total 198 ore emisie în primă difuzare anual.¹⁰ Colaborarea cu Deutsche Welle este benefică pentru populația țării în vederea promovării valorilor și modului de viață european, contribuind totodată la creșterea standardelor de calitate a televiziunii autohtone.

La Jurnal TV programul *Cealaltă Basarabie* cu Leanca Grițcan este dedicat diasporei, în care sunt abordate pe larg subiectele de interes, poveștile adevărate și provocările moldovenilor emigranți în special în țările europene. Este o emisiune care abordează problemele societății europene, percepția moldovenilor despre viața în UE în toată complexitatea ei.

Vom menționa că în grila de emisiuni a postului TV8 în perioada martie-mai 2023 nu a existat nici un program dedicat explicit tematicii europene, fiind prezente abordările și valorile civilizației europene la știri, în talk show-urile televiziunii și într-un șir de emisiuni.

Conform datelor sondajului de opinie „Percepția cetățenilor cu privire la procesul de integrare europeană al Republicii Moldova”, realizat în iunie 2023 de către Institutul pentru Politici și Reforme Europene (IPRE), în cooperare cu CBS-AXA la capitolul informării pe marginea procesului de integrare europeană, 46,5% dintre respondenți au menționat că sunt bine și foarte bine informați, iar mai mult de jumătate din respondenți (52,5%) sunt slab informați. Resursele informaționale utilizate cel mai frecvent sunt internetul (46,1%) și televiziunea (40,3%).¹¹

Așadar, reieșind din datele sondajului și analiza conținutului emisiunilor la cele mai vizionate posturi din țară, televiziunile urmează să-și lărgască spectrul modalităților de promovare a cursului european pentru a informa publicul coerent și echidistant, contribuind la consolidarea identității europene.

Concluzii

Identitatea europeană joacă un rol crucial în vederea asigurării sprijinului din partea populației a procesului de integrare europeană. Producția audiovizuală mai mult sau mai puțin explicită despre Europa ar putea servi drept un suport

¹⁰ <https://trm.md/ro/comunicate/colaborarea-intre-compania-teleradio-moldova-si-radiodifuzorul-international-al-germaniei-deutsche-welle-continua>(accesat la 15.06.2023).

¹¹Sondaj de opinie publică „Percepția cetățenilor cu privire la procesul de integrare europeană al Republicii Moldova”, 11 iulie 2023. Chișinău :IPRE, 2023. https://ipre.md/wp-content/uploads/2023/07/Sondaj-de-opinie-publica-IPRE-CBS-AXA_11.07.2023_fin.pdf (accesat la 15.07.2023).

important și necesar în vederea construirii unei identități europene și a unui spațiu public european în Republica Moldova. Atât instituțiile europene și naționale, cât și sistemul mediatic, au datoria de a dezvolta acest sentiment de afiliere la comunitatea europeană deoarece succesul proiectului european depinde de dezvoltarea unei identități împărtășite de cetățenii Uniunii, deși fiecare cetățean percepe și experimentează identitatea europeană în mod diferit.

Media deține un rol central în informarea cetățenilor, în crearea atitudinilor față de Uniunea Europeană și a bazelor care să constituie premisele de pornire în formarea sau consolidarea unui sentiment identitar european, deși analiza practicilor din televiziune și evaluarea cetățenilor privind nivelul de informare despre UE indică o implicare insuficientă a mass-media, în general, și a televiziunii, în particular, în procesul de europenizare, fiind necesară creșterea vizibilității subiectelor europene și a abordărilor dintr-o perspectivă europeană. Promovarea identității culturale europene este o condiție indispensabilă pentru realizarea dezideratului de integrare a Republicii Moldova în UE și este posibilă doar în condițiile asigurării libertății și pluralismului mediatic, a contracarării fenomenelor de propagandă și dezinformare, bazate pe un cadru juridic reformat, a suportului masiv din partea mijloacelor de comunicare în masă în acest proces de durată.

Bibliografie

1. *Barometrul de opinie publică. Republica Moldova, noiembrie 2022*. Chișinău: IPP, 2022. https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/2022/BOP_11.2022_final.pdf (accesat la 13.02.2023).
2. Bruter Michael. *Citizens of Europe? The Emergence of a Mass European Identity*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005.
3. Compania „Teleradio-Moldova”. *Colaborarea între Compania „Teleradio-Moldova” și radiodifuzorul internațional al Germaniei, Deutsche Welle, continuă*. <https://trm.md/ro/comunicate/colaborarea-intre-compania-teleradio-moldova-si-radiodifuzorul-international-al-germaniei-deutsche-welle-continua>(accesat la 15.06.2023).
4. *Europenii în 2016: percepții și așteptări, combaterea terorismului și a radicalizării*. Eurobarometrul special al Parlamentului European. Studiu. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570423/EPRS_STU\(2016\)570423_RO.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/570423/EPRS_STU(2016)570423_RO.pdf) (accesat la 15.03.2023)
5. Girault Rene. Rațiunile unei cercetări istorice asupra identității și conștiinței europene în secolul al XX-lea. În: *Identitate și conștiință europeană în secolul al XX-lea*. București: Curtea Veche Publishing, 2004, p.12-21.
6. Gripsrud Jostein. *Television and the European Public Sphere*. În: *European Journal of Communication*, 2007, Vol 22(4), pp.479–492. https://www.researchgate.net/publication/249720769_Television_and_the_European_Public_Sphere (accesat la 15.07.2023).

7. Moldova1. *Vectorul european din 29 aprilie 2023*// Dublin – Irlanda. <https://moldova1.md/f/ro/1364> (accesat la 10.05.2023)
8. Sondaj de opinie publică „Percepția cetățenilor cu privire la procesul de integrare europeană al Republicii Moldova”, 11 iulie 2023. Chișinău: IPRE, 2023. https://ipre.md/wp-content/uploads/2023/07/Sondaj-de-opinie-publica-IPRE-CBS-AXA-11.07.2023_fin.pdf (accesat la 15.07.2023)
9. Țurcanu Vlad. *Pagină de Facebook*, postare din 7 februarie 2023. <https://www.facebook.com/VladTurcanu.PUN/> (accesat la 10.03.2023).

„ESTETICA SUPRAVIEȚUIRII” ÎN FILMUL DE TELEVIZIUNE *REPETIȚIE CU ORCHESTRĂ* DE FEDERICO FELLINI

Alexandru BOHANȚOV,

dr. în studiul artelor, conf. univ.

Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău,

ORCID: 0000-0001-8745-0538

CZU: 791.2/.4

Abstract

The film "Rehearsal with orchestra" (1979) by the famous Italian director Federico Fellini was made in 1979 with the financial support of the TV station "Rai Uno" and starts as a regular news report, in which orchestra members are interviewed by a TV crew. At one point the instrumentalists rebel against an excessively authoritarian conductor, and are also urged on by union leaders. But the orchestra ignores the cataclysm that is announced from outside the cathedral. Towards the end of the film one of the walls of the Catholic chapel collapses and a spherical metal object, used to demolish buildings, emerges from a crack. This apocalyptic image is an allegory of today's society and world, which is torn by numerous conflicts and wars.

Key-words: TV film, orchestra, conductor, musicians, conflict relations, audiovisual allegory.

Mulți creatori de notorietate în domeniul celei de a șaptea arte s-au apropiat și de universul micului ecran, realizând filme/seriale de televiziune care au revoluționat genurile respective ale comunicării audiovizuale. Vom trece în revistă o serie de cineaști cu reputație internațională: Steven Spielberg (*Duel pe autostradă* – 1971), Werner Rainer Fasbinder (*Berlin Alexanderplatz* – 1979, serial TV în 13 părți și un epilog, un fel de film-testament al marelui autor german), regizorul polonez Krzysztof Kieślowski (*Decalogul* – 1988, zece filme-drame de televiziune care corespund, fiecare, celor zece porunci din Biblie), David Lynch & Mark Frost (*Twin Peaks* – 1990, 30 de episoade) sau regizorul român Lucian Pintilie (*Salonul nr. 6* după nuvela omonimă a scriitorului rus Anton Pavlovici Cehov – 1979, Premiu la Festivalul de la Cannes), ca să nu mai amintim de „monștrii sacri” ai cinematografului mondial – regizorul suedez Ingmar Bergman (*Scene din viața conjugală* – 1974, *Flautul fermecat* după opera cu același nume a marelui compozitor austriac Wolfgang Amadeus Mozart – 1975, *Sarabanda* – 2004) și, în sfârșit, cineastul italian Federico Fellini (*Agenda regizorului* – 1968, *Clovnii* – 1970 și *Repetiție cu orchestră* – 1979).

Regizorul italian Federico Fellini (Rimini, 20 ianuarie 1920 – Roma, 31 octombrie 1993) a fost un creator complet, a cărui personalitate artistică a marcat substanțial cinematografia secolului XX. Pentru acest artist de geniu, inconfundabil, unic în felul său – „viața e un platou de filmare, platoul de filmare e un circ, cercul e

un carnaval și întreaga existență e un spectacol de dimensiuni cosmice, în care omul e un clovn-marionetă”, de factură grotescă.¹

Conținutul rezumativ al filmului *Repetiție cu orchestră* (*Prova d' orchestra*) ori sinopsisul acestei producții audiovizuale este următorul: o echipă de reporteri TV sosește în sala de repetiții a unei orchestre – o capelă catolică construită în secolul al XIII-lea, despre care se spune că are o acustică aproape desăvârșită –, în momentul când instrumentiștii se adună, unul câte unul, înainte de începerea programului propriu-zis al acesteia. Așadar, pelicula debutează ca un reportaj obișnuit, în care membrii orchestrei sunt intervievați pentru a face puțină lumină în viața lor artistică. Într-o suită de scurte declarații, fiecare povestește doar despre sine și importanța instrumentului la care cântă, ignorând restul orchestrei.

Însă pe parcursul acestei narațiuni audiovizuale survine o situație conflictuală, când instrumentiștii se răscoală împotriva dirijorului care este unul excesiv de autoritar. Muzicienii se opun vehement ca instrumentele lor să fie subordonate șefului de orchestră, întrucât fiecare se identifică plenar cu instrumentul său și, în sinele său profund, crede că este o întruchipare perfectă a propriului destin. În declanșarea și perpetuarea stării tensionate dintre membrii orchestrei și dirijor sunt implicați și doi lideri sindicali.

Din păcate, orchestra nu ține seama de un cataclism iminent care se anunță din exteriorul catedralei, în care muzicanții își dispută cu obraznicie drepturile individuale, încercând să etaleze – dincolo de orice consens – al cui instrument este mai important. Spre finalul filmului, în toiul acestui balamuc intolerabil, unul dintre pereții catedralei începe să se prăbușească și din spărturile acestuia apare un obiect sferic de metal, folosit de obicei la demolarea clădirilor vechi. Numai după ce harpista își pierde viața, membrii orchestrei conștientizează în ce situație deplorabilă au ajuns. În acest fel, vederea apocaliptică din catedrală ne trimite cu gândul la globul pământesc, care pare a fi suspendat pe un fir de păr.

În fond, spun unii comentatori, această excentrică peliculă este o „alegorie cinematografică” asupra societății italiene caracterizată de un anume infantilism, măcinată de numeroase conflicte și războaie. În tot cazul, erupția inevitabilă a „vulcanului improvizat”, ce se profilează gradual și tot mai accentuat, pare să aducă la realitate această „faună muzicală” – egoistă, meschină și mereu pusă pe glume deșănțate.

Figura principală a acestui turbulent „spectacol” audiovizual care creează disensiuni în cadrul orchestrei este dirijorul-„dictator” (în rol actorul german Balduin

¹ Cristina Corciovescu & Bujor T. Râpeanu. *Dicționar de cinema*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 148.

Baas). Mai mulți critici de specialitate au întrezărit anumite conexiuni între personajul respectiv și trecutul fascist al Italiei, mai cu seamă în scena finală a filmului, când monologul dirijorului se transformă la modul radical și cuvintele acestuia capătă o cadență dictatorială care amintește de agresivitatea și fermitatea discursurilor liderului nazist Adolf Hitler.

Să invocăm o observație judicioasă a criticului și istoricului de cinema, fost realizator de emisiuni televizuale cu subiecte cinefile Tudor Caranfil, care estima că secvența din finalul acestei pelicule este de o mare încărcătură ideatică și metaforică, constituind o „image emblematică a unui film în care nimeni nu proclamă vreun adevăr direct, vreo aserțiune, vreo teză, dar care cheamă, obsedant, lumea la reflecție și rațiune”².

Alți cercetători ai comunicării cinematografice consideră că producția audiovizuală *Repetiție cu orchestră* este un „film-avertisment” și că alegoria filmică respectivă se sprijină pe rolul providențial al unui dirijor de orchestră, care ar dispune de o forță capabilă să armonizeze distorsiunile individuale. Oricum, filmul se pretează multiplelor explorări hermeneutice, cu precădere în cazul unor noi contexte de semnificare, precum este cel din lumea de azi, când războiul din Ucraina a devenit „o capcană din care nimeni nu mai știe cum să iasă.”³

Este interesant punctul de vedere al regizoarei de film și de televiziune Catrinel Dănăiață, care consideră că modul în care cineastul Federico Fellini înfățișează grupul de orchestranți sugerează că pelicula *Repetiție cu orchestră* este o dramatizare a teoriei savantului german Georg Simmel (1858–1918), unul dintre părinții fondatori ai sociologiei: „societatea” este doar numele pe care îl dăm „mulțimii și varietății extraordinare a interacțiunii care operează în orice moment.”⁴ Astfel, în acest film este vizibilă o reprimare a identității individuale, punându-se accentul pe funcția grupului (orchestra) care reprezintă societatea.

În planul vizual al peliculei, regizorul a utilizat măiestrit tehnicile de filmare specifice documentarului de televiziune, cameramanii reușind să-i surprindă pe artiștii-instrumentiști în prim-planuri deosebit de sugestive, iar fețele acestora deconspiră crezul lor egocentric și marea iluzie că fiecare dintre ei merită un loc privilegiat în cadrul orchestrei, ignorând restul acesteia.

² Tudor Caranfil. *Dicționar universal de filme*. Ediția a doua. Chișinău: Editura Litera Internațional, 2003, p. 479.

³ <https://www.juridice.ro/essentials/5395/adrian-severin-razboiul-este-o-capcana-din-care-nimeni-nu-mai-stie-cum-sa-iasa> (accesat la 17.04.2023).

⁴ Catrinel Dănăiață. *Filmul de autor în cinematograful italian*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2011.

Vom încerca să analizăm pelicula *Repetiție cu orchestră* din perspectiva relațiilor spațio-temporale care structurează narațiunea audiovizuală respectivă sau CRONOTOPUL filmului. Noțiunea din urmă este utilizată în sensul definit de esteticianul, filosoful culturii și teoreticianul literar Mihail Bahtin: „Vom numi *cronotop* (în traducere *ad litteram* înseamnă „timp-spațiu”) conexiunea esențială a relațiilor temporale și spațiale, valorificate artistic în literatură.”⁵ Observăm că din acest punct de vedere filmul *Repetiție cu orchestră* este unica creație în prodigioasa activitate cinematografică a regizorului, în care lipsesc cu desăvârșire filmările de exterior și unde desfășurarea subiectului se conformează sută la sută unei poetici de factură clasică: regula celor trei unități – de loc, de timp și de acțiune („tragedia năzuiește să se petreacă... în limitele unei singure rotiri a soarelui”, precum se postulează în preceptele teoriei aristotelice). În consecință, evenimentele se petrec într-o locație unică – o capelă catolică părăsită, veche de 6 secole și în care „își duc somnul de veci chiar niște pași”, precizează copistul de note în debutul filmului. Această organizare oarecum rigidă a secvențelor filmice într-o linie explicită de subiect nu este deloc caracteristică cinematografului postbelic.

Însă poetica în cauză i-a permis marelui cineast italian să edifice o metaforă extinsă asupra întregii societăți contemporane, în care, finalmente, muzicanții și dirijorul se opun domniei haosului global (entropiei generalizate), dar și discordiei sau aroganței unor artiști - participanți la actul inefabil, miraculos al artei muzicale. Este de-a dreptul impresionant acordul final în care artiștii își reiau, după dezastrul produs în interiorul catedralei, locurile în orchestră și execută ordinele pe care dirijorul le comunică cu accente vădit nervoase⁶. Sfârșitul filmului este unul dramatic, chiar dacă criticii de artă au întrezărit un mesaj de speranță pe care îl transmite Federico Fellini prin această capodoperă despre muzică, politică, societate, umanitate.

Se adevărește încă o dată faptul că alegoria din filmul *Repetiție cu orchestră* a dat naștere la o semantică multiplă, ca să zicem așa: unii critici consideră că parabola este una politică, alții că este de sorginte estetică, însă regizorul Federico Fellini vorbește despre propriile sale impulsuri de autor (precum, de altfel, s-a întâmplat în filmul etalon al creației sale – *Opt și jumătate / Otto e mezzo*). Argumentul este că există în această peliculă un fel de „dublu” al personajelor: pe de o parte, modalitatea lor insolită de a se prezenta în fața camerelor de luat vederi ale televiziunii, pe de alta – condiția lor în grupul orchestranților.⁷

⁵ Mihail Bahtin. *Probleme de literatură și estetică*. București: Editura Univers, 1982, p. 294.

⁶ Finalul filmului e disponibil pe

https://www.youtube.com/watch?v=78rqzYeXcZw&ab_channel=RobertoRonco, iar filmul integral pe <https://w140.zona.plus/movies/repetitsiya-orkestra> (accesat la 21.04.2023).

⁷ Catrinel Dăniață. *Op. cit.*, p. 117-119.

Majoritatea muzicienilor nu scapă niciun prilej de a-și glorifica propriile instrumente, talentul și dexteritatea lor. Excelează, în acest sens, violoniștii, pianistul și tromboniștii. Dat fiind faptul că, metaforic vorbind, orchestra reprezintă societatea, în cadrul acesteia se regăsesc și personaje secundare, deoarece instrumentele lor au o pondere mai puțin însemnată în fundația partiturii muzicale și se constituie în niște elemente de coloratură: fagotul, toba, harpa ș.a. Meritul incomensurabil al regizorului constă în faptul că aproape toate instrumentele (*alias* muzicienii) sunt puse în lumină/valoare într-o „rânduială” audiovizuală de marcă, plină de farmec și inventivitate – prin excelență felliniană.

Renumitul regizor rus Anatoli Efros menționa (într-un interesant volum consacrat problemelor artei teatrale contemporane) că a vizionat filmul *Repetiție cu orchestră* în Statele Unite ale Americii, în cadrul premierei de la New York și după aceea s-a tot gândit de partea cui este adevărul – a dirijorului care nu-i iubește aproape deloc pe orchestranți sau a muzicienilor care n-au ochi să-l vadă pe regizor. Și a ajuns la concluzia că dreptatea totuși este de partea șefului de orchestră, întrucât dânsul iubește fără limită muzica, pe când orchestranții, în cel mai bun caz, sunt îndrăgostiți cu toții de propriile instrumente pe care le divinizează.

„Și totuși, conchide directorul de scenă Anatoli Efros, iubind atât de pătimăș muzica, este inadmisibil ca în timpul repetiției să fii acaparat, literalmente, de un electrizant meci de fotbal în transmisiune directă. În ultima instanță, regizorul s-a gândit la ciudata aversiune a omului de azi față de orice oportunitate care poate să unească ființele umane. Se pare că situația respectivă este caracteristică atât pentru arta modernă, cât și pentru viața socială contemporană.”⁸

Este cazul să mai adăugăm că aceste importante experiențe televizuale ale cineastului Federico Fellini au fost consemnate într-un incitant volum de analize și confesiuni – *Fare un film*.⁹ În stilul său ironic și sentimental, caracteristic pentru ilustrul regizor italian, sunt formulate o serie întreagă de gânduri utile și memorabile pentru o eventuală poetică a filmului de televiziune. În plus, în multitudinea de interviuri pe care marele regizor le-a acordat presei culturale și generaliste din Italia, dar și numeroaselor posturi de radio și televiziune după premiera filmului, se regăsește o formulă lapidară care sintetizează perfect una dintre dominantele poeticii televizuale: „În pelicula *Repetiție cu orchestră* domnește o atmosferă ce se încadrează într-o

⁸ Анатолий Эфрос. *Продолжение театрального рассказа*. Москва: Издательство «Искусство», 1985, с. 97-98.

⁹ Spre regretul nostru, acest volum important încă nu este tradus în românește. Am apelat la versiunea rusă a cărții: Федерико Феллини. *Делать фильм*. Москва: Издательство «Искусство», 1983.

variantă de gen situată undeva între dialog și confesiune, ceea ce mi se pare a fi una dintre trăsăturile definitorii ale limbajului audiovizual.”¹⁰

Singurul „personaj” lipsă în această peliculă neobișnuită este autorul muzicii – compozitorul Nino Rota (regizorul Federico Fellini a evoluat în rolul unui reporter TV care interviează personajele din film – vocea maestrului este o prezență din *off* – în afara cadrului). Din păcate, filmul *Repetiție cu orchestră* a fost ultima colaborare a lui Federico Fellini cu ilustrul compozitor Nino Rota (1911–1979). Pe numele său complet Giovanni Nino Rota, compozitorul a semnat coloana sonoră la filmele unora dintre cei mai iluștri regizori ai anilor '50-'70 ai secolului XX, între care Luchino Visconti (*Obsesia*, 1943; *Rocco și frații săi*, 1960; *Ghepardul*, 1963), Franco Zeffirelli (*Romeo și Julieta*, 1968), Francis Ford Coppola (*Nașul*, 1972; *Nașul. Partea a II-a*, 1974, Premiul Oskar pentru cea mai bună coloană sonoră – 1975) etc.

Însă cea mai fructuoasă relație de colaborare, în care s-a manifestat plenar talentul extraordinar al compozitorului, intuiția sa estetică marcată de o creativitate și originalitate ieșită din comun, a avut-o cu regizorul Federico Fellini. Probabil, ar fi suficient să trecem în revistă producțiile cinematografice realizate de acest tandem excepțional care, în câmpul artei, respirau în unison. O temă inedită ori o sugestie interesantă plecată de la unul dintre cei doi creatori era imediat preluată de celălalt și dezvoltată până în cele mai adânci cotloane ale gândirii artistice. Așadar, să consemnăm roadele colaborării între acești doi mari artiști: *La Strada* – 1954, *Escrocii* – 1955, *Noaptea Cabiriei* – 1957, *La Dolce Vita* – 1960, *Boccaccio* – 1962, *Opt și jumătate* – 1963, *Giulietta degli spiriti* – 1965, *Satyricon* – 1969, *Amarcord* – 1973, *Casanova* – 1973 și, în fine, *Repetiție cu orchestră* – 1979.

Ultimă chestiune din acest articol se referă la receptorul comunicării cinematografice și televizuale. Se știe că universul artistic al filmului este investit de creatorii săi cu un complex întreg de semnificații, al căror destinatar este spectatorul. Se pune totuși întrebarea: cât de adecvată și de profundă este percepția structurilor estetice transmise prin intermediul marelui și micului ecran? În această ordine de idei, de-a lungul vremii, au fost înregistrate multiple discuții, unele foarte controversate. Prima dintre ele respinge cu desăvârșire posibilitatea receptării ireproșabile, fiind ilustrată de versurile pline de amărăciune ale marelui nostru poet Mihai Eminescu: „Ne-nțeles rămâne gândul/ Ce-ți străbate cânturile,/ Zboară vecinic, îngânându-l,/ Valurile, vânturile (*Dintre sute de catarge*). O altă atitudine: receptarea nu poate să nu fie adecvată, orice artist de valoare își prefigurează întâlnirea cu viitorul spectator al operei sale; cu cât produsul artistic este realizat mai fără cusur, cu atât înțelegerea lui devine mai subtilă.

¹⁰ Федерико Феллини. *Репетиция оркестра*. Москва: Издательство «Искусство», 1983, с. 12.

Între aceste poziții extreme se află atitudinea unor cercetători mai cumpănați care afirmă că, în virtutea naturii polisemantice a imaginii artistice, a multiplelor conotații ce pot fi desprinse din mesajul estetic, sunt posibile mai multe variante de tălmăcire a narațiunilor audiovizuale și, prin urmare, în unele cazuri receptarea poate fi considerată profundă, chiar dacă ea nu este adecvată sută la sută nucleului ideatic preconizat de autor.

În contextul ideilor vehiculate mai sus, celebrul regizor Federico Fellini arată prin ce metamorfoze a trecut spectatorul odată cu expansiunea audiovizualului și apariția telecomenzii: „Într-o sală de cinema, chiar dacă filmul nu ne place deloc, timiditatea pe care ne-o inspiră marele ecran ne obligă să rămânem la locul nostru până la sfârșit, chiar dacă nu dintr-un motiv de ordin economic, pentru că am plătit biletul; dintr-un soi de revanșă răzbunătoare, când puținul pe care îl vedem începe să pretindă o atenție pe care n-avem chef să i-o acordăm, țac! cu o apăsare de deget reducem la tăcere pe nu știu cine, ștergem imaginile care nu ne interesează, suntem stăpânii. Ce plictiseală acest Bergman! Cine a spus că Buñuel este un mare regizor? Să plece din această casă, eu vreau să văd fotbal sau varietăți. Așa s-a născut un spectator tiran, despot absolut, care face ce vrea, închipuindu-și din ce în ce mai mult că el este cineastul, sau măcar monteurul imaginilor pe care le privește.”¹¹

Și totuși credem că impactul principal al comunicării audiovizuale în contemporaneitate ține de faptul că s-a democratizat viața artistică. Ba chiar a fost pervertit simțul estetic, spun majoritatea spiritelor lucide, fiindcă multe dintre producțiile televiziunii actuale vizează distractivul și eludează efortul intelectual.

¹¹ Giovanni Grazzini. *Fellini despre Fellini. Convorbiri despre cinema*. București: Editura Meridiane, 1992, p. 138.

К 150-ЛЕТИЮ ОТКРЫТИЯ КИШИНЕВСКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА: ПО СЛЕДАМ ОДНОЙ ОЗНАКОМИТЕЛЬНОЙ ЭКСКУРСИИ В РУМЫНСКИЙ ГОРОД ЯССЫ В 1909 Г.

TO THE 150TH ANNIVERSARY OF THE OPENING OF THE CHISINAU REALSCHOOL: IN THE FOOTSTEPS OF EDUCATIONAL TOUR TO THE ROMANIAN CITY OF JAȘI IN 1909

Алла Частина,

доктор искусствоведения и культурологии,

старший научный сотрудник,

Институт Культурного Наследия,

ORCID: 0000-0002-7288-1252

CZU: 379.8(498)

Abstract

On December 6, 1873 the Real School for the boys was opened in Chisinau, the purpose of which was to acquire practical and technical skills along with general education. The interesting document was found in the National Archives of the Republic of Moldova. It informs us about one educational tour which took place on the 4th and 5th of October, 1909, when a group of 25 pupils and 4 teachers from the Chisinau Real School went to the Romanian city of Jași. It's of particular interest to follow in the footsteps of this excursion, surprisingly rich in historical facts, in order to learn the history of the Romanian city and visit such architectural monuments as the Church of the Three Hierarchs, Metropolitan, St. Nicholas Church, university, theatre etc. Today conducting a similar excursion in Jași it would also be very relevant and could be a fascinating tourist route for some modern guide.

Key words: *excursion, the Romanian city of Jași, real school, archival document, tourist objects.*

50 лет назад, а именно, 6 декабря 1873 г., в Кишиневе открылось Реальное училище для юношей, целью которого было приобретение практических и технических навыков, наряду с получением общего образования. В процессе обучения учащиеся изучали такие предметы как: Закон Божий, иностранные языки, словесность, география, история, черчение, а также бухгалтерия, землемерие, строительное искусство, нивелировка и др. В 1885 г. по проекту архитектора В. Цыганко было построено собственное здание для данного учебного заведения, а 1886 г. в нем была освящена домовая церковь. Это Реальное училище закончили такие известные архитекторы как: Митрофан Еллади, Степан Залевский, Ипполит Левандовский, Михаил Чекеруль-Куш и др.

В Национальном архиве Республики Молдова был обнаружен интересный документ, а именно, отчет преподавателя русского языка Реального училища Сеницкого П., рассказывающий об одной

ознакомительной экскурсии, состоявшейся 4 и 5 октября 1909 г. в румынский город Яссы, куда отправилась группа из 25 учащихся VI-VII классов и четырех преподавателей Кишиневского реального училища. Представляет особый интерес пройти именно по следам этой экскурсии, удивительно насыщенной историческими фактами.

Сегодня нам кажется, что в этом нет ничего примечательного. Обычная поездка, которую могут себе позволить почти все граждане Молдовы, у кого есть желание, заграничный паспорт и румынские леи. Даже комфортабельный поезд сейчас запущен, который утром отправляется из Кишинева в Яссы, а вечером уже можно вернуться домой. А как это было возможно тогда, в далеком 1909 г.? Как оказалось, идея о такой экскурсии возникла в сентябре 1909 г. после того, как студенты Кишиневского реального училища с преподавателями Загоруйко А. и Павловым А. съездили на один день в г. Бендеры с целью осмотра исторических памятников и посещения открывшейся там сельско-хозяйственной выставки. Преподаватель истории А. Загоруйко представил проект предполагаемой экскурсии в Румынию директору училища Ст. Борышкевичу, который на заседании педагогического совета заслуживающей одобрения признал эту поездку полезной для учащихся. Затем директор исходатайствовал разрешение у попечителя учебных заведений Одесского Учебного округа и попросил у Бессарабского губернатора оформить коллективный загранпаспорт. 3 октября 1909 г. экскурсанты выехали из Кишинева. По первоначальному проекту должно было быть пять преподавателей и 25 учащихся VI и VII классов. Но преподаватель истории А. Загоруйко неожиданно заболел и учащихся сопровождали: исполняющий обязанности инспектора Н. Пантелеев, преподаватель русского языка П. Синицкий, учитель гимнастики А. Павлов. Классный наставник К. Попеско присоединился к группе экскурсантов в так называемых русских Унгенах. Оказалось, что директор училища откомандировал его заранее в Яссы, чтобы тот решил вопрос о проживании там экскурсантов. Г. Попеско рассказал, что все организационные вопросы решил, им должны были предоставить Ясский Лицей-интернат. Выяснилось, что в связи с эпидемией тифа, которая разразилась в Румынии в мае-июне 1909 г., там оказались свободные места, которые румынские преподаватели любезно предложили экскурсантам.

Итак, подкрепившись, горячим завтраком, учащиеся и преподаватели двинулись в путь. После получасового стояния на железнодорожном мосту, соединявшем русский и румынский берега реки Прут, примерно в 16 часов

экскурсанты оказались на румынской территории и после соблюдения паспортных и таможенных условий прохождения границы, все прибыли в так называемые румынские Унгены. Здесь экскурсанты увидели, что вокзал достаточно тесен, нет буфета, даже воды нигде было попить, поезда с вагонами классов I. II. III оказались, низкими, темными, без умывальников, без полок для верхней одежды и ручного багажа. «Внимательный взор учеников быстро подметил дефекты иностранной дороги, а с языка невольно срывалась фраза: “А у нас лучше!”, о чем сообщалось в отчете о поездке.¹ Примерно в 18 часов вечера поезд прибыл на Ясский перрон, где экскурсантов ждали новые сюрпризы. Оказалось, что их пришла встречать группа из 20 лицеистов, среди которых был господин Мустяца – представитель городской администрации города, выступивший с краткой приветственной речью на румынском языке и пожелавший учащимся Кишиневского реального училища «унести самые лучшие воспоминания о Яссах, где действительно имеются памятники искусств и учреждения, достойные осмотра».² Поблагодарив за встречу, все экскурсанты отправились в лицей, где их ожидали директор Томида и представитель примарии господин Ганн, которым поручили сопровождать группу учащихся и показать им все достопримечательности города. «Г. Томида представил в пользование экскурсантов отдельный дортуар, так называемую, общую спальню для учащихся в закрытых учебных заведениях, с достаточным количеством кроватей и проч. И пригласил гостей в столовую, где уже был сервирован простой, но обильный и вкусный обед».³

Позднее им были представлены 2 студента Ясского университета господа Вынту и Халиппа, которых попросили быть переводчиками на время проведения экскурсий. Вечером, в 20 часов 20 минут, экскурсанты “în sooroge” отправились в театр (Ил. 1), где согласно намеченному плану, осматривали театральный зал, фойе и др. помещения, а затем прослушали довольно забавный водевиль, под заглавием “El și ea”. К сожалению, не все поняли содержание спектакля, так как в группе только 3-4 учащихся в совершенстве владели румынским языком. Интересно, что в отчете описан был Ясский театр, «который по внешнему и внутреннему устройству чрезвычайно напоминает Одесский и может быть назван уменьшенной

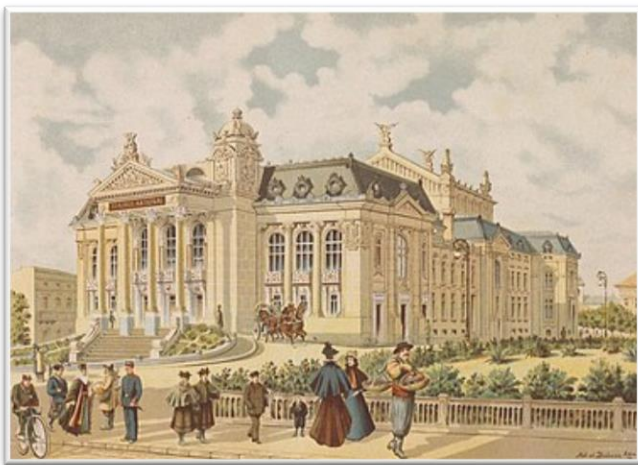
¹ Национальный Архив Республики Молдова (НАРМ), фонд (ф.) 1862, опись (оп.) 22, дело (д.) 518, лист (л.) 36.

² НАРМ, Ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 36 оборот.

³ НАРМ, Ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 36 об.

копией последнего, что совсем неудивительно, так как оба театра выстроены одним и тем же лицом». После театра экскурсанты отправились спать в лицей.

Так прошел первый день в городе Яссы. Первоначально планировалось, что гидами по городу будут господа Павлов и Попеско, но все изменилось после того, как на Ясском перроне экскурсантов встретили господа Томида и Ганн. Именно они проявили особую любезность и предложили стать экскурсоводами во время

Ил.1. Здание театра в г. Яссы <https://www.laiasi.ro/marea-inaugurare-de-la-1-decembrie-teatrului-national-din-iasi/>

пребывания группы учащихся и преподавателей в Яссах. Студенты Вынту и Халиппа также помогали в качестве переводчиков. Если группе экскурсантов что-то было непонятно, объясняли г. Попеско и учащиеся, понимающие румынский язык, который они переводили на более понятный всем немецкий язык. Примечательно, что русскоговорящие учащиеся предпочитали разговаривать не на русском, а на немецком и французском языках.

На следующий день к 9 утра экскурсанты отправились осматривать одну из главных достопримечательностей города Яссы – церковь трех святителей (Ил. 2).

Известно, что «монастырь был построен в 1637-1639 годах и был освящен митрополитом Варлаамом 6 мая 1639 года. Усилия зарубежных строителей, доставленных в Яссы из-за морей (архитектор церкви – Ионаке из Константинополя – был армянином) в полной мере отвечали амбициям ктитора: церковь Трех Святителей вызывала восхищение посетителей с момента ее освящения в 1639 году. Церковь была построена из срезанных известняковых

Ил. 2. Церковь трех святителей в г. Яссы <https://sobory.ru/article/?object=36377>

блоков, склеенных расплавленным свинцом. План церкви Трех Святителей в общих чертах не отличается от плана молдавских церквей той эпохи. Храм построен в форме удлиненного триконха, с двумя барабанами купола, одним над пронаосом и другим – над наосом. Фасады церкви разделены на два яруса витым поясом, характерным элементом церквей в семнадцатом веке»⁴. Группа учащихся осматривала наружные стены этой церкви, которые были усеяны сверху и донизу орнаментами, вырезанными на камне, причем каждый их ряд опоясывал храм в горизонтальном направлении и имел свой неповторимый рисунок, непохожий не на последующий, ни на предыдущий, но при этом гармонирующий с ними. Как отмечалось в отчете: «Внутренние стены расписаны изображениями святых, среди икон много мозаичных, много писанных *al fresco*; иконостас мраморный, с мозаичными иконами из цветного мрамора.

Церковная утварь своим великолепием вполне соответствует внутренней отделке храма».⁵

Затем экскурсанты отправились осматривать еще один архитектурный памятник – Церковь Святого Николая (Ил. 3), которая была основана Штефаном Великим и строилась с 1 июня 1491 до 10 августа 1492 года.

Церковь с храмом святого Николая Чудотворца исполняла роль господарской церкви, и, чтобы отличить ее от других культовых сооружений

Ил. 3. Церковь Святого Николая в г. Яссы.
<https://sobory.ru/article/?object=46434>

⁴ <https://www.moldovenii.md/ru/section/744/content/9948>

⁵ НАРМ, Ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 36 об.

Ясс, ее назвали церковью Святого Николая «Домняска» (то есть «княжеской», «господарской», «церковью воевод»). Церковь очень известна, потому что здесь происходила коронация господарей – от Деспота Водэ до Григория Александра Гики. Один из немногих оригинальных элементов, которые сохранились в нынешнем храме, это надпись на славянском языке, которая была обнаружена намного позже на кладбище и помещена в кладку в 1929 году. «Во имя Отца и Сына и Святого Духа, и Стефан воевода, Божией милостию господарь Земли Молдавский, сын Богдана воеводы, возвел этот храм во имя святого отца нашего, иерарха и чудотворца Николая, и упокоения душ дедов, родителей и братьев наших, за здоровье наше и наших детей; начав строить его в начале 6999 (1491) года, 1 июня, и завершив в 7000 (1492) году, 10 августа».⁶ В отчете экскурсии записано, что данная церковь «и внутри и снаружи достаточно проще, чем храм трех Святителей».⁷ Эти церкви почитаются как священные реликвии и памятники старины, которые очень тщательно оберегаются.

Эти два храма были отреставрированы при поддержке королевской власти Румынии и ввиду огромной своей ценности открывались лишь один раз в год, в храмовый праздник, но при этом, для иностранцев делали исключения и разрешали осматривать достопримечательности.

Следующий объект, который посетили учащиеся Кишиневского реального училища – Собор, или как его чаще называли в Румынии Митрополия, который имеет очень величественный вид и великолепно отделан внутри. В отчете об этой экскурсии было отмечено, что экскурсанты «простояли более половины богослужения и неохотно ушли, унося самое приятное воспоминание о нем: красота и изящество храма, торжественное митрополичье богослужение и прекрасное пение соборного хора произвели на всех сильнейшее впечатление».⁸ Далее учащиеся отправились в местную картинную галерею, где любовались некоторыми картинами-оригиналами, работами лучших мастеров испанской и итальянской школ, а также произведениями румынских художников. При этом, хранитель музея давал необходимые объяснения на румынско-немецком-французском языках, усилено обращая внимание на картины, на которых были изображены эпизоды войны 1876-1877 гг. «Что касается исполнения картин, – в отчете было замечено, даже не будучи специалистом, румынским художникам

⁶ <https://m.moldoveni.md/ru/section/744/content/9998>

⁷ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 36 об.

⁸ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37.

лучше давались портреты и жанровые картины, в отличие от картин с изображением моря. Но в любом случае, все экскурсанты сделали вывод, что «*pinacoteca* производит хорошее впечатление и заставляет зрителя пережить несколько приятных эмоций».⁹ Затем экскурсанты решили позавтракать и немного отдохнуть, примерно с 13 до 14.30. В это время они осматривали здание лицея, в котором остановились на период проведения экскурсий. Это были классы, дортуары, кабинеты для занятий, библиотеки, столовую; кухню с подъемной машиной, подававшей еду на второй этаж; паровую прачечную с мотором, оранжерею; крытый навес для занятия гимнастикой на свежем воздухе во время дождя и особый гимнастический зал, находящийся отдельно от главного здания. Во время осмотра лицея г. Томида и один из преподавателей отвечали на все вопросы по поводу учебно-воспитательного процесса, о быте и школьной программе в Румынии. «В аудитории физического кабинета один из преподавателей демонстрировал прибор для рассматривания непрозрачных предметов при помощи рентгеновских лучей и проч.».¹⁰ После этого экскурсанты отправились в университет, где осмотрели актовый зал, а также зоологический, минералогический и физический кабинеты, ботанические и другие коллекции; увидели, как студенты ремонтировали физические приборы, пришедшие в негодность, и изготавливали новые для использования их в школах и средних учебных заведениях. В некоторых кабинетах были профессора, которые отвечали на вопросы, а один из них даже прочитал небольшую лекцию о вреде военной гимнастики в пользу свободных движений, особенно на свежем воздухе. Затем учащиеся осмотрели библиотеку, прекрасно оборудованную, имевшую отдельное отличное здание, в которой хранилось около 100000 книг. Библиотека обслуживала не только университет, но и весь город.

После осмотра экскурсанты на специально поданных экипажах отправились Мужскую учительскую семинарию, которая находилась в 6 верстах от Ясс. «После осмотра здания, классов, кабинетов и коллекций по шелководству, экскурсантам был предложен чай с бутербродами и фрукты. Затем были осмотрены помещения для гимнастики, пасека, мастерские, скотный двор и виноградники, после чего полюбовались национальными танцами семинаристов»¹¹, а потом в лицее они пообедали. Как отмечалось в отчете, в Румынии «едят три раза в день: в 8 утра (кофе), в 12 дня (завтрак,

⁹ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37.

¹⁰ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37.

¹¹ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37 об.

большей частью горячий) и в 6-7 вечера (обед)».¹² Вечер последнего дня, а именно 4 октября 1909 года, «был посвящен удовольствиям: гуляли по городу и смотрели картины в местном кинематографе».¹³

«На следующий день (5 октября) утром осматривали лучшие улицы города и производили разного рода покупки в виде сувениров, вроде перочинных ножей, складных ручек и открытых писем с видами Ясс».¹⁴ В 10 часов утра того же дня в здании лицея всем экскурсантам был предложен горячий завтрак, затянувшийся до 11 часов, после чего экскурсанты отправились на вокзал».¹⁵ Попрощавшись с господами Томида и Ганной и поблагодарив их за радушный прием в проведении успешной экскурсии, 5 октября в 12 часов дня учащиеся Кишиневского реального училища отбыли из Ясс; на прощание же румынские лицеисты приветствовали радостными криками уходящих экскурсантов. Через час путешественники уже были в румынских Унгенах, а еще через полчаса они были в так называемой русской части железнодорожного моста. А в 17 часов 21 минут они уже прибыли в Кишинев. Так завершилась ознакомительная экскурсия в румынский город Яссы.

Основные выводы: Преподаватели отметили в отчете, что все учащиеся во время поездки вели себя дисциплинированно, «выше всякой похвалы: ни одного самого малейшего инцидента, и одного самого крохотного нарушения дисциплины не было совершено никем из них».¹⁶ Причем, сам директор Ясского лицея, присутствовавший в столовой во время кофе питья, завтраков и обеда, лестно отзывался о такте и хорошем воспитании кишиневцев. Руководитель группы Синицкий отметил бесценное отношение своих подопечных как любовь к своей родине «и умение поддержать ее перед иностранцами».¹⁷

1. Поставленная цель – осмотр города Яссы и его достопримечательностей (осмотр православных храмов, университета, лицея, средней школы и пинакотeki в Музее изящных искусств была достигнута); 2. Экскурсия была проведена в праздничные дни, поэтому учащиеся не пропустили учебные занятия в училище; 3. При осмотре достопримечательностей в городе Яссы учащимся рассказывали их историю;

¹² НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37 об.

¹³ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37 об.

¹⁴ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37 об.

¹⁵ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 37 об.

¹⁶ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 55.

¹⁷ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 55.

4. Небольшое число учащихся, их было 25 реалистов, не составляло проблем в плане надзора за ними со стороны четырех преподавателей. 5. Во время поездки в Яссы и обратно в Кишинев, группа учащихся отличилась дисциплиной и в коллективе царил дружественная, приподнятая атмосфера. 6. Во время переезда, ночлега и остановок учащихся размещали в подготовленных помещениях с достаточными удобствами, с обедами и завтраками, они «много двигались, часто и подолгу были на свежем воздухе и т.п.»¹⁸; 7. При успешном проведении экскурсии не стала обременительной ни для учащихся, ни для преподавателей Реального училища, о чем свидетельствовал прилагаемый денежный отчет: железнодорожные билеты туда и обратно по экскурсионному тарифу – 59 руб. 66 коп. 8. Завтраки в Унгенах на пути туда и обратно – 14 руб. 50 коп. 9. Коллективный паспорт (книжка) – 50 коп. 10. Визировка паспорта – 2 руб. 11. Вознаграждение прислуги лица – 7 руб. 12. Извозчики – 5 руб. 25 коп. 13. Другие расходы – 9 руб. 76 коп. 14. А всего было потрачено – 98 руб. 67 коп. 15. Средний расход на человека – 3 руб. 40 коп. 16. По продолжительности экскурсия заняла 2 суток и 8 часов.

Таким образом, и сегодня проведение подобной экскурсии в г. Яссы было бы очень актуально и поучительно, а также могло бы стать увлекательным туристическим маршрутом для любого современного гида. В рамках проекта «Cultura promovării imaginii oraşelor din Republica Moldova prin intermediul artei şi mitopoeticii» мы составляем traseiul turistic, и как раз такую экскурсию можно рассматривать как основу одного из маршрутов для туристов.

Библиография:

1. Mitican Ion. *Marea inaugurare de la 1 decembrie 1896 a Teatrului Național din Iași*. <https://www.laiasi.ro/marea-inaugurare-de-la-1-decembrie-teatrului-national-din-iasi/10.01.2023>.
2. *Монастырь Трех Святителей в Яссах* <https://www.moldovenii.md/ru/section/744/content/9948> 15.01.2023.
3. Национальный Архив Республики Молдова, ф.1862, оп.22, д. 518.
4. *Одесский театр оперы и балета*. В: *Энциклопедия «Балет» под ред. Ю. Н. Григоровича*, 1981. <https://www.belcanto.ru/odessa.html>, 20.01.2023.
5. *Церковь Святого Николая «Домняска» в Яссах* <https://m.moldovenii.md/ru/section/744/content/9998>, 21.01.2023.

¹⁸ НАРМ, ф. 1862, оп. 22, д. 518, л. 55 об.

КАНТЕМИРИАНА В ТВОРЧЕСТВЕ РУССКИХ КРАЕВЕДОВ ОРЛОВСКОЙ ОБЛАСТИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX В.

Степанов Вячеслав,
доктор хабилитат истории, профессор,
ведущий научный сотрудник
Института славяноведения РАН, Москва
ORCID: 0000-0002-5026-9505

CZU: 94(478)(092)

Abstract

For a long time, information about the stay of D. Kantemir and his family in the Oryol region in the Dmitrov estate was fragmentary. In the matter of systematizing information about the stay of Cantemir there in the second half of the twentieth century. local historians joined: Ivan Mitrofanovich Zhudin, Ivan Nikolaevich Muzalev. The works of historian S. Fomin, journalist and prose writer G. Alexandrov, specialists in related fields A. Pupareva, N. Koshevnikova, S. Minakova and others should also be mentioned here. The achievements of the Oryol local historians represent a little-studied page in the Cantemiriana region.

Key words: *Cantemiriana, D. Cantemir, local history, Oryol region, Dmitrovsk, Dmitrov estate.*

В разговоре о Дмитрие Кантемире хотелось выделить еще один круг источников, сопряженных с его пребыванием в России. Речь идет о трудах исследователей-краеведов. Их творчество зачастую проходит мимо внимания профессионалов-историков, которые несправедливо принимают их за представителей «низшей касты». Подобный поверхностный и предвзятый подход может лишить исследователей ряда фактов, круга новых имен и событий, связанных с региональной историей. В этом контексте хотелось бы остановиться на пребывании Дмитрия Кантемира на Орловщине. Там, в названном позже в честь молдавского господаря г. Дмитровске, по его собственному проекту была выстроена усадьба, сохранившаяся до настоящего времени. Долгое время сведения о пребывании Кантемира и его семьи в Дмитровской усадьбе носили фрагментарный характер.

В систематизации информации о пребывании там Кантемира немалая заслуга принадлежит писателю-краеведу Ивану Митрофановичу Жудину. В 1968 г. он переезжает в г. Дмитровск, названный в честь молдавского господаря, соратника Петра Великого. В 1973 г. Иван Митрофанович приступает к созданию районного музея, который начинает работу в 1978 г., долгие годы музей был в статусе народного, работавшего на общественных началах. Только в 1987 г. Дмитровский историко-краеведческий музей стал филиалом Областного краеведческого музея г. Орла. Краевед вспоминал:

«Многие годы, работая над созданием музея, я продолжал собирать документальный материал по истории родного края...».¹ Статьи Ивана Митрофановича о родном крае, его достопримечательностях и населявших его людях регулярно выходили на страницах районных и областных газет. Возникла идея о написании книги – сначала одной, затем возникла мысль продолжить работу в этом направлении. Так увидели свет книги И. М. Жудина «На земле Дмитровской» (Орел, 1991), «Все о Дмитровске» (Орел, 1997), «Дмитровский район» (Орел, 2003) и др.

Целая серия публикаций И. М. Жудина посвящена Д. Кантемиру и его семье. В них интересны, прежде всего, региональные факты и краеведческая специфика.

В одной из заметок об основании Дмитровки он отмечает, что царь пожаловал своему верному союзнику Дмитрию Кантемиру вотчину в 1000 крепостных дворов из личных владений в Комарицкой волости. Дмитрий Кантемир выбрал место для своей усадьбы на пустыре, на правом берегу р. Общерицы. Возле усадьбы был разбит сад-парк по французской садово-парковой моде. Комарицкая вотчина Кантемира включала в себя 57 сел и обеспечивала молдавскому господарю основной источник дохода. В 1715–1716 гг. Кантемир начал возводить Дмитровскую церковь, которая сохранилась до настоящего времени. «В эти годы был проложен мост через реку Неруссу и проложена дорога от Дмитровки в северо-западном направлении к отдаленным деревням»². Интересно, что под влиянием переселившихся вместе с семьей Д. Кантемира молдаван Дмитровка получила толчок к дальнейшему своему развитию. Выходцы из Молдавского княжества, поселившиеся в Дмитровке, отличались от местного населения обычаями и языком. Первые годы они проживали на правах эмигрантов и лишь в 1719 г. специальным указом Петра I были приравнены в правах к гражданам русского государства. В силу отсутствия плодородных земель дмитровцы занимались ремеслами. Это тоже отличало их от жителей соседних поселений. Развитию ремесел благоприятствовало и месторасположение Дмитровки, находящейся на оживленном в ту пору Киево-Московском тракте. Это способствовало экономическому развитию поселения. «С момента своего основания село Дмитровка стало самым крупным населенным пунктом. Здесь рано стали открываться базары, а потом

¹ Иван Митрофанович Жудин //

<https://www.neizvestniy-geniy.ru/cat/literature/proza/331510.html?ysclid=laqk2z5ba7482538429>

(дата обращения: 23.11.2022).

² Жудин И. *Основание Дмитровки* // Авангард, 1986, 1 мая. С. 4.

ярмарки, куда стали приезжать со своими товарами купцы из Брянска, Карачева, Севска, Трубчевска, Кром».³

Описывая старый Дмитровск, Жудин подчеркивал, что план его регулярной застройки, утвержденный в 1784 г. Екатериной II, принимал во внимание «лишь два сооружения времен Кантемира: это церковь Дмитрия Солунского и усадьба князя Кантемира». К концу XVIII в. Дмитровск так отстроился, что по своему архитектурному оформлению, планировке улиц, росту населения и обороту капитала стал обгонять многие древние уездные города⁴. В публикации другого дмитровского краеведа, Т. Ливановой, обращается внимание на то, что «Кантемир строил Дмитровку как свою резиденцию, что определило состав ее населения – церковнослужители, служители – „волохи”, писаря, драгуны, „черкасы”, бобыли – и наличие в ней укреплений»⁵, «а в вотчине Кантемира некоторым попам давалось кроме того хлебное и денежное жалование», говорится в другом источнике.⁶

Долгие годы И. Жудин готовил к изданию книгу о семье Д. Кантемира и Дмитровке. С немалыми трудностями эта монография увидела свет⁷, но раньше, в ходе накопления материала, на страницах районной прессы появлялись отдельные сюжеты из жизни в России самого Кантемира, его семьи, в том числе и после его смерти. И здесь необходимо небольшое пояснение. Книги, безусловно, важны, однако газетные публикации не только способствуют распространению и популяризации знаний (в данном случае историко-краеведческих), но и охватывают значительно более массовую читательскую аудиторию. Зачастую журналисты использовали прессу для того, чтобы познакомить читателя с книжными новинками. Так, например, происходит в публикации Н. Иванова, освещающего основные вехи жизни Д. Кантемира, со ссылкой на книгу А. Бабия.⁸

Описанию судебных тяжб за наследство между второй супругой Д. Кантемира и его детьми, а затем и между самими детьми посвящена статья И.

³ Жудин И. *Необычное село* // Авангард, 1986, 1 мая. С. 4. Следует отметить, что интерес к Дмитровску начинает проявляться еще в 60-е гг. XX в. Так, в публикации за подписью С. Кирсанова, вышедшей в 1962 г., рассказывается об основных исторических вехах Дмитровска. См.: Кирсанов С. Дмитровску – 180 лет // Заря, 1962, 27 июля. См. также: Музалев И. *Дмитровск* // Орловская правда, 1965, № 192.

⁴ Жудин И. *Дмитровский край к концу XVIII века* // Авангард, 1986, 29 мая. С. 4.

⁵ Ливанова Т. *Еще раз об истории Дмитровска* // Авангард, 1986, 23 августа. С. 4.

⁶ Святский Д. *Исторический очерк городов и Севска, Дмитровска и Комарицкой волости*. Орел: Тип. Холизева, 1908. С. 77. ISBN: [не указан].

⁷ Жудин И. М. *Семья Кантемира и Дмитровка*. Орел, 2005. 106 с. ISBN: 5-CE-КА-ЖУ-05

⁸ Иванов Н. *Факелы Дмитрия Кантемира* // Авангард, 1986, 30 января. С. 4.

Жудина «Наследники Кантемира».⁹ Правда, в данной публикации ни слова не говорится о старшей дочери молдавского господаря – Марии. Как бы компенсируя это упущение, краевед посвятил ей отдельную статью, в которой представил основные вехи ее жизни, отданной беззаветной заботе о братьях и радении о роде Кантемировом.¹⁰ В другой публикации Иван Митрофанович останавливает внимание читателя на описании жизни вдовы Д. Кантемира, Анастасии Ивановны, пытавшейся устроить свою личную жизнь, для чего она начала судебные тяжбы за наследство с детьми Кантемира, на что ушли практически все ее оставшиеся годы. Умерла она, когда ей еще не было и пятидесяти двух лет.¹¹ Примерно в этом возрасте, около пятидесяти, ушел в мир иной и сам князь Кантемир. О последних событиях в его жизни повествует еще одна публикация Жудина. В ней краевед останавливается на описании князя, оставленном Берхгольцем, который с восторгом описывал навыки джигитовки молдавского господаря, продемонстрированные им на празднике в Москве, посвященном победе над Швецией. Спустя несколько месяцев Кантемир отправился с Петром в Персидский поход, где впервые наладил в полевых условиях печатание листовок, в которых рассказывал местному населению о целях войны. Там у него ухудшилось состояние здоровья. Он был доставлен в Астрахань, к семье, к которой вскоре присоединились его сыновья, тоже принимавшие участие в Персидском походе. После некоторого восстановления здоровья главы семьи Кантемиры отправились в свою Комарицкую вотчину. Болезнь прогрессировала. Вернувшись в Дмитровск, Кантемир написал последние письма Меньшикову, Толстому, Долгорукову. Макарову и другим видным вельможам, с просьбой не оставлять без внимания его семью. «Спустя несколько дней секретарь Иван Ильинский записал в своем дневнике: „Князь наш скончался пополудни в 7 часов 20 минут 21 августа 1723 года”. Церковь в Дмитровске не была достроена, и по христианскому обычаю гроб с телом Кантемира перенесли в село Морево. Оттуда, несколько дней спустя, отправили в Москву, где согласно завещанию покойного похоронили в Николо-Греческом монастыре рядом с прахом его первой жены Кассандры».¹²

⁹ Жудин И. *Наследники Кантемира* // Авангард, 1983, 17 ноября. С. 4.

¹⁰ Жудин И. *Княгиня Мария Кантемир* // Авангард, 1984, 13 марта. С. 4.

¹¹ Жудин И. *Вдова Кантемира* // Авангард, 1983, 17 декабря. С. 4.

¹² Жудин И. *Смерть Дмитрия Кантемира* // Авангард, 1983, 25 октября. С. 4.

Семье Дмитрия Кантемира уделяет внимание еще один дмитровский историк-краевед – Иван Николаевич Музалев¹³, также написавший книгу о Дмитровске.¹⁴

Помимо Орловской губернии, Д. Кантемир был пожалован именными в Воронежской и Курской областях. В Москве ему были выделены палаты и загородный дом. О его московских апартаментах рассказывает историк-краевед Сергей Владимирович Фомин, автор монографии, посвященной представлению Кантемиров в изобразительном искусстве.¹⁵

В одной из газетных публикаций читатель узнает, как во исполнение указа царя Сенат принял решение осмотреть двор купца Шустова в Китай-городе, состоявший из 16 больших и малых палат. Помещения были отремонтированы. Накануне приезда стольнику Н. Н. Борковолокову было велено, «чтоб палаты все натолены были, а к приезду его (Д. Кантемира – прим. Ф. С.) купить и приготовить на том дворе конского корму: сена пятьдесят возов, овса пятьдесят четвертей, дров москворецких десять сажень, свеч <...>, да из Московской губернии отпустить с отдаточного двора бочку вина двойного, другую простого, бочку меду доброго, три бочки пива, да водок разных три ведра, и о том послать указ <...>.

Так встречала Москва патриота Молдавии, соратника Петра Великого, государственного деятеля, ученого и писателя Дмитрия Кантемира»¹⁶, – пишет С. В. Фомин.

В другой газетной заметке С. Фомин повествует о землях, выделенных российской короной Д. Кантемиру в Харьковской, Орловской, Курской, Брянской землях. Их получение затянулось на несколько лет, часть из них дошла до владения Кантемиром только в марте и декабре 1718 г.¹⁷ Автор упоминает о мало освещенной в литературе фигуре – внебрачном сыне Д. Кантемира, рожденном вскоре после смерти его первой супруги Кассандры. При крещении он получил имя Августин Миров (кем была его мать, остается под вопросом – прим. авт.). О нем практически не сохранилось сведений. Известно лишь, что в 1747 г. Августин Миров был определен в Севск «воеводским товарищем, в чине титулярного советника. В следующем

¹³ Музалев И. *Из истории семьи Дмитрия Кантемира* // Авангард, 1971, 21 сентября. С. 4.

¹⁴ Музалев И. Н. *Дмитровск*. Тула: Приок. кн. изд-во, 1973. 143 с.

¹⁵ Фомин С. В. *Кантемиры в изобразительных материалах* / С. В. Фомин; АН МССР, Комис. по истории науки и техники. Кишинев: Штиинца, 1988. 91 с.

¹⁶ *Дмитрий Кантемир в Москве* // Авангард, 1986, 22 июня. С. 4.

¹⁷ Фомин С. *Дмитрий Кантемир в Комарицкой волости (часть I)* // Авангард, 1994, 1 января. С. 4.

году он умер бездетным. Погребение состоялось в севском Спасо-Преображенском монастыре, построенном в 1714 году».¹⁸

Памяти яркой личности молдавского господаря, политика и ученого (а также его близким) посвящены страницы книги краеведа Геннадия Александрова «Люди Железногорья»¹⁹. Геннадий Николаевич – железногорский прозаик, журналист, краевед, литературный руководитель ЛИТО «Автограф». Член Союза журналистов и Союза писателей России. Член правления Курского регионального отделения СП РФ и Курского областного научного краеведческого общества.

Немалое краеведческое наследие, лишь отдельными фрагментами представленное в данной работе, способствовало не только сохранению культурного наследия, оно сближало народы, на примере отдельных исторических персоналий формировался узнаваемый образ дружественной культуры. Это дорогого стоило. В данном разделе мы принципиально осветили кратко деятельность представителей часто забываемого «цеха краеведов» (на примере интересующей нас тематики). Их труд важен и полезен, а след, оставляемый на страницах книг, статей и заметок в прессе, но прежде всего в сердцах людей, отличается особой значимостью.

Важно отметить, что к освещению страниц, связанных со временем Д. Кантемира, в советский и постсоветский период в России с не меньшим энтузиазмом подключились специалисты смежных специальностей. Хотелось бы особо отметить вклад архитекторов и культурологов в сохранение культурного наследия, связанного с именем молдавского господаря. Здесь нужно назвать следующие труды: «Материалы свода памятников истории и культуры РСФСР (памятники культуры). Орловская область» (Москва, 1975), «Орловская область. Каталог памятников архитектуры» (Москва, 1985); Ковешникова Н. «Орловские усадьбы и их обитатели» (Орел, 2019), «Современные подходы к преподаванию истории архитектуры (на материале Орловского региона)» (Орел, 2019); Ковешников А. И., Золотарева Е. В., Дубовицкая О. Ю., Северинов А. Б. «Парки Орла и Орловской области» (Орел, 2006); Минакова С. «Дмитровская усадьба Дмитрия Кантемира» (Орел, 2019); Воробьев А. В., Ковешникова Н. А. «Орловские усадьбы: вчера и сегодня...» (Орел, 2021).

¹⁸ Фомин С. *Дмитрий Кантемир в Комарицкой волости* (часть II) // Авангард, 1994, 7 января. С. 4.

¹⁹ Александров Г. *Люди Железногорья*. Орел, 2015. С. 81–88.

В заключение хочется отметить, что краеведческое наследие представляет собой важную и, к сожалению, слабо изученную страницу в изучении персональной истории, которой нельзя пренебрегать в науке. Думается, дальнейшие изыскания в области анализа краеведческого материала, освещающего русское время в судьбе Д. Кантемира и членов его семьи, принесет дополнительные сведения в копилку кантемирианы и будет способствовать сохранению культурного наследия и исторической памяти о яркой личности прошлого – Дмитрии Кантемире.

Литература

Монографии, книги

1. Александров Г. *Люди Железногогорья*. Орел, 2015. 307 с
2. Воробьев А. В., Ковешникова Н. А. *Орловские усадьбы: вчера и сегодня...* Орёл: Орлик, 2021. 124 с.
3. Жудин И. М. *Семья Кантемира и Дмитровка*. Орел, 2005. 106 с.
4. Ковешников А. И., Золотарева Е. В., Дубовицкая О. Ю., Северинов А. Б. *Парки Орла и Орловской области*. Орел, 2006. 254 с.
5. Ковешникова Н. *Орловские усадьбы и их обитатели*. Орел: Картуш. Кн. I. 2019. 127 с. Кн. II. 2021. 123 с.
6. *Материалы свода памятников истории и культуры РСФСР (памятники культуры). Орловская область*. Москва: Б. и., 1975. 108 с.
7. Минакова С. В. *Дмитровская усадьба Дмитрия Кантемира*. Орел, 2019. 112 с.
8. Музалев И. Н. *Дмитровск*. Тула: Приок. кн. изд-во, 1973. 143 с.
9. *Орловская область. Каталог памятников архитектуры*. Москва: М-во культуры СССР, 1985. 351 с.
10. Святский Д. *Исторический очерк городов и Севска, Дмитровска и Комарицкой волости*. Орел: Тип. Холизева, 1908. 152 с.
11. *Современные подходы к преподаванию истории архитектуры (на материале Орловского региона)*. Орел: Изд-во Орловского государственного университета (ОГУ), 2019. 110 с.
12. Фомин С. В. *Кантемиры в изобразительных материалах* / С. В. Фомин; АН МССР, Комис. по истории науки и техники. Кишинев: Штиинца, 1988. 91 с.

Пресса (газеты)

1. *Дмитрий Кантемир в Москве* // Авангард, 1986, 22 июня. С. 4.
2. Жудин И. *Основание Дмитровки* // Авангард, 1986, 1 мая. С. 4.
3. Жудин И. *Необычное село* // Авангард, 1986, 1 мая. С. 4.
4. Кирсанов С. *Дмитровску – 180 лет* // Заря, 1962, 27 июля.

5. Жудин И. *Дмитровский край к концу XVIII века* // Авангард, 1986, 29 мая. С. 4.
6. Жудин И. *Наследники Кантемира* // Авангард, 1983, 17 ноября. С. 4.
7. Жудин И. *Княгиня Мария Кантемир* // Авангард, 1984, 13 марта. С. 4.
8. Жудин И. *Вдова Кантемира* // Авангард, 1983, 17 декабря. С. 4.
9. Жудин И. *Смерть Дмитрия Кантемира* // Авангард, 1983, 25 октября. С. 4.
10. Иван Митрофанович Жудин / <https://www.neizvestniy-geni.ru/cat/literature/proza/331510.html?ysclid=laqk2z5ba7482538429> (дата обращения: 23.11.2022).
11. Иванов Н. *Факелы Дмитрия Кантемира* // Авангард, 1986, 30 января. С. 4.
12. Ливанова Т. *Еще раз об истории Дмитровска* // Авангард, 1986, 23 августа. С. 4.
13. Музалев И. *Дмитровск* // Орловская правда, 1965, № 192.
14. Музалев И. *Из истории семьи Дмитрия Кантемира* // Авангард, 1971, 21 сентября. С. 4.
15. Фомин С. *Дмитрий Кантемир в Комарицкой волости (часть I)* // Авангард, 1994, 1 января. С. 4.
16. Фомин С. *Дмитрий Кантемир в Комарицкой волости (часть II)* // Авангард, 1994, 7 января. С. 4.

ФОТО

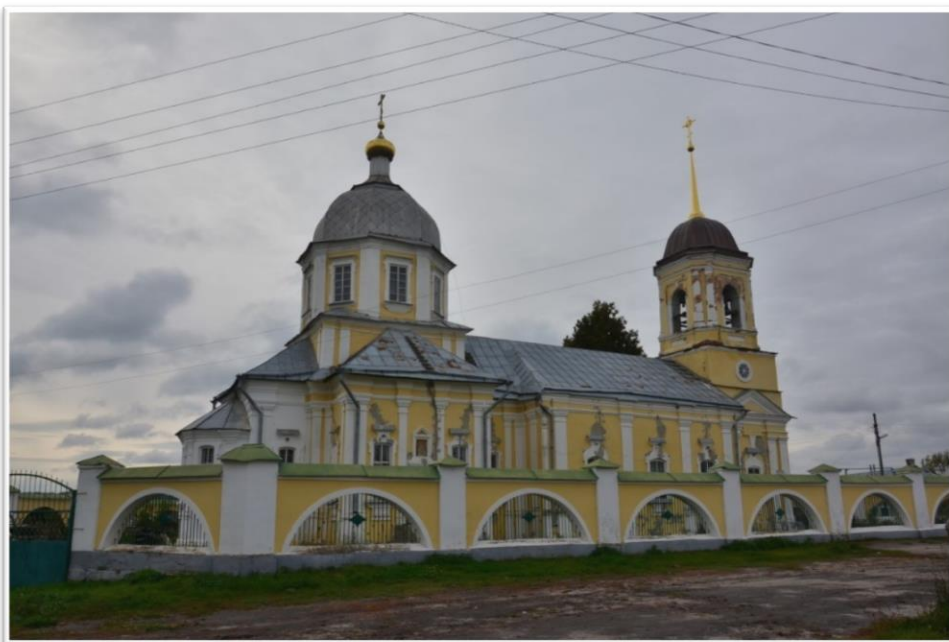

Фото 1. Храм Святого Дмитрия Солунского (1723 – 1726)
в городе Дмитровске Орловской области. Церковь была заложена Д. Кантемиром
(фото из свободного источника: <https://yandex.ru> (дата обращения: 01.03.2023)).

Фото 2. Угловая башня ограды в бывшем имении Кантемира. Середина XVIII в. Дмитровск, Орловская область. Открытый источник: Село Дмитровка при Кантемирах // https://heritage.oreluniver.ru/usadba_kantemira.html (дата обращения: 03.03.2023).

Фото 3. Памятный знак на месте основания усадьбы Дмитрия Кантемира. Дмитровск. Орловская область. На заднем фоне «княжий парк» (так его называли в народе), основанный во время строительства усадьбы. Открытый источник: <https://yandex.ru/> (дата обращения: 03.03.2023).

ВОЛШЕБНАЯ СКАЗКА В ЛИТЕРАТУРНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

С. С. БУЛГАРА

(К 70-летию со дня рождения гагаузского писателя)

FAIRY TALE IN THE LITERARY WORK OF S. S. BULGAR

(To the 70th anniversary of the birth of the Gagauz writer)*Виталий Сырф,**доктор филологии,**Институт культурного наследия, Республика Молдова**ORCID: 0000-0001-7269-7909*

CZU: 821.512.165.09

Abstract

This paper examines the genre of a fairy tale in the literary work of the Gagauz writer Stepan Bulgar on the material of the collection "Dev adamın oolu" ("Son of a giant"). The tales of this collection have their own specifics in comparison with other tales of the author: they are full of fantasy elements, as well as mythological content, which is associated with the pre-Balkan history of the ancestors of the Gagauz and with their pagan beliefs. Judging by the plots, by the system of characters, by the poetics and style of the texts of fairy tales presented in the collection, one can state the fact that they are written based on folk tales found in the V. A. Moshkov's folklore collection "The Dialects of the Bessarabian Gagauz". The author's contribution of the writer lies in the fact that he creatively approached these fairy tales, not only by making a literary processing of texts, but also by uniting narratives different in plot by a protagonist, the son of a giant.

Keywords: *fairy tale, literary fairy tale, fantasy, mythology, system of characters.*

Волшебные сказки занимают в гагаузском сказочном репертуаре довольно большое место. Они очень популярны в народе. В известных сборниках гагаузского фольклора опубликовано значительное число произведений данной жанровой разновидности.¹

Наше внимание привлекли сказки мифологического содержания. Что же есть мифологического в гагаузских волшебных сказках? Для ответа на этот вопрос мы решили обратиться к творчеству гагаузского прозаика *Степана Степановича Булгара*, издавшего в Кишиневе в 1990 г. литературно обработанные гагаузские народные сказки под общим названием «*Дев адамын оолу*» («Сын великана»)².

¹ См., напр.: Gavril Gaydarcı: T. I. Gagauzların halk yaratmaları / hazırlayannar: P. Çebotar, V. Sırf. [Komrat: S. n.], 2018; Stepan Kuroglo. Gagauz folkloru: araştırmalar hem materiallar / hazırlayannar: P. Çebotar, V. Sırf. Komrat: S. n., 2022. T. I; *Gagauz biüülü masalları* = Гагаузские волшебные сказки / *proektin öndercisi*. M. Semönova; redaktor: V. Sırf; Maketçi: L. Pioglo. Komrat: S. n., 2022.

² Степан Булгар. *Дев адамын оолу: Масаллар*. Кишинев: Литература артистикэ, 1990.

На наш взгляд, основными элементами мифологии в них являются, во-первых, чудеса, которые происходят по воле персонажей, обладающих волшебными способностями, или по воле чудесных животных, или при помощи волшебных предметов; во-вторых, персонажи фантастического характера, такие как колдуньи *Жады бабу* и *Жады кызы*, великан *Дев*, чудовище *Тенägöз* и девятиглавый дракон; в-третьих, олицетворение сил природы, мифическое представление о мире, например: ветер, помогающий наказать злую колдунью; высокая гора, где обитают или собираются на гулянья русалки; белый свет и подземное темное царство; в-четвертых, антропоморфизм – уподобление человеку, наделение человеческими свойствами (например, сознанием, речью) предметов, явлений неживой природы, небесных тел, животных, мифических существ (говорящее кольцо, русалка, говорящие животные – волк *Топал Жанавар*, волы *Сакар* и *Чакал*, *Тракалы öкүз*, орел с орлятами, змея).

Все это – следы мифологических представлений гагаузов, проявившиеся в форме сказки, приобретая в ней художественные функции.

Для нас важно то, что сюжеты сказок, чудеса, о которых в них говорится, имеют жизненные основания. Это, во-первых, отражение особенностей труда и быта людей родового и общинного строя, их отношение к природе, часто их бессилие перед ней; во-вторых, отражение особенностей классового (феодалного) строя (падишах – противник героя, получение руки дочери падишаха за победу над злыми силами). Каждая из сказок писателя, каким бы фантастическим содержанием она ни наполнялась, о каких бы волшебных героях ни повествовала, рисует картины труда и быта человека, показывает взаимоотношения между людьми и выражает народное мировоззрение.

Рассматриваемые нами гагаузские волшебные-фантастические сказки имеют своеобразную структуру, элементы которой также создают мифологическое мироощущение. За присказкой, которая встречается далеко не у всех сказок, следует зачин. Его роль – перенести слушателя в сказочный мир. Время и место действия, о которых говорится в зачине, неопределенны, более того – фантастичны. Это дает понять, что события, которые последуют, будут необычны.

Сказка «Тракалы öкүз» («Вол с таланкой») начинается следующим образом: «...*Естек-пестек, топал ешйй бир кöстек, ким масалы сеслеер – бана ага, ким сеслймеер – аннысына дамга. Заман замандайкана, башак самандайкана, бйн саллангачтайкана, дйду деликаныйкана. Бир вакыт вармыш, бир вакыт йокмуш...*»³ («...Естек-пестек, хромоу ослу подножка, кто сказку слушает – мне старший брат, кто не слушает – на лоб ему клеймо. Давным-давно, когда колос еще на стебле был, когда я в колыбели был, когда дед холостым был. То ли было, то ли не было...»).

³ *Ibidem*, p. 52.

Помимо присказок и зачинов в гагаузских волшебных сказках часто употребляются устойчивые формулы другого типа, которые определяют особенности персонажей, переходы от одной ситуации к другой, содержат в себе замечания по ходу действия: «Чок му гитмишләр, аз мы гитмишләр, оники йыл, оники гүз йолда гечирмишләр, оники су гечмишләр, оники даа гечәбилмишләр»⁴ («Много ли они шли, мало ли шли, двенадцать лет, двенадцать осенних времен по дорогам проходили, двенадцать вод прошли, двенадцать лесов смогли пройти»); «Уз гитмиш, дүз гитмиш, алты ай бир гүз гитмиш, чилек-үзүм ийерәк, лаалә-зүмбүл бичерәк»⁵ («Прямо шел, ровно шел, шесть месяцев одну осень шел, землянику-виноград поедая, тюльпан-гиацинт скашивая»). Приведенные формулы передают трудность пути и героическую настойчивость главного персонажа. В них также прослеживается фантастическое мироощущение.

Структура сказки подчинена созданию драматически напряженных ситуаций, преодоление их героем обнаруживает его удивительные, порой фантастические, качества.

Состав и расстановка действующих лиц в представляемых нами гагаузских волшебнo-фантастических сказках не случайны. Они мотивируются идейным заданием сказок, состоящим в борьбе добрых и злых сил и в победе добра, поэтому основой расстановки персонажей служит антитеза. Персонажи волшебных сказок делятся на положительных и отрицательных, в совокупности они составляют определенную систему образов, в т. ч. мифологических или фантастических.

Центральное место в гагаузской волшебной сказке занимают положительные герои, наделяемые силой, мужеством, смелостью, упорством в достижении цели, красотой, подкупающей прямоотой, честностью и многими другими идеальными физическими и моральными качествами. Их можно назвать персонажами первого ряда (*Дев Оолу, Пеливан, Курти*, младший брат).

Во втором ряду располагаются помощники героя. Без них не обходится ни одна волшебная сказка. В их числе могут быть люди, животные, фантастические существа, чудесные предметы (волк, вол, орел; дед, охраняющий колодец; кольцо и свирель русалки, трехпудовая булава). В такой роли оказываются еще и героини-женщины, которые воплощают собой народный идеал красоты, ума, доброты, смелости (дочь падишаха – *Дүннә Гөзели, Мир-кадына*, три сестры богатыря).

Наконец, в третьем ряду находятся противники героя – коварные, завистливые, жестокие, злые и неблагодарные. Ими могут быть люди или фантастические существа (*Дев, Тенәгөз, Жады бабу*, русалки, змея, девятиглавый дракон; мачеха с тремя дочерьми, *падишах Зулум*).

Рассмотрим подробнее некоторые из указанных выше персонажей мифического или фантастического характера.

⁴ *Ibidem*, p. 35.

⁵ *Ibidem*, p. 42.

Герой-богатырь совершает различные подвиги, в т. ч. фантастические: побеждает *Тенäгöза* и девятиглавого дракона, наказывает русалку за злодеяние, заслуживает руку дочери падишаха, сражается с *Жады бабу* и побеждает ее. Он многим помогает: животным и птицам, которые ему за это благодарны; братьям, которые часто стараются погубить его. Это – народный герой, воплощение высших моральных качеств: благородства, смелости, честности, доброты. Герой молод, красив, умен и силен.

Огромная говорящая птица *Картал* в благодарность за спасение своих орлят от девятиглавого дракона покровительствует герою. *Картал* сажает его себе на спину и переносит из подземного царства на «светлую землю». Этот сюжет известен мифологиям многих народов, архаическая его форма сохранилась, в частности, в адыгской мифологии: орел переносит героя в иной мир. Как известно, у древних тюркских народов образ *Картала* был связан с шаманским культом.

У древних тюрков был сильно развит и культ волка, восходящий к тотему. Его исконность не вызывает сомнения. Древние тюркские кочевые племена постоянно сталкивались в своей деятельности со степными хищниками, в т. ч. с волками. Культ волка породил в языке наименования-заменители вследствие запрета (табу) произносить имя обожествленного зверя (у гагаузов волка называют разными словами-эвфемизмами: *йабаны*, *жанавар*, *куйруклу*, *боз куми*, *боз бей* и др.), а древнее прямое название (*курт*) почти забыто.⁶

Предки гагаузов и они сами отмечали и отмечают особые *Волчы праздники* или *Волчы дни*, во время которых, по народному преданию, нельзя пользоваться режущими инструментами; они верили в магическую силу волка-тотема, неслучайно на их знамени золотом была вышита волчья голова. В нашей сказке хромой волк (*Топал Жанавар*) представлен в роли волхва – он пророчит судьбу героя, отводит его от беды.

Исходя из кочевого прошлого гагаузов, можно предположить наличие у них еще таких тотемных первопредков, как вол (бык) и конь.

Образ *дева* или *дэва* широко распространен у иранских и тюркских народов. В гагаузской сказке дев – рогатый великан, с ужасным лицом, покрыт шерстью, обладает огромной силой, но труслив, избегает встреч с человеком. Живет великан подобно человеку, но отличается богатством, владеет чудесными животными и предметами. Похищает красавиц, дочерей падишахов. Герой, воюющий против дева, всегда его побеждает («Пеливан»). Иногда дев вступает в дружбу с героем, помогает тому в его подвигах, как это происходит в сказке «Дев адамын оолу» («Сын

⁶ См. о культе волка у гагаузов: Степан Булгар Жанавар йортулары: Аннатмаклар. Кишинев: Литература артистикэ, 1990; Михаил Губогло Культ волка у гагаузов. Этнокультурные параллели в тюркском мире // *Русский язык в тюрко-славянских этнокультурных взаимодействиях* (Этнологические очерки) / Составитель А. Д. Коростелев. М.: Старый сад, 2005.

великана»). Следовательно, образ нашего дева неоднозначен, амбивалентен, то есть двойственен, противоречив: дев выступает и как помощник, и как противник.

Tenägöz – демоническое существо в образе одноглазого великана, близкого к деву, враждебного людям. Играет роль коварного и опасного похитителя красавиц, необычайно силен. *Tenägöz* – популярный в фольклоре гагаузов персонаж. Продолжая устную традицию средневековых эпических сказаний разных народов о циклопах, гагаузские варианты хорошо сохранили черты древних классических форм аналогичных сюжетов.⁷

Слово «тепägöz» тюркского происхождения, обозначает «темя-глаз». Образ *Tenägöza* восходит к великану-людоеду *Дене-Гöзу*, персонажу огузского эпоса «Книга моего деда Коркута».⁸

Сюжет об ослеплении одноглазого великана всемирно известен из греческой мифологии. Но в нашей сказке «Дев адамын оолу» («Сын великана») смерть *Tenägöza* удивительным образом похожа на смерть Кощея Бессмертного, злого чародея в восточнославянской мифологии. Смерть *Tenägöza*, его душа или нечистая сила (*тылсым*) спрятана в нескольких вложенных друг в друга волшебных животных и предметах: «*Пек йыракта вар бир Каз даасы, даайын ичиндä вар бир гöл, орада үзер үч öрдек. Илери гидер бир еркек öрдек. О öрдäйн катысында вар бир ока ташы. О ташын ичиндä вар үч синек. Оннар беним тылсымым*»⁹ («Очень далеко есть Гусиный лес, в котором находится озеро, там плавают три утки. Впереди плывет селезень. В желудке этого селезня имеется камень, весом в одну ока».¹⁰ В камне есть три мухи. Они – моя душа»). Героиня, дочь падишаха, выпытывает у *Tenägöza*, где скрыта его смерть, передает тайну герою-избавителю, который добывает силу великана, и тот погибает.

Жады бабу (старуха) или *Жады кыз* (девушка) – так обычно называют в гагаузской народной речи (и в литературе, соответственно) злую, жестокую, мстительную колдунью с длинными волосами. Живет она в подземном царстве или в лесной землянке. Способна наша ведьма перевоплощаться в различные предметы и живые существа – в колесо, овцу, курицу и т. п.

Связь с подземельем и лесом позволяет предположить, что образ *Жады бабу* восходит к древнему образу хозяйки диких зверей и мира мертвых.

Образ многоголового (в нашем случае – девятиглавого) змея-дракона связывается с существованием у гагаузов культом воды. Чудовище посягнуло на самое дорогое и ценное для жизни народа, и неслучайно поэтому мы встречаемся в одной из наших сказок с поединком между младшим братом и змеем у родника, в

⁷ Любовь Чимпоеш. *Мифический образ Тепягёза в фольклоре гагаузов* // *Ştiinţa*. 1996, пг. 2, р. 11.

⁸ *Книга моего деда Коркута: Огузский героический эпос* / перевод акад. В. В. Бартольда. Изд. подгот. В. М. Жирмунский, А. Н. Кононов. М.–Л.: Наука, 1962.

⁹ Степан Булгар. *Дев адамын оолу*..., pp. 18, 20.

¹⁰ *Ока*, точнее: *ока* (тюрк.) – здесь: мера веса, равная 1 кг 283 г.

котором верх одерживает богатырь. Змей в мифологии тюркоязычных народов, в т. ч. и гагаузов, – злой демон (*аждер*).

Таким образом, на примере сказок С. С. Булгара нами выявлены мифологическая система персонажей гагаузской волшебной сказки, а также сказочные мотивы и сюжеты, в которых просматриваются зачатки словесной магии древних тюрков, а также их мифологические представления о природе и обществе. В гагаузской волшебной сказке прослеживается прямая связь с добалканской историей гагаузов, восходящей к язычеству.

Многие фантастические образы и мотивы устного народного творчества гагаузов отражены в мифологических и сказочных представлениях народов тюркского и нетюркского мира. Это говорит, с одной стороны, о преемственности культурных традиций с древнейших времен, с другой – о результатах межэтнических контактов с совместно проживающими народами.

Гагаузский сказочный мир хранит в себе еще много непознанного и тайного. Его мифологию и фантастику следует продолжать исследовать на образцах других волшебных сказок, которыми так богато устное народно-поэтическое творчество гагаузов.

Библиография

1. Булгар С. *Дев адамын оолу: Масаллар*. Кишинев: Литература артистикэ, 1990.
2. Булгар С. *Жанавар йортулары: Аннатмаклар*. Кишинев: Литература артистикэ, 1990.
3. Губогло М. *Култ волка у гагаузов. Этнокультурные параллели в тюркском мире // Русский язык в тюрко-славянских этнокультурных взаимодействиях (Этнологические очерки) / Составитель А. Д. Коростелев. М.: Старый сад, 2005.*
4. *Книга моего деда Коркута: Огузский героический эпос / перевод акад. В. В. Бартольда. Изд. подгот. В. М. Жирмунский, А. Н. Кононов. М.–Л.: Наука, 1962.*
5. Чимпоеш Л. *Мифический образ Тепягёза в фольклоре гагаузов. Ştiinţa, 1996, nr. 2, 11.*
6. *Gagauz büülü masalları = Гагаузские волшебные сказки / proektin öndercisi: M. Semönova; redaktor: V. Sırf; Maketçi: L. Pioglo. Komrat: S. n., 2022.*
7. *Gaydarcı Gavril. Gagauzların halk yaratmaları / hazırlayannar: P. Çebotar, V. Sırf. [Komrat: S. n.], 2018.*
8. Kuroglo Stepan. *Gagauz folkloru: aaraştırmalar hem materiallar / hazırlayannar: P. Çebotar, V. Sırf. Komrat: S. n., 2022. T. I.*

SECȚIUNEA 3. COMUNICAREA INTERCULTURALĂ: DIALOG SAU CONFRUNTARE?/

CONFLICTUL TRANSNISTREAN: ASPECTE ISTORIOGRAFICE.

THE TRANSNISTRIAN CONFLICT: HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS.

Valentin Burlacu,

dr., conf. univ.,

Agenția pentru Știință și Memorie Militară a Republicii Moldova.

ORCID: 0000-0003-1620-9493

CZU: 930(478)''1992''

Abstract

The armed conflict in the Eastern districts of the Republic of Moldova, also called the war at the Nistru River, is one of those that, during their evolution, have aroused special interest from a wide circle of researchers, historians, jurists, soldiers, diplomats, political analysts of prestigious centers of analysis and strategic studies, international bodies, various university and academic centers, a vast international experience being gathered in this context. Therefore, the conflict was analyzed on various levels, from national to international, in an interdisciplinary and multi-level aspect, generating a vast bibliography. The article will deal with the historiography of the Republic of Moldova on this topic.

Key-words: *analysis, bibliography, researchers, interdisciplinary, studies, war.*

Conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova, numit și războiul din Transnistria, face parte din categoria celor care, în decursul evoluției, a suscitat un interes deosebit din partea unui cerc larg de cercetători științifici, jurnaliști, publiciști, istorici, economiști, juriști, sociologi, militari, diplomați, politicieni, analiști politici, a unor prestigioase centre de analize și studii strategice, misiuni diplomatice și organisme internaționale, diverse centre de cercetare universitare și academice, din partea exponenților societății civile chiar de la începuturile lui până în prezent, dat fiind că acesta rămâne o sursă de pericol și instabilitate nu numai pentru Republica Moldova, dar și pentru întreaga regiune. Astfel, conflictul a fost cercetat și analizat pe diverse nivele, de la cele naționale la cele internaționale, în plan interdisciplinar și multiaspectual, generând o vastă bibliografie privind premisele, cauzele, începutul, mersul, consecințele, eforturile de soluționare etc.

Aprecierile evenimentelor însă sunt foarte contradictorii, în funcție de locul publicării studiilor, apartenența autorilor la diferite tabere implicate în

discuții, astfel încât se poate constata inexistența unei opinii și percepții comune în vederea celor întâmplate.

În acest context, o contribuție esențială în analiza problemei transnistrene au adus-o cercetătorii din Republica Moldova.

Din seria lucrărilor care abordează problematica conflictului transnistrean, se remarcă, în primul rând, cele cu caracter memorialistic, aparținând participanților la operațiunile militare, corespondenților și jurnaliștilor militari, care, uneori pe urmele evenimentelor desfășurate, descriu desfășurarea acțiunilor militare și activitatea structurilor legale, apreciază evenimentele din 1992 din Moldova, ca fiind un război nedeclarat dus de Rusia cu scopul de a-și păstra pozițiile geopolitice în această zonă a Europei. În lucrările respective sunt descrise luptele de pe platourile Dubăsari, Cocieri, Tighina, participarea voluntarilor și polițiștilor din diferite zone ale republicii la războiul de la Nistru pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova, tentativele autorităților moldovenești de a soluționa pașnic acest conflict¹¹.

¹¹ Gheorghe. Budeanu. *Transnistria în flăcări (Reportajele unui corespondent de război)*. Chișinău: Universitas, 1993; Valentina Ursu. *Râul de sânge*. Chișinău, 1993; Tudor Iovu *Poduri de foc: cronica alb-negru a unui război*. Chișinău: Arc, 2002; Vlad Grecu. *O viziune din focarul conflictului de la Dubăsari*. Chișinău: Prut Internațional, 2005; Oleg Căpățână. *În memoria ostașilor căzuți în Transnistria*. Chișinău: Editura Centrală, 1997; Idem. *Cartea memoriei celor căzuți în luptele pentru independența și integritatea Republicii Moldova*. Vol. 1. Concepția, selecția și pregătirea materialelor de O. Căpățână; fot. P. Frei, V. Volontir; aut. Iu. Canașin, N. Zaporojan. Chișinău: Editura Centrală, 2000, 224 p.; Vladimir Gusleacov. *Tragedia de la Bender*. Varnița, 2015. 192 p.; Andrei Cimbriciuc. *Eroii soroceni în războiul de la Nistru*. Chișinău: Museum, 2004, 128 p.; Alexei Calcea, Vasile Stelea. *Orheiienii în luptele războiului pentru apărarea independenței Moldovei (1991–1992) : (Detășamentul de voluntari „Domnitorul Moldovei Vasile Lupu” din Orhei în luptele de pe Platoul de foc Cocieri. 04.04.1992–05.08.1992)*. Orhei: [S. n.], 2012, 250 p.; Anatolie Calcea. *A fost război, la Nistru, la mărgioară, 1991–1992*. Orhei: [S. n.], 2019. 328 p.; Ștefan Otean. *Chemat la datorie: (ostași uitați): Mărturiile Comandantului grupului tactic armat al Capului de pod Tighina, chemat la datorie la 27 iun. – 20 iulie 1992*. Chișinău: Pontos, 2013, 59 p.; Petru Soltan. *Transnistria, lacrima mea*. Chișinău, 2004; Lidia Prisac. *Reporteri militari în războiul de pe Nistru (2 martie – 21 iulie 1992)*. În *Revista Militară. Studii de Securitate și Apărare*, 2017, nr. 1, p. 135-148; Ион Косташ. *Дни затмения: хроника необъявленной войны*. Chișinău: Universul, 2011, 704 p.; Idem. *Transnistria 1989–1992: Cronica unui război „nedeclarat”: Dedicată celor căzuți în luptele pentru integritatea Republicii Moldova*. București: RAO GLASS, 2012, 667 p.; Павел Крянгэ, *Я хочу рассказать...: (Воспоминание с острым сюжетом)*. Кишинев : [Б. и.], 1998, 356 p.; Stanislav Covalschi. *Conflictul armat de pe Nistru din anii 1990–1992: file uitate*. Asociația Veteranilor și Confectelor Armate Locale din Republica Moldova. Chișinău: [S. n.], 2020. 320 p.; Constantin Prepelită. *Eroii ungheneni nu mor niciodată*. Chișinău: Lexon-Plus, 2020. 96 p.; Ion Domenico. *Nistru curge, amintirile rămân : File de istorie despre războiul de la Nistru, primăvara–vara anului 1992*. Chișinău: Notograf Prim, 2021. 84 p.; *Războiul din Transnistria: Mărturii de istorie orală*, coord.: Tetiana Toma. Galați: Galați Univ. Press, 2020. 204 p.; *Martiriul transnistrean sub jugul totalitar rusesc*. Radion Cucereanu (coord.), Eleonora Cercavski (ed.), Dumitru Apetri (red.). Chișinău: [S. n.], 2013. 342 p.

Una dintre primele lucrări care abordează în plan științific problema conflictului transnistrean aparține lui V. Nedelciuc¹². Autorul oferă o analiză succintă a premiselor apariției și consolidării Republicii Moldova ca stat independent și confruntarea lui cu problema separatismului, cronologia și desfășurarea armată a conflictului transnistrean.

Printre primele lucrări este și cea a profesorului V. Ursu¹³, în care sunt elucidate aspectele și problemele tranziției dificile a Republicii Moldova spre suveranitate și independență reală. O atenție aparte se acordă conflictului transnistrean, analizat în cadrul procesului de evoluție a statalității moldovenești.

Treptat, în baza acumulării materialelor documentare și de altă natură, se trece la o analiză calitativ nouă, complexă, dintr-o perspectivă istorică și politologică.

A fost vizat, întâi de toate, începutul manifestării deschise a conflictului transnistrean în timpul zbuciumatelor evenimente din vara anului 1989, când în Moldova a luat naștere o mișcare politică ce milita pentru acordarea de statut oficial limbii moldovenești (române) și trecerea ei la grafia latină, devenită un adevărat maraton pentru limbă și alfabet; confruntarea dintre cele două tendințe de dezvoltare a politicii de „restructurare gorbaciovistă în republică - una radicală și alta conservatoare”, care aveau ca mesaj două căi de dezvoltare a procesului democratic din republică: tendința spre „independența politică a republicii” sau „păstrarea Moldovei în componența URSS”, „incluzând o componentă interetnică evidentă”; retrospectiva bătăliilor pentru suveranitatea și independența Republicii Moldova, mișcarea democratică națională pentru obținerea independenței și cronica evenimentelor din august 1991 care au condus la proclamarea independenței și, concomitent, escaladarea conflictului transnistrean.

Evenimentele de la sfârșitul anilor '80 - începutul anilor '90 și până la proclamarea independenței Republicii Moldova constituie subiecte palpitate pentru analize și dezbateri științifice realizate de istoricul Gh. Cojocaru¹⁴, care

¹² Vasile Nedelciuc. *Republica Moldova*. Chișinău: Universitas, 1992.

¹³ Vasile Ursu. *Moldova pe calea suveranității reale și independenței statale*. Chișinău: Universitas, 1993.

¹⁴ Gheorghe Cojocaru. *Un punct de „cotitură” în problema națională: Conferința a XIX-a unională a PCUS (1988)*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2005, nr. 3 (63), p. 80-83; Idem. *Perestroika și deșteptarea etniilor minoritare din URSS*. În: *Destin Românesc*, 2008, nr. 1, p. 41-54; 2008, nr. 2-3, p. 59-80; Idem. *Maratonul pentru limbă și alfabet (29-31 august 1989)*. În: *Destin Românesc*, 2001, nr. 1, p. 83-95; Idem. *Anul 1989. La originile bătăliei pentru Suveranitate*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1999, nr. 3-4 (39-40), p. 58-62; Idem. *O retrospectivă sinceră a bătăliei pentru Independență*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2000, nr. 1-2 (41-42), p. 5-21; Idem. *17 martie 1991. Un referendum unional eșuat*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2000, nr. 3-4 (43-44), p. 55-69; Idem. *Mișcarea democratică națională și declararea independenței Republicii Moldova*. În:

urmărește să clarifice și să evidențieze factorii ce au determinat disoluția Uniunii Sovietice, impactul și semnificațiile acesteia pentru fosta RSS Moldovenească și apariția problemei transnistrene, precum și planurile de soluționare a acesteia.

Cartea „1989 la est de Prut”¹⁵, prin mesajul ei, abordează o perspectivă largă a contextului general din sud-vestul imperiului sovietic – mișcarea de democratizare declanșată de Perestroika, care a condus la deșteptarea etniilor minoritare din URSS și a exercitat o influență decisivă asupra evoluției politice și etnoculturale din RSSM, marcând o explozie a energiilor sociale ale populației băștinașe majoritare. Același istoric este preocupat și de aspectele istoriografice ale destrămării URSS¹⁶.

Problemele ce vizează cauzele separatismului politic și teritorial al Republicii Moldova, Tratatul asupra Uniunii Sovietice și calea Republicii Moldova spre desprinderea de URSS (1990–1991), refuzul autorităților moldovenești de a semna Tratatul asupra Uniunii Sovietice, eșuarea referendumului unional din 17 martie 1991, cauzele separatismului politic și teritorial, alimentarea separatismului de către forțele conservatoare de la Kremlin, separatismul în slujba imperiului, bătălia diplomatică pentru stingerea conflictului militar din zona de est a Republicii Moldova, examinarea diverselor planuri de soluționare a conflictului – reprezintă un alt spectru de cercetare în studiile istoricului Gh. Cojocaru¹⁷.

De asemenea, este analizată calea anevoioasă a Republicii Moldova spre obținerea independenței și dezbaterile parlamentare aprinse în anii 1990-1991 pentru ieșirea din cadrul URSS¹⁸.

Revista de Istorie a Moldovei, 2011, nr. 3-4 (87-88), p. 128-140; Idem. *O cronică a evenimentelor din August 91*. În: *Caiete de istorie*, Chișinău, 2002, an. 1, nr. 1, noiembrie, p. 15-23; Idem. *Cauzele separatismului politic și teritorial al Republicii Moldova*. În: *Destin Românesc*, 2001, nr. 2, p. 127-133. Idem. *Criza transnistrean: o abordare americană (1991-2002)*. În: *Destin Românesc*, 2003, nr. 1, p. 159-169.

¹⁵ Idem. *1989 la Est de Prut*. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2001, 216 p.

¹⁶ Idem. *De ce s-a destrămat Uniunea Sovietică? O paradigmă istoriografică*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2004, nr. 4 (60), p. 102-106.

¹⁷ Gheorghe Cojocaru. *Cauzele separatismului politic și teritorial al Republicii Moldova*. În: *Destin Românesc*, 2001, nr. 1, p. 127-133; Idem. *Bătălia diplomatică pentru stingerea conflictului militar din zona de est a Republica Moldova*. În: *Caiete de istorie*, 2002, nr. 2, p. 18-33; Idem. *Tratatul asupra Uniunii Sovietice și conflictul transnistrean*. În: *Destin Românesc*, 2006, nr. 1, p. 10-19; Idem. *Tratatul de Uniune Sovietică și calea Republicii Moldova spre deprinderea de URSS (1990–1991)*. In onorem Anatol Țăranu: *Studii de istorie contemporană a românilor* / coord.: Nicolae Enciu. Chișinău, 2011, p. 173-182; Idem. *Separatismul în slujba imperiului*. Chișinău: Civitas, 2000.

¹⁸ Idem. *Ieșirea din URSS. Republica Moldova. Dezbateri parlamentare (1990-1991)*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, 2011.

Într-o lucrare fundamentală a autorului¹⁹, problema conflictului transnistrean este analizată într-un cadrul cronologic mai larg (1922-1991), prin prisma procesului de formare și destrămare a Uniunii Sovietice, iar acesta este apreciat drept război secesionist.

Un specific al cercetărilor istoricului Gh. Cojocaru este investigarea impactului destrămării URSS și consecințele respingerii referendumului unional asupra viitorului Republicii Moldova, a relațiilor dintre cele două state românești și studierea legăturilor sufletești care leagă românii de pe ambele maluri ale Prutului, ceea ce a determinat divizarea societății moldovenești, atât teritorial, cât și din punctul de vedere al opțiunilor politice de perspectivă, în trei tabere cu opțiuni distincte: ieșirea din componența URSS și unirea cu România; constituirea unui stat independent, de sine stătător; stat independent în componența URSS reînnoite prin prisma concepției de Comunitate a Statelor Suverane²⁰.

Un spectru larg de subiecte legate de problema războiului din raioanele de Est ale Republicii Moldova este examinat de A. Țăranu. Printre acestea sunt: geneza, cauzele și aspectele începutului conflictului în raioanele de Est ale republicii, istoria și etapele desfășurării conflictului secesionist, transformarea Transnistriei într-o Vandee contra-revoluționară a Moldovei, activitatea primului parlament (al independenței) și declanșarea conflictului transnistrean, rolul factorului etno politic în faza inițială a conflictului, o istorie a participării Rusiei în geneza și reglementarea conflictului din raioanele de Est ale Republicii Moldova în primul deceniu postconflict, evoluția politicii de stat și a platformelor de partid în Republica Moldova în chestiunea reglementării conflictului în anii 2001-2010, ingerința politico-militară a Rusiei în problema soluționării conflictului transnistrean. De asemenea, sunt investigate aspectele diplomatice ale războiului de pe Nistru, activitatea mecanismului internațional cvadripartit în faza militară a conflictului transnistrean, starea și perspectivele soluționării lui, problema conflictului transnistrean în cadrul proceselor integraționiste²¹. Autorul evidențiază

¹⁹ Idem. *Tratatul de Uniune Sovietică*. Chișinău: Civitas, 2005.

²⁰ Idem. *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*. București: Omega, 2001.

²¹ Anatol Țăranu. *Cauzele conflictului armat de la Nistru*. În: *Caiete de istorie*, Chișinău, 2002, nr. 2, p. 1-10; Idem. *К вопросу о генезисе Приднестровского конфликта в Республике Молдова*. În: *Межэтнические отношения в посткоммунистических государствах : Материалы междунар. науч.-практ. конф. К., 2002, р. 102-129*; Idem. *К вопросу об этнополитической составляющей начальной фазы Приднестровского конфликта*. În: *Minoritățile naționale și relații interetnice: tradiția europeană și experiențe noilor democrații pentru Moldova*. Iași, 2002, Vol. 2, p. 188-216. ; Idem. *Vandeea în Moldova: din istoria debutului conflictului transnistrean*// *Societatea și comunicarea în tranziție coord.: Victor Moraru*. Chișinău, 2008, p. 348-379; Idem. *Parlamentul independenței și conflictul transnistrean*. În *Akados*, 2011, nr. 3, p. 12-17; Idem. *Iz istorii uciastia Rossii v vznikovenii i uregulirovania konflikta v vostočinîh raionah Respubliki*

două cauze majore, una de ordin intern și alta de ordin extern, care împiedică soluționarea conflictului: „În primul rând, politica conciliantă a autorităților moldovenești în faza inițială a conflictului, iar mai apoi, lipsa ideilor conceptuale revelatoare în programele de partid și în politica oficială a Chișinăului, inconsecvența în promovarea politicii de reglementare, iar uneori predominarea în acest proces a intereselor de partid asupra celor de stat, iar de aici, necesitatea abordării complexe a evaluării și caracterului conflictului și determinarea unei politici coerente de stat”²².

A doua, în opinia istoricului, ține de „încurajarea și susținerea separatiștilor la toate etapele de Moscova și reprezintă un conflict clasic pentru politica Federației Ruse, trecând prin toate etapele caracteristice: provocarea conflictului-escaladarea militară-intervenție externă-încetarea focului – minicrize provocate periodic între Chișinău și Tiraspol, și, în ultimă instanță, înghețarea conflictului prin instituirea mecanismului internațional de mediere, cu rolul hotărâtor al Rusiei, politica de trecere de la presiunea militară la proceduri de ordin juridico-politic, pornind de la conceptul geopolitic de „străinătate apropiată”, de preservare a drepturilor cetățenilor ruși din afara granițelor Federației Ruse cu arogarea dreptului de a interveni arbitrar în „apărarea” lor, menținerea în „stare înghețată”, rolul triplu de „mediator, pacificator și garant”, simpatiile și spiritul de solidaritate cu regimul separatist care se manifestă prin politica promovată de toate structurile de stat: la nivelul Dumei de Stat, Președinției, Ministerului de Externe, documentele și proiectele impuse de partea rusă începând cu anul 1992, precum planurile Primakov, Kozak ș.a., dar și subminarea formatului „5+2”²³.

Moldova (1991-2001). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2010, nr. 2 (82), p. 69-88; Idem. *Aspecte ale istoriei începutului conflictului transnistrean*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2011, nr. 3-4 (87-88), p. 141-149; Idem. *Unele considerente privind istoria conflictului secesionist de la Nistru*. În: *Akados*, 2012, nr. 2, p. 55-62; Idem. *Activitatea mecanismului internațional cvadripartit în faza militară a conflictului transnistrean*. În: „Politica Marilor Puteri în Balcani și Europa Centrală”. Chișinău, 2013, p. 530-544; Idem. *Conflictul din raioanele de est*. În *Moldova pe calea modernizării*. Studiu enciclopedic. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală secția editorial-poligrafică, Tipografia Centrală, 2015, p. 299-329; Idem. *Послевоенное пятилетие: состояние и перспективы приднестровского урегулирования*. În: „От этнополитического конфликта к межнациональному согласию в Молдове”: сб. науч. тр., К., 1998, p. 46-53; Idem. *Интеграционные процессы и проблемы региональных конфликтов*. În: „Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene”: Materialele simpozionului științifico - practic internațional. Chișinău, 2000, p. 159-168.

²² Anatol Țăranu. *Evoluția politicii de stat și a platformelor de partid în Republica Moldova în cheștiunea reglementării conflictului transnistrean (2001-2010)*. În: „In honorem Alexandru Moșanu”. Chișinău, 2012, p. 653-665.

²³ Idem. *Evoluția politicilor Rusiei în problema conflictului transnistrean*. În: „Reconstituiri istorice. Civilizație, Valori, Paradigme, Personalități. In honorem academician Valeriu Pasat”. Ed. C. Manolachi. Chișinău: Tipografia Centrală”, 2018, p. 577-589.

În acest context, se concluzionează că „prin convenția Elțin-Snegur doar s-a pus capăt confruntărilor armate de pe Nistru, dar nu și contradicțiilor de ordin politic și economic dintre Chișinău și Tiraspol, care urmau să fie soluționate pe parcurs pe cale diplomatică”²⁴, iar „soluționarea diferendului politic nu va fi posibil atâta timp cât regimul de la Tiraspol se bucură de sprijinul Federației Ruse”²⁵.

Cu referință la cauze, scopuri și forțe care l-au declanșat, se evidențiază că, începând cu toamna anului 1991, Republica Moldova a fost implicată într-un *conflict armat, a cărui cauză principală era conflictul etnopolitic* „între mișcarea de eliberare națională și forțele conservatoare, care exprimau interesele celei mai conservatoare părți a fostei pătri nomenclaturiste sovietice de partid și economice pentru menținerea URSS. Conflictul armat a fost declanșat de forțele separatiste, încurajate și susținute de forțele conservatoare de la Moscova, iar militar-de trupele ruse dislocate în regiune. În perioada inițială aceștia își motivau ideologic acțiunile prin necesitatea păstrării integrității teritoriale a URSS, condimentate cu ticuri românofobe”²⁶. Analizat din retrospectiva acțiunilor și planurilor de reglementare, prin prisma politicii „pașilor mici”, a implicării UE și a evoluției, „conflictul transnistrean denotă faptul că de la începuturi și până în prezent, acesta continuă să rămână o sursă de pericol și de instabilitate regională, a avut și continuă să aibă o influență negativă asupra dezvoltării statului moldovenesc în ansamblu, precum și asupra perspectivei sale de integrare europeană”²⁷.

Într-un alt context, cu privire la identitatea națională și integrarea europeană a Republicii Moldova prin prisma dosarului transnistrean, A. Țăranu menționează că regiunea separatistă transnistreană, deși juridic este parte componentă a Republicii Moldova, are menirea să țină statul moldovenesc ancorat spațiului euroasiatic. În plan ideologico-identitar, separatismul transnistrean propagă românofobia prin joncțiunea cu conceptul moldovenismului vulgar, antiromân, îmbrăcat în straie antieuropene, încercând pe această cale să compromită integrarea europeană a Republicii Moldova, fapt ce contribuie la perpetuarea degradării Republicii Moldova ca stat și societate în planul alegerii civilizaționale. În condițiile deficitului de consistență în politica de construcție identitară a statului moldovean, depășirea acestei situații este imposibilă. A. Țăranu concluzionează că „fără o identitate distinctă, nu poți face parte din concertul european, iar neprietenii Republicii Moldova alimentează cu mult zel predispozițiile moldovenismului

²⁴ Idem. *Aspecte diplomatice ale războiului de pe Nistru*. În: *Cohorta*, 2013, nr. 1, p. 96.

²⁵ *Ibidem*, p. 84.

²⁶ Anatol Țăranu. *Conflictul din raioanele de est*, op. cit., p. 316.

²⁷ *Ibidem*, p. 329.

antiromân în societatea moldovenească, percepute în calitate de calea cea mai sigură de periclitate a cursului de integrare europeană”²⁸.

Cu referință la consecințele conflictului transnistrean, A. Țaranu consideră că atâta timp cât este înghețat „reprezintă garanția menținerii prezenței militare ruse în Republica Moldova. Chiar dacă contingentul militar rus numără doar două mii de oameni, conjugat cu peste zece mii de paramilitari transnistreni, ei prezintă deja o forță redutabilă. Extrem de important din punct de vedere operațional este și aerodomul din Tiraspol, care la necesitate garantează desfășurarea rapidă a forțelor armate din exterior. De aici încercările repetate ale Moscovei de a introduce printr-un acord cu Chișinăul aerodomul din Tiraspol în lista aeroporturilor funcționale de trafic aviatic internațional. Prezența militară rusă în Transnistria este garanția că diferendul transnistrean nu va fi soluționat și Republica Moldova nu va fi eligibilă pentru aderarea la NATO, dar și la UE. Iar în condițiile deteriorării până la conflict al relațiilor ruso-ucrainene, Transnistria separatistă devine o baionetă rusă înfiptă în spatele Ucrainei”²⁹.

Mai mult, în opinia aceluiași savant, „unul din punctele-cheie al conceptului de securitate al Rusiei prevede stăvilirea cu orice preț a extinderii infrastructurii NATO spre Est. Președintele Putin a introdus recent în vocabularul politico-diplomatic noțiunea de „linii roșii”, care în percepția Moscovei nu trebuie să fie depășite de către NATO în Europa. Republica Moldova este plasată de geostrategii ruși în interiorul spațiului delimitat de liniile roșii și asupra căruia nu se poate extinde influența Occidentului. În această paradigmă de securitate, cursul de integrare europeană a statului moldovenesc este perceput de către Moscova ca o amenințare a securității Rusiei și trebuie contracarat”³⁰.

În șirul lucrărilor dedicate exclusiv problemei transnistrene se numără cea a istoricilor A. Munteanu și N. Ciubotaru³¹, în care se conține o analiză minuțioasă a desfășurării acțiunilor militare și a războiului de la Nistru ca o epopee a libertății, a spiritului de sacrificiu al unora și a comportamentului trădător al altora, cuprinzând rolul Rusiei în acest război și politica duplicitară a Federației Ruse în susținerea separatiștilor cu referire la modul de întregire a Republicii Moldova, scoaterea la rampă a planului Kozak de federalizare ca modalitate de soluționare a

²⁸ Idem. *Dosarul transnistrean, identitatea națională și integrarea europeană în Republica Moldova*. În: „Republica Moldova în căutarea identității”. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova, 23-24 august 2021. Coord.: A. Petrencu, I. Negrei. Chișinău: Cartdidact, 2022, p. 730-731.

²⁹ *Ibidem*, p. 728.

³⁰ *Ibidem*, p. 730.

³¹ Anatol Munteanu, Nicolae Ciubotaru. *Românii de la est. Războiul de pe Nistru. (1990-1992)*. București: Editura Ager Economistul, 2004.

conflictului, a altor planuri și a angajamentelor concrete asumate de Moscova la forurile internaționale cu referire la armata sa din Republica Moldova și nerespectate.

În opinia istoricilor C. Solomon și A. Gumeniuc, din 1992 procesul de negocieri între părțile aflate în conflictul transnistrean a fost orientat pe două direcții: „1) determinarea statutului Transnistriei, și 2) luarea unei decizii în privința contingentului militar rus aflat în raioanele de est ale Republicii Moldova, care a evoluat de la formatul „4” la început (Rusia, Ucraina, România, Moldova), la formatul „5” după 1994 (Moldova, Rusia, Transnistria, Ucraina, OSCE) și ca urmare a eșuării acestuia, din 2008, la formula „5+2” (părțile implicate-Republica Moldova, Transnistria; mediatori - OSCE, Federația Rusă, Ucraina; observatori-SUA și UE)”. În acest context sunt evidențiate interesele geos strategice și politice ale participanților. Politica UE fiind îndreptată în direcția europenizării Moldovei cu promisiunea acordării unor beneficii după reîntregirea țării. La acea etapă, în opinia autorilor, drept premise favorabile pentru soluționare conflictului într-o perspectivă se enumeră: lipsa factorului etnic și religios, disponibilitatea și existența unui plan al autorităților moldovenești din 2006 de soluționare a conflictului; formatul de negocieri „5+2”³².

În articolul lui I. Varta se insistă asupra a două aspecte definitorii ale problemei: cauzele și caracterul războiului. Astfel, declararea suveranității Republicii Moldova și ulterior proclamarea independenței față de Uniunea Sovietică pe teritoriul fostei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești, recunoașterea masivă a acesteia pe arena internațională, precum și admiterea în Organizația Națiunilor Unite au avut drept consecință escaladarea conflictului transnistrean. Sub aspectul evoluției, deși conflictul de pe Nistru a început ca unul intern și regional, fiind de natură politică, pe parcursul acestuia, datorită implicării latente a Rusiei prin susținerea regimului de la Tiraspol și ulterior cu implicarea directă prin intermediul Armatei a 14-a ruse, acest conflict și-a schimbat nuanța, devenind unul geopolitic și interstatal moldo-rus³³.

Diverse aspecte legate de conflictul transnistrean sunt examinate într-o lucrare colectivă dedicată istoriei raioanelor din stânga Nistrului ale Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în prezent³⁴. Compartimentele respective

³² Constantin Solomon, Artur Gumeniuc. *Conflictul transnistrean și procesul de negocieri în formatul „5+2”*. În *Moldoscopye*. (Probleme de analiză politică), 2008, nr. 3, (XLII), p. 175-186; Constantin Solomon. *Rolul OSCE în menținerea stabilității în Republica Moldova*. În: „Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene”. Chișinău: Perspectiva, 2000, p. 149-159.

³³ Ion Varta, *Geneza conflictului transnistrean*. În: *Cohorta*, 2013, nr. 1, p. 26.

³⁴ *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*. Coord.: D. Dragnev. Chișinău: Civitas, 2007.

ce țin de aspectele interne și internaționale, originile conflictului transnistrean, Războiul de la Nistru și implicațiile externe privind stingerea conflictului armat, internaționalizarea conflictului transnistrean în anii 1992-2007 sunt elaborate de istoricul I. Chirtoagă³⁵.

Într-un cadru mai larg al istoriei recente a Republicii Moldova, conflictul armat de la Nistru este analizat de istoricul I. Xenofontov³⁶.

Limba ca pretext de tensionare a conflictului interetnic în Moldova la începutul anilor '90, politica de epurare lingvistică și politica educațională în regiunea transnistreană promovată de regimul separatist este analizată în studiul istoricilor M. Grecu și A. Țăranu³⁷, în articolele N. Putină³⁸, și I. Gorincioi³⁹,

Problemele fundamentale legate de conflictul transnistrean țin de rolul Federației Ruse și al armatei a 14-a în declanșarea și desfășurarea lui, de motivația geopolitică și geostrategică de a-l menține, de susținerea din partea Moscovei în crearea și dotarea armatei transnistrene cu diferite tipuri de armament, de implicarea Armatei a 14-a amplasate în Transnistria în conflictul armat de partea separatiștilor, de prezența și necesitatea retragerii formațiunilor militare ruse și a depozitelor de armament din raioanele de est ale republicii, de care depinde în cea mai mare măsură soluționarea acestuia este abordată în două monografii valoroase, probate cu fapte documentare ale istoricului M. Gribincea⁴⁰ și în articolul scris în colaborare cu A. Țăranu⁴¹. Autorii, în baza unui bogat și inedit material documentar, concluzionează că prezența militară rusă continuă să reprezinte „unul din cele mai mari pericole pentru securitatea Republicii Moldova, pentru pacea și liniștea în această parte a continentului european”.

³⁵ Ion Chirtoagă. *Separatismul transnistrean: Aspecte interne și internaționale*. În: *O istorie a regiunii transnistrene*, op. cit., p. 357-464; Idem. *Originile conflictului transnistrean*, op. cit., p. 357-433; Idem. *Războiul de la Nistru și implicațiile externe privind stingerea conflictului armat (1992)*, op. cit., p. 433-464; Idem. *Internaționalizarea conflictului transnistrean (1992-2007)*, op. cit., p. 464-510.

³⁶ Ion Valer Xenofontov. *Istoria recentă a Republicii Moldova*. În: *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, 2018, nr. 2, p. 69-109.

³⁷ Mihai Grecu, Anatol Țăranu. *Politica de epurare lingvistică în Transnistria*. Cluj-Napoca: Napoca-Star, 2005.

³⁸ Natalia Putină. *Politica lingvistică și educațională în regiunea transnistreană*. În: *Anuarul Laboratorului pentru Analiza Conflictului Transnistrean = Yearbook of the Laboratory for the Transnistrian Conflict Analysis*. 2018, Vol. 2, nr. 1, p. 96-112.

³⁹ Iurie Gorincioi. *Limba ca pretext de tensionare a conflictului interetnic în Moldova la începutul anilor '90*. În: *Moldoscopia* (Probleme de analiză politică), 1999, Pt. 11, p. 88-96.

⁴⁰ Mihai Gribincea. *Trupele ruse în Moldova. Factor stabilizator sau sursă de pericol?*. Chișinău: Editura Civitas, 1998, 144 p; Idem. *Politica rusă a bazelor militare: Georgia și Moldova*. Chișinău: Civitas, 1999.

⁴¹ Mihai Gribincea, Anatol Țăranu. *Unele aspecte ale prezenței militare ruse în Republica Moldova*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2004, nr. 2, p. 48-64.

În studiul lui O. Nantoi, deși nu se conține o cronologie riguroasă și exhaustivă a evenimentelor, se încearcă de a contura tabloul general al proceselor politice din Republica Moldova legate de problema conflictului din raioanele din stânga Nistrului, sunt scoase în evidență acele evenimente care, în opinia autorului, au avut repercusiuni majore asupra declanșării și desfășurării conflictului transnistrean: factorii istorici care l-au determinat; politica promovată pe acest teritoriu de Imperiul Rus și, ulterior, de URSS; lupta politică pentru supraviețuirea Imperiului sovietic; calitatea societății moldovenești moștenite de la sistemul sovietic totalitar și a proceselor politice provocate de destrămarea URSS; implementarea moldovenismului sovietic pe malul stâng al Nistrului; faza inițială a conflictului și rolul factorului extern; consecințele înfrângerii Republicii Moldova în conflictul din 1992; calificarea regimului separatist și politica Republicii Moldova în problema transnistreană în perioada 1992-2000 și consecințele ei⁴².

Sub aspect comparativ, războiul de pe Nistru și conflictele înghețate din spațiul postsovietic, germenii acestor conflicte semănați încă din momentul constituirii URSS, similitudinea scenariilor declanșării și desfășurării lor, grupurile de interese și statele care stau în spatele acestora, consolidarea entităților separatiste ca rezultat al nesoluționării conflictelor sunt analizate de L. Noroc și A. Noroc⁴³.

Un studiu comparativ al conflictelor din Moldova văzute din exterior este realizat de N. Munteanu⁴⁴.

În articolele publicate de I. Stăvilă, Gh. Bălan⁴⁵ sunt analizate și evidențiate originile conflictului, cauzele și pretextul, caracterul artificial, inspirat din exterior, evoluția procesului de reglementare, implicarea directă în procesul de negocieri al SUA și UE, în calitate de observatori, de rând cu OSCE, Federația Rusă și Ucraina, în calitate de mediatori. După modalitățile de abordare a strategiei de soluționare, a mecanismelor folosite și a conjuncturii politice, procesul de reglementare este divizat de autori, convențional la acea etapă, în două perioade mari: 1992-2001, 2002-2009. Ca soluție de reglementare a conflictului

⁴² Oazu Nantoi. *Conflictul transnistrean-geneză, evoluție, perspective*. În: *Destin Românesc*, 2001, nr.4, p. 47-69.

⁴³ Larisa Noroc, Alexandru Noroc. *Războiul de pe Nistru și conflictele înghețate din spațiul post-sovietic*. În: *Plural, Istorie, Cultură, Societate*, 2021, vol. 9, nr. 2. Chișinău: Arc, 2021, p. 125-141.

⁴⁴ Nicolae Munteanu. *Conflictele din Moldova văzute din exterior (studiu comparat)*. În: „Securitatea și apărarea națională a Republicii Moldova”. Chișinău, 2002, p. 258-262.

⁴⁵ Ion Stăvilă, Gheorghe Bălan. *Conflictul transnistrean: eșecul reglementării unui conflict care poate fi soluționat*. În: *Revista Militară*, 2010, nr. 2 (4), p. 23-38; Gheorghe Bălan. *Cauzele conflictului transnistrean*. În: „Minoritățile naționale și relațiile interetnice. Tradiția europeană și experiența noilor democrații pentru Moldova”. Vol. I, Coordonator : V. Moșneaga. Iași: Pan Europe, 2002; Ion Stăvilă, *Evoluția reglementării conflictului transnistrean în anii 1992-2009*. În: *Revista de filozofie, sociologie și științe politice*, Chișinău, 2009, nr. 2, p.25-33.

transnistrean este propusă sincronizarea retragerii trupelor ruse cu acordarea ulterioară a statutului special regiunii transnistrene.

Consecințele politicii naționale sovietice în funcție de principiul dublului „cap de pod” și problemele din domeniul relațiilor interetnice, evidențierea cauzelor care au condus la instabilitate politică și tensiuni sociale, activizarea „problemei naționale” în RSS Moldovenească în contextul proclamării suveranității de stat și destrămării Uniunii Sovietice, rolul conflictelor interetnice în geneza disensiunilor politice din Europa post sovietică, în general, și locul și rolul conflictului în relațiile politice ale societății moldovenești, în special, partidele politice și mișcarea social-politică pe fundalul statornicirii independenței politice a Republicii Moldova, arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic, situația actuală a minorităților naționale, statutul lor juridic și stabilirea etapelor evoluției relațiilor interetnice, determinarea mecanismului, evidențierea trăsăturilor generale și particulare ale procesului de „acomodare” și „includere” a grupurilor etnice minoritare în noul cadru statal și la mediul etnic autohton, inclusiv al rolului care le-a revenit reprezentanților grupurilor minoritare, caracterizarea complexității și caracterului contradictoriu al politicii de integrare a grupurilor etnice minoritare, rolul politicii „moldoveniste” și imixtiunea Federației Ruse în alimentarea „neînțelegerilor interetnice”, implicațiile geopolitice ale UTA Găgăuzia, investigarea „consensului etnic”, discursurile politice privind „contextul interetnic” și politica de protecție a minorităților, problema depășirii stării de conflict în relațiile interetnice, tentativele statului moldovenesc de a integra grupurile etnice minoritare prin adoptarea unor legi despre asigurare drepturilor dar și obligațiilor, motivațiile și oportunitățile minorităților rusofone în contextul războiului de pe Nistru au fost analizate într-o

monografie specială publicată de L. Prisac⁴⁶, precum și în articole, studii semnate de O. Bercu⁴⁷, A. Pascaru⁴⁸, R. Șevenco⁴⁹, L. Prisac⁵⁰, S. Cebotari⁵¹ ș. a.

Se remarcă, în mod special, că situația minorităților naționale, antagonismele dintre „români”, „moldoveni” și minoritari, în Republica Moldova, întreținute artificial de către politicienii rusofili, procomuniști, și, pe de altă parte, „războiul limbilor”, purtat între populația autohtonă și elita prorusă de la Chișinău și Tiraspol, a împiedicat solidarizarea cetățenilor în jurul proiectului de integrare europeană, iar „războiul identitar” ascunde în sine o criză politico-socială profundă pe care o parcurge la etapa actuală societatea moldovenească, având ca scop distragerea propriilor cetățeni, precum și a opiniei internaționale de la gravele probleme sociale și politice ale „democrației” moldovenești. Mai mult, tergiversarea adoptării unor legi lingvistice și a realizării lor a constituit adeseori un factor negativ în soluționarea echitabilă și rapidă a unor delicate probleme naționale, inclusiv a națiunii majoritare. Interminabila discuție privind definirea identității naționale a moldovenilor din republică n-a făcut decât să amplifice neînțelegerile existente.

Această problemă este analizată și de A. Petrencu⁵², care concluzionează că „criza identitară a fost provocată și susținută deschis de elitele care au condus și

⁴⁶ Lidia Prisac. *Arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic. Republica Moldova (1991-2014)*. Iași: Lumen, 2015. 303 p.

⁴⁷ Oleg Bercu. *Implicații geopolitice ale UTA Găgăuzia (1994-2005)*. În: *Analele ANTIM*, 2008, nr. 8, p. 259-264; Idem. *Evoluția social-politică a populației găgăuze, de la mijlocul secolului al XIX-lea și până la sfârșitul secolului al XX-lea*. Galați: Editura Muzeul de Istorie Galați, 2016.

⁴⁸ Ana Pascaru. *Societatea între conciliere și conflict: cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Editura Arc, 2000. 144 p; Idem. *Societatea contemporană între conflict și conciliere: Cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Inst. Integrare Europeană și Științe Politice, 2012. 192 p.

⁴⁹ Ruslan Șevenco. *Situația actuală a grupurilor etnice din Republica Moldova*. În: *Analele ANTIM*, 2006, nr. 7, p. 185-188.

⁵⁰ Lidia Prisac. *Situația actuală a grupurilor etnice din Republica Moldova*. În: *Info His: Bul. informativ ANTIM*, 2005, nr. 2, p. 39-48; Idem. *Discursuri politice privind „contextul interetnic” în Republica Moldova (1995–2005)*. În: „In onorem Anatol Țăranu: Studii de istorie contemporană a românilor” / coord.: Nicolae Enciu. Chișinău, 2011, p. 231-251; Idem. *Războiul din stânga Nistrului (2 martie – 21 iulie 1992) și integrarea minorităților național-etnice din Republica Moldova*. În: *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, 2015, nr. 2, p. 134-141; Idem. *Activizarea «problemei naționale» în RSS Moldovenească în contextul proclamării suveranității de stat și destrămării Uniunii Sovietice*. În: „Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate”. Materialele conferinței inter universitare on-line „30 ani de la proclamarea suveranității RSS Moldova”, 23 iunie. 2020. Chișinău, 2020, p. 230-242.

⁵¹ Svetlana Cebotari. *Activizarea problemei naționale în RSS Moldovenească în contextul proclamării suveranității de stat și destrămării Uniunii Sovietice*. În: „Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate”; concepție și coord. : Anatol Petrencu, Ion Negrei (red.). Chișinău, 2017, p. 230-243.

⁵² Anatol Petrencu. *Problema identitară în Republica Moldova*. În: „Republica Moldova în căutarea identității”, Materialele Conferinței Științifice Internaționale 30 de ani de la proclamarea

conduc acest stat. Apărută recent, pseudoteoria „națiunii civice moldovenești” este o momeală rusească, menită să îndepărteze și mai mult Republica Moldova de România și Uniunea Europeană, spre care tinde majoritatea absolută a populației”, iar „criza identitară va dura atâta timp cât conducerea Republicii Moldova nu va promova o politică națională românească”⁵³.

Elaborarea studiilor centrate pe valorificarea științifică a istoriei și realităților social-politice ale Republicii Moldova de la proclamarea independenței, în contextul lumii civilizate și a căilor de edificare, consolidare și dezvoltare a statului de drept din perspectiva tranziției democratice și a integrării europene, prin prisma tendințelor și caracteristicilor generale constituie una din direcțiile stringente ale istoriografiei naționale. În acest context, problemele de actualitate ale Republicii Moldova au fost abordate de istorici, politologi, juriști, economiști, militari etc., precum A. Smochină⁵⁴, M. Patraș⁵⁵, L. Prisac⁵⁶, C. Solomon⁵⁷, I. Rurac⁵⁸, C. Manolache⁵⁹, V. Gaiciuc, V. Ciobanu⁶⁰, V. Ciobanu⁶¹, C. Levința⁶², A.

Independenței Republicii Moldova, 23-24 august 2021. Coordonatori: Anatol Petrencu, Ion Negrei. Chișinău: S. n., Cartdidact, 2022, p. 526.

⁵³ *Ibidem*, p. 530-531.

⁵⁴ Andrei Smochină. *Declarația de independență din 27 august 1991-act de temelie a Republicii Moldova*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2011, nr. 3-4 (87-88), p. 150-155.

⁵⁵ Mihai Patraș. *Drumul spinos spre independență al Republicii Moldova*. În: „Republica Moldova în căutarea identității”, *op. cit.*, p. 227-245; Idem. *Probleme actuale ale economiei Republicii Moldova: esență și căi de soluționare. Culegere de materiale*, vol. II. Anii 1988-2018. Chișinău, 2019. 273 p.

⁵⁶ Lidia Prisac. *Republica Moldova în contextul edificării statului de drept: tendințe și caracteristici generale (1991–1994)*. În: „Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene”. *Materialele conf. șt. intern.*, ed. a 5-a, 31 martie. 2011. Chișinău, 2011, p. 97-111.

⁵⁷ Constantin Solomon. *Aspecte ale vieții politice în Republica Moldova (1989-2002)*. Chișinău: USM, 2002.

⁵⁸ Iurie Rurac. *Separatismul și impactul lui asupra procesului de edificare a statalității în Republica Moldova*. Chișinău, 2002, 43 p.

⁵⁹ Constantin Manolache. *Organismul militar al Republicii Moldova. Construcția militară și securitatea statului*. Chișinău, 2015; Idem. *Securitatea națională*. În: „Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic”. Academia de Științe a Moldovei, coord. V. Moraru et. al. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2015, p. 279-298.

⁶⁰ Victor Gaiciuc, Vitalie Ciobanu. *Constituirea Armatei Naționale. Cronica evenimentelor 1989-1992*, Chișinău: Editura Civitas, 1999; Idem. *Premisele apariției organismului militar al Republicii Moldova*. În: *Akados*, 2015, nr. 4, p. 114-117; Idem. *Pregătirea de luptă și educația militar-patriotică în cadrul armatei naționale în anii 1990*. În: *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, 2016, nr. 1, p. 54-64; Idem. *Declanșarea conflictului de la Nistru și crearea unităților militare*. În: *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, 2015, nr. 2, p. 104-119.

⁶¹ Vitalie Ciobanu. *Organizarea instituției militare a Republicii Moldova (1990–2011)*. Chișinău: Bons Offices, 2011. 320 p.; Idem. *Armata în timpul războiului de pe Nistru*. În: *Cohorta*, 2013, nr. 1, p. 72-83; Idem. *Militarii în războiul de pe Nistru*. În: *Oastea Moldovei*, 2013, nr. 2, p. 10-12.

⁶² Constantin Levința. *Conducerea militară în războiul pentru independența Republicii Moldova*. În: *Cugetul*, 1993, nr. 3-4, p. 54-60.

Bucuci, S. Covalschi⁶³, A. Gorgan⁶⁴, B. Muravski⁶⁵, V. Bulat, S. Covalschi, A. Hubencu⁶⁶ ș.a. Aceștia, din diferite perspective, analizează contextul intern și extern al proclamării independenței Republicii Moldova, recunoașterea internațională a acestui act, viața politică, edificarea statului de drept, impactul separatismului asupra procesului de edificare a statalității în Republica Moldova, problema securității naționale, premisele apariției organismului militar și cronica organizării instituției militare a Republicii Moldova, problemele cu care s-a confruntat acest proces, adoptarea legislației în domeniul militar, naționalizarea patrimoniului militar al fostei Armate Sovietice aflat pe teritoriul republicii, rolul și locul Armatei Naționale în apărarea și consolidarea statalității Republicii Moldova, constituirea și participarea Armatei Naționale la războiul de pe Nistru, succesele și nereușitele, cauzele eșecurilor, declanșarea conflictului armat, susținerea de către Armata a 14-a în crearea structurilor paramilitare, dotarea lor cu armament, implicarea unităților rusești din Transnistria în război de partea separatiștilor, conducerea militară în războiul pentru independență, cronologia și retrospectiva evenimentelor, tragedia de la Tighina, construcția militară și securitatea statului ca problemă națională majoră, consecințele și problemele privind rolul structurilor de forță în contracararea acțiunilor antistatale, etapele escaladării și totalurile conflictului armat de pe Nistru, staționarea ilegală a armatei străine și alte aspecte cu caracter militar.

Afirmarea Republicii Moldova pe plan extern în relațiile internaționale în perioada între dezmembrarea URSS, desprinderea de la Imperiul Sovietic și integrarea în structurile economice ale CSI, direcțiile principale și jaloanele politicii

⁶³ Anatolie Bucuci. *Participarea Armatei Naționale în conflictul de pe Nistru (1991–1992)*. În: „Dezvoltarea Armatei Naționale în contextul aprofundării reformelor democratice”. Chișinău, 2016, p. 7-13; Anatolie Bucuci, Stanislav Covalschi. *Sugestii pe marginea unor comentarii (Tighina, vara 1992)*. În: „Buletinul științific al Universității de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul. Seria Științe Sociale, 2016, nr. 1, p. 61-68.

⁶⁴ Alexandru Gorgan. *Rolul structurilor de forță în contracararea acțiunilor antistatale. Consecințe și probleme*. În: *Cohorta*, 2013. nr. 1, p. 102-107; Idem. *Războiul pentru apărarea integrității teritoriale și a suveranității Republicii Moldova din 1992. Rolul și locul structurilor de forță în contracararea acțiunilor antistatale de dezmembrare a țării*. În: *Promemoria*, 2012, Vol. 2, nr. 3, p. 257-263; Idem. *Rolul și locul Armatei Naționale în apărarea și consolidarea statalității Republicii Moldova*. În: „Republica Moldova în căutarea identității”, op. cit., p. 400-406.

⁶⁵ Boris Muravski. *Acțiunile poliției în cadrul conflictului armat*. În: *Cohorta*, 2013, nr. 1, p. 65-68.

⁶⁶ Vladimir Bulat, Stanislav Covalschi. *Conflictul transnistrean: etapele escaladării (1989–1992)*. În: „Dezvoltarea Armatei Naționale în contextul aprofundării reformelor democratice”: materialele conferinței cu participare internațională, 1 martie 2017. Chișinău, 2017, p. 144-149; Vladimir Bulat, Stanislav Covalschi, Andrei Hubencu. *Totalurile conflictului armat de pe Nistru (1989–1992)*. În: „Dezvoltarea Armatei Naționale în contextul aprofundării reformelor democratice”: materialele conferinței cu participare internațională, 1 martie 2017. Chișinău, 2017, p. 149-153.

externe, pendularea politicii externe între Est și Vest, necesitatea formulării unui mesaj coerent în sfera politicii externe, tendințele de integrarea europeană, cooperarea cu Uniunea Europeană pe multiple planuri și realizările înregistrate în acest proces, aspecte ale securității și colaborării regionale, în mod special după declanșarea și încetarea ostilităților de pe Nistru, cauzele ce au determinat escaladarea diferendului transnistrean, interesul Rusiei în menținerea separatismului în regiune, principalele tratate și documente semnate în vederea soluționării conflictului transnistrean sunt examinate în studiile, articolele ce au ca subiect prioritar politica externă moldovenească publicate de Gh. Cojocaru⁶⁷, V. Juc⁶⁸, V. Juc, Gh. Cojocaru⁶⁹, N. Enciu⁷⁰, culegeri de articole (Coordonator Chirilă V.)⁷¹, „Politica externă a Republicii Moldova: Aspecte ale securității și colaborării regionale”⁷², monografii și articole de V. Cibotaru⁷³, A. Fortuna⁷⁴ V. Juc, V.

⁶⁷ Gheorghe Cojocaru. *Politica externă a Republicii Moldova*. Chișinău: Editura Civitas, 2001; Idem. *O privire asupra politicii externe a Republicii Moldova: 10 ani de la declararea independenței*. În: *Destin Românesc*, 2001, nr. 4, p. 99-114.

⁶⁸ Victor Juc. *Procese integraționiste și problema suveranității de stat*. În: „Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării”. Coord. V. Moraru. Chișinău: Știința, 2010; Idem. *Integrarea europeană*. În: „Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic”. Academia de Științe a Moldovei, coord. V. Moraru et. al. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2015, p. 257-278.

⁶⁹ Victor Juc, Gheorghe Cojocaru. *Politica externă*. În: „Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic”. Chișinău: F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015; Idem. *Republica Moldova la 25 de ani: eforturi de recunoaștere internațională a Independenței de stat*. În *Akados*, 2016, nr. 3 (42), p. 107-115.

⁷⁰ Nicolae Enciu. *Republica Moldova în contextul proceselor integraționiste din spațiul European și euro-asiatic: dileme și posibile soluții*. În: „Politica Marilor Puteri în Balcani și Europa Centrală”. Chișinău, 2013, p. 549-558.

⁷¹ *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova*, (Coordonator Chirilă V.). Chișinău: Editura Cartdidact, 1998; *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova. (1998-2008)*. Editori: I. Șarov, I. Ojog. Chișinău: Cartdidact, 2009. 192 p.

⁷² *Politica externă a Republicii Moldova: Aspecte ale securității și colaborării regionale*. Chișinău, 1998.

⁷³ Viorel Cibotaru. *Republica Moldova și comunitatea internațională*. Chișinău: USM, 2001.

⁷⁴ Andrei Fortuna, *Situația Republicii Moldova în perioada dintre dezmembrarea URSS și integrarea în structurile economice ale CSI (27.08.1991-15.04.1994)*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2004, nr. 3, p. 80-90; Idem. *Evoluția orientării geopolitice ale Republicii Moldova. 1991-1995*. În: *Revistă de Istorie a Moldovei*, 2010, nr. 3-4, p. 293-312.

Varzari⁷⁵, M. Garaz⁷⁶, P. Râșneanu⁷⁷, A. Gudâm⁷⁸, S. Cebotari, V. Saca, I. Coropcean⁷⁹, culegerea de articole (coord. V. Moraru)⁸⁰, lucrarea colectivă⁸¹ ș. a.

După cum se remarcă, „de la proclamarea independenței Republicii Moldova la 27 august 1991, politica sa externă a trecut prin mai multe perioade de maturizare, iar interesul național ca și în majoritatea statelor est-europene post-totalitare a fost marcat prin mai multe acțiuni de determinare, de la formalizarea juridică a suveranității și independenței, la stabilirea relațiilor diplomatice cu statele lumii și în final la plasarea țării în sistemul relațiilor internaționale”⁸².

În contextul soluționării conflictului transnistrean, unul din primele documente de bază care viza principalele direcții de activitate a politicii externe a Republicii Moldova, elaborat în baza standardelor europene din perspectiva locului Republicii Moldova în cadrul comunității internaționale, adoptat la 8 februarie 1995, stabilea drept priorități: „consolidarea independenței și suveranității țării; asigurarea integrității teritoriale; afirmarea țării în calitate de factor de stabilitate pe plan regional; contribuirea la promovarea reformelor social-economice necesare pentru tranziția la economia de piață și ridicarea bunăstării populației; edificarea statului de drept în care vor fi garantate și aduse la nivelul standardelor internaționale drepturile și libertățile fundamentale ale omului, precum și ale persoanelor aparținând minorităților naționale; întreținerea relațiilor reciproc avantajoase cu toate țările lumii. Drept principii în realizarea politicii externe au fost stabilite: nerecurgerea la forță sau la amenințarea cu forță; reglementarea diferendelor internaționale prin mijloace pașnice; neamestecul în treburile interne ale altor state; cooperarea internațională; egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul lor de a-și hotărî soarta; egalitatea suverană a statelor; îndeplinirea cu bună credință a obligațiilor asumate; inviolabilitatea frontierelor; integritatea teritorială

⁷⁵ Victor Juc, Vitalie Varzari, *Instituirea și evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană*. În: *Caiete de Istorie*, An. VII, nr. 1 (16), martie 2007.

⁷⁶ Mihail Garaz. *Cu privire la stabilirea primelor contacte dintre Republica Moldova și Consiliul Europei*. În: *Republica Moldova și România-un deceniu de relații complexe*. Chișinău, 2000, p. 200-210.

⁷⁷ Pavel Râșneanu. *Raporturile Republicii Moldova cu Rusia (1992-2003)*. În: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorigi din Moldova*, 2008, nr 8, p. 47-54.

⁷⁸ Andrei Gudâm. *Republica Moldova și Uniunea Europeană ca parteneri*. Chișinău: Centrul de Investigații Strategice și reforme, 2002.

⁷⁹ Svetlana Cebotari, Victor Saca, Ion Coropcean. *Politica externă a Republicii Moldova în contextul progreselor integraționiste*. Chișinău: Institutul Militar al Forțelor Armate, 2008.

⁸⁰ *Republica Moldova și Uniunea Europeană: problemele și perspectivele cooperării*. Coord. V. Moraru. Chișinău: Tipografia Elena-VII, 2010.

⁸¹ *Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene*. Chișinău: Perspectiva, 2000.

⁸² Svetlana Cebotari. *30 de ani de independență. Oscilarea Republicii Moldova între Est și Vest*. În: „Republica Moldova în căutarea identității”, *op. cit.* p. 408-409.

a statelor; respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Un alt principiu de politică externă, reliefat în mod special în Concepție, este cel al neutralității permanente, prin care Republica Moldova se angajează de a nu lua parte la conflictele armate, la alianțe militare sau economice, care au ca scop pregătirea războiului, de a nu permite folosirea teritoriului său pentru amplasarea bazelor străine și de a nu deține, produce sau experimenta arma nucleară”⁸³.

În opinia cercetătorilor V. Juc și Gh. Cojocaru, în condițiile când pendularea între Vest și Est n-a dat rezultate, „problema strategică prioritară a politicii externe a Republicii Moldova chiar din primele momente ale afirmării în plan internațional prin prisma cadrului normativ-instituțional, cooperării multilaterale, rezidă în realizarea parcursului european, asociat cu modernizarea statului și a economiei”⁸⁴.

Aspectele istoriografice ale problemei conflictului transnistrean pe mai multe dimensiuni, cu o nouă gamă de abordări și viziuni conceptuale sunt analizate în monografia elaborată de L. Prisac⁸⁵. În lucrare, autoarea expune reflectarea istoriografică a dihotomiei transnistrene în Republica Moldova, concluzionând că dezideratul esențial îl constituie faptul că separatismul transnistrean marchează produsul geopolitic al intereselor Federației Ruse în zonă. Este analizată abordarea acestui fenomen în literatura occidentală și în cea din România, precum și în lucrările autorilor proceșioniști, fiind scoase în evidență poziția diferitor specialiști cu referire la problema secesionismului. Autoarea oferă o prezentare echilibrată a lucrărilor apărute în perioada 1989-2005, prezintă diversitatea istoriografică de abordări din perspectivă geografică: Republica Moldova, România, Federația Rusă, Transnistria, Occident. Este analizată o totalitate de opinii contradictorii, implicarea factorului politic în scrisul istoric și în cazul conflictului transnistrean. Demersul științific este structurat în trei capitole. Subiectul conflictului transnistrean este analizat din perspectiva istoriografiei din Republica Moldova în cadrul căreia se conturează, după cum se remarcă, două curente: unul românofil și altul rusofil.

⁸³ *Concepția politicii externe a Republicii Moldova (direcții principale de activitate)*, 8 februarie 1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, martie, nr. 4.

⁸⁴ A se vedea: Victor Juc, Gheorghe Cojocaru, *Politica externă*. În: „Republica Moldova pe calea modernizării. Studiu enciclopedic”. Academia de Științe a Moldovei, coord. V. Moraru et. al. Chișinău: „Tipografia Centrală”, 2015, p. 228-256.

⁸⁵ Lidia Prisac. *Istoriografia separatismului transnistrean. Ediția a II-a revăzută și adăugită*. Chișinău: Editura Lexon, 2021.

Unele aspectele istoriografice ale cercetării intereselor geostrategice ale Federației Ruse în literatura rusă și cea din Republica Moldova sunt trecute în revistă de S. Cebotari⁸⁶.

În acest efort se încadrează și articolul publicat de L. Coadă⁸⁷, în care se realizează o analiză comparativă a abordărilor și narațiunilor privind problema războiului de pe Nistru și a separatismului transnistrean în funcție de spațiul politico-geografic. Autoarea remarcă existența unor viziuni și mesaje diferite și contradictorii la Chișinău, Tiraspol, Moscova referitoare la independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova, contextul manifestării conflictului, premisele și cauzele care l-au declanșat, sursele care l-au alimentat, caracterul războiului și participanții, rolul Armatei a 14-a și prezența militară rusă pe teritoriul Republicii Moldova, statutul raioanelor de est și căile de soluționare a conflictului transnistrean.

Subiectul războiul informațional împotriva Republicii Moldova în cazul diferendului transnistrean și retrospectiva comparativă a știrilor false asupra evenimentelor din anul 1992 din regiunea transnistrean sunt analizate de E. Postică⁸⁸ și V. Enachi⁸⁹. În studiile respective se evidențiază că, în spatele războiului informațional, al știrilor false și abordărilor contradictorii, inițiate chiar de la început prin intermediul surselor mediatice din Federația Rusă, Transnistria și unele din Republica Moldova au stat interese politice și economice ale unor persoane influente, precum și regimuri politice, scopul acestora fiind de a păstra regiunea transnistreană și Republica Moldova, în ansamblu, în aria informațională a Rusiei, de a discredita forțele naționale ale Republicii Moldova. Astfel, istoria recentă a Republicii Moldova este o arenă a războiului informațional hibrid purtat de Federația Rusă în Republica Moldova, care, din păcate, are un impact important, narațiunile propagandistice ale Kremlinului rezonând încă în rândurile unei părți a populației prin percepții false asupra evenimentelor din regiunea transnistreană.

⁸⁶ Svetlana Cebotari. *Istoriografia cercetării intereselor geostrategice ale Federației Ruse în literatura rusă și cea din Republica Moldova*. În: *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*, 2015, nr. 2, p. 6-21.

⁸⁷ Ludmila Coadă. *Războiul de pe Nistru și separatismul transnistrean: narațiuni contradictorii*. În: *Plural, Istorie, Cultură, Societate*. Chișinău: ARC, vol. 9, nr. 2, 2021, p. 97-124.

⁸⁸ Elena Postică. *Războiul informațional împotriva Republicii Moldova (cazul diferendului transnistrean)*. În: *Tyragetia*, 2002, An. 11, p. 237-250.

⁸⁹ Valentina Enachi. *Retrospectiva știrilor false asupra evenimentelor din anul 1992 din regiunea transnistreană: abordări comparative*. În: *Plural, Istorie, Cultură, Societate*. Chișinău: ARC, 2021, vol. 9, nr. 2, p. 178-191.

Modul de prezentare a războiului de pe Nistru în programele și manualele de istorie în Republica Moldova, România, Transnistria este analizat respectiv de S. Suvac⁹⁰, A. Mitru⁹¹, S. Musteață⁹².

În ansamblu, o bogată bibliografie istorică a Basarabiei și Transnistriei, inclusiv pe problema conflictului transnistrean, se conține în volumul istoricului I. Țurcanu⁹³.

Printre ultimele lucrări care au în vizor materialele publicate până în prezent privind geneza, evoluția și perspectivele conflictului militar de la Nistru se înscrie volumul *Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie*, realizat sub egida Agenției pentru Știință și Memorie Militară și Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”⁹⁴. Bibliografia oferă o perspectivă de ansamblu a dinamicii conflictului armat de la Nistru sub aspect istoric, politologic, geopolitic, militar, diplomatic, juridic, sociologic, iconografic etc. De la scurgerea a peste trei decenii în volum au fost fixate fapte și evenimente derulate într-un context istoric intern și extern tensionat: destrămarea URSS, începutul mișcării de renaștere națională de la sfârșitul anilor 1980, proclamarea suveranității și independenței Republicii Moldova, declanșarea și evoluția conflictului armat. Lucrarea include documente oficiale, monografii, articole, studii, culegeri, materiale din presa periodică, lucrări în limbile română, rusă, ucraineană, engleză, franceză etc., redactate în plan cronologic.

O categorie aparte de materiale și surse, care întregesc procesul de investigare a problemei transnistrene, o reprezintă volumele de documente publicate de istoricii din Republica Moldova.

În acest context, o contribuție esențială la elucidarea principalelor aspecte ale conflictului transnistrean reprezintă culegerile de documente elaborate de doi dintre cei mai buni cunoscători și consacrați specialiști în domeniu, istoricii și diplomații A. Țăranu și M. Gribincea, care prin activitatea desfășurată și prin scrierile publicate, pot fi considerați drept cei mai importanți experți din spațiul

⁹⁰ Sergiu Suvac. *Războiul de pe Nistru în programele școlare și manualele de istorie din Republica Moldova*. În: *Plural, Istorie, Cultură, Societate*. Chișinău: ARC, vol. 9, nr. 2, 2021, p. 192-2002.

⁹¹ Andrei Mitru. *Războiul transnistrean reflectat în manualele de istorie din România*. În: *Plural, Istorie, Cultură, Societate*. Chișinău: ARC, vol. 9, nr. 2, 2021, p. 203-214.

⁹² Sergiu Musteață. *Evenimentele din 1992 în manualele de istorie din școlile transnistrene*. În: *Plural, Istorie, Cultură, Societate*. 2021, vol. 9, nr. 2, p. 215-236. Chișinău: ARC, 2021, p. 215-236; Sergiu Musteață. *Predarea istoriei în școlile din regiunea separatistă nistreană*. În: „Probleme actuale de istorie națională. Studii în onoarea profesorului Pavel Parasca”. Chișinău, 2009, p. 335-345.

⁹³ Ion Țurcanu. *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei*. Chișinău: Litera, 2005, 704 p.

⁹⁴ *Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie*. Editor: Constantin Manolachi, Red. șt.: Vitalie Ciobanu, Coord.: Ion Valer Xenofontov. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”. 308 p.

românesc în ce privește conflictul transnistrean. Autorii volumelor au o contribuție valoroasă la studierea problemelor privind originile și evoluția conflictului transnistrean în contextul situației etnopolitice în Republica Moldova, al proceselor integraționiste pan-europene și al relațiilor moldo-ruse, fiind formulate și puncte de vedere proprii asupra variantelor de soluționare a problemei sub aspect regional și european.

Astfel, susținerea Moscovei în crearea și dotarea armatei transnistrene cu diferite tipuri de armament și implicarea Armatei a 14-a amplasate în Transnistria în conflictul armat de partea separatiștilor sunt probate cu fapte documentare în volumul celor doi specialiști *Trupele ruse în Republica Moldova. Culegere de documente și materiale*⁹⁵.

Aceluiași subiect – problema staționării trupelor ruse pe teritoriul Republicii Moldova – sunt dedicate două volume de documente editate de M. Gribincea⁹⁶, ce cuprind documente și alte materiale, rapoarte cu referire la diverse acțiuni ale militarilor ruși, documente ale organelor de resort din Republica Moldova adresate oficialităților din Federația Rusă, altor state, organismelor internaționale în problema retragerii trupelor ruse din stânga Nistrului, politica expansionistă promovată de Kremlin și susținerea separatismului, abordarea problemei retragerii trupelor ruse etc.

Într-o amplă prefață, constatarea de la care pornește autorul este aceea că pe teritoriul actual al Republicii Moldova trupele ruse au o istorie de peste 200 de ani, fiind dislocate pentru prima oară după semnarea Tratatului de pace ruso-turc de la Iași din 1791. În prezent, Federația Rusă își menține trupele în mai multe state ex-sovietice. Pentru menținerea acestor trupe în Republica Moldova, Georgia și Ucraina, Federația Rusă a declanșat conflicte interne sau războaie. Așadar, cazul Transnistriei nu este unul singular, dimpotrivă. Trupele sovietice au fost dislocate în permanență pe actualul teritoriu al Republicii Moldova începând cu anul 1944. Așa cum pune în evidență Mihai Gribincea, mișcarea de eliberare națională de la sfârșitul anilor 1980 a fost dublată de o mișcare de protest la adresa prezenței trupelor sovietice. Ca urmare a protestelor, în iunie 1990 Sovietul Suprem al RSS Moldovenești a declarat teritoriul republicii drept „zonă demilitarizată” și a oprit recrutarea tinerilor în forțele URSS. Autorul arată că la ora actuală Federația Rusă este prezentă pe teritoriul Transnistriei prin Grupul Operativ de Trupe Ruse

⁹⁵ Mihai Grecu (pseudonimul lui M. Gribincea), Anatol Țăranu. *Trupele ruse în Republica Moldova. Culegere de documente și materiale*. Chișinău: Editura Litera Internațional, 2004, 870 p.

⁹⁶ Mihai Gribincea. *Trupele ruse de ocupație în Republica Moldova (culegere de documente și materiale)*, vol. I. Chișinău: Cartier, 2020. 880 p.; Idem. *Trupele ruse de ocupație în Republica Moldova. Vol. 2. Culegere de documente și materiale*. Chișinău: Cartier, 2021. 526 p.

(GOTR), la care se adaugă forțele armate ale preținsei RMN. Acestea din urmă au fost create, înarmate și echipate de Armata a 14-a a Federației Ruse, iar cei care intră în componența lor au și cetățenia rusă. De fapt, așa cum remarcă just Mihai Gribincea, GOTR este succesorul direct al Armatei a 14-a, potrivit unui act al Ministerului Apărării al Federației Ruse din 1995, iar Armata a 14-a fost creată în timpul URSS, în noiembrie 1956 (după revoluția de la Budapesta). În timpul Războiului Rece, trupele din Armata a 14-a făceau parte din Districtul Militar Odesa și, în caz de conflict armat, aveau misiunea de a efectua o ofensivă strategică pe teatrul de operațiuni militare din Balcani. Acesta este de fapt și scopul actual al staționării trupelor ruse în Transnistria, ceea ce denotă o continuitate de gândire strategică, uneori ignorată de observatorii conflictului transnistrean sau de diplomații însărcinați cu rezolvarea acestuia. Dacă acceptăm acest adevăr, nu avem cum să nu fim de acord cu concluzia lui Mihai Gribincea: „Moscova își propune să facă nu doar din Transnistria un al doilea Kaliningrad, ci din întreaga Republică Moldova”.

De asemenea, dincolo de descrierea conflictului transnistrean de la începutul anilor 1990, autorul este preocupat de tentativele succesive de soluționare. Astfel, trece în revistă inițiativele de rezolvare a conflictului, pledând pentru schimbarea radicală a abordării conflictului transnistrean: în opinia sa, soluția nu este transformarea prezenței militare actuale într-o misiune civilă, ci denunțarea Acordului Snegur–Elțin din 1992. Mai mult, situația din Zona de Securitate nu justifică existența unei autorități militare de control. Dacă s-ar accepta această soluție, Transnistria ar putea fi declarată oficial de Republica Moldova drept teritoriu ocupat de Federația Rusă, ceea ce ar permite ca autoritățile de la Chișinău să ceară Federației ruse compensații materiale pentru daunele provocate în cei 30 de ani de conflict, urmate de ocupația teritoriului RMN. Cu certitudine, cele două volume *Trupele ruse de ocupație în Republica Moldova. Culegere de documente și materiale*, editate de Mihai Gribincea, însoțite de o prefață consistentă, marchează un pas important în înțelegerea cauzelor și naturii conflictului transnistrean, autorul dovedind o cunoaștere aprofundată a acestei teme. Volumele merită a fi semnalate deoarece autorul propune o nouă modalitate de rezolvare a acestui conflict care ar merita discutată și pusă în aplicare de autoritățile de la Chișinău, cu sprijinul comunității internaționale.

În șirul lucrărilor de acest gen, se remarcă alte patru volume de documente publicate de A. Țăranu și M. Gribincea⁹⁷. În studiul introductiv, autorii trec în

⁹⁷ Anatol Țăranu, Mihai Gribincea. *Conflictul transnistrean. Culegere de documente și materiale. Vol. I (1989-1993)*. Chișinău: Editura Lexon-Prim, 2012; Vol. II (1994-2002). Chișinău: Editura

revistă aprecierile date evenimentelor legate de conflictul transnistrean. Documentele publicate, majoritatea absolută inedite, în care se conține o cronologie detaliată a conflictului transnistrean pe perioada anilor 1989-2012, oferă posibilitatea realizării unei analize ample, obiective și imparțiale a situației create în RSSM în anul 1989, în legătură cu adoptarea legislației lingvistice, a mecanismului declanșării și evoluției diferendului politico-teritorial din estul republicii, provocat și desfășurat, la fel ca și alte conflicte din spațiul ex-sovietic, după scenariul regizat și inspirat de forțele șovine neo-imperiale de la Moscova, cu scopul de a menține Republica Moldova în sfera de influență și pentru a justifica prezența trupelor ruse în Transnistria, descrierii celor mai importante faze ale confruntării armate, precum și anevoiosului proces de negocieri și reglementare a problemei transnistrene, a proiectelor de soluționare, având la bază respectarea principiului suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova, precum și politica Rusiei și Ucrainei pentru controlarea Transnistriei. Consecințele războiului de pe Nistru, după cum pe bună dreptate concluzionează autorii volumului, au „fost și rămân multidimensionale și traumatizante, marcând profund întreaga evoluție a evenimentelor și proceselor politice, economice, sociale și culturale din Republica Moldova, continuând să rămână o sursă de pericol și de instabilitate regională”.

Mai mult decât atât, în opinia autorilor, „menținerea intenționată a conflictului în stare latentă produce o influență negativă asupra cursului de politică externă a Republicii Moldova, în special, asupra perspectivelor sale de integrare europeană”. În opinia autorilor volumului, tocmai din aceste considerente, „soluționarea definitivă a diferendului transnistrean se poate produce doar prin eforturile conjugate ale conducerii Republicii Moldova, SUA, UE, precum și a altor actori internaționali capabili să convingă Federația Rusă că Republica Moldova dispune de dreptul suveran de a-și alege în mod independent și fără ingerințe din exterior atât propria cale de dezvoltare, apartenența în conformitate cu interesul național la structurile regionale și internaționale, precum și valorile culturale și civilizaționale pe care să le împărtășească”. Astfel, conflictul secesionist a exercitat pe parcursul anilor și continuă să aibă o influență negativă atât asupra dezvoltării statului Republicii Moldova în ansamblu, cât și asupra perspectivelor de integrare în structurile europene.

Un spectru larg de aspecte, fenomene și procese care s-au desfășurat în RSSM de la Perestroika lui Gorbaciov la proclamarea Independenței Republicii Moldova, inclusiv preistoria conflictului transnistrean, oferă culegerea de

documente secrete din Arhiva CC al PCM a istoricilor I. Cașu și I. Șarov⁹⁸. Documentele publicate demonstrează cum CC al PCM, în comun cu Interfrontul, Consiliul Unit al Colectivelor de Muncă (OSTK), Mișcarea social-politică „Ravnopravie”, Mișcarea internaționalistă „Unitate-Edinstvo”, consiliile unificate ale colectivelor de muncă din orașele Bender, Râbnîța și Tiraspol, autoproclamatul soviet suprem de la Comrat, precum și alte asociații și mișcări obștești ale rusofonilor, ignorând Declarația de suveranitate a RSS Moldova, au desfășurat o activitate largă și ilegală de organizare a referendumului unional inițiat de conducerea de la Moscova la 17 martie 1991, în scopul păstrării Uniunii Sovietice, de propagare a lui și de agitație în rândurile populației în favoarea participării la el, precum și susținerea activă a acțiunilor puciștilor de la Moscova din 19-21 august 1991. De asemenea, sunt descrise măsurile întreprinse de Parlamentul, Președinția și Guvernul republicii, acțiunile anti puciste ale zecilor de mii de oameni, care au condus, la început, la eșuarea referendumului și a loviturii de stat, iar ulterior, la proclamarea Independenței Republicii Moldova, ca urmare a procesului de destrămarea a Uniunii, care s-a dovedit a fi unul ireversibil.

O cronologie comentată a evenimentelor legate de conflictul transnistrean ca parte integrantă a istoriei românilor dintre Prut și Nistru este realizată de I. Gogu⁹⁹.

Documentele și actele normative referitoare la procesul de reglementare transnistreană sunt trecute în revistă și analizate în volumul editat de A. Gvidiani¹⁰⁰.

Repere documentare valoroase cu privire la constituirea și evoluția Armatei Naționale a Republicii Moldova, a organismului militar al republicii se găsesc în lucrarea autorilor V. Ciobanu, S. Plop¹⁰¹. Conținutul documentelor incluse în volum se circumscriu câtorva axe tematice, inclusiv un șir de documente ce reflectă situația politică și militară în contextul acțiunilor militare de la Nistru, evenimente ce au influențat direct procesul de organizare a armatei naționale și au accelerat transformarea ei din proiect în realitate. De asemenea, este reflectată perioada postconflict, constituirea Comisiei Unificate de Control, tratativele moldo-ruse, cu privire la Armata a 14-a etc.

⁹⁸ Igor Cașu, Igor Șarov, editori. *Republica Moldova de la Perestroika la independență, 1989-1991. Documente secrete din arhiva CC al PCM*. Chișinău: Cartdidact, 2011, 637 p.

⁹⁹ Iurie Gogu. *Istoria Românilor dintre Prut și Nistru. Cronologie comentată (1988-2010)*. Chișinău, 2010.

¹⁰⁰ Alin Gvidiani. *Documente și acte normative referitoare la procesul de reglementare transnistreană*. Sibiu: Techno Media, 2020.

¹⁰¹ Vitalie Ciobanu, Sergiu Plop. *Constituirea și evoluția Armatei Naționale a Republicii Moldova. Repere documentare*. Chișinău: S. n., (Tipogr. „Bons Offices” SRL), 2021.

În încheiere ținem să concluzionăm că, sub aspect istoriografic, cercetările și analizele realizate în Republica Moldova cu privire la conflictul transnistrean s-au axat pe un șir de coordonate și subiecte precum: preistoria, premisele și cauzele, esența și particularitățile, inițiatorii conflictului, dimensiunile economice, politice, militare, etnice și geopolitice ale separatismului transnistrean, elementele etnoculturale și lingvistice, interesele istorice ale Rusiei în Transnistria și în Republica Moldova, relațiile moldo-sovietice/ruse de la sfârșitul anilor 1980-începutul anilor 1990 și escaladarea separatismului transnistrean, declanșarea, mersul și etapele, implicarea Armatei a 14-a în conflict, rolul Federației Ruse și al Ucrainei în susținerea și alimentarea separatismului, eforturile de soluționare și tergiversarea acestui proces, staționarea trupelor rusești ca factor destabilizator în regiune, activitatea oficialităților legislative și executive moldovenești în vederea reîntregirii teritoriale a țării, primele încercări de internaționalizare și implicarea Occidentului, cauzele înghețării diferendului transnistrean și factorii care au contribuit la stabilizarea și consolidarea regimului separatist, proiectele rusești de federalizare și tentativele de a menține Republica Moldova în zona de influență a Federației Ruse, europenizarea ca modalitate de restabilire și consolidare a integrității teritoriale a țării etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Ciobanu V. *Organizarea instituției militare a Republicii Moldova (1990–2011)*. Chișinău: Bons Offices, 2011. 320 p.
2. Ciobanu V., Plop S. *Constituirea și evoluția Armatei Naționale a Republicii Moldova. Repere documentare*. Chișinău: S. n., (Tipogr. „Bons Offices” SRL), 2021. 342 p.
3. Cojocaru Gh. *Politica externă a Republicii Moldova*. Chișinău: Editura Civitas, 2001. 180 p.
4. Idem. *1989 la Est de Prut*. Chișinău: Editura Prut Internațional, 2001. 216 p.
5. Idem. *Separatismul în slujba imperiului*. Chișinău: Civitas, 2000. 154 p.
6. Idem. *Ieșirea din URSS. Republica Moldova. Dezbateri parlamentare (1990-1991)*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, 2011. 167 p.
7. Idem. *Tratatul de Uniune Sovietică*. Chișinău: Civitas, 2005. 780 p.
8. Idem. *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*. București: Omega, 2001. 224 p.
9. *Conflictul armat de la Nistru. Bibliografie*. Editor: Constantin Manolachi, Red. șt.: Vitalie Ciobanu, Coord.: Ion Valer Xenofontov. Chișinău: F.E.-P „Tipografia Centrală”. 308 p.
10. Gribincea M. *Trupele ruse în Moldova. Factor stabilizator sau sursă de pericol?*. Chișinău: Editura Civitas, 1998. 144 p.
11. Idem. *Politica rusă a bazelor militare: Georgia și Moldova*. Chișinău: Civitas, 1999. 220 p.

12. Gribincea M. *Trupele ruse de ocupație în Republica Moldova (culegere de documente și materiale)*, vol. I. Chișinău: Cartier, 2020. 880 p.
13. Idem. *Trupele ruse de ocupație în Republica Moldova. Vol. 2. Culegere de documente și materiale*. Chișinău: Cartier, 2021. 526 p.
14. Gribincea M., Țăranu A.. *Trupele ruse în Republica Moldova. Culegere de documente și materiale*. Chișinău: Editura Litera Internațional, 2004, 870 p.
15. Gvidiani A. *Documente și acte normative referitoare la procesul de reglementare transnistreană*. Sibiu: Techno Media, 2020. 345 p.
16. Munteanu A., Ciubotaru, N. *Românii de la est. Războiul de pe Nistru. (1990-1992)*. București: Editura Ager Economistul, 2004. 350 p.
17. Nedelciuc V. *Republica Moldova*. Chișinău: Universitas, 1992. 185 p.
18. Pascaru A. *Societatea între conciliere și conflict: cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Editura Arc, 2000. 144 p.
19. Idem. *Societatea contemporană între conflict și conciliere: Cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Inst. Integrare Europeană și Științe Politice, 2012. 192 p.
20. Prisac L. *Arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic. Republica Moldova (1991-2014)*. Iași: Lumen, 2015. 303 p.
21. Idem. *Istoriografia separatismului transnistrean. Ediția a II-a revăzută și adăugită*. Chișinău: Editura Lexon, 2021. 165 p.

TOLERANȚA – CALITATE SPIRITUALĂ A INDIVIDULUI

TOLERANCE - SPIRITUAL QUALITY OF THE INDIVIDUAL

Elena Buzinschi,
dr. în pedagogie, lector universitar,
UPSC „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID: 0000-0002-071-9-7470

CZU: 130.1/4

Abstract

In the article "Tolerance - a spiritual quality of the individual" tolerance as a spiritual quality of the individual is analysed. Tolerance is conditioned by the spiritual needs of the individual and aims at creating his spiritual world. It allows us to see the significance of the Other, the value of the Other's inner content and imposes a certain responsibility on the individual to understand and accept the values of the Other. Recognising the importance of the Other, man thinks beyond his own personal interests, overcoming personal egoism, which indicates the development of his spirituality and spiritual qualities.

Key-words: *tolerance, spiritual quality, leniency, acceptance, freedom.*

Trăim într-o lume marcată de transformări accelerate în toate domeniile vieții sociale, iar una din principalele trăsături ale acestei lumi este diversitatea. Or, atare condiții determină creșterea diversității de opinii, idei, viziuni și păreri, iar de aici apare necesitatea de a include în sfera comunicării mecanisme durabile de interacțiune, fără respingere, ostilitate, ură și violență. Toleranța servește drept unul dintre mecanismele, în special în perioada de tranziție, ce pot duce de la monoculturi și sisteme politice nedemocratice la democrație și politici de multiculturalism.

În ultima perioadă, tot mai frecvent, se poartă discuții privind stabilirea unor relații tolerante în raport cu ceilalți, relații ce ar favoriza o bună înțelegere între oameni. Toleranța presupune că „oamenii fiind diferiți au o poziție individuală datorită prezenței anumitor temeuri și justificări”¹. Prin toleranță se înțelege respectarea normelor de conviețuire socială și înțelegere a esenței comportamentului uman. Totodată, aceasta „orientează stilul de gândire în raport cu celălalt în situații dificile când doar înțelegerea te ajută, presupune înfruntarea permanentă a propriilor convingeri, a stereotipurilor de gândire, a ideilor preconcepute pentru ca mintea să fie pregătită de a accepta ideile, opiniile și felul de a fi diferit al celorlalți.”²

¹ *Dicționar de sociologie Enciclopedic*. Chișinău: Cartier, 2001, p. 22.

² B. Reardon. *Toleranța - calea spre pace*. Chișinău: ARC, 2004, p. 87.

Toleranța are un rol aparte în cadrul conviețuirii și presupune: respect, răbdare, îngăduință, acceptare, apreciere, recunoaștere față de oameni, diversitatea lor socială și culturală. Ea implică recunoașterea și aprobarea modului de a fi al Celuilalt, adică a nu interveni în felul de a fi al Celuilalt, ci, dimpotrivă, a-i respecta libertatea, felul de a gândi, a simți și acționa: „Dragostea de aproapele – această virtute unanim acceptată ca principiu de temelie pentru o conviețuire pașnică – ne cere să-i slujim, iubindu-i ... Am putea vorbi așadar, dacă tot trebuie să folosim acest termen, de o toleranță activă, adică una care nu doar rabdă rătăcirea celuilalt, ci îl îngăduie, nu-i face absolut nici un rău”³. Prin urmare, o persoană poate fi considerată tolerantă atunci când posedă calități și valori morale și spirituale, manifestă o atitudine corectă și respectuoasă față de comportamentul și opinia Celuilalt: „Toleranța modernă e conversia laică a unei virtuți ascetice: răbdarea, capacitatea de a nu clasa pripit oameni neconformi și situații inconfortabile, capacitatea de a suporta, înțelegător, diferența, obstacolul, adversitatea”⁴.

Potrivit filosofului rus N.A. Berdiaev, toleranța are loc doar la nivelul spiritual al relațiilor dintre indivizi. Acceptarea Celuilalt, cu toate caracteristicile și trăsăturile sale, presupune a fi tolerant indiferent de nivelul de educație sau statut social: „Un om poate fi înțeles doar prin spirit, iar acolo unde există înțelegerea sensului, există și sensul vieții, acceptarea ei și, în consecință, o atitudine tolerantă față de ceilalți.”⁵ Filosoful este de părerea că toleranța presupune analiza și unificarea valorilor individului, descoperirea aspectelor comune, precum și purtarea dialogului. Totodată, toleranța nu ține doar de lumea spirituală a individului, ci mult mai mult, ea este o calitate spirituală a acestuia. Calitățile spirituale ale individului sunt condiționate de necesitățile lui și au drept scop realizarea de sine a unei persoane, exprimarea potențialului său creativ. Ele servesc în dezvoltarea multilaterală și armonioasă a individului, fiind totodată necesități inerente activității creatoare. Cu alte cuvinte, calitățile spirituale stimulează dezvoltarea individului.

Calitățile spirituale exprimă atitudini de valoare ale subiectului față de lucruri și persoane, prin stabilirea semnificației acestora pentru subiect. I. Kant era de părerea că acestea, fiind dominate de valori spirituale, nu sunt rezultatul adaptării individului la lumea înconjurătoare, ci apar în urma alegerii libere și conștiente a

³ „Zeul toleranței” și descreștinarea creștinismului. O perspectivă ortodoxă. București: Editura Christiana, 2009, p. 377.

⁴ Andrei Pleșu. *Toleranța și intolerabilul. Criza unui concept*. Editura LiterNet, 2005, p. 25-26.

⁵ Nicolai Berdiaev. *Spirit și libertate. Încercare de filosofie creștină*. Trad. Pr. Stelian Lăcătuș. București: Paideia, 1996, p. 350.

individului, căci „libertatea este proprietate a voinței tuturor ființelor raționale.”⁶ De aceea, scopul ultim al speciei umane este perfecțiunea morală. În viziunea lui I. Kant, perfecțiunea morală poate fi atinsă prin libertatea individuală. Prin urmare, datorită libertății sale, omul tinde spre atingerea perfecțiunii.

I. Kant este de părerea că, în formarea personalității, în special a componentei sale morale, un rol aparte revine rațiunii: „imperativele categorice sunt posibile prin faptul că ideea de libertate mă face membru al unei lumi inteligibile.”⁷ Rațiunea formează ființa morală și, datorită ei, individul se ridică deasupra naturii sale biologice și sociale. Libertatea, în opinia filosofului, constă tocmai în faptul că omul singur alege și își impune o lege morală, care poate căpăta forma de universalitate și care semnifică, de altfel, adevărata morală, identică cu libertatea. Prin urmare, esența libertății spirituale este libertatea de alegere.

Problema omului și a libertății este discutată și dezvoltată de către existențialiști, în mod special, de către J.-P. Sartre, care afirma că: „Omul este pur și simplu. Nu în sensul că este ceea ce se concepe el a fi, ci că este ceea ce se vrea și ceea ce se concepe el însuși după ce există deja - așa cum își proiectează el să fie după acel salt către existență. Omul nu este nimic altceva decât ceea ce face din el”⁸, adică el este cel ce se îndreaptă spre viitor, prin luarea unor decizii proiectându-și în mod conștient acest viitor. De aici rezultă că omul este o ființă absolut liberă în hotărârile și alegerile sale „omul este liber, este libertate”⁹, ba mai mult de atât, el este condamnat să fie liber. Însă, J.-P. Sartre afirmă că „din momentul în care omul este aruncat în lume, singurul criteriu, pentru orice alegere liberă a lui, este responsabilitatea personală: „omul este responsabil pentru ceea ce este”¹⁰, el este „responsabil pentru pasiunea sa.”¹¹

În opinia filosofului, sensul spiritual al libertății constă în faptul că omul alege întotdeauna binele, în timp ce răul reprezintă un act inconștient, o iluzie: „Ceea ce alegem este întotdeauna mai bun; și nimic nu poate fi mai bun pentru noi dacă nu este bun pentru toți... Sunt astfel responsabil pentru mine însumi și pentru toți oamenii.”¹² Prin urmare, responsabilitatea pe care o purtăm drept consecință a

⁶ Immanuel Kant. *Întemeierea metafizicii moravurilor*. Trad. de Filotheia Bogoiu, Valentin Mureșan, Miki Ota, Radu Gabriel Pârvu; comentarii și note de Valentin Mureșan. București: Humanitas, 2007, p. 98.

⁷ *Ibidem*, p. 106.

⁸ Jean-Paul Sartre. *Existențialismul este umanism*. Publicat în 1946, textul *L'Existentialisme est un humanism* este stenograma, foarte sumar retușată de Jean-Paul Sartre, a unei conferințe ținute de acesta la Paris în 29 octombrie 1945, p. 6.

⁹ *Ibidem*, p. 10.

¹⁰ *Ibidem*, p. 6.

¹¹ *Ibidem*, p. 11.

¹² *Ibidem*, p. 7.

alegerii noastre este cu mult mai mare decât putem presupune, deoarece ea cuprinde umanitatea în întregul ei. Totodată, Sartre subliniază că, „dacă nu aleg, și asta este o alegere”¹³, deoarece omul nu poate evita alegerea, iar această alegere implică umanitatea în întregul ei.

Alegând respectul, acceptarea și aprecierea bogăției și diversității culturilor lumii noastre, a modurilor noastre de expresie și a manierelor de exprimare a calității noastre de ființe umane, alegem *toleranța*.

În încercarea de a stabili dacă toleranța este sau nu o calitate spirituală a individului, observăm că unii autori o consideră drept calitate emoțională și spirituală a individului, deoarece formarea spirituală a individului ține de nivelul de dezvoltare a vieții sale spirituale, iar intoleranța vine din absența sau lipsa spiritualității. Astfel, la temelia spiritualității individului se află starea lui emoțional-spirituală, sentimentele, emoțiile și trăirile sale. De aici rezultă că, pentru a recunoaște toleranța drept o calitate spirituală a individului, ea trebuie să aibă o expresie preponderent afectivă și emoțională.

Alți autori califică toleranța drept o calitate pragmatică, fiind de părerea că ea nu echivalează cu adevărul sau cu dreptatea, ci, mai curând, este necesară în realizarea unui anumit interes, deseori pragmatic. Astfel, toleranța devine o concesie morală, un acord condiționat, un aranjament. De aici rezultă că toleranța nu este o valoare morală universală, ea reprezintă un fel de compromis între principiile pe care se bazează sfera moralei, conștiința morală și comportamentul individului. În centrul oricărui compromis, ca formă de acord operațional-instrumental sau pragmatic, se găsesc concesiile reciproce, beneficiul reciproc, caracterul temporar și domeniul de aplicare limitat. Calea spre acord, care se bazează întotdeauna pe compromisul cu Ceilalți și cu sine însuși, este toleranța, care e exprimată prin dorința de a obține înțelegerea reciprocă și armonizarea diferitelor obiceiuri, tradiții, interese și păreri, fără a recurge la presiuni, ci prin metode de explicare, instruire și educație.

Toleranța se prezintă atât drept o calitate psihică, cât și una spirituală a omului. În postura de calitate psihică, toleranța indică bogăția calităților spirituale ale persoanei: empatie, transmiterea sentimentelor și emoțiilor Celorlalți, generozitate, simpatie, răbdare, milă, apreciere, compasiune etc. În același timp, toleranța apare drept principală și esențială în formarea lumii spirituale și a calităților spirituale ale omului, deoarece este condiționată de nevoile spirituale ale individului și vizează crearea lumii sale spirituale. Pe când ura și intoleranța, după cum știm, distrug lumea spirituală, motivează indivizii spre acțiuni imorale, îi

¹³ *Ibidem*, p. 21.

dezbină, îi transformă în dușmani și le transformă viața într-o luptă și un război etern, indiferent că este vorba de relații tribale, familiale, de clase sau de credință. În comparație cu acestea, toleranța, care exprimă natura necesităților spirituale, conduce spre stabilirea unor relații pozitive și binevoitoare.

Toleranța ne permite să vedem semnificația Celuilalt, valoarea conținutului interior al acestuia și impune o anumită responsabilitate asupra individului de a înțelege și a accepta valorile acestuia. Recunoscând importanța Celuilalt, omul gândește dincolo de propriile interese personale, depășind egoismul personal, ceea ce indică dezvoltarea spiritualității și calităților sale spirituale.

Toleranța nu presupune orice tip de concesie. În calitate de hotare ale existenței sale stă o lege universală, morală, al cărei principiu călăuzitor îl constituie recunoașterea omului drept scop și valoare supremă: „Căci numai legea aduce cu sine conceptul unei necesități necondiționate, realmente obiective și, deci, universal valabile.”¹⁴

Potrivit lui I. Kant, o persoană răbdătoare este tolerantă numai atunci când trece chiar și peste ceea ce îi displace, deoarece este determinată de o lege morală să facă acest lucru, pe care fiecare persoană o alege în mod liber și conștient pentru sine, „acționează doar după acea maximă prin care poți voi totodată ca ea să devină o lege universală.”¹⁵ Prin urmare, toleranța se prezintă ca o datorie umană universală.

Fiind o calitate spirituală a personalității, ea contribuie la deschiderea față de lume și față de alți indivizi. Incapacitatea unei persoane de a-l tolera pe Celălalt generează o reacție care în consecință duce la relații bazate pe neîncredere și înstrăinare. În asemenea situații, indivizii percep lumea din jurul lor ca fiind străină și ostilă, ceea ce duce la crearea societăților închise.

Cunoaștem însă că societățile închise sunt condamnate la pieire. K. Popper în lucrarea sa „Societatea deschisă și dușmanii ei” menționează că „societatea închisă, bine închegată, este asemeni unei case ținută în lanțuri de fier, dar în momentul în care crapă se prăbușește.”¹⁶ În concepția sa despre societate deschisă, autorul evidențiază ideea deschiderii către diversitatea valorilor, a concepțiilor filosofice, a credințelor religioase etc., acceptând pluralitatea propunerilor în soluționarea problemelor ce apar în societate. Societatea deschisă înseamnă deschidere către multitudinea ideilor și idealurilor. Indiferent de faptul că ea este deschisă către toate, există un ceva către care ea este închisă, și acel ceva este

¹⁴ *Ibidem*, p. 59.

¹⁵ *Ibidem*, p. 65.

¹⁶ Karl R. Popper. *Societatea deschisă și dușmanii ei*. Volumul II. Epoca marilor profeții: Hegel și Marx. Trad. De Stoianovici D., București: Humanitas, 1993, p. 417.

intoleranța. Astfel, printre principiile concepției sale de societate deschisă se regăsesc așa principii precum „întărirea libertății și conștientizarea responsabilității pe care o implică”, „pacea în lume”, „toleranța”.¹⁷

Prin urmare, o persoană tolerantă este cea care deține calități și valori morale și spirituale. A fi tolerant înseamnă a recunoaște drepturile universale și libertățile fundamentale ale ființei umane; a manifesta respect pentru demnitatea umană, părerea, opinia și alegerea Celuilalt; compasiunea, căutarea egalității, deschidere în comunicare, milă. Cu toate acestea, ea nu presupune a tolera nedreptatea socială, renunțarea la propriile convingeri sau a face concesii în această privință.

În acest context, filosoful român A. Pleșu se întreabă: „«Trebuie să fim toleranți!» nu înseamnă nimic. Problema e în ce împrejurări, în ce moment, în ce dozaj și cu referire la ce?”¹⁸

Câteodată, în relațiile cu Ceilalți, toleranța, bunăvoința și acceptarea viziunilor sau comportamentelor Celuilalt pot dăuna Eu-lui sau întregii comunități umane. De aceea, apare o altă întrebare: există oare o limită sau un „câmp al toleranței”, care ar marca hotarele ce permit anumite abateri, fără ca cineva în mod particular sau comunitar, să aibă de suferit?

Răspunsul îl găsim în aceeași lucrare a lui A. Pleșu: „niciun sistem, fie el mecanic sau biologic, nu poate supraviețui în condițiile în care «câmpul lui de toleranță» e suprasolicitat. Nici un ansamblu nu poate tolera principii sau stări de lucruri care îi subminează rațiunea de a fi.”¹⁹

Așadar, toleranța poate fi considerată drept o calitate spirituală a individului, datorită faptului că, în primul rând, exprimă principalele caracteristici ale spiritualității. Al doilea argument este că toleranța reprezintă o valoare universală, adică are un sens universal. În al treilea rând, toleranța exprimă esența relațiilor subiect-subiect, în special, comunicarea spirituală orientată spre persoană, care se caracterizează prin dialog, comunicare, cooperare, capacitate de simpatie, empatie, înțelegere reciprocă etc.

În concluzie, putem spune că astăzi, mai mult ca oricând, este necesară promovarea toleranței și formarea unei atitudini pozitive față de opiniile și viziunile Celuilalt, indiferent de interesele sale religioase sau politice; de relațiile interstatale; de trăsăturile sale biologice (cu anumite dizabilități), rasiale, naționale, etnice, lingvistice sau sociale etc..

¹⁷ *Ibidem*, p. 427.

¹⁸ Pleșu Andrei. *Toleranța și intolerabilul. Criza unui concept*. Editura LiterNet, 2005, p. 12.

¹⁹ *Ibidem*, p. 17.

În această ordine de idei, putem afirma că toleranța este recunoașterea și acceptarea modului de a fi al persoanelor sau grupurilor sociale, este o atitudine prin care sunt recunoscute drepturile și libertățile universale ale omului.

BIBLIOGRAFIE

1. Berdiaev N. *Spirit și libertate. Încercare de filosofie creștină*. Trad. Pr. S. LĂCĂTUȘ. București: Paideia, 1996, 381 p.
2. *Dicționar de sociologie*. Enciclopedic. Chișinău: Cartier, 2001, 268 p.
3. Kant I. *Întemeierea metafizicii moravurilor*. Trad. de F. Bogoiu, V. Mureșan, M. Ota, R. G. Pârvu; comentarii și note de V. Mureșan. București: Humanitas, 2007, 462 p.
4. Pleșu A. *Toleranța și intolerabilul. Criza unui concept*. Editura: LiterNet, 2005, 51 p.
5. Popper K. R. *Societatea deschisă și dușmanii ei*. Volumul II. Epoca marilor profeții: Hegel și Marx. Trad. de stoianovici D. București: Humanitas, 1993, - 441 p.
6. Reardon B. *Toleranța - calea spre pace*. Chișinău: ARC, 2004, 60 p.
7. Sartre Jean-Paul. *Existențialismul este umanism*. Publicat în 1946, textul *L'Existentialisme est un humanism* este stenograma, foarte sumar retușată de Jean-Paul Sartre, a unei conferințe ținute de acesta la Paris în 29 octombrie 1945, 27 p.
8. „Zeul toleranței” și descreștinarea creștinismului. *O perspectivă ortodoxă*. București: Editura Christiana, 2009, 416 p.

**ACTIVITĂȚILE FUNDAȚIEI CULTURALE REGALE
„PRINCIPELE CAROL” ÎN BASARABIA INTERBELICĂ
THE ACTIVITIES OF THE „PRINCE CAROL” ROYAL CULTURAL
FOUNDATION IN INTERWAR BESSARABIA**

Larisa Noroc,

dr. conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID: 0000-0002-6438-9567

CZU: 94(478)1918/1940”

Abstract

The article examines the activity of the Royal Cultural Foundation „Princepele Carol” in interwar Bessarabia. The author mentions that in the period 1918-1940, an active cultural movement of royal and private cultural societies was attested in Bessarabia. The royal societies were patronized and financially supported by the king, which included a wide spectrum of scholastic and extracurricular activities. The priority objective of all cultural units was the national educational of the youth, the development of patriotic consciousness, the inclusion of all children in the training and education process, the development of the national intellectual elite, the protection of heritage, etc. An intense activity on the territory of Bessarabia between 1934-1940 had the Royal Cultural Foundation "Prince Carol", which had a very aspectual character. The most important activities carried out under the aegis of the foundation with the participation of Bessarabians can be mentioned: the establishment of cultural homes with a well-defined organization and work plan, the opening and equipping of libraries, peasant courses, sociological and monographic teams, encouraging artistic events, raising awareness of issues such as training the population, protecting heritage, involving the natives in the emancipation of localities. In some localities were organized scientific conferences, exhibitions, contests, seminars on current topics, were disseminated publications such as magazines, newspapers, books etc. The organization has made its full contribution in educating the national consciousness.

Key words: *cultural foundation, cultural home, national emancipation, student team, peasant courses*

După realizarea Unirii, printre problemele apărute – de ordin politic, social sau demografic – se impunea cu acuitate și chestiunea propășirii culturii naționale și a întregirii națiunii românești, or se presupunea nu numai comunitatea teritoriului, a limbii, a economiei și a vieții politice, dar și dezvoltarea conștiinței naționale.¹ Se cerea imperios cultivarea și luminarea maselor în cel mai scurt timp și în cel mai profund mod.

¹ Livezeanu I. *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*. București: Humanitas, 1998, p. 16; Mureșanu G. *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*. Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română, 1996, p. 11.

Este de menționat faptul că guvernul român a inițiat un șir de măsuri de cultivare și educare a maselor, investindu-se sume apreciabile. A fost sporit numărul de școli și au fost pregătite cadre calificate pentru provinciile reunite. S-au organizat biblioteci, muzee naționale, instituții artistice. O direcție importantă a politicii promovate de statul român consta în încurajarea constituirii asociațiilor cu obiective culturale. Astfel, a fost stimulată crearea societăților culturale, care își desfășurau activitatea în orașele și satele României.² În acest context, în creșterea culturală a țării, dar și a regiunilor întregite, subliniem rolul important al marilor individualități: pedagogul și publicistul român O. Ghibu, omul politic I. Mihalachi, sociologul și filosoful D. Gusti, juristul și mecenatul basarabean V. Stroescu, pedagogul D. Țoni, istoricul literar și omul politic Șt. Ciobanu, omul politic și literatul P. Halippa, compozitorul și pedagogul M. Bârcă, sculptorul și pictorul A. Plămădeală ș.a. Ei și-au adus obolul la înființarea școlilor, inclusiv a celor artistice, și la deschiderea primelor biblioteci românești la Chișinău, Soroca, Bălți etc., la înființarea tipografiilor care foloseau caractere latine. Lor le aparține meritul de a stimula studierea literaturii și a limbii române, a istoriei neamului românesc, a folclorului, contribuția la fondarea Universității Populare din Chișinău, organizarea primelor conferințe naționale, societăți și cămine culturale, sensibilizarea problemei protecției patrimoniului etc.³

Un rol important în propaganda culturală l-au reprezentat societățile culturale. Mișcarea culturală în arealul românesc prin societăți a fost atestată încă la începutul sec. al XIX-lea. Acest proces face parte din mișcarea culturală general-europeană de la sf. sec. al XVIII-lea – înc. sec. al XIX-lea, proprie tuturor popoarelor care nu doreau să rămână tributare unor culturi străine și tindeau spre o viață națională independentă. Astfel, activitatea asociațiilor de cultură putea fi urmărită, mai cu seamă în prima jum. a sec. al XIX-lea, în Croația, Slovenia, Polonia, România.

În perioada țaristă, în Basarabia societăți care să dezvolte cultura națională au lipsit cu desăvârșire, din cauza regimului care a promovat o politică bazată pe principii de rusificare și deznaționalizare. Instituții de cultură românești vor apărea în perioada interbelică, ca răspuns la dezideratul de emancipare națională. Astfel, pe teritoriul Basarabiei și-au desfășurat activitatea societăți culturale, create de personalități notorii, fie particulare (ASTRA, Societatea istorico-literară „B.P.

² ANRM. Fond 1433, inv.1, dos.40, f. 10; ANRM. Fond 339, inv.1, dos. 2385, f. 31, 42.

³ ANRM. Fond 742, inv.6, dos. 2, f. 40; Ghibu O. *Trei ani pe frontul basarabean: Bilanțul unei activități*. București: Edit. Fundației Culturale Române, 1996, p. 7; Idem. *Călătorind prin Basarabia*. Chișinău, 1923, p. 18; Iacobescu T. *Celui mai învățător, închinare*. În: Școala și viața, 1939, nr. 1-3, p. 7.

Hasdeu”, Comisiunea regională pentru ocrotirea monumentelor istorice, Societatea de Belle-Arte)⁴, fie create sub auspicii regale (Regele Ferdinand, Principele Carol, echipe studențești etc.)⁵. Este de menționat că prin constituirea societăților culturale se ajunge la introducerea unor elemente occidentale în cultura și mentalitatea românească: activism civic, autoorganizare și implicare conștientă în activități de emancipare culturală, atitudine de respect față de studii, valorizarea istoriei, a literaturii române, a geografiei, protecția patrimoniului, a valorii umane, impulsionarea aprobării unor legi, printre care Constituția din 1923 etc.

Deși în viața culturală a Basarabiei s-au făcut remarcate fundații regale și societăți particulare, este greu să le delimităm activitatea, din motivul că ele, pentru a-și realiza scopul, practicau activități similare: organizau conferințe, concerte, expoziții, publicau reviste și buletine. De asemenea, scopul prioritar al majorității societăților era urgentarea procesului de revigorare culturală, care se realiza prin alfabetizarea și luminarea populației, sincronizarea limbii și literaturii românești, constituirea instituțiilor și organizațiilor culturale cu ramificații în orașele și satele Basarabiei, organizarea sărbătorilor naționale, sporirea numărului elitei naționale din rândul populației românești și ridicarea nivelului de dezvoltare a satelor.⁶

În textul de mai jos se va analiza activitatea Fundației Culturale Regale „Principele Carol” pe teritoriul Basarabiei interbelice.

Fundația Culturală Regală „Principele Carol” și-a făcut apariția în România în 1891, când este întemeiată de Carol I, al cărui nume l-a purtat și în continuare. Printre scopurile importante ale instituției era susținerea „faptelor de cultură”, ea adresându-se în special studențimii.⁷ În timp, activitatea instituției s-a diversificat. Ferdinand I a avut și el un rol important în funcționarea Fundației, dând o bază juridică societății prin promulgarea legii cu privire la fundație, care a apărut în Monitorul Oficial nr. 104 din 12 august 1921.⁸ Conform statutului, aceasta avea drept obiective „ajutarea, susținerea și crearea faptelor de cultură” (Art. 1). Ea beneficia de scutirea taxelor telegrafo-poștale, telefonice, de timbru și de înregistrare și era absolvită de plata impozitelor către stat, județ și comună (Art. 3

⁴ Curticăpeanu V. *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*. București: Editura științifică, 1968, p. 83; Ploșniță E. *Pagini din activitatea Comisiunii Monumentelor Istorice din Basarabia*. În: *Literatura și arta*, 1999, 23 decembrie, p.6.

⁵ Noroc L. *Grații regale în cultura basarabească*. În: *Analele ANTIM*, 2006, vol. 7, p. 86-90

⁶ ANRM. Fond 1477, inv.1, dos. 49, f.69.

⁷ Petrescu D. *Fundația Culturală Regală „Principele Carol” (1921-1940)*. În: *Carpica XXIX*, 2000, nr. 29, p. 271.

⁸ Comarnescu P. *Misiunea socială a Fundației „Principele Carol”*. În: *Revista Fundațiilor Regale*, Anul V, 1938, Nr. 12.

și 4)⁹. Mai târziu, prin legea emisă în 23.10.23, programul de activitate a Fundației se va extinde fiind prevăzută înființarea în fiecare sat a unui sau a mai multor cămine culturale. Iar trei ani mai târziu, printr-un ordin circular al Ministerului Agriculturii și Domeniilor Casa Centrală a Împroprietăririi Nr. 23231, din 8 iunie 1926, se stipula că nicio localitate să nu rămână fără cămin cultural al Fundației.

În aceeași cheie, crearea societăților și a fundațiilor a fost încurajată prin Legea nr. 21 din 6 februarie 1924 Pentru persoane juridice (Asociații și Fundații), publicată în Monitorul Oficial nr. 27 din 6 februarie 1924, care facilita activitatea organismelor de cultură. Legea cuprindea un capitol special care reglementa constructiv modul de întemeiere, funcționare și desființare a fundațiilor. Asociațiile obțineau statutul de persoană juridică, cu drept la sediu, statut, patrimoniu, cont bancar (art. 13-15). În conformitate cu art. 15, asociațiile trebuiau să fie supravegheate de stat pentru ca să activeze conform menirii confirmate prin statut. Conform surselor, programul de activitate a instituției era unul multiaspectual: deschiderea așezămintelor culturale și sociale, emanciparea din punct de vedere cultural a localităților, efectuarea studiilor monografice și sociologice, constituirea publicațiilor fundației¹⁰, ulterior și a căminelor culturale, organizarea sărbătorilor pentru comemorarea evenimentelor istorice.

În 1922 a fost adoptată o lege menită să completeze prevederile legale anterioare, conform căreia Fundația avea dreptul să primească câte un exemplar din toate publicațiile apărute în țară. Între anii 1934-1938, Fundația a organizat 4.052 de conferințe, 287 de școli serale pentru săteni și au avut loc 456 de reprezentanții teatrale.¹¹ În ajutorarea dezvoltării satelor, fundația a organizat cămine culturale, echipe regale studențești formate din reprezentanți ai diferitor specialități. În 1938 în întreaga țară erau cca 75 de echipe studențești. Printre realizările importante ale Fundațiilor Regale s-a numărat și constituirea Muzeului Satului din București, înființat în 1936.¹²

Fondurile fundației proveneau din subvenții, donații, cotizații ale membrilor, precum și din venituri proprii (producerea de filme culturale, publicarea revistelor și a monografiilor și punerea lor în circulație, venituri de la întreprinderile economice etc.). Conducerea era asigurată de un director numit de principele

⁹ *Lege [referitoare la Fundația Culturală „Principele Carol”]*. În: *Monitorul Oficial*, nr. 104, 12 august 1921, p. 2684-2685

¹⁰ Publicația oficială a fundației se intitula *Revista Fundațiilor Culturale – revistă lunară de literatură, artă, cultură generală*, a avut mai multe numere în perioada 1934-1947.

¹¹ Petrescu D. *Op. Cit.*

¹² *Ibidem.*

moștenitor, care purta întreaga răspundere a administrării, în timp ce ceilalți funcționari erau numiți de directorul general.¹³

În conformitate cu Statutul organizației, administrația cuprindea direcții, servicii și birouri, iar organizațiile culturale și întreprinderile economice din subordine erau recunoscute ca secțiuni doar cu aprobarea Principelui Carol. În perioada funcționării fundației a existat o rigurozitate în administrarea fondurilor, în ținerea registrelor și în conturile de gestiune, acestea din urmă fiind verificate de către cenzori sau de către delegații Fundației. Fiecare cămin cultural organizat de Fundație avea sigiliu propriu, iar fiecare membru al său o legitimație, care se reînnoia anual. O dată la trei luni se trimitea la centru un raport scris despre activitățile desfășurate.¹⁴

La finele anilor '30 ai sec. XX au urmat măsuri de integrare a eforturilor asociației ASTRA și ale Fundației. În acest sens, a fost emis Ordinul circular nr. 79 din 15 februarie 1939, care completa Art. 15 din Legea Serviciului Social, și care stipula că toate cercurile culturale ale ASTREI se transformă în cămine culturale, care își unesc activitatea cu cele ale Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, așa încât în fiecare localitate rurală sau comună să existe un singur așezământ de acest fel.¹⁵

Revenind la problema organizării Fundației, amintim că la 21 aprilie 1927 a fost votată o lege care modifica modul de conducere. Astfel, în frunte se afla o eforie alcătuită dintr-un reprezentant al Casei Regale, unul al Casei Principiare și doi academicieni. Toți aceștia erau numiți de monarh. Fundația era administrată de un director general, numit de efori, care semna toate actele necesare și putea face împrumuturi la bancă pentru investiții. La rândul său, eforii aveau dreptul să acorde burse și premii.

Fundația a urmărit joncțiunea instituțiilor cu menire culturală înființate de Casa Regală. Astfel, la 14 aprilie 1933, s-au pus bazele Uniunii Fundațiilor Culturale Regale, care avea în componență Fundația Universitară „Carol I” din București, Fundația Culturală „Principele Carol”, Fundația „Regele Ferdinand I” din Iași, Institutul de Cercetări Științifice și Experimentale din Cluj, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, Filarmonica din București. Această lege a fost completată de un Regulament, publicat la 31 decembrie 1938 în Monitorul Oficial. Uniunea avea rolul să coordoneze și să supravegheze activitatea fundațiilor pe care

¹³ *Lege pentru modificarea legii publicate în Monitorul Oficial*, nr. 72/921. În *Monitorul Oficial*, 25 mai 1922, p. 1891.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ordinul circular nr. 79 din 15 februarie 1939*. În: *Buletinul ASTRA*, 1939, p. 18-20.

le avea în componență și era condusă de regele Carol al II, ajutat de Consiliul Superior al Fundațiilor Culturale Regale ale României.

În Basarabia, Fundația și-a început activitatea abia din 1934, cauza fiind faptul că pe teritoriul basarabean funcționau mai multe societăți de cultură, printre care o instituție cu program cultural complex – ASTRA basarabeană¹⁶. Atunci când activitatea celei din urmă a înregistrat un declin, și-a făcut apariția Fundația „Principele Carol”, cu sediul central la Chișinău, în incinta *Palatului Regal*, care se afla pe str. Inculeț, 61.

Structura acestei unități culturale era bine organizată. Funcția de președinte general la nivel de țară o îndeplinea D. Gusti.¹⁷ Însă provinciile care dispuneau de filialele societății aveau conducătorii săi. Astfel, regionala basarabeană era condusă inițial de episcopul Ismailului și al Cetății Albe Erhan Dionisie, după care în 1935 a fost numit savantul N. Donici, astronom cu renume mondial. În componența comitetului de conducere intrau 50 de persoane, printre care profesorii T. G. Bulat, L. T. Boga, Em. Gane etc.¹⁸

Datorită inițiativei regelui Carol al II-lea, dar și echipei sale de consultanți, în Basarabia au fost desfășurate activități extrem de importante și variate. Una din preocupările de bază ale fundației era crearea căminelor culturale. Deja în anul 1938 în tot cuprinsul țării, inclusiv în Basarabia, au fost organizate 1700 de cămine dotate cu biblioteci. Pentru a contribui la procesul de luminare a maselor, se organizau cursuri serale, unde se citea și se discuta literatură cu conținut economic și cultural.¹⁹

O altă orientare a fundației era organizarea școlilor superioare țărănești de 2 ani și ale cursurilor țărănești de 2-3 săptămâni. Acest deziderat a fost propus de ministrul Instrucțiunii Cultelor și Artelor D. Gusti și inclus în proiectul de lege pentru reforma generală a învățământului popular. Scopul instituțiilor era de a crea o orientare temeinică gospodarilor în viața socială și cea culturală (învățarea scrisului, cititului; precum și îmbogățirea cunoștințelor cu caracter agricol, zootehnic etc., de asemenea, formarea viitorilor conducători de cămine culturale).²⁰

¹⁶ Ghibu O. *Trei ani pe frontul basarabean: Bilanțul unei activități*. București: Edit. Fundației Culturale Române, 1996, p. 78.

¹⁷ D. Gusti – sociolog, filozof și estetician român. Profesor universitar la Iași și București. Primul bibliotecar al Academiei Mihăilene din Iași, întocmește primul catalog de bibliotecă publică din Moldova. De mai multe ori primar al Iașului, deputat și senator. Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Întemeietorul învățământului sociologic modern și al școlii sociologice bucureștene. A inițiat metoda monografică de cercetare și a întreprins cele dintâi anchete sociologice.

¹⁸ Ghibu O. *Op. cit.*, p. 80; Botezatu G. *Cercetările etnosociologice ale lui D. Gusti în Basarabia*. În: *Destin românesc*, 1995, nr. 2, p. 66.

¹⁹ Po V. *Munca practică a căminelor*. În: *Căminul cultural*, 1937, an. II, nr. 4, p. 132.

²⁰ *Cursurile țărănești*. În: *Căminul Cultural*, 1937, an. III, nr. 6-7-8, p. 246.

Astfel, în iarna anului 1937 a fost organizată prima școală țărănească, la care au fost selectați tinerii gospodari în vârstă de 23-28 ani. Potrivit cercetătorului literar, istoricului arhivist Em. Gane²¹, activitatea școlilor țărănești nu era permanentă din cauza susținerii materiale modeste și nedefinitivării legislației privind școlile țărănești în cadrul fundației²²

O preocupare importantă a fundației o constituia dezvoltarea activității artistice la sate. Cu acest prilej se organizau concursuri corale locale și naționale, stimulându-se lucrările inedite. La unul din congresele căminelor culturale, organizat la nivel național la 7 iunie 1938, a avut loc concursul de coruri din diferite provincii ale țării. Cele mai numeroase coruri s-au dovedit a fi cele din Basarabia, care s-au ales cu premii și mențiuni pentru interpretare și repertoriu muzical.²³

Sub patronajul fundației „Principele Carol” și, în primul rând, al directorului general D. Gusti, au fost organizate alte două societăți care trebuiau să contribuie la ridicarea culturală a satelor din noile provincii: echipele sociologice studențești și monografice. Inițial, activitatea echipelor studențești se reducea la organizarea sărbătorilor, a distracțiilor ce țineau de timpul liber. Ulterior, echipele realizau programe cu funcții determinate. Șefii echipelor erau repartizați în trei grupe a câte 15(16) reprezentanți fiecare. Prima grupă era destinată pentru regiunile Oltenia, Muntenia, Dobrogea și era condusă de directorul H. Stahl (sociolog). A doua grupă era constituită din șefii echipelor pentru Moldova, Basarabia și Bucovina și se afla sub conducerea inspectorului general C. Ifrim. A treia era constituită din membrii echipelor pentru Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, condusă de inspectorul O. Neamțu.

Echipele se completeau cu diverși specialiști. Fiecare grup studențesc era alcătuit cel puțin din câte un medic, agronom, tehnician, veterinar, teolog, sociolog, conducător artistic, profesor, jurist ș.a. Paralel cu ajutorul profesional, se efectua îndrumarea sătenilor în soluționarea unor probleme cu care ei se ciocneau, organizarea timpului liber.²⁴ Echipele activau câte 3 luni pe an și aveau misiunea să realizeze un program ce cuprindea toate aspectele culturii satești: cultura sănătății, cultura muncii sau cea a sufletului. Anual se organizau congrese cu participarea reprezentanților tuturor echipelor în cadrul cărora se făcea un bilanț al activității

²¹ Emilian Gane a fost arestat de NKVD în 1947 pentru viziunile sale reflectate în scrierile din perioada interbelică, deportat în Gulagul din Sahalin, unde și-a ispășit pedeapsa cca 9 ani. În: <https://chisinaucapitala.wordpress.com/2013/07/16/emil-gane-o-viata-in-alb-si-negru/> (vizitat 18.07.23, ora 13.40)

²² Gane Em. *Școlile țărănești*. În: *Viața Basarabiei*, 1938, nr. 3, p. 87.

²³ Ștefănuță P. *Corurile populare basarabene la București*. În: *Viața Basarabiei*, 1938, nr. 6-7, p. 116.

²⁴ Ștefănuță P. *Echipele studențești la sate*. În: *Viața Basarabiei*, 1935, nr. 10, p. 691.

acestora și se adoptau hotărâri pentru ridicarea eficacității conducerii lor. Astfel, la unul din congresele ordinare desfășurate la Olănești, județul Cetatea Albă, pe data de 29 septembrie – 1 octombrie 1937 au participat 76 de șefi de echipe regale și câțiva reprezentanți activi. În cadrul ședințelor congresului au fost discutate următoarele probleme: selectarea pragmatică a echipelor studențești și formarea sprijinului pentru săteni, crearea satelor modele și mobilizarea cetățenilor de a realiza acest deziderat, stabilirea relațiilor de colaborare cu alte mișcări și instituții culturale și atragerea la participare a tineretului și copiilor. Pentru a stabili continuitatea în acțiunile echipelor studențești, se recomandau programe de activitate pentru campaniile viitoare.²⁵

În octombrie 1938 în cadrul celei de-a cincea conferințe, D. Gusti a făcut pentru radio un raport despre activitatea echipelor studențești din tot cuprinsul țării: Ardeal, Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova și Bucovina. O activitate fructuoasă a fost atestată în satele basarabene: Cubolta (Bălți), Văncicăuți (Hotin), G. Averescu (Ismail), Lozova (Lăpușna), Talmaz (Tighina), unde a fost efectuată câte o expediție, și în satele Colibași, Văleni (Cahul), Criuleni, Năpădeni, Olănești (Bălți), Lozova (Lăpușna), Ignăței (Orhei), Dalacheu (Tighina), unde au fost efectuate câte 2-3 expediții. În total în anul 1938 au lucrat 59 de echipe în care au activat 868 de studenți, inclusiv 397 tehnicieni.²³

În domeniul medicinei s-au oferit consultații și tratamente la dispensare și domiciliu. Au fost efectuate lucrări pentru curățirea bălților, construirea fântânilor, de asemenea, organizarea ședințelor de educație sanitară. În domeniul învățământului au fost instituite școli, în care au fost efectuate cursuri de pregătire a conducătorilor de cămine culturale. De asemenea, s-au depus eforturi pentru completarea bibliotecilor, librăriilor, muzeelor. S-au organizat conferințe pe diverse teme.

La capitolul „cultura sufletului” au fost constituite formațiuni corale, s-au înălțat troițe și s-au efectuat lucrări pentru îngrijirea monumentelor religioase vechi.

Cu referință la cultura muncii, echipele au adus mașini agricole și au organizat cursuri pentru inițierea țăranilor în conducerea lor²⁶.

Din anul 1925 în România se desfășoară activitatea organizată și sistematică a echipelor monografice sub patronajul lui D. Gusti. Obiectivul de bază îl constituia studierea localităților regatului în toată complexitatea lor. După cum

²⁵ *Căminul Cultural*, 1937, an. III, nr. 6-7-8, p.378; Mărinescu D. *Dimitrie Gusti și școala sa*. București: Editura Felix-Film, 1995, p. 179.

²⁶ *Căminul Cultural*, 1938, an. IV, nr. 1-3-5-10, p. 385; Numărul mare de tehnicieni încadrați în echipe atestă necesitatea sătenilor în serviciile respective, dat fiind faptul că a fost realizată reforma agrară și în localitățile Basarabiei se aducea tehnică.

menționa pe bună dreptate D. Gusti, „studiile sociologice ne învață să descoperim și să înțelegem adevărul că satul este sanctuarul unde s-a refugiat și se păstrează manifestarea de viață a poporului românesc.”²⁷ Membrii secțiilor monografice erau colaboratori, studenți ai Institutului Social-Român specializați în domeniile: istorie, folclor, medicină, muzicologie, sociologie, demografie, antropologie, arte plastice, arhitectură, științe juridice, economie, psihologie etc. Printre cercetători s-a evidențiat folcloristul basarabean P.V. Ștefănuță.²⁸ Materialele culese în urma investigațiilor în jud. Orhei urmau a fi adunate într-un volum aparte. Din păcate, „rezultatele campaniei monografice Cornova (județul Orhei) au rămas în mare măsura necunoscute generațiilor tinere de cercetători ai realității românești.”²⁹

În concluzie, în Basarabia interbelică s-a atestat o mișcare culturală activă a societăților culturale. Își desfășurau activitatea fundații patronate și susținute financiar de rege, care cuprindeau un spectru larg de acțiuni școlare și extrașcolare, lucrul cu tineretul, cu locuitorii satelor și urbelor. Paralel, au apărut societăți organizate de personalități de cultură și știință autohtoni, care activau în cele mai multe cazuri pe cont propriu. Obiectivul prioritar al tuturor unităților culturale era educarea națională a tineretului, dezvoltarea conștiinței patriotice, încadrarea tuturor copiilor în procesul de instruire și educație, dezvoltarea elitei intelectuale naționale, protecția patrimoniului etc. O activitate intensă pe teritoriul Basarabiei între 1934-1940 a realizat Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, care a avut un caracter multiaspectual, cele mai importante acțiuni ale basarabenilor realizate sub egida fundației sunt: constituirea căminelor culturale cu o organizare și un plan de lucru bine determinat, deschiderea și dotarea bibliotecilor, a cursurilor țărănești, a echipelor sociologice și monografice, încurajarea evenimentelor artistice, sensibilizarea în privința unor probleme ca instruirea populației, protecția patrimoniului, implicarea băștinașilor în emanciparea localităților. În unele localități s-au organizat conferințe științifice, expoziții, concursuri, seminare pe teme actuale, au fost diseminate reviste, ziare, cărți etc.

Bibliografie:

Materiale de arhivă:

1. ANRM. Fond 1433, inv.1, dos.40; ANRM. Fond 339, inv.1, dos. 2385; ANRM. Fond 742, inv.6, dos. 2; ANRM. Fond 1477, inv.1, dos. 49.

Reviste:

²⁷ Bădină O. *Dimitrie Gusti în sociologia timpului*. În: *Cronica*, 1967, nr. 9, 4 martie, p. 10; Gusti D. *Opere*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, vol. I, p. 471.

²⁸ Botezatu G. *Cercetările etnosociologice ale lui D. Gusti în Basarabia*. În: *Destin românesc*, 1995, nr. 2, p. 66

²⁹ *Ibidem*, p. 65

1. *Carpica*, XXIX, 2000, nr. 29.
2. *Căminul Cultural*, 1937 -1938.
3. *Cronica*, 1967.
4. *Viața Basarabiei*, 1935-1938.
5. *Destin românesc*, 1995, nr. 2.
6. *Revista Fundațiilor Regale*, Anul V, 1938, Nr. 12.
7. *Monitorul Oficial al României*, 1921-1922.
8. *Școala și viața*, 1939.

Studii:

1. Bădină O. *Dimitrie Gusti în sociologia timpului*. În: *Cronica*, 1967, nr. 9, 4 martie, p. 10.
2. Botezatu G. *Cercetările etnosociologice ale lui D. Gusti în Basarabia*. În: *Destin românesc*, 1995, nr. 2, p. 66
3. Curticăpeanu V. *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*. București: Editura științifică, 1968.
4. Gane Em. *Școlile țărănești*. În: *Viața Basarabiei*, 1938, nr. 3, p. 87.
5. Ghibu O. *Călătorind prin Basarabia*. Chișinău: Tip. Eparhială, 1923.
6. Ghibu O. *Trei ani pe frontul basarabean: Bilanțul unei activități*. București: Edit. Fundației Culturale Române, 1996
7. Gusti D. *Opere*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, vol. I.
8. Iacobescu, T. *Celui mai bun învățător, închinare*. În: *Școala și viața*, 1939, nr. 1-3.
9. Lege [referitoare la Fundația Culturală „Principele Carol”]. În: *Monitorul Oficial*, nr. 104, 12 august 1921, p. 2684-2685
10. Lege pentru modificarea legii publicati in *Monitorul Oficial*, nr. 72/921, În: *Monitorul Oficial*, 25 mai 1922, p. 1891.
11. Livezeanu I. *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*. București: Humanitas, 1998.
12. Mureșanu G. *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*. Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română, 1996.
13. Noroc L. *Grații regale în cultura basarabeană*. În: *Analele AMTIM*, 2006, vol. 7, p. 86-90.
14. Ordinul circular nr. 79, din 15 februarie 1939. În: *Buletinul ASTRA*, Sfântul Gheorghe, I-II, 1939, p. 18-20.
15. Petrescu D. *Fundația Culturală Regală „Principele Carol” (1921-1940)*. În: *Carpica XXIX*, 2000, nr. 29, p. 271.
16. Ploșniță E. *Pagini din activitatea Comisiunii Monumentelor Istorice din Basarabia*. În: *Literatura și arta*, 1999, 23 decembrie.
17. Pop V. *Munca practică a căminelor*. În: *Căminul cultural*, 1937, an. II, nr. 4, p. 132.
18. Ștefănuță P. *Corurile populare basarabene la București*. În: *Viața Basarabiei*, 1938, nr. 6-7, p. 116.

DEZVOLTAREA COMPETENȚEI DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ A STUDENȚILOR PRIN STRATEGII MODERNE

DEVELOPING STUDENTS' INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE THROUGH MODERN STRATEGIES

Liuba Petrenco,

doctor în pedagogie, conferențiar universitar,

UPS „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID: 0009-0003-5241-1821

CZU: 316.77:008:378

Abstract

The research shows that history does not know cloistered cultures, hermetically closed even in apparently geographically isolated communities or peoples, a fact that confirms the importance of intercultural communication competence for society, the need to update, in step with social changes, didactic strategies in order to avoid problems of communication, related to speakers belonging to different cultures.

The use of modern didactic strategies in the process of training future pedagogues will aim to educate a citizen open to others through effective intercultural communication.

Key-words: *intercultural communication competence, modern strategies.*

Societatea modernă are o structură dinamică, caracterizată printr-o multitudine de interacțiuni între oameni și o comunicare complexă. Acesta ar fi un argument de ce în prezent este imposibil de a supraestima importanța competenței de comunicare.

Competența de comunicare interculturală este rezultatul unui proces de dobândire a experienței nu doar din interacțiunea cu alte persoane, ci și din procesul de învățare. Astfel, competența de comunicare a unui specialist, inclusiv a unui pedagog, exprimă un anumit nivel de experiență profesională și personală de interacțiune cu reprezentanții altor culturi, necesară pentru a se încadra într-o societate modernă.

Competența de comunicare a unui student, viitor cadru didactic, include următoarele componente:

- un nivel înalt de dezvoltare a vorbirii atât în limba maternă, cât și în limba-țintă sau străină,
- cunoașterea și respectarea normelor de comunicare,
- cunoașterea limbajului nonverbal în diferite culturi,
- abilitatea de interacțiune cu persoane de vârstă diferită, statut diferit, culturi diferite etc.,
- abordarea unei proprii strategii de comunicare eficientă în varia situații,

- capacitatea de a fi empatic și de a crea o imagine pozitivă etc.

Nivelul de educație, de cultură generală și de comunicare interculturală a viitorului specialist depinde în mare măsură de sistemul de pregătire din instituțiile de învățământ.

Cu atât mai importantă e dezvoltarea acestei competențe, cu cât sistemul de învățământ din Republica Moldova se confruntă cu probleme în sfera educației interculturale cauzate de faptul că *etniile sunt separate și prin aceea că manifestă preferințe geopolitice diferite sau chiar opuse*. Autorii proiectului Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030 subliniază faptul că „Elementele esențiale ale educației – inclusiv legate de identitate, cum ar fi limba și istoria, precum și de cetățenia activă, drepturile omului și toleranța – sunt în continuare văzute în mod diferit de diverse etnii”. Lipsa unei educații interculturale, în opinia autorilor, ar avea următoarele consecințe: 1) Atitudini, relații și comportamente sociale afectate în comunitățile locale și în societate în ansamblu; 2) starea de bine a cetățenilor marcată de tensiuni și conflicte; 3) polarizarea societății generată de divizarea cetățenilor după criterii etnice, lingvistice, sociale etc.¹

Competența interculturală ca obiectiv educațional trece ca un fir roșu prin toate documentele curriculare. Astfel, în articolul 6 din Codul Educației al Republicii Moldova este formulat idealul educațional al școlii care constă „în formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independență de opinie și acțiune, fiind deschisă pentru dialog intercultural în contextul valorilor naționale și universale asumate.”²

Importantă este susținerea ideii că formarea competenței interculturale răspunde necesităților lumii contemporane și acest proces se referă la toate dimensiunile educației, inclusiv ale noilor educații. Problemele interculturale pot și trebuie puse în discuție nu doar în cadrul orelor de limbă și literatură română, ci și la orele de istorie, limbă maternă/străină, educația civică, educația religioasă, educația morală etc. Angajarea tuturor cadrelor didactice în procesul de dezvoltare a competenței interculturale printr-un dialog și informare obiectivă se încadrează în aspectele-cheie ale educației interculturale din cadrul sistemului de învățământ.

Documentele UNESCO definesc trei principii esențiale ale educației interculturale:

¹ <https://mecc.gov.md/ro/content/elaborarea-strategiei-de-dezvoltarea-educatiei-pentru-anii-2021-2030-educatia-2030>, p.17-18.

² https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110112&lang=ro

Principiul I. Educația interculturală respectă identitatea culturală a cursantului, oferind o educație de calitate, adecvată din punct de vedere cultural și receptivă pentru toți.

Principiul II. Educația interculturală dotează fiecare cursant cu cunoștințele, atitudinile și abilitățile culturale necesare pentru a obține o participare activă și deplină în societate.

Principiul III. Educația interculturală oferă tuturor studenților cunoștințe culturale, atitudini și abilități care le permit să contribuie la respect, înțelegere și solidaritate între indivizi, grupuri etnice, sociale, culturale și religioase și națiuni.³

Curriculumul național Limba și literatura română pentru instituțiile cu predare în limbile minorităților naționale (IPLMN), 2019, realizează cerințele societății contemporane și include în lista competențelor-cheie/transversale și *competențe de exprimare culturală și de conștientizare a valorilor culturale*.⁴

Conținuturile curriculare la limba și literatura română pentru IPLMN sunt o bună sursă de dezvoltare a competenței de comunicare interculturală concepută din perspectivă interdisciplinară.

Pentru a stabili aria tematică și modalitățile de organizare a activităților îndreptate spre dezvoltarea competenței de comunicare interculturală, a fost efectuat un sondaj cu 20 de profesori de limba și literatura română din IPLMN, masteranzi de la programele Didactica limbii române ca limbă nematernă/străină, Educație lingvistică și comunicare interculturală (anul II) și profesori din cadrul cursurilor de formare continuă UPSC, programul Limba și literatura română IPLMN, februarie 2023. Intervievații activează în instituțiile de învățământ general din toată țara (Vulcănești, Grătiești, mun. Chișinău, Otaci etc.). Participanții la sondaj au fost rugați să numească activitățile organizate de ei, colegii lor sau la nivel de instituție, care, în opinia lor, ar fi îndreptate spre dezvoltarea competenței de comunicare interculturală.

Rezultatele au demonstrat că dezvoltarea competenței interculturale este în vizorul profesorilor la orele de limba și literatura română/ rusă/ engleză, dar, în mod special, este scoasă în evidență prin organizarea manifestărilor cognitive/culturale din cadrul instituției. Tradiționale au devenit evenimentele legate de tradiții și obiceiuri, de viața și activitatea marilor personalități ale neamului, dar în categoria sărbătorilor naționale sunt indicate și evenimente cu tematică nouă, specifică pentru zona de sud a țării (UTAG) - Independența

³ Orientările UNESCO privind educația interculturală, 2006, p. 32 https://koaha.org/wiki/Educazione_interculturale

⁴ https://mecc.gov.md/sites/default/files/limba_si_lit_rom_liceu_alongv.pdf, p. 56.

Moldovei și Autonomiei - sau activități redenumite - „Pentru Țară, pentru neam”- sărbătorite prin tradiție în ziua de 9 Mai.

Tabelul 1. Activități extracurriculare îndreptate spre dezvoltarea competenței de comunicare interculturală din instituțiile de învățământ general

Obiceiuri și tradiții de iarnă	Obiceiuri și tradiții de primăvară	Obiceiuri și tradiții de primăvară	Sărbători naționale/internaționale	Oameni iluștri
✓ Căprița ✓ Ursul ✓ Plugușorul ✓ Să trăiți, să înfloriți!	✓ Mărțișorul ✓ 8 Martie ✓ Maslenița	✓ Halloween ✓ Toamna aurie în Moldova	✓ Independența Moldovei și Autonomiei ✓ Concursul cântecului patriotic „Pentru Țară, pentru neam” ✓ Ziua internațională a limbii materne ✓ „Unitate prin diversitate”	✓ Luceafărul națiunii noastre - Mihai Eminescu ✓ Limba noastră-i o comoară

În viziunea cercetătorilor, *Educația interculturală presupune impregnarea unei filosofii culturale în întreaga viață școlară și trebuie să vizeze atât curricula școlară, cât și formarea cadrelor didactice pentru promovarea interculturalității.*⁵

Astfel, învățarea interculturală este un proces continuu având drept scop formarea *competenței interculturale* care pornește de la o bună *competență culturală*, pe baza căreia se poate construi o înțelegere multidimensională a pluriculturalității în care trăim.⁶ Competența culturală ar prezenta, în viziunea noastră, acel impuls cognitiv permanent care ar porni de la *știu spre vreau să știu*: Știu cine este Grigore Vieru, dar cine e Igor Vieru? Știu cine este Eugeniu Doga, dar cine e Andrei Doga? Știu cine e Negruzzi, dar Bernardazzi?

Pentru a stabili dacă există o extindere, o aplicare practică a competenței interculturale formate și dezvoltate pe parcursul celor doisprezece ani de liceu, studenților anilor 1, 2 și 4 ai Facultății de Filologie și Istorie li s-au propus 5 nume de personalități și un toponim (Șipca) cu scopul de a răspunde 1) cu ce cultură/etnie

⁵ A. Barbăneagră. *Tendențe de reconstrucție a paradigmei de formare a cadrelor didactice din perspectiva pedagogiei interculturale în Republica Moldova*. În: *Diversitatea lingvistică și dialogul intercultural în procesul de comunicare*. Iași-Chișinău, 2013. p. 217,

⁶ <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3764>

este asociată personalitatea și 2) domeniul de activitate; iar pentru toponim – ce știu despre Șipca și cum este legat acest toponim de istoria țării noastre.

În listă au fost incluse personalități marcante, reprezentanți ai diferitor etnii/culturi care și-au lăsat amprenta în istoria, cultura, arhitectura țării. Numele acestor personalități sunt immortalizate în monumente, busturi, plăci comemorative, denumiri de străzi etc.:

 A. Bernardazzi, arhitect rus de origine italo-română. Lucrări: Clădirea primăriei mun. Chișinău; Biserica Sfânta Teodora de la Sihla, Turnul de apă ș.a.	 A. Șciusev, arhitect rus din Chișinău. Lucrări: Biserica din Cuhureștii de Sus, Catedrala Iisus Mântuitorul din San-Remo, Mausoleul lui Lenin, Gara feroviară din Kazan, Gara feroviară din Chișinău ș.a.
 Vasil Levschi, revoluționar, poet și erou național al Bulgariei. În Chișinău este ridicat bustul poetului (sectorul Botanica), activează LT Bulgar „V.Levschi”	 G. Bănulescu-Bodoni, român, Mitropolitul Ortodox al Moldovei, ulterior al Basarabiei. În Chișinău este instalată o placă comemorativă, o stradă îi poartă numele ș.a.
 Chișinău. Parcul din str. N. Dimo „Șipca”. Monumentul ridicat în Memoria Voluntarilor Bulgari.	 Carol Schmidt, german basarabean, cel mai longeviv primar al Chișinăului. În Chișinău este ridicat bustul lui Carol Schmidt în fața Filarmonicii Naționale, este instalată o Placă memorială pe casa în care a locuit (str. Mitropolit Varlaam nr. 84).

Din 25 de studenți participanți la chestionare, un singur student a dat răspunsuri corecte la toate întrebările. Domeniul de activitate a mitropolitului Bănulescu-Bodoni a fost identificat de 4 studenți, iar numele lui Alexei Șciusev a fost recunoscut de un student, fiind considerat muzician de profesie. Celelalte personalități nu au fost identificate de către studenții intervievați nici din perspectiva apartenenței la o cultură sau alta (locul nașterii, limba vorbită, familia), nici din perspectiva domeniului de activitate, adică a aportului adus în dezvoltarea culturii naționale.

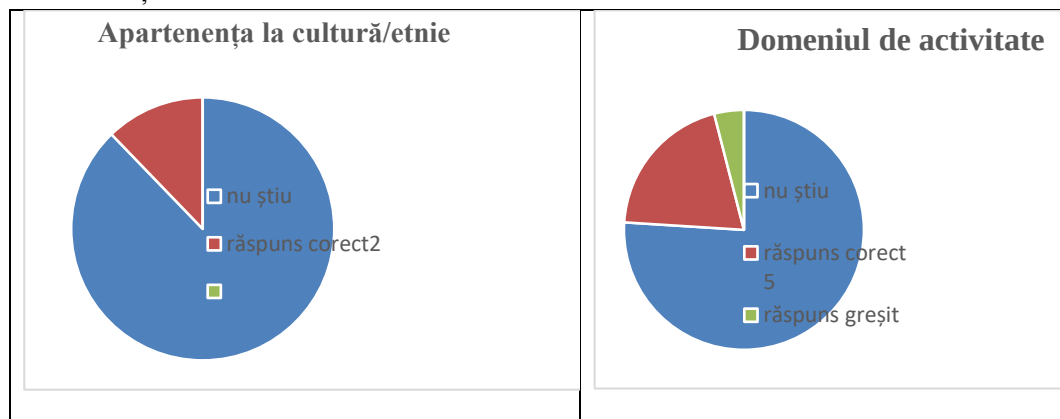

Figura 1. Răspunsurile studenților despre cultura/etnia și domeniul de activitate a unor personalități marcante

În așa mod, pentru școala contemporană rămâne actual obiectivul de dezvoltare a competenței interculturale prin aplicarea activităților de învățare moderne, interactive, individuale și de grup la nivel inter- și transdiscipinar, acoperind diferite arii curriculare și activități extracurriculare.

Ne referim, în mod special, la metoda proiectului, a portofoliului, a studiului de caz, a cercetării individuale sau de grup etc. prin care studenții ar învăța, colabora și comunica pentru realizarea unui produs (individual sau comun).

Elaborarea și prezentarea produsului, schimbul de informații extind cunoștințele despre cultura materială și spirituală a etniilor conlocuitoare, creează condiții pentru un dialog intercultural, dezvoltă toleranța, dezvoltă stereotipurile și contribuie la crearea unor sisteme de autoevaluare culturală.

Valoarea unei comunicări bazate pe cunoaștere se regăsește în afirmația scriitorului Mircea Cărtărescu: „Educația ne dă un mod de întrebuintare a lumii, ne învață limbajele necesare vieții între oameni și lucruri, ne dă acces la civilizație și cultură – adică ne umanizează.”⁷

⁷ <https://tribunainvatamantului.ro/momentele-in-care-profesori-pe-care-abia-daca-i-cunosteam-m-au-remarcat-au-fost-pentru-mine-mai-importante-decat-cronicile-si-premiile-de-mai-tarziu>

BIBLIOGRAFIE

1. Barbăneagră A. Tendințe de reconstrucție a paradigmei de formare a cadrelor didactice din perspectiva pedagogiei interculturale în Republica Moldova. În: Diversitatea lingvistică și dialogul intercultural în procesul de comunicare. Iași-Chișinău, 2013. p. 217.
2. Cărtărescu M. *Educația ne dă un mod de întrebuițare a lumii*. În: *Tribuna Învățământului*. 05.02.2020. [online] [citată 9.03.2023]. Disponibil: <https://tribunainvatamantului.ro/momentele-in-care-profesori-pe-care-abia-daca-i-cunosteam-m-au-remarcat-au-fost-pentru-mine-mai-importante-decat-cronicile-si-premiile-de-mai-tarziu>
3. *Codul Educației al Republicii Moldova*, Chișinău, 2014. [online] (citată 09.03.2023) Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110112&lang=ro
4. Ferafontov A. *De la competența culturală la competența interculturală*. În: *Revista „Limba română”*, Nr. 3, anul XXIX, 2019, p. [online] (citată 23.02.2023) Disponibil: <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3764>
5. *Limba și literatura română: Curriculum național: Clasele 10-12: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare: Pentru instituțiile de învățământ cu predare în limbile minorităților naționale/Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova*. Chișinău: Lyceum, 2020 (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). 124 p. 300 ex. (citată 09.03.2023) Disponibil: <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3764>
6. *Strategia de dezvoltare „Educație 2030”*, MEC, 2022 [online] (citată 09.03.2023) Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/elaborarea-strategiei-de-dezvoltarea-educatiei-pentru-anii-2021-2030-educatia-2030>
7. *Orientările UNESCO privind educația interculturală*, 2006 [online] (citată 09.03.2023) Disponibil: https://koaha.org/wiki/Educazione_interculturale

МОЛДАВСКАЯ ОБЩИНА БЕЛАРУСИ: СТРАТЕГИИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

THE MOLDOVAN COMMUNITY OF BELARUS: STRATEGIES FOR REPRESENTATION AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

Тихомиров Андрей Владимирович

магистр культурологии,

Гродненский государственный музей истории религии,

Гродно, Беларусь

ORCID: 0000-0003-4774-8756

CZU: 323.113(=135.1)(476)

Abstract

The article is devoted to the Moldovan diaspora in the Republic of Belarus. The main attention is paid to the analysis of statistical data on Moldovans in Belarus in the XX and early XI centuries. The issues related to the organization of the Moldovan diaspora and its interaction with the authorities, as well as the problems of the strategy for representing the Moldovan diaspora in public space and intercultural communication.

Key words: *Moldovans, Moldovan diaspora, Belarus, representation, intercultural communication.*

Изучение этнического разнообразия населения Беларуси является в последние десятилетия важной темой для белорусского гуманитарного знания¹. Несмотря на это, что молдавская диаспора Беларуси изучена достаточно слабо. В большинстве случаев молдаване лишь упоминаются в обобщающих исследованиях среди других этнических групп², отдельных

¹ Гурко А.В. [і інш.]. *Беларусь. Этнічныя супольнасці*. Мінск: БелЭн, 2017, с. 158-159; Гурко А.Вл. [и др.]. *Кто живёт в Беларуси*. Минск: Беларуская навука, 2012, с. 13-15; Пушкін І.А. *Нацыянальныя супольнасці Беларусі: грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць (1990-2005 гг.)*. Магілёў: МДУ імя А. Куляшова, 2007, с. 29-30; Квилинкова Е.Н., Сакович В.А. *Белорусы в Молдове и Молдова в белорусах*. Минск: Беларуская навука, 2021, с. 14-23.

² Веренич М.И. *Этнокультурные общественные объединения молдавской диаспоры: стихийный и институциональный аспекты взаимодействия* [машынапіс неапублікаванага даклада на I Міжнародным кангрэсе даследчыкаў Беларусі, Коўна, Літва, 2011]; Левандовская Т.М. *Этнокультурные общественные объединения молдавской диаспоры: некоторые аспекты становления*. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Chișinău. 2008, nr. 4, p. 177-183; Квилинкова Е.Н. *Значимость у молдаван Беларуси этнической и гражданской идентичностей*. In: *Cercetarea istoriei și patrimoniului cultural local în contextul dezvoltării durabile a societății*. In *Honorem Nicolae Chicuş*. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău, 2021, p. 272-283.

научных докладов и опубликованных статей не так много. В настоящей статье основное внимание уделяется анализу статистических сведений о молдаванах в Беларуси в XX и начале XXI вв.; вопросам, связанным с организацией молдавской диаспоры и взаимодействием её с органами власти; а также проблемам стратегии репрезентации молдавской диаспоры в публичном пространстве и межкультурной коммуникации.

Первая перепись населения Российской империи 1897 г. на территории белорусско-литовских губерний не фиксировала молдаван как отдельную этническую группу (в отличие от Бессарабской губернии и смежных территорий). Сложность интерпретации данных этой переписи связана с тем, что этническая принадлежность населения определялась по двум критериям: языку и вероисповеданию, а национальность (этничность) не указывалась. Однако, согласно данным переписи на территории белорусско-литовских губерний проживали жители, указавшие в качестве родного языка румынский. Так, к примеру, в Гродненской губернии их было 177 человек (172 мужчин и 5 женщин)³. Можно предположить, учитывая значительный перевес мужчин, что это были военные, служившие в тот момент в императорской армии. Данный вопрос требует более тщательного изучения, в том числе и в связи с интерпретацией понятий молдавский/румынский в тогдашнем научном и бюрократическом контексте. При этом можно предположить, что в условиях существования полиэтнического государства и имевшихся на тот момент экономических и социальных связей между различными «западными губерниями» Российской империи молдаване могли проживать на территории белорусских губерний во второй половине XIX — начале XX вв.

Переписи населения, проводившиеся в XX веке, указывают на то, что численность молдаван как отдельной национальности росла. Согласно данным переписи 1926 г. на территории Белорусской ССР проживало 63 представителя молдавской национальности (36 мужчин и 27 женщин)⁴. Согласно данным переписи 1939 г. (проводилась на 17 января 1939 г. и до событий сентября-ноября 1939 г.) в Белорусской ССР проживало 396 молдаван⁵. После Второй мировой войны численность молдаван в Беларуси

³ Тройницкий Н.А. *Первая всеобщая перепись Российской империи*. Т. XI: Гродненская губерния. С.-Петербург: Типография МВД, 1904, с. 103.

⁴ Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. In: *Демоскоп Weekly*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=3 [14.06.2022].

⁵ Всесоюзная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения по

росла быстрыми темпами. В 1959 г. их проживало 727 человек⁶, в 1970 г. — 1 800⁷, в 1979 г. — 2 923⁸, а в 1989 г. — 4 964 человека⁹. Последняя перепись населения, проведённая в СССР, зафиксировала наибольшую численность молдаван в Беларуси в XX веке. В 1999 г. была проведена первая перепись населения Республики Беларусь, результаты которой показали незначительное снижение численности молдаван — 4 264 человека (2 290 мужчин и 1 977 женщин)¹⁰. Тенденцию к уменьшению численности молдаван показали также данные переписи 2009 г. — уже 3 464 человека (1 812 мужчин и 1 652 женщины)¹¹. Согласно результатам переписи населения 2019 г. в Беларуси проживало 2 407 молдаван (1 246 мужчин и 1 161 женщина)¹². В 2009 г. в Беларуси постоянно проживало 1 636 граждан Республики Молдова¹³. В 2019 г. число граждан Молдовы, постоянно проживающих в Беларуси увеличилось до 2 096 человек¹⁴.

Между 1989 г. и 2019 г. произошло уменьшение численности молдаван в Беларуси практически вдвое. По мнению Е. Квилинковой, связано это было не только с реэмиграцией в Молдову после 1991 г., но и с процессом добровольной ассимиляции и включением данной этнической группы в процесс создание общей гражданской идентичности Беларуси¹⁵. С одной стороны, данную тенденцию действительно можно объяснить процессами интеграции или ассимиляции, но с другой — создание и деятельность

республикам СССР. Белорусская ССР. In: *Демоскоп Weekly*.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39.php?reg=3 [14.06.2022].

⁶ Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. In: *Демоскоп Weekly*.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_59.php?reg=3 [14.06.2022].

⁷ Всесоюзная перепись населения 1970 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. In: *Демоскоп Weekly*.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_70.php?reg=3 [14.06.2022].

⁸ Всесоюзная перепись населения 1979 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. In: *Демоскоп Weekly*.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_79.php?reg=3 [14.06.2022].

⁹ Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. In: *Демоскоп Weekly*.

http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=3 [14.06.2022].

¹⁰ Итоги переписи населения Республики Беларусь 2019 года. Статистический сборник. Том 2. Минск: «Альтиора Форте», 2021, с. 228-230.

¹¹ Там же, с. 228-230.

¹² Там же, с. 228-230.

¹³ Национальный статистический комитет Республики Беларусь. Национальный состав населения, гражданство. 2009. <https://census.belstat.gov.by/maps/F508> [14.01.2023].

¹⁴ Национальный статистический комитет Республики Беларусь. Национальный состав населения, гражданство. 2019. <https://census.belstat.gov.by/maps/F508> [14.01.2023].

¹⁵ Квилинкова Е.Н. *Значимость у молдаван Беларуси...*, с. 273-274.

организационной структуры молдавской общины в Беларуси всё же свидетельствует о потребности сохранения собственной идентичности и символической её демонстрации в публичном пространстве. Насколько ассимиляция является добровольной? Или же в этой ситуации она является процессом, связанным с включенностью в данное конкретное общество и принятием существующих в нём «правил игры»?

Одним из важных маркеров, указывающих на значимость сохранения собственной этнической идентификации является отношение к языку (или языкам). Связь между языком и этничностью не всегда очевидна, иногда она даже отсутствует, но в постсоветских реалиях родной язык как правило, маркирует принадлежность к этнической группе.

В статистических источниках под «языком собственной национальности» у молдаван Беларуси понимается молдавский язык. В данных переписей, проводимых в Беларуси также есть и румынский язык, но он понимается как язык румын, а не молдаван. Согласно данным переписи населения 2009 г. 1 655 молдаван Беларуси считали молдавский своим родным языком (или 47, 7% от общего числа), но только 85 молдаван указало молдавский язык в качестве основного разговорного (2, 4 % от общего числа)¹⁶. Данные переписи 2019 г. показали, что число молдаван, для которых молдавский язык является родным уменьшилось до 990 человек (или 41 % от общего числа), русский язык в качестве родного указали 1 246 человек, белорусский — 74, украинский — 22 и польский — 1¹⁷. Также в 2019 г. в качестве «языка, на котором обычно разговаривают дома» молдавский язык указали 21 человек, белорусский — 105, русский — 2 265, украинский — 2¹⁸. Согласно приведённым данным, значение молдавского языка как символического маркера продолжает уменьшаться и всё чаще представители молдавской диаспоры указывают в качестве родного языка русский. Также есть небольшая тенденция к увеличению числа молдаван, для которых белорусский считается родным. При этом число молдаван, говорящих дома по-белорусски превышает число тех из них, кто считает белорусский родным языком.

Определённый интерес представляют данные об отличиях между городским и сельским населением. Среди молдаван, проживающих в городах (1 409 человек) 504 человека указали молдавский в качестве родного языка,

¹⁶ Национальный статистический комитет Республики Беларусь. Национальный состав населения, гражданство. 2009. <https://census.belstat.gov.by/maps/F508> [14.01.2023].

¹⁷ Итоги переписи населения Республики Беларусь 2019 года..., с. 272.

¹⁸ Там же, с. 304.

39 — белорусский, 805 — русский, 12 — украинский и 1 — польский¹⁹. В сельской местности (998 молдаван) 486 человек указали в качестве родного молдавский язык, 35 — белорусский, 441 — русский, 10 — украинский²⁰. Опираясь на эти данные можно предположить, что если в городской среде большинство молдаван уже считают русский язык родным (их число почти вдвое больше тех, кто указал молдавский), то в сельской местности число тех, кто указал молдавский в качестве родного примерно равно числу тех, кто указал русский. Если же посмотреть на городское и сельское население через призму данных о разговорном языке, то среди горожан на молдавском дома говорит 15 человек, на белорусском — 34, на русском — 1 353²¹. В сельской же местности на молдавском разговаривает 6 человек, на белорусском — 71, на русском — 912, на украинском — 2²². Таким образом, несмотря на то, что в сельской местности символический статус молдавского языка выше (как родного), то в качестве языка повседневного общения («языка, на котором обычно разговаривают дома») для подавляющего большинства выступает русский. В городской среде при этом число указавших молдавский в качестве разговорного языка даже несколько выше. В сельской местности также больше молдаван говорит на белорусском. При этом в обеих группах подавляющее большинство в повседневной жизни использует русский язык.

В условиях Беларуси, где в общественной жизни доминирует русский язык, являющийся наряду с белорусским государственным, постепенное увеличение числа жителей, которые его считают родным вполне объяснимо. Социальная коммуникация на всех уровнях, процесс обучения и сложившиеся культурные практики, которые реализуются на русском языке приводят к тому, что он также выступает в качестве первого языка, усвоенного в детстве. При этом данный процесс не исключает использования других языков, которые могут использоваться также с раннего детства. Статистические данные не всегда в состоянии передать полную «палитру» используемых языков в случае билингвизма или даже многоязычия в различных коммуникационных ситуациях. Для различных этнических меньшинств в Беларуси знание русского языка является фактором, способствующим интеграции в белорусское общество. Это в первую очередь касается этнических групп, которые появились на территории Беларуси в основном в советский период и имели достаточно длительный опыт использования

¹⁹ Там же, с. 273.

²⁰ Там же, с. 274.

²¹ Там же, с. 305.

²² Там же, с. 306.

русского языка в качестве основного средства коммуникации в различных видах деятельности вне дома. Официальный билингвизм в стране при этом не исключает возможности усвоения белорусского языка в процессе начального, среднего и высшего образования, так как все обучающиеся его изучают в обязательном порядке. В отличие от советского периода, когда часть учащихся освобождалась от изучения белорусского языка в средней школе, в Беларуси молодое поколение представителей этнических групп изучает белорусский язык согласно утверждённым единым программам. Результаты переписей населения, проведённые в XXI веке, указывают и на то, что для небольшой части молдаван он не только является языком повседневной коммуникации, но и родным. Важно при этом отметить, что в данном случае критерием, определяющим собственную этничность, является не всегда язык, а скорее самосознание конкретного человека и осознанное декларирование себя как части конкретной национальности.

В опубликованном интервью молдаванка, проживающая в Беларуси отмечает, что «дома мы разговаривали на молдавском языке, в школе училась на молдавском, вторым языком для изучения был русский. К слову, молдавский очень похож на румынский. Конечно, столько лет проживая вне Родины, я чисто по-молдавски теперь говорить не могу, но родной язык помню [...] К слову, белорусский так и не выучила — разговариваю по-русски. С сестрой, когда начинаем разговаривать по телефону, начинаю на молдавском, потом перехожу на русский, но мы понимаем друг друга»²³ (Валентина Головчиц, жительница города Островец Гродненской области).

Организационная структура молдавской диаспоры в Беларуси сложилась только в начале 1990-х годов. В отличие от соседних союзных республик (Литовской, Украинской, Латвийской ССР), в Белорусской ССР с середины 1940-х годов не существовало полноценной социальной структуры, обеспечивавшей потребности основных национальных меньшинств (кроме русских) в сохранении собственной идентичности, языка, культуры. Во второй половине 1980-х годов в Беларуси на волне либерализации общественной жизни были созданы общественные национально-культурные объединения различных этнических групп, часть из которых смогла не только развить собственные организационные структуры и культурные учреждения, но и добиться введения преподавания языка своей национальности в

²³ Дремо Р. *Островецкая молдаванка Валентина Головчиц рассказала о своей Родине.* <https://www.ostrovets.by/news/novosti/news35139.html?ysclid=lfguvtf3wi600133888> [14.02.2023].

государственную систему образования на различных уровнях и в разных организационных формах.

23 мая 1992 г. в Минске было создано общественное объединение «Община Молдова», которое было зарегистрировано Министерством юстиции Беларуси 13 июля 1992 года²⁴. В настоящее время организация действует под иным названием – Республиканская общественная организация «Община молдаван»²⁵. Учредителями организации являются 17 уроженцев Молдовы, в 1992-1998 гг. руководителем являлся Георгий Петрович Пушкаш²⁶, с 1998 года председателем Совета является Антонина Николаевна Валько (урождённая Бойцу), кавалер медали Республики Молдова «Meritul Civic»²⁷. В начале работы организации в неё входило около 200 членов, в настоящее время их более 350 человек²⁸.

В Беларуси сложилась собственная система управления этническим и религиозным разнообразием, которая с одной стороны, унаследовала определённые структуры и практики, характерные для советского периода, а с другой – сложившийся уже в 1990-е годы и последующее время опыт взаимодействия государства с национально-культурными организациями и религиозными конфессиями²⁹. В настоящее время основным органом, отвечающим за это взаимодействие, является Уполномоченный по делам религий и национальностей. При аппарате Уполномоченного действует Консультативный межэтнический совет при Уполномоченном по делам религий и национальностей, в который в настоящее время входит и А. Н. Валько как представительница молдаван Беларуси. В практике управления и в законодательной сфере Беларуси не используется разделение различных национальных групп в зависимости от срока их проживания на «традиционные» (проживающие на территории Беларуси в течении

²⁴ Ассоциации молдаван и национально-культурные организации. <https://belarus.mfa.gov.md/ru/content/ассоциации-молдаван-и-национально-культурные-организации-0> [22.02.2023].

²⁵ Статкевич Ю. *Община молдаван готовится к XIII Республиканскому фестивалю национальных культур*. <https://www.sb.by/articles/vesna-nachinaetsya-s-mertsishora.html> [22.02.2023].

²⁶ Там же.

²⁷ *Молдавская диаспора в Республике Беларусь*. <https://moldovenii.md/ru/news/view/section/16/id/941?ysclid=ldocwuf37i100320024> [22.02.2023].

²⁸ Там же.

²⁹ Беспамятных Н., Василевич А., Осипов А., Прина Ф., Пушкин И. *Политика управления этнокультурным разнообразием в Беларуси, Молдове и Украине: между советским наследием и европейскими стандартами*. Вильнюс: ЕГУ, 2014, с. 120, ISBN 978-9955-773-73-3.

длительного времени) и «новые» (появившиеся в относительно недавнее время), что подчёркивает равноправие граждан. Консультативный межэтнический совет призван содействовать сохранению и укреплению межнационального согласия в Беларуси, интеграции граждан в белорусское общество, способствовать созданию условий для реализации прав граждан различных национальностей в этноязыковой и культурной сфере, налаживанию межкультурных и международных контактов на различном уровне, препятствовать проявлениям нетерпимости и дискриминации в обществе³⁰.

В 1994 г. Министерство культуры и печати Беларуси создало Республиканский центр национальных культур для координации деятельности национально-культурных организаций и соотечественников за рубежом, а также для оказания им организационно-методической помощи. В настоящее время Республиканский центр является государственной организацией, подчинённой Министерству культуры и его деятельность направлена на работу с национально-культурными общественными объединениями, общественными организациями белорусов зарубежья, методическое обеспечение деятельности клубных организаций и непрофессионального (любительского) творчества, библиотечную работу. Центр призван не только помогать и координировать развитие национально-культурных объединений, но и является организатором коллективов самодеятельности, кружков и иных клубных формирований с участием представителей этнических групп, а также организует и проводит различные культурные мероприятия³¹. В рамках деятельности Республиканского центра национальных культур работают художественные коллективы различных национальностей: армян, азербайджанцев, поляков, русских, корейцев, молдаван и других.

Между правительствами Республики Беларусь и Республики Молдова в 1999 г. было заключено соглашение о сотрудничестве по обеспечению прав лиц, принадлежащим к национальным меньшинствам. Согласно соглашению, стороны договорились оказывать правовую и организационно-методическую помощь в организации национально-культурных объединений и религиозных организаций, содействовать контактам между представителями национальности на территории страны

³⁰ О деятельности Консультативного межэтнического совета. Уполномоченный по делам религий и национальностей. https://www.belarus21.by/Articles/nac_deyat_sovet [30.03.2023].

³¹ Дзяржаўная ўстанова культуры змешанага тыпу «Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур» <http://bel.nationalcultures.by/history/> [22.02.2023].

проживания, а также установлению и развитию связей с соотечественниками за рубежом, созданию необходимых условий для изучения родного языка, истории и географии стран, к которым этнически принадлежат меньшинства. Также была создана Белорусско-Молдавская межведомственная комиссия для реализации этого соглашения³². Заключение данного соглашения свидетельствовало о том, что стороны выступали как равноправные партнёры, стремящиеся к реализации прав своих граждан в этноязыковой и культурной сферах и заинтересованные в сохранении межэтнического согласия, диалога и межкультурного сотрудничества. Подобные соглашения Беларусь заключила также с Польшей, Украиной и другими странами³³.

Общественная организация «Община молдаван» имеет свои организационные структуры в Минске, Могилеве, Гродно, Молодечно, Речице, Бресте³⁴. Для сохранения, развития и продвижения молдавской культуры и народных традиций при организации были созданы вокально-хореографический ансамбль «Плай», ансамбли народного танца «Степяночка» и «Букурия», танцевальные дуэты «Жок», «Ивар и Глаша»³⁵, «Prietenie» (руководители — Вячеслав Ушаков и Джанетта Дмитриенко)³⁶, вокальная группа «Зориле»³⁷, детская танцевальная группа «Луме»³⁸, в Молодечно — вокальная группа «Дойна», в Речице — вокальный ансамбль «Стугураш»³⁹. Вокально-хореографический ансамбль «Плай» был создан в 1998 г., его художественным руководителем является А. Н. Валько. Коллектив активно принимает участие во всех мероприятиях, организуемых молдавской диаспорой. А также в международном фестивале народного творчества «Вянок дружбы» (в Бобруйске), фестивале народного творчества «Сузор'е» (в Минске), фестивале «Multi-Culti» (в Минске), Днях белорусской письменности (проводятся каждые год в разных городах Беларуси), праздновании Дня Победы (9 мая) и Дня Независимости Беларуси (3 июля)⁴⁰.

³² Пушкін І.А. *Нацыянальныя супольнасці Беларусі...*, с. 29-30.

³³ Там же, с. 30.

³⁴ Гурко А.В. *Беларусь. Этнічныя супольнасці...*, с. 158.

³⁵ *Молдавская диаспора в Республике Беларусь...*

³⁶ *Этнические молдаване — свои, но с изюминкой*. Спутник-Молдова, 11.07.2017. <https://news.rambler.ru/world/37369074-etnicheskie-moldavane-v-belarusi-svoi-no-s-izyuminkoy/?ysclid=ldocye8gmfl00875633> [22.02.2023].

³⁷ «Наш президент в тяжёлое время отстоял независимость страны!», БелТА <https://specreport.belta.by/moldovanebelarusians> [22.02.2023].

³⁸ Статкевич Ю. *Община молдаван...*

³⁹ Гурко А.В. *Беларусь. Этнічныя супольнасці...*, с. 159.

⁴⁰ *Вакальны малдаўскі гурт «Плай»*. Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур <http://bel.nationalcultures.by/plaj/> [22.02.2023].

Ансамбль «Плай» проводит свою работу при непосредственном участии и помощи Республиканского центра национальных культур. Коллективы молдавской общины неоднократно становились лауреатами различных культурных мероприятий и получали различные награды за достижения в художественном творчестве и сохранении национальных традиций.

Важной составляющей деятельности организации является сохранение языка и распространение художественной литературы. В библиотеке № 4 им. М. Горького в Минске сформирован фонд молдавской литературы, проводятся регулярные встречи и мероприятия. Библиотека сотрудничает с библиотекой им. М. Ломоносова в Кишинёве⁴¹. В 2017 г. совместно с Дзержинской районной библиотекой (г. Дзержинск Минской области) был создан молдавско-белорусский литературный клуб «Супина ргієтєнієі – Вянок сяброўства», объединяющий писателей, критиков и любителей литературы. Объединение призвано укреплять культурные связи между Беларусью и Молдовой. В 2018 г. была издана книга произведений молдавских писателей и поэтов «Венок дружбы» на румынском и в переводе на белорусский язык⁴². Члены «Общины молдаван» также пишут стихи, в частности А. Валько и Г. Пушкаш.

Молдаване Беларуси ежегодно празднуют основные праздники Молдовы: 1 марта — Мэрцишор, 27 августа — День независимости Молдовы, 31 августа — День языка⁴³. Представители диаспоры являются постоянными участниками различных культурных мероприятий, призванных укреплять идею толерантности, межкультурного и межэтнического диалога, а также способствовать сохранению идентичности различных этнических групп в Беларуси. Основными мероприятиями, которые организует молдавская диаспора являются международный музыкальный фестиваль «Мэрцишор», «Молдавский фестиваль вина» и дни молдавской культуры (проходят обычно в исторической части Минска — Верхнем городе)⁴⁴. Мероприятия как правило проходят в форме фольклорного фестиваля: участники в декорациях, стилизованных под «каса маре» и «крестьянское подворье» и украшенных в народном стиле, коврами, рушниками и другой атрибутикой, выступают с песнями, танцами и представлениями народных обычаев. В Минске в Доме литератора проходят праздники белорусско-молдавской дружбы «Венок

⁴¹ Гурко А.В. *Беларусь. Этнічныя супольнасці...*, с. 159.

⁴² *Ассоциации молдаван и национально-культурные организации...*

⁴³ Гурко А.В. *Беларусь. Этнічныя супольнасці...*, с. 159.

⁴⁴ *Ассоциации молдаван и национально-культурные организации...*

дружбы»⁴⁵.

Молдавская община Беларуси с 1996 г. является постоянным участником Республиканского фестиваля национальных культур. Данное мероприятие проводится в несколько этапов (на городском, районном и областном уровне) в течении двух лет. Лучшие участники, отобранные на региональном уровне, представляют своё творчество на заключительных мероприятиях фестиваля в Гродно, которые проходят раз в два года. В течении 26 лет организационные формы фестиваля менялись, использовались различные формы презентации достижений национально-культурных объединений, но неизменным оставались несколько основных элементов: торжественное открытие с шествием представителей всех этнических групп, основной и заключительный концерты, а также презентация национальных культур на отдельных площадках старого города — «национальных подворьях». На подворьях выступают самодеятельные и профессиональные коллективы и отдельные артисты, организуются выставки под открытым небом, проводятся инсценировки национальных обрядов и праздников, чтение художественных произведений, дегустации блюд национальной кухни. Кроме традиционного песенного и танцевального творчества исполняются также современные произведения, авторами которых зачастую выступают самодеятельные поэты и композиторы. Первоначальной идеей фестиваля было именно сохранение и приумножение потенциала непрофессионального художественного творчества представителей различных национальностей Беларуси и предоставление возможности его показа для широкой публики. Культурная репрезентация для молдавской диаспоры является одной из важнейших элементов сохранения идентичности. Мероприятия Республиканского фестиваля национальных культур позволяют не только показать этническое и культурное разнообразие страны, но и укреплять идеи толерантности, взаимоуважения и межкультурный диалог. Представители различных этнических групп не только выступают на «своих» площадках, но и организуют гостевые выступления на соседних. Существуют также творческие коллективы, объединяющие представителей различных национальностей и исполняющих произведения на разных языках.

Молдавское подворье на фестивале пользуется неизменным вниманием публики. Как правило, на нём организуется стол с национальными

⁴⁵ Иванчыкаў В.У *Мінску прайшло свята беларуска-малдаўскай дружбы*. Звязда, 01.08.2022. <https://zviazda.by/be/news/20220801/1659343754-u-minsku-prayshlo-svyata-belaruska-maldauskay-druzhby> [22.02.2023].

блюдами, привозится вино, выступают артисты и творческие коллективы «Общины молдаван». Концертная программа продолжается несколько часов и на каждом фестивале артисты стараются показать новые номера. В различные годы фестиваль посещали послы Республики Молдова в Республике Беларусь, делегации из Молдовы. Антонина Валько в 2022 г. так вспоминала участие в фестивалях национальных культур в предыдущие годы: «Погода всегда была разной: на первом, помню, лил проливной дождь, промокли все, но так и шли в колонне с большой мамалыгой [...], которую потом раздали гостям. На втором фестивале показывали традиционную молдавскую свадьбу, на которую была приглашена администрация города. В следующий раз пригласили ветеранов Великой Отечественной войны. Приготовили молдавские блюда — голубцы, плаинды. Надеюсь, нам удалось передать уважаемым ветеранам хотя бы на день свое веселье, показать темперамент молдавских танцев, мелодичность и красоту наших песен, [...]». На каждом фестивале организуется национальное подворье. В касу маре — гостевую комнату каждого молдавского дома — приглашаем гостей, угощаем»⁴⁶.

В публикациях на тему фестиваля отмечается активность молдавской диаспоры, яркость, зрелищность выступлений, красота национальных костюмов и ритмичность танцев. В 1998 г. председатель организации Георгий Пушкаш так говорил о подготовке к мероприятию: «наше подворье могло быть значительно богаче, если бы из Молдовы, из города Бричаны приехал ансамбль. Одиннадцать артистов ждали до последнего момента. Возможно, что что-то случилось на таможне, потому что они должны были везти вино. Сегодня, 23 мая, у нас знаменательный день. Ровно шесть лет назад было организовано наше сообщество. Всего же в Беларуси проживает 5 тысяч молдаван, из них сто человек — в Минске. На фестиваль приехало 20. Мы очень благодарны областным и городским властям за хорошие условия для нашей деятельности»⁴⁷. В 2002 г. «темпераментные молдавские песни «заводили» публику, которая пробовала подпевать и охотно пускалась в пляс вместе с артистами. А сама Антонина Валько оказалась одной из самых весёлых и голосистых певиц»⁴⁸. В 2006 г. на молдавском подворье «молдавские песни и танцы чередовались с русскими, белорусскими. Без малейшего акцента звучали любимые гродненцами «Городские цветы» в

⁴⁶ Статкевич Ю. *Община молдаван...*

⁴⁷ Гузень А., Навіцкая Л., Стома Г., Папко І. *Свята дружбы ў горадзе над Нёманам*. In: *Гродзенская праўда*. 1998, 26 мая, с. 1.

⁴⁸ *Ад цёплай Малдовы наклон беларусам*. In: *Гродзенская праўда*. 2002, 11 чэрвеня, с. 3.

исполнении выпускника Кишинёвской консерватории, педагога из Речицы Ивана Чебану. Под аккомпанемент группы «Плай» ноги сами пускались в пляс»⁴⁹. В материале 2008 г. особо подчёркивалось, что в «Общину молдаван» входят также «болгары, румыны, гагаузы, белорусы, русские, украинцы. И не удивительно, что членами общины становятся жёны и мужья созданных в Беларуси крепких интернациональных семей [...]». Где бы молдаване не жили, они от рождения и до конца своих дней трудятся и поют. Слишком много любви к жизни содержат нити, из которых соткана вечная молдавская музыка. Поэтому мы не признаём старость и она нас обходит, — рассказывает Антонина Валько»⁵⁰. В 2014 г. особый акцент на молдавском подворье был сделан на творчестве композиторов Иона и Дойны Алдя-Теодорович⁵¹. Заключительные мероприятия XIII Республиканского фестиваля национальных культур должны были пройти в 2020 г., но в связи с пандемией covid-19 были перенесены на 2022 г. По словам А. Н. Валько, за годы проведения фестиваля представители молдавской диаспоры приготовили к нему 7 тысяч голубцов, спели 360 песен и было выпито более тонны вина⁵².

На основе опубликованных источников, можно сделать некоторые выводы об основных элементах, с помощью которых молдавская диаспора Беларуси позиционирует себя в публичном пространстве: подчёркивание хорошей самоорганизации и активности в различных областях деятельности, трудолюбие, стремление сохранить традиции (песни, танцы, праздники, национальную кухню), показать свои исторические корни, открытость к межэтническому и межкультурному диалогу, а также желание передать традиции следующим поколениям. В случае молдавской общины Беларуси межкультурному диалогу способствуют несколько факторов. В первую очередь, это вопрос знания и использования языков. Русский язык выступает как основное средство коммуникации, наблюдается также постепенный рост значимости белорусского языка. При этом символическое значение родного языка как одного из элементов самоидентификации также сохраняется. На втором месте заметно значение межэтнических браков и воспитание детей сразу в двух культурных парадигмах. Значимым фактором для молдавской общины является и участие в её деятельности представителей других национальностей (как правило, уроженцев Молдовы): гагаузов, болгар, украинцев, белорусов, русских. Объединяющим элементом является также

⁴⁹ С полным сундуком приданого, In: *Гродзенская праўда*. 2006, 7 чэрвеня, с. 5.

⁵⁰ Артёменко, О. *Розы Молдовы*. In: *Гродзенская праўда*. 2008, 11 чэрвеня, с. 28.

⁵¹ *До новых встреч, фестиваль!* In: *Гродзенская праўда*. 2014, 11 чэрвеня, с. 5.

⁵² «Наш президент в тяжёлое время...

активное участие в совместных культурных мероприятиях вместе с представителями других этнических групп и включенность в общегосударственную идентичность страны проживания.

Библиография

1. Ад цёплай Малдовы паклон беларусам. Ён: *Гродзенская праўда*. 2002, 11 чэрвеня, с. 3.
2. Артёменко О. Розы Молдовы. Ён: *Гродзенская праўда*. 2008, 11 чэрвеня, с. 28.
3. *Ассоциация молдаван и национально-культурные организации*. <https://belarus.mfa.gov.md/ru/content/ассоциации-молдаван-и-национально-культурные-организации-0> [22.02.2023].
4. Беспмятных Н., Василевич А., Осипов А., Прина Ф., Пушкин И. *Политика управления этнокультурным разнообразием в Беларуси, Молдове и Украине: между советским наследием и европейскими стандартами*. Вильнюс: ЕГУ, 2014, 300 с.
5. *Вакальны малдаўскі гурт «Плай»*. Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур. <http://bel.nationalcultures.by/plaj/> [22.02.2023].
6. Веренич М. И. *Этнокультурные общественные объединения молдавской диаспоры: стихийный и институциональный аспекты взаимодействия* [машынапіс неапублікаванага даклада на I Міжнародным кангрэсе даследчыкаў Беларусі, Коўна, Літва, 2011].
7. Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. Ён: *Демоскоп Weekly*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_26.php?reg=3 [14.06.2022].
8. Всесоюзная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. Ён: *Демоскоп Weekly*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_39.php?reg=3 [14.06.2022].
9. Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. В: *Демоскоп Weekly*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_59.php?reg=3 [14.06.2022].
10. Всесоюзная перепись населения 1970 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. В: *Демоскоп Weekly*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_70.php?reg=3 [14.06.2022].
11. Всесоюзная перепись населения 1979 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. В: *Демоскоп Weekly*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_79.php?reg=3 [14.06.2022].
12. Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР. Белорусская ССР. В: *Демоскоп Weekly*. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=3 [14.06.2022].
13. Гузень А., Навіцкая Л., Стома Г., Папко І. *Свята дружбы ў горадзе над Нёманам*. Ён: *Гродзенская праўда*. 1998, 26 мая, с. 1-2.
14. Гурко А. В. [і інш.]. *Беларусь. Этнічныя супольнасці*. Мінск: БелЭн, 2017, 164 с.
15. Гурко А. Вл. [і др.]. *Кто живёт в Беларуси*. Минск: Беларуская навука, 2012, 799 с.

16. Дзяржаўная ўстанова культуры змешанага тыпу «Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур». <http://bel.nationalcultures.by/history/> [22.02.2023].
17. До новых встреч, фестиваль! Ён: *Гродзенская праўда*. 2014, 11 чэрвеня, с. 4-5.
18. Дремо Р. *Островецкая молдаванка Валентина Головчиц рассказала о своей Родине*. <https://www.ostrovets.by/news/novosti/news35139.html?ysclid=lfguvtf3wi600133888> [14.02.2023].
19. Итоги переписи населения Республики Беларусь 2019 года. Статистический сборник. Том 2. Минск: «Альтиора Форте», 2021, 487 с.
20. Иванчыкаў В. *У Мінску прайшло свята беларуска-малдаўскай дружбы*. Звязда. 01.08.2022. <https://zviazda.by/be/news/20220801/1659343754-u-minsku-prayshlo-svyata-belarуска-maldauskay-druzhby> [22.02.2023].
21. Квилинкова Е. Н. *Значимость у молдаван Беларуси этнической и гражданской идентичностей*. Ён: *Cercetarea istoriei și patrimoniului cultural local în contextul dezvoltării durabile a societății*. In *Honorem Nicolae Chicuș*. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău, 2021, p. 272-283.
22. Квилинкова Е. Н., Сакович, В. А. *Белорусы в Молдове и Молдова в белорусях*. Минск: Беларуская навука, 2021, 455 с.
23. Левандовская Т. М. *Этнокультурные общественные объединения молдавской диаспоры: некоторые аспекты становления*. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. Chișinău. 2008, nr. 4, p. 177-183.
24. *Молдавская диаспора в Республике Беларусь*. <https://moldoveni.md/ru/news/view/section/16/id/941?ysclid=ldocwuf37i100320024> [22.02.2023].
25. Национальный статистический комитет Республики Беларусь. Национальный состав населения, гражданство. 2009. <https://census.belstat.gov.by/maps/F508> [14.01.2023].
26. «*Наш президент в тяжёлое время отстоял независимость страны!*», БелТА <https://specreport.belta.by/moldovanebelarusians> [22.02.2023].
27. *О деятельности Консультативного межэтнического совета*. Уполномоченный по делам религий и национальностей. https://www.belarus21.by/Articles/nac_deyat_sovet [30.03.2023].
28. Пушкін І. А. *Нацыянальныя супольнасці Беларусі: грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць (1990-2005 гг.)*. Магілёў: МДУ імя А. Куляшова, 2007, 206 с., ISBN 978-985-480-429-3.
29. С полным сундуком приданого, Ён: *Гродзенская праўда*. 2006, 7 чэрвеня, с. 5.
30. Статкевич Ю. *Община молдаван готовится к XIII Республиканскому фестивалю национальных культур*. <https://www.sb.by/articles/vesna-nachinaetsya-smertsishora.html> [22.02.2023].
31. Тройницкий Н. А. *Первая всеобщая перепись Российской империи*. Т. XI: Гродненская губерния. С.-Петербург: Типография МВД, 1904, 344 с.
32. *Этнические молдаване — свои, но с изюминкой*. Спутник-Молдова, 11.07.2017. <https://news.rambler.ru/world/37369074-etnicheskie-moldavane-v-belarusi-svoi-no-s-izyuminkoy/?ysclid=ldocye8gmf100875633> [22.02.2023].

STRATEGII DE COMUNICARE CULTURALĂ ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19 CULTURAL COMMUNICATION STRATEGIES IN THE CONTEXT PANDEMIC COVID-19

Elena Ardelean,

Conf. univ. dr.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

ORCID: 0000-0002-2873-7966

CZU: 316.77:008(498)

Abstract

The Covid-19 pandemic of recent years has affected all cultural institutions. They had to adapt quickly so that they could maintain contact with the public. The priority was the identification of new communication channels of the cultural act. Among the efficient practices that cultural institutions have implemented in order to remain relevant, both for the loyal audience and for the new generations of the audience, is a more extensive and constant communication in the online environment. The paper presents some initiatives of the cultural institutions in Romania that have had a real success, some continuing in the post-pandemic period.

Key-words: Covid-19 pandemic, cultural institutions, communication in the online environment

Introducere

Deși a debutat ca o criză sanitară, pandemia Covid 19 a afectat profund domeniul economic, social, educațional și cultural, la nivel mondial. Distanțarea socială, impusă de autorități ca măsură firească de limitare a efectelor generate de pandemia Covid 19 asupra populației, a fost resimțită de sectoarele culturale ca un adevărat cataclism, care a afectat profund producția, distribuția și consumul cultural.

Suspendarea activităților cu publicul a afectat atât muzeele, cât și teatrele, filarmonicile, bibliotecile etc. În acest context, prioritatea acestor instituții a fost identificarea și crearea de noi canale de promovare a ofertei, dar și de distribuție a produselor culturale. Astfel, activitatea culturală s-a mutat din offline în online, iar mediul digital a dobândit un rol important nu doar în promovarea, ci și în desfășurarea actului cultural.

Pe măsură ce presiunea psihologică resimțită de societatea aflată într-o postură nefirească – izolarea – a devenit din ce în ce mai puternică, instituțiile culturale (muzee, teatre, filarmonici, biblioteci) au început să vină către public, pe cale virtuală, cu noi oferte. Aceste acțiuni au constituit atât un act terapeutic, cât și un mod de reasumare a rolului social al instituțiilor culturale, un gest de solidaritate și de empatie atât de necesar în vremuri deloc ușoare.

Desigur, răspunsurile instituțiilor au variat în funcție de infrastructură, de resursele umane și financiare aflate la dispoziție, de produsul cultural oferit, de disponibilitatea/pregătirea anterioară a patrimoniului în administrare și, nu în ultimul rând, de creativitatea personalului angajat.

Din informațiile furnizate instituțiilor abilitate cu analiza activității instituțiilor culturale, se poate observa că măsurile de adaptare la contextul pandemic au inclus următoarele aspecte¹: transferarea activităților de punere în valoare a patrimoniului, respectiv a actului cultural în mediul online cu ajutorul platformelor de socializare și streaming de media; includerea, pe paginile instituțiilor culturale a tururilor virtuale; implicarea personalului în campanii/proiecte virtuale gândite atât pentru promovarea conținutului, cât și pentru interacțiunea cu publicul și implicarea acestuia în actul cultural; intensificarea acțiunilor de atragere a copiilor și tinerilor în cadrul unor ateliere/cluburi/cursuri/concursuri desfășurate în mediul online.

Activitatea muzeală în perioada pandemiei

La fel ca în alte țări, muzeele din România s-au concentrat pe comunicarea cu publicul în mediul virtual, pe platformele social media, în special pe Facebook – cea mai populară platformă de social media din România și pe Instagram – platformă agreată în special de publicul tânăr. Muzeele au trebuit să facă față competitivității puternice pe piața digitală, care abundă în produse și servicii de consum cultural și opțiuni pentru petrecerea timpului liber. Conținuturile postate online au trebuit să fie atractive atât pentru specialiști, cât și pentru simpli vizitatori virtuali, atât pentru persoanele cu studii superioare, cât și pentru elevi. În plus, aceste noi conținuturi au trebuit să aibă și un accentuat rol educativ, fiind mult mai facil de accesat, dar și de înțeles.

Tururile virtuale au avut și au încă un mare impact asupra publicului. Muzeele românești cu tururi virtuale sunt destul de numeroase, 181 până în prezent. O centralizare a lor a fost realizată de Direcția Patrimoniu Digital (CIMEC) și este disponibilă online² pentru ca oricine este interesat să poată accesa aceste tururi. Mai pot fi accesibile online, prin Google Culture & Arts, 15 muzee românești³. Acestea prezintă fie tururi virtuale, fie parte a colecțiilor și expozițiilor lor.

¹ Sorin-Mihai Constantinescu. *Confruntarea muzeelor cu o experiență-limită. Adaptare și inovare*. În: Revista muzeelor, Nr 1(2021). București: Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, pp 12-15.

² <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/Muzee-cu-tur-virtual.asp>, accesat 10 februarie 2023,

³ <https://artsandculture.google.com/search/exhibit?q=muzee%20romanesti>, accesat 10 februarie 2023,

Muzeele de artă au adoptat o nouă strategie de promovare online, care a fost concepută pe câteva direcții semnificative și anume: evidențierea și comentarea unor picturi și lucrări de artă grafică inedite; alcătuirea unor serii de prezentare mai ample⁴ sau divizate în episoade, așa cum au fost *Poveștile artei din timpul carantinei* (Muzeului Theodor Aman), *Actori de pus în ramă* (MNAR) etc.

Campania *Actori de pus în ramă*⁵ a fost rezultatul unui parteneriat între Muzeul Național de Artă al României București și Teatrul Nottara. Campania a constatat în „interpretarea” unor lucrări din patrimoniul MNAR de către actorii Teatrului Nottara. Pe baza informațiilor de specialitate primite de la MNAR, actorul „pus în ramă” povestește despre lucrarea pe care a reinterpretat-o în scurte materiale video lansate pe paginile de Facebook ale celor două instituții.

De asemenea, pe canalul YouTube al Muzeului Municipiului București se pot urmări câteva importante materiale filmate despre muzeele de artă difuzate în perioada restricțiilor sanitare, dar se poate urmări și seria de expoziții virtuale realizate în lunile martie-mai 2020, care sunt vizibile și pe toate cele șase conturi de Facebook. Multe dintre postări au fost redistribuite sistematic și pe alte conturi de Facebook, deschise pentru specialiștii din toată țara, ca de exemplu: *Muzee&muzeografi*, *Muzee* sau *Muzee din România* sau au fost preluate de presă⁶.

Un exemplu foarte interesant a fost Expoziția de la Palatul Suțu *Natură moartă, natură vie. Capodopere din colecția Pinacotecii Municipiului București*, care a fost recreată pe o platformă virtuală internațională, oferind publicului ocazia de a vizita această expoziție de acasă, într-un mod interactiv. Această platformă se numește „Artsteps”⁷, este gratuită și permite realizarea unei expoziții interactive, publicul putând să se plimbe cu un singur click printr-o sală de expunere. Sala poate fi construită de la zero și poate să arate exact ca cea din muzeu sau poate fi gândită o sală complet nouă. Platforma permite ca la fiecare obiect inserat să existe și un text informativ despre acesta sau adăugarea de muzică.

Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei a derulat un amplu program online, intitulat *MNIT virtual*, care cuprinde rubricile⁸: „Tururi virtuale”,

⁴ Muzeul Municipiului București,
https://www.youtube.com/channel/UCv5R2xEgA_M5nzwIUGl8kcQ/playlists, accesat 10 februarie 2023,

⁵ Muzeul Național de Artă al României,
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_vUVJgnopXTIjN40vCagZYjbxsttDZy, accesat 13 februarie 2023,

⁶ <https://muzeulbucurestiului.ro/arta-in-online/>, accesat 13 februarie 2023,

⁷ www.artsteps.com,

⁸ <https://www.mnit.ro/mnit-virtual/>, accesat 10 februarie 2023,

„Arheologia de acasă”, „Muzeul de acasă” și „High Classic Transylvania”, program care a avut un mare succes, mai ales în rândul tinerilor.

Un alt proiect de succes este platforma *Muzee de la sat*⁹, care a apărut la inițiativa unor tineri din Botoșani și Iași, proiect cofinanțat de Administrația Fondului Cultural Național (AFCN).

Platforma a fost lansată pe 1 decembrie 2021 și cuprinde tururile virtuale a 53 de muzee din 18 județe. Turul virtual al fiecărui obiectiv cultural este unul 3D interactiv, realizat cu echipament de înaltă performanță. În plus, acestea sunt integrate și în Google Street View, Google Maps și Google Earth. În prezent, membrii acestui proiect, împreună cu Asociația Teach for Romania, desfășoară o activitate în 10 școli din zone defavorizate din regiunea Moldovei, pentru ca aproape 1 000 de elevi să exploreze „Muzee de la sat” prin intermediul ochelarilor de realitate virtuală.

Activitatea instituțiilor teatrale în perioada pandemiei

Instituțiile teatrale au reușit să adapteze pentru mediul online chiar și festivaluri proiectate anterior. Unul dintre cele mai relevante proiecte s-a desfășurat la Teatrul Național „Marin Sorescu” din Craiova, unde ce-a de-a XII-a ediție a Festivalului Internațional Shakespeare s-a desfășurat în mediul online, sub denumirea de „Festivalul Internațional Shakespeare – Home Edition”¹⁰. „Am încercat să înțelegem cum putem fi împreună și în aceste condiții dificile. Din fericire, tehnologia ne permite să creăm spații virtuale pe care să le împărțim cu ceilalți. Ediția de acasă este o promisiune că acest festival va merge mai departe indiferent de câte obstacole va întâlni”, a declarat Vlad Drăgulescu, directorul artistic al Teatrului Național Craiova și al Festivalului Internațional Shakespeare¹¹.

Astfel, folosind pagina oficială de Facebook a festivalului, au fost postate clipuri cu actori români și din toată lumea, studenți, elevi și pasionați interpretând opere shakespeareiene din carantină. Spectacolele și intervențiile online ale artiștilor la Festivalul Internațional Shakespeare au fost urmărite de 380.000 de oameni, dintre care 42.000 au participat activ. Programul festivalului a inclus 14 spectacole de teatru din patru țări (România, Marea Britanie, Germania și Rusia), 60 de intervenții ale artiștilor din 28 de țări, prin Sonetele shakespeareiene recitate în 25

⁹ <https://muzeedelasat.ro/>, accesat 30 februarie 2023,

¹⁰ <https://www.facebook.com/shakespearefestivalcraiova>, accesat 15 februarie 2023,

¹¹ Teatrul Național „Marin Sorescu” Craiova, <https://tncms.ro/2020/04/21/festivalul-international-shakespeare-home-edition/> accesat 15 februarie 2023,

de limbi și 7 albume cu fotografii din edițiile anterioare ale festivalului(2006-2018)¹².

Operele, filarmonicile, teatrele de operetă în perioada pandemiei

Principala activitate a acestor instituții culturale a constat în difuzarea de înregistrări ale concertelor din stagiunile trecute din arhivele instituțiilor. Au existat însă și concerte susținute live sau înregistrate prin intermediul unor platforme de videocall care i-a reunit în mediul virtual pe membrii orchestrelor pentru a interpreta împreună diverse arii muzicale. În unele situații artiști ai instituțiilor muzicale au prezentat fragmente muzicale înregistrate acasă, de exemplu „Minutul de muzică”, la Filarmonica Oltenia Craiova¹³.

Filarmonica din Brașov a inițiat un proiect de mare succes, Campania de solidaritate *#muzicadăputere*. Campania a constat în transmiterea, săptămânal, live, a concertelor atât de apreciate de melomani, dar s-au transmis și concerte educative online pentru elevi în perioada „Școala Altfel”¹⁴. Întreaga campanie de susținere a fost construită pe trei piloni – relevanță, consistență și emoție, iar publicul a perceput acest mesaj, înregistrându-se recorduri de audiență. S-a creat, conform declarațiilor unui reprezentant al Filarmonicii¹⁵, un nou flux energetic între Filarmonică și publicul ei, recenziile primite fiind o sursă permanentă de inspirație. „Această pandemie ne-a demonstrat că putem fi productivi și că ne putem reinventa. Creativitatea a conturat noi performanțe pe fondul acestei provocări. Artiștii Orchestrei Simfonice s-au redescoperit și au scos la iveală noi talente pe care altfel, nu le-am fi știut... Am ales o comunicare empatică cu publicul nostru, cu melomanii în special. Dar s-au deschis noi canale de comunicare și cu un alt segment de public, cu acei oameni care până acum nu conștientizau frumusețea și emoția muzicii”.

Opera Comică pentru Copii din București a inițiat nu doar serii educativ-culturale transmise online, ci și o aplicație online specializată pentru copii¹⁶.

Activitatea bibliotecilor în perioada pandemiei

În contextul pandemiei, bibliotecile au fost nevoite să se adapteze rapid pentru a-și arăta utilitatea, pentru a răspunde în continuare la cerințele cititorilor,

¹² <https://www.news.ro/cultura-media/festivalul-international-shakespeare-urmarit-online-de-380-000-de-persoane-din-intreaga-lume-1922401305002020051319352681> , accesat 10 februarie 2023,

¹³ <https://cvlpress.ro/21.03.2020/activitati-online-la-filarmonica-oltenia-craiova>

¹⁴ <https://newsbv.ro/2020/04/01/filarmonica-brasov-a-initiat-programul-concerte-educative-in-mediul-online/> accesat 21 februarie 2023,

¹⁵ <https://newsbv.ro/2020/05/01/filarmonica-brasov-performanta-culturala-in-pandemie/> accesat 21 februarie 2023

¹⁶ <https://www.operacomica.ro/aplicatia-opera-copiilor/> accesat 21 februarie 2023,

pentru a fi un veritabil competitor și vector pe piața de informații și a face față provocărilor tot mai mari. Astfel, una dintre cele mai frecvente măsuri luate de biblioteci a fost să ofere acces liber și de la distanță la colecțiile digitalizate.^{17,18,19}

Printre alte activități se pot menționa organizarea de expoziții virtuale pe teme variate, evenimente online, conferințe virtuale, accesul la cataloagele tradiționale digitizate. Biblioteca centrală universitară din Cluj-Napoca a creat chiar o platformă digitală unică pentru bibliografia scanată a cursurilor, precum și tematica examenului de licență destinată studenților și masteranzilor²⁰.

Multe biblioteci s-au orientat spre copii și elevi, oferind programe de lectură a cărților în interpretarea personalului bibliotecilor sau a unor actori cunoscuți. S-au organizat diferite ateliere online de creații literare sau recenzii de carte. Succesul înregistrat a făcut ca multe din aceste ateliere să continue și după ridicarea restricțiilor impuse de pandemie, prin parteneriate cu instituțiile de învățământ.

O inițiativă din România, demnă de menționat, deși nu a apărut în contextul pandemiei (perioada de implementare 2018-2023) este *E-cultura: Biblioteca Digitală a României*, un proiect-pilot implementat la nivelul Ministerului Culturii din România, prin Unitatea de Management a Proiectului, dedicat digitalizării patrimoniului cultural mobil și care va avea ca rezultat crearea Bibliotecii Digitale a României (culturalia.ro)²¹. Obiectivele specifice²² ale proiectului sunt: creșterea numărului de elemente de patrimoniu cultural digitizate și expuse online, într-un punct unic de acces; creșterea gradului de interoperabilitate între instituțiile deținătoare de elemente de patrimoniu cultural; promovarea patrimoniului cultural național prin expunerea resurselor culturale digitalizate în europeana.eu.

Astfel, proiectul vine în întâmpinarea necesității de a crea o infrastructură națională pentru digitizarea conținutului cultural care să asigure viabilitatea patrimoniului cultural prin facilitarea documentării, cercetării, promovării și transmiterii de informații / cunoștințe privind bunurile culturale unei categorii cât mai diverse de public și în care accesul la resursele digitizate se va realiza on-line, în mod gratuit.

¹⁷ <http://digitoool.bibnat.ro/R> accesat 23 februarie 2023,

¹⁸ <http://dspace.bcu-iasi.ro/> accesat 23 februarie 2023,

¹⁹ <https://dspace.bcucluj.ro/> accesat 23 februarie 2023,

²⁰ <https://www.bcucluj.ro/ro/resursele-bibliotecii/bibliografie-cursuri>, accesat 29 februarie 2023,

²¹ <https://culturalia.ro/> accesat 29 februarie 2023,

²² Unitatea de management a proiectului, https://www.umpcultura.ro/e-cultura_doc_1375_despre-proiect_pg_0.htm accesat 29 februarie 2023,

Concluzii

Măsurile sanitare restrictive impuse pentru a limita răspândirea virusului SARSCov-2 au afectat profund domeniul cultural, generând provocări atât pentru instituțiile culturale și cât și pentru publicul aferent. În mod inerent, răspunsurile instituțiilor au variat în funcție de infrastructură, de propriile resurse umane și financiare aflate la dispoziție, dar și de creativitatea personalului angajat. Dacă muzeele au promovat intens tururile virtuale, expozițiile și evenimentele online, bibliotecile au beneficiat de arhivele și bazele de date online, teatrele, instituțiile muzicale și așezămintele culturale s-au putut baza pe interacțiunea mobilizatoare cu publicul a actorilor și a interpreților muzicali. Se poate afirma, cu certitudine, că instituțiile de cultură din România au reușit să transforme, printr-o mobilizare fără precedent, provocările generate de pandemia Covid într-un real succes, stabilind noi căi de comunicare cu publicul fidel și atrăgând noi categorii de public, mult mai receptiv la comunicarea în mediul online.

BIBLIOGRAFIE

1. Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, <https://www.bcucluj.ro/ro/resursele-bibliotecii/bibliografie-cursuri> , accesat 29 februarie 2023,
2. Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, <https://dspace.bcucluj.ro/>, accesat 23 februarie 2023,
3. Biblioteca Centrală Universitară din Iași, <http://dspace.bcu-iasi.ro/>, accesat 23 februarie 2023,
4. Biblioteca Națională a României, <http://digitool.bibnat.ro/R>, accesat 23 februarie 2023,
5. Bobaiță Iulia, *Filarmonica Brașov, performanță culturală în pandemie*, articol publicat pe platforma Newbv.ro în data de 1 mai 2020, <https://newsbv.ro/2020/05/01/filarmonica-brasov-performanta-culturala-in-pandemie/> , accesat 21 februarie 2023,
6. Bobaiță Iulia, *Filarmonica Brașov a inițiat programul „Concerte educative în mediul online”*, articol publicat pe platforma Newbv.ro în data de 1 aprilie 2020, <https://newsbv.ro/2020/04/01/filarmonica-brasov-a-initiat-programul-concerte-educative-in-mediul-online/>, accesat 21 februarie 2023,
7. Constantinescu Sorin-Mihai, *Confruntarea muzeelor cu o experiență-limită. Adaptare și inovare* în Revista muzeelor Nr 1(2021), București: Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, pp 12-15,
8. Direcția Patrimoniu Digital, <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/Muzee-cu-tur-virtual.asp>, accesat 10 februarie 2023,
9. Google Arts & Culture, <https://artsandculture.google.com/search/exhibit?q=muzee%20romanesti>, accesat 10 februarie 2023,

10. Marinescu Patricia, *Festivalul Internațional Shakespeare, urmărit online de 380.000 de persoane din întreaga lume*, articol publicat pe platforma, News.ro în data 5 mai 2020, <https://www.news.ro/cultura-media/festivalul-international-shakespeare-urmarit-online-de-380-000-de-persoane-din-intreaga-lume-1922401305002020051319352681> , accesat 10 februarie 2023,
11. Muzeul Municipiului București <https://muzeulbucurestiului.ro/arta-in-online/>, accesat 13 februarie 2023,
12. Muzeul Municipiului București,
https://www.youtube.com/channel/UCv5R2xEgA_M5nzwIUGl8kcQ/playlists, accesat 10 februarie 2023,
13. Muzeul Național de Artă al României,
https://www.youtube.com/playlist?list=PL_vUVJgnopXTljN40vCagZYjbxsqttDZy, accesat 13 februarie 2023,
14. Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, <https://www.mnit.ro/mnit-virtual/>, accesat 10 februarie 2023
15. Opera Comică pentru Copii din București , <https://www.operacomica.ro/aplicatia-opera-copiilor/> accesat 21 februarie 2023,
16. Petolescu Ana-Maria. Activități online la Filarmonica "Oltenia", Craiova, articol publicat în *Cuvântul libertății* la data de 21 martie 2020,
<https://cvlpress.ro/21.03.2020/activitati-online-la-filarmonica-oltenia-craiova/>
17. Platforma ArtSteps, www.artsteps.com,
18. Platforma informatică on-line pentru Biblioteca Digitală a României
<https://culturalia.ro/> accesat 29 februarie 2023,
19. Platforma Muzee de la sat, <https://muzeedelasat.ro/>, accesat 30 februarie 2023,
20. Teatrul Național „Marin Sorescu”, Craiova,
<https://www.facebook.com/shakespearefestivalcraiova>, accesat 15 februarie 2023,
21. Teatrul Național „Marin Sorescu”, Craiova, <https://tncms.ro/2020/04/21/festivalul-international-shakespeare-home-edition/> accesat 15 februarie 2023.
22. Unitatea de Management a Proiectului, https://www.umpcultura.ro/e-cultura_doc_1375_despre-proiect_pg_0.htm, accesat 29 februarie 2023.

EMOȚII ȘI EMOȚIONALITATE ÎN AREALUL SĂNĂTĂȚII

EMOTIONS AND EMOTIONALITY IN THE AREA OF HEALTH

Simona Trifu, conf. univ. dr.

„Carol Davila” University of Medicine and Pharmacy

Bucharest, Romania,

ORCID: 0000-0001-9340-4669

Arina Cipriana Trifu, dr.

„Carol Davila” Central Military Emergency University Hospital

Bucharest, Romania

CZU: 159.97+616.89

Abstract

The paper aims to describe various cultural ways in the Western and Balkan space, regarding stoicism versus lability and suffering, externalized and culturally valued in the face of serious health news. Illness reporting patterns are trans-generational and ethnically dictated. There are familially personalized lineages and socially and geographically imprinted lineages. We want to refer to the way of communicating bad news about the health of an individual, a group or a nation, with positive aspects and limits.

Key-words: WHO-defined health, public health policies, value and ethnic controversies, stoicism versus lability in emotion management.

Actul medical din perspectiva faptului social

Este implicată analiza relațiilor cu ceilalți, pacientul aparținând unui anumit grup ce are standardele și normele sale, ceea ce presupune implicit că examinarea în sine este valabilă strict pentru grupul respectiv. Cunoașterea etiopatogenică va fi îmbogățită. Rolul factorilor sociofamiliali este crucial, atât în îmbolnăvire, cât și în vindecare. „Un interviu cu familia pacientului (pacientul index) este indicat atât pentru a obține o bună descriere a crizelor de familie cât și pentru descoperirea diverselor influențe exercitate asupra pacientului, influențe care ar putea reveni când pacientul se externează. Evident, pacientul index trebuie să participe la aceste întâlniri. Ca regulă generală, este cu atât mai bine cu cât familia pacientului este mai repede inclusă în tratament.”²³ Astfel, dimensiunea socială a bolii implică impactul asupra societății. Cel puțin în psihiatrie, ceea ce este considerat drept boală într-o anumită colectivitate poate să fie judecat altfel într-o altă colectivitate (ex. intensitatea depresiei, sindroamele culturale). Există o axă cu doi poli – unul reprezentat de preocuparea individuală pentru boală, iar celălalt reprezentat de faptul clinic, medical. Pentru că societatea își asumă

²³ GOLDBERG David. *Ghid de psihiatrie practică*. București: Editura Fundației Pro, 1997, p. 66.

responsabilitatea bolii, actualmente se tinde ca multe probleme nemedicale să fie integrate în sfera medicală. În virtutea „dreptului social la asistență” se cer din ce în ce mai multe lucruri.

Aptitudinea ascultării

Din cauza tehnicizării, aceasta este ignorată programatic în procesul formării medicale. Sunt implicate trei aspecte: solicitarea pacientului (nevoia de relaționare), disponibilitatea fizică a medicului, aptitudinea profesională – Balint. Pacientul vrea să participe la elucidarea diagnosticului. Anamneza poate fi directivă, ceea ce implică frustrare și scurtcircuitare, limitare a timpului, intervenind prejucii. Anamneza nondirectivă asigură ascultarea, lărgeste câmpul informației, provoacă încredere și cooperare. Alteori, dacă anamneza este prea directivă, pacientul revine obsesiv din dorința de a i se acorda mai mult timp. Conform lui Sidney, „cel mai bun sfătuitor este cel mai bun ascultător”. E vorba despre o „neutralitate binevoitoare”. Ascultarea, act psihic cu caracter activ, presupune capacitate de comprehensiune, nu tăcere sau așteptare, ci participare. Ascultarea este o trăsătură de personalitate. Caracterul elocvent al ascultării constituie liantul relaționării.

Comunicarea – condiție fundamentală a propedeuticii medicale

Ca și cunoașterea, comunicarea este foarte importantă. „Comunicarea este în primul rând o percepție. Ea implică transmiterea, intenționată sau nu, de informații destinate să lămurească sau să influențeze un individ sau un grup de indivizi receptori. Dar nu se reduce la aceasta. În același timp în care o informație este transmisă, se produce o acțiune asupra subiectului receptor și un efect retroactiv (*feed-back*) asupra persoanei emițătoare care, la rândul-i, este influențată.”²⁴ Comunicarea nonverbală este mai obiectivă („Dumnezeu i-a dat omului cuvintele pentru a putea minți”). Sunt importante întrebările deschise, reflectarea, reformularea, cât și aptitudinile de a traduce în termeni medicali și de a încuraja. Din punct de vedere medical, domină nevoia de a impresiona, faptul că acest lucru este făcut cu plăcere favorizând apariția transferului. Expresia „Ia-ți patul și umblă!” poate fi considerată o comunicare imperativă, sugestivă. Inclusiv la Delphi, omul mergea pentru a comunica. În societatea actuală, comunicarea este influențată de tehnologizare. Boala implică un moment de criză existențială. Comunicarea implică rezonanță afectivă, comunicarea medic-bolnav constituind o comunicare

²⁴ SILLAMY Norbert. *Dicționar de psihologie*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 75.

față în față, căci medicina are și un caracter sacerdotal în care controlezi timpul și viața celuilalt. Pot apărea bariere fizice, interne și semantice. La nivelul barierelor interne vorbim despre implicare (importanța fantasmelor universale – grupurile Balint); frică – atât a pacientului, cât și a medicului; amenințarea statutului; veștile proaste; presupunerile subiective – sexismul; preocupările ascunse. Barierele semantice țin de vocabular, gramatică, sintaxă și de conotația unor cuvinte. Dialogul cu bolnavul trebuie să fie structurat, dar nu formalizat. Medicina are atât caracter sacru, cât și empiric. Ea presupune a ști să ascuți, a aborda particularitățile fiecărui caz. Pacientul apreciază în primul rând felul în care știu să ascult (este vorba de o ascultare activă, nu pasivă, cum este cea din muzică) și abia în al doilea rând valorizează ceea ce spun. Ascultarea atentă implică faptul că mă uit și îl sprijin gestual. Neutralitatea binevoitoare e legată de bunăvoința față de actul celuilalt de a-mi vorbi. Bătrânii au nevoie să le continui frazele, să le faci rezumate, parafrazări, să le pui întrebări. Pacienții nu tolerează lipsa de ascultare, ostilitatea, rejecția, inegalitatea în tratarea

pacienților, pentru că aceștia comunică între ei, ceea ce face ca medicul să fie vulnerabil. Imaginea medicului asigură complianța la terapie. „Medicul are o poziție privilegiată în raport cu bolnavul pentru că el este liderul și poartă responsabilitatea relației. El trebuie să aibă capacitatea de a se adapta comportamentului bolnavului, chiar dacă acesta este dezagreabil. Astfel, medicul va da dovadă de deplină maturitate. Și dacă am amintit în acest capitol că medicul este investit de pacient cu o valență paternală, într-adevăr el, medicul, trebuie să se comporte cu bolnavul ca un părinte, adică să tolereze atitudinile lui fără însă a încuraja nevoia de dependență.”²⁵ Gândirea magică asupra bolii intervenind frecvent, presupune că totul pleacă de la o supărare (modelul „new age” – medicină integrativă). De asemenea, importanța cercului de prieteni constituie un model credibil. Întrebările despre familie, despre el, despre metodele existente, explicațiile detaliate ajută pacientul să se edifice.

Momentul apariției bolii este foarte important. Raportarea pacientului la boală are multe variabile (de la modelele latine la suportarea cu stoicism). Întrebări de tipul „Ce credeți că a provocat boala dvs.?” trimit înspre un model fantasmatic. Autoritatea medicului fascinează. Întrebarea „Ce doriți să fac eu?” are valoare de negociere simbolică, importantă în fenomenul placebo. Fără să știe, medicul și pacientul se aleg, tot așa cum pacienții aleși creează imaginea medicului. Când pacientul vine la medic, acesta a epuizat deja cercul de prieteni. 80% din diagnostic e în relație directă cu anamneza. Pacientul dorește în primul rând ascultarea și abia

²⁵ JEICAN Rodica. *Psihiatrie pentru medicii de familie*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2001, p.16.

apoi competența terapeutului. Relația în sine presupune trei factori: bolnavul, terapeutul (omul în care are încredere), intimitatea. Bolnavii vorbesc în medie 45 de secunde. În teoria rolurilor, medicul este investit cu puterea dată de societate (funcția sacerdotală – pacientul stă gol în fața medicului, umilit, donează sânge). Barierele fizice sunt un semn al medicinei defensive. Chiar și atunci când pacienții cer ceva la limita aspectelor legale, intenția pură nu este de a păcăli medicul.

Terapeutul trebuie să-și comunice interesul pentru bolnav, chiar dacă o face într-o manieră histrionică. Relația este mai mult afectivă datorită regresiei. Orientarea asupra pacientului este mai mult legată de dimensiunea afectivă, în vreme ce orientarea asupra medicului este legată de boală. Are loc un fel de negociere în care pacientul însuși sugerează un anumit diagnostic. Pacientul nu trebuie mințit, succesul terapeutic putând fi considerat fie și numai când depresia scade la aflarea unui diagnostic sever. Balint spunea că în foarte multe cazuri medicamentul este doctorul însuși. Comunicarea cu femeile pacient este mai dificilă. Alexitimia poate produce boli psihosomatice. Ostilitatea este maximală în domeniul psihiatric, ginecologic, stomatologic. Transferul este mare în raport cu medicul, căci are autoritate, bani etc. În același timp, dacă așteptările pacienților sunt înșelate, apare transferul negativ (medicii sunt înjurați, defăimați etc.). Pacienții antipatici produc un anumit contratransfer, ce duce la eșec profesional.

Conținutul psihologic al diagnosticului clinic

Există satisfacția (orgoliul) că ai pus un diagnostic, după care de multe ori scade problema tratării. Diagnosticul somatic este mai valorizat decât cel funcțional (psihiatric), astfel încât medicul este cu atât mai satisfăcut cu cât diagnosticul său este mai mult legat de anatomic. Diagnosticul chirurgical este legat de problematica salvării, cel medical ocupă o poziție mediană, pe când diagnosticul psihiatric nu are sens pozitiv, ocupând o zonă incertă.

Medicul jenat în cazul în care nu poate da un diagnostic fizic după ce au fost expuse simptomele pacientului.

Problematica regresiei comportamentale din perspectiva psihologiei și pedagogiei medicale

Regresia presupune reactivarea unor manifestări atitudinale, dorințe, aspirații, expectații, explicații și labilități din copilărie. Regresia există în orice boală și depinde de: caracterul afecțiunii, personalitatea premorbidă, experiența de boală, severitate, momentul evolutiv. În bolile psihice, actul regresiei este mai mare, ceea ce face ca și dependența de terapeut să fie mai accentuată. Fenomenele de transfer și contra-transfer condiționează inclusiv acțiunea farmacodinamică a

medicamentului și fenomenul placebo. Pacientul investește medicul, ca urmare a unei pedagogii empirice care a acționat cândva asupra lui. Mânuierea transferului și regresiei necesită pedagogie și asigură complianță. Cronicizarea bolii necesită pedagogie, deoarece schimbările de rol și statut presupun readaptare și reeducare pentru acceptarea compromisului (un nou mod de viață, limite, posibilități, exigențe). Balint spunea că această pedagogie este similară cu cea a evoluției copilului spre maturitate. Boala presupune limitarea libertății.

Regresia afectivă și comportamentală

În cadrul acestui domeniu sunt incluse: exteriorizarea exagerată a suferinței, atitudinile copilăroase, tonul „plângăreț”, tirania, tonul poruncitor. Conform lui Delay și Pichot, egocentrismul conduce la restrângerea orizontului, creșterea cenesteziei, importanța alimentației, excreției, digestiei, senzații legate sau nu de boală. În același timp intervin capriciozitatea și terorizarea anturajului. Dependența față de medic și anturaj implică scăderea responsabilității și prezența beneficiului secundar. Predominanța afectelor conduce la emoții primare (dezvoltări unipolare) cu intensitate, expansivitate, plâns, furie, veselie, scăderea toleranței la frustrare. Agresivitatea e o resultantă a dependenței, pe fondul anxietății și a corelatelor somatice ale depresiei.

Boala ca sursă de variate stresuri psihice

După Leriche, boala este în raport cu starea somatică a bolnavului, cu starea de conștientizare a acestuia, cu interpretările medicale. Nebăgarea în seamă a anumitor simptome poate să fie judecată autocritic sau laudativ de medic sau pacient. Există trei variante. Prima se leagă de acceptarea bolii, fiind realistă, implicând ajustarea comportamentului și conștientizarea disproporționată. A doua variantă presupune ignorarea bolii pe fondul unui nivel scăzut de cultură, a bolilor psihice sau neurologice. Intervin momente laudative sau de puternică încordare. Negarea bolii, a treia variantă, pornește de la autoamăgire (mecanism inconștient de apărare). Pentru a nu se supune limitărilor, pacienții subestimează simptomele și au o atitudine sfidătoare. De multe ori, cancerofobii au acuze nevrotice, în timp ce bolnavii autentici nu merg la medic. Atitudinile adoptate sunt de mai multe feluri. Cea combativă presupune echilibru psihic și adaptare la realitate. Resemnarea implică dezinteres, stare depresivă, fatalism. Refugiul în boală are beneficiu secundar, personalitate Hy. Atitudinea problematizantă este caracterizată de culpabilitate, „negociere”, căutarea vinovatului, posibilitatea de a-și arăta stoicismul, subcultură (deochi, farmece). Valorificarea superioară se bazează pe

experiența de autocunoaștere, meditare, reorientare, comportamente deficitare. Atitudinea de rea folosire a bolii e generată de hiperestimarea bolilor ușoare. Boala este un impas existențial, mai ales când schimbările ating sfera dorințelor pacientului. „Orice factor susceptibil de a distruge echilibrul, fie el factor de origine fizică (traumatism, frig ...), chimică (otravă), infecțioasă sau psihologică (emoție), este numit *agent stresant*. Termenul *stres* desemnează atât agentul agresor cât și reacția corpului la acesta. După H. Selye, acest răspuns, nespecific, este legat de mecanismele neuroendocrine (diencefalohipofiziare). Numeroase observații științifice au arătat că șocurile afective, cum ar fi pierderea soțului, provoacă alterarea, ba chiar prăbușirea mecanismelor de apărare ale organismului împotriva bolilor și, în consecință, creșterea riscului de a contracta afecțiuni grave, inclusiv cancerul.”²⁶ În felul acesta se limitează capacitățile fizice și psihice, se pierd anumite gratificații. Boala presupune schimbări de ordin ambiental (ex. atmosfera spitalului), fiind afectată securitatea emoțională (lumea spitalului este percepută ca ostilă). Apar schimbări de ordin relațional. La unii dintre internați scad contactele cu familia, pe când la alții crește securitatea. Pentru anumiți pacienți este un prilej de a-și analiza relațiile familiale. Uneori scade capacitatea de îndeplinire a sarcinilor, ceea ce duce fie la reproșuri, fie la menajare excesivă din partea celorlalți. Pot scădea mijloacele materiale, ceea ce antrenează modificări în conduita familiei. Contactele cu prietenii se limitează, alteori dereglându-se raporturile conjugale, afective și sexuale. Pacientul este stresat de: ceea ce știe despre boală (sechele, recidive); ceea ce nu știe (spaima de necunoscut); exemplele nefericite – inducții iatrogene; anxietatea legată de investigații, acte terapeutice; antecedente alergice, medicamente ce „nu-i fac bine”; reinserția familială și profesională (ideea de a fi o povară); jena față de anturaj. Panica pacientului se transmite medicului.

Modificări comportamentale induse de boală

Intervine problematica regresiei comportamentale, a evaziunii. Demisia de la obligațiile sociale este legitimă într-o primă accepțiune. Într-o a doua accepțiune este nevrotică (utilizarea bolii pentru anularea responsabilității – Moron). Într-o dispoziție pesimistă sunt exagerate simptomele, eficiența tratamentului scăzând. Simptomele se vor agrava. Introversia crește, Eul fiind exaltat, după Delay și Pichot. Se mai întâlnesc satisfacția orgolioasă, accentuarea trăsăturilor narcisice primitive („sunt un caz interesant”), focalizarea atenției (mai mult la copii și bătrâni). Conform lui Restian, contagiunea informațională este favorizată de

²⁶ SILLAMY Norbert. *Op.cit.*, p. 301.

scăderea simțului critic și anxietate. Boala e o școală a întrajutorării umane. Impresionează solidaritatea între oamenii suferinzi.

Importanța diagnosticării personalității pacientului din perspectiva modelelor relațiilor medic-bolnav

În cadrul modelului activ – pasiv pacientul se supune orbește („am venit să mă faceți bine”). Participarea mutuală presupune acceptarea tacită a cererilor bolnavului (diabet zaharat, insuficiență renală cronică). Bolnavul își corectează singur tratamentul. În relația dintre profesor și student, medicul expune teoria despre boală, existând un transfer mediu de responsabilitate. Modelul relațiilor familiale afirmă că medicul trece din postura de dușman al bolii în aceea de prieten. În boală se intră în rolul de copil. Acest lucru trebuie evitat, pentru a nu se profita de regresia dată de boală. Altfel, scade complianța la tratament. Modelul de abordare al medicului poate fi *directiv* sau *nondirectiv*. Răspunsul pacientului poate fi activ (noncooperativ, participativ, cooperativ) sau pasiv (non-participativ, interogativ, noncooperativ).

Modele pe care le putem întâlni:

- 1) directiv – pasiv – non-participativ: mamă – sugar – comă, stupor,
- 2) directiv – pasiv – interogativ: părinte – copil – urgențe medico – chirurgicale, cu pierderea conștienței, confuzie,
- 3) directiv – activ – noncooperativ: părinte – preșcolar – urgențe medico – chirurgicale cu păstrarea stării de conștiență, agitație,
- 4) nondirectiv – pasiv – noncooperativ: părinte – școlar – boli acute, delir acut,
- 5) nondirectiv – activ – participativ: părinte – adolescent – boli subacute, stare postprocesuală,
- 6) non-directiv – activ – cooperativ: adult – adult – remisiune, boli cronice, nevroze.

Axioma diagnosticării și valențele diagnosticului medical

Examinarea clinică strict somatică, în care importanța anamnezei și a componentei psihologice este minimă, se întâlnește din ce în ce mai frecvent astăzi, în condițiile tehnologizării tot mai ample a sistemului medical. Fără cunoașterea bolnavului, dialogul devine unul de tipul medic – aparat, în care pacientul este manipulat și prejudiciat. Oricum, actul diagnostic în sine aduce un anumit prejudiciu (pacientul stă gol în fața medicului, adoptă necritic pozițiile cerute necesare examinării fizice, donează sânge spre a „ajuta” investigațiile ; medicul este un „zeu” la care cu greu se ajunge, păzit cu strictețe de portar, asistentă, „spirite” ce trebuie îmbunate!)

Medicul face mai mult un diagnostic nosologic, decât personologic („aveți ulcer, nu sunteți ulceros”!)

Instanțele diagnosticului sunt *transversale* (1. Simptomatologică – analitică, semiotică, obiectivă și 2. Sindromologică – ierarhizarea datelor , a semnificației lor. Experiența și intuiția ghidează terapia subiectivă. Dar, același sindrom poate avea naturi diferite) și *longitudinală* (3. Nosografică – presupune istoria pacientului și antecedentele sale heredo-colaterale. Importante sunt anamneza, precum și personalitatea și subiectivitatea individului.)

„Tipuri de personalități” - în rândul medicilor și în rândul pacienților

„Oamenii au fost conștienți din cele mai vechi timpuri de varietatea și de pluralitatea comportamentelor umane. În anul 450 î.Hr., Hipocrate distingea patru temperamente diferite – o ipoteză pe care mai târziu au preluat-o și alți specialiști. Însă abia C.G. Jung a adus argumente mai consistente în sprijinul acestei teorii, în cartea sa *Tipuri psihologice*. Savantul elvețian susținea că oamenii au anumite trăsături specifice care pot fi identificate cu ușurință. Cartea lui Jung, deși acoperă o mică parte din preocupările sale, a reprezentat o bază solidă pentru diversele studii de mai târziu.”²⁷ Boala produce modificări biologice, psihologice, de statut și rol. Există 5 stadii : „ceva nu e în regulă”, asumarea rolului de bolnav, contactul medical, etapa de pacient dependent de decizia medicului și vindecarea. Această categorizare nu este obligatorie pentru toți pacienții. În plus, există anumite categorii de bolnavi pentru care scopul princeps nu este vindecarea; ei vin pentru alte dorințe mai puțin conștientizate (ex. la bătrâni, nevoia de contacte umane; aceștia percep timpul cu totul diferit). Modelele credibile, cum este cercul de prieteni, sunt importante (Bandura). Există diferențe în modul în care pacienții privesc femeile medic, respectiv bărbații medic; se simt mai bine când medicul este femeie (reactivarea arhetipului de Alma Mater). Doar anxioșii și hipocondriacii vin de prima dată la medic. Există persoane ce idolatrizează starea de sănătate și cer medicului *sănătatea ideală*, acel „*cum aș vrea să fiu*”, care nu ține cont de antecedentele personale, de vârstă, de istoria de viață, de modificările inerente timpului – „*tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*”. Contează momentul apariției bolii. Există pacienți ce se profesionalizează în boală. Trebuie întrebat bolnavul despre maniera în care el a traversat experiențele medicale intercurante (tratamente stomatologice, chiuretaje, răceli banale), pentru a vedea *cum știe* cel în cauză *să fie bolnav*. Durerea poate fi manipulată diferit în terapie – *durerea salvatoare, durerea care mi-a salvat viața, căci a fost un semnal de alarmă, durerea care m-a făcut să mă duc devreme la medic*. În cancer, dacă prognosticul e bun,

²⁷ HEDGES Patricia. *Personalitate și temperament*. București: Editura Humanitas, 1999, p.10.

durerea, chiar intensă, este puțin resimțită, căci este interpretată ca fiind salvatoare, remaniatoare. Dacă prognosticul e prost, e greu tolerată. Oricine se interpune între medic și pacient subminează autoritatea medicului. De multe ori medicii sunt agresați de familiile pacienților, pe motive erotice. Pacientul nu trebuie exploatat bănește sau sexual, chiar dacă el vrea! Este deosebit de important cât transmit aparținătorilor din diagnostic și din ceea ce se întâmplă cu pacientul (respectarea secretului profesional). Dar, este important și din partea cui vine cererea de ajutor (mai ales în psihoterapie). Pacientul intră în rolul său secvențial, în vreme ce terapeutul « joacă » acest rol toată viața. Sunt contraindicate abordările de tipul « hepatita de la patul 13 ». Vizitele în spital, cu tot personalul – de la șeful de secție până la medicul rezident și infirmieră – infantilizează bolnavul și îl fac să se simtă inconfortabil. În 15% din cazuri, doctorul este medicamentul însuși (Balint). Sindromul Bernaut este constituit de epuizare plus frustrare. Lipsa relaționării autentice medic – pacient a făcut să prolifereze actualmente terapiile neconvenționale.

Conținutul psihologic al diagnosticului clinic

Este important *ce, cum și cât* comunic. Demersul inductiv este clasic. Ca terapeuți, adoptăm o orientare clinică în funcție și de personalitate și de ceea ce am învățat. Boala acută presupune o diferență față de normalitate, o anumită procesualitate și elemente semiotice evidente. Mijloacele terapeutice actuale schimbă tabloul bolilor acute. De cele mai multe ori nu se cunosc cauzele și diagnosticul nu este real, fie datorită slabei specificități a simptomelor (cefalee, astenie), fie deoarece se confundă manifestările de debut cu formele ușoare. În medicina internă, diagnosticul presupune neutralizarea fenomenelor, în vreme ce în chirurgie presupune eliminarea focarului patogen. Conform lui Kurt Schneider, orice manifestare anormală e boală dacă există substrat organic – absolutizarea organogenezei („schizococul”). La polul opus întâlnim psihogeneza și absolutizarea teoriilor sociologice (considerarea cancerului ca boală psihosomatică). Faptul că între normalitate și boală există un continuum accentuează dificultatea punerii unui diagnostic. *Anormalitatea* și *boala* nu pot fi studiate decât în contextul relațiilor socioculturale. *Anormalitatea* vizează comportamentul și conduita. *Normalitatea* este fundalul, iar *boala* este faptul individual. *Boala* presupune o anumită procesualitate, un hiatus, un diagnostic. Abordarea idiografică se raportează la bolnav, nu la boală – vârstă, sex, personalitate premorbidă, condiții înnăscute, relații sociale, cât de avansată este boala. Abordarea nomotetică acordă importanță influenței sociale – analiza manifestărilor particulare prin prisma obiceiurilor

(Ajuriaguerra). Metoda poate fi directivă sau non-directivă (boala are o etiologie plurifactorială somato – psiho – socială).

Riscul iatrogenizării apare la hipocondriaci, când medicul se prinde în „jocul” creat de pacientul ce își etalează mereu problemele, accentuând astfel tabloul hipocondriei. Mai apare și la alte structuri de personalitate, când pacientului i se spune un fapt minor, care îi depășește înțelegerea și îl face să treacă la solicitarea medicului și la interogație – medicul și-a justificat funcția prin faptul minor comunicat, dar a inserat totodată „firul de nisip în scoica personalității anancaste”. „În hipocondrie bolnavii au convingerea și în același timp și frica de o boală incurabilă. Ei sunt convinși că boala este foarte gravă și are o evoluție progresivă. Bolnavii își analizează foarte atent orice senzație, aspectul corpului și orice modificare este interpretată a fi în legătură cu boala presupusă. În schimb boala de care-și închipuie că suferă nu se confirmă la nici un fel de explorări clinice și paraclinice.”²⁸.

„Medicina de organ” (când se trece de la suferința individului la absolutizarea rezultatelor aparatelor) prejudiciază cunoașterea psihologică. Un diagnostic complet presupune atât perspectiva descriptiv – somatică (încadrarea într-o entitate nosologică), cât și perspectiva sociodinamică (conflicte, valori, participare, atitudini, cogniții, afectivitate) – ce poate ajuta diagnosticul personologic, poate dezvălui etiopatogenia și poate avea rol prognostic. Mai ales în psihiatrie, recurgerea prematură la terapie estompează manifestările bolii și îngreunează diagnosticul (exemplu : simptomele somatoforme ce exprimă depresia). Diagnosticul psihologic e ignorat, căci nu impune corectiv terapeutic. Întâlnim în domeniul medical orientarea către boală – „vă trimit o cardiopatie ischemică”. Cu cât procesul patologic e mai bine delimitat, cu atât boala e mai personalizată (mai frecvent se spune „*Carcinomul de la patul X*”, decât „*Nevroza de la patul X*” ; mai frecvent se folosesc aceste exprimări pentru afecțiunile chirurgicale decât pentru cele psihice). Cu cât boala e mai acută, cu atât ea este mai personalizată – mai degrabă se folosește expresia „*pneumonia de la patul X*” decât „*silicoza de la patul X*”. Când se depășește stadiul urgenței, se dezinvestește și se depersonalizează boala și se reinvestește și se repersonalizează pacientul.

Complianța la terapie și elemente de psihagogie.

Actualmente, crește influența psihologiei în educația medicală (formarea psihologică a medicilor). Medicul este confruntat cu situații de natură pedagogică (ex. cu avorturile). Pedagogia asigură complianță – cooperarea la tratament și

²⁸ JEICAN Rodica. *Op.cit.*, p.149.

fenomenele adiacente. Pacientul psihiatric (ca și cel pediatric) nu are conștiința și semnificația bolii. *Noncompliance* se manifestă prin refuzul tratamentului – hotărât, disimulat sau opoziție; slaba adeziune la tratament – există de la afecțiunile nevrotice la neoplazii și remanierea posologiei și a duratei. Compliance totală există în 15% din cazuri, mai mult la bărbați. Non-compliance depinde de boală, de personalitate, de complexitatea și durata tratamentului, de relaționare, de transfer. Problematika durerii constituie un element esențial în acceptarea și respectarea tratamentului.

Stresul în condițiile bolii

Există simptome frecvente care în timpul bolii capătă altă semnificație. Descoperirea lor creează anxietate și hipervigilență în raport cu alte simptome (de ex., cu hipertensiunea arterială și tulburările de dinamică sexuală). Determinările biologice de rutină nu trebuie văzute de pacient, căci crește riscul iatrogenizării (ex. cu palpitațiile în nevroză). În fața unui bolnav cu acuze subiective, medicul nu are tăria respingerii totale a acestora, motiv pentru care dă medicamente și asta întreține ideea de boală. În plus, orice rețetă cere un diagnostic, creându-se astfel parametrii iatrogenizării. Acești pacienți sunt hiperanalitici, interiorizează și dezvoltă boala.

În fiecare boală există reflex un coeficient de psihogenie. Medicul ignoră tulburarea afectivă concomitentă. Bolnavul refuză simptomele psihice, concentrat fiind pe cele somatice. Tulburările psihice creează simptome neurovegetative. Explorările funcționale întăresc convingerea existenței unei boli somatice. „Medicina psihosomatică înglobează astăzi și binecunoscutele reacții somatopsihice de care s-au ocupat și vechii psihiatri, conceptul psihosomatic fiind astfel global. Vocile nihiliste sau dogmatice au dispărut sau au devenit azi mai afone, așa încât pe drept cuvânt, putem spune că niciodată concepția psihosomatică nu a avut un teren mai fertil și mai realist de dezvoltare.”²⁹ Pe acest fundal, se descoperă o anomalie asimptomatică ce funcționează drept pseudoexplicație și moment de echilibru – medicul și-a satisfăcut nosofilia (dorința de a încadra cu orice preț bolnavul într-o entitate nosografică), iar bolnavul și-a găsit sursa tulburării (cristalizarea cenestopatiei). Bolnavul face inconștient o transpoziție – starea afectivă negativă e consecința tulburărilor somatice, întreținându-se astfel cercul vicios.

²⁹ CUCU C. Ioan. *Medicina psihosomatică*. București: Editura Litera, 1981, p. 8.

Bolnavul medic sau medicul ca bolnav

Acest pacient are un statut mai deosebit și probleme mai speciale, medicii dovedind aprehensiune față de acest bolnav. Medicul are un plus de satisfacție (marca prestigiului). Atitudinea medicului poate fi pasivă (respectă statutul bolnavului, își consultă pacientul în privința investigațiilor, rezultatelor, tratamentului, își dizolvă rolul în fața statutului pacientului) sau autoritar – activă (mai rar) - („ *aici ești bolnav*”). Pacientul se concentrează pe complicații, pe evoluția negativă – hiperobsesionalitatea interferează negativ cu raționamentul clinic. Problemele de transfer și contratransfer sunt mai acute. Medicul proiectează asupra acestui pacient („mai deosebit”) tot ce avea față de restul bolnavilor. Nu se poate diferenția ușor între anamneză și interpretările lui – generis. În prescrierea rețetei medicul nu are același aplomb terapeutic. Efectul placebo este 0, iar dacă terapeutul încearcă să folosească efectul placebo apare transferul negativ. Chiar și efectul specific al medicamentului este scăzut (pacientul – medic nu acceptă multe din medicamentele pe care el însuși le prescrie), motiv pentru care scade susținerea afectivă în fața bolii, nu mai există încrederea magică în medicament și în medic.

Locul fenomenului placebo în actul terapeutic

Fiecare medicament are un filigran de placebo (ex. remediile), constituind forțe psihologice mânuite de medic. Fenomenul placebo realizează modificările psihofiziologice și psihologice. Efectul placebo se referă la manifestările clinice. Placebo nu trebuie prescris cu ambiguitate și prolixitate, fiind importantă forma. În acest domeniu s-a încercat cu antibiotice, cu clorpromazină. Fenomenul placebo apare și-n afara situației de boală, astfel încât contează caracteristicile psihologice ale persoanei, dar mai ales conjunctura. Există persoane placebo reactive – pozitiv sau negativ (efect nocebo) – cei ce reacționează prin introversie, suspiciozitate, rigiditate, neîncredere și persoane non-reactive. Aici contează foarte mult așteptările bolnavului, precum și atitudinea medicilor. Conform unui control comparativ, ameliorările există în 30 – 33% din cazuri. Bolnavii ce au o sugestibilitate crescută sunt mai receptivi la placebo, datorită regresiei și investiției afective asupra medicamentului. Efectul placebo e diferit de la o boală la alta, se manifestă mai mult pe simptome decât pe sindroame (cel mai bine reacționează cefaleea, mialgia, durerea, manifestările psihosomatice, somatoforme, anxietatea, depresia exogenă, astenia, insomnia, fenomenele nevrotice – mai puțin obsesiile și compulsiunile). Efectul e mai bun dacă boala are intensitate mică, durează puțin și înainte s-au luat puține medicamente; este mai puternic pe afecțiunile cu grad crescut de subiectivitate, cele determinate de factori psihologici, pe bolile mai recente și cu evoluție mai scurtă. Efectul placebo e direct proporțional cu nivelul de

relaționare și cu aspirația spre vindecare. El merge bine la structurile de personalitate caracterizate prin trăsături precum: extroversie, sociofilie, sugestibilitate, conformism, femeile fiind de două ori mai receptive, mai ales că aceste trăsături sunt mai frecvente la femei. Relația cu medicul potențează efectul. Acesta este mai crescut la vârsta a III-a, căci cresc preocupările pentru sănătate, motiv pentru care bătrânii investesc în medicamente. Efectul placebo scade la fiecare administrare (drog tahifilactic), trebuind întărit de tratamentul farmacologic. Contează și încrederea medicului (pacientul intuiește), siguranța prescrierii, fermitatea recomandărilor, anularea ezitărilor. Sistemele practicate sunt: simplu orb, dublu orb, triplu orb. Este foarte importantă și personalitatea medicului (medici cu competențe similare au rezultate diferite). Dacă relația medic – pacient este inautentică apare efectul nocebo, căci fenomenul placebo este un efect particular al relației terapeutice. Balint: „contează atmosfera în care e luat medicamentul”, rolul factorilor conjuncturali. Efectul placebo este rezultatul interacțiunii medic – pacient – medicament, cu efect simbolic. „Placebo nu operează decât prin efectul său psihologic, dar eficacitatea sa este reală. În general, se poate afirma că o treime dintre bolnavi îi simt efectul benefic. Explicația efectului placebo stă în sugestie, pe de o parte, în condiționare, pe de altă parte (P. Kissel și D. Barrucand, 1964). În terapeutică se utilizează placebo pentru a se evita folosirea unor doze exagerate de medicamente, dar el aduce cele mai mari servicii în experimentul psiho-farmacologic.”³⁰ Medicamentele placebo administrate parenteral sau intravenos sunt mai eficiente. Au mai mare efect soluțiile decât tabletele, mai mult cele colorate sau amare. În toată această problematică va conta spitalul, prestigiul, dotarea.

Timpul și spațiul din perspectiva psihopatologică

Boala este un pretext de contemplare a duratei și de punere de întrebări. Boala, suferința, depresia redimensionează timpul, îl supraevaluează. În boală individul e detașat – timpul este trăit, nu traversat. În mod normal există un continuum între *spațiu* și *timp*. În tulburările de conștiință, dezorientarea în timp și spațiu este concomitentă (plus dezorientarea auto- și allopsihică).

Tulburările legate de spațiu

Spațiul este perceput deformat – metamorfopsii (macropsii, micropsii, dismegalopsii, calopsii, porropsii). „Metamorfopsiile pot fi definite ca tulburări subiective ale vederii constând în deformarea obiectelor fixate de pacient (linia

³⁰ SILLAMY Norbert. *Op.cit.*, p.235.

dreaptă e percepută strâmbă, literele unui text sunt percepute de dimensiuni diferite), neînsoțite de alte semne, nu au valoare patologică ; după alții însă pot fi un semn util în evoluție, precedând alterări ale retinei maculare (conuri). Se pun în evidență cu ajutorul testelor Amsler, și în același timp aceleași teste deosebit de simple pot pune în evidență atât simulația cât și lipsa de cooperare, ambele cu valoare în psihiatrie.”³¹ Spațiul este trăit cu anxietate, în agorafobie sau claustrofobie, unde există și o hiperevaluare a timpului. Spațiul este perceput cu un anumit colorit afectiv, familiar sau nu, ostil sau nu. În copilărie, spațiul și duratele sunt percepute ca fiind mai mari. De aici nevoia de scurtare, nerăbdarea, instabilitatea. În involuție este invers. Spațiul biologic presupune o anume ritmicitate și durată (ex. raportul vârsta biologică – vârsta cronologică). Contează spațiul organic ce funcționează independent de reperele exterioare. Odată cu nașterea apar mișcările haotice, dictate de imperative biologice și prima care se organizează este conduita spațială.

Dezvoltarea aparatului auditiv și conduita de așteptare fac ca pe locul doi să se organizeze conduita temporală. „Da”, „Nu” sunt tentative opționale asupra viitorului. Noțiunea de „*mâine*” sugerează posibilitatea. Interdicțiile sunt legate de conduita așteptării. Viitorul apare mai devreme decât trecutul, copilul e prospectiv – investigativ față de bătrân, care este retrospectiv – contemplativ. Școala, cu duratele sale egale de ore, reprezintă o pedagogie a timpului. Tânărul percepe timpul mai lent (așteaptă vacanțele etc.), ca pe niște perioade sacadate, maturul mai repede (accelerarea sarcinilor de servicii etc.). Stările afective pozitive par a avea o durată mai mică. Bătrânul trăiește mai mult trecutul și prezentul pare mai scurt (negarea viitorului unde există finalul; conștientizarea apropiării finalului scade durata). Angajarea în realitate crește durata. În plus, bătrânii nu sunt adaptați la noile ritmuri sociale, arderile lor interioare sunt încetinite și asta accelerează trăirea duratei. La tineri refacerea rănilor e mai rapidă. Oameni de vârste egale se maturizează diferit. La oligofreni și-n involuția psihică , diferențele în diferite sectoare psihice nu sunt egale. La fel și în ceea ce privește evoluția organică și moartea. Potențialul onirogen scade în involuție. Cea mai veche taxinomie a bolilor se bazează pe durată: boli acute, subacute și cronice. În patologia infecțioasă există o anumită ciclicitate, care este actualmente schimbată de intervenția noilor medicamente. Bolile cronice sunt boli ale timpului. Există o anumită ritmicitate a simptomelor (în astm, în ulcer) sau o aperiodicitate (în scleroza laterală amiotrofică, neoplazii). Bolile acute au atuul existenței unui prognostic, deoarece există o cauză evidentă, motiv pentru care efortul terapeutic e mai bine conturat. În bolile cronice

³¹ GORGOS Constantin. *Vademecum în psihiatrie*. București: Editura Medicală, 1985, p.147.

nu se întâmplă astfel. Cauza este mai puțin evidentă. În mod empiric se crede că ele au o cauză interioară, ceea ce le asociază cu o anxietate crescută.

Tulburări

1. Când prezentul devine trecut: ecmnezia (pacientul crede că trăiește în prezent scene pe care le-a trăit demult); criptomnezia (ceea ce a auzit crede că i s-a întâmplat lui); înstrăinarea amintirilor.

2. Când trecutul devine prezent: hipermnezia, mergând până la mentismul hipermnezic, în care revin imagini caleidoscopice ale trecutului; viziunea panoramică retrospectivă.

Percepția timpului în schizo-

Personalitatea este clivată și există o disjunctie între timpul Eului și timpul faptelor. Este ca un fel de imobilizare. Se dorește găsirea unității. Timpul faptelor e perceput corect, dar durata bolii e percepută ca fiind mai mică și se neagă evenimentele petrecute în timpul bolii. Se ipostaziază prezentul, ignorându-se trecutul și viitorul. La fel ca în vis, toate se întâmplă în prezent. „Schizofrenicul trăiește într-o lume arhaică; achizițiile și facultățile sale intelectuale nu sunt deteriorate în mod ireversibil, dar gândirea sa urmează o logică personală, egocentrică, magică. Retrăiește în universul său morbid, el pare inert și indiferent față de lumea care îl înconjoară, trăind în solitudinea și reveriile sale”.³²

Psihozele delirante

Timpul faptelor nu pare modificat ca în schizo-. Timpul Eului pare modificat în ceea ce interferă cu elementele delirului. În afara delirului este apreciat corect. Aici, delirul este trăit în plină autenticitate și delimitarea între timpul faptelor și timpul Eului nu poate fi făcută exact. Hiper- sau hipodimensionarea timpului depinde de delir. Timpul este compact. „Oricât ar fi de grav diagnosticul, bolnavul nu trebuie mințit, dar nici nu trebuie să i se zugrăvească boala și prognosticul în culori sumbre. În dialogul personalului medical cu pacientul trebuie să se țină cont de personalitatea bolnavilor: celor anxioși sau depresivi trebuie să li se insuflă curaj. Cuvântul calm, bine spus, atât cât trebuie și când trebuie, constituie un factor psihoterapeutic benefic.”³³

³² SILLAMY Norbert. *Op.cit.*, p.277.

³³ VUZITAS Gheorghe, Dr. ANGHELESC Aurelian. *Neurologie și Psihiatrie*. București: Societatea Știință și Tehnică, 1996, pp. 156-157.

Psihozele afective

Sunt boli ciclice. În cele expansive se apoteozează clipa, concentrarea duratei și accelerarea desfășurării evenimentelor. „Viața e prea scurtă pentru bucurii”.

Depresivii sunt plonjați în timp, bolnavi ai timpului. Toate simptomele au o referire temporară. Retrageră a investițiilor afective, stereotipiile semnifică reținerea în plan subiectiv a prezentului ce durează foarte mult. Este un refugiu în trecut. Depresia este o sincopă a timpului, depresivul nu poate ieși din timp. Viitorul nu este așteptat, nici dorit. Și-n normalitate se trăiește asta, dar la dimensiuni mai mici (ex.: momentele penibile au o penetranță psihică mai mare).

În *stările confuzionale* nu există conștiința duratei (sentimentul neantizării). Timpul e încorporat în spațiu.

Sindromul Korsakov presupune dezorientare temporal-spațială, amnezie de fixare, confabulație de jenă. Este un vid mnezic, în care se șterge noțiunea de timp. „Sindromul Korsakov la alcoolici (chiar aici l-a și descris Korsakov, ca să-l extindă ulterior) înseamnă polinevrită alcoolică (exprimată mai ales prin dureri de gambe, spontan sau la apăsare) tulburări de memorie, de orientare; o dezorientare temporal-spațială, cu confabulații, euforie, hipomnezie de fixare, cu scăderea memoriei recente. Pacientul nu mai *fixează*, în schimb, umple golul confabulând.”³⁴

Drogurile produc tulburări de conștiință și dezorientare spațio – temporală, alături de productivitate senzorială psihotică. Starea ar dura sute de ani. Sunt foarte multe senzații și idei, fiind dereglate proporțiile timpului. Nu există posibilitatea aprecierii duratei și nici conștiința trecerii timpului. Aceste tulburări variază de la o persoană la alta. Nu este o încetinire, ci mai mult o oprire a timpului. În cursul unei experiențe psihedelice se trăiesc decenii. „Problemele pe care le ridică dependența sunt complexe, multidimensionale, determinate de factori medicali, sociali și psihologici. În cele mai multe cazuri, o simplă intervenție de tip medical nu va fi eficientă în cazul pacienților cu tulburări legate de consumul de substanțe.

Intervențiile psihologice și cele sociale foarte practice sunt necesare, pe lângă intervențiile și tratamentul medical.”³⁵

Dezorientarea temporală oferă un grad mai mare de anxietate și perplexitate (căci reperele spațiale sunt mai accesibile). Spațiul poate fi supus (rol tranchilizant). Timpul este neliniștitor prin caracterul lui imprevizibil, el pune chiar punct existenței.

³⁴ ROMILA Aurel. *Psihiatrie*. București: Asociația Psihiatrilor Liberi din România, 1997, p.361.

³⁵ PRELIPCEANU Dan, VOICU Victor. *Abuzul și dependența de substanțe psihoactive. Manual pentru studenții în medicină și medicii rezidenți*. București: Editura InfoMedica, 2004, p.3.

Conceptele de normal și patologic în viața psihică

Există forme incipiente, manifestări inaparente în care este greu de delimitat normalul de patologic. La mijloc există sociopatiile (dizarmoniile), care sunt diferite de bolile psihice. Conceptul de *sănătate* are o arie mai restrânsă decât acela de *normalitate*. *Normalitatea* (*absența bolii*) ține de medicina curativă, vizând normativitatea și adaptarea. *Sănătatea* (*normalitatea ideală*) presupune victoria asupra bolii și ține de medicina preventivă. Este urmărită calitatea și valoarea. Conceptul de *normalitate* e mai aproape de psihic, iar cel de *sănătate* de somatic.

Formularea negativă: sănătatea este absența bolii. Medicina înlătură simptomele.

Formularea pozitivă: sănătatea este starea de bine, capacitatea de muncă, relațiile cu alții, adaptarea la mediu, acceptarea sexualității etc.

Sănătatea optimală este cea mai bună în condițiile existente; sănătatea ideală are valoarea utopiei.

Sănătatea ca adaptare presupune că orice tulburare psihică prejudiciază adaptarea; contează comportamentele sociale aprobate, adaptarea la pulsuniunile proprii, adaptarea flexibilă la conflicte (de ex., psihoticii în remisiune rămași cu „defect”).

Sănătatea ca normă (medie) este o limită convențională ce depinde de mediul sociocultural, pentru a estima constantele biochimice. Vorbim despre o expresie statistică, gaussiană. Nu obținem date despre o sănătate reală, ci normativă, ceea ce contează fiind grupul, nu insul.

Sănătatea ca proces – sănătatea este o stare de echilibru. Va conta potențialul genetic în câmpul biologic, psihologic și social. Sănătatea nu se menține, ci se promovează, pentru că ea este mereu alta, depinzând de etapă, moment, circumstanță.

Sănătatea ca integrare socială – vor conta factorii sociali, psihologia grupului, mediul cultural și istoria individului. Omul nu este un element al relațiilor sociale, ci un promotor al lor, ce se adaptează și se integrează.

Sănătatea ca valoare – omul este creator al propriei sănătăți, cadrul socioeconomic și cultural fiind doar o condiție. Potențialul sanogenetic trebuie actualizat. Din perspectivă transculturală, sănătatea psihică e apreciată diferit în diferite grupuri (contează și evaluatorul). Sănătatea psihică din perspectivă morală - contează scala de valori a societății – psihopatii „tulbură” valurile vieții sociale (patologia comportamentală „extramurală”). Sunt foarte importante responsabilitatea și evaluarea corectă a realității.

Boala acută presupune o distincție față de normalitate, o anumită procesualitate, un tablou clinic evident și anumite simptome ce pot fi reunite în sindroame.

În boala cronică, viața e salvată, dar tulburarea nu e total și ireversibil înlăturată. Fenomenologia clinică poate fi ușoară, dar de lungă durată. Poate fi vorba de forme latente, cu evoluție inaparentă, infraclinică. Bolile cronice dau morbiditatea.

În psihopatologie, etiologia e mai puțin conturată, nosografiile sunt mai puțin exacte, debutul e mai insidios. Se cunoaște doar debutul clinic aparent. Boala pare a avea un anumit grad de normalitate, mai ales că uneori oamenii normali au reacții patologice sau invers.

Boala este o deviere de la normalitate.

Anormalitatea aparține medicinei somatice, fiind legată de lezional, de funcțional. *Anormalitatea* vizează conduita și comportamentul, constituind noțiunea de fundal (structura psihică, personalitatea premorbidă).

Boala vizează procesualitatea. Este un hiatus. Faptul individual constă în procesul morbid. „Oricât de valabile am crede că sunt asemenea concepții despre boală și sănătate, fără îndoială că trebuie să luăm foarte în serios viața interioară și credințele fiecărei persoane și să nu încercăm să-i impunem propria noastră viziune despre lume. Aceasta este diferența dintre igiena mentală – în care știm dinainte ce e mai bine pentru pacient - și psihoterapie – în care nu știm. E ușor să nu sesizăm violența care se manifestă aici, deși ea este prezentă de fiecare dată când încercăm să zdrobim sistemul de credințe al unui pacient, impunându-i un nou sistem de valori și principii. Am putea compara această situație, prin contrast, cu metoda care caută nu erorile, ci adevărul din relația unei persoane cu lumea din jur și cu efortul de a mobiliza ceea ce este particular în povestea persoanei respective, pentru a o ajuta să se cupleze iarăși la dorința de viață – cu alte cuvinte, nu s-o facem pe ea să se adapteze la realitatea noastră, ci să aflăm în ce constă realitatea ei și cum îi poate fi de folos acest lucru.”³⁶

Nivelele și importanța psihoprofilaxiei

Trebuie cunoscute cauzele și condițiile favorizante ale bolilor. Pentru boala psihică, profilaxia poate însemna inclusiv împiedicarea evoluției defavorabile. În domeniul bolilor infecțioase e mai simplu, căci se cunoaște etiopatogenia.

³⁶ LEADER Dorian. *Ce este nebunia?*. București: Editura Trei, 2016, p.16.

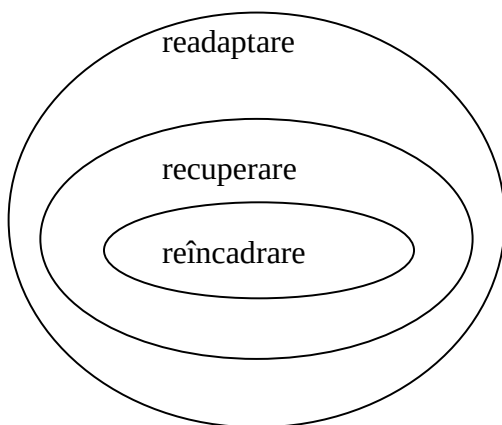
Etiopatogenia primară are rol limitat, căci nu se cunosc cauzele. Ea asigură consolidarea sănătății psihice (psihoigiena). Totodată, reunește măsurile preventive, cele biologice în stadiile precoce (prevenirea factorilor infecțioși, toxici), iar cele psihologice și sociale mai târziu (la școlari – factorii educaționali, la bătrâni – factorii sociali). Măsurile biologice sunt constituite de încurajarea nașterilor la tinerete, sfat genetic. Măsurile psihologice sunt răspunzătoare de cristalizarea și dezvoltarea normală a personalității, adaptarea adecvată a părinților la copii, nu carențe afective, ci încurajare, aprobare, emoții pozitive ce fac să crească toleranța la stress, confruntarea copiilor cu dificultățile, ceea ce are ca rezultat creșterea responsabilităților. Măsurile sociale constau în evitarea suprasolicităților, a incertitudinii, insecurității, climat social favorabil, nu conflicte, psihotraume, stressuri. Aceste măsuri sunt importante la vârsta a III-a.

Etiopatogenia secundară prevede scăderea manifestărilor și duratei de evoluție a bolii, remisiuni lungi, de calitate, recuperare precoce, prevenția sechelelor, căci în majoritatea cazurilor există „defect”. În acest tip de etiopatogenie întâlnim precocitatea diagnosticului, oportunitatea tratamentului, screening-ul, existența laboratoarelor de sănătate mintală și accesibilitatea la tratament, intervențiile „în criză”, instruirea personalului avizat în ceea ce privește semiologia psihopatologică.

Etiopatogenia terțiară este viabilă pentru cei ce au prezentat un proces psihotic. Intervine prevenirea dezadaptării, dependenței, deficienței psihice, a gradului de incapacitate, care este o consecință a gradului de invaliditate. Sunt foarte importante psihoterapia, ergoterapia, socioterapia.

Resocializarea se referă la dimensiunea prospectivă pe baza comportamentelor și situației prezente. Ea privește mai mult individul, nu boala. „În cadrul igienei mentale se au în vedere: 1) cunoașterea cauzelor dezordinilor mentale: ereditare, socioculturale (viață profesională, habitat, loisiruri etc.) și individuale (alcoolism etc.); 2) informarea publicului larg, prin conferințe, discuții în grupuri, broșuri, asupra celor mai diverse probleme (eșec școlar, neînțelegeri conjugale etc.); 3) depistarea și tratamentul precoce al tulburărilor caracteriale și ale altor inadapări, în cursul consultațiilor medico-psihologice gratuite organizate în aproape toate orașele.”³⁷

³⁷ SILLAMY Norbert. *Op.cit.*, p.152.

Moartea și doliul

Eutanasia este actul deliberat al medicului de a cauza decesul unui pacient prin administrarea directă a unei doze letale dintr-un medicament sau o altă substanță (moartea din compasiune sau milă).

Sinuciderea asistată de către medic presupune darea de informații sau punerea la dispoziție a mijloacelor ce permit celui în cauză să-și ia în mod deliberat viața. Asociația Medicală Americană și Asociația Psihiatrică Americană se opun atât eutanasiei, cât și sinuciderii asistate, cu excepția statului Oregon – *Legea Morții cu Demnitate*, 1994. Această lege poate intra în vigoare când medicul estimează că cel în cauză nu mai are de trăit mai mult de 6 luni. Un al doilea medic trebuie să decidă dacă pacientul este competent mintal și dacă nu are cumva depresie. Medicii nu sunt obligați să dea curs solicitărilor de acest fel. Pacientul trebuie să-i dea medicului o cerere semnată de doi martori cu 48 de ore înainte. Cererea trebuie reînnoită oral chiar înainte ca medicul să elibereze prescripția. Farmaciștii pot refuza să elibereze prescripția. Legea nu specifică ce medicație poate fi folosită. De obicei se dă o supradoză de barbiturice și medicație antiemetică.

Asistența paliativă se referă la îndepărtarea durerii și suferinței celor aflați pe moarte la suportul emoțional, social, spiritual și tratamentul psihiatric (dacă e cazul). Intenția este de a trata și nu de a încuraja moartea. Cei ce se gândesc la suicid trebuie examinați psihiatric. Medicația ce li se prescrie pentru suferință și durere nu trebuie să fie în doză de a cauza decesul. Este posibil ca pacientul să decedeze ca urmare a tratamentului paliativ (ex. o doză crescută de morfină deprimă centrul respirator), dar decesul nu este intenționat.

Deciziile privind sfârșitul vieții – principiul autonomiei bolnavului. Medicul trebuie să respecte deciziile cu privire la tratamentul de susținere sau la indicația de a nu resuscita. Tratamentul de susținere prelungeste viața, fără să influențeze favorabil boala (ex. ventilare mecanică, dializă renală, transfuzii de

sânge, chimioterapie, nutriție artificială). Pacienții în stadii terminale nu trebuie forțați să suporte suferințe intolerabile în efortul de a le prelungi viața.

Doliul poate apărea după moartea cuiva drag, aflarea unei boli incurabile, pierderea unei persoane iubite prin despărțire, pierderea unui obiect cu încărcătură emoțională (posesiune dragă, slujbă, poziție valorizată), pierderea unui obiect fantasmă al iubirii (moartea intrauterină a fătului, nașterea unui copil malformat), pierderea ce rezultă dintr-o lezare narcisică (amputație, masectomie). „Ideea de moarte provoacă, în general, anxietate, căci ea este conștiința unui neant de neconceput. Moartea unei persoane este resimțită, de obicei, de către cei apropiați, ca o pierdere iremediabilă, provocând suferință, uneori nevroză și chiar moartea.”³⁸ Cel în cauză trebuie încurajat să-și ventileze sentimentele, să vorbească despre ceea ce a pierdut. Nu este recomandat să nu i se dea voie să-și exprime plânsul sau mânia. Este bine să rememoreze experiențele plăcute legate de cel pierdut și să discute și cu alții care l-au cunoscut și l-au apreciat. Sunt mai bune câteva cuvinte calde decât medicamentele. La nevoie, se poate da o jumătate de tabletă de diazepam. Dacă sunt necesare vizitele la un psihiatru, este bine ca aceste să fie dese și să dureze puțin. Reacția de doliu poate apărea și întârziat și se poate manifesta prin modificări comportamentale, agitație, labilitate emoțională, abuz de substanțe (de ex., reacțiile aniversare). Atunci când există o reacție de doliu anticipativă (înainte de producerea propriu-zisă a pierderii, la conștientizarea acesteia) este posibil ca reacția de doliu acută din momentul pierderii reale să descrească în intensitate. Dacă cel ce a murit s-a sinucis, este posibil ca aparținătorii să nu dorească să discute despre sentimentele lor de teama de a nu fi stigmatizați.

Fazele de doliu după John Bowlby:

Amorțire sau protest – Caracterizată de suferință, frică, mânie. Poate dura luni de zile.

Dorul și căutarea figurii pierdute – Lumea pare goală și lipsită de sens, dar stima de sine rămâne intactă (altfel nu ar fi doliu normal, ci patologic, cu depresie). Se caracterizează prin preocupare pentru persoana pierdută, neliniște fizică, plâns, mânie. Poate dura luni de zile sau ani.

Dezorganizare și disperare - Presupune neliniște, lipsă de scop, creșterea preocupărilor somatice, retragere, introversie, iritabilitate, retrairi repetate ale amintirilor.

Reorganizare - Sunt formate noi patternuri, obiecte, scopuri. Doliul cedează și este înlocuit cu amintiri dragi. E realizată identificarea sănătoasă cu decedatul.

³⁸ SILLAMY Norbert. *Op.cit.*,p.199.

Fazele de doliu după Parkes

Alarmă (modificări fiziologice); *Amorțire* (cel în cauză pare doar superficial afectat, dar în realitate se protejează de suferință); *Nostalgie* (caută sau își amintește persoana iubită); *Depresie* (lipsă de speranțe asupra viitorului, simte că nu poate continua să trăiască, se retrage față de familie și prieteni); *Recuperare și Reorganizare* (realizează că viața sa va continua cu noi ajustări și scopuri diferite).

Doliul copilului după pierderea unui părinte

Faza de protest (își dorește cu putere părintele înapoi); Faza de disperare (lipsă de speranțe, retragere, apatie); Faza de detașare (atașamentul emoțional cedează); Transferarea nevoilor asupra altor adulți.

Doliul după pierderea unui copil

Trăirea este mai intensă decât după pierderea unui adult, existând sentimente de vinovăție și neajutorare. Apar faze de *șoc*, *negare*, *mânie*, *negociere*, *acceptare*. Acest tip de doliu poate dura toată viața. 50% din căsătoriile în care un copil a decedat sfârșesc prin divorț.

Complicațiile travaliului de doliu: doliu absent, doliu exagerat, doliu prelungit, morbiditate medicală, mortalitate, tulburări anxioase, tulburări prin uz de substanțe, tulburări depresive.

Doliu normal versus depresie după pierderea cuiva drag

În doliul normal se face identificare cu persoana pierdută, în vreme ce în depresie există ambivalență crescută și mânie inconștientă (întotdeauna este mai greu să te desprinzi dintr-o relație proastă; cu cât relația cu cel pierdut a fost mai solid construită, cu atât travaliul de doliu se parcurge mai firesc). Ideile suicidale caracterizează depresia, nu doliul (în doliu există doar plâns, retragere, insomnie, dificultăți de concentrare). În doliul normal nu există sentimentul unei devalorizări generale. Persoana în doliu trezește în jur empatie, în vreme ce depresivul stârnește mai mult neplăcere și iritare. Travaliul de doliu durează firesc 6 luni–1 an. În depresie simptomele se pot înrăutăți și nu ameliora și poate dura ani de zile. În doliul normal, cel în cauză răspunde la reasigurări și contacte sociale, ceea ce nu face subiectul aflat în depresie. Medicația antidepressivă nu-și găsește justificarea în travaliul firesc de doliu. Diferiți tanatologi au descris anumite stadii ce ar constitui travaliul de doliu. Aceste stadii nu se manifestă întotdeauna în ordinea prezentată. Pot exista salturi, recăderi sau anumite stadii pot să nu fie atinse niciodată. Copiii mai mici de 5 ani nu înțeleg moartea. Ei o văd ca pe o separare asemănătoare somnului. Între 5 și 10 ani o percep ca pe ceva ce li se poate întâmpla altora, în special părinților. După 10 ani conceptualizează moartea ca pe ceva ce li se poate întâmpla chiar lor.

Stadiile descrise de Elisabeth Kuber – Ross

Șoc și negare, atunci când cel în cauză merge de la un medic la altul în speranța că va găsi pe cineva care să îi sprijine poziția;

Mânie, cu frustrare și iritabilitate (ex. „De ce eu, când X sau Y sau Z...?”). Revolta poate fi deplasată asupra medicilor, familiei (când se încearcă găsirea unui vinovat – „Dacă nu mă duceam la X...”, „Dacă nu făceam cutare lucru, nu s-ar fi întâmplat...”) sau poate fi direcționată către sine (boala sau pierderea văzută ca pedeapsă);

Negocierea cu medicii, cu prietenii, cu Dumnezeu – real (donații, mers la biserică) sau simbolic (comportamente și idei obsesiv – compulsive, ritualuri);

Depresie, unde intervin retragerea, bradikinezia, insomnia, lipsa de speranță, ideea suicidă;

Acceptarea, cel în cauză realizând că moartea este inevitabilă și acceptând universalitatea ei.

Medicul nu trebuie să adopte întotdeauna aceeași atitudine în fața unui pacient cu o boală incurabilă („Eu îi spun întotdeauna adevărul”), ci să se lase călăuzit de comportamentul bolnavului, în spatele căruia se află ceea ce el își dorește, în funcție de propria-i personalitate premorbidă. Mulți pacienți doresc să-și cunoască diagnosticul, în timp ce alții nu vor. Medicul trebuie să-și dea seama mai întâi cât de mult a aflat și înțelege bolnavul din prognosticul său. Nu trebuie reprimăte speranțele pacientului și nu trebuie luptat cu negarea sa (dacă el o folosește ca defensă majoră) atâta timp cât acceptă tratamentul și ajutorul medical. Pacientul trebuie reasigurat că va fi îngrijit, indiferent de cum se comportă. După ce și-a aflat diagnosticul, medicul trebuie să rămână cu pacientul, dat fiind șocul psihologic. Bolnavul trebuie încurajat să pună întrebări și trebuie să i se dea răspunsuri care să reflecte adevărul. Doctorul va reveni după câteva ore pentru a răspunde și altor întrebări care îi pot apărea în minte între timp. În caz de anxietate se pot administra 5 mg de diazepam (1/2 de tabletă). Familiei trebuie comunicate datele reale. Aceștia trebuie încurajați să viziteze bolnavul și să-l lase să vorbească despre fricile sale (aceștia se tem nu numai de pierderea celui drag, dar sunt confrunțați astfel cu propria moarte potențială, ce este anxioasă). Trebuie înlăturată durerea și suferința. Nu există nici o rațiune de a nu administra narcotice unui muribund de frica dependenței.

BIBLIOGRAFIE

1. Abrudan D.D., Boșcai B.G., Popovici R.A. *Elemente de leadership în serviciile medicale*. Timișoara: Editura Victor Babeș, 2022, 91 p.
2. Adler A. *Cunoașterea omului*. București: Editura Științifică, 1991, 212 p.

3. Anty M. *Psychiatrie à l'usage de l'équipe médico-psychologique*. Paris: Masson, 1975, 257 p.
4. Bal A. *L'Attention et ses maladies*. Paris: Presses Universitaires de France, 1962, 125 p.
5. Barral J-P. *Să înțelegem mesajele corpului nostru. Ecoul emoțiilor noastre asupra organelor*. București: Editura Lider Internațional, 2016, 294 p.
6. Chiru D.A., Barbu I. *Managementul îngrijirii pacientului. Ghid clinic pentru asistentul medical*. București: Editura RCR Editorial, 2014, 452 p.
7. Cosma D. *Psihologie medicală*. Iași: Polirom, 2010, 464 p.
8. Cuc C.I. *Medicina psihosomatică*. București: Editura Litera, 1981, 262 p.
9. Cung C. *Cum putem scăpa de stres*. Iași: Polirom, 2003, 212 p.
10. Enăchescu C. *Artă și nebunie. Universul plastic al iraționalului*. București: Noi Media Print, 2006, 107 p.
11. Foucault M. *Istoria nebuniei în epoca clasică*. București: Editura Humanitas, 1996, 540 p.
12. Gasparik A.I. *Aspecte teoretice ale comunicării medic – pacient*. București, Editura University Press, 2020, 439 p.
13. Goldberg D. *Ghid de psihiatrie practică (Maudsley)*. București: Editura Fundației Pro, 1999, 357 p.
14. Gorgos C. *Vademecum în psihiatrie*. București: Editura Medicală, 1985, 676 p.
15. Hedges P. *Personalitate și temperament. Ghidul tipurilor psihologice*. București: Editura Humanitas, 1999, 216 p.
16. Holdevici I. *Ameliorarea performanțelor individuale prin tehnici de psihoterapie*. București: Editura Lider Internațional, 2016, 350 p.
17. Iamandescu I.B. *Manual de psihologie medicală*. București: Editura InfoMedica, 2010, 320 p.
18. Jeican R. *Psihiatrie pentru medicii de familie*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2001, 357 p.
19. Josa L. *Relaționarea medic – pacient. Modelul medicului formator*. Iași, Institutul European, 2018, 122 p.
20. Jués J-P. *Caracterologia. Cele 10 sisteme de bază*. București: Teora, 1999, 231 p.
21. Launven A. *Mâine eram veșnic leu. O călătorie în lumea schizofreniei*. București: Editura Trei, 2021, 206 p.
22. Leader D. *Ce este nebunia?*. București: Editura Trei, 2016, 511 p.
23. Luban-Plozza B., Pödlinger W., Kröger F. *Boli psihosomatice în practica medicală*. București: Editura Medicală, 2000, 219 p.
24. Minkowski E. *Schizofrenia*. București: Editura IRI, 1999, 219 p.
25. Oană S.-C. *Relația medic-pacient în practica medicală*. București: Editura ALL, 2021, 262 p.
26. Pașca M. D., Iacob A.E. *Introducere în sociologia medicală*. Târgu Mureș: Editura Ardealul, 2021, 204 p.

27. Pelicier Y. *Guide psychiatrique pour le praticien*. Paris: Masson, 1978, 224 p.
28. Postel J. *Larousse. Dicționar de psihiatrie*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998, 618 p.
29. Prelipceanu D. (Ed.), Voicu V. (Ed.) *Abuzul și dependența de substanțe psihoactive. Manual pentru studenții în medicină și medicii rezidenți psihiatri*. București: Editura InfoMedica, 2004, 191 p.
30. Prévost C.-M. *La psychologie clinique*. Paris: Presses Universitaires de France, 1988, 123 p.
31. Ralea M., Botez C.I. *Istoria psihologiei*. București: Editura Academiei Republicii Populare România, 1958, 738 p.
32. Ribot T. *Memoria și patologia ei*. București: Editura IRI, 1998, 166 p. ISBN 973-97627-8-6
33. Romila A. *Psihiatrie*. București: Asociația Psihiatrilor liberi din România, 1997, 605p.
34. Romila A. *Expresia psihopatologică în pictură*. București: Editura Trei, 2019, 383 p.
35. Scull A. *O istorie culturală a nebuniei. De la Biblie la Freud, de la casa de nebuni la medicina modernă*. Iași: Polirom, 2017, 464 p.
36. Sillamy N. *Larousse. Dicționar de psihologie*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1996, 347p.
37. Trifu A.C. *Fenomenul Hikikomori. De la sindrom la boală*. București: Editura Universitară, 2021, 183 p.
38. Trifu S. *Cuplul – o entitate veche ca Biblia însăși ...* București: Editura Viața Medicală Românească, 2002, 248 p.
39. Trifu S. *Alianța terapeutică în spațiul "PSI". Realități și paradigme clinice*. București: Editura Universitară, 2017, 189 p.
40. Trifu S., Drăgoi A.M., Andronache D. *Psihiatrie psihodinamică*. București: Editura Universitară, 2018, 478 p.
41. Trifu S., Drăgoi A.M., Vlaicu I. *Psychodynamic Psychiatry. Clinical theories*. Mauritius: Lambert Academic Publishing, 2019, 462 p.
42. Trifu S., Drăgoi A.M. *Interferențe clinice în psihiatrie. Experiențe diagnostice*. București: Editura Universitară, 2021, 367 p.
43. Vuzitas G., Anghelescu A. *Neurologie și Psihiatrie*. București: Editura Carol Davila, 2002, 192 p.
44. Ungureanu G., Covic A. *Terapeutică medicală*, Iași: Polirom, 2014, 887 p.
45. Yalom I.D. *Efemeride și alte povești de psihoterapie*, București: Editura Vellant, 2015, 181 p.

PREVENIREA INDIVIDUALĂ A INFRAȚIUNII DE FRAUDĂ INFORMATICĂ DE INFRACTORII DIGITALI ÎN CALITATE DE MERCENARI

INDIVIDUAL PREVENTION OF COMPUTER FRAUD CRIME BY DIGITAL CRIMINALS AS MERCENARIES

Igor Soroceanu,

doctorand, magistrul în drept,

Institutul de Administrație Publică al Universității de Stat din Moldova,

ORCID: 0000-0002-8719-0454

CZU: 343.72:004

Abstract

During the last decades, cyberspace has had a huge impact on all components of human society. The evolution of humanity and the activities of modern society, the defense of fundamental rights, economic and social interactions depend more and more on communication infrastructures and information technology. In recent years it has been observed that while the digital world brings enormous benefits, it is also vulnerable. Cyberspace incidents, whether intentional or accidental, are growing at an alarming rate and could disrupt the provision of essential services such as water, health, electricity or mobile phone services. Threats that may have different origins, including criminal, politically motivated, terrorist or state-sponsored attacks, as well as natural disasters or unintentional mistakes. The economy of the states is already affected, in different proportions, by cybercrime activities directed against individuals and public and private sectors. For these reasons, in the following order, we propose to carry out a research in the field of individual prevention of the crime of computer fraud by digital criminals as mercenaries.

Keywords: online space, illegal acts, mercenaries, cyber attacks, criminal prevention.

Introducere. Un loc important în sistemul prevenirii infracțiunilor de fraudă informatică îl ocupă prevenirea individuală, care constă în aplicarea unui complex de activități în privința unor anumite persoane cu scopul preîntâmpinării comiterii infracțiunii.

Prevenirea individuală se realizează, mai întâi de toate, prin influența asupra acestor persoane predispuse să comită infracțiuni, precum și asupra mediului social.

În calitate de obiect ai unei asemenea prevenirii apar indivizii, al căror comportament și mod de viață denotă posibilitatea lor reală de a comite fapte infracționale. Viziunile, motivele, sistemul orientărilor de valoare ale personalității pot deveni o bază pentru aplicarea asupra ei a influenței preventive doar în cazul când aceste elemente s-au manifestat în comportamentul antisocial.

Așadar, prevenirea individuală trebuie să fie îndreptată asupra personalității și a trăsăturilor ei negative, asupra mediului care determină formarea

personalității, precum și asupra împrejurărilor, condițiilor, situațiilor, care favorizează comiterea faptelor penal-condamnabile.

Materiale utilizate și metode aplicate. În procesul elaborării articolului științific ne-am ghidat de mai multe metode de cercetare științifică care au făcut posibilă investigarea corespunzătoare a subiectului, dintre care putem enumera: metoda analizei, metoda sintezei, metoda deducției, metoda sistemică, metoda istorică, precum și metoda comparativă.

Baza teoretico-juridică a demersului științific cuprinde literatura de specialitate atât autohtonă, cât și străină, care direct sau indirect, abordează esența și conținutul generic al tematicii supuse analizei.

Rezultatele obținute în baza analizelor științifice efectuate. În cazul prevenirii individuale a infracțiunilor de fraudă informatică, aceasta este orientată asupra delicvenților care se află la etapa personalității criminale deja formate. În orientarea lor socială predomină acel component negativ care determină alegerea unei căi infracționale de satisfacere a necesităților. La etapa dată are loc formarea motivației criminale, care se poate realiza prin pregătirea, tentativa sau prin fapta infracțională consumată. Din aceste considerente, prevenirea individuală a infracțiunilor constă, în primul rând, în preîntâmpinarea infracțiunilor concepute și pregătite.

O sarcină majoră în cazul prevenirii individuale a infracțiunilor de fraudă informatică o constituie stabilirea obiectivului care urmează a fi supus prevenirii. Deși nu există o opinie unică în acest domeniu, totuși majoritatea savanților consideră că prevenția individuală se realizează în privința persoanelor care:

- nu comit fapte ilicite, dar se află în condiții nefavorabile, sub influența cărora ar putea comite asemenea fapte;
- duc un mod de viață antisocial, comit delikte ce nu prezintă un pericol social sporit;
- se caracterizează prin formarea motivelor și scopurilor infracționale, pregătirea unei infracțiuni concrete;
- au început comiterea infracțiunii, dar n-au dus-o până la capăt;
- au săvârșit infracțiunea și pot admite recidivul;
- au fost eliberate de la răspundere și pedeapsă penală în modul prevăzut de lege;
- au ispășit pedeapsa sub forma privativă de libertate.

Astfel, calitatea de persoană predispusă la comiterea infracțiunii de fraudă informatică prevede anumite particularități.

Vorbind de personalitatea potențialului făptuitor al infracțiunii de fraudă informatică, putem menționa faptul că infractorii care săvârșesc asemenea infracțiuni sunt, de regulă, cetățeni care prin statutul lor se află deasupra oricăror suspiciuni. Ei comit actele criminale în legătură cu afacerile, cultura și mediul lor profesional, sunt conștienți de caracterul legal ori ilegal al conduitei lor, dar nu se consideră infractori, fiind convinși că rațiunea și rentabilitatea primează în fața legii. Astfel se poate spune că ei consideră că au un drept personal, în virtutea poziției sociale pe care au dobândit-o, de a încălca legea. Un asemenea comportament este învățat în interacțiunea cu alte persoane în procesul comunicării, iar direcțiile specifice ale motivelor și impulsurilor sunt învățate din conținutul legilor, care sunt favorabile sau nefavorabile.

Atitudinea societății și reacția sa față de aceste infracțiuni deseori îi încurajează pe infractori. Astfel, scopul principal urmărit de infractori este reușita, succesul social sau financiar. În realizarea acestui scop, chiar dacă există și mijloace legale, mijloacele ilegale sau imorale nu sunt excluse, în măsura în care sunt eficace și eficiente, astfel, vechiul principiu machiavelic „scopul scuza mijloacele” este permanent în actualitate. Reacția societății față de criminalitatea dată este, de asemenea, reținută comparativ cu reacția față de criminalitatea clasică¹.

În acest context, putem menționa faptul că profilaxia individuală nu-și va atinge scopul fără o studiere profundă a particularităților fiecărei persoane în parte. O asemenea studiere poate fi efectuată numai în urma adunării informației cu caracter biografic despre o anumită persoană, informației obținute din diferite surse despre comportamentul la serviciu, în cercul de prieteni, rude, vecini. O asemenea studiere va permite de a prognoza comportamentul probabil, posibil al persoanei, de a alege cele mai raționale și adecvate măsuri de preîntâmpinare pe cazul dat.

Elementele principale ale profilaxiei individuale a infracțiunilor date sunt:

- relevarea persoanelor predispușe la comiterea infracțiunilor;
- studierea prin utilizarea forțelor, mijloacelor și măsurilor speciale de investigații a contingentului de persoane, aflat sub supraveghere profilactică;
- documentarea faptelor și împrejurărilor, a acțiunilor și comportamentului acestor persoane, care asigură succesul măsurilor profilactice individuale;
- înfăptuirea proactivă a măsurilor speciale cu scopul stabilirii semnalmentelor de pregătire de comitere a infracțiunilor, a intențiilor sau a activității criminale a

¹ Voicu C., Sandu F., Boroi A., Molnar I. *Drept penal al afacerilor*, București: Editura Rosetti, 2002, p. 8.

persoanelor, aflate sub supraveghere specială, complicitatea lor la comiterea infracțiunilor, rămase nedescoperite².

Persoanele predispuse de a comite infracțiuni se depistează în procesul activității cotidiene contravenționale, speciale de investigații, de urmărire penală și profilactice.

În scopul primirii oportune a informațiilor despre asemenea persoane, se stabilește o legătură permanentă cu alte instituții cu atribuții în domeniul combaterii criminalității.

Datele despre persoanele predispuse de a comite infracțiuni se conțin în:

- condițiile și registrele de evidență a evenimentelor, persoanelor reținute și aduse la poliție, de înregistrare a materialelor de urmărire penală;
- materialele despre refuzul pornirii urmăririi penale sau procedurii de supraveghere asupra dosarelor penale finisate sau clasate, materialele privind contravențiile administrative;
- comunicările, avizele și alte documente parvenite din subdiviziuni ale organelor afacerilor interne, instituțiile penitenciare, comendurile speciale;
- petițiile cetățenilor și administrației întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor, materialele din presă, radio și televiziune;
- sentințe, decizii, hotărâri ale instanțelor judecătorești;
- comunicările colaboratorilor confidențiali;
- informațiile acumulate în timpul petrecerii operațiunilor tip, prin înfăptuirea măsurilor speciale de investigații, din sondaje.

Relativ recent s-a extins categoria tinerilor competenți în calculatoare, care, de acasă, pot accesa sistemele mari, considerând acțiunile lor ca un test de istețime, devenit din ce în ce mai periculos.

Noua categorie de infractori care acționează în spațiul cibernetic nu este compusă din persoane speciale. Criminalii electronici nu reprezintă doar o schimbare de nume în ceea ce privește abordarea infracțiunilor tradiționale într-o formă nouă. Infractorii digitali, ca de altfel și faptele comise de aceștia, reprezintă o transformare fundamentală în felul nostru de a aborda problema crimei și criminalității³.

Categorii de infracțiuni, care formează acum un nou tip de criminalitate, sunt comise tot de oameni, tot cu vinovăție, și au în vedere, de regulă, realizarea unor beneficii patrimoniale.

² Горяинова К.К., Овчинскова В.С., Шумилова А.Ю. *Оперативно-розыскная деятельность*: Учебник. Москва, ИНФРА-М, 2002, стр. 573.

³ Amza Tudor, Amza Cosmin. *Criminalitatea informatică*. București: Ed. Lumina Lex, 2003, p. 58.

Experții occidentali în analiza criminalității informatice propun luarea în considerare a patru categorii de bază în care pot fi împărțiți acești indivizi: Hackeri; Phreaks și crackeri; Traficanții de informații și mercenarii; Teroriștii și devianții.

Ce este un hacker? La prima vedere pare o întrebare foarte ușoară, cu un răspuns simplu și clar, de genul: „indivizi diabolici, pe care-i vezi la TV sau despre care citești în ziare, acuzați că au spart sistemul informatic al unei bănci, au reprogramat sateliți militari, au lansat viruși informatici etc.”⁴.

În mass-media, aproape fără excepție, cuvântul hacker este sinonim cu cel de criminal informatic. Filmele făcute la Hollywood ajută din plin la încetățenirea acestei imagini, deoarece îi distribuie pe hackeri în rolurile celor mai sofisticate criminali. În altele, hackerii apar ca genii informatice, care pot salva omenirea de la distrugere. În consecință, confuzia publicului este maximă: pe de o parte, hackerii sunt niște cybercriminali care pot duce la distrugerea civilizației, pe de altă parte, sunt niște genii care conduc societatea spre progrese nemaiîntâlnite.

Problema este și mai mult complicată de faptul că nici măcar hackerii „adevărați” nu sunt de acord cu o definiție precisă. Peter Sommer, coautor al cărții *Hackers Handbook*, definește hackerul în evoluție: în primii ani ai deceniului șapte era „nonconformistul, neconvenționalul și programatorul foarte inteligent”, dar în timp a început să fie „aventurierul rețelei”, iar de pe la mijlocul anilor 80, a început să fie sinonim cu „criminalul informatic”.

Alți autori utilizează termenul în sens și mai larg pentru a-i descrie pe cei care utilizează mijloace ascunse și malițioase împotriva autorităților. Chiar și protestatarii împotriva armelor nucleare care au dat jos gardurile de sârmă ghimpată au fost considerați hackeri.

Cercetările în domeniu au dus la perceperea unei caracteristici pe care o au în comun hackerii: ei nu sunt nici mai mult nici mai puțin decât exploratori – echivalentul actual al botaniștilor – care investighează lumea digitală, și nu pe cea naturală.

A fi hacker nu este neapărat diabolic (ilegal, criminal) și hackerii preferă să utilizeze cuvinte ca phreaker sau cracker pentru a-i descrie pe cei care se abat de la calea legală. Dacă ținem seama de motivația și amenințările prezentate de acțiunile lor, categoriile de hackeri ar putea fi mai multe⁵. Cea mai numeroasă categorie a lor este cea constituită pe rațiuni sociale. Grupul are o mentalitate de „bandă” și este puternic mânat de ideea de a face/ a fi ceva special, prin care să-și asigure faima și/sau celebritatea.

⁴ Vasiu Ioana. *Totul despre Hackeri*. București: Ed. Nemira, 2000, p. 5.

⁵ *Ibidem*, p. 12.

Un alt grup este cel format din cei care acționează din rațiuni tehnice. Mulți din primul grup ar dori să facă parte și din acesta, dar, în realitate, puțini se ridică la nivelul cerut. Din acest grup fac parte hackeri care vor să ajute la evoluția tehnologiei, să fie un element al progresului. Ei consideră că, penetrând sisteme informatice și arătând slăbiciunile acestora, sunt capabili să forțeze rezolvarea problemelor de către firmele implicate.

Un al treilea grup important de hackeri este constituit în jurul motivațiilor politice. Și în acest caz întâlnim o dorință arzătoare a unei părți din primul grup de a fi considerată parte a categoriei „politice” hackerilor. Persoanele din acest grup au puternice simțăminte, atașamente politice sau fac față unor regimuri politice dure. Aceștia penetrează sisteme informatice alese în funcție de credințele lor politice, pentru a-și face cunoscute opiniile. Este foarte greu de spus care sunt cu adevărat implicații politic și care nu. La fel de greu de distins, în anii 1960, erau cei care au devenit hippies din cauza războiului – ca un fel de revoltă și protest politic – de cei care au făcut-o din cu totul alte motive, ori din simplă imitație.

O subcategorie importantă din cadrul acestui grup este cea a teroriștilor informatici (o demarcație fină între activiștii politici și teroriști).

Grupul patru este rezervat hackerilor care urmăresc câștiguri personale. Spionajul corporatist, instituții financiare, chiar persoane care se ocupă cu distribuirea programelor piratate pentru calculator. Hackerii din acest grup fac tot ce este posibil pentru a-și ascunde preocupările.

A cincea categorie, având motivații guvernamentale, împinge categoria a treia la un nivel mai înalt. Aici sunt incluse acte comise de un guvern contra altuia. Războiul informațional și spionajul guvernamental intră în această categorie.

Phreaker – este un hacker care se concentrează pe sistemele de telefonie, intrând neautorizat pe convorbirile de interior dintr-o companie sau folosind generatoare de ton pentru a efectua convorbiri internaționale pe gratis.

Etimologic, cuvântul a apărut din combinația Phone Breaker. Phreaking este termenul desemnat pentru următoarele acțiuni:

- arta și știința de a pătrunde (neautorizat) în rețeaua de telefonie (pentru a face ilegal și gratuit apeluri internaționale);
- spargerea sistemelor de securitate în orice alt context (în special, dar nu exclusiv, în rețelele de telecomunicații).

Crackerii reprezintă categoria de infractori care reușesc să pătrundă în sistemele informatice ale unei organizații, instituții sau companii, prin violarea sistemelor de securitate⁶.

⁶ Amza Tudor, Amza Cosmin. *Criminalitatea informatică*. București: Ed. Lumina Lex, 2003, p. 60.

Aceștia realizează conectarea de la distanță prin intermediul unui computer și a unui modem. Pentru a-și atinge scopurile, crackerii fac adesea apel la rețeaua publică de telecomunicații, prin intermediul căreia realizează conexiunea cu sistemul informatic vizat.

Ca o caracteristică, crackerii folosesc sistemele de comunicații și calculatoarele până la ultimele limite, iar dacă au reușit să pătrundă în pragul computerului nu se dau înapoi de la comiterea unor fapte grave, cu repercusiuni deosebite asupra acestuia, ca de exemplu: introducerea de viruși și cai troieni în sistem, furtul de date confidențiale, etc.

Dacă la începuturi rețeaua Internet era atacată, de regulă, din incinta universităților, fiindcă doar acestea aveau acces la ea, acum situația este cu totul alta, crackerii putând sparge o rețea de aproape oriunde: de acasă, din mașină sau de la serviciu.

Traficanții de informații și mercenarii sunt o altă categorie. Spre deosebire de hackeri, traficanții de informații și mercenarii comit infracțiuni de pe urma cărora realizează profituri financiare sau alte avantaje patrimoniale mari. Ei se ocupă cu spionajul economic și vând concurenței secretele firmelor ale căror rețele reușesc să le penetreze.

Deși folosesc aceleași metode de pătrundere în rețelele informatice și aceleași instrumente, traficanții de informații și mercenarii comit faptele lor cu intenție criminală de la bun început, urmărind realizarea unor profituri considerabile. Deseori, cei care comit aceste fapte sunt angajați de firmele concurente sau sunt chiar salariați ai companiilor ale căror informații le sustrag.

În rândul acestor infractori intră și acele categorii de persoane care folosesc un sistem de comunicații prin cablu în scopuri ilegale și pentru a obține profit.

Profitul sau avantajul patrimonial urmărit în cursul acestei activități infracționale este indicatorul de bază care face deosebirea de ceilalți atacatori cibernetici. Indivizii care fac parte din această categorie de cybercriminali își desfășoară activitatea prin pătrunderea ilegală în sistemele de computere de unde extrag informații sau de unde realizează transferuri ilegale de fonduri financiare, dar, frecvent, ei realizează și furturi de identitate pentru a-și acoperi urmele în cursul operațiunilor. Furtul de identitate este folosit, totodată, și pentru efectuarea unor operațiuni frauduloase în sistemele financiar-bancare, pentru a achiziționa bunuri sau servicii în sistem online ori chiar pentru trecerea frauduloasă a frontierelor, pentru a se sustrage de la unele servicii publice sau de la unele interdicții dictate în urma unor hotărâri judecătorești. Alți autori relevă următoarele tipuri de infractori digitali.

Delapidatorii au devenit „hoți informatici” printr-o explicație foarte simplă: înregistrările la care trebuie să ajungă și modalitățile de acoperire a faptelor sunt realizabile cu ajutorul calculatorului⁷.

De regulă, delapidatorii sunt de vârstă mijlocie, cu destulă credibilitate în cadrul organizației în care își desfășoară activitatea, câștigată îndeosebi printr-o prezentă îndelungată în aceeași unitate. Sunt buni cunoscători ai măsurilor antifurt și de control al fraudelor, iar locul lor de muncă le permite să aibă acces legal în sistemele informatice sau la valorile patrimoniale publice ori private. De cele mai multe ori, ei se cred neglijați, mai ales că nu ocupă o funcție mai bună în sistem.

Totul începe de la existența unor probleme personale de natură financiară, prin îmbolnăvirea unor membri ai familiei sau datorită unor mofturi pe care nu și le permit să și le satisfacă, dorinței de a trăi „pe picior mare”. Totuși, pe ultima sută de metri, operează bunul-simț. După ce provoacă o pagubă mai însemnată, ei se opresc din activitatea infracțională pentru o foarte bună bucată de timp.

Detractorul este un adevărat „hoț informatizat” și lucrează adesea în domeniul prelucrării automate a datelor. În majoritatea cazurilor, detractorul este un bărbat în jurul vârstei de 35 de ani. Salariul său se situează, ca mărime, în prima jumătate a salariilor din firmă. Vechimea sa în organizație nu este mai mare de trei ani. Locuiește într-un cartier respectabil, este căsătorit și, eventual, are 1-2 copii. S-a ocupat de „șterpeliri” timp de aproximativ 18 luni și a obținut venituri din această activitate ce reprezintă aproximativ 120 de procente din venitul său anual. Este capabil să conducă un centru de calcul sau să fie șeful echipei de programare sau de exploatare a sistemului informatic. Motivația faptelor sale poate fi una de natură egocentrică sau, în virtutea poziției pe care o ocupă, consideră că este normal să execute lucrări personale în sistem, să vândă software sau orice altceva.

Trișorul, de regulă, este femeie. De cele mai multe ori, este singurul părinte al unuia sau a doi copii și poate să aparțină, în mod vizibil, unor grupuri minoritare. Vârsta este între 25 și 35 de ani. Profesia este cea de responsabil introducere date și, prin prisma acesteia, are posibilitatea să-și adauge drepturi bănești suplimentare, pe care de multe ori le împarte unor societăți caritabile. Pare să aibă și o motivație ideologică sau să acționeze sub un sindrom invers „Robin Hood”.

În cele mai multe dintre cazurile înregistrate, trișorul a operat pe un anumit scenariu timp de doi ani, apoi a abandonat activitatea infracțională.

O altă categorie sunt teroriștii și extremiștii. Așa cum practica a dovedit-o, mulți criminali care acționează în spațiul cibernetic folosesc sistemul de

⁷ Oprea D. *Protecția și securitatea informațiilor*. Iași: Ed. Polirom, 2003, p. 162.

comunicare prin cablu în scopuri politice sau pentru realizarea unor activități care sunt scoase în afara legii ⁸.

Caracteristica acestui grup de infractori este aceea că, spre deosebire de primele două, folosesc sistemele informatice pentru a promova acțiunile teroriste, inclusiv prin mijloace electronice, cât și pentru a propaga idei care să promoveze ura de rasă sau ura între anumite organizații, pentru a instiga mase de oameni la un comportament social ilegal, așa cum ar fi transmisiile de imagini cu pornografie infantilă sau încurajarea pornografiei online.

Deseori, activitatea lor încalcă granița dintre libertatea de expresie și faptele ilicite.

Măsurile profilactice individuale se desfășoară conform planului, eficient și hotărât, cu folosirea tuturor forțelor și mijloacelor, pentru a exclude formarea intențiilor criminale la persoana supusă profilaxiei.

În cadrul profilaxiei individuale ofițerii de investigații fac următoarele activități cu caracter individual profilactic:

- supravegherea comportamentului și modului de viață în familie, la locul de trai și de muncă;
- influența de ordin educativ, prin petrecerea convorbirilor, formarea încrederii că delictelor antisociale și purtarea analogică se condamnă de societate și vor rămâne nepedepsite;
- folosirea posibilităților administrațiilor, întreprinderilor, organizațiilor, cât și a societății la locul de trai și de serviciu a persoanei supuse profilacticii, pentru influență educațională;
- stabilirea rudelor și cunoștințelor care ar putea să influențeze pozitiv asupra persoanelor supuse profilacticii și atragerea lor la asemenea convorbiri;
- folosirea confidenților și persoanelor de încredere, care cunosc persoanele supuse profilacticii pentru verificarea modului de viață și comportării la locul de trai și serviciu, pentru realizarea influenței educaționale, cât și pentru identificarea indivizilor care influențează negativ asupra lor;
- reacționarea la contravenții și alte acțiuni ilicite;
- efectuarea măsurilor profilactice în privința persoanelor din cercul apropiat care-i instigă la comiterea contravențiilor și alte acțiuni ilicite, încetarea influenței negative din partea acestor persoane;
- încetarea influenței demoralizatoare a persoanelor supuse profilacticii asupra altor persoane care-l înconjoară⁹.

⁸ Amza Tudor, Amza Cosmin. *Criminalitatea informatică*. București: Ed. Lumina Lex, 2003, p. 6

⁹ Лукашов В.А. *Оперативно-розыскное предупреждение преступлений*. Москва, 1991, стр.

În concluzie, considerăm că succesul creării unei societăți informatice depinde, în mare parte, de soluționarea unui spectru de probleme juridice, economice și organizaționale, cum ar fi:

- 1) elaborarea și definirea unei terminologii unice în domeniul securității informatice și a dreptului informatic;
- 2) analiza practicilor moderne și armonizarea actelor normative în vigoare cu practicile internaționale, și anume armonizarea în materie de documentare a dovezilor și de reproducere a înregistrărilor informatice – societatea informațională are nevoie de un drept specific evoluat;
- 3) reglementarea tranzacțiilor electronice. Elaborarea unui cadru legal adecvat pentru afaceri, care să reglementeze nu numai comerțul electronic și semnătura electronică, ci și aspectele referitoare la banii electronici, fiscalitatea și modul de încheiere a contractelor în Internet;
- 4) elaborarea tehnicilor și metodologiilor de investigare a infracțiunilor informatice. Datorită caracterului transfrontalier al criminalității informatice, armonizarea legislației cu cea internațională trebuie să vizeze, în principal, dreptul de autor, confidențialitatea datelor, prevenirea și combaterea criminalității informatice, precum și promovarea standardelor tehnice care să asigure intercomunicarea noilor rețele de comunicații.
- 5) crearea programelor de studiu și pregătirea specialiștilor în domeniul securității informatice;
- 6) crearea în structurile de stat a funcțiilor responsabile pentru implementarea și administrarea mecanismelor de securitate informațională;
- 7) organizarea seminarelor de aprofundare a cunoștințelor și de schimb de experiență cu specialiștii în domeniu din alte țări.

Bibliografie

1. Amza Tudor, Amza Cosmin. *Criminalitatea informatică*. București: Ed. Lumina Lex, 2003.
2. Oprea D. *Protecția și securitatea informațiilor*. Iași: Ed. Polirom, 2003.
3. Voicu C., Sandu F., Boroș A., Molnar I. *Drept penal al afacerilor*. București: Editura Rosetti, 2002.
4. Vasiu Ioana. *Totul despre Hackeri*. București: Ed. Nemira, 2000.
5. Горяинова К.К., Овчинскова В.С., Шумилова А. Ю. *Оперативно-розыскная деятельность: Учебник*. Москва: ИНФРА-М, 2002.
6. Лукашов В.А. *Оперативно-розыскное предупреждение преступлений*, Москва, 1991.

SECȚIUNEA 4. NOI PERSPECTIVE INTERCULTURALE ÎN
EPOCA CONTEMPORANĂ/

CERCETĂRI ETNOLOGICE DE TEREN TRECUTE ÎN SPAȚIUL
ONLINE
(PENTRU OPTIMIZAREA PROCESELOR DE VALORIFICARE ȘI
PROMOVARE A PATRIMONIULUI LOCAL)

ETHNOLOGICAL FIELD RESEARCH CONDUCTED ONLINE (TO
OPTIMIZE THE VALORIZATION AND PROMOTION PROCESSES OF
LOCAL HERITAGE)

Marina Miron, dr. în istorie

*Centrul de Cercetări Filologice „E. Coșeriu”
al Universității de Stat din Moldova, Chișinău*

ORCID: 0000-0002-9855-8461

Viorel Miron, dr. în economie

*Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova
mun. Chișinău, or. Vatra*

ORCID: 0000-0002-2954-8753

CZU: 303:39:004

Abstract

The increasingly massive presence of people in virtual space has motivated some researchers to exploit to the maximum the opportunities offered by, for example, social networks. In the last 2-3 years, more and more groups appear on social media, which thematically unite whole communities. This tool allows the collection of valuable information about the history of some localities, the material and immaterial heritage, sometimes the creation of precious photo archives, etc. This type of research based on the classic version of research methodology and theory allows for interdisciplinary studies.

This article addresses the subject of the possibility of using field research tools in the online space and the convenience of collecting, documenting and systematizing ethnological field data collected virtually.

Key-words: *ethnological research, field research, online ethnological research, online research tools, questionnaires, pages on social networks.*

Provocările ultimilor ani, precum situația pandemică creată de răspândirea virusului Covid 19, agresiunea militară Rusiei în Ucraina și transformarea într-un conflict militar de durată la hotar cu Republica Moldova, au schimbat brusc multe domenii de viață și modul de activare zilnică, cum ar fi cele din domeniul intelectual, au impus adoptarea unor noi instrumente de implementare a sarcinilor

zilnice, în special, trecerea în online și implementarea la distanță a multor activități, inclusiv realizarea unor cercetări tematice cu profil etnologic. Totodată, prezența tot mai masivă a oamenilor în spațiul virtual, motivează cercetătorii să-și schimbe abordarea tradițională a cercetărilor de teren și să adapteze instrumentele de cercetare existente la realitățile și provocările actuale. Utilizarea metodelor de cercetare online a deschis un spațiu cu adevărat lărg de manevră pentru selectarea eșantioanelor de respondenți și implicarea cetățenilor care au plecat din țară cu traiul în alte areale geografice și prin asta rămân în cele mai dese cazuri neimplicați în cercetările tematice de teren clasice. Această adaptabilitate permite cercetătorilor să exploateze mai plenar oportunitățile oferite de comunitățile virtuale create prin intermediul rețelelor de socializare, devenite platforme de colectare a diferitor date cu caracter istorico-cultural și etnologic.

În acest articol, autorii vin cu propria experiență de cercetare în utilizarea instrumentelor de cercetare etnologică tradițională adaptate la cerințele cercetării online, dar și cu experiențe de utilizare a posibilităților tehnologiilor informaționale pentru obținerea unor rezultate rapide pentru formularea de ipoteze de lucru și colectarea datelor în studiul științific. Bazându-se pe rezultatele intermediare obținute în urma utilizării metodelor clasice de cercetare etnografică de teren, adaptate la oportunitățile tehnologiilor informaționale, se vor transpune avantajele și limitările unor cercetări online, ce ajută în înțelegerea modului de asigurare a veridicității și calității într-un asemenea tip de investigații științifice.

În domeniul etnologic, pe plan mondial, dincolo de hotarele Republicii Moldova, există demult această experiență de cercetare online, considerată una inevitabilă și cu multiple posibilități de virtualizare a vieții reale. Etnografia sau etnologia online (cunoscută și sub denumirea de etnografie virtuală, etnografie digitală sau ciberetnografie) este o metodă de cercetare care adaptează metodele etnografice la studiul comunităților și culturilor create prin interacțiunea socială mediată de computer¹. Netnografia este o altă formă de etnografie online cu seturi mai specifice de linii directoare și reguli și o bază multidisciplinară comună pentru cercetători din domenii de studii conexe; aplicarea generală a metodelor etnografice la munca de teren online, așa cum este practică de antropologi, sociologi și alți savanți în modul de cercetare tradițională în teren. Este o metodologie de cercetare calitativă și interpretativă, care adaptează tehnicile etnografice tradiționale la

¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Online_ethnography [accesat la 05.01.2023].

studiul prin intermediul rețelelor sociale. Noua abordare a câștigat o largă acceptare în cercetarea în afaceri și se răspândește în alte domenii².

Studiul de etnologie tradițională fixează și interpretează interacțiunile dintre conlocuitorii unor comunități. Cercetările online extind studiul etnologic la configurații în care interacțiunile sunt mediate tehnologic și nu față în față. Prin urmare, etnologia cibernetică (etnografia) abordează limitările noțiunii tradiționale de teren de cercetare ca spațiu localizat, înțelege că comunitățile online pot crea o cultură comună prin interacțiuni mediate digital. Deși afirmația că munca etnografică de teren poate fi aplicată în mod semnificativ la interacțiunile mediate de computer e posibil a fi contestată de unii cercetători, care optează pentru modul tradițional de colectare a datelor de teren, aceasta devine din ce în ce mai acceptată, în special de noua generație de cercetători, care sunt deschiși pentru noi tehnici și instrumente de colectare a datelor³. Cu toate acestea, trebuie să înțelegem de la început că pentru mulți internetul este doar un alt mod de culegere a datelor primare, necesare pentru realizarea unor studii ample mono- sau interdisciplinare însă procesarea, analiza și obținerea rezultatelor se produc în mod clasic.

Metodele de cercetare online au o gamă largă de medii disciplinare și metodologice, așa că este utilă evidențierea unor definiții de bază, utilizate frecvent anume în acest gen de investigații în următorii parametri:

- *Sondaj*: metode de cercetare pe care cercetătorii le pot folosi pentru a colecta date. Acestea pot fi fie cantitative, fie calitative, fie o combinație a celor două.
- *Chestionare*: instrumente sau instrumente pe care cercetătorii le folosesc pentru a efectua un sondaj. Ele cuprind de obicei o serie de întrebări sau stimuli pentru răspuns.
- *Populații*: grupul total de persoane care e studiat. De obicei, cercetătorii nu vor putea interacționa cu toți cei care sunt studiați (populația) și, prin urmare, vor trebui să lucreze cu un eșantion.
- *Eșantioane*: parte a unei populații care este examinată în scopul de a deduce inferențe despre populația în ansamblu. Cercetătorii cantitativi pot folosi tehnici statistice pentru a-și determina eșantionul și pentru a analiza datele pe care le adună.
- *Recrutare*: modurile în care participanții sunt încurajați să participe la un sondaj.

² Robert V. Kozinets. Netnography. The International Encyclopedia of Digital Communication and Society: https://www.researchgate.net/publication/319613944_Netnography [accesat la 08.01.2023].

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Online_ethnography [accesat la 05.01.2023].

- *Ratele de răspuns*: numărul de persoane care participă la un sondaj în raport cu numărul de persoane din eșantion. Acesta este adesea exprimat ca procent⁴.

Aplicarea chestionarelor online pentru a culege date de sondaj a devenit omniprezentă în diferite domenii ale vieții contemporane. Ele oferă cercetătorilor înlesniri semnificative în ceea ce privește costul, viteza de colectare și analiza datelor și accesul la respondenți. Având în vedere aceste avantaje, nu este surprinzător faptul că utilizarea lor se extinde cu mult dincolo de lumea cercetării academice. Utilizatorii internetului primesc frecvent sondaje online, iar multe dintre acestea sunt folosite mai degrabă de furnizorii de servicii sau companii de marketing decât de cercetători. Această experiență îi poate determina pe unii utilizatori de internet să considere majoritatea sondajelor online similare unui spam. Din acest motiv, pentru cercetarea academică trebuie să ne asigurăm că sondajele aplică bunele practici din domeniu. Totodată, trebuie să fim conștienți că implicarea unei populații-țintă într-un sondaj online poate să nu fie o sarcină simplă și ușoară⁵.

Pentru simplificarea procesului de creare a chestionarelor, pot fi recomandate asemenea instrumente precum **platforme pentru colectare de informații în timp real** (ex. Google forms), create special pentru administrarea sondajelor și oricine are acces gratuit la acest software. Serviciul include, de asemenea mai multe funcții precum Google Docs, Google Sheets, Google Slides, Google Drawings, Google Sites și Google Keep, explicate parțial mai jos. Acest instrument simplifică procesul de partajare a unui formular sau chestionar cu alți utilizatori sau cu grupuri mare de persoane, încorporând formularul pe site sau prin partajarea unui link către chestionar pe rețelele sociale. Datele obținute în urma sondajului bazat pe chestionare create în Google forms sunt transformate automat în grafice bazate pe rezultatele sondajului, iar actualizarea acestora are loc în timp real. În plus, datele brute pot fi deschise în Foi de calcul Google (care pot fi salvate în format excel) pentru o analiză mai profundă și procesare automată. Formele Google permit crearea, vizualizarea și administrarea de formulare pe orice dispozitiv, indiferent de dimensiunea ecranului. Utilizatorii din întreaga lume pot răspunde la întrebările generate într-un formular de pe computere, telefoane mobile și tablete, ce lărgeste mult arealul geografic de acoperire cu sondaj⁶.

4 Tristram Hooley, John Marriott and Jane Wellens. What is Online Research? Using the Internet for Social Science Research? Bloomsbury Academic, 2012, pp. 41-42: <https://www.bloomsburycollections.com/book/what-is-online-research-using-the-internet-for-social-science-research/ch4-online-surveys> [accesat la 24.03.2023].

5Ibidem.

⁶ După <https://www.google.com/forms/about/> [accesat la 22.02.2023] și experiență personală a autorilor.

Noua metodă de culegere a datelor reduce considerabil costurile de timp, bani și efort fizic necesare pentru deplasare, selectarea de respondenți, relaționarea și, în același timp, permite oricărei persoane cu un minim nivel de cunoaștere în domeniu să creeze și să gestioneze un chestionar pentru realizarea unui sondaj. Totuși este un punct de vedere totuși eronat. Indiscutabil este faptul că metodologiile de cercetare online oferă multe beneficii potențiale celor care adoptă aceste instrumente⁷:

- timp redus de culegere a datelor;
- costuri reduse;
- eliminarea limitelor geografice;
- flexibilitatea combinării tehnologiilor online cu cele tradiționale;
- accesul direct către respondenți;
- eliminarea riscului de eroare datorată interviorului;
- abilitatea de a arăta elemente grafice și sonore;
- un climat potrivit pentru mediul online;
- obținerea de rezultate în timp real;
- - conducerea unor sondaje la scară largă cu costuri minime;
- - utilizarea tehnicilor automate de coordonare și a chestionării inteligente etc.

История моей семьи

Этот опросник содержит несколько вопросов о важных исторических событиях 20 века и о том, как эти события повлияли на вашу семью. Спасибо заранее за Ваши ответы, которые помогут пролить свет на историю нашего села и судьбы его жителей.

office.adtm@gmail.com (без совместного доступа)
Сменить аккаунт

* Обязательно

Фамилия, имя, отчество, год рождения *

Мой ответ

Ваши предки принимали участие в Первой мировой войне? *

☐ Да
☐ Нет
☐ Не знаю

Если Ваш ответ "да", укажите фамилию, имя, отчество участника Первой мировой войны

Мой ответ

Cu toate acestea, sondajele online nu pot fi utilizate în toate circumstanțele și pentru toate populațiile. În plus, există o serie de dezavantaje asociate cu sondajele online, care notează următoarele:

- Prejudecata eșantionului;
- Eroare de măsurare;
- Prejudecata de non-răspuns;
- Rate de lungime, răspuns și abandon;
- Probleme tehnice;

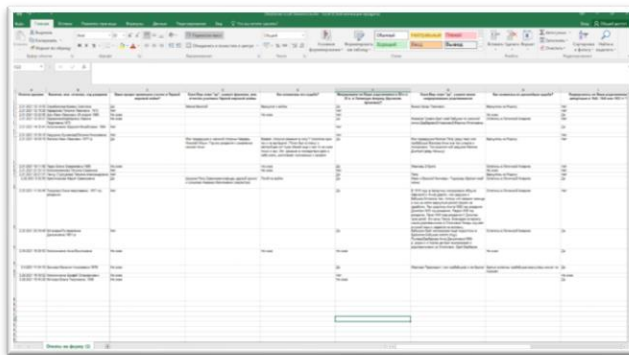
⁷ <https://www.scrigroup.com/management/marketing/Cercetarea-pe-Internet41634.php> [accesat 15.01.2023].

➤ Probleme etice etc.⁸.

Pentru atenuarea provocărilor unui sondaj online cu utilizarea chestionarelor și îmbunătățirea ratei de răspuns, în practică sunt utilizate câteva reguli care contribuie cel puțin la rezultatul cantitativ al cercetării:

Orice sondaj cu chestionar online ar fi bine să fie însoțit de cuvânt introductiv, care descrie proiectul și timpul estimat necesar pentru completarea chestionarului.

Pentru a ajuta la validarea identității cercetătorilor, oferiți orice informație sau link de acces la informații suplimentare.

1. Modul de completare a chestionarului trebuie să fie explicat prin instrucțiuni clare.
2. Dacă sunt necesare informații personale, solicitați-le la începutul chestionarului și nu la sfârșit.
3. Formatul chestionarului trebuie să fie simplu.
4. Durata sondajului e recomandabil să fie de aproximativ 10 minute.
5. Nu trebuie incluse mai mult de 15 întrebări.
6. Reamintiri ulterioare pot fi transmise cel mult de două ori.
7. Includeți „prezență socială” (informații pentru a crește încrederea în cercetători) sau mesaje de date lipsă (mulțumirea participanților pentru completarea sondajului și informarea lor despre progresul lor în cadrul acestuia) pentru a reduce lipsa răspunsului la item⁹.

De asemenea, platformele online pentru colectarea de informații sunt foarte comode în utilizare, în special pentru grupuri de autori, care pot lucra împreună și în timp real asupra unor texte sau pot analiza imediat rezultatele, fără pierdere de timp trimițând prin e-mail diferite versiuni ale unui fișier.

⁸ Tristram Hooley, John Marriott and Jane Wellens. What is Online Research? Using the Internet for Social Science Research? Bloomsbury Academic, 2012; <https://www.bloomsburycollections.com/book/what-is-online-research-using-the-internet-for-social-science-research/ch4-online-surveys> [accesat la 24.03.2023].

⁹ Reguli adaptate după: Clare Madge, at al. Designing online interviews. Exploring online research methods, incorporating TRI-ORM; an online research methods training programme for the social science community: <http://www.restore.ac.uk/orm/interviews/intdesign.htm> [accesat la 24.03.2023].

În ultimul timp, comunitățile virtuale create prin intermediul unor pagini de pe rețele de socializare au devenit un alt instrument important de colectare virtuală a datelor. În mediul științific, între cercetători și entuziaști s-a răspândit crearea unor grupuri tematice pe social media, care unesc comunități întregi. Aceste platforme permit acumularea materialelor, care devin un suport important și necesar pentru realizarea unor studii interdisciplinare bazate pe metodologia și teoria cercetării și contribuie la impulsionearea procesului de cunoaștere a istoriei unor localități, patrimoniul material și imaterial al acestora de către însăși locuitorii. În urma analizei unui eșantion mai larg de pagini tematice, autorii propun clasificarea acestora în: *internaționale; naționale; regionale; locale urbane sau rurale; cele care unesc reprezentanții diferitor grupuri etnice sau tematice, consacrate unor domenii de interes etc.*¹⁰.

Utilizarea resurselor unor asemenea platforme permite efectuarea de cercetări interdisciplinare într-un areal geografic larg, având în vedere că membrii acestor comunități pot proveni din diferite țări și în format real imposibil ar fi implicarea lor în discuții/chestionări puse în centrul unei cercetări tematice.

Creând propria platformă, grupul pe Facebook „*Stoianovca – istoria și oamenii*” cu peste 1100 de membri, autorii au testat mai multe metode tradiționale de cercetare. Acesta a devenit nu doar un nou instrument de culegere a datelor tematice primare, ci reprezintă un nou canal de comunicare între cercetător și respondenți. În decurs de doi ani am reușit consolidarea unei comunități viabile conectate la alte comunități similare: *Бессарабія. Бюджак, Болград. Отражение времени, Тараклия: история и современность, Исерлия – Вольное, Бесарабски българи в Украйна, България и по света etc.* Totodată, datorită opțiunilor existente, această platformă permite abordarea mai multor subiecte cu caracter etnografic (*casa tradițională, interiorul tradițional, sărbători și modul de petrecere a acestora, specificul gastronomic la bulgarii din s. Stoianovca etc.*) și istoric (*locuitorii satului în Primul Război Mondial, istoria familiilor plecate în America Latină, deportările și foametea organizată în perioada sovietică etc.*). Implicarea opiniei și expertizei colegilor cercetători din alte țări, precum România, Bulgaria, Ucraina, contribuie la supunerea unei analize interdisciplinare a informațiilor acumulate pe această platformă. Lansarea unor discuții pe marginea subiectelor propuse de către administratorii grupului, permite înlocuirea parțială a observațiilor directe, datorită colectării la subiect a unor „povești trăite”. Pagina a devenit și o „arhivă de memorii” exprimată în fotografii prețioase din diverse perioade a istoriei

¹⁰ Clasificare realizată de autori în urma analizei unui număr mare de pagini de pe rețele de socializare.

localității, documente, corespondență, descrieri, care completează cu detalii impresionante contextul istoric și etnografic etc. Munca în această cercetare virtuală de teren uneori este răsplătită cu generozitate prin descoperiri extraordinare.

De exemplu, datorită conexiunii între diferite pagini virtuale similare am reușit să descoperim în arhiva unui grup fotografii inedite, făcute în timpul cercetării etnologice de teren, realizate în anii 70 ai sec. XX de către cercetătoarea M. Marunevici și colegii săi în s. Stoianovca. Fotografiiile immortalizează costumul și podoabele tradiționale ale bulgarilor din Bugeac purtate în perioade anterioare de către fete logodite și femei tinere.

Lucrul îndelungat și sistematic pentru colectare de materiale de teren prin intermediul instrumentelor online al autorilor articolului de față a permis obținerea unor rezultate importante în acest sens, deși nu poate înlocui complet cercetarea clasică de teren. Întâi de toate, materialele colectate prin intermediul paginii „Stoianovca – istoria și oameni” sunt utilizate în redactarea monografiei cu aceeași denumire, au fost scoase din anonimat unele teme, precum perioada interbelică a satului, soarta celor care au migrat în America Latină, deportările și viața acestor familii după revenirea din Siberia etc., care decenii în șir nu au fost abordate și discutate. În al doilea rând, datorită membrilor comunității, interacțiunii active cu aceștia, s-a reușit stabilirea faptului că producerea textilelor în condiții casnice a fost pe vremuri ocupația omniprezentă în satele bulgărești din Republica Moldova și Basarabia de Sud (Ucraina), dar în ultimele decenii se află pe cale de dispariție. Pentru conservarea și documentarea acestor practici, a fost elaborat un proiect de cercetare „Între prezența și dispariția textilelor tradiționale bulgare din Stoianovca, Republica Moldova” (“Between presence and disappearance of traditional Bulgarian textiles of Stoianovca, Republic of Moldova”), aplicat la The Endangered Material Knowledge Programme, finanțat de „ARCADIA” Fundația caritabilă a Lisbet Rausing & Peter Baldwin implementat de Administrația Muzeului Britanic¹¹. Proiectul a fost aprobat spre finanțare și acum este în faza de implementare.

Ca urmare a celor doi ani de activitate a acestei platforme și de utilizare a chestionărilor online, am reușit să creionăm câteva argumente în favoarea cercetărilor online, dar și să atragem atenție asupra limitelor acestora:

¹¹ <https://www.emkp.org/between-presence-and-disappearance-of-traditional-bulgarian-textiles-of-stoianovca-republic-of-moldova/> [accesat la 24.03.2023].

Beneficiile cercetărilor online:

- Este un nou canal de comunicare tematică cu respondenții relocați în diverse areale geografice;
- Numărul mare de respondenți potențiali (acces direct către respondenți);
- Obținerea unui număr mare de „story tellers” și răspunsuri tematice;
- Implicarea diasporei odată cu lărgirea arealului geografic al cercetării (eliminarea limitelor geografice);
- Conexiunea cu alte grupuri tematice;
- Platformă de colectare de informații pentru cercetări interdisciplinare;
- Sursă și instrument de creare și gestionare a arhivelor de fotografii, video, documente, înregistrări de înscenări etc.;
- Reacție inversă rapidă;
- Obținere de rezultate în timp real;
- Obținerea unor analize primare a rezultatelor chestionării;
- Posibilitate de a reveni la respondent ulterior într-un cadru privat de clarificare;
- Observarea neinvazivă a conversațiilor tematice apărute în baza unei teme anunțate pe platforme online;
- Atitudinea pozitivă predominantă a participanților în aceste cercetări online, care stimulează o parte bună de participanți să abordeze divers subiectul istoriei proprii familiei;
- Efectul educativ participativ atins atunci când diferite generații vin să contribuie la studierea propriei istorii și culturi.

Neajunsurile cercetărilor online:

- În asemenea comunități un număr mare de membri sunt pasivi;
- Comentarii nepotrivite dese și departe de tema discuției;
- Apariția de informații nerelevante sau reclamă;
- Apariția de foto/video nerelevante, ce aglomerează conținutul;
- Reacții neconstructive la unele subiecte sensibile;
- Dificultatea de a reveni ulterior cu detalizare și precizare la subiectele expirate;
- Contrapunerea viziunilor reprezentanților diferitor generații în abordarea de subiecte.

Așadar, aceste platforme online au devenit instrumente comode pentru colectarea, documentarea și sistematizarea datelor etnologice de teren. Rezultatele obținute prin intermediul cercetărilor de teren online sunt valoroase, chiar dacă periodic pe paginile date apar discuții contradictorii referitor la subiectele anunțate, devin nișe pentru promovarea unor viziuni politice etc., ce trezește nemulțumiri și distorsionează atenția de la scopul inițial al grupului virtual.

Monitorizarea rețelelor ne-a permis să observăm interacțiunile regulate ale membrilor comunității într-un context care de fapt nu este dirijat de cercetător, ce pot fi observate în timp real, fără nicio intervenție în viața privată a respondenților sau interferențe cu activitatea de bază a acestora. Totodată, platformele online oferă un masiv de informații inteligent structurate din perspectiva diferitor opțiuni de grup, categorii interpretative, resurse discursive și explicative ale grupului.

BIBLIOGRAFIE

1. Clare Madge et al. *Designing online interviews. Exploring online research methods, incorporating TRI-ORM; an online research methods training programme for the social science community*: <http://www.restore.ac.uk/orm/interviews/intdesign.htm> [accesat la 24.03.2023].
2. Robert V. Kozinets. Netnography. *The International Encyclopedia of Digital Communication and Society*: https://www.researchgate.net/publication/319613944_Netnography [accesat la 08.01.2023].
3. Tristram Hooley, John Marriott and Jane Wellens. *What is Online Research? Using the Internet for Social Science Research?* Bloomsbury Academic, 2012 pp. 41-42: <https://www.bloomsburycollections.com/book/what-is-online-research-using-the-internet-for-social-science-research/ch4-online-surveys> [accesat la 24.03.2023].
4. <https://www.emkp.org/between-presence-and-disappearance-of-traditional-bulgarian-textiles-of-stoianovca-republic-of-moldova/> [accesat la 24.03.2023].
5. <https://www.scrigroup.com/management/marketing/Cercetarea-pe-Internet41634.php> [accesat 15.01.2023].
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Online_ethnography [accesat la 05.01.2023].
7. <https://www.google.com/forms/about/> [accesat la 22.02.2023].
https://en.wikipedia.org/wiki/Online_ethnography [accesat la 05.01.2023]

BUCĂTĂRIA LOCALĂ A COMUNITĂȚILOR RURALE DIN REPUBLICA MOLDOVA VALORIFICATĂ ÎN TURISM

THE LOCAL CUISINE OF RURAL COMMUNITIES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA VALUED IN TOURISM

Viorel Miron, dr. în economie

Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova

mun. Chișinău, or. Vatra

ORCID: 0000-0002-2954-8753

Marina Miron, dr. în istorie

Centrul de Cercetări Filologice „E. Coșeriu” al USM,

mun. Chișinău

ORCID: 0000-0002-9855-8461

CZU: 641.55(478):338.48

Abstract

The guests of any tourist destination are often lured and served with certain dishes that can be called as "never seen elsewhere", to overcome some "clichés" of the notorious products of Moldova: mămăliga, zeama, plăcintele, sarmalele and răcituri. In Eastern Moldova we discover more than 300 types of dishes characteristic only of certain localities, more than 80% of which have never been found in any traditional recipe book, although they are inherited by generations of housewives. Many of these have curious, attractive or even bizarre names, others are symbolic products of outstanding destinations in Moldova, or they are the basis of over 65 gastronomic events in the country.

Each tourist area sooner or later defines its own gastronomic identity, highlighting some dishes and drinks that are associated with local producers, the ingredients found here or traditional ways of preparing and serving them, and the promoters of these locations propose to guests to be bought and tasted.

Key-words: *tourist destination, culinary tourism, gastronomic identity, local dishes, gastronomic events.*

În majoritatea destinațiilor turistice, oaspeții sunt motivați să guste bucate reprezentative, etichetate ca fiind „nemaîîntâlnite în altă parte”. În Moldova așa produse ca *mămăliga*, *zeama*, *plăcintele*, *sarmalele* și *răciturile* sunt promovate într-un mod firesc ca fiind produse notorii ale țării. Totuși, în cadrul *Proiectului LocFood* finanțat de UE, am descoperit în Moldova dintre Nistru și Prut peste 300 de feluri de bucate caracteristice doar în anumite localități. Putem aminti aici de câteva produse considerate simbol pentru unele zone remarcabile din Moldova de Est, precum *baba neagră* de la nord, *plăcinta miresei* de la Nistrul de Jos, *cuscus* de la Prutul de Jos, *plăcintele subțiri* de la Lăpușna și *sarmalele pitice* din Lalova. Dintre acestea, deși sunt moștenite de generații bune de gospodine, constatăm că

peste 80% nu pot fi găsite în cărțile de rețete tradiționale. Însă o bună parte dintre preparate ne surprind cu denumiri curioase sau chiar bizare, cum ar fi *limba soacrei*, *pupăză de mireasă*, *cherdea*, *gioldumuri* etc.

În definirea propriei identități gastronomice, fiecare zonă turistică caută să-și evidențieze anumite bucate și băuturi ale unor producători locali, ce folosesc ingrediente întâlnite doar aici și sunt asociate cu moduri tradiționale de preparare și servire locale. În timp apar și promotori ai preparatelor locale autentice, dar și locuri amenajate special unde acestea pot fi cumpărate și gustate. Acestea, fiind confecționate artizanal, „de mână”, de gospodinele locale, deseori servesc drept o resursă spectaculoasă pentru antreprenorii din zonă de a le „împacheta” în calitate de bucate-suvenir, ca exemplu: *dulcețuri locale*, *amestecuri pe bază de miere*, *fructe uscate*, *prune cu miez de nucă*, *licori din ierburi uscate* etc.

Totodată, în Moldova descoperim și anumite asocieri frecvente de bucate, cum ar fi: *mămăligă cu friptură și brânză*, *sarmale cu smântână*, *cărnuri cu murături*, *plăcinte și un pahar de vin*, *pește cu mujdei*, *brânză cu roșii și ceapă*, *pâine proaspătă cu murdie* ș.a. Acestea sunt propuse în mod natural la mesele considerate tradiționale la diverse festivități sau oaspeților și turiștilor. În majoritatea familiilor, în special în mediul rural, există o tradiție de a întâmpina oaspeții cu dulciuri, fructe și băutură asortate pe un mic „platou de bun sosît”. De regulă, copturile dulci „ca la bunica” (*prăjiței*, *zburăței*, *soldăței*, *băieței* etc.) sunt propuse de gospodina casei, în timp ce gospodarul le asociază cu un vin bun sau alte băuturi „de familie”. Spre exemplu, la nunți familia miresei întâmpină alaiul mirelui sau al nunilor mari cu aceste platouri sau mese de „bun sosît”.

În general, bucatele locale sunt solicitate într-o manieră asociată de către turiști, pentru că rareori vizitează o destinație motivați doar de un singur produs, chiar dacă acesta este foarte cunoscut sau deosebit, cum se întâmplă cu unele vinuri moldovenești de pe podgorii notorii. Astfel, pentru a surprinde călătorul printr-o experiență gastronomică memorabilă, e necesar a propune anumite combinații de preparate locale, care vor crește rolul și rostul călătoriei într-o destinație anume. De exemplu, în zona turistică Ștefan Vodă pe lângă *vinurile de Purcari* se oferă oaspeților și „platoul Nistrului de Jos”, care combină cinci preparate locale: *borșul cu burecheți*, *rasolul de șuvai*, *plachia de pește*, *ghițmanii și celebra plăcintă a miresei*. O astfel de combinație de bucate locale e de așteptat într-o zonă cu cea mai mare varietate de pește, cele mai dense podgorii cu cele mai vechi vinării, cea mai mare luncă irigată de legume și cea mai mare livadă de piersici din țară. De altfel, pentru fiecare destinație din Moldova poate fi descoperită o asemenea asortare de produse cu o identitate gastronomică reprezentativă. Multe alte zone turistice din

țară își identifică și promovează propriul „platou de bucate locale alese” din aperitive, deserturi, preparate lichide și de bază, fiind o provocare pentru sporirea motivației turistice și exploatând moștenirea gastronomică autentică locală.

Promovarea unor trasee tematice („Drumul vinului”, „Drumul peștelui”, „Calea ouălor încondeiate de Paști” etc.) valorifică eficient prin turism asocierea produselor locale, deseori determinând specializarea unor destinații pentru unele forme atractive de turism (gastronomic, vitivinicol, meșteșugăresc sau artizanal etc.).

Totodată, se observă o combinație interesantă de bucătării locale vecine în anumite destinațiile turistice. Ca exemplu în sudul țării anumite unități alimentare și agropensiuni promovează insistent „Bucătăria Bugeacului”, alcătuită din preparatele locale caracteristice diferitor grupuri etnice con-locuitoare (moldoveni, bulgari, găgăuzi, ucraineni, nemți ș.a.m.d.). Iar în centrul Moldovei unele pensiuni experimentează la micul dejun în varianta moldovenească o formă adaptată a „bufetului suedez”, incluzând bucate locale cu înlocuirea celor din bucătăria universală.

O experiență interesantă o au unii producători locali, cum ar fi pensiunea „Vilador”, unde, pe lângă „Brânză de capră de Măgura”, li se oferă turiștilor *lapte de capră, chișleag, cașcaval, zer*, astfel punându-le în față o gamă largă de produse asociate pe o linie. La unele agropensiuni se propun „cârnațurile de Crăciun”, în care, pe lângă „pomana porcului”, se oferă un asortiment din *cârnați de casă, cârnați subțiri, tobă, sângerete, saltison* etc.

În Moldova sunt peste 65 de localități în care se promovează bucate caracteristice pentru anumite zone geografice. Această listă a evenimentelor gastronomice din țară cuprinde festivalul plăcintelor (9 localități), al fructelor (7 localități, de vară – piersic, măr, prun, cireș, strugurilor), al pâinii (6 localități), al sarmalelor (4 localități), al brânzei, cașului sau cașcavalului (3 localități), al legumelor (3 localități, bostan, cartof, căpșuni), al unor flori (2 localități), al peștelui (2 localități), precum și câte un festival al zemii, al prăjițelor, al murăturilor etc. Această listă este mai mare, deoarece există câteva sute de activități etnofolclorice, unde sunt amenajate spații speciale pentru prezentarea bucătăriei locale, fiind, de regulă, cea mai aglomerată și agitată parte a acestor evenimente. Aceste zone de bucătărie locală sunt adevărate miniexpoziții gastronomice reprezentative ale destinațiilor turistice din țară, unde sub privirea curioșilor la mare căutare sunt atelierele de împletit sarmale, de adunatul plăcintelor, coacerea lipiilor, de aranjatul meselor etc. Și antreprenorii la aceste evenimente își amenajează localuri improvizate („colibe ale păstorilor”, „plăcintărie” sau „moară cu tavernă

medievală”), unde oaspetele este implicat într-o atmosferă cu lux de attribute ce completează gusturile savuroase ale bucatelor locale propuse aici.

Pentru orice comunitate modernă produsele locale autentice au o mare importanță culturală și valoare identitară. Acestea reprezintă patrimoniul gastronomic, care formează un pilon din valoarea etnografică a unui popor. Împreună consolidează un tezaur ce permite înțelegerea profundă a ocupațiilor și specializărilor oamenilor de aici de-a lungul mai multor secole, prin varietatea bucatelor locale, repartizarea acestora pe anumite zone etnografice, dar și combinația cu modurile de valorificare gastronomică a resurselor de materii prime locale.

Zicala populară „câte bordeie atâtea obiceiuri” încheagă, de fapt, la nivel de familie, la „focul din vatră” o adevărată moștenire din generațiile anterioare, prin păstrarea anumitor rețete și ritualuri gastronomice locale. Varietatea acestor rețete vechi, chiar dacă pornesc de la o bază comună, impresionează și surprinde prin diversele modalități de a reinterpreta felurile mâncăruri, adăugând, pe lângă anumite ingrediente locale, și combinații de gusturi neașteptate pentru oaspete, dar atât de recunoscute și dragi pentru localnici. Descoperim în diferite proverbe și zicători nume ale mai multor bucate tradiționale, care, fie reflectă unele aprecieri înalte („un om ca o pâine caldă”), fie spun un adevăr deghezat („dorit ca fasolea de Paște”, „a sparge nuca”, „ca și colacul popii”), fie ia în derâdere o situație („am făcut-o de mămăligă”, „a înghiți gălușca”, „te cheamă – borș cu zeamă”) sau pun punctul pe „i” („cine nu lucrează, nu mănâncă”, „înainte la plăcinte, înapoi la război”). Bineînțeles, în orice cultură există asemenea zicale, iar situațiile vizate au trecut de la o țară la alta și au ajuns să fie proverbiale. Unele legende locale au ajuns povești, iar bucatele sau acțiunile conexe acestora demult sunt parte a folclorului universal (astfel, personajul unor povești trebuie să înfrunte încercări legate fie de cuptorul cu pâine, fie de butucul de viță de vie, fie de un pom fructifer sau de o fântână, ca, după un timp, să fie răsplătit din plin cu produsele lor).

Profunzimea mesajului ascuns în legendele locale legate de anumite bucate din Moldova pot surprinde pe oricine. De exemplu, o legendă transformată în ritual existent și azi de Crăciun în satele Nistrului de Jos prezintă copiii care merg pe la casele sătenilor și întreabă dacă „primesc lipia” (o turtă simplă, coaptă pe vatră), iar aceștia – în semn că nu țin pică sau de împăcare (între familiile certate peste an) – o primesc și le returnează o altă lipie. Astfel, se împacă un sat întreg cu mâinile copiilor, care poartă cea mai veche formă de pâine.

Legenda „plăcintei miresei” este la fel de incitantă. Un obicei local arată că în ziua nunții mireasa nu se ducea la mire fără această plăcintă. O altă interpretare

zice că „în timpul nunții, plăcinta este gătită de șase femei, care stau în jurul unei foi mari de plăcintă, pe care o „joacă” și o întind. Mai apoi, la fel cum colacul este jucat de vornice, abia scoasă din cuptor, plăcinta miresei este jucată de gospodine și dusă la masa mirilor”¹. În alte sate mama era datoare să-i dea miresei o plăcintă cu brânză de vacă și o găină fiartă². Astfel, tânăra nevastă lua cu ea în noua căsnicie cea mai bună plăcintă făcută în familia ei, aceasta fiind o tradiție veche. „Plăcinta miresei”³ este servită azi la toate sărbătorile mari din zonă, deși în timpurile vechi din ea gusta numai mireasa.

Modul de înfățișare a produselor locale uneori reprezintă adevărate spectacole în sine, dacă amintim de jocul colacilor la nunțile noastre, de regulă, pregătiți pentru nuni, socri, staroste etc., însoțite de chiote și cimilituri, negocieri și șiretlicuri pentru a mai scoate niște „bani din pungă”. Istoriile simple legate de anumite bucate sau băuturi de pe masă sunt apreciate de oaspeți, cum ar fi „lauda găinei” oferite „porăitoarelor” la nuntă. Sunt interesante diversele forme de prezentare și descriere prin viu grai a bucatelor locale, când gazdele impresionează oaspeții în discuții despre anumite preparate rare întâlnite doar aici.

Unii bucătari de la noi au reinventat, uneori în mod surprinzător, elemente ale patrimoniului gastronomic local, așa încât anumite bucate sau băuturi au devenit o „modă”. Spre exemplu, desertul de la nord „baba neagră”, care s-a răspândit rapid în zeci de interpretări la o bună parte din restaurantele din țară. Iar într-o pensiune din Țipova oaspeților li se servește ca băutură răcoritoare... borșul acru cu lămâie⁴.

Unii meșteri și meșterițe din Moldova au o manieră inedită de a se plia pe tradiția prezentării unor bucate și băuturi locale, confecționând diferite piese pentru acestea (prosoape speciale pentru coșul de Paște, fețe de masă pentru rostogolitul învârtitelor, linguri specifice pentru diferite feluri de mâncare etc.). De regulă, acestea sunt ancorate bine în obiceiurile gastronomice locale. Un obicei străvechi îndeamnă de a duce primul caș la cojocar. Această tradiție din sudul Moldovei, de fapt, ilustrează legături strânse între diferite îndeletniciri, precum cojocăritul și oieritul, și transmite modelul de interdependență și atitudine, de valorificare grijulie și asigurare a durabilității relațiilor între diferite meserii.

Varietatea ritualurilor și a obiceiurilor alimentare din mai multe comunități rurale din Moldova de Est se păstrează și azi, de exemplu: întâmpinarea oaspeților

¹ Respondent Zinaida Petricenco, s. Olănești, r-nul Ștefan Vodă.

² Respondent Tatiana Miron, s. Popeasca, r-nul Ștefan Vodă.

³ Marina Miron, Viorel Miron. *Satele Nistrului de Jos. Aspecte istorice și etnografice. Studii privind tradițiile și legende locale nistrene*. Chișinău: Ideea-Com, 2020, 90 p.

⁴ Respondent Ruslan Rabii, s. Țipova, r-nul Rezina.

cu dulceață și apă de la izvor (Palanca, Călărași), mersul cu colaci și o găină fiartă la nași de Lăsatul Secului și de Paști (bulgarii basarabeni) etc.

Despre modul de organizare a meselor la români avem mărturii încă din secolul al XVI-lea, precum *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*⁵, ori din secolul al XVIII-lea, în lucrarea lui Dimitrie Cantemir *Descriptio Moldaviae*⁶. Despre ospitalitatea moldovenilor din Țara de Jos D. Cantemir scria că „chipul cu care primesc oaspeți străini și drumeți e vrednic de cea mai mare laudă”. La fel și călătorii străini, ajunși pe teritoriul Munteniei sau al Moldovei, menționează în consemnările lor bucătăria românească și deseori laudă sau critică mâncarea sau circumstanțele ospetelor.

În istoria sa, bucătăria moldovenească a avut mai multe interferențe cu alte bucătării din regiune, de unde s-au împrumutat mai multe feluri de bucate, bineînțelese adaptate condițiilor, tradițiilor și resurselor alimentare locale⁷. Astfel, de la turci și tătari au ajuns în bucătăria noastră *sarmalele* și *saraliile*, de la greci – *trahana*, de la polonezi - *cnișurile* etc. Totodată, constatăm că se afirmă greșit și fără o cunoaștere profundă a istoriei locale precum că bucatele au fost aduse de popoarele asupritoare pe lăncile soldaților. Spre exemplu, soldații turci aveau garnizoane doar în cetățile Tighina, Cetatea Albă, Chilia și Izmail, unde se găseau raialele pe care le controlau, restul teritoriului era administrat de voievozii moldoveni până în 1812. De aceea este îndoielnică ideea că meniul familiilor de moldoveni a fost influențat de cel servit de soldații turci din cetățile cucerite. Nici populația tătară, adusă în Bugeac de turci pentru a dizolva populația locală, nu a lăsat foarte multe din bucatele lor în patrimoniul nostru gastronomic, în primul rând, pentru că aceștia aveau un alt statut: erau scutiți de biruri, aveau funcții de colectare de taxe și dări și mai făceau și incursiuni prădalnice în satele moldovenești. Este greu să ne imaginăm că moldovenii, în aceste condiții, au preluat de la ei valorile lor culturale. Trebuie să afirmăm însă cu tărie că schimburile interculturale nu au fost impuse prin puterea brutală a armelor, ci, mai degrabă, lent și prin amestecuri de populație pe cale naturală sau schimburi comerciale intense în această parte a lumii.

⁵ Basarab Neagoe. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Chișinău: Litera Internațional, 2001, 303 p.

⁶ Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. București, Ed. Librăriei SOCEC&Co Societate anonimă, 1909, pp. 229-230.

⁷ Viorel Miron, Marina Miron. Interferențe în bucătăria tradițională din sudul Republicii Moldova ca motivație turistică: cum le valorificăm? În: *Журнал гуманитарных исследований "Bilgilär"*. Комрат, 2020. №4 (5), c. 81-92.

Azi, relațiile interculturale actuale reprezintă o mare oportunitate în interferența bucatelor locale în localitățile vecine populate cu diverse etnii. Spre exemplu, *cavarmaua* în sudul Moldovei e preparată diferit la moldoveni, găgăuzi și bulgari, iar *plachia de pește* se pregătește diferit la Nistru sau la Prut, dar altfel decât *plachia* din restul țării. Plăcintele în Bugeac sunt făcute în mod diferit în satele chiar din același raion (*plăcinta creată* și *cherdeaua* la moldoveni/români, *banița* la bulgari și *giozleme* la găgăuzi). Multe gospodine preiau aceste plăcinte de la vecine și le prepară adăugând niște elemente proprii, astfel obținându-se o varietate nemaîntâlnită de bucate asortate după proveniența etnică, dar și pe principiul „tradițional - adaptat și înnoit”.

În meniul de sărbătoare se găsește cea mai variată listă de bucate locale. La diferite sărbători găsim dominante alimentare specifice pentru fiecare, de la cele religioase, de familie sau legate de celebrarea recoltei și a muncii agricultorului sau păstorilor. De exemplu, mesele de Crăciun și Paște au diverse bucate din carne și pește, sarmale, răcitură și copturi dulci, sărbătorile de peste an sunt completate de felurite plăcinte, iar cele dedicate anumitor roade sau ocupații sunt pline cu varietăți obținute din produsele locale recoltate sau crescute.

La multiplele evenimente culturale de prin satele Moldovei aceste bucate locale sunt expresive, scot în evidență elementele autentice locale legate de oamenii de aici, de rodul talentului și muncii acestora, de măiestria practicării unor meșteșuguri tradiționale sau de muzica și dansurile moștenite din bătrâni. De aceea un loc rezervat bucatelor locale se găsește întotdeauna la aceste „hore contemporane”, în care fiecare gospodină demonstrează totul ce a „prins de la bunica” și ce trebuie gustat, parcă vin toate din „poarta belșugului”.

O componentă importantă a patrimoniului cultural al unei națiuni îl reprezintă produsele agroalimentare rurale tradiționale, care completează *atracțiile turistice locale*, generând forme specifice de turism, cum ar fi *turismul gastronomic*, *turismul viticol* sau *turismul cultural*. Este, mai degrabă, o provocare pentru destinațiile turistice în a identifica și a promova propriul „platou de bucate locale”, în care să predomine bucătăria din zonă.

În Moldova aproape în fiecare casă vom descoperi o proprie adaptare și interpretare a elementelor culturale ale națiunii, în cazul nostru, fie că vorbim despre salutul și întâmpinarea oaspetelui, fie despre modul de servire a mesei sau despre bucatele cele mai potrivite pentru a omeni persoana care a intrat în casă. Această diversitate este descoperită în peste 20 de diferite feluri de plăcinte, în borșul moldovenesc preparat în 10 moduri deosebite, în sarmalele învelite în 15 feluri de frunze, în licorile din plante de câmp mai vechi decât ceaiul. Iar *cherdeaua* de Bugeac și *cuscul* le descoperim moștenite în unele localități, deopotrivă cu alte

mâncăruri considerate demult dispărute⁸. Varietatea bucatelor locale și repartizarea acestora pe anumite zone etnografice, în îmbinare cu modurile de valorificare gastronomică a resurselor de materii prime locale, reprezintă un tezaur ce permite înțelegerea profundă a ocupațiilor și specializărilor oamenilor de aici de-a lungul mai multor secole.

O valoare adăugată bucatelor locale le aduce recunoașterea și certificarea prin înregistrarea drept Specialitate Tradițională Garantată (SGP), Indicație Geografică Protejată (IGP) sau Denumire de Origine Protejată (DOP), care oferă turistului certitudinea unui produs ales, de calitate, legat strâns de tradiția locului. Deja sunt mai multe produse înregistrate în Moldova care pot fi puse pe masa turistului: pruna împlută cu nucă (STG), brânza de Popeasca și brânza de capră de Măgura (DOP), dulceață din petale de trandafir de Călărași, prune deosebite de Lalova, pistil de valea Răutului, mierea din Codrii Moldovei sau plante, fructe uscate pentru infuzii de Zăbriceni (IGP) – specialități care pun în valoare, dintr-o perspectivă apreciabilă, nu doar produsul, dar și localitatea în care acesta poate fi gustat⁹. Recent, în cadrul *Proiectului LocFood* cu finanțare UE, Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova a identificat și a înregistrat la AGEPI în calitate de Specialitate Tradițională Garantată 5 preparate caracteristice zonei Nistrului de Jos: *plăcinta miresei, ghițmanul, borșul cu burecheți, rasolul de șuvai și plachia de pește*¹⁰. Este primul model de platou local cu bucate autentice unei zone turistice argumentat și promovat pentru dezvoltarea ofertei turismului local în această manieră.

La început sporadic, iar acum tot mai frecvent descoperim, asociate aproape exclusiv cu anumite localități, combinații rare de bucate locale, numite generic „Platoul local”, care consemnează o identitate gastronomică distinsă a unor destinații turistice. Dacă identificăm diferențele între bucătăria locală și cea tradițională, atribuită în general unei națiuni, vom discerne câteva caracteristici esențiale: (i) bucătăria locală este mai variată datorită unei diversități mai mari de denumiri; (ii) bucatele locale scot în evidență mai pronunțat tiparele preferate ale rețetelor și modurilor de preparate într-o anumită zonă; (iii) în bucatele locale predomină anumite ingrediente caracteristice doar unor zone. Astfel, oriunde în

⁸ Preparate locale descoperite în cadrul cercetărilor efectuate în proiectul „Dezvoltare locală și cooperare transfrontalieră în domeniul produselor agricole și alimentelor tradiționale (LOC FOOD)” susținut financiar de Uniunea Europeană prin intermediul Programului Operațional Comun Bazinul Mării Negre 2014-2020, implementat de Asociația de Dezvoltare a Turismului în Moldova.

⁹ <http://harta-ig.agepi.gov.md/#Regions> [accesat la 21.02.2023].

¹⁰ <http://www.db.agepi.md/GeogrIndications/ResultsGI.aspx> [accesat la 15.03.2023].

Moldova, suntem îndreptățiți să descoperim și să experimentăm bucate originale, caracteristice doar anumitor destinații turistice locale.

Bineînțeles, orice bucătărie a unui popor se dezvoltă și se îmbogățește prin schimbul natural permanent de elemente, tehnici și rețete de bucate cu popoarele și comunitățile vecine. De aici, avem interferențe în bucătăria moldovenească și cea balcanică, slavă, turcă, franceză, iar mai recent – italiană, engleză, germană sau chiar japoneză.

Diversitatea de preparate locale descoperite ne face să credem că, pe lângă o *bucătărie pentru aristocrați* (aceasta ajunge, de cele mai multe ori, în cărțile de rețete), în Moldova de Est există o *bucătărie populară* (de regulă, ancorată în resursele locale, mai modestă ca expresivitate, însă foarte variată și cunoscută izolat doar în anumite zone). În evoluția categoriilor de bucate preparate are loc diversificarea lor datorită unei baze largi de materie primă și schimburi comerciale întinse în această parte a Europei. În Moldova de Est bucătăria locală s-a dezvoltat atât pe dimensiunea socială, cât și pe categorii „urban–rural” sau pe zone geografice (Codru, Nistru, Prut, Bugeac), la fel și pe diversificarea pe branșe de specializare (ex: crescători de animale, de legume, pescari). În același timp, odată cu schimbarea regimului administrativ dintre Nistru și Prut, se schimba și moda sau preferințele gastronomice, iar în perioada sovietică, în Moldova, observăm chiar o ingerință a unor rețete, a unor ingrediente și a unor denumiri improprii tradiției și bazei de materii prime locale.

În concluzie, trebuie să menționăm câteva argumente în favoarea identificării, promovării și valorificării turistice a bucătăriei locale care:

- (i) păstrează un gust autentic specific locului;
- (ii) are o diversitate mare de denumiri interesante;
- (iii) în spatele multor denumiri stă povestea bucatelor locale;
- (iv) ingredientele dominante sunt produse locale (arhaice, rustice, naturale);
- (v) au un mod de preparare puternic ancorat într-o tradiție sau într-o obișnuință locală;
- (vi) majoritatea bucatelor locale sunt de sezon;
- (vii) sunt rezultatul multor ritualuri locale, legate de ospitalitate;
- (viii) pot fi prezentate deosebit pe un „Platou local” reprezentativ etc.

Totodată, interpretate într-o manieră contemporană, acestea pot ușor:

- implica oaspetele în procesul de pregătire și servire;
- valorifica insistența gazdelor în servirea deosebită a oaspeților;
- promova tradițiile într-o manieră populară artistică;
- promova specialitățile culinare ca brand local de identitate pentru o destinație turistică etc.

Astfel, chiar dacă mulți cunosc și apreciază bucătăria moldovenească, la primul contact cu bucatele locale specifice vreunei destinații turistice, vor rămâne surprinși de specificul gastronomic autentic și de modul în care sunt omeniți de gazdele primitoare din localitățile noastre.

BIBLIOGRAFIE

1. Basarab Neagoe. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Chișinău: Litera Internațional, 2001, 303 p.
2. Dimitrie Cantemir. *Descrierea Moldovei*. București, Ed. Librăriei SOCEC&Co Societate anonimă, 1909, pp. 229-230.
3. Marina Miron, Viorel Miron. *Satele Nistrului de Jos. Aspecte istorice și etnografice. Studiu privind tradițiile și legendele locale nistrene*. Chișinău: Ideea-Com, 2020, 90 p.
4. Viorel Miron, Marina Miron. Interferențe în bucătăria tradițională din sudul Republicii Moldova ca motivație turistică: cum le valorificăm? În: *Журнал гуманитарных исследований “Bilgilär”*. Компат, 2020. №4 (5), c. 81-92.
5. <http://hartă-ig.agepi.gov.md/#Regions> [accesat la 21.02.2023].
6. <http://www.db.agepi.md/GeogrIndications/ResultsGI.aspx> [accesat la 15.03.2023].

Respondenți:

1. Zinaida Petricenco, s. Olănești, r-nul Ștefan Vodă.
2. Tatiana Miron, s. Popeasca, r-nul Ștefan Vodă.
3. Ruslan Rabii, s. Țipova, r-nul Rezina.

**IMPACTUL BOLILOR CONTAGIOASE ASUPRA IMAGINARULUI
COLECTIV: CAZUL LEPREI ÎN CONTEXT ISTORIC,
EPIDEMIOLOGIC ȘI ETNOCULTURAL***

**THE IMPACT OF CONTAGIOUS DISEASES ON THE
COLLECTIVE IMAGINATION: THE CASE OF LEPROSY IN
HISTORICAL, EPIDEMIOLOGICAL AND ETHNO-CULTURAL
CONTEXT**

Valentin Arapu, dr. în istorie,
Institutul Patrimoniului Cultural,
ORCID: 0000-0002-1103-9758

Gabriel Arapu,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”,
Chișinău
arapu.gabriel@gmail.com

CZU: 616.211-002.73

Abstract

Contagious diseases - plague, smallpox, cholera, leprosy - have harvested millions of lives throughout history in different parts of the world. Most of the time, people were vulnerable to contagious diseases, the impact of which, in epidemic and pandemic forms, was devastating for the whole society. The disease of leprosy had its own specificity, offering those affected by this disease, a much longer life perspective compared to the plague or cholera that ended human life in just a few days. At the same time, lepers became the unpleasant to the society, fueling multiple prejudices and phobias, which appeared on the background of not knowing the medical subtleties of the disease. People's fear of lepers created favorable conditions for the emergence of phantasmagoric perceptions and conspiracy theories about people with „lion faces” and „elephant feet”.

Key words: leprosy, contagious diseases, „lion-faced” and „elephant-footed” people, theological therapy.

Argument. Impactul bolilor contagioase asupra oamenilor în trecut și prezent este pe cât de devastator pe atât și de generator al unor percepții contradictorii privind viața pe Terra. Pe măsura avansării omenirii au evaluat și cunoștințele medicale despre cauzele și esența bolilor, despre tratamentul lor eficient. În pofida progreselor înregistrate în medicina științifică, unii dintre oameni continuă să creadă în diferite teorii conspiraționiste, promovând multiple stereotipuri și prejudecăți, inspirate din practicile oculte și cele ale medicinei

* Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului: „Evoluția tradițiilor și procesele etnice în Republica Moldova: suport teoretic și aplicativ în promovarea valorilor etnoculturale și coeziunii sociale” / 20.80009.1606.02.

magice¹. O altă categorie de oameni, în cazul îmbolnăvirii, apelează la terapia teologică, invocând rugăciuni adresate sfinților protectori și tămăduitori de boli. În terapia teologică Sfântul Haralambie este apărător de ciumă și holeră, Sfânta Varvara este înzestrată cu puteri vindecătoare de ciumă și variolă. Boala leprei este lecuită prin puterea tămăduitoare a mai multor sfinți: Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Simeon Stâlpnicul, Sfântul Martin, Sfântul Nichifor Leprosul, Sfântul Lazăr².

În imaginarul colectiv au persistat multiple stereotipuri și prejudecăți față de oamenii atinși de lepră, boală care, în percepția oamenilor din trecut, nicidecum nu putea fi de origine locală, fiind adusă din afară de către alogeni stabiliți în țară (evrei, armeni etc) sau de către invadatori: sarazini, mauri, turci, moscali etc. Necunoașterea cauzelor adevărate ale leprei crea în imaginarul colectiv reprezentări monstruoase despre acești bolnavi care după ani de suferință căpătau o înfățișare hidoasă, mutilată, asemuită cu „fața de leu”³.

În articolul de față este analizat impactul bolilor contagioase asupra imaginarului colectiv prin exemplificarea leprei în context istoric și etnocultural. Imaginarul oamenilor din trecut era marcat de un șir de prejudecăți și stereotipuri față de bolnavii atinși de boli infecțioase, în special față de leproșii în jurul cărora persistau multiple percepții conspiraționiste privind originile misterioase ale acestei maladii. În pofida eradicării în mare parte a leprei, oamenii continuă să-i invoce numele la modul figurat atunci când se raportează la anumite aspecte negative ale vieții lor private sau la activitățile lor publice.

Percepții conspiraționiste. În Europa medievală vina pentru apariția epidemiilor era atribuită evreilor, maurilor, străinilor, călătorilor, grupelor marginale ale societății și tuturor acelor care nu erau integrați în societate. Ura și agresivitatea colectivă era direcționată în direcția acestor grupuri de oameni printre care erau și leproșii, izgoniți din societate. În perioada anilor 1348-1350 leproșii au fost învinuiți de răspândirea ciumei, chipul lor îngrozitor demonstrând faptul că ei au suferit pedeapsa divină.

¹ Valentin Arapu. *Leprea în contextul folclorului medical și a medicinei magice (aspecte etnoculturale)*. În: „Simpozionul Internațional de Etnologie: Tradiții și procese etnice”, Ediția a III-a, organizat de IPC. Chișinău, 31 martie 2022. Programul și rezumatele simpozionului”. Chișinău: S. n. (Notograf Prim), 2022, p. 15.

² Valentin Arapu, Gabriel Arapu. *Sfântul Lazăr în contextul sfinților protectori, tămăduitori și vindecători de lepră (aspecte teologice și etnoculturale)*. În: „Buletinul informativ al Simpozionului Național „Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei”, Vol. VIII. Piatra Neamț: Editura Cetatea Doamnei, 2022, p. 5-14.

³ Idem. *Leproșii sau oamenii cu „față de leu” în context istoric și etnocultural (aspecte generale)*. În: „Acta Terrae Fogarasiensis”, Vol. XI, Făgăraș: Editura Negru Vodă (Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”), 2022, p. 58-68.

În percepția colectivă persista convingerea că leproșii nu sunt sinceri, fiind destrăbălați și „melancolici”. Se credea că leproșii sunt legați cu vrăjitoria, putând să scape de boala lor prin satisfacerea plăcerilor trupești cu o persoană sănătoasă sau prin omorârea cuiva. În Franța, în anul 1321, au fost executați mulți leproși, imputându-le că se fac vinovați de otrăvirea fântânilor și izvoarelor⁴.

Leprea a devenit mai răspândită în secolul al XI-lea, atingând cotele sale maxime în secolul al XIII-lea, cu precădere înainte de „Ciuma neagră”. Proliferarea bolii devenise catastrofală, iar pentru a o stăpâni, Biserica catolică înființa aziluri pentru leproși – *lazaretti*, denumirea fiind inspirată de la Ordinul Sfântului Lazăr⁵. Către anul morții regelui Louis al VIII-lea în Franța funcționau circa 2.000 de leprozerii cărora, în ajunul morții sale, suveranul francez le-a donat 10.000 de livre⁶. În Anglia, în perioada anilor 1000-1472, au fost deschise 112 de leprozerii⁷.

Multe dintre fobiile europenilor față de leproși au apărut în condițiile unei răspândiri maxime a leprei pe fundalul căreia s-a dezlănțuit pandemia de ciumă – „Moartea neagră”⁸. În condițiile pandemice de ciumă și de persistare a multiple cazuri de lepră, autoritățile timpului au alimentat numeroase zvonuri macabre despre o colaborare conspiraționistă dintre evrei și leproși în răspândirea molimelor. Unul dintre zvonurile secolului al XV-lea spunea că regele maurilor din Granada, fiind strâmtorat de creștini, a pus la cale o răzbunare, încheind o înțelegere în acest sens cu evreii, pentru ai nimici pe creștini. Dar, evreii fiind din cale afară de suspicioși, sau înțeles la rândul lor (și cu ajutorul diavolului) cu leproșii, pentru ai extermina pe creștini. Căpeteniile leproșilor au convocat patru consilii consecutive în cadrul cărora diavolul, prin intermediul evreilor, le-a insuflat ideea conform căreia leproșii sunt considerați drept cele mai mizerabile și detestabile ființe, respectiv, ar fi bine ca toți creștinii să moară sau să devină leproși. Intenția diabolică a fost pe placul tuturor celor prezenți, informația fiind răspândită mai departe în lume. Mulți dintre leproși au fost corupți de evrei, fiindu-le promise domnii pământene în regate, comitate și alte bunuri materiale. În mare parte leproșii chiar au ajuns să creadă în aceste uneltiri diabolice⁹.

⁴ M.B. Супотницкий, Н.С. Супотницкая. *Очерки истории чумы*. Книга I. *Чума добактериологического периода*. Москва: Вузовская книга, 2006, с. 29, 98.

⁵ Valentin Arapu, Gabriel Arapu. „Morții vii” – *cavalerii leproși ai Ordinului Sfântul Lazăr*. În: *Perspectivile și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației = Prospects and problems of research and education integration into the European area*, Volumul IX, Partea 2. Cahul: USC, 2022, p. 155-160.

⁶ M.B. Супотницкий, Н.С. Супотницкая. *Op. cit.*, p. 85.

⁷ *Ibidem*, p. 115.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Într-o epistolă, vizată de notarul regal și stampilată cu sigiliul de stat, este descrisă o altă conspirație conform căreia regele Granadei și sultanul turc le-au adus la cunoștință evreilor parizieni precum că le-au expediat diferite licori pentru otrăvirea râurilor și izvoarelor. Evreii sunt sfătuiți să încredințeze această acțiune leproșilor. În schimb, evreii urmează să fie răsplătiți cu mult aur și argint, fiind rugați să cheltuie din plin banii oferii pentru ai otrăvi cât mai repede pe creștini și pe regele Franței¹⁰.

Papa Ioan al XXII-lea ar fi primit în anul 1321 o notă informativă, anexată la epistola „De ieprosis” scrisă de către contele Filip de Anjou. Contele aducea la cunoștința pontifului roman că în comitatul său au fost organizate descinderi în familiile de evrei, fiind depistat un pergament scris pe ambele părți, un sigiliu de aur cu greutatea de 19 florini¹¹. Pe sigiliu era reprezentată o troiță în fața căreia stătea într-o poză indecentă un evreu. Textul de pe pergament a fost tradus de către șase evrei care au fost forțați și torturați în acest scop. Din traducerea textului scrisorii reieșea că epistola era adresată regelui sarazinilor, stăpân al Orientului și Palestinei. Careva persoane terțe se pronunțau pentru încheierea unei alianțe între evrei și sarazini, sperând că se vor contopi cu timpul în aceeași religie și-și vor restitui, cu îngăduința regelui, pământurile strămoșești, inclusiv Ierusalimul. Autorii scrisorii sperau că vor subjuga lumea creștină, iar stăpânul Orientului va ajunge rege al Parisului. Până atunci, autorii epistoliei declarau că acționează cu sprijinul regelui Granadei, otrăvind-le creștinilor băuturile, apele, fântânile, râurile și izvoarele. În acest scop au fost corupți cei mai săraci dintre creștini și anume leproșii, dar ultimii în scurt timp s-au răzvrătit împotriva noastră, învinuindu-ne pe noi de aceste acțiuni. Totuși, autorii anonimi declarau că sunt mulțumiți de cele întreprinse deoarece creștinii și-au otrăvit frații, semănând răzmerițe și vrajbă între ei¹².

Importul leprei. În spațiul românesc persista o percepție generală asupra originii bolilor contagioase. Oamenii credeau că ciuma, holera, variola, lepra nu pot apărea în țară, dar sunt aduse din afară de către străini: pe timp de pace prin intermediul negustorilor și călătorilor veniți în principate, iar pe timp de război de armatele străine care invadau Țările Române.

¹⁰ *Ibidem*, p. 116.

¹¹ Un florin de aur bătut în Florența în prima jumătate a secolului al XIV-lea cântărea 3,51 g (greutatea florinului a variat pe parcursul secolelor de la 3,54 g la 3,33 g). Respectiv, acest sigiliu invocat de către contele Filip de Anjou ar fi avut o greutate de circa 66,69 g de aur (Mario Bernocchi. *Le monete della Repubblica fiorentina*. Vol. III. *Documentazione*. Editore: L. S. Olschki, 1976, p. 66).

¹² М.В. Супотницкий, Н.С. Супотницкая. *Op. cit.*, p. 116-117.

Multiple boli molipsitoare figurau în textele descântecelor, astfel de maladii se manifestau prin diferite „bube” care erau clasificate după următoarele criterii: a) originea lor malefică – bube: cu „străgoni”, „muronii”, „pocitori”, „râmnitori”, „strigoane”, „muroane”, „pocitoare”, „râmnitoare”; b) culoarea erupțiilor cutanate – bube: „albă”, „neagră”, „galbină”, „viorintă”, „vânăță”, „verde”, „neagră”, „roșie”, „pestriță”; c) apartenența etnică – bube: „rumânească”, „nemțească”, „țigănească”, „ungurească”, „sârbească”, „lătinească”, „tălinească”, „frânzuzească”, „prusească”, „rusească”, „jidovească”/„ovreească”, „turcească”; d) origine animală – bube: „oiască”, „căprească”, „văcească”, „porcească”, „mâțească”, „cânească”, „lupească”, „șerpească”, „pășărească”¹³. Un alt exemplu este consemnat în folclorul românesc, astfel, în părțile Brăilei ciuma în varianta populară era cunoscută „ca Boală a Turcilor”¹⁴, percepția respectivă fiind fortificată în mentalul colectiv al locuitorilor Țărilor Române deoarece după plecarea otomanilor nu erau semnalate epidemii de ciumă¹⁵.

La fel, ca și în cazul cumei în popor se credea că lepra a fost adusă din afară, fiind indicate, ca regulă, trei țări de unde a fost importată boala: Rusia, Ungaria și Turcia. Cu referire la importul leprei din Rusia există mai multe argumente istorice și epidemiologice care ar fundamenta această percepție. În Rusia Kieveană, după opinia lui G.H. Minh, lepra a fost adusă din Bizanț în urma expedițiilor militare în Constantinopol, întreprinse de cnezii Oleg (807) și Igor (941)¹⁶. După constatarea lui V. Rihter, în Moscova lepra era prezentă pe parcursul secolului al XV-lea, fiind semnalată, de exemplu, la sfârșitul anului 1462. V. Rihter afirmă că lepra a fost importată nu din Orient, dar din Occident, reprezentând și o formă mai ușoară a bolii în condițiile atenuării acestei maladii în mai multe state¹⁷.

¹³ Enea Hodoș. *Descântece*. Sibiu: Editura „Asociațiunii”; Tipografia Arhidiecezană, 1912, p. 49-54.

¹⁴ Ion Ghinoiu. *Mitologie română: dicționar*. Ediția a 2-a. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013, p. 81; Eugenia Mincu. *The Romanian medical language in the context of the universal values*. În: „The Proceedings of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue”. Volume no. 2, 2014. Tîrgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2014, p. 269; Valentin Arapu. *Ciuma – „boala turcilor”: o percepție tradițională românească (aspecte istorice, teologice, etnologice și epidemiologice)*. În: „Revista de Etnologie și Culturologie”, Vol. XXX, Chișinău, 2021, p. 5-10.

¹⁵ Valentin Arapu. *Dimensiunea istorico-etnologică a ciocilor în Țara Moldovei (sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea)*. În: „Revista de Etnologie și Culturologie”, Vol. XXV, Chișinău, 2019, p. 80.

¹⁶ К.Г. Васильев, А.Е. Сегал. *История эпидемий в России (Материалы и очерки)*. Москва: Государственное издательство медицинской литературы, 1960, с. 200.

¹⁷ В. Рихтер. *История медицины в России*. Часть 1. Москва, 1814, с. 239; К.Г. Васильев, А.Е. Сегал. *Op. cit.*, с. 200.

În secolul al XVII-lea lepra era răspândită în Ural și regiunile limitrofe. Din jurnalul de călătorie a lui P.S. Pallas¹⁸ rezultă că lepra era puțin cunoscută, fiind numită în popor „neputința neagră” deoarece la etapa incipientă se înălbăstrea fața celui infectat. Boala ar fi fost importată din Astrahan, iar în Astrahan a fost adusă din Crimeea în urma campaniilor militare întreprinse în această peninsulă. În consecință, lepra mai era numită și „boala din Crimeea” - „krâmka”¹⁹.

Exploratorul P.S. Pallas menționa că lepra este răspândită mai mult în Ural, Astrahan și pe malurile râului Terek. După acest autor, boala avea o durată de 7 ani, finalizând cu decesul celui infectat²⁰. Tratamentul leprei era efectuat cu ajutorul „ierbii acre” și a mercurului. Astfel, în Orenburg unui cazac bolnav de lepră ia fost administrată o doză de mercur, provocându-i salivă. A urmat o scurtă îmbunătățire a stării de sănătate, dar, în scurt timp după tratamentul administrat, pacientul a revenit la fostul regim alimentar și la modul destrăbălat de viață. În consecință, boala a revenit în forță. Administrarea mercurului ca remediu împotriva leprei era asociată cu convingerea că lepra se manifestă în tandem cu sifilisul, respectiv, leproșii ar fi obsedați de pofte sexuale nesăbuite²¹.

Într-un raport alcătuit în anii ‘30 ai secolului al XIX-lea se specifica că lepra, fiind răspândită printre cazacii de pe Don, bânтуie din cauza condițiilor sanitare precare în care trăiesc oamenii de rând, boala fiind mai mult răspândită în „locurile umede și mlăștinoase”²².

În anul 1889, după datele lui O.V. Petersen, în gubernia Basarabia erau atestați 16 bolnavi de lepră. Pentru comparație, în regiunea Kuban erau 122 de leproși, în gubernia Astrahan – 108 de leproși; în regiunea cazacilor de pe Don – 102 de leproși; în Liflanda – 520 de leproși. Per ansamblu, în anul 1889 în Imperiul Rus erau înregistrați 1.669 de leproși²³. Totodată, după estimările lui M.P. Manassein numărul real al leproșilor ajungea la 9.600 de cazuri²⁴.

¹⁸ Peter Simon Pallas (1741-1811) – cercetător, enciclopedist, geograf și explorator de origine germană, fiind născut la Berlin, și-a desfășurat activitatea sub oblăduirea coroanei ruse (1767-1811). A organizat expediții de cercetare în Siberia și în regiunile sudice ale Imperiului Rus (В.Н. Маракуев. *Петр Симон Паллас, его жизнь, ученые труды и путешествия*. Москва: Типография А.А. Торлецкого и К°, 1877, IX+214 с.).

¹⁹ П.С. Паллас. *Путешествие по разным провинциям Российской империи*. Часть 1. СПб, 1809, с. 448; К.Г. Васильев, А.Е. Сегал. *Op. cit.*, p. 200-201, 335.

²⁰ П.С. Паллас. *Op. cit.*, p. 201.

²¹ К.Г. Васильев, А.Е. Сегал. *Op. cit.*, p. 201.

²² *Ibidem*, с. 335.

²³ *Ibidem*, с. 342-343.

²⁴ *Ibidem*, с. 343.

Lepre figurale. Impactul leprei în societate nu a fost doar de ordin sanitar și epidemiologic, fiind afectate și cutumele moralității, educației și a conduitei oamenilor. Lepra devine un instrument al condeiului istoriografic și literar de biciuire a viciilor oamenilor, a calităților lor meschine și a fenomenelor nocive din societate. De exemplu, Ion Neculce în „*Letopisețul Țării Moldovei*” descrie domnia lui Constantin Vodă care în anul 1693 supuse țara unei fiscalități excesive. Cronicarul relevă că, fiind influențat de Brâncoveanu, Constantin Duca „aflară-să și aice sftnici fără lege și tirănească zavistie, rană fără leac, și se cheamă lepra sau fistula în pîntece: văcăret, de vac-un zlot și de cal un leu să dè tot omul, de să trage acel obicei spurcat pînă astăzi în pămîntul nostru. Că orice domnu vine îi drag acel obicei și nu-l mai lasă”²⁵. Ion Neculce compară povara dărilor tradiționale la care s-a mai adăugat „și văcăritul asupra vitelor”²⁶ cu extinderea leprei la fel cum aceste noi dări sunt impuse de domnii care au urmat în scaunul țării. Pompei Gh. Samarian accentuează că Ion Neculce a folosit această comparație prin care lepra, fiind o boală fără leac era asemuită poftelor de îmbogățire a unor domni care introduceau noi dări, fiind și aceasta un fel de boală fără leac²⁷.

În limbajul literar și publicistic invocarea leprei este practică atunci când urmează de nuanțat calități sau fenomene ingrate, detestabile sau chiar macabre din societate. Față de persoanele nedorite într-o comunitate din cauza reputației lor compromise se aplică următorul *afurism*: „Dar nu te-a chemat nimeni înapoi, nu ducem lipsă de lepre”²⁸.

În secolul al XIX-lea, în nord-vestul Transilvaniei erau frecvente practicile de concubinaj, adică cei „doi tineri se luau de soț și soție în fața familiei și a întregului sat, făcând inclusiv nuntă după toate rigorile tradiționale, fără să mai treacă pe la preot sau, cum a fost cazul mai târziu, pe la primărie”. Respectiv, în fața comunității locale ei erau căsătoriți. Abia când apăreau copiii pe care urmau să-i boteze, soții oficializau actul căsătoriei prin cununia religioasă.

²⁵ Ion Neculce. *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar, indice, și o introducere de Iorgu Iordan. București: Editură de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 194.

²⁶ Manolachi Drăghici. *Istoria Moldovei. Pe timp de 500 de ani până în zilele noastre. Volumele 1 și 2, Iași, 1857*. Transpunere în litera și graiul zilei de azi și comentarii de Constantin Mihăiescu-Gruu. București: Editura & Tipografie PACO, 2013, p. 225.

²⁷ Pompei Gh. Samarian. *Medicina și Farmacia în Trecutul Românesc (1382-1775)*. Vol. I. Călărași-Ialomița: Tipografia „Moderna”, 1935, p. 289.

²⁸ Florentin Smarandache. *În doi timpi și trei mișcări. Afurisme*. București: Editura Perpessicus, 2002, p. 57.

Referentul eparhial Ioan Genț compara practicile de concubinaj cu lepra care se oploșise în „mijlocul poporului nostru”, urmând a fi stârpită prin concursul nemijlocit al preoților ortodocși²⁹.

În anul 1869 episcopul Dunării de Jos Melchisedec Ștefănescu critica starea de lucruri a unor feciori de preoți care-și îngreuiază inimile lor mai mult cu „înbuibarea și cu beția”, rămânând „neînvățați, și mai proști de cât țărani”. Acești feciori de preoți nu sunt siliți de părinții lor să citească cărți din care cauză nu deprind „a înțelege Scriptura”, nu duc o viață de cinste ca niște fii de preoți, rămânând pustii „de toată rânduiala creștinească, și de învățătură care acea neînvățătură și prostime mai multu în Moldova noastră ca o lepră sau lățitu”³⁰.

În unele lucrări cu caracter economic autorii folosesc în sens metaforic noțiunea de lepră pentru a accentua unele fenomene negative în cadrul practicilor economice. De exemplu, Radu Mihai Crișan, raportându-se la „capcana îndatorării externe” în cazul țării subjugate economic prin creditele luate din afară, face referință la A.D. Xenopol care nuanța rolul nefast al împrumuturilor publice și private, contractate de la străini, în condițiile cărora „chiar creditul funciar, care a mai scăpat pe proprietari din ghearele cametei, ce este altceva decât un mare împrumut contractat la străini pentru a scăpa de lepra împrumuturilor mici ?”³¹.

În conformitate cu o nuanțare de ordin filologic a lui Jacques Byck, substantivul feminin *lepră* a devenit cu timpul poreclă „pentru bărbații răi și urâți”. În aceeași categorie de porecle se încadrează și substantivele feminine *ciumă*, *holeră*, *gălmă*, *stârpitură*, *lepădătură*, *căzătură*³². În baza a numeroase surse istorice și folclorice completăm, la această părere expusă de J. Byck, că în cazul leprei, ciumei și holerei poreclele erau atribuite în aceeași măsură și femeilor pentru anumite defecte imagologice și comportamentale. Aceste boli contagioase loveau în egală măsură atât bărbații cât și femeile, respectiv și poreclele asociate cu ele erau date cam tot în proporția respectivă.

²⁹ Mircea Brie. *Căsătorie, mentalități colective și reglementări cutumiare în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*. În „Interferențe intercultural. Studia în onorem Aurel Chiriac Sexagenarii supliment Crisia”, Nr. 1, Crisia, XLI, Oradea, 2012, p. 185-186.

³⁰ Melchisedec, Episcopul Dunării-de-Jos. *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire. După documentele Episcopiei și alte monumente ale terei*. București: Tipografia C.A. Rosetti, 1869, p. 412.

³¹ Radu Mihai Crișan. *Spre Eminescu. Răspuns românesc la amenințările prezentului și la provocările viitorului*. Ediția a IV-a. București: Editura TIBO, 2008, p. 315.

³² Apud. Raluca Miruna Soisun, *Resurse de expresivitate literară ale genului gramatical: masculin vs feminin*. În: „Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, Rezumatele comunicărilor, USM, 10-11 noiembrie 2020”. Chișinău: CEP USM, 2020, p. 44.

În folclorul românesc este atestată *Ciuma* personificată care avea și o numire masculină sub forma de *Cium* sau *Ciuman*³³. Referitor la lepră, remarcăm doar că în trecutul românesc bărbatul atins de lepră era numit „gubav”, respectiv femeia infectată de această maladie era numită „gubavă”³⁴. Boala contagioasă, la fel ca și porecla ulterioară inspirată din ea, nu făcea distincția între sexe, lovindu-i în măsură egală atât pe bărbați cât și pe femei.

O altă trăsătură negativă a firii umane, comparată cu lepra, este lenea sau lenevia. Lenea, lenevia sau trândăvia erau blamate în toate culturile lumii, subiectul dat persistând pe larg în tradiția populară, în folclor și în scrierile literare³⁵. Omul atins de „lepra leneviei” sau de „lepra lenei”³⁶ reprezintă un personaj literar întâlnit destul de des în operele literare.

Asocierea leprei cu lenevia nu este întâmplătoare, având și explicații istorice, etnologice și medicale. În cultura populară românească fiecare boală în parte era asociată cu un demon. De exemplu, ciuma și holera în imaginarul popular aveau chipurile unor femei (babe) hidoase care cu sabia, secera sau coasa, seceră la propriu viețile oamenilor. Față de lepră nu existau astfel de percepții deoarece bolnavii de lepră trăiau cu mult mai mult decât cei infectați de ciumă sau holeră. Leproșii făceau parte din lumea cotidiană, dar erau izolați în locuri retrase sau periferice ale centrelor urbane. Leprosul este un suferind, sortit la chinuri trupești pe durata întregii sale vieți. Fiind exclus din societate, bolnavul de lepră purta pe față pecetea bolii sale fără a avea vreo speranță atât de tămăduire, cât și de moarte grabnică. În acest sens este relevantă percepția leprei în societatea iacuților care o numeau „moartea leneșă”³⁷. Leprosul, doar prin înfățișarea sa, marcată de deformarea și mutilarea feței și a membrelor, le insufla oamenilor groază, alimentându-le multiple fobii în acest sens.

³³ Tudor Pamfile. *Mitologie românească. I. Dușmani și prieteni ai omului (Din viața poporului român. Culegeri și studii, XXIX)*. București: Librăriile Socec & Comp.; Leipzig: Otto Harrassowitz, 1916, p. 323.

³⁴ Ioan M. Bujoreanu. *Colecțiune de legiurile Românei. Vechi și cele noi, Pravila lui Mateiu Basarab V. V. Domnul Țării (Complectă cu canonele ect.), Tipărită în Târgoviște în 1632*. Vol. III. București: Tipografia Academiei Române, 1885, p. 224.

³⁵ Ion Creangă. *Povestea unui om leneș*. În: Ion Creangă, *Amintiri din copilărie. Povești. Povestiri*. București: Humanitas, 2014, p. 287-289.

³⁶ Grigore (Ciobanu) Catî. *Emil Botta – poetica elementelor. Râsul tăcut – între a trăi și a visa*. În: „Studii de știință și cultură”, Vol. XV, Nr. 3 (septembrie), 2019, p. 68, 73-74.

³⁷ Д.Ф. Решетилло. *Изложение истории, географического распространения, статистики, этиологии, бактериологии, распознавания, лечения, законодательства и общественной профилактики проказы (Продаётся в пользу прокажённых)*. Санкт-Петербург: Издание К.Л. Риккера, 1904, с. V.

Din cauza membrilor atinse de boală, leproșilor le era atribuită imaginea unor indivizi care au „picioare de elefant” – *Lepra elephantia* sau *Elephantiasis*. Acest tip de lepră este cauzat de deformarea ligamentelor și inflamarea excesivă a membrilor inferioare³⁸. Bolnavii de lepră mergeau cu dificultate, mișcările lor fiind destul de lente, dar acest fapt nu însemna deloc că erau leneși sau trântori. Leproșii prestau anumite munci agricole sau meșteșugărești în comunitățile lor, primind cu timpul și dreptul de ași edifica biserici și de a întreține propriile cimitire în apropiere de locașurile de cult. Pretinsa lenevie a leproșilor apărea pe fundalul izolării și marginalizării lor, a necunoașterii de către majoritatea oamenilor a manifestărilor adevărate ale bolii. Mișcările lor încetinite erau cauzate de durerile și suferințele fizice, de chinurile provocate de această maladie sâcâitoare de lungă durată. În fond, leproșii erau oameni profund nefericiți, înstrăinați pe viață de cei apropiați și dragi, izolați de lume în leprozerii sau în azilurile Sfântului Lazăr, în lazarete, și discriminați pe criteriu de boală în legislație și de societate în ansamblu. Principala instituție care a fost tolerantă față de leproși a fost Biserica, Isus, arătându-se îngăduitor față de „buboși”. Bisericele ortodoxă și catolică le acordau sprijin și asistență socială bolnavilor atinși de lepră, transmițându-le enoriașilor că nimeni în lumea aceasta nu este ferit totalmente de această boală, inclusiv și unii ierarhi eclesiastici au suferit de „boala sfântă”, cum mai este numită lepra în Biserica lui Hristos³⁹.

În epoca medievală leproșii, fiind însemnați de boală pe corpul lor, erau considerați „purători ai patimilor datorită nerespectării grației divine”. În cazul leproșilor, boala lor era explicată din punct de vedere religios. Totodată, de rând cu alte grupuri sociale, leproșii erau stigmatizați. Stigmatul reprezenta semne „efectuate pe corp ca indiciu al unei moralități îndoielnice”. Aceste tăieturi și arderi practicate pe corp „serveau ca semne distinctive pentru sclavi, criminali, hoți, trădători și prostituate”. Stigmatul „avertizau asupra caracterului respectivei persoane”, practica dată având origini în Grecia antică unde sclavii fugari și criminalii erau însemnați cu fierul roșu⁴⁰. Totuși, leproșii fiind stigmatizați pe criteriu de boală, se deosebeau în mod evident de categoriile care reprezentau mediile marginale și criminale ale societății. Cu regret, dar o astfel de atitudine discriminatorie față de leproși a persistat în multe societăți, inclusiv până în epoca contemporană.

³⁸ *Ibidem*, p. 342.

³⁹ Simon Monahul. *Sfântul Nichifor Leprosul, Făcătorul de minuni (1890-1964)*. Ediție îngrijită de Cătălin Grigore. București: Editura Iona, 2020, p. 10.

⁴⁰ Laura Surdu. *Mecanismele de construcție și deconstrucție a stigmatizării, în cazul romilor din România*. În: „Calitatea vieții”, București, 2010, Nr. 1-2, p. 53.

Concluzii

Fiecare boală în parte exercită un anumit impact asupra omului, impactul respectiv depinzând de vârsta pacientului, de universul său de cunoaștere și de cultura sa generală. Cu cât erau mai precare cunoștințele medicale ale oamenilor cu atât era mai bogat imaginarul colectiv despre bolile asociate cu demoni, forțe oculte sau personaje malefice. Bolile contagioase – ciuma, holera, lepra, variola – erau cele mai devastatoare, respectiv și reprezentările oamenilor despre ele abundă în imagini și detalii fantasmagorice. În spațiul românesc oamenii erau convinși că aceste maladii infecțioase nu pot avea origine locală, dar sunt aduse de străini, în special de soldații ruși și turci. Ca regulă, aceste boli sunt personificate în credințele populare, au rude sau chiar sunt înrudite între ele, fiind puse mai mereu pe devorarea oamenilor. Spre deosebire de Ciumă și Holeră, Lepra nu avea nevoie de reprezentări imaginare deoarece leproșii puteau fi întâlniți în zonele marginale ale marilor orașe sau în locuri izolate din spațiile rurale. Prin chipul său hidos leprosul insufla frică oamenilor din jur, alimentându-le stereotipurile și prejudecățile despre acești suferinzi nefericiți care erau tolerați doar de Biserică.

ARTA MOȘITULUI: PRACTICĂ TRADIȚIONALĂ ȘI ELEMENT DE IDENTITATE CULTURALĂ

MIDWIFERY ART: TRADITIONAL PRACTICE AND ELEMENT OF CULTURAL IDENTITY

Natalia Grădinaru,

dr. în istorie.,

Institutul Patrimoniului Cultural, Republica Moldova

ORCID: 0000-0002-8144-5997

CZU: 392.2:614.253.58(091)

Abstract

In the Republic of Moldova, research on the custom of midwifery has been undertaken sporadically, and exegesis focused on the analysis of this practice are few in relation to the cultural and social importance of the custom. Thus, we consider the development of a study, dedicated to the knowledge and practices of traditional midwifery in the Republic of Moldova, useful and necessary, because our people have had an ancient tradition of midwifery; the midwife being one of the most respected persons in traditional communities.

The complexity of the knowledge, related to the practices of birth, care of the newborn and of the puerpera, together with the ethical and moral aspects that the midwife's activity involves in the community, are preserved as ethno-cultural values to this day and represent true elements of heritage, which deserve to be promoted, capitalized and introduced, as much as possible, in current medical practice.

Key words: *midwifery practice, tradition, custom, belief, midwife.*

Moșitul reprezenta un meșteșug/o meserie tradițională, care consta în asistarea nașterii și acordarea primelor îngrijiri nou-născutului. Obiectivul prioritar al studiului constă în cercetarea, conservarea și valorificarea concepțiilor și cunoștințelor tradiționale despre moșit, moașă, practicile moșitului și onorarea moașei cu manifestare preponderentă în Republica Moldova.

Necesitatea reconsiderării moșitului tradițional și a practicilor adiacente acestuia este impusă de pierderea tot mai pronunțată a cunoștințelor și credințelor referitoare la acest element de patrimoniu, extrem de important pentru conceperea complexă a culturii noastre tradiționale, ce ne definește ca popor.

În Republica Moldova istoria și evoluția moșitului tradițional, precum și a moașelor, în special pentru a doua parte a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, sunt mai puțin documentate, în comparație cu România sau spațiul occidental. Istoricii medicinei relatează unanim că începând cu secolul al XIX-lea s-au produs o serie de schimbări în ceea ce privește atitudinea față de naștere și metodele aplicate

pentru siguranța nașterii¹. Aceste schimbări se datorează, în special, evoluției științei medicale și instituționalizării profesiei de moașă. Sistemul de credințe, legate de naștere, nu s-a dezechilibrat, însă, odată cu mutarea unui anumit procent de nașteri în clinici, ci a avut loc un proces de triere și de modificare, în urma căruia cele mai multe ritualuri și credințe au continuat să fie transmise în continuare din generație în generație. Astfel, ansamblul tradițional de cunoștințe și datini, menite să ușureze travaliul și viața ulterioară a nou-născutului, precum și riturile liminare, de protecție și de integrare s-au dovedit a fi deosebit de viabile, alături de obiceiul de cinstire a moașei.

Moșitul face parte din istoria și experiența umană din vremuri străvechi. Poporul nostru considera moașa / baba / bunica una din cele mai înțelepte și cunoscătoare femei din comunitate și, datorită importanței sale sociale, aceasta se bucura de un statut privilegiat, fiind deosebit de respectată.

Până în secolul al XIX-lea, în spațiul nostru cultural, grija pentru naștere revenea în totalitate în sarcina moașelor, care nu aveau studii în cadrul instituțional, dar aveau cunoștințe referitoare la fiziologia corpului uman, la psihologia lăuzei, a familiei etc., dobândite la școala tradiției, fiind moștenite de la generațiile anterioare de moașe sau prin participare nemijlocită și repetată la nașteri. Rolul moașelor era de a asista femeile în timpul nașterii și a le încuraja, de a tăia cordonul ombilical, de a se asigura că placenta a fost expulzată². În afară de grija moașei pentru reușita nașterii, aceasta trebuia să asigure capacitatea lăuzei de a da naștere în continuare la copii sănătoși și de a îndeplini ritualurile și obiceiurile, prescrise de tradiție. Cu timpul, moașele au devenit licențiate, ceea ce însemna că depuneau jurământ să fie „răbdătoare și să aibă grijă de pacienți” și aveau datoria de a raporta fiecare naștere.

Moașa trebuia să manifeste empatie și înțelegere față de lăuză și să acorde ajutorul necesar familiei în primele trei zile după naștere. Menționăm faptul că medicii „învățați” recomandau ca moașele să nu aibă superstiții și să nu evite aplicarea măsurilor științifice în favoarea folosirii unor metode tradiționale, pentru salvarea mamei și copilului.

Moașele erau uneorienerate, alteori temute, întrucât se considera că, intermediind trecerea nou-născutului dintr-o lume în alta, aveau tangență cu alte lumi. Biserica, din cauza temerilor că ar putea ascunde ceva sau că ar putea fi vrăjitoare, ținea moașele în vizorul său. Cu toate acestea, ele nu erau torturate sau

¹ Bologa L., Brătescu G., Duțescu B., Milcu Șt. *Istoria medicinei românești*, București, 1972.

² Buzilă V. *Ziua Moașei*. În: *Pyretus*, Anuarul Muzeului de Istorie și Etnografie din Ungheni, anul 1, nr. 1. Ungheni, 2001, p. 100-106.

omorâte ca în statele din Europa Medievală (chiar dacă se credea că au puteri magice).

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, concomitent cu apariția moașelor cu studii, situația începe să se schimbe treptat. La mijlocul secolului XX, în secțiile de obstetrică încep să activeze și bărbați-moașe, fapt care a nemulțumit inițial femeile, considerând că aceștia pătrund într-un domeniu exclusiv feminin și că este încălcată intimitatea actului de naștere. Din acest motiv, încă mult timp femeile au preferat să nască în mediul casnic, fiind asistate de moașele neșcolarizate.

Pe măsură ce medicina a progresat, spre mijlocul secolului XX, tradiția reprezentată de moașe a căzut în dizgrație, în favoarea spitalelor de obstetrică. Acest fapt se datorează efortului de a diminua mortalitatea maternă și infantilă, care era notabilă. După practicarea îndelungată a acestei străvechi tradiții, spre sfârșitul anilor 60 ai secolului XX, moașele tradiționale au fost excluse din activitățile legate de naștere. Astfel, nașterea a devenit dintr-un act fiziologic o procedură medicală³.

Astăzi, s-a schimbat mult felul de a percepe actul nașterii, tot mai multe femeii preferând să fie asistate de bărbați-moașe sau bărbați-medici. Prezența bărbaților, după spusele lor, le inspiră mai multă siguranță.

Începând cu mijlocul sec. XX, atât procesul travaliului, cât și cel al nașterii au semnalat o schimbare generală a atitudinii față de naștere. Apariția maternităților a modificat practicile și atitudinile ce țin de actul nașterii. Uneori, moașele din instituțiile medicale, fiind stresate din cauza numărului mare de paciente, pe care le au în monitorizare, nu reușesc să le ofere lăuzelor asistența și grija, pe care o ofereau moașele în cadrul tradițional. Deși a suportat o perioadă de declin, profesia de moașă a revenit treptat în actualitate. În Republica Moldova există un dezechilibru o situație alarmantă în ceea ce privește lipsa personalului calificat (al moașelor), fiind atestate localități fără nici un medic sau o moașă.

La momentul actual, nu mai există moașe care ar practica *meșteșugul/meseria* în afara instituțiilor specializate. Totuși, moșitul tradițional se practica încă la sfârșitul anilor 60 ai secolului XX.

Moașa asista nașterea pruncilor (primea / prindea / ținea nou-născutul, îi tăia și îi lega / înnodea buricul / ombilicul, spălându-l pe prunc și pe mama sa de rămășițele nașterii, supraveghea direct starea de sănătate a nou-născutului și a lăuzei timp de

³Hâncu A., Zelenciuc V. *Obiceiuri la naștere*. În: *Folclorul obiceiurilor de familie*. Chișinău: Editura Știința, 1979, p. 18-22.

trei zile, acordându-le ajutor medical în caz de necesitate). Pe lângă aceste obligații, ea îndeplinea mai multe roluri practice, rituale și ceremoniale⁴:

- pentru primele trei zile de după naștere, prelua obligațiile gospodărești ale lăuzei (prepara hrana pentru familie, spăla, făcea curățenie, îngrijea copiii);
- făcea apa (agheasma) / aducea „nume” copilului de la preot, de la biserică; ducea preotului daruri din partea lăuzei;
- peste trei zile de la naștere, moașa o scălda pe lăuză, conform anumitor cutume rituale și medicale, apoi realiza prima scaldă a nou-născutului; după aceste ritualuri de detașare de la lumea de unde vine nou-născutul și, concomitent, de purificare, moașa primea de la lăuză pânză „de mâneci”, făină și alte produse alimentare ca dar de mulțumire pentru ajutor la naștere;
- avea grijă de pregătirile pentru obiceiul rodinei / mersului cu merinzi (pregătea bucate pentru a servi femeile ce vor veni; dădea de știre femeilor din neam și din vecinătate că lăuza a născut, iar acestea veneau cu daruri de mâncare pentru mamă și ceilalți, precum și cu scutece și alte atribute pentru prunc);
- ducea nou-născutul la botez și în biserică îl dădea viitorului naș / nașă sau preotului. După botez preotul dădea copilul nașului / nașei de botez;
- era unul dintre actanții principali în cadrul cumetriei (cocea colacii și pâinea pentru petrecere, invita cumetrii la eveniment, împărțea cumetrilor colacii la masă, avea grijă de lăturași; primea în dar de la lăuză o pupăză sau un colac, acoperit cu ceva din pânză: ștergar, haine);
- la sărbătorile calendaristice însemnate și la ziua numelui, primea în musafirie femeile cărora le asistasă nașterea, numite nepoate sau copiii acestora, numiți de ea nepoți. Nepoatele și nepoții o numeau moașă, moșică, bunică, babă, mămucă, măcă, mamă, mamă mare – termenii fiind de multe ori identici cu cei folosiți în cazul nominalizării bunicii adevărate;
- sărbătorea „Ziua Moașei”. împreună cu grupul de femei moșite de ea.

Tradiția moșitului și a moașei este reflectată în operele mai multor autori: S. Fl. Marian, Charl Lauger, Elena Sevastos, Gheorghe Madan, Petru Ștefănuță⁵, Florica Lorinț, Andrei Hâncu, Valentin Zelenciuc, Paul H. Stahl, Lucia Berdan, Ion Ghinoiu etc.

⁴ Marian Sim. Fl. *Nașterea la români*. Studiu etnografic. București: Editura Saeculum, 2009. 319 p.

⁵ Ștefănuță P. *Folclor din județul Lăpușna*. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, II. București, 1933, p. 88-175; Ștefănuță P. *Cercetări Folclorice pe Valea Nistrului de Jos*. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, vol. IV. București, 1937, p. 78-81.

În prezent, nu mai există moașe care ar practica meșteșugul/meseria în afara instituțiilor specializate, dar, uneori, în situații excepționale, femeile intervin pentru a oferi ajutor la naștere, aplicând cunoștințele tradiționale, precum și cele de cultură generală în domeniul respectiv; ca gest de onorare a moașelor tradiționale și a celor moderne, în unele sate din Republica Moldova, se mai păstrează obiceiul de a sărbători „Ziua Moașei”⁶, perpetuând elemente și mentalități tradiționale, adaptate la condițiile actuale.

Substituirea moașelor tradiționale prin moașele cu studii a demarat ca proces masiv pe la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului XX, realizându-se, mai devreme sau mai târziu, în funcție de distanța dintre sate și orașe. Deși au fost intervievate unele moașe, care au activat în mediul tradițional anterior perioadei respective, totuși, nu a fost efectuată o documentare amplă referitor la tradițiile moșitului și la relațiile pe care le aveau moașele cu comunitatea.

În satele din raionul Ungheni, moșitul tradițional a continuat până în anii '60 ai secolului XX și chiar mai târziu. Acest areal a conservat informații și practici valoroase pentru definirea statutului social al moașei și pentru reconstituirea institutului moșitului.

În timpul investigațiilor de teren, în fiecare sat au fost atestate moașe în viață. Informații ce au contribuit la completarea imaginii moașei tradiționale, au fost furnizate și de către femeile care au beneficiat de serviciile acestora sau care au asistat la proceduri de moșit tradițional. O categorie prețioasă de informatori sunt și urmașii moașelor de odinioară, care, la rândul lor, sunt purtători ai cunoștințelor despre moșitul tradițional.

Din datele colectate pe teren, se poate deduce, de asemenea, ce atitudine avea comunitatea față de moașa tradițională. Au fost atestate informații complexe și interesante relativ la obiceiul numit „Ziua Moașei” sau „Ziua Babei”, deosebit de reprezentativ ca fenomen cultural. Acest obicei, uneori adaptat, alteori degradat sau înscenat, mai dăinuie și astăzi în unele sate din Republica Moldova. În multe dintre satele, în care este practicat, obiceiul „Ziua Moașei” are loc în a doua sau a treia zi după Crăciunul pe stil vechi (8-9 ianuarie), în a doua zi după Anul Nou sau după Bobotează pe stil vechi (15 sau 20 ianuarie), în a patra zi după Paști. În satele locuite preponderent de bulgari și găgăuzi, situate în sud-vestul Republicii Moldova, „Ziua Babei” se face a doua zi de Sf. Ioan Botezătorul.

Structura obiceiului avea similitudini în întreg spațiul Republicii Moldova. În ajunul sărbătorii, moașa invita nepoatele la ziua ei: în mod tradițional, aceasta le

⁶ Buzilă V. *Ziua Moașei*. În: *Pyretus*, Anuarul Muzeului de Istorie și Etnografie din Ungheni, anul 1, nr. 1. Ungheni, 2001, p. 100-106.

cinstea cu vin, turnat dintr-un vas însemnat cu o steblă de busuioc, legată cu un fir roșu de lână.

La petrecere veneau numai nepoatele, fără bărbați. Acestea aduceau bucate alese, un colac, băutură și un dar de țesătură pentru haine, ce reprezenta o analogie cu „mânecele”, care îi erau oferite moașei după asistarea nașterii. Femeile se adunau la o petrecere comună. Când intrau în casă, o salutau cu formule speciale. O spălau simbolic de sus în jos, insistând, în special, asupra mâinilor, apoi îi sărutau mâna de trei ori: pe dosul, pe fața și iar pe dosul palmei – sărut practicat numai în cazul moașei. După ce o spălau pe moașă, o „ștergeau” cu darurile din țesătură (ștergere utilitare, prosoape decorative cu horboțele, pânză albă, basmale, șalinci etc.), apoi o legau cruciș ca pe nănașă la nuntă.

După aceasta toate femeile se așezau la masă. Moașa se așeza în capul mesei – pe locul cel mai de cinste. Lângă ea luau loc nepoatele cu cel mai înalt statut social. În timpuri mai vechi, la obicei participau în exclusivitate femeile care au născut și anume cele care au fost ajutate la naștere de moașa respectivă sau de moașa pe care o moșteneau cea sărbătorită. Mai târziu, când obiceiul a degradat, au început să fie invitate și femeile vecine, care încă nu născuseră nici un copil. Ele erau așezate la celălalt capăt al mesei, nu unde stătea moașa. Prezența lor era motivată prin faptul că trebuiau să învețe rânduiala. Moașa era împodobită de nepoate cât mai frumos. În așa mod se reliefa statutul special al moașei pentru comunitate. Femeile îi urau moașei mulți ani, ciocneau paharele cu băutură, îi adresau cuvinte de recunoștință⁷.

După ospăț, toate participantele la obicei dansează hora, apoi femeile se maschează, iar pe moașa împodobită cu toate darurile câștigate, o urcă într-o sanie, dacă este zîpadă, sau într-un cărucior / o roabă, dacă nu este zăpadă și o duc undeva la apă (la râu / izvor / fântână), unde o udă sau o stropesc cu apă, în funcție de momentul calendaristic la care se desfășoară obiceiul, precum și de datina locală. Dacă un bărbat sau un băiat, din neatenție, le nimerește în cale, nepoatele îl pot ataca, îl pot dezbrăca și îl pot unge cu funingine. Distracția continuă până seara. Toată ziua femeile glumesc și chiar pot să bea mai mult decât este firesc. În această zi totul le este iertat.

În satele din Republica Moldova, unde locuiesc bulgari, „Ziua moașei” / „babinden” (la bulgari) se sărbătorește la 21 ianuarie⁸. Desigur, timpul și-a lăsat amprenta asupra obiceiului: la sărbătoare nu se mai adună toate femeile din comunitate, ci doar unele care locuiesc în vecinătate. Întrucât nu mai sunt moașe, ce

⁷ Obiceiuri și rânduiri la naștere, rodină, botez, nuntă și înmormântare în părțile Codrilor din Basarabia. În: Cuvânt Moldovenesc, VII, nr. 36-41, 1932.

⁸ Воденичарова А. Бабата – български и источнославянски щрихи от един старинен архетип. În: Етнографски проблеми на народната култура. Том 7. София, 2005, с. 73-93.

activează în afara instituției, protagoniste ale sărbătorii devin moașele ce profesează în cadrul instituțional sau, pentru a sărbători, se alege cea mai în vârstă femeie, care îndeplinește rolul de moașă. Femeile din comunitate vin la ea (acasă sau într-o instituție publică, cum ar fi o cofetărie etc.) și îi aduc daruri din același registru ca și cele care i se aduceau moașei tradiționale: una sau câteva ramuri de busuioc, un prosop, săpun, un cadou ce reprezintă un obiect din țesătură (eșarfă, șosete etc.), precum și bucate pentru masa comună.

Chiar dacă practica moșitului tradițional nu s-a păstrat până în prezent, cercetările realizate pe teren pot oferi date complexe cu privire la fenomenul vizat.

La momentul actual, informații importante despre practica moșitului dețin femeile din neamul moașelor – fiicele și nurerile, persoane care, au asistat / participat cândva la evenimente de moșit tradițional și care, conform tradiției, după moartea moașei trebuiau să-i moștenească domeniul de activitate. Trebuie să menționăm faptul că până spre sfârșitul anilor 60 ai sec. XX cunoștințe și experiență de moșit avea aproape fiecare femeie, întrucât la fiecare naștere, care nu avea loc în cadru instituțional, moașa / baba era asistată de una sau câteva din femeile familiei (în primul rând de soacră) sau de vecine.

Obiceiul „Ziua Moașei” a devenit o practică festivă în unele localități din Republica Moldova. Tradiția este transmisă nepoatelor de neam, moașelor licențiate (dacă manifestă interes), precum și altor femei care au curiozitatea de a cunoaște domeniul.

Astăzi moșitul este instituționalizat, profesia de moașă fiind una din profesiile care se regăsesc în Nomenclatorul domeniilor de formare profesională, al specialităților și calificărilor pentru învățământul profesional tehnic postsecundar și postsecundar nonterțiar, iar pentru a profesa în domeniu, este necesar de a face studii medii de specialitate sau superioare.

În prezent, în Republica Moldova mai mult de 700 de moașe activează în maternități și în sectorul medical primar. Această cifră este în permanentă scădere. Deși instituțiile medicale se confruntă cu o insuficiență de moașe, numărul de absolvenți la această specialitate este permanent redus. Începând cu anul 2007, Colegiul Național de Medicină și Farmacie din Chișinău a rămas unica instituție care pregătește moașe¹.

Puțini dintre absolvenți practică, totuși, moșitul. Ludmila Pruteanu este o tânără moașă în cadrul Centrului Mamei și Copilului din Chișinău. Ludmila relatează că doar puțini dintre colegii ei practică profesia pe care au învățat-o. „Munca nu este bine plătită și nici stimulată. Este foarte greu. Permanent trebuie să acorzi primul

⁹<https://www.mama-copilul.md/comunicare/ultimele-stiri>.

ajutor. Trebuie să ai tare mare răbdare și răspundere”, astfel explică tânăra de ce semenii săi nu practică moșitul¹⁰.

Actualmente, în Republică Moldova există câteva instituții care se ocupă de instruirea studenților la specialitatea obstetrică, cu calificarea de moașă (91320 Moașă).

Spre deosebire de statele europene, în Republica Moldova moașele sunt implicate activ în asistarea procesului de naștere, dar tot mai puțin – în monitorizarea și supravegherea femeilor gravide.

Depunerea dosarului referitor la moșitul tradițional și recunoașterea moșitului ca element de patrimoniu ar oferi moașelor un statut privilegiat și ar oferi acestora posibilitatea de a profesa în condiții mai bune.

La etapa actuală, moașele instituționalizate monitorizează sarcina fiziologică în întregime și semnalează la timp patologii, care pot pune în pericol viața mamei și a copilului, redirecționând gravidele cu risc către medicii obstetricieni sau de alte specialități.

Informatori

1. Băncilă Alexandra Surica, 1951, fostă Moașă. Satul Manta, raionul Cahul.
2. Bancova E. Chișinău.
3. Gherega L. Satul Șuri, raionul Drochia.
4. Țâțanu V. Satul Zăicani, raionul Râșcani.
5. Chilari P. Satul Mândâc, raionul Dondușeni.
6. Tulba P. Satul Congaz, raionul Comrat.

Bibliografie

1. Bologa L., Brătescu G., Duțescu B., Milcu Șt. *Istoria medicinei românești*, București, 1972.
2. Buzilă V. „*Firul vieții*” în *ciclul obiceiurilor de la nașterea și moartea omului*. În: *Imagini și permanențe în etnografia românească*. Chișinău: Editura Știința, 1992, p. 96-100.
3. Buzilă V. *Ziua Moașei*. În: *Pyretus*, Anuarul Muzeului de Istorie și Etnografie din Ungheni, anul 1, nr. 1. Ungheni, 2001, p. 100-106.
4. Doja A. *Dreaming of Fecundity in Rural Society in Rural History* (2005), an 16, nr. 2, Cambridge University Press, p. 209-233.
5. Ștefănuță P. *Folclor din județul Lăpușna*. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, II. București, 1933, p. 88-175.

¹⁰ Cea mai bună profesie pentru o femeie e cea de moașă”. 10 mai 2012 la 13:05.
<https://www.zdg.md/social/cea-mai-buna-profesie-pentru-o-femeie-e-cea-de-moasa/comment-page-1>

6. Ștefănuță P. *Cercetări Folclorice pe Valea Nistrului de Jos*. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, vol. IV. București, 1937, p. 78-81.
7. Hâncu A., Zelenciuc V. *Obiceiuri la naștere*. În: *Folclorul obiceiurilor de familie*. Chișinău: Editura Știința, 1979, p. 18-22.
8. Hâncu A. *Ritualul nașterii*. În: *Creație Populară*. Chișinău: Editura Știința, 1991, p. 326-330.
9. Hulubaș A. *Obiceiurile de naștere și orașul. Reacții magice în fața amenințărilor nevăzute*. În: *Memoria etnologică*, anul XIII, nr. 48-49, iulie – decembrie 2013, p. 57-71.
10. Krizsanowski I. *Obiceiuri legate de naștere la românii și italienii meridionali*. În: *Memoria etnologică*, vol. 18-19, 2006.
11. Marian Sim. *Fl. Nașterea la români*. Studiu etnografic. București: Editura Saeculum, 2009. 319 p.
12. *Obiceiuri și rânduiești la naștere, rodină, botez, nuntă și înmormântare în părțile Codrilor din Basarabia*. În: *Cuvânt Moldovenesc*, VII, nr. 36-41, 1932.
13. Șișcanu E. *Rolul și locul casei în manifestările spirituale – obiceiuri, credințe, rituri în legătură cu nașterea*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*. Volumul 21 (34). Chișinău.
14. Osadci R. *Treceri inițiatice în denominația tradițională a nou-născutului*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, nr.2, 2007, p. 87-91.
15. Воденичарова А. *Бабата – български и источнославянски шрихи от един старинен архетип*. În: *Етнографски проблеми на народната култура*. Том 7. София, 2005, с. 73-93.
16. Кавалов А. И. *Календарная обрядность болгар Республики Молдова*. Кишинэу, 2017. 260 с.
17. *Празници и обреди на българина*. София: Парнас, 2003. 133 с.

OBICEIURI ȘI TRADIȚII DE MĂRȚIȘOR ÎN AREALUL ROMÂNESC

"MARTISOR" CUSTOMS AND TRADITIONS IN THE ROMANIAN
AREAL

Valentina SAMOILENCO,

lector universitar,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

ORCID: 0009-0005-2651-8697

CZU : 391.7(478+498)

Abstract:

Popular customs and traditions determine the continuity of a nation in history, make this nation known in all over the world. One of the most beautiful tradition of Romanians' spring holiday is the custom of wearing "Mărțișor" in March. The "Mărțișor" is a symbol of spring. A twisted white and red silk thread to which a lucky charm is attached. The "Mărțișor" is worn on the chest on the left side.

Key-words: Tradition, March, "Mărțișor", Baba Dochia, Baba's days, popular calendar.

Prima zi a lunii martie aduce cu sine o serie întreagă de obiceiuri și tradiții de Mărțișor, o sărbătoare închinată înnoirii timpului în pragul primăverii. La baza acestei cutume românești stă o gamă întreagă de simboluri referitoare la tranziția anotimpurilor și la ritualurile de atragere a norocului pentru anul în curs.

În calendarul vechi, 1 Martie marca începutul unui Nou An. Mărțișorul, o podoaba de mici dimensiuni cu șnur alb-roșu, a fost creat cu rol de talisman menit să poarte noroc și să însoțească urările de dragoste, sănătate, bucurie și bunăstare¹. Încă de pe timpul romanilor, venirea primăverii era un prilej de cinstire a zeului Marte, stăpânul forțelor naturii și al agriculturii.

Românii au un fel deosebit, original, de a întâmpina prima zi a primăverii, oferind și primind mărțișoare, tradiție veche, milenară care încă se mai păstrează, în ciuda valului de sărbători de import care nu au nici o legătură cu tradiția, spiritualitatea și cultura românească².

Originile acestei tradiții sunt incerte, dar primele dovezi arheologice care atestă existența mărțișorului datează chiar de pe vremea strămoșilor noștri daci, înaintea romanizării ținuturilor strămoșești. Cele mai vechi dovezi arheologice ale acestei tradiții au fost descoperite de arheologi la Schela Cladovei, în județul

¹ Lutec Marcel. *Timpul sacru. Sărbătorile de altă dată*. Iași: Ed. Kolos, 2010, p. 141.

² *Ibidem*, p. 142.

Mehedinți³, unde se găsește cea mai veche civilizație a Europei, cu o vechime de aproximativ 10000 de ani.

Cercetările arheologice efectuate în România au relevat obiecte asemănătoare măștișorului care datează de acum aproximativ 8000 de ani. Amuletele erau formate din pietricele vopsite în alb și roșu, concepute pentru a fi purtate la gat.

La getodaci, Anul Nou începea la 1 martie, iar calendarul lor popular avea doar două anotimpuri: vara și iarna, pentru că primăvara și toamna erau considerate anotimpuri de trecere. Pentru strămoșii noștri, măștișorul avea rolul de talisman și era oferit de Anul Nou (la 1 martie) persoanelor apropiate împreună cu urări de bine, sănătate, bucurii și dragoste. Măștișorul lor era confecționat dintr-o monedă de aur sau argint găurită legată de un fir împletit care se purta la gât, până când persoana care l-a purtat vedea un pom înflorit⁴. Atunci, măștișorul se lega de ramurile aceluiași pom și se credea că Noul An va fi la fel de frumos pentru cel care l-a purtat ca și pomul înflorit.

Tradiția seculară spune că măștișorul de argint, asemenea celui ancestral, este un odor sfânt și trebuie respectat ca atare: el aduce norocul și sănătatea, alungă paguba și dușmănia. Tot tradiția spune că persoana care poartă măștișorul se împrietenește cu Soarele, protectorul sănătății, iar cel care-l dăruiește, oferă persoanei dragi o fărâmbă de Soare.

Referind-se la această tradiție, poetul George Coșbuc explica într-un studiu al său de ce trebuie să purtăm măștișorul: „ Scopul purtării lui este să fii aproape de Soare, purtându-i cu tine chipul cu același rost cum purtăm noi o cruce ori un chip al lui Hristos în sân. Printre-asta te faci prieten cu Soarele, ți-l faci binevoitor să-ți dea ce-i stă în putere: mai întâi frumusețe ca a lui, apoi veselie și sănătate, cinste, iubire și curăție de suflet”⁵.

Poetul face referire la puterea tămăduitoare a acestui obiect, comparat cu odoarele religioase: „Țăranii pun copiilor măștișoare ca să fie curați ca argintul și să nu-i scuture frigurile, iar fetele zic că-l poartă ca să nu le ardă soarele și cine nu le poartă are să se ofilească. Tradiția populară spune că măștișorul trebuie purtat ca un odor sfânt și, în nici un caz, nu trebuie considerat podoabă sau o jucărie”⁶.

³<https://stirileprotv.ro/divers/traditii-si-obiceiuri-de-1-martie-care-este-povestea-martisorului.html>
accesat 020323

⁴ Marian Simion Florea. *Sărbătorile la români*. București: Fundația Culturală Rămână, 1994, vol. I, p. 281-282

⁵ <https://ro.wikipedia.org/wiki/M%C4%83r%C8%9Bi%C8%99or> (accesat 24.02.23)

⁶ *Ibidem*.

Despre istoricul mărțișorului, Tudor Arghezi afirma în volumul „Cu bastonul prin București”: „La început, atunci când va fi fost acest început, mărțișorul nu era mărțișor și poate că nici nu se chema, dar fetele și nevestele, care țineau la nevinovăția obrazului încă înainte de acest început, au băgat de seama ca vântul de primăvară le pătează pielea și nu era nici un leac. Cărturăresele de pe vremuri, după care au venit cărturarii, făcând „farmece” și făcând și de dragoste, au învățat fetele cu pistrui să-și încingă grumazul cu un fir de mătase răsucit. Firul a fost atât de bun încât toate cucoanele din mahala și centru ieșeau în martie cu firul la gat.

Vântul ușurel de martie, care împeștrița pleoapele, nasul și bărbia, se numea mărțișor și, ca să fie luat râul în pripa, șnurul de mătase era pus la zimții de mart. Dacă mai spunem că firul era și roșu, înțelegem că el ferea și de vânt, dar și de deochi.”⁷

Mărțișorul este un mesager al bucuriei, al dragostei de viață, un simbol norocos prin care noi, oamenii, îmbrățișăm renașterea naturii odată cu venirea primăverii.

„Mărțișoarele jucau un rol important în victoria noului anotimp, cel călduros, asupra celui vechi, friguros, reprezentat de ultimele capricii ale Babei. Rolul cel mai important îl avea torsada, cele două fire împletite care inițial erau alb și negru, așa cum erau și oile babei”⁸, menționează Marcel Lutic, de la Muzeul Etnografic al Moldovei din cadrul Complexului Național Muzeal „Moldova”.

Albul și negrul reprezentau unirea cerului cu pământul, simbolul fertilității, a împletirii luminii cu întunericul, a iernii și a verii. Ulterior, s-a folosit în loc de negru albastrul, iar mai recent, de prin secolul XVIII-XIX se folosește roșul. Mărțișoarele erau oferite în special copiilor sau tinerilor și aveau un rol de protecție, după cum a mai menționat Marcel Lutic⁹.

„Prin 1914, Tudor Pamfile, ne asigura că vechile colori erau puține: albul firesc, negrul firesc și negrul cafeniu sau negrul curat, galbenul frumos și roșul întunecat”¹⁰. Tudor Pamfile, spune că „după gusturile de astăzi, vechile colori nu erau frumoase, adică nu erau aprinse și de felurite nuanțe decât foarte rareori. Nu erau «ochioase», «nu săreau în ochi», «nu băteau la ochi»”¹¹.

⁷ <https://ziarulunirea.ro/martisorul-de-1-martie-origine-si-semnificatie-anul-nou-la-geto-daci-312498/> accesat 25.02.23

⁸ Marcel Lutic, *op.cit.*, Iași: ed. Kolos, 2010, p. 145.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Pamfile Tudor. *Sărbătorile la români*. București: SAECULUM I.O. 1997, p.202.

¹¹ *Ibidem*.

Etnograful a remarcat că „asemenea înaintașilor noștri de acum 100 de ani, mulți dintre noi nu mai știm de ce se confecționează măștișoarele sau de ce se păstrează cu încăpățănare firul împletit în cele două culori”¹². Acesta este motivul pentru care meșterii populari aduc, alături de măștișoarele cu alb și roșu și pe cele cu alb și negru sau alb și albastru. „Cele mai vechi măștișoare erau făcute din lână albă și neagră. Albul este semnul purității, fiind ca și negrul, o sumă a tuturor culorilor. În valoare absolută, albul este egalul negrului, deși, acum, se valorizează pozitiv numai albul. Etnologii au convenit că albul este o culoare de trecere, exprimând cel mai bine moartea și renașterea”, care a adăugat că atât negrul, cât și albul sunt ambivalente, albul fiind folosit în vechime pentru doliu¹³.

La fel, „Baba Dochia moare și renaște simbolic în cele 9 sau 12 zile ale sale de la începutul lunii martie. Iar această celebră babă nu ar fi altceva decât ilustrarea simbolică a timpului care se naște, curge și moare cu o ciclicitate stabilită cândva, demult, după ritmul lunii. Nu întâmplător, altădată, măștișoarele se puneau la apariția pe cer a Craiului Nou (lunii noi)”¹⁴. Fiind asociată cu pământul, Dochia are legătură directă și cu negrul, cealaltă culoare a măștișorului arhaic, negrul reprezintă pământul roditor. Astfel, „în torsada măștișorului, albul cu negrul reprezintă o îmbinare fericită a luminii cu întunericul, a zilei cu noaptea, a iernii cu primăvara, redând timpul anului, al cerului și al pământului. Albastrul, culoarea cerului și a apei, era un substitut al negrului. Culoarea roșie a exercitat și încă mai exercită o fascinație deosebită asupra oamenilor. Etnologii consideră că ea produce cel mai puternic efect asupra simțurilor, fiind simbolul frumuseții, tinereții, sănătății și bogăției. Este asociată în multe culturi arhaice venirii primăverii, nașterilor și căsătoriilor, a începuturilor. Încă și azi se pun canafi roșii la vîitei, mînji, miei și la copiii nou născuți”¹⁵.

Conform credințelor bucovinene, măștișorul este firul zilelor din an tors de Baba Dochia în timp ce urca cu oile pe munte, asemănător firului vieții omului tors la naștere de către ursitoare. Culoarea albă reprezintă frigul iernii ce se încheie, iar cea roșie căldura verii pe cale să se instaleze. În tradiția populară, cele două culori, alb și roșu, din care se împletește șnurul cu care se leagă măștișorul-talisman reprezintă și cele două anotimpuri de bază, iarna și vara.

În trecut, în mediul rural, șnurul măștișorului era împletit din lână de mamele care aveau copii mici. De șnur, ele înnodau o monedă de argint sau de aur, pe care o legau de mîna copilului. Ritualul era respectat în fiecare primăvară, pentru

¹² Marcel Lutic, *op.cit.*, Iași: ed. Kolos, 2010, p. 149.

¹³ *Ibidem*, p. 150.

¹⁴ Marian Simion Florea, *op.cit.* București: Fundația Culturală Rămână, 1994, vol. I, p. 314.

¹⁵ Pamfile Tudor, *op.cit.* București: SAECULUM I.O. 1997, p. 201.

că fiecare mamă era convinsă că această amuletă îl apără pe odorul ei de boli și de necazuri, că va fi sănătos, precum argintul sau aurul, și roșu la față ca șnurul amuletei¹⁶.

În unele zone geografice, mamele leagă un mărțișor cu moneda de aur sau argint de mâna copiilor înainte de răsăritul zilei de 1 Martie, pentru a-i feri de boli. În comunitățile tradiționale bucovinene, fetele oferă cu multa bucurie mărțișorul, în ziua de 1 Martie, flăcăilor din sat.

Totodată, în unele zone, mărțișorul era purtat la gât de fete pentru a nu fi arse de soare în timpul arșiței, iar purtătoarea acestui talisman repeta periodic zicala: „Cine poartă Mărțișoare/Nu va fi pălit de soare”. În trecut, în mediul rural, mărțișorul era purtat la reverul hainei sau la gât cu demnitate, chiar de persoanele care dețineau în comunitatea locală, obiceiul era respectat cu sfințenie de autoritățile locale, pentru că tradiția spune că, în acest fel, liderii locali atrăgeau norocul și belșugul în zona geografică respectivă. Mai mult, se credea că mărțișorul purtat de lideri alunga seceta și calamitățile naturale¹⁷.

Fetele purtau (și mai poartă) mărțișorul până la sfârșitul lunii martie sau până la întoarcerea păsărilor călătoare. Atunci, ele agățau amuleta într-un pom fructifer, pentru ca acesta să aducă în familia tinerii care l-a purtat o recoltă bogată, iar fata care l-a dăruit pomului să fie sănătoasă și să albă spor în tot ce întreprinde. Cu banul de argint, desprins de pe șnur, fetele cumpărau caș, pâine și vin roșu - alimente benefice pentru sănătate. Fetele erau convinse că vor avea fața curată precum cașul, rumenă ca pâinea, iar bujorii în obrăjori vor fi asemenea vinului, leac de viață lungă¹⁸.

În Dobrogea, mărțișoarele sunt purtate până la sosirea cocorilor, apoi aruncate în aer pentru ca fericirea să fie mare și înaripată. Transilvănenii leagă șnurul alb-roșu de ferestre, uși și coarnele animalelor pentru a alunga duhurile rele. Împletirea alb-roșie a șnurului se regăsește în steagul călușarilor, la bradul de nunta, la podoabele junilor și în multe alte obiceiuri străvechi.

În Transilvania, tradiția mărțișorului se păstrează din vremuri îndepărtate și, la data de întâi Martie, bărbații oferă mărțișoare fetelor și doamnelor în semn de prețuire și de iubire. Totodată, în această zi, fetele oferă mărțișoare mamelor, rudelor de sex feminin și prietenelor¹⁹.

¹⁶ Marian Simion Florea, *op.cit.* București: Fundația Culturală Rămână, 1994, vol. I, p. 315.

¹⁷ Marcel Lutic, *op.cit.* Iași: ed. Kolos, 2010, p. 156.

¹⁸ *Credințe și superstiții după Artur Gorovei și T. Ciaușanu*. Ed. Irina Nicolau, Carmen Huluță. București: Humanitas, 2000, p. 153.

¹⁹ Ion Ghinoiu. *Obiceiuri publice de peste an*. Dicționar. București: Fundația Culturală Rămână, 1997, p. 116.

În Ardeal, tradiția îndeamnă ca fiecare femeie să poarte măștișorul primit la 1 Martie timp de câteva zile. În trecut, doamnele și domnișoarele purtau timp de 12 zile o monedă de argint sau de aur legată la gât. În a 13-a zi, moneda respectivă se agață într-un păr, până când cel care l-a purtat vedea un pom înflorit, primul pom înflorit. De multe ori, doamnele și domnișoarele agațau măștișorul de un trandafir, iar cu moneda respectivă își cumpărau o bucată de brânză, pentru a avea o față frumoasă tot anul.

În vremuri îndepărtate, măștișoarele se purtau la mână sau la gât. Ele erau atârinate de un șnur alcătuit din două fire răsucite : unul de culoare roșie și celălalt de culoare albă. Astăzi, măștișoarele se poartă o perioadă de timp la încheietura mâinii sau se prind în piept, iar persoana care-l poartă crede că toate dorințele i se vor împlini²⁰.

Potrivit unei vechi tradiții, măștișorul se poartă până când înfloresc trandafirii sau vișinii. Atunci, șnurul se agață de petalele unui trandafir sau de ramura unui vișin. În alte regiuni, măștișorul se poartă atât cât durează zilele Babei (1-9 sau 1-12 martie) sau până la Florii, atunci măștișorul se scoate și se agață de crengile unui pom roditor. Există credința că, atunci când pomul are rod bogat, cel care a purtat măștișorul va avea mult noroc.

Până astăzi, în lumea satelor se crede că tânăra care nu poartă măștișorul primit în zorii zilei de 1 Martie se va ofili și nu va avea noroc tot anul.

În ziua de 1 Martie, în Banat, tinerele fete nemăritate se spală cu zăpadă sau cu apă adunată de pe frunzele fragilor din pădure în ziua de Măștișor. Când ritualul este respectat potrivit tradiției, tinerele fete se vor mărita în acel an²¹.

Bihoreni credeau ca însăși apa de ploaie adunată de 1 Martie sau din „Zilele babelor” te face frumos și sănătos, iar în Banat, datina spune că fetele să adune stropii de apa sau nea de pe frunzele fragilor din pădure, să se spele pe obrăjori rostind descântecul de dragoste al Dragobetelui:

- „Floare de fragă
- Din luna lui Mart
- La toata lumea sa fiu draga
- Urăciunile să le despărți”²².

În Banat, fetele se spală cu zăpadă pentru a fi iubite. Totodată, în localitățile din Banat, fetele oferă măștișoare băieților, lucrate chiar de ele.

²⁰ *Credințe și superstiții după Artur Gorovei și GH. T. Ciaușanu*, ed. Irina Nicolau, Carmen Mihalachi. București: Humanitas, 2012, p. 90.

²¹ Marian Simion Florea, *op.cit.* București: Fundația Culturală Română, 1994, vol. I, p. 302.

²² Ion Ghinoiu. *Sărbători și Obiceiuri Românești*. București: Elion, 2003, p. 205.

În localitățile din Moldova, în ziua de 1 Martie, fetele oferă măștișoare băieților. La rândul lor, băieții dăruiesc fetelor măștișoare de 8 Martie, spre deosebire de restul zonelor geografice, unde persoanele de gen masculin poartă măștișoare doar în anul bisect, care se mai numește și anul lui Casian (anul cu luna februarie de 29 de zile)²³.

În arealul românesc circulă mai multe legende legate de tradiția măștișorului.

O veche legendă moldovenească spune că de 1 martie Primăvara a ieșit dintr-o pădure și a văzut cum, de sub zăpadă, răsare primul ghiocel. Fiind frig, a dat zăpada la o parte. Iarna, însă, s-a înfuriat și a înghețat de îndată ghiocelul. Primăvara a acoperit mica floare cu mâinile ei, însă s-a rănit la un deget, iar din deget s-a prelins o picătură de sânge cald care, căzând peste ghiocel, l-a reînviat. Astfel, Primăvara a înfrânt Iarna, iar de atunci culorile măștișorului au rămas roșu ca sângele și alb ca zăpada.²⁴

Legenda Soarelui travestit. În legătură cu venirea primăverii, o legendă spune că Soarele a coborât pe Pământ travestit într-o fată foarte frumoasă. Dar un zmeu a furat-o și a închis-o în palatul lui. Atunci, întregul univers s-a întristat: păsările nu mai cântau, copii nu mai erau veseli și nu se mai jucau, toată lumea era mahnită. Văzând câtă tristețe se abătuse în jurul său fără Soare, un tânăr curajos a plecat să găsească palatul răpitorului. Abia după un an, voinicul a descoperit palatul răpitorului, a eliberat-o pe fată și l-a chemat pe zmeu la luptă dreaptă.

Tânărul a ieșit învingător și a eliberat-o pe fată. La scurt timp, Soarele s-a ridicat din nou pe cer și a luminat pământul. Atunci a venit primăvara, oamenii și-au recăpătat optimismul și veselia. Numai voinicul zăcea în palatul zmeului, după luptele grele pe care le purtase cu acesta. Tot sângele cald i s-a scurs pe zăpadă s-a topit, au răsărit ghiocelii, vestitorii primăverii. De atunci lumea cinstește memoria tânărului curajos, legând cu o ață două flori: una albă, alta roșie²⁵.

Lepădarea de cojoace. Legenda spune că fiul Babei Dochia s-a căsătorit cu aleasa sa, neținând cont de dorința mamei sale. Cu intenția de a o supăra, Baba Dochia își trimite nora într-o zi geroasă de iarnă la râu. Îi dă acesteia un ghem de lână neagră și îi spune să nu se întoarcă acasă până când, după atâtea spălări, ghemul nu se va face alb. Oricât s-ar fi străduit fata, lâna neagră nu avea cum să devină albă... Din cauza gerului năprasnic, picături de sânge au început să curgă din degetele fetei și s-au prelins în râu, înroșind apa. Odată cu ele, curgeau și lacrimile

²³ *Ibidem*, p. 206.

²⁴ Ion Ghinoiu. *Vârstele timpului*. Chișinău: Știința, 1994, p. 382.

²⁵ Marian Simion Florea, *op.cit.* București: Fundația Culturală Română, 1994, vol. I, p. 302.

fetei. Văzând atâta durere, Iisus Hristos s-a înduioșat și i-a dăruit o floare de culoare roșie, sfătuind-o să spele lâna cu ea. Ceea ce fata a și făcut, mulțumindu-i-i frumos. A constatat cu uimire că lâna s-a albit și s-a dus acasă cu inima ușoară, povestindu-i soacrei sale minunea. Baba Dochia nu a crezut-o și a învinuit-o că cel care a ajutat-o (fata îi pusese numele de Mărțișor pentru ca nu știa cum îl cheamă) este iubitul ei. Mai târziu, Dochia își duce turmele la păscut sus pe munte, crezând ca a venit primăvara. Doar primăvara putea găsi flori roșii... Pentru ca era foarte cald, Baba Dochia în urcușul sau își scoate toate cele noua cojoace pe care le purta. La un moment dat, vremea se schimbă total. În loc de soare, se pornise o ninsoare care nu se mai oprea și în loc de căldură, s-a lăsat un frig de crăpau pietrele. De frig, Dochia și turmele sale de oi s-au transformat în stânci²⁶.

Din mulțimea de obiceiuri și tradiții mai mult sau mai puțin respectate în prezent de către trăitorii în arealul românesc, am selectat doar câteva, ce ne-au părut mai autentice:

1. Potrivit unei vechi tradiții moldovenești, de 1 martie femeile trebuie să prăjească boabe din porumb. Dacă grăunțele sar foarte sus, iar floricelele (popcorn) se fac mari, anul va fi bogat, iar gospodarii vor avea recolte substanțiale.

2. Se spune că firele mărțișorului reprezintă anul, împletit, zi cu zi, în două sezoane: unul cald și unul rece. O veche credință spune că mamele trebuie să le pună bebelușilor, pe mână, un mărțișor, pentru a avea o viață lungă și ferită de rele.

3. În mai multe sate oamenii leagă mărțișoare de gâtul animalelor, cu credința că astfel vor fi ferite de boli.

4. În unele gospodării, credincioșii agață mărțișoare de icoane, pentru a le aduce prosperitate și noroc.

5. În unele sate din raionul Ialoveni a fost o tradiție conform căreia fetele mari aruncau mărțișoare în apele curgătoare crezând că astfel flăcăii de care erau îndrăgostite nu le vor părăsi vreodată.

6. Zilele Babei este o altă tradiție respectată de români, ele sunt în număr de nouă. Pentru că în aceste zile se face trecerea spirituală din frig în căldură, din iarnă în primăvară, s-a păstrat obiceiul alegerii zilelor de Babe. Fiecare om își alege o zi din intervalul întâi și noua martie sau întâi și doisprezece martie, în unele zone. În funcție de evoluția vremii din acea zi, frumoasă și însorită sau zi friguroasă și ploioasă, ne putem anticipa norocul și starea sufletească din acel an. Dacă va fi vreme frumoasă, vom fi veseli și binedispuși tot anul, dacă din contra va fi frig sau va ninge, vom fi precum vremea: mohorați, fără viață și fără noroc de-a lungul întregului an. Modalitatea prin care ne alegem zilele de Babe diferă și ea de la zonă

²⁶ *Ibidem*, p. 303.

la zonă. Unii și le aleg aleatoriu, pur și simplu optând pentru o zi din cele nouă, alții și le aleg în funcție de ziua în care sunt născuți²⁷.

Tradiția mățișorului nu este caracteristică doar românilor, ci și altor popoare străvechi ce locuiesc în Balcani, bulgari, sârbi, macedonenii din Macedonia de Nord, albanezi și greci.

În Macedonia, doar copiii poartă mățișoare, începând cu seara de ajun a zilei de 1 Martie. Mățișoarele se poartă timp de 9 zile (până la 2 luni), până la 9 Martie, de Mucenici, după care se leagă de ramurile unui pom. Există credința că astfel pomii vor rodi din belșug, iar rândunelele vor veni de Pasti cu daruri de hăinuțe noi pentru copiii. Prin alte părți copiii poartă mățișorul 12 zile, după care îl leagă de un pom tânăr. Alții îl poartă până la sosirea berzelor. Unele tinere îl poartă până la sfârșitul lui martie, când pun șnurul pe un trandafir, să fie mândra și aleasă ca trandafirul rege al florilor²⁸.

În Albania copiii poartă „lidhka”, începând cu 14 martie, echivalentul mățișorului, până când apar primele rândunici, iar apoi acest talisman este agățat într-un copac pentru a alunga spiritele rele²⁹.

„Din aria balcanica, bulgari care au „Martenita”, care are la bază tot un șnur împletit cu diverse obiecte cu rol de talisman care se împletesc în șnurul respectiv și oarecum cu aceeași semnificate”³⁰, spune Carmen Mihalache, etnolog la Muzeul Taranului Roman. Sunt făcute din două bucăți de mătase, una albă și cealaltă roșie, răsucite între ele, la care se atașează monede, păr din coadă de cal, mărgelă, usturoi, sau carcase de melci. Împreună formează amuleta.

În anumite regiuni din Bulgaria mățișoarele sunt purtate în funcție de statutul social. Astfel, fetele nemăritate vor purta mățișorul în partea stângă a rochiei, în vreme ce fetele bătrâne îl vor purta pe degetul mic al mâinii stângi. Bărbații căsătoriți poartă „martenitsa” la șoseta dreaptă³¹.

Potrivit tradiției bulgare, chiar și casele au propriile lor mățișoare, numite „martenitsa” sau „marticika”. Convingerea generală este aceea că mățișorul – mai ales dacă este însoțit și de o mică amuleta – are darul de a te apăra de spiritele rele.

²⁷ *Credințe și superstiții după Artur Gorovei și GH. T. Cîlășanu*, ed. Irina Nicolau, Carmen Mihalachi. București: Humanitas, 2012, p. 91.

²⁸ <https://stirileprotv.ro/divers/traditii-si-obiceiuri-de-1-martie-care-este-povestea-martisorului.html> (accesat 02.03.2023)

²⁹ <https://stirileprotv.ro/divers/traditii-si-obiceiuri-de-1-martie-care-este-povestea-martisorului.html> (accesat 02.03.2023)

³⁰ <https://ziarulunirea.ro/1-martie-obiceiuri-traditii-si-superstitii-de-martisor-cele-mai-frumoase-si-cunoscute-traditii-si-obiceiuri-romanesti-legate-de-sarbatoarea-martisorului-312502/> (accesat 25.02.2023).

³¹ Ion Ghinoiu. *Sărbători și Obiceiuri Românești*. București: Elion, 2003, p. 205.

Bulgarii au și ei o Baba Dochia a lor, și anume Baba Marta, care este însă destul de ambivalentă. Se spune ca aceasta poate să aducă spirite malefice în casele pe care le vizitează dacă nu sunt curate și îngrijite. Încă un motiv în plus pentru anuală curățenie de primăvară³²!

În Bulgaria, simbolicele măștișoare sunt oferite și bărbaților, dar ele au doar forma tradiționalului șnur alb-roșu. Bărbații poartă măștișorul în șosete, femeile fac curat în casă pentru a scăpa de rele.

În Bulgaria măștișorul trebuie purtat până la 22 martie sau până când vezi o barză sau un copac înflorit. Apoi măștișorul este agățat de un copac, iar cel care l-a purtat își pune o dorință³³.

În prezent, măștișorul este purtat întreaga lună martie, după care este prins de ramurile unui pom. Se crede că așa va aduce belșug în casele oamenilor. Se zice că, dacă cineva își pune o dorință în timp ce atârnă măștișorul de pom, aceasta se va împlini numaidecât.

BIBLIOGRAFIE

1. *Credințe și superstiții românești după Artur Gorovei și F. Ciaușanu*. Ed. Nicolau Irina, Hulață Carmen. București: Humanitas, 2000, p. 309.
2. *Credințe și superstiții românești după Artur Gorovei și Gh. F. Ciaușanu*. Ed. Nicolau Irina, Mihalache Carmen. București: Humanitas, 2012, p. 326.
3. Ghinoiu Ion. *Obiceiuri populare de peste an*. Dicționar. Red. Avramescu Aristița București: Fundația Culturală Română, 1997, p. 285
4. Ghinoiu Ion. *Vârstele timpului*. Chișinău: Știința, 1994, p. 382.
5. Ghinoiu Ion. *Sărbători și Obiceiuri Românești*. Ed. Cărianopol Virginia. București: Elion, 2003, p. 411.
6. Lutic Marcel. *Timpul sacru. Sărbătorile de altă dată*. Iași: Kolos, 2010, p. 392.
7. Marian Simion Florea. *Sărbătorile la români*, Ed. Datcu Iordan. București: Fundația Culturală Română, 1994, vol. I, p. 318.
8. Pamfile Tudor. *Sărbătorile la români*, Ed. Datcu Iordan. București: SAECULUM I.O. 1997, p.431.
9. <https://stirileprotv.ro/divers/traditii-si-obiceiuri-de-1-martie-care-este-povestea-martisorului.html> (accesat 02.03.2023).
10. <https://ro.wikipedia.org/wiki/M%C4%83r%C8%9Bi%C8%99or> (accesat 24.02.2023).
11. <https://ziarulunirea.ro/martisorul-de-1-martie-origine-si-semnificatie-anul-nou-la-geto-daci-312498/> (accesat 25.02.2023).
12. <https://ziarulunirea.ro/1-martie-obiceiuri-traditii-si-superstitii-de-martisor-cele-mai-frumoase-si-cunoscute-traditii-si-obiceiuri-romanesti-legate-de-sarbatoarea-martisorului-312502/> (accesat 25.02.2023).

³²*Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 206.

TRANSFORMĂRI ÎN LOCUINȚA DIN MEDIUL RURAL ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN ANII 1944-1961

TRANSFORMATIONS IN RURAL HOUSING IN THE MOLDOVAN SSR IN THE PERIOD 1944-1961

Adrian Dolghi,

doctor în istorie,

Institutul Patrimoniului Cultural

ORCID: 0000-0001-6770-6890

CZU : 643/645(478)''1944/1961''

Abstract

Based on archival documents, containing ethnographic materials collected by ethnographers at the end of the 1940s and in the 1950s, we elucidate the transformations in rural housing in the Moldovan SSR. As a result of the research, we conclude that the transformations of localities and dwellings were promoted by the administrations at the local and central level, as elements of the socialist transformation of society and of raising the standard of living. Sovietization was considered the equivalent of modernization and improvement of living conditions. The rural communities, as a whole, and the houses, the households in the villages have undergone transformations tending to borrow urban elements promoted as being modernizing. Nowadays, most of the houses, considered traditional, are actually built in the 50s and 60s, and only a few of them have an authentic character from the interwar years, or of the immediate postwar years.

Keywords: traditional housing, Sovietization, modernization, Moldovan SSR.

Societatea sovietică a lăsat urme adânci în mentalitatea populației și în cultura vieții cotidiene, astfel încât vom întâlni în Republica Moldova numeroase reminiscențe sovietice.

Sovietizarea Basarabiei s-a desfășurat multilateral în toate domeniile, inclusiv în cel al mediului de locuire. Colectivizarea gospodăriilor țărănești a schimbat radical imaginea satelor basarabene, modul de organizare a vieții social-economice, a gospodăriei, planificarea localităților.

Sovietizarea localităților rurale a însemnat o modernizare în stil comunist după modele sovietice deja existente. În prezentul articol vom aduce în lumină unele aspecte ale transformării locuinței în anii postbelici ca parte a procesului de transformare a tradiției și de sovietizare a societății din RSS Moldovenească.

Sursele și istoriografia. Sursele utilizate la studierea transformărilor locuinței în RSSM în anii postbelici reprezintă documentele păstrate în Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, fondurile 3, 18, 24. Aceste fonduri conțin acte cu privire la activitatea instituțiilor de cercetare: Institutul de Istorie, Limbă și Literatură, Secția de Etnografie din cadrul Academiei de Științe a RSSM, printre care rapoarte de activitate, ordine, avize, rapoarte ale expedițiilor,

manuscrise ale lucrărilor științifice etc., de asemenea rapoartele expedițiilor și materialele de teren culese de etnografii angajați ai instituțiilor menționate care se păstrează în Arhiva Internă a IPC. O parte importantă a documentelor menționate sunt plasate în Arhiva etnografică digitală – arhivaetnografica.ich.md, care poate servi drept instrument de documentare și cercetare.

Locuința tradițională din RSS Moldovenească și din Republica Moldova în calitate de subiect al cercetărilor etnologice a fost abordată de mai mulți cercetători. Cercetătoarea S. Cebotari a publicat câteva studii la această temă în cadrul Secției de Etnografie a Academiei de Științe a RSS Moldovenești: „Ritualurile legate de construcția locuinței la moldoveni în secolul al XIX-lea – înc. sec. XX”¹; „Locuința”².

Boboc S. și Livșiț M. au elaborat compartimentul *Locuința* din volumul „Moldovenii” editat în anul 1977.³

Dintre lucrările elaborate în perioada postsovietică ținem să menționăm studiile și articolele cercetătoarei Fulea L.: „Arhitectura tradițională de interior în locuința rurală din spațiul pruto-nistean: aspecte etnografice”⁴, „Gospodăria tradițională din raionul Rezina: între tradiție și modernism.”⁵

O investigație amplă asupra locuinței tradiționale a bulgarilor a fost elaborată de către cercetătoarea Miron M. în teza sa de doctor „Casa tradițională a bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural.”⁶

Ținem să menționăm că un studiu separat dedicat transformărilor locuinței tradiționale din mediul rural în RSS Moldovenească în perioada 1944-1961 nu a fost publicat. Considerăm importantă elucidarea temei din perspectiva identificării transformărilor în locuința din mediul rural, ceea ce va permite de a nu confunda elementele noi apărute în anii postbelici cu elementele culturii tradiționale.

În vara anului 1948 în satul Jura din raionul Râbnîța a avut loc expediția etnografică organizată de Institutul de Istorie, Limbă și Literatură a Bazei Științifice

¹ Обряды связанные со строительством жилища у молдаван в XIX – начале XX Молодежь, наука, производство. Тезисы докладов конференций молодых ученых АН МССР, 1984, с.62.

² С. Чеботарь. Жилище. În: Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма. Киев, 1987.

³ С. Бобок, М. Лившиц. Жилище. În: Молдаване. Кишинев, 1977. С. 158-175.

⁴ L.Fulea. *Arhitectura tradițională de interior în locuința rurală din spațiul pruto-nistean: aspecte etnografice*. În: Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural, național și european. 27-28 septembrie 2013, Chișinău. Coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2013, pp. 109-115.

⁵ L. Fulea. *Gospodăria tradițională din raionul Rezina: între tradiție și modernism*. În: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor. Ediția 6, R, 22-23 mai 2014, Chișinău. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, 2014, p. 62.

⁶ M. Miron. *Casa tradițională a bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural*. Rezumatul tezei de doctor în istorie. Chișinău, 2019.

din RSS Moldovenească a Academiei de Științe a URSS. Expediția a fost condusă de către cercetătorul Nicolaev N.F., fiind prima expediție etnografică „moldovenească” ce urmărea să cerceteze o localitate locuită de „moldoveni”.⁷

Scopul expediției a fost „studierea modului de viață, cultura materială și spirituală a moldovenilor din satul Jura, atrăgând atenție deosebită asupra transformărilor care au avut loc în modul de viață a populației, orânduirea colhoznică a satului modern”.⁸

Figura 1. Bordeiul ce a aparținut în trecut lui M. Geras și casa care aparținea nepotului său, colhoznicului K. Geras. (Astfel se dorea să se arate că, datorită puterii sovietice, nepotul avea o casă, spre deosebire de bunel care trăia în bordei).

În cadrul expediției a fost acordată o atenție deosebită studierii locuințelor din satul Jura. S-a stabilit evoluția devoltării construcției, din punctul de vedere al materialului de construcție, al tehnicii de construcție, dar și din punctul de vedere al amenajării externe și interne a locuințelor. Cercetătorii au observat marile transformări în domeniul construcției locuințelor – trecerea de la locuințele cu două și trei odăi la locuințele cu patru, cinci și chiar cinci-șase odăi.

Cercetătorii au studiat un șir de case vechi și noi. Au intervievat populația care le-a oferit date importante. S-a constatat că în trecut locuințele erau sărăcăcioase, iar de când s-a instaurat puterea sovietică transformările sunt considerabile, având loc îmbunătățirea condițiilor de muncă.

⁷ AȘC AȘM, F.3, inv.1, d.38, f.1.

⁸ *Ibidem*, f.1.

Concluzia a fost că tendința colhoznicilor de a-și îmbunătăți locuința reprezintă rezultatul creșterii bunăstării materiale.⁹

Figura 2. Locuință tradițională din satul Jura, 1948.

În general, material etnografic propriu-zis despre cultura tradițională este puțin. Se rezumă la ideile și pasajele următoare „Chiar și cu o familiarizare superficială cu condițiile de trai a populației satului Jura nu putem să nu observăm cât de multe lucruri noi au apărut în modul de viață, vestimentația, încălățmintea colhoznicilor. De rând cu vatra de tip „cotun” pentru ceaun și oale de lut ce serveau pentru prepararea mămăligii, borșului, supei, aproape în fiecare casă au apărut plitele și cuptoarele de fontă încorporate în sobă, care creează comoditate în prepararea unor feluri de mâncare mai diverse.

Interiorul caselor aveau un caracter limitat, în case erau scaune lungi din lemn, confecționate de mână, puse lângă perete, mese, paturi și lăzi din lemn. Dar, treptat, se completează cu dulapuri, scaune, paturi de fier, alt mobilier de tip orășenesc, nu doar la intelectualitatea locală, învățători, medici, dar și la colhoznicii de rând.”¹⁰

⁹ AȘC AȘM, F.3, inv.1, d.38, f.1.

¹⁰ AȘC AȘM, F.3, inv.1, d.38, f.2-3.

Figura 3. Casă în proces de construcție, satul Jura, raionul Râbnia, 1949.

Elementele culturii tradiționale păstrate sunt menționate ca fiind reminescente ale trecutului și ale perioadei de sărăcie, în care a locuit populația. Tradiția populară este egalată de cercetători cu trecutul, cu exploatarea și sărăcia, iar creșterea bunăstării, elementele noi de vestimentație, de inventar, transformările locuințelor cu creșterea bunăstării populației și cu puterea sovietică. De facto, etnologii nu au cercetat cultura materială și spirituală a locuitorilor satului Jura, dar metodele și procesul de sovietizare a localității, al lichidării elementelor culturii tradiționale și transformării satului într-o localitate de tip sovietic.

În anul 1949, echipa a mai efectuat o expediție în cadrul căreia iarăși acordă atenție pe tot parcursul raportului transformărilor socialiste și activității colhoznice. Materialele menționate prezintă date despre impactul complex asupra comunității satului Jura care a transformat radical modul de viață, cultura materială și spirituală a populației.

În anii 1950-1951 s-a desfășurat o expediție în satul Roșcana din raionul Bulboacă de atunci, pentru a studia „Cultura și modul de viață a moldovenilor”, „Locuința în satul Roșcana”. În anul 1952 au fost efectuate deplasări „recognitive” de trei săptămâni de observare în mai multe raioane din RSSM cu scopul de a „studia locuința colhoznică și experiențele inovatoare în construcția locuinței”. În anul 1953 au fost întreprinse cercetări etnografice de teren în raioanele din centrul republicii pentru culegerea materialelor la tema: „Locuința rurală contemporană în

raioanele din centrul Moldovei”.¹¹ N.Nicolaev a elaborat articolul „Țesutul la moldoveni” (Ткачество у Молдаван), manuscrisul ce a fost prezentat conducerii Institutului de Istorie Limbă și Literatură în calitate de lucrare de plan.¹² O altă lucrare rezultată în urma expedițiilor menționate a fost „Cu privire la noile construcții ale locuințelor, edificiilor cu destinație culturală, socială și de deservire (în baza expediției etnografice din anul 1952)”¹³.

Etnografii care culegeau materialele aveau sarcina să studieze experiența în domeniul „construcției caselor colhoznice și condițiile de trai în colhozuri și a propune organizațiilor de proiectare și construcție variante mai comode și mai adaptate forme ale locuințelor”. Echipa de etnografi de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură a avut sarcina de a studia locuința contemporană a anilor 1950, pentru a asigura o creștere culturală în stil comunist.¹⁴

În 1952 au fost făcute deplasări de recunoaștere în diferite raioane: Dubăsari (satele Mahala, Corjova, Cocieri, Molovata, Molovata Nouă, Goian, Iagorlîk, Țăbuleuca), Râbnița (satele Jura, Butuceni, Voroncău, Molochișul Mare, Vâhvatineț), raionul Târnova (satul Țaul, Plopi, Corbul, Pivniceni), raionul Brătușeni (satele Șofrâcani, Brătușeni, Parcova, Pociumbeni), raionul Fălești (satele Elenovka, Pinzăreni), raionul Bălți (satele Sofia, Întâi Mai), raionul Rezina (satele Alcedar, Solonceni, Mateuți).

Deplasările au fost organizate împreună cu angajații Direcției Principale a Construcției Colhoznice (tov. Buriaghim Gr., inginerul direcției construcției rurale și colhoznice din Bălți – Brovcenco S.; șeful secțiilor raionale Alexandrov (Dubăsari), Brotzi (din Fălești) ș.a.

Au fost alese colhozurile în care era dezvoltată construcția caselor de locuit în stil colhoznic, a caselor cu destinație culturală și de deservire și care aveau o experiență în promovarea în masă a inovațiilor timpului.

Deplasările de recunoaștere au furnizat informații diferite și comparative despre tehnica de construcție utilizată, materialele de construcție, planificarea internă a caselor. Participanții la expediții constată că, alături de casele nou-construite, s-au păstrat și unele vechi, numite de ei „distrofiki”¹⁵, care urmau să fie demolate. A fost consemnat că în sate s-a menținut și o inechitate socială în amplasarea locuințelor. Astfel, conform opiniei membrilor expediției, culacii aveau

¹¹ AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.98, f. 57-59.

¹² AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.101, f. 1-17, 18-34.

¹³ *О новом строительстве жилых домов общественно-культурно-бытовых зданий (по материалам этнографической экспедиции 1952 г.)*. În: AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.102, f.1-47.

¹⁴ *Ibidem*, f.1-3.

¹⁵ *Ibidem*, f.5.

casele pe locuri plane în văi, iar cei săraci pe locuri mai înalte, neregulate și pe terenuri mai proaste. În satele vechi casele erau amplasate haotic, erau ulițe înguste și neregulate. Și doar orânduirea colhoznică, menționează autorii raportului, a oferit posibilități mari țăranilor săraci de a-și îmbunătăți condițiile de viață.¹⁶

În întreaga republică a avut loc replanificarea satelor conform proiectelor tip – cu străzi drepte, late și lungi, casele amenajate ordonat în linie, conform proiectelor elaborate de Direcția Arhitectură de pe lângă Sovietul Miniștrilor RSSM.

Unele sate amplasate în valea Nistrului urmau să fie demolate și strămutate pe deal, din cauza planificării hidrocentralei de la Dubăsari, dar și din cauza inundațiilor. Astfel din satul Goian (colhozul Kalinin) 188 de case au fost strămutate pe un teren mai înalt. În satul Molovata (colhozul „Tutunaru Roșu”) în 1952 au fost planificate pentru a fi strămutate 204 case, unele case fiind deja construite și date în exploatare în 1954. Astfel de lucrări de reproiectare și amenajare a satelor aveau loc în numeroase sate. Se organizau cartiere a câte două rânduri de case în jurul unei străzi drepte și lungi. Casele aveau geamuri mari ce se deschideau către stradă sau în curte. Casele au început să fie construite după câteva tipuri de proiecte, așa încât, după formă, dimensiuni și aspect, deveneau foarte asemănătoare.¹⁷

De exemplu, aproape toate casele din colhozul „Calea spre comunism” erau construite în același stil și într-un ansamblu arhitectural unic: erau amplasate la distanța de 6 metri de stradă, fațadele erau orientate spre sud. Pe fațadă erau 4 geamuri de mărimea 1,30x0,90 și câte 2 geamuri la fel de mari pe pereții laterali. Spre deosebire de casele vechi (tradiționale) cu acoperișul în 4 ape, toate casele noi au acoperișul în două ape. Casele vechi erau acoperite cu stuf, paie, oale de lut, casele noi erau acoperite toate cu oale din beton (foi de ardezie). Trecerea la acoperișul în 2 ape era motivată prin faptul că era nevoie de mai puține materiale și era mai ieftin, iar geamurile de pe frontoane ofereau posibilitatea utilizării cerdacului.¹⁸

Pentru captușirea frontoanelor se utilizau scânduri, blocuri din piatră de moloz, numite „cotileț”. Pe frontoanele unor astfel de blocuri de piatră erau inscripționate inițialele stăpânului și anul construcției casei. Se mai arată că moldovenii au încetat să mai construiască prispe, să instaleze stâlpi din lemn pentru suportul acoperișului, ci le construiesc din blocuri de piatră cu scări.¹⁹

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f.6.

¹⁸ *Ibidem*, f.6-7.

¹⁹ *Ibidem*, f.7.

La planificarea părții noi a satului Molovata, sectorul nou a fost împărțit în 14 cartiere. Spre deosebire de satele Corjova, Mahala, Goian, în satul Molovata, pe unele străzi, casele au fost amplasate cu fațada spre stradă, iar pe alte străzi cu partea laterală spre stradă. Pe frontoane aveau câte un geam. În Mahala și Corjova câte 2 geamuri.

Figura 4. Brigada de construcție din colhozul Kalinin, satul Vărăncău, raionul Râbnița.

Figura 5. Construcția fermei din colhozul Kalinin, satul Sofia, raionul Bălți.

Ca materiale de construcție a fost utilizat lutul și piatra brută. Tehnica construcției – zidirea fundamentului, ridicarea pereților – era aceeași ca în cazul construcției pereților din lut și pământ. Toate casele erau ridicate pe fundație din

piatră. Pentru zidirea fundației se săpa un „cotlovan”²⁰ cu adâncimea de 0,5 m. Lutul era obținut din localitate. Era înmuiat cu apă și amestecat cu paie. Masa de lut cu paie era transportată la locul construcției unde se utiliza la ridicarea pereților. Pe fundație se așezau scânduri de 30 cm lățime și 3 cm grosime, la distanță de-a lungul fundației. Spațiul dintre scânduri se umplea cu o masă de lut și paie, pietre. Acel spațiu se ridica la înălțimea necesară, se aștepta să se usuce, apoi se mutau scândurile la alt perete.²¹

De cele mai deseori proprietarii își construiau casele singuri împreună cu părinții sau câteva rude. Pereții uscați îi ungeau cu lut; lut amestecat cu nisip. După ce se uscau, pereții erau văruiți cu var stins.

Începea să se răspândească tencuirea pereților cu amestec de nisip și ciment. Pentru amplasarea tavanului, de-a lungul pereților erau plasate bârne de lemn. Deasupra lor erau puse alte bârne, numite grinzi. Peste grinzi erau plasate nuielele, iar peste nuiele se puneau lut amestecat cu paie. Tavanul era deseori căptușit cu scânduri sau uns cu lut și dat cu var.²²

În raionul Dubăsari printre casele nou-construite predominau cele cu 3 odăi. Dimensiunile exterioare ale caselor erau de cca 9x6 m.

Noutatea în planificarea internă a casei de trei odăi, spre deosebire de cele cu două odăi și tindă, este apariția unei bucătării prin divizarea printr-un perete de chirpici a tindei în două părți și a dormitorului de „cămară”.

Au suportat transformări și sobele. Se diferențiază soba de încălzit și cuptorul pentru copt pâine. Cuptorul era amplasat în dormitor, cu gura din partea bucătăriei. În bucătărie deseori era o plită cu un mic cuptor în interior. Aerul cald și fumul din plită încălzeau soba și cuptorul de încălzit, deseori extensie a cuptorului pentru copt, un gen de canapea încălzită din interior (numită „lejancă”).²³

Deoarece combustibilul era introdus în plită în afara dormitorului, se observa o oarecare îmbunătățire a condițiilor sanitare și a condițiilor de trai.

În ce privește amenajarea interioară a locuințelor, datele oferite de expediții constată că, în mare parte, în anii 1950 erau păstrate elementele vechi de interior: lațele acoperite cu țoluri, lada de lemn acoperită cu un covoraș, coarda cu o perdea. Dar sunt atestate și elemente noi din societatea sovietică: paturi metalice nichelate, ceas, patefon ș.a.

²⁰ *Cuvânt calchiat din limba rusă, ce înseamnă adâncire săpată în pământ pentru a pune fundația unei construcții.*

²¹ AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.102, f.9.

²² *Ibidem*, f.9-10.

²³ *Ibidem*, f.12.

La președinții de colhozuri se observă o amenajare mai orășenească, precizează autorii raportului. Astfel, în satul „Calea spre comunism” casa lui Hariton Duca dispune de o verandă din lemn cu geamuri de sticlă în partea spre curte. Dimensiunea casei era de 11 m x 7,85 m. Podelile în toate camerele erau din lemn vopsit. Toate ușile erau cu două deschideri cu mânere de metal. Casa dispunea de iluminare electrică. Mobila era aproape toată de tip orășenesc: pat din fier cu arcuri și saltea, lenjerie de pat, patul era așternut cu pături „de Marsilia” (un gen de cuvertură). Scaunele tapițate erau puse în rând. În salon stătea o masă dreptunghiulară acoperită cu o față de masă colorată produsă de fabrică. Pe masă era un aparat de radio, ceas-deșteptător, armonică, oglindă. Deasupra mesei era atârnat un tablou al tovarășului Stalin, iar deasupra patului, peste covor, era portretul tovarășului Molotov. Pe pereți mai atârnav și tablourile „Tabăra pionierească”, „Schiorii” și evantaie din hârtie de diferite culori. Vizavi de pat era așezată o canapea acoperită cu un covoraș. Deasupra canapelei era un cuier. Geamurile erau cu rame duble, aveau perdele, flori. Pe tabloul „Pionierul” era așternută o broderie. Raportorii au consemnat acareturi pentru animale și pentru alte necesități gospodărești.²⁴

Potrivit etnografilor de atunci, așa ar arăta casa unui comunist-model, președinte de colhoz. Modelul lui urma să fie preluat și implementat și în alte localități, promovându-se schimbarea.

În vederea accelerării construcției de case, în 1952 Sovietul Miniștrilor RSSM și CC al PCM au emis hotărâri de pregătire a lemnului pentru construcții. Anual, în regiunea Arhanghelsk erau delegate brigăzi de colhoznici pentru tăierea pădurii. Acolo un sector a fost repartizat pentru RSSM, de unde, după tăierea și pregătirea buștenilor, era importat lemnul. De asemenea, dintre colhoznici erau pregătiți constructori și se deschideau ateliere de prelucrare a lemnului.

În toate colhozurile au fost constituite brigăzi și ateliere specializate de construcții, care îndeplineau lucrări de construcție a edificiilor cu destinație publică, socială, a caselor de cultură, a băilor publice, dar și a caselor de locuit.

²⁴ *Ibidem*, f.13.

Figura 6. Confecționarea chirpicilor din lut în colhozul A. Jdanov, satul Pânzareni, raionul Fălești.

Figura 7. Chirpici din lut la uscat în satul Caitanovca, raionul Bălți.

Inovațiile apărute în tehnica de construcții în mediul rural erau: tăierea scândurilor de dimensiuni mari, în unele sate plitele din stuf cu lut utilizate pentru

tavane și pereții de la cerdac, folosirea chirpicilor din lut cu paie, a ardeziei, a cartonului gudronat. În colhozuri au fost deschise ateliere de confecționare și ardere a cărămizii, carierele de piatră au dezvoltat tăierea blocurilor din piatră moale numite „cotileț”. A fost constatată tendința de a decora cu sculpturi din piatră sau lemn hodgeagurile, verandele, pragurile, iar pe pereți și tavane apar picturi.²⁵ Experiențele apreciate ca bune practici erau analizate, sintetizate de către etnografii împreună cu specialiștii în construcții și apoi propuse pentru implementare în localitățile rurale, pentru a crea un tip moldovenesc al satului sovietic.

În urma analizei datelor etnografice culese de cercetătorii ce activau în cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe din URSS, mai târziu de cei ai Institutului de Istorie a Academiei de Științe ai RSS Moldovenești, concluzionăm că locuințele tradiționale după modelul celor care au fost construite în anii interbelici și în cei imediat postbelici erau rare. Cele mai numeroase erau cele de tip nou, construite în anii puterii sovietice. Aceste transformări erau apreciate ca transformări socialiste ale satelor moldovenești, iar locuințele vechi în rapoartele etnografice erau apreciate ca fiind învechite și elemente ale unei societăți depășite.

Transformările localităților și ale locuințelor erau promovate de administrațiile de nivel local și central ca elemente ale transformării socialiste ale societății, ale ridicării nivelului de trai, ale condamnării reminiscentelor din trecut considerate perimate și care împiedicau dezvoltarea societății. Sovietizarea era echivalentul modernizării și îmbunătățirii condițiilor de viață. Localitățile rurale în ansamblu și casele de locuit, gospodăriile din sate au suportat transformări cu tendințe de a împrumuta elemente urbane, promovate ca modernizatoare. Astfel că în anii 1970, 1980 vor predomina printre locuințele nou-construite casele după modelele noi, sovietice, dar la care vor fi utilizate și elemente decorative tradiționale. În prezent, majoritatea caselor considerate tradiționale datează din anii 1950-1960 și doar puține au un caracter autentic din anii interbelici sau anii imediat postbelici.

²⁵ *Ibidem*, f.26-27.

Figura 8. Casă cu elemente tradiționale. Satul Duruitoarea Nouă. Cercetări etnografice de teren, 1974.

Figura 9. Casă construită în anii 50-60 ai sec. XX, Zărnești, raionul Cahul, 2013. Cercetări etnografice de teren. Foto de Cotoman Carolina, Fulea Ludmila, Osadci Raisa.

Bibliografie

1. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (AȘC AȘM), F. 24, inv. 2, d.18.
2. AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.101.
3. AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.102.
4. AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.38.
5. AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.50.
6. AȘC AȘM, F. 3, inv. 1, d.98.
7. Fulea L. *Arhitectura tradițională de interior în locuința rurală din spațiul pruto-nistrean: aspecte etnografice*. În: Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural, național și european. 27-28 septembrie 2013, Chișinău. Coord. V. Ursu. Chișinău: Pontos, 2013, pp. 109-115.
8. Fulea L. *Gospodăria tradițională din raionul Rezina: între tradiție și modernism*. În: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor. Ediția 6, R, 22-23 mai 2014, Chișinău. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, 2014, p. 62.
9. Miron M. *Casa tradițională a bulgarilor din Republica Moldova ca parte a patrimoniului cultural*. Rezumatul tezei de doctor în istorie. Chișinău, 2019. 35 p.
10. Бобок С., Лившиц М. *Жилище*. În: Молдаване. Кишинев, 1977, с. 158-175.
11. Чеботарь С. *Жилище*. În: Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма. Киев: Наукова Думка, 1987, с.145-159.
12. Чеботарь С. *Обряды связанные со строительством жилища у молдаван в XIX – начале XX*. În: Молодежь, наука, производство. Тезисы докладов конференций молодых ученых АН МССР, 1984, с.62.

GOSPODĂRIA TRADIȚIONALĂ DIN ZONA CODRILOR ORHEIULUI. STUDIU DE CAZ: LOCALITATEA BRĂNEȘTI / THE TRADITIONAL HOUSEHOLD

TRADITIONAL AREA OF CODRII ORHEIULUI. CASE STUDY: BRĂNEȘTI LOCALITY

Sergiu Suvac,

dr. în istorie, Institutul Patrimoniului Cultural,

profesor de istorie,

ORCID: 0000-0001-8662-7450

CZU: 398.344(478)

Abstract

The space occupied by the family in a household includes the house or dwelling, the outbuildings, the fence, the garden, etc. In the area of Codrilor Orheiului, even if it is a forest area, in some localities, including the village of Brănești, a culture of stone predominates, where most of the building elements of a household are made of stone. From a constructive and organizational aspect, more than half of the village's households are designed, especially during the period of the 19th century - the beginning of the 20th when most such households were structured.

Key-words: traditional household, traditional house, craft, folk craftsman.

Continuitatea aceleiași populații pe teritoriul unei localități, a unei zone etnografice permite să se creeze un mod de viață aparte, transmis din generație în generație, cu toate componentele mediului natural în care este amplasată localitatea sau zona etnografică, ale metodelor de prelucrare agricolă, de exploatare a solului și subsolului, cu prelucrarea artistică a diverselor materiale, precum și credințele, tradițiile și obiceiurile. Acest lucru este bineînțeles, ceea ce numim noi identitate culturală a comunității, a localității sau patrimoniul etnocultural al satului. Mișcarea populației prin prisma migrării și imigrării, a căsătoriilor, a călătoriilor de-a lungul timpului a făcut ca să se îmbine și alte elemente culturale cu acestea existente, dând naștere unor idealuri culturale, artistice și locale noi, coexistente într-o armonie cu cele vechi.

Habitatul localității Brănești, sat pe care îl avem drept studiu de caz, conține în sine elemente ale modului de viață social-economic și cultural al localnicilor: gospodăria, casa, grădina, poarta, gardul, fântâna, etc. În ceea ce urmează am dori să exemplificăm unele lucruri în acest fel, pentru a crea o imagine de ansamblu al habitatului satului Brănești.

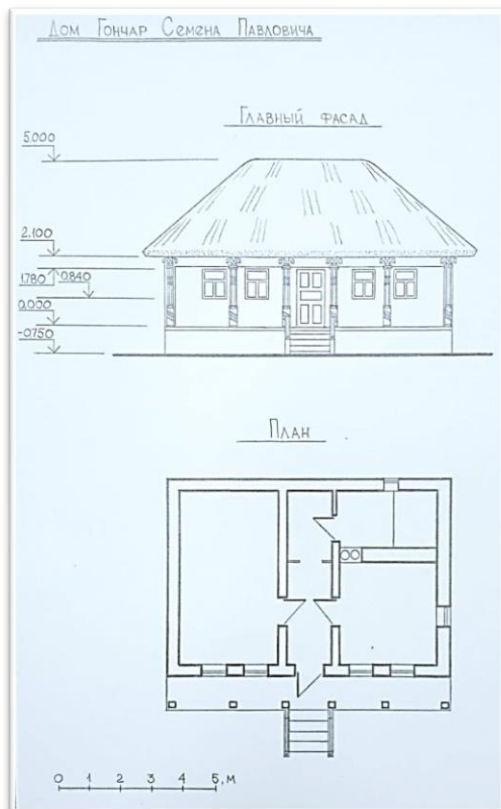
Gospodăria, fiind parte componentă a peisajului cultural, reprezintă spațiul sacru familial și evidențiază modul de viață al fiecărui localnic¹. Spațiul ocupat de familie cuprinde casa, construcțiile, anexe, ograda, grădina pentru legume, via și livada cu pomi fructiferi. În unele gospodării se observă stupii de albiși așezați în vii și livezi. Complexele gospodărești sunt amplasate spre interior, mai la dos, la o distanță oarecare de uliță, de gardul vecinilor, motivația bătrânilor fiind cea legată de protejarea gospodăriei contra furturilor și a fiarelor². Locul este ales din considerentul factorilor climaterici – de unde vine ploaia, de unde trage curentul și cum bate soarele. Pământul, constituind bogăția și sursa principală de existență a țăranului, a fost întotdeauna utilizat la maximum prin construcții și diverse culturi agricole. Amintim, gospodăriile sezoniere din prima jumătate a secolului trecut, construite în afara vetrei satului, în moșie, și utilizate în timpul verii: odăi în câmp pentru creșterea vitelor, crame la vie pentru cultivarea și extragerea vinului, colibe la grădinile de legume și la harbuzării. Țăranii locuiau practic în aceste gospodării, având cu ei toate cele necesare pentru trai: cotlonașe de gătit, încăperi pentru odihnă și somn, construcții de adăpostire a boilor, vacilor, porcilor și găinilor. Unele femei se încumetau chiar să țese în câmp³ sau în ograda mare pe care o avea gospodăria acestora. Nu putem nega amprenta modernismului în acest sens, dar accentuăm aici cercetările etnologice ale locuinței și gospodăriei tradiționale în opera lui Gheorghe V. Madan, care ne povestește despre vechile căsuțe tupilate cu o singură încăpere și cu ferestruicile de bândan (piele de bășică de animale) din satele care erau așezate mai mult pe moșiile răzășești. În casă era cuptorul deseori ascuns după sobă, unde dormeau copiii, o laiță pentru maturi și câteva accesorii casnice. Cu prispă în fața casei, unde leneșii, cum spune autorul, se tolăneau vara la umbră, sau se grebănau în gârliciul beciului⁴. Mai jos prezentăm o serie de schițe, planuri ale gospodăriilor țăărănești și caselor tradiționale construite în localitatea Brănești de-a lungul anilor.

¹ Crihana Veche. Album monografic. București: Editura Institutului Cultural Român, 2017, p.108.

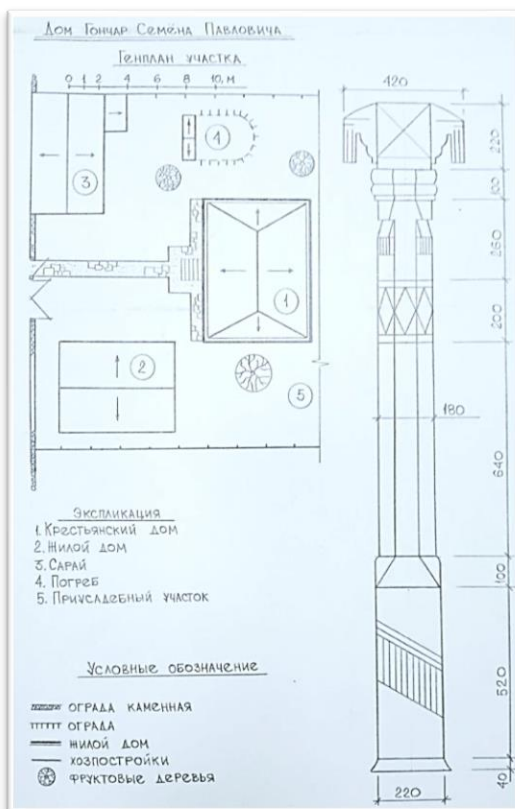
² Maria Ciocanu. *Gospodăria satelor de pe malul Prutului*. În: *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional din Republica Moldova*. Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău, 2-4 august 2007. Chișinău: Editura Cartdidact, 2007, p. 54-55.

³ *Ibidem*, p. 55.

⁴ Sergiu Suvac. *Descrieri etnografice ale locuinței și gospodăriei tradiționale în opera lui Gheorghe V. Madan*. În: Masa rotundă Gheorghe V. Madan: 150 de ani de la naștere (rezumate), Chișinău, 2022, p. 23; Gheorghe V. Madan. *Scieri. Volumul I, Proză*. Traduceri. Publicistică. Corespondență. Chișinău: Știința, 2011, p.16; Gheorghe V. Madan. *Scieri. Volumul II, Folclor. Folcloristică*. Chișinău: Știința, 2011, p. 206-2012.

Imaginea 1. Planul casei lui Gonchar Simion Pavel, construită la începutul secolului al XX-lea (Imagine din Arhiva AIRM)

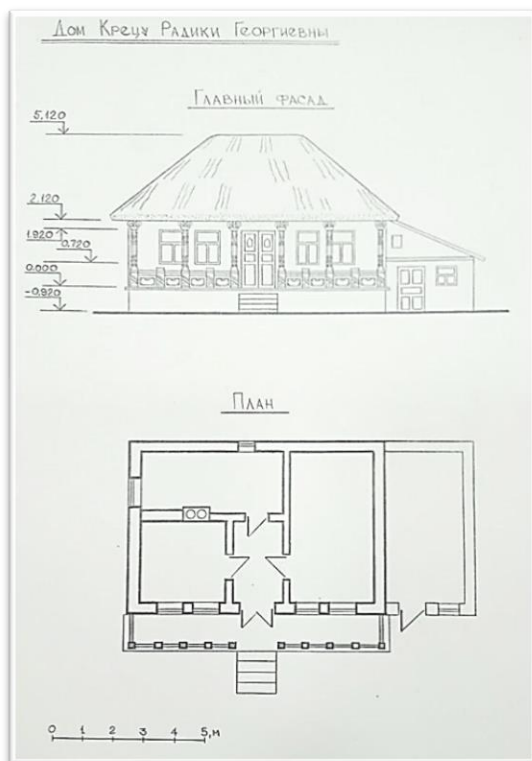

Imaginea 2. Planul gospodăriei lui Gonchar Simion Pavel, construită la începutul secolului al XX-lea (Imagine din Arhiva AIRM)

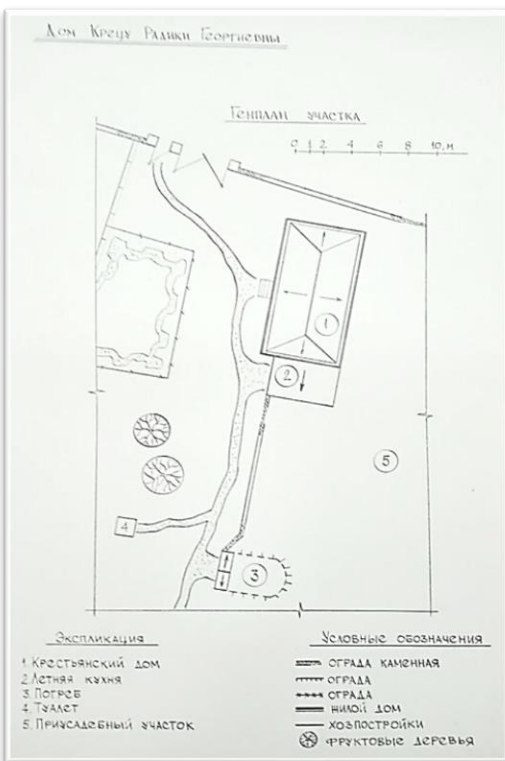
Observăm o schiță a gospodăriei lui Simion Gonchar Pavel, anii 80' a secolului al XX-lea. Aceasta poziționare a gospodăriei, a casei în gospodărie nu se diferențiază mult de alte case din localitate care au planul aproximativ același. În baza imaginilor 1 și 2, putem observa planul casei și al gospodăriei, care include în explicația acestuia: locuința propriu-zisă tradițională, o altă casă mai mică de locuit, care se numește în localitatea Brănești „cuhne”⁵, sarai, beci, ograda, grădină. În aceleași imagini sunt indicate dimensiunile și formele de construcție ale tuturor elementelor gospodăriei și locuinței, inclusiv ale coloanelor de piatră din fața casei gospodarului. Conform simbolurilor acestor planuri, stabilim gardul de piatră, ograda bătută cu piatră, anexele și diverși pomi fructiferi. Sub acest aspect, sunt organizate mai mult de jumătate din gospodăriile satului, mai ales din cele

⁵ Cuhne-casă mică dintr-o gospodărie țărănească, cu una sau cel mult două odăi, în care țăranii își duc existența. Aceasta are un spațiu mai restrâns față de locuința de bază, este mai călduroasă, se permit anumite activități tradiționale, casnice care deseori în locuința principală nu se fac.

construite în secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, când acest tip arhitectural era cel mai întrebuintat la construcția caselor. Odată cu trecerea timpului, gospodăriile rurale s-au schimbat, în urma apariției și diversificării materialelor de construcții, a viziunilor privind organizarea și amenajarea, dar anexele au rămas aceleași.

Imaginea 3. Planul locuinței Doamnei Crețu Rodica Gheorghe din s. Brănești (Imagine din Arhiva AIRM).

Imaginea 4. Planul gospodăriei Doamnei Crețu Rodica Gheorghe din s. Brănești (Imagine din Arhiva AIRM).

Acest plan al gospodăriei familiei Crețu din aceeași localitate (Imaginea 3 și 4) sugerează mai multe aspecte de ordin organizatoric, precum: o întindere mai mare a ogrăzii gospodăriei, cuhnea lipită de peretele din stânga al locuinței principale, o grădină mai mare, poarta amplasată în partea laterală etc., însă determinăm aceleași elemente componente ale gospodăriei țărănești, așa cum enunțam mai sus.

Locuința sau casa rămâne a fi una dintre principalele elemente de bază într-o gospodărie și locul unde oamenii își trăiesc existența. În mentalitatea tradițională, casa este nucleu al vieții de familie, punct central al activității gospodărești din care rezidă prosperitatea membrilor familiei, a celor care locuiesc împreună sub același acoperiș; este loc al întemeierii, primordial, miez generator și păstrător de energii

vitale, conotând sensuri multiple, cum ar fi cel de familie⁶. Un mare etnolog român, Ion Ghinoiu, spunea: „casa este un adăpost antropomorf construit după chipul și asemănarea celui care îl locuiește, omul⁷. Ea are acoperiș care, mai ales cel construit în patru ape și învelit cu paie, seamănă cu o căciulă pusă pe un cap de om, camere dezvoltate pe verticală, echivalente trupului, și, în sfârșit, temelie sau picioarele înfipite în pământ”⁸. Aceasta trebuie considerată fiind locul unde se transmite experiența de viață de la bătrâni la tineri, de la maturi la copii⁹. În localitatea Brănești, dar și în zona Codrilor Orheiului, locuința simbolizează valorile sociale, morale și estetice ale gospodarului, de aceea casa deseori este asociată cu statutul familiei sau cu starea socială a acesteia. Casele în satul Brănești erau și sunt construite din piatră, materie primă care se găsea din abundență. Deseori meșterii care construiau casele localnicilor lucrau la extracția pietrei din minele de calcar, astfel își alegeau cea mai bună materie de lucru și o prelucrau după bunul lor plac.

Imaginea 5. Casa tradițional-țărănească a familiei Coca Vasile și Eugenia (Imagine din Arhiva AIRM).

⁶ Romulus Antonescu. *Dicționar de Simboluri și Credințe Tradiționale Românești*, Ediție digitală 2016, <https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-c.html> (accesat: 14.01.2023).

⁷ Ion Ghinoiu. *Mitologie română*. Dicționar. București: Editura Univers enciclopedic, 2013, p. 63.

⁸ Ludmila Fulea. *Corelația vestimentație - locuință în mentalitatea tradițională*. În: *Revista de Etnologie și culturologie*. Volumul XVIII, Chișinău, 2015, p.126.

⁹ I. Vlăduțiu. *Etnografia românească*. București: Editura științifică, 1973, p. 149.

Casele au o structură tradițională specifică pentru regiunile centrale ale Moldovei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Sunt compuse din 2 odăi, adică sunt bicamerale, și o încăpere de intrare: cămara, casa-mare și tinda. Încăperile au legătură între ele, amplasate într-un singur sistem constructiv cu acoperișul unitar în patru ape. Tinda este situată între două părți egale ale casei la intrarea în casă. Ea este cea care face legătura între cele două camere: casa-mare și cămara. Tinda este mai mică decât cămara, fără ferestre sau cu o fereastră foarte mică și fără tavan. Lipsa tavanului a permis formularea ipotezei că evoluția casei de locuit de la locuința monocelulară la cea bicamerală s-a făcut prin aderarea unei încăperi noi, menită să adăpostească uneltele de muncă, și să protejeze intrarea în casă de intemperii. Tinda rece era un spațiu de trecere, pe unde se intra în casă și în spațiul de sub acoperiș, folosit drept un loc de depozitare a unor produse alimentare și materiilor prime pentru producția casnică¹⁰. Ușa de la intrare este situată pe centru. Pe ambele părți în fața casei sunt situate ferestre, cele mai multe case având câte două ferestre prin părți și respectiv fiecare fereastră având câte 3 ochiuri. Din partea fațadei casei este o prispă, delimitată de șase coloane cu un complex de piatră de-a lungul construcției. Stâlpii sunt decorați cu modele geometrice, fiind octogonali, îngustați în partea de sus și cu capitulul în forma unui trapez. Compoziția fațadei se termină cu o verandă, având patru scări cu balustradă și stâlpi de asemenea din piatră. Acoperișul casei este cu patru pante, acoperit cu stuf.

Stabilim că un rol important în designul decorativ al casei tradiționale îl are galeria de coloane situată de-a lungul fațadei casei. Aceste coloane au destinație multiplă:

- în primul rând, au obiectivul de a sprijini acoperișul casei căptușit cu scânduri.

- acestea creează un element arhitectural specific caselor tradiționale de îngrădire a prispei, ca destinație a căreia, în regiunile depresionare, era să protejeze fundația casei de umezeală, sau drept loc de odihnă¹¹. Prisma se construia inițial numai de-a lungul fațadei principale, apoi și în jurul casei sau în partea laterală dosită, în vederea depozitării acolo a unor necesități cotidiene precum lemne, unelte, cereale etc. Aceasta era îngustă și lungă, numită în zona Codrilor Orheiului „târnaț”.

- nu în ultimul rând formează un sistem decorativ al casei cu creștături și motive geometrice sau florale.

¹⁰ <https://m.moldovenii.md/md/section/378> arhitectura locuinței tradiționale (accesat: 11.01.2023).

¹¹ <https://m.moldovenii.md/md/section/378> (accesat: 11.01.2023).

*Imaginea 6. Casa tradițională a familiei Cruc din satul Brănești, anii 1970-1980
(Imagine din Arhiva AIRM).*

Conform imaginii 6, observăm elementele arhitecturale ale casei tradiționale cu prispă și coloane de piatră. Ținem să menționăm că aceasta, dar și ale locuințe din localitate mai au încă două coloane în fața casei, pe lângă cele șase simetrice, amplasate în axa de simetrie a fațadei principale, pe care se construia „cerdacul” – o terasă patrulateră în plan, acoperită cu două versante laterale, care formau în față un fronton¹². Dispunem și de alte poze¹³ ale acestei locuințe foarte bine păstrate și conservate din punct de vedere arhitectural, dar și ale altor case de locuit ce reflectă măiestria lucrului în piatră.

Porțile gospodăriilor reprezintă un însemn de pătrundere în ogradă, marcă a statutului social în cadrul colectivității satești. Aceasta poate fi asemuită brațelor care se deschid cu generozitate în fața celui care dorește să intre în gospodărie sau străjuiește pătrunderea în sanctuarul trudei și bucuriilor familiale. Poarta este ca piatra de hotar la marginea unei împărțiri și totodată o călăuză care impune respect

¹² Ibidem (accesat: 11.01.2023).

¹³ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Complex_de_arhitectur%C4%83_popular%C4%83_din_Br%C4%83ne%C8%99ti._Arhitectur%C4%83_vernacular%C4%83.jpg (accesat: 11.01.2023).

și prețuire; ea este generată și de o demnitate estetică a spațiului obștesc¹⁴. Valoarea artistică deosebită a porților este dată mai ales de motivele decorative care o împodobesc, vădind un dezvoltat simț pentru frumos al meșterilor. Acestea nu aveau însă un rol pur ornamental, purtând o complexitate de semnificații¹⁵. În localitatea Brănești există diverse ornamente și semnificații ale porților gospodariilor, printre care :

- *simboluri predilecte*, prezentate deseori în asociere cu motivul crucii și bolduri care au scop de a proteja gospodăria de puterile întunecate; boldurile îndreptate ca niște săgeți în sus mențin verticalitatea gospodariilor.

- *simboluri din lumea animală* (leul), care face trimitere la puterea și statutul social al gospodariilor ce locuiesc în ogradă,

- *simboluri circulare* și solare, în mod evident legate de cultul solar, sugerează perfecțiune și regenerare, mișcare veșnică pe o traiectorie care nu are nici început, nici sfârșit,

- *simboluri geometrice*, precum rombul, pătratul, ce reprezintă dimensiunile universului, etapele vieții (copilăria, tinerețea, maturitatea și bătrânețea),

- *rozeta* reprezentând perfecțiunea, fiind, în concepția veche populară, și purtătoarea unor puteri binefăcătoare¹⁶.

- *pomul vieții* este un alt motiv principal și foarte vechi, simbol al vitalității, al ascensiunii spre cer, al rodniciei continue și al vieții veșnice¹⁷,

- *simbolul inimii*, considerată centrul vital al activității fizice și afective, mult mai bogată în semnificații decât *sufletul*, pentru că inima reprezintă întreaga ființă umană¹⁸.

¹⁴ Romulus Antonescu. *Dicționar de Simboluri ...*, 2016, <https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-c.html> (accesat: 14.01.2023).

¹⁵ <http://credintatraditie.blogspot.com/2013/07/frumusetea-si-semnificatia-portilor.html> (accesat: 14.01.2023).

¹⁶ Francisc Nistor. *Poarta maramureșeană*. București: Editura Sport-Turism, 1977.

¹⁷ <http://credintatraditie.blogspot.com/2013/07/frumusetea-si-semnificatia-portilor.html> (accesat: 14.01.2023).

¹⁸ Romulus Antonescu. *Dicționar...*, (accesat: 14.01.2023).

Imagina 7. Poarta doamnei Rotari Macrina Dumitru din satul Brănești (foto: Suvac Sergiu).

Specificul porților din zona Codrilor Orheiului este strâns legat de stâlpii care mențin vertical acest complex și care îmbină într-un ansamblu arhitectural mai multe elemente identitare ale locului. Stâlpii porților (precum și cei de la prispele caselor), în general, cu dimensiuni mult mai mari, amintesc de vechile coloane, simbolizând verticalitatea, ascensiunea. Coloanele, asociate stâlpilor, fac legătura între pământ și forțele benefice ale înălțimilor spre care urcă, făcând parte din simbolistica unui „axis mundi”, analizată pe larg de Mircea Eliade, și reprezentând un centru al lumii, care comunică cu puterile divine. De fapt, sensurile tuturor simbolurilor analizate converg către ideea că, pentru țaran, casa, loc sacru, se află „în centrul lumii”, într-un spațiu care transcende planul fizic și se situează sub „zăriște cosmică”, intrând în legătură cu veșnicia¹⁹. În urma cercetărilor pe care le-a întreprins la Șcheia din Județul Iași, etnograful Ion Chelcea considera că stâlpii de porți reprezintă o transpunere a modelelor preexistente din lemn în piatră²⁰. Motivul care ar fi determinat, potrivit lui Ion Chelcea, înlocuirea stâlpilor de lemn cu stâlpi de piatră²¹ a constat în „durabilitatea mult mai mare a acestui din urmă material și a corespuns nevoii de a crea forme ce se pot transmite și generațiilor

¹⁹ *Credința și tradiția – identitatea poporului roman. Frumusețea și semnificația porților tradiționale românești*, <http://credintatraditie.blogspot.com/2013/07/frumusetea-si-semnificatia-portilor.html> (accesat: 14.01.2023).

²⁰ Vasile Munteanu. *Petrăritul tradițional din Moldova*. În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, vol. II, Iași, 2002, p. 226.

²¹ *Ibidem*, p.226.

viitoare”²². Totodată, se creează impresia unor motive și simboluri etnografice comune, din mai multe zone, fie acestea românești, occidentale sau orientale. Istoria locurilor cu multitudinea de culturi succedate creează acest ansamblu de influențe asupra imaginii reliefate a pietrei. Influențe orientale există și în arhitectura vernaculară din piatră specifică acestor locuri, fiind intuite ușor de cunoscătorii, valorificatorii domeniului arhitecturii populare. Ele pot fi depistate prin compararea monumentelor arhitecturii populare de piatră și lemn din zona Orheiul Vechi, din aria formată de bazinul râului Răut și, pentru veridicitate, cu cele din alte centre istorice din Moldova. Este important să depistăm în ce chip sunt exprimate, cum și în ce împrejurări au fost asimilate²³.

Calculule matematice efectuate de meșterii populari în procesul de construcție a stâlpilor de poartă din piatră, avea un caracter crucial în planificarea simetriei și dimensiunilor acestor forme de artă populară, competențe ce erau dezvoltate odată cu practica și măiestria pietrarului. Blocurile de piatră pentru modelarea florilor, coloanelor, parapetelor sunt aduse din mină în atelier, unde începe procesul de creație și niciodată nu se știe care va fi produsul final, deoarece motivul ornamentului cu elemente vegetale sau geometrice se naște din factura pietrei, din dispoziția sau inspirația meșterului .

Gardurile gospodăriilor din localitate în cele mai dese cazuri sunt construite din piatră, din același motiv – abundența de materie primă. Erau, de asemenea, construite de persoane specializate, constructori sau meșteri populari, fiindcă deseori erau reliefate unele elemente arhitecturale care să intre într-un aspect de ansamblu cu casa, poarta și stâlpii de poartă. Există însă diferite garduri în localitate – de piatră, nuiele, lemn, metal, sârmă, etc., acest lucru ținea de preferința și buzunarul gospodarilor.

Sușinim că decorul din piatră al caselor tradiționale din Brănești nu se reduce doar la galeria fațadelor caselor, dar se completează într-o armonie compusă cu cel al hogeacurilor de pe case, al beciurilor și al porților. Bogăția și specificul decorului din piatră, integritatea lui stilistică, integrarea expresivă și artistică a combinației de culori confirmă frumusețea și măreția acestui fenomen artistic.

În concluzie, sușinim că gospodăria tradițională din zona Codrilor Orheiului își are specificul în bogăția arhitectonică a pietrei, care înfrumusețează nu doar casa, ci și gardurile, fațada beciurilor, stâlpii de poartă, acareturile etc. Evidențiem multitudinea de simboluri sculptate și zugrăvite ca elemente decorative

²² Ion Chelcea. *Prelucrarea artistică a pietrei în satul Șcheia din județul Iași*. În: *Studii și cercetări de istoria artei*, tom. 15, nr. 2, București, 1968, p. 246-247.

²³ Eugen Bâzgu. *Influențe orientale în arhitectura vernaculară de piatră din zona Orheiului Vechi*. În: *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional*, Chișinău, 2007, p. 41.

în piatra prelucrată de meșteri. Nu în ultimul rând ținem să menționăm calitatea materiei prime, a calcarului care se extrăgea din minele de calcar din zona localității Brănești, în unele cazuri chiar de meșterii populari ce o lucrau.

Bibliografie:

1. Antonescu Romulus. *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Ediție digitală 2016, <https://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-c.html> (accesat 14.01.2023).
2. ARHIVA Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor din Republica Moldova (AIRM), case tradiționale din Brănești.
3. Bâzgu Eugen. *Influențe orientale în arhitectura vernaculară de piatră din zona Orheiului Vechi*. În: *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional*, Chișinău, 2007, pp.41.
4. Chelcea Ion. *Prelucrarea artistică a pietrei în satul Șcheia din județul Iași*. În: *Studii și cercetări de istoria artei*, tom. 15, nr. 2, București, 1968, pp. 246-247.
5. Ciocanu Maria. *Gospodăria satelor de pe malul Prutului*. În: *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional din Republica Moldova*. Materialele Conferinței Internaționale Chișinău, 2-4 august 2007. Chișinău: Editura Cartdidact, 2007, pp. 54-55.
6. *Credința și tradiția – identitatea poporului roman. Frumusețea și semnificația porților tradiționale românești*, <http://credintatraditie.blogspot.com/2013/07/frumusetea-si-semnificatia-portilor.html> (accesat 14.01.2023).
7. *Crihana Veche. Album monografic*. București: Editura Institutului Cultural Român, 2017.
8. Fulea Ludmila. *Corelația vestimentație-locuință în mentalitatea tradițională*. În: *Revista de Etnologie și culturologie*. Volumul XVIII, Chișinău, 2015, pp.126.
9. Ghinoiu Ion. *Mitologie română*. Dicționar. București: Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013, pp.63.
10. Madan Gheorghe V. *Scrieri. Volumul I, Proză*. Traduceri. Publicistică. Corespondență. Chișinău: Știința, 2011, pp.16.
11. Madan Gheorghe V. *Scrieri. Volumul II, Folclor. Folcloristică*. Chișinău: Știința, 2011, pp.206-212.
12. Munteanu Vasile. *Petrăritul tradițional din Moldova*. În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, vol. II, Iași, 2002, pp.126.
13. Nistor Francisc. *Poarta maramureșeană*. București: Editura Sport-Turism, 1977.
14. Suvac Sergiu. *Descrieri etnografice ale locuinței și gospodăriei tradiționale în opera lui Gheorghe V. Madan*. În: *Masa rotundă Gheorghe V. Madan: 150 de ani de la naștere (rezumate)*, Chișinău, 2022, pp. 23.
15. Vlăduțoiu I. *Etnografia românească*, București: Editura științifică, 1973, pp.149.
16. <https://m.moldovenii.md/md/section/378> arhitectura locuinței tradiționale (accesat 11.01.2023).
17. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Complex_de_arhitectur%C4%83_popular%C4%83_din_Br%C4%83ne%C8%99ti._Arhitectur%C4%83_vernacular%C4%83.jpg (accesat 11.01.2023).
18. <http://credintatraditie.blogspot.com/2013/07/frumusetea-si-semnificatia-portilor.html> (accesat 14.01.2023).
19. <http://credintatraditie.blogspot.com/2013/07/frumusetea-si-semnificatia-portilor.html> (accesat 14.01.2023).

СИМВОЛИКА ФРОНТОНА ЧАСТНОГО ДОМА КАК ЭЛЕМЕНТ ЭТНИЧЕСКОЙ ЦЕННОСТИ В ЛОКАЛЬНОЙ ИСТОРИИ

PRIVATE HOUSE FRONTON AS AN ELEMENT OF ETHNIC VALUE SYMBOLISM IN LOCAL HISTORY

Angela Lisnic,

dr. conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău/

ORCID: 0000-0002-1975-0413

Natalia Vinițaia,

profesoară de Istorie,

școala nr. 7 din or. Dubăsari, Republica Moldova

CZU: 391.985

Abstract

In the conditions of globalization and universalization of human existence, identity knowledge is increasingly called upon. In the present study, the elements of the symbolism of the pediment of the private houses in the Lunga micro-district of the city of Dubăsari are examined. The reason for the examination is conditioned by the study of ethnic values for local history. In the research, the symbolic elements from the theoretical references are reported which are related to the artifacts identified in the field studies. The study considers the origin and meaning of the main identified symbols: triangle, rhombus, circle, bird, deer, world tree. From the conclusions to which this study is given, we can highlight that the most common symbols belong, on the one hand, to the Slavic culture and, on the other hand, carry a deep sacred meaning and a universal metaphysical meaning.

Key-word: *pediment, symbolism, ethnic value, local history*

Теоретические предпосылки познание символики

Мир стремительно меняется, изменяя жизнь человека, его быт и культуру. Несомненно, важной и актуальной остается задача сохранения культуры народов, населяющих наш край. Локальная история представляет большой интерес для современного исследователя. И чем дальше, от современной цивилизации объект исследования, тем больше вероятность того, что изучение прошлого позволит выяснить уникальные факты жизни человека не свойственные современному миру. Культура всех народов мира развивалась в своем индивидуальном направлении и имела свой особый путь становления. При этом в дошедших до наших дней памятниках прошлого легко угадываются и общие мотивы, характерные одновременно для всех

стран, национальностей и народов мира.¹ Орнаментальные символы являются самым веским доказательством общности культур. Древняя символика представляет собой наслоение мотивов, относящихся к разным эпохам, и сплетение сюжетов различного этнокультурного происхождения, в дошедших до нас экспонатах и традициях имеются, наряду с общей картиной мира, свои самобытные оттенки. Много тайн могут раскрыть древние орнаменты. Разгадывая их, мы начинаем понимать, что язык символов предков передавал нам своё отношение к природе. Преклоняясь перед ней, как бы прося у неё милости, защиты, покровительства, древний мастер выводил рукой своеобразные заклинания в виде орнамента.

Орнамент служил своего рода защитой от окружающего мира и самым ценным пространством для человека всегда было его жилище. Дом в традиционных народных верованиях осмыслялся как символ родины, рода, семьи и воплощение материального достатка.² Дом воспринимается человеком не только как простое жилище, но и как своеобразная модель окружающего пространства, имеющим все его важнейшие атрибуты: крышу (небо), жилые помещения (земной мир) и подпол (преисподнюю).³ Среди славян, население чаще всего украшали свое жилище обереговыми символами: солнца, воды, земли.⁴ Традиция украшать дом восходит к временам язычества, когда таким образом человек стремился защитить свой дом, свою семью от злых, "нечистых" сил, повсюду окружавших его, и привлечь на свою сторону, "задобрить", "умилостивить" силы добрые. Именно поэтому священные и чистые образы были расположены на самых уязвимых местах дома, через которые можно проникнуть в жилище: окна, ворота, двери, дымоход.⁵ В традиционном сельском жилом доме на главном фасаде, как правило, можно выделить в среднем от 5 до 10 основных элементов — на которых фиксировалось внимание, что достаточно близко к

¹ Символы в орнаментах различных народов
<https://zharevna.livejournal.com/156247.html> (vizitat 10.02.2023)

² Рыбаков, Б. А. *Язычество древней Руси* / АН СССР, Отд-ние истории, Ин-т археологии / Б. А. Рыбаков. М. : Наука, 1987. С. 460

³ Коваль, В. И. *Мифологические верования восточных славян*: Пособие по курсу «Славянская мифология» / В. И. Коваль; М-во образования Республики Беларусь, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. 270 с.
<https://core.ac.uk/download/pdf/76001704.pdf> (vizitat 10.02.2023)

⁴ Зайцев Б. П., Пинчуков П. П. *Солнечные узоры*. Москва: Московский рабочий, 1978.
 Получено из <http://maxima-library.org/component/maxlib/b/261991?format=read> (vizitat 06.02.2023)

⁵ Васильченко, Л. *Природа славян*. Томск: Томский государственный университет. 2002.
 Электронный ресурс: http://italia-ru.com/files/Priroda_slavyan.pdf (vizitat 04.02.2023)

оптимальному для полноценного восприятия числу.⁶ Центральными символами в оформлении фасада считаются солнечные знаки или солярные. Солярные знаки связаны с приобретением как материальных, так и духовных благ, приумножением их.⁷ Солнечные знаки представлены несколькими типами. Солнце с шестью спицами - знак Рода, громовой знак, спасающий от огня молнии. "Бегущее" солнце изображают с изогнутым внутри круга линиями.⁸ Рыбаков предлагает различать солнечные знаки по форме. Например, круг с четырьмя спицами он наполняет смыслом оберега «на все четыре стороны». Солярные символы с восьмью спицами Рыбаков отдельно никак не определяет, говорит лишь о редкости их использования славянами. (Приложение 1) Солнце, дарило людям свое тепло и свет, разгоняя ночной сумрак и прогоняя холод. Солярные знаки – извечная победа добра над злом. Какая темная тварь сунется туда, где изображено яркое и горячее солнце?⁹ Рядом с символом солнца почти всегда соседствует символ земли, поля. Ромб — один из фундаментальных символов, обозначавший представления человека об окружающей реальности. Позже, ромб обозначал женское начало: с женщиной стали связывать плодородие. Условно можно разделить ромбы на две группы. Первая группа представляют собой ромбики с точками внутри, перекрещивающиеся двойные полосы – так обозначается вспаханное и засеянное поле. Вторая группа — это пустой ромб – знак, обозначающий не обработанную землю, это — древний символ поля и плодородия в виде ромба или квадрата,¹⁰ поставленного на угол.¹¹

В оснований фронтона дома изображалась вода, если фронтон верхняя часть дома, своего рода – небеса, вода таким образом изливается с небес на землю. Вода обладает сакральным аспектом. Во-первых, вода для язычника, это то, что дает жизнь всему живому. Зигзаги и разводы чаще могут быть символом воды небесной. Схемы водной стихии узнаваемы и

⁶ А. И. Прохоренко. *Архитектура сельского дома: прошлое и настоящее*. Москва: Агропромиздат, 1992. С.54 Электронный ресурс: <http://tehne.com/library/prohorenko-i-arhitektura-selskogo-doma-proshloe-i-nastoyashchee-moskva-1992> (vizitat 10.02.2023)

⁷ «Символы деревянного декора, их значения» Электронный ресурс: http://www.tulauzor.ru/history/mysli_o_simvolah_derevyannogo_dekora/ (vizitat 10.02.2023)

⁸ Васильченко, Л. *Природа славян*. Томск: Томский государственный университет. 2002. Электронный ресурс: http://italia-ru.com/files/Priroda_slavyan.pdf (vizitat 19.02.2023)

⁹ *Древние образы в народном искусстве – наше наследие. Символы деревянного декора, их значения*. Электронный ресурс: <https://www.vorota21vek.ru/drevnie-obrazy-v-narodnom-iskusstve-nashe-nasledie-simvol.html>

¹⁰ *Символы деревянного декора, их значения* Источник: http://www.tulauzor.ru/history/mysli_o_simvolah_derevyannogo_dekora/ (vizitat 12.02.2023)

¹¹ Приложение 2

разнообразны.¹² Следующим символом является - изображение треугольника, которое так же имеет сакральное значение. Если вершина его стремится вверх, он символизирует жизнь, огонь и даже мужское начало. Если острый верх фигуры «смотрит» вниз — это женский символ, который олицетворяет материнскую любовь и защиту.¹³ Так же существует мнение, что треугольник, как наиболее простая идеограмма, почти всегда олицетворяет творящую троицу чего бы то ни было, не обязательно Святую Троицу, но триединство элементов воздуха, огня и воды, необходимых для плодородия земли, или же триединство семьи (мужчина, женщина, дитя), или циклы жизни (рождение, жизнь, смерть).¹⁴

Кроме символов, обозначающих природные стихии, человек выражал свои представления о мире в образах. Это образы оленя, птицы, древа жизни. Ученые полагают, что все эти образы были символами Природы и подчиненных ей стихий огня, воды и воздуха.

Мировое дерево - это опора вселенной, столб, подпирающий небо.¹⁵ Древо, символизирующее зачатие и плодородие, которое поможет вам избавиться от лени, обрести мудрость и получить совершенно особенную связь с божественным началом.^{16 17}

Птица в народном искусстве могла олицетворять солнце и солнечный свет, небо и воздух, душу, ветер, облако, молнию, грозу, бурю.¹⁸ Среди наиболее распространенных изображений птиц можно выделить следующие:

Аист (бочан, бусел, стерх) — особо почитаемая птица, наделяемая в народных представлениях человеческими свойствами. В легендах и весенних обрядах аист выступает в роли охранителя и очистителя земли от гадов и прочей нечисти — змей, жаб, насекомых и нечистой силы. Согласно

¹² Символика славян. Электронный ресурс: <https://works.doklad.ru/view/VApCpAonAds.html> (vizitat 15.02.2023)

¹³ Разнообразие и значение традиционного русского орнамента. Электронный ресурс: <http://symbols.nextohm.com/slavsymbols/page-91/> (vizitat 12.02.2023)

¹⁴ Подлинные значения символов орнаментов. Электронный ресурс: <http://zen-designer.ru/need/301-ornament-symbols> (vizitat 16.02.2023)

¹⁵ Древо в жизни славянина. Электронный ресурс: https://ido.tsu.ru/other_res/school/natureslav/14.html

¹⁶ Символы деревянного декора, их значения. Электронный ресурс: http://www.tulauzor.ru/history/mysli_o_simvolah_derevyannogo_dekora/ (vizitat 12.02.2023)

¹⁷ Приложение 3

¹⁸ Семантика орнаментальных мотивов. Электронный ресурс: <https://studizba.com/lectures/11-iskusstvo-i-iskusstvovedenie/391-lekcii-po-narodnomu-ornamentu/5317-4-semantika-ornamentalnyh-motivov.html> (vizitat 14.02.2023)

приметам, ребенка следует ожидать там, где кружит аист, или тому, к кому на поле часто прилетает аист.¹⁹

Голубь — мир, чистота, любовь, безмятежность, надежда. Также это традиционный христианский символ Святого Духа и крещения.²⁰ В народных представлениях голубь — чистая, святая, божья птица. Как воплощение добра и кротости он противостоит хищным и черным птицам и нечистым животным.²¹ Пара голубей — любовь, дружба и супружеская верность.²²

Петух — в народных верованиях славян вещая птица, способная противостоять нечистой силе и в то же время наделяемая демоническими свойствами. Петух связывается с солнцем, огнем, возрождением. Петух характеризуется признаками опекуна хозяйства.²³ Кроме птиц, на фронтонах домов изображали животных. В каждом регионе это было своё тотемное животное. К примеру, олень — это всегда благодатный символ возрождения и обновления, силы и благородства, отваги и чистоты, набожности и благочестия — символ человеческой души, но и символ воина. Олени переносили души, умерших в потусторонний мир, множество их изображений было найдено на стенах древних ритуальных пещер.²⁴

Таким образом, украшая своё жилище человек испокон веков наделял каждый символ определенным значением. Символ связывал в себе силы природы и человека как части её. Дом не просто жилище, а хранилище исторической памяти, традиций и обычаев. В стенах дома протекала повседневная жизнь крестьянской семьи, осуществлялись процессы социализации, усвоения и сохранения традиций, связи поколений. В символической форме крестьянский дом воплотил главные ценности и смыслы человеческого существования. Декоративное украшение фронтона дома в нашем регионе связано с обычаями и традициями свойственными для славян и других народов.

¹⁹ Берегова О. *Символы славян*. М., 2016. С.432 Электронный ресурс: http://www.e-reading.club/bookreader.php/1028007/Beregova_-_Simvolny_slavyan.html (vizitat 10.02.2023)

²⁰ *Символика в архитектуре*. Источник: <https://liveinmsk.ru/article/simvolika-v-arkhitekture>

²¹ Гура А. В. *Символика животных в славянской народной традиции*. М., 1997. С. 401ю
Источник <https://inslav.ru/publication/gura-v-simvolika-zhivotnyh-v-slavyanskoy-narodnoy-tradicii-m-1997>

²² *Символика славянского орнамента. Птицы*. <https://www.livemaster.ru/topic/116331-simvolika-slavyanskogo-ornamenta-ptitsy> (vizitat 10.02.2023)

²³ *Символика в орнаменте*. Электронный ресурс. <https://www.tvorchistvo.ru/simvolika-v-ornamente/> (vizitat 14.02.2023)

²⁴ *Виды орнамента*. Электронный ресурс: <https://www.tvorchistvo.ru/vidy-ornamenta/> (vizitat 14.02.2023)

Символы в полевых зарисовках

Территориальными границами исследования в рамках данной темы послужил микрорайон Лунга Дубоссарского района. Изучив карту микрорайона приходим к выводу, что есть участки, застроенные хаотично – более «старая», а есть упорядоченно – более современная часть микрорайона.

²⁵ В ходе исследования нами было обнаружено более ста домов со славянской символикой в оформлении фронтона: солнца- круги, земли - ромбы, воды- волнистые линии, треугольники символы женского и мужского начала.²⁶ Кроме классических символов были выявлены символические образы, такие как птицы, мировое древо, олени и т. д.²⁷ Кроме того, были обнаружены символы которые присутствуют в единичном экземпляре, либо не получили широкого распространения – лавровый венок, виноград.²⁸ *Лавр* символизирует бессмертие, триумф, победу и успех. *Виноград* — один из древнейших символов плодородия, изобилия и жизненной силы.²⁹ Немногочисленными оказались фронтоны на которых были изображены звезды.³⁰ Звезда пятиконечная (пентаграмма) толкуется по-разному. Она символизирует радость и счастье, победу духовного над материальным, безопасность. Единичными также были фронтоны с амфорами и подобием весов, в литературе не удалось найти объяснения этим символам. На одном лишь доме присутствовало изображение гармошки, дом был перепродан в связи с этим нынешние хозяева не знают был ли прежний хозяин дома гармонистом или же символ просто служил украшением дома.³¹

В ходе выявления символики, мы ознакомились со всеми домами микрорайона на фронтонах которых были обнаружены символы. Первоначально, работа велась в «старой части села» со слов местных жителей, это так называемые глинобитные дома, по свидетельствам жителей многим из них более ста лет. Такие дома сохранились в основном вдоль реки Днестр. А также на окраине улицы Димитрова. Дома в основном украшены славянской символикой, если ее выполнял мастер, если же мастера не нанимали, а украшали дом своими силами, символы носили в основном декоративный характер. Со слов жителей: «Груши – потому, что был сад,

²⁵ Приложение 4

²⁶ Приложение 5

²⁷ Приложение 6

²⁸ Приложение 7

²⁹ *Символика в архитектуре*. Электронный ресурс: <https://liveinmsk.ru/article/simvolika-v-arkhitekture> (vizitat 14.02.2023)

³⁰ Приложение 8

³¹ Приложение 9

курочки – потому что была Птицефабрика, цветы – потому, что красиво и празднично.» Ни один из опрошенных не указал на то, что ему знакома символика, даже если мастер выполнял работу, хозяева не интересовались значением, считая, что мастер лучше знает. И если он так сделал значит это правильно. В беседе с жителями микрорайона была озвучена идея, о том, что многие мастера не знали значения символики, просто у них были трафареты, доставшиеся им по наследству, обученные своими родственниками они украшали фронтоны домов тем рисунком трафарета, который был у них в наличии. Удивительным считаем то, что символике вообще удалось сохраниться, основание села произошло в 1791 году, когда земли между реками Южный Буг и Днестр по результатам Ясского мира, заключенного в 1791 году вошли в состав Российской империи. Село Лунга населяли молдаване, название села Лунга предположительно возникло от слова «лунг» длинный. Село растянулось вдоль дороги в длину. Если первые переселенцы украшали дома славянской символикой, то как удалось мастерам сохранить эти символы на протяжении такого долго периода остается загадкой. Исследованные нами дома были построены на много позже в основном в период с 1950-1970-х годов, они однотипны и благодаря работе мастеров были украшены славянскими символами. Сегодня в беседах жители признаются, что уход за декором достаточно трудоемкий, и к тому же реставрировать его некому, людей в селе знающих как это сделать не осталось. К тому же по мнению большинства символика — это пережитки прошлого, а современное строительство не предполагает такого рода работ.

Вместо выводов

Практическая работа показала, что информация о символах является достаточно интересной и объёмной. За каждым символом скрывается своя история, созданная многими поколениями людей, основанная на верования, основных занятиях, представлениях об окружающем мире. Данные знания помогают сформировать у современного человека представления об особенностях жизни человека совсем не похожей на современную. На данный момент у нас есть еще возможность изучения данной темы, так как, большое количество домов до сих пор украшено элементами этнической символики. Время изменит всё, и научно-технический прогресс заставит людей отказаться от прошлого, символы в свою очередь присутствующие в культуре народов, позволят сохранить этническую идентичность каждого.

Список литературы и интернет-источников:

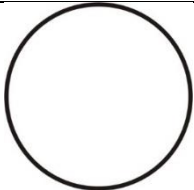
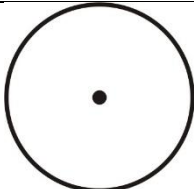
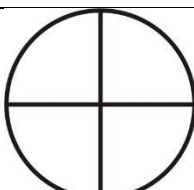
1. Берегова О. *Символы славян*. М., 2016. С.432 [http://www.e-reading.club/bookreader.php/1028007/Beregova - Simvoly slavyan.html](http://www.e-reading.club/bookreader.php/1028007/Beregova_-_Simvoly_slavyan.html)(vizitat 14.02.2023)
2. Буронов, И. Ф. *Краткий исторический очерк развития орнамента* / И. Ф. Буронов // Молодой ученый. 2016. № 6 (110). С. 876-878. URL: <https://moluch.ru/archive/110/26805/>
3. Васильченко, Л. *Природа славян*. Томск: Томский государственный университет. 2002. Получено из [http://italia-ru.com/files/Priroda slavyan.pdf](http://italia-ru.com/files/Priroda_slavyan.pdf) (vizitat 12.02.2023)
4. *Виды орнамента*. Источник: <https://www.tvorchistvo.ru/vidy-ornamenta/> (vizitat 10.02.2023)
5. Гура А. В. *Символика животных в славянской народной традиции*. М., 1997. С. 612. Источник <https://inslav.ru/publication/gura-v-simvolika-zhivotnyh-v-slavyanskoy-narodnoy-tradicii-m-1997> (vizitat 10.02.2023)
6. *Древние образы в народном искусстве – наше наследие. Символы деревянного декора, их значения*. Источник: <https://www.vorota21vek.ru/drevnie-obrazy-v-narodnom-iskusstve-nashe-nasledie-simvoly.html> (vizitat 10.02.2023)
7. *Древо в жизни славянина*. Источник: https://ido.tsu.ru/other_res/school/natureslav/14.html
8. Зайцев Б.П., Пинчуков П. П. *Солнечные узоры*. Москва: Московский рабочий. 1978. Получено из <http://maxima-library.org/component/maxlib/b/261991?format=read> (vizitat 10.02.2023)
9. Коваль В.И. *Мифологические верования восточных славян: Пособие по курсу «Славянская мифология»* / В. И. Коваль; М-во образования Республики Беларусь, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. 270 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/76001704.pdf> (vizitat 10.02.2023)
10. Моисеенко З. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии*. Кишинёв: Издательства «Картя Молдовеняскэ», 1973
Источник: http://kitab.ttnda.az/upload-files/books/09/799/arxitektura_selskix_jilix_domov_Moldavii.pdf (vizitat 10.02.2023)
11. *Подлинные значения символов орнаментов*. Источник <http://zen-designer.ru/need/301-ornament-simbols> (vizitat 10.02.2023)
12. Прохоренко.А. И. *Архитектура сельского дома: прошлое и настоящее*. Москва: Агропромиздат, 1992. 205 с. Получено из <http://tehne.com/library/prohorenko-i-arhitektura-selskogo-doma-proshloe-i-nastoyashchee-moskva-1992> (vizitat 10.02.2023)
13. *Разнообразие и значение традиционного русского орнамента* <http://symbols.nextohm.com/slavsymbols/page-91/> (vizitat 10.02.2023)

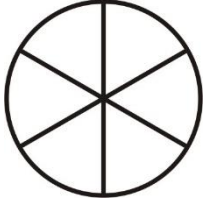
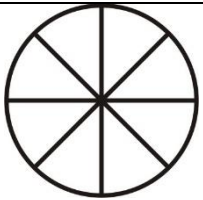
14. Рыбаков, Б.А. *Язычество древней Руси*. АН СССР, Отд-ние истории, Ин-т археологии / Б. А. Рыбаков. М.: Наука, 1987. С. 460
15. Семантика орнаментальных мотивов. Источник: <https://studizba.com/lectures/11-iskusstvo-i-iskusstvovedenie/391-lekcii-po-narodnomu-ornamentu/5317-4-semantika-ornamentalnyh-motivov.html>
16. Символика в архитектуре. Источник: <https://liveinmsk.ru/article/simvolika-v-arkhitekture>
17. Символика в орнаменте. Источник <https://www.tvorchistvo.ru/simvolika-v-ornamente/>
18. Символика ромба. Источник: <https://art-talk.ru/topic/11176/>
19. Символика славян. Источник: <https://works.doklad.ru/view/VApCpAonAds.html>
20. Символика славянского орнамента. Птицы. <https://www.livemaster.ru/topic/116331-simvolika-slavyanskogo-ornamenta-ptitsy>
21. Символы деревянного декора, их значения. Источник: http://www.tulauzor.ru/history/mysli_o_simvolah_derevyannogo_dekora/
22. Фонды школьного музея. «Карта микрорайона Лунга» Бодарев Р.Н., Осипова И, Бакшлян Н., Чекирь Ю.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Ссылка «Основные изображения солярных символов, которые использовали славяне в жизни и быту.» <https://lektsia.com/12x6511.html>

	
	Простой вариант солярного символа
	Солярный знак "на все четыре стороны"

	Солярный знак "шесть спиц" - Громовое колесо"
	Солярный знак "восемь спиц"
	Многолучевой солярный знак. Такой вариант имеет большое количество различных изображений
	Многолучевой солярный знак. Такой вариант имеет большое количество различных изображений
	"Художественный" солярный символ. Такой вариант имеет большое количество различных изображений

Приложение 2 «Символы земли»

Ссылка: «Символы славян» Источник: <https://coollib.com/b/227749-olga-beregova-simvoliyi-slavyan/read>

Знак засеянного поля Символы солнца и земли в различных	А – засеянная пашня Б – просто земля или пашня
Символы земли	

Приложение 3 «Мировое Древо»

Ссылка: П. Важенина «Мировое древо» Источник: <https://pandia.ru/text/80/202/24976.php>

Рис. 1 «Мировое древо»

Приложение 5 «Символы» на основе полевых исследований

А) круг

Б)

Приложение 6 «Образы»

Приложение 7 «Венок»

Приложение 8 «Звёзды»

Приложение 9 «Единичные символы»

*Приложение 10 «Мнение местных жителей»**Адрес:* Свердлова 237/1*Опрашиваемая:* Кожухарь Татьяна Семеновна.

Дом достался мне в наследство. Дом ранее принадлежал моему дяде Кожухарь Семену Васильевичу, человеку известному по всей Лунге. Он был долгое время директором школы его все уважали и ценили. Дом был построен в 1955 году. На то время это был очень хороший дом. Почему так украшен фортан дома мне не известно тогда все так украшали. Были мастера которые занимались только украшением, их приглашали либо из соседних сёл, либо в селе находили человека который украшать умел, вот он то и знал значение этих символов. Он подсказывал хозяину какой символ будет лучше для дома. Я же никогда не думала об этом главная моя задача — это подкрасить, подбелить, что сохранить красоту эту. Соседние два дома тоже украшены, но там никто не живет, и я тоже ухаживаю за эти двумя домами. Мне уже конечно тяжело за этим всем смотреть, но я стараюсь как могу, молодежь, наверное, уже бы все убрала и сделала по-современному.

Адрес: Свердлова 130 *Опрашиваемый:* Евгений Викторович Куприхин

Дом мне достался от бабушки. Старенький дом построенный в 1959 году.

О значении символики мне ничего не известно и если честно сейчас делаю ремонт дома и вообще было в планах убирать с фортана всю лепнину, для чего она не знаю, кто оформлял тоже не могу ответить, никогда не интересовался. Но уход за ней занимает много времени, да и сыпется она уже от давности. Если снять тогда дом будет смотреться аккуратнее.

Адрес: Свердлова 130 *Опрашиваемый:* Александр Сергеевич Дрига

Дом достался мне от родителей Дрига Сергей Николаевич и Дрига Анна Спиридоновна, они были коренными жителями на то время села Лунга отец работал шофером, мама дома по хозяйству, дом построили сами, кто украшал дом мне не известно, что значат символы тоже, могу только предположить, что цветы для красоты, а фрукты потому что был рядом на берегу Днестра фруктовый сад, может быть поэтому или просто что бы чем-то дом отличался от других. Планирую в ближайшие дни снять всю эту красоту, так как делаю ремонт и хочу, чтобы было все более современно.

Адрес: Нахимова 13 *Опрашиваемый:* женщина не представилась.

Рассказала, что дом построил Деленчук Николай сам, никто ему не помогал. Украшал дом тоже сам, как мог как видел, вот понравились олени, сильные животные, статные решил, что надо их изобразить на доме. Никакого

смысла не вкладывал видел, как на других домах и то что нравилось делал у себя на доме. В семье символика не обсуждалась.

Адрес: переулок Димитрова 1 *Опрашиваемая:* Бузыка В.Д.

Дом строить начали в 1975 закончили в 1977. Нанимали людей, и они нам строили. Когда пришло время украшать дом, муж решил, что должны быть олени, а решили, что тюльпаны, вот и красили тюльпанами и оленями. Сейчас уже ухаживать за домом тяжело возраст не тот, это по молодости хотели больше красоты, а сейчас уже трудно. Украшали дом не знали что значат эти символы, просто хотелось красоты, все дома были одинаковы, вот каждый и думал как украсить так что бы было только у него.

Адрес: переулок Димитрова 4 *Опрашиваемая:* Кирилова Ефимия Прокоповна

Дом построили вместе с мужем в 1979 году. Пожили немного и решили, что дом надо украсить. У нас мастеров таких не было, люди подсказали что в селе Моловато есть мастер который украшает фасад дома, вот мы его разыскали договорились, он приехал к нам поговорил, выяснили что так как мужу нравились голуби, значит будем их изображать, и еще мастер предложил изобразить оленей. Так и решил, через некоторое время работа была закончена, на нашей улице только у нас такая красота. Красить приходится раз где-то в пять лет. Правда дом ветшает и переживаем, что наша красота может сама отпасть, но пока стараемся сохранить. Что значат символы не знаю, мне кажется, что в наше время украшали так как советует мастер и только он знал значение, а хозяину главное, чтобы дом был хорош.

Адрес: Олимпийская 18 *Опрашиваемая:* Грекул Анатолий

Дом строил я, а уже орнамент делал мастер, мы его приглашали. Что значат эти символы не знаю, но он меня уверил что так должно быть.

Опрашиваемая: Сыроватко Ольга Дмитриевна

Из беседы с моим отцом я узнала, что наиболее старая часть села, это район улицы Щорса, дома там в основном глинобитные, на фортах домов указывалась дата строительства, инициалы хозяина дома, а также различные знаки. Чаще всего украшали фортан с помощью трафаретов у каждого мастера были свои, скорее всего мастер не знал значения символов, а украшал так как его научили. Поэтому украшения практически у всех были одинаковы, когда начали застраивать село выше дороги, дома стали строить каменные так называемые «финские дома» рисунки на этих домах уже отличались, были более красочными.

СОХРАНЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОХОРОННО-ПОМИНАЛЬНОЙ ОБРЯДНОСТИ У ЛИПОВАН РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА¹

PRESERVATION OF THE FEATURES OF THE FUNERAL AND MEMORIAL RITES AMONG THE LIPOVANS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

*Татьяна Зайковски,
доктор филологии, конференциар,
Институт культурного наследия
ORCID: 0000-0001-5438-9945*

CZU: 393(478)

Abstract

This article is based on the results of field research conducted by the author in the villages of the Republic of Moldova, where the Lipovans live compactly. Funeral and memorial rites are an integral part of the rites of the life cycle. In the course of interviewing informants from such villages as Kunicha, Egorovka, Pokrovka, and others, a number of features of the various stages of this ritualism were revealed – pre-funeral, funeral and memorial. The group of rituals and traditions under consideration is better preserved than maternity and wedding rituals.

Key-words: *Lipovans, Republic of Moldova, funeral and memorial rites.*

Данная статья базируется на полевых материалах текущего года. В основу исследования положены расширенные интервью с информаторами из сел компактного проживания старообрядцев/липован – Куничи, Покровки, Егоровки и др. Похоронно-поминальная обрядность является составной частью традиций семейной обрядности, наряду с родильно-крестильной и свадебной, и связана с завершением жизненного цикла человека. Особая семантика и прагматическая направленность круга обрядов погребально-поминального цикла, по своей глубинной сути, объединяют их с другими обрядами «перехода» (относящимися к родильно-крестильной и свадебной обрядности), которые проводятся для восстановления нарушенного равновесия и нейтрализации опасности переходного периода. Эта опасность связана с тем, что граница между двумя мирами оказывается временно открытой².

¹ Данное исследование выполнено в рамках проекта Института культурного наследия 20.80009.1606.02 – Evoluția tradițiilor și procesele etnice în Republica Moldova: suport teoretic și aplicativ în promovarea valorilor etnoculturale și coeziunii sociale (2020–2023).

² В этой связи см., например, следующие наши работы: Т. Зайковски. Обряды перехода и представление о ритуальной нечистоте в родильно-крестильной обрядности липован Республики Молдова. În: *Studii culturale*. Materialele Simpozionul Național de Studii Culturale, dedicat Zilelor Europene ale Patrimoniului. Ediția a III-a. Chișinău, 28 septembrie 2021. Chișinău,

Рассуждая о коллективных представлениях относительно смерти, исследователь Роберт Герц писал еще в начале XX в.: «...Если речь идет о человеке, смерть – это не один только физиологический феномен. К событию из области биологии примешивается сложный клубок верований, чувств и действий, которые придают ему особенный характер. <...> смерть имеет особое значение для общественного сознания – это объект коллективного представления»³.

Следует отметить две важные черты похоронно-поминальной обрядности липован: 1) та часть их традиций, которая связана со смертью человека, характеризуется наибольшей консервативностью по сравнению с другими обрядами жизненного цикла; 2) указанной обрядности свойственна наименьшая подверженность заимствованиям. Кроме того, известно, что похоронно-поминальной обрядности представителей старообрядческой веры свойствен целый ряд архаичных черт. Все эти особенности являются взаимосвязанными.

По свидетельствам информаторов, когда человек умирает, у липован в первую очередь оповещают об этом священника. У нас, как только умер человек, семья сразу же сообщает батюшке. Нету батюшки – дьяку. Потом покойника обмывают, приводят в порядок, обряжают. <...> Как только покойника обмыли, обрядили и положили на лавку, то приходят чтецы, и они по очереди все время читают, друг другу передают» (С. Е. В.). «Когда случается несчастье или по возрасту человек умер, прежде всего идут к священнику и оповещают его об этом. И он говорит чтецам из церкви, чтобы они приходили и читали святые книги в этот период, до похорон. Есть определенный цикл этих чтений, молитв. Чтецы знают, кто должен продолжать, когда должен идти. И ночью тоже читают, то есть непрерывно» (Б. Т. М.).

Полотенце на дверях, воротах (как у молдаван, болгар, гагаузов и отчасти у украинцев) не вывешивают, но оставляют ворота открытыми настежь, во двор приносят из церкви хоругви, а у входной двери в дом прикрепляют небольшой крест.

2022, p. 160-170; T. Zaicovschi. Tradițiile prenuptiale, de logodnă și cununie la lipovenii din Republica Moldova. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. 2022, vol. XXXI, p. 92-99.

³ Р. Герц. *Смерть и правая рука*. М.: ARS Press, 2019, с. 43-44. Указанная работа была впервые издана еще в 1907 г., но до сих пор не утратила своей актуальности и содержит множество тонких наблюдений. Роберт Герц – один из первых ученых, обратившихся к теме смерти, он посвятил свои обширные исследования именно похоронам и связанным со смертью ритуалам.

Мужчина моет мужчину, а саван шьет женщина. А если женщина умирает, то ее моет женщина, и она же шьет и саван. В каждой старообрядческой общине есть одна-две женщины, которые занимаются пошивом савана. Информатор из с. Кунича отмечает: «У нас в Куниче, когда кто-то умирает, свечку в руку не ставят (не вкладывают – Т. З.), а у православных в руку ставят свечку, зажигают. У нас этого ничего не делают. Просто умирает человек, дают, чтоб тело застыло, обмывают. Стелют специальную пленку, травку сухую и обмывают: женщины – женщину, мужчины – мужчину. Обмыли, положили на чистое покрывало, повиытирали, одели по нашему обряду. У православных – костюм, юбка, там это всё... А у нас – по-нашему» (К. А. С.). Предметы, которые используются при обмывании, сжигают, а воду выливают в такое место, где никто не ходит.

Для лучшей сохранности тела, особенно в жаркую погоду, использовались такие средства, как известь, крапива, магнит и др., сейчас применяют и формалин.

Смертную одежду готовят заранее. «У староверов к смерти начинали готовиться около пятидесяти. А истово верующие – и раньше. <...> После пятидесяти лет хозяйка дома готовила узел, сейчас для этого выделяют отдельную полку в шкафу или комод. Нередко в разных населенных старообрядцами селах приходилось встречать информацию, что одежду на смерть зачастую готовила мать для детей, чтобы они своими руками себе подобного не делали. Но это, скорее, один из сценариев подготовки к таинству»⁴.

Существуют строгие предписания в отношении мужского и женского комплекса похоронной одежды), а саван шьется уже после того, как человек умер. Шьют его на живую нитку, без узлов, швом «вперед иголку». Относительно покроя некоторые информаторы пытались объяснить, что шьют его «уголком» (Л. Л. В.), «капюшоном» (К. Т. И.), другие видят сходство с конвертом (Б. Т. М.). Саван заранее не шьют, но белую ткань для него покупают заблаговременно. В комплекс мужской похоронной одежды входит рубашка, брюки (причем рубашку не заправляют в брюки), пиджак не разрешается, пояс присутствует как оберег. В комплекс женской похоронной одежды входит длинная рубашка (информатор объясняет: «Рубашка должна быть длинной, с длинным рукавом, шея должна быть закрыта, то есть до шеи должны быть пуговицы – прямо до того места, где щитовидка расположена,

⁴ В. Степанов. Очерки похоронно-поминальных практик русского населения Республики Молдова. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2016, vol. XIX, p. 24.

шею нужно укрыть» – Б. Т. М.), кроме того, сюда входит сарафан, который шьют специально, и также пояс. На голове умершей, если она была замужем, – кичка (мягкая круглая шапочка, под которую убирают волосы – две косы – и платок. У незамужней одна коса, которая также убирается под платок. На наш вопрос о том, какого цвета может быть сарафан, были получены ответы, что допускаются различные цвета, в зависимости от того, какой любимый цвет был у усопшей. «И розовый, и голубой, и т. д. На выбор. Не обязательно темный. Если пожилая, старенькая женщина, то тогда уже потемнее» (Б. Т. М.). Что касается обуви, то обычная обувь не используется: как для мужчин, так и для женщин шьют специальную мягкую обувь или покупают тапочки.

Информаторы подчеркивают, что по селам есть и некоторые вариации обрядов покаяния. Кроме того, они проводят сравнение между тем, как было раньше и как это делается сегодня, отмечая и здесь ряд различий: «В разных местах немного по-разному. У нас раньше было так: кто что имеет. Хочешь платье – только обязательно чтобы с длинным рукавом и шея была закрыта. А хочешь – сарафан и блузку. У нас еще раньше, давно-давно, чехлики⁵ назывались. Надевали чехлик и сарафан, старинный наряд. А сейчас уже сарафаны шьют по-новому, время идет вперед. Но главное, чтобы было рукописание, венец, лестовка – это все должно быть обязательно. Рукописание дает батюшка, а венец надевает эта женщина, которая обмывает (С. Е. В.). «А так шьют рубашку с длинным рукавом, как платье с длинным рукавом, это называется рубашка, потом такая сверху талия, таличка – без рукавов, а потом повивают лентами, 12 метров ленты, крест-накрест» (К. А. С.).

Главными элементами считаются пояс и нательный крест, но обязательно на особом шнурке – «гайтане», цепочки не допускаются (существуют женские и мужские кресты: «В церкви такие шнурочки гайтана всегда продаются. Их батюшка освятил. И пояс можно купить» (Б. Т. М.). Кроме того, в гроб помещают лестовку⁶, которую обматывают вокруг безымянного пальца левой руки, а также подручник⁷ – его кладут или рядом с покойником, или под голову.

Покойника несут в церковь на отпевание, а затем на кладбище мужчины, а покойницу – женщины: «Умершего мужчину несут мужчины, а женщину – женщину, то есть такое разделение используется не только при

⁵ Чехлик – рубашка с длинными рукавами.

⁶ Лестовка – характерные четки у липован, чтобы считать молитвы.

⁷ Подручник – специальная подушечка для земных поклонов.

обмывании» (К. Н. Г.). На наш вопрос о том, не тяжело ли это для женщин, был получен ответ: если женщинам нести тяжело, им помогают мужчины. Но, как оказалось, теперь это бытует не повсеместно. Например, информаторы в Покровке сообщили, что у них такого нет, гроб всегда несут только мужчины. Различия обнаруживаются и в отношении использования транспорта при проходах в последний путь. Например, в Куниче, по словам информаторов, может использоваться машина, а в Покровке этого не делают.

Кутью готовят накануне. Покойника несут в храм на отпевание, а впереди гроба несут крестик (но не большой могильный крест, а маленький крестик, 15–20 см, который покупается в церкви), обычно его дают нести какому-нибудь ребенку, а за ним кто-то несет кутью в специальной посуде, взятой из церкви, вроде небольшого эмалированного ведерка, примерно на 1 литр. В храме во время отпевания ее оставляют на поминальном столе, там зажигают много свечей, и эта кутья освящается. Потом, когда уже несут покойника на кладбище, опять в том же порядке: впереди – маленький крест, потом кутья. Совершается обряд на могиле, присутствующие молятся, потом священник берет лопату, набирает на нее земли и делает из земли импровизированный старообрядческий крест на гробе. После этого засыпают землей. Информатор из Покровки рассказала: «У нас не берут в руки ком земли и не бросают в могилу. Впереди батюшки нельзя бросать эту землю. Когда он уйдет, может быть, люди и бросают, но это лишнее считается. Это делается с молитвой тоже, поэтому батюшка это делает. И вот этот крестик, эту кутью несут в трапезную⁸. Там в малые кружечки эту кутью наливают и передают по столу и люди поминают эту кутью (поминают усопшего этой кутьей – Т. З.) по чайной ложечке всем дают попить (! – Т. З.) этой кутьи. А этот крестик несут в церковь обратно» (Б. Т. М., Покровка). В с. Кунича каждый из провожающих на кладбище бросает по 3 пригошни земли в могилу, но после священника. То есть в разных селах это делается по-разному. Информаторы из с. Егоровка сообщают: «Когда батюшка на кладбище справил все, что надо, положили покойника в могилу, землей окрестили, после этого кто-нибудь говорит: „Идите поминать кутью“. Кутью у нас делают из пшеницы, размешивают ее, еще горячую, с медом. И в таком жидком состоянии, ложкой, поминают 3 раза, каждый берет по 3 ложки» (К. Т. И.); «Можно 3 ложки полных, если дети любят, а мы по чуть-чуть. Но обязательно 3 раза. И надо помолиться три поклона – когда берешь ложку и когда закончил кушать» (Л. Л. В.).

⁸ Трапезную в с. Покровка называют кельей.

На могиле устанавливается крест. Крест у старообрядцев особенный, восьмиконечный, и устанавливается он тоже особенным образом – в ногах, что имеет свое объяснение. В понимании липован, когда придет Судный день и все усопшие восстанут для Суда Божьего, то каждый возьмет свой крест и отправится туда. Еще один их аргумент: «Предполагается, что покойный сможет молиться, глядя на крест. А это реально лишь в таком положении, когда крест находится дальше от головы». Таковы их представления об этом.

Батюшка служит панихиды в церкви по покойному, а также устраиваются поминки в первый год несколько раз: «третинки» (3 дня), «девятинки» (9 дней), 20 дней, 40 дней и «годовщинки» (1 год) (К. А. С.). Проведение поминок на 20-й день считается неканоничным, но люди часто делают это «от большой скорби».

Например, на 9-й день уже приходят в основном родственники, и причем немного, только близкие родственники. Но самой главной поманой считается та, которая осуществляется на 9-й день в церкви. Идет служба, выносят кутью, а за ней выходят чтецы, читают молитвы. Вот как об этом говорят информаторы: «Сколько канонов прочитал чтец – столько должна хозяйка приготовить полотенце этому чтецу. Два, три, четыре канона читают. И вот он только приходит к аналою читать – и тут же кладут полотенце возле святой книги. Обязательно. Это как покров считается. И готовят 12 хлебов. Эти хлебы тоже должны быть накрыты. У нас говорят „накрыть хлеб“. Также дают полотенца, платки. У нас нет такого, чтобы хлеб был без покрова – его не подают без покрова. Эти 12 хлебов дают служителям церкви – прежде всего батюшке, дьяку, пономарю, чтецам... А все присутствующие в церкви получают батон и деньги – по 5 леев» (Б. Т. М.).

Что обычно находится на поминальном столе? Среди остальных блюд есть три обязательных: красный борщ (готовится по специальному рецепту), лапша и сладкий рис. Отметим, что борщ как ритуальное поминальное блюдо используется и у некоторых других народов, например у литовцев: «В Западной Литве в настоящее время в начале траурного обеда подается горячий суп (щи, борщ), особенно в холодное время года»⁹. Из напитков – минеральная вода, компот. Спиртное не допускается категорически. Готовить поминальный обед женщины приходят еще ночью, варят в больших котлах, литров по 100, на натуральном огне. «В последнее

⁹ В. Милюс. Ритуальная пища литовцев на похоронах и поминках. В: *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*. Под ред. В. В. Иванова, Л. Г. Невской. Москва: Наука, 1990, с. 226-227.

время, – как рассказали информаторы, – летом то арбузы, то какие-то фрукты – персики и др., овощи свежие подают. А в Рождественский пост подают также халву, кроме указанных трех блюд. Она растительная. А так чтобы вот колбаса, селедка – это не ставят, даже когда нет поста. если выпал день, что очень строгий пост, даже без масла, так и готовят всё без масла – неважно, богатый человек или небогатый, молодой или немолодой», – сообщают информаторы (Б. Т. М.). Таким образом, подчеркивается очень строгое отношение, если поминальный обед выпал на строгий пост.

За поману дают батон, полотенце и немного денег, в основном 20 леев. Тех, кто помогал на похоронах, принято одаривать отдельно. Прихожанам, которые обмывали покойника, в Егоровке дают полотенце и мыло, в Покровке – женщине деньги дают, платок, полотенце, а мужчине дают полотенце и тоже деньги. В родительские субботы раздают так называемую «тайную поману». Для этого после 12 часов ночи, идут к колодцу, стараясь остаться незамеченными, и оставляют поману (соль, спички, хлеб и др.) у колодца. Кто первым приходит к колодцу утром, тот и берет эту поману. Как видим, в данном случае остается неизвестным не только тот, за кого дают поминальное приношение (ср.: у других христиан необходимо обязательно назвать имя поминаемого), но и тот, кто его делает.

В родительские поминальные субботы также раздают конфеты и печенье детям до 11–12 лет прямо в церкви. Если в этот день в церкви очень много людей, дети выстраиваются в ряд около входа в храм для получения сладостей в качестве поманы.

Следует сказать, что информаторы не всегда могут объяснить смысл того или иного ритуала не только похоронно-поминальной обрядности, но и семейной обрядности в целом. Исследователи объясняют это, в частности, следующим: «Неравномерно сложившиеся на общей психологической базе отдельные семейные обряды объединяются в единый цикл. Существование семейного ритуала как цикла возможно только на той стадии развития, когда психологическая основа жива и обрядовое оформление получили уже все комплексы, входящие в этот ритуал. <...> так много общего во всех даже самых незначительных проявлениях, что отсутствие этого объединения было бы просто невозможным. В процессе дальнейшего исторического развития происходит переосмысление и забвение психологической основы ритуала, а потому долго держаться это единство как цикл уже не сможет. Форма лишь какое-то время способна по традиции и в силу инерции поддерживать это объединение, которое неизбежно скоро станет искусственным и начнет

отмирать. <...> Из цикла выделяются составляющие его обряды, они начинают бытовать изолированно, переосмысляясь часто до своей полной противоположности (например, свадебный и похоронный обряды). Но обряды необычайно консервативны: исчезает их начальное смысловое содержание, но остаются реликты»¹⁰.

В заключение отметим, что старообрядцы – это люди крепкой веры (приверженцы «древнего православия», как они сами говорят). Эту веру они пронесли через несколько веков и твердо ее придерживаются. Однако существуют также народные традиции и представления, которые порой тесно переплелись с религиозными воззрениями и обрядами.

Список информаторов

- Б. Т. М., 1961 г. р., с. Покровка, Дондюшанский р-н.
 К. А. С., 1946 г. р., с. Кунича, Флорештский р-н.
 К. Н. Г., 1976 г. р., г. Кишинев.
 К. Т. И., 1947 г. р., с. Егоровка, Фалештский р-н.
 Л. Л. В., 1967 г. р., с. Егоровка, Фалештский р-н.
 С. Е. В., 1949 г. р., с. Покровка, Дондюшанский р-н.

Библиография

1. Герц Р. *Смерть и правая рука*. Москва: ARS Press, 2019. 264 с. ISBN 978-999999-0-89-9.
2. Ерёмина В. И. *Ритуал и фольклор*. Ленинград: Наука, 1991. 207 с. ISBN 5-02-028042-9.
3. Зайковски Т. *Обряды перехода и представление о ритуальной нечистоте в родильно-крестильной обрядности липован Республики Молдова*. În: *Studii culturale. Materialele Simpozionul Național de Studii Culturale, dedicat Zilelor Europene ale Patrimoniului*. Ediția a III-a. Chișinău, 28 septembrie 2021. Chișinău, 2022, p. 160-170. ISBN 978-9975-84-166-5.
4. Миллос В. *Ритуальная пища литовцев на похоронах и поминках*. В: *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*. Под ред. В. В. Иванова Л. Г. Невской. Москва: Наука, 1990, с. 226-227. ISBN 5-02-011035-3.
5. Степанов В. *Очерки похоронно-поминальных практик русского населения Республики Молдова*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2016, vol. XIX, p. 22-32. ISSN 1857-2049.
6. Zaicovschi T. *Tradițiile nupțiale, de logodnă și cununie la lipovenii din Republica Moldova*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*. 2022, vol. XXXI, p. 92-99. ISSN 1857-2049.

¹⁰ В. И. Ерёмина. *Ритуал и фольклор*. Ленинград: Наука, 1991, с. 7-8.

SECȚIUNEA 5. NOI CONȚINUTURI ȘI METODE DE PREDARE ÎN PROCESUL DE STUDIERE A ISTORIEI ȘI CULTURII. ARGUMENTE, OPINII, RECOMANDĂRI

PRAGMATICA - UN NOU CONTEXT AL ÎNVĂȚĂRII ISTORIEI PRAGMATICS - A NEW CONTEXT OF LEARNING HISTORY

Nina Petrovski,

dr. hab., conf. univ.

UPS „Ion Creangă”, Chișinău

ORCID: 0000-0002-4014-790X

CZU: 37.01:94

Abstract

This article approaches the problem of pragmatism as a new context of learning, in which the learner intervenes implicatively in the didactic activity and changes its variables through his personal action, based on experience, makes efforts for personal reflection, thinking, performs mental actions and practices of search, research and rediscovery, reworking new knowledge.

Key-words: *postmodernism, pragmatic learning, tehnology, humanization, education personalization.*

Constructivismul reprezintă cea mai importantă teorie a învățării, deoarece adevărurile se construiesc prin experiențe relevante pentru elev. Cel ce învață devine un *elev pragmatic*, care intervine implicativ în activitatea de învățare, transformând variabilele acestuia prin acțiunea sa personală de căutare, cercetare, redescoperire și reelaborează noi cunoștințe¹.

În postmodernitate idealul umanist de formare a caracterelor este înlocuit de *idealul formării competențelor*. Acest ideal are relevanță în formarea unor cetățeni capabili să-și îndeplinească în mod adecvat rolul în posturile pragmatice de care are nevoie societatea. Postmodernitatea creează un nou tip de învățământ: *pragmatic și axat pe performativitate*, unde cunoașterea se dezvoltă mai rapid, având la bază bănci de date ce asigură accesul liber al oricărei persoane la întregul univers al cunoașterii.

Educația postmodernă valorizează un nou model de educație: *modelul nu al celei mai bune performanțe, ci al celor mai diferite performanțe*, prin urmare, a opera cu probe pragmatice înseamnă a căuta și a descoperi exemplul cel mai relevant, a căuta paradoxul și a-l legitima prin noi reguli de învățare.

Prin urmare, legitimitatea postmodernității a fost înlocuită cu criteriul operativității. Ceea ce este operativ devine adevărat și just. Ea funcționează strict

¹ Petrovski N. *Învățarea pragmatică a istoriei*. Chișinău: „Print – Caro” SRL, 2012.

cantitativ, măsoară și determină totul. Cunoașterea postmodernă se exprimă în termeni cantitativi și sensul cunoașterii postmoderne este transformarea în urma utilizării.

Un interes deosebit pentru problematica educației este manifestat din partea reprezentanților *pedagogiei pragmatice* promovată de W. James și J. Dewey, pragmatismul fiind un curent filosofic apărut în SUA în cea de-a doua jumătate a secolului 19, dar ale cărui origini pot fi găsite în filosofia lui Im. Kant.

Din punctul de vedere al lui J. Dewey, educației îi este caracteristică o calitate deosebită, aceea a posibilității de evoluție. J. Dewey consideră că numai prin experiență directă, prin sesizarea relației dintre încercare și efect se obține *cunoașterea autentică*. Astfel, la baza concepției didactice a lui J. Dewey stă *teoria cunoașterii prin experiență*. J. Dewey afirmă că educația este un proces al vieții, de aceea profesorul trebuie să-l pună pe elev în situații similare acelor în care îi pune viața reală, ceea ce presupune angajarea lui în diferite activități². În opinia lui J. Dewey, experienței îi sunt proprii două aspecte: *cunoașterea și acțiunea*. Cunoașterea duce la o modificare a comportamentului uman, iar acțiunea la o modificare a mediului³.

De aici reiese ideea principală a lui J. Dewey că învățarea este un rezultat al interacțiunii subiect–mediu și această interacțiune nu se produce doar la nivel cognitiv, ci și comportamental. Prin urmare, învățarea este legată de o *dublă acțiune* a celui care învață: 1. Producerea de acte asupra mediului (a experimenta, a face ceva, a pune în practică); 2. Producerea acțiunilor reflexive, ale gândirii (a înțelege, a întreba, a face prognoze etc.). Deci, în concepția lui J. Dewey, a învăța înseamnă în același timp *acțiune și reflecția* sau „*learning by doing*”. Învățarea înseamnă reflecția asupra practicii și nu reflecție asupra a nimic și este eficace atunci când este privită de cel care învață ca fiind utilă și cu sens⁴.

J. Dewey subliniază rolul interacțiunii dintre subiect și mediu și al activității cognitive a subiectului, activitate care este în serviciul adaptării la mediu. J. Dewey argumentează faptul că orice experiență a persoanei contribuie la pregătirea experiențelor lui viitoare, astfel, indicând, una dintre orientările cele mai esențiale în învățare, exprimată sintetic prin *principiul learning by doing*. Principiul *a învăța din experiență /făcând* este invocat ca sursă a abordărilor actuale privind învățarea. Aceste idei au fost preluate de K. Lewin și, dezvoltându-le, a introdus în circuitul științific conceptul de *învățare prin experiență*.

² Albulescu I. *Doctrină pedagogică*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2007, p. 366.

³ Petrovski N. *Învățarea pragmatică a istoriei*. Chișinău: „Print – Caro” SRL, 2012, p.60.

⁴ Cocoradă E. *Introducere în teoriile învățării*. Iași: Editura Polirom, 2010, p.19.

După cum afirmă și Im. Kant, „nu începe nici o îndoială că orice cunoaștere a noastră începe cu experiența, căci prin ce altceva ar putea fi deșteptată spre funcționare facultatea noastră de cunoaștere, dacă nu prin obiecte care exercită influențe asupra simțurilor noastre și care, pe de o parte, produc ele însele reprezentări, pe de altă parte, pun în mișcare activitatea noastră intelectuală, pentru a le compara, a le lega sau a le separa, prelucrând astfel materialul brut al impresiilor sensibile într-o cunoaștere a obiectelor care se numește *experiență*”⁵. A face experiență înseamnă „a lua lecții chiar de la realitate, este a primi o învățătură „din mâna întâi”, adică printr-o trăire directă și primară a lucrurilor. Cunoștința adevărată posedă cele două calități ce asigură valabilitatea, dar lipsesc experienței: ea este supraindividuală sau universală, se referă la ceea ce e comun mai multora și drept urmare e necesară, adică nu poate fi concepută altfel decât este. Cel mult experiența posedă o valabilitate sau necesitate condițională. Experiența îmbrățișează totdeauna un număr limitat de cazuri, anume cazurile trecute și prezente, însă cunoștința, obținută pe baza inducției, afirmă și pentru viitor, deci pentru totalitatea cazurilor de aceeași speță⁶. Prin urmare, gândirea prezentului ne impune alternativa: sau separăm experiența și gândirea, dar atunci oricât am cere colaborarea lor, pentru a face posibilă cunoștința, această colaborare nu se justifică, e ca și cum am lipi două figuri asimetrice; sau unim intim experiența (particularul) și gândirea (universalul) și numai atunci cunoștința își află fundamentarea suficientă. Numai o experiență structurată sau ordonată interior poate justifica faptul științei.

În viziune postmodernistă, cunoașterea este construită prin participarea directă a elevului, în care el își integrează experiențele sale, iar intelectul este mereu în acțiune: se organizează, realizează clasificări, integrează materialul nou în cunoștințele vechi, pentru a deveni semnificative. Dacă noile experiențe vin în conflict cu cele vechi, *elevul experimentează, elaborează, evaluează, descoperă etc.* În așa mod, fiecare elev își construiește propria sa cunoaștere. Elevii pornesc într-o nouă învățare cu propria lor experiență, cu unele idei greșite, care trebuie corectate. Acest deziderat se poate realiza prin determinarea elevilor să înțeleagă neconcordanța acestor idei cu realitatea prin comparare, prin deducere, prin experiențe directe, prin aprecierea valorii în raport cu credințele lor, prin prezentarea de alternative care să le fie apropiate, în sens negativ sau pozitiv. El poate să înțeleagă ce nu este adecvat și să caute o nouă manieră de a cunoaște realitatea.

⁵ Kant I. *Critica rațiunii pure*. București: Univers Enciclopedic Gold, 2009, p.50.

⁶ Florian M. *Experiența ca principiu de reconstrucție filosofică*. București: Editura Graman, 2002, p. 243.

În acest context, profesorul cunoaște și ajută elevul să-și aprecieze nivelul învățării anterioare, să-și evidențieze expectanțele, să încerce să rezolve discrepanța între acestea și stadiul prezent al cunoașterii, să conștientizeze conflictul cognitiv apărut, ca punct central. În plus, elevii utilizează modul de înțelegere în alte situații noi, pentru noua cunoaștere, sub îndrumarea profesorului, pentru încorporarea noilor probleme în schema formată, pentru acomodarea și echilibrul lor.

Construirea cunoașterii depinde de mai mulți factori: natura informațiilor, a problemei, a sarcinii de rezolvat. În construcția soluției sarcinii, problemei care se rezolvă algoritmic se cere mai puțină angajare mentală decât în una formulată ca ipoteză, situație problematică, ca un conflict cognitiv. Profesorul trebuie să creeze situații care să sugereze abstracții, asupra cărora elevul trebuie să opereze mental, să le manipuleze propriu, de parcă acestea ar fi concrete. Aceasta este tot o experiență, dar cu concepte, algoritmi, reprezentări învățate anterior. Apoi urmează dezbateră în grup și sinteza realizată împreună cu profesorul. Elevul trebuie să aibă suficiente reprezentări anterioare, surse din care trebuie să le extragă singuri, pentru a realiza operații, relații cât mai variate. Profesorul este cel care creează *contextul facilitator*: reactualizări, corecții, materiale-suport, cerințe, concepte operative, îndrumări, criterii de evaluare, management.

Filosofia pragmatistă a lui J. Dewey este axată pe formarea caracterului, dezvoltarea personalității, exercitarea activismului și a aptitudinilor elevilor. Elevul este mereu în devenire și în orice moment al dezvoltării el constituie o *unitate funcțională*, ale cărei acțiuni și reacțiuni sunt provocate de nevoile vieții sale⁷.

EVOLUȚIA TEORIEI PRAGMATISMULUI ÎN ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI

<i>Delimitare</i>	<i>Reprezentanți (anii de viață)</i>	<i>Note caracteristice</i>
1. Pragmatismul clasic (1859-1950)	Ch. Peirce (1839-1914)	Pragmatism care se bazează pe ideile matematicii logice și semioticii psihologice
	W. James (1842-1910)	Asocierea termenului de pragmatism cu cel „de-a lungul vieții”

⁷ Petrovski N. *Op. cit.*

	J. Dewey (1859-1950)	Brandul pragmatismului este <i>instrumentalismul</i>
1.1. Protopragmatism	G.H. Mead, R.W. Emerson, J. Royce	Pragmatismul metodologic, transcendentalitatea
2. Pragmatismul neoclasic (1950-2000)	S. Hook (1902-1989) J. Levi (1930)	Pragmatismul intelectual
2.1. Neopragmatismul (pragmatismul analitic) (2000-actualmente)	R. Bernstein (1932)	Știința hermeneutică și practica
	A. Fine (1937)	Atitudinea ontologică naturală
	J. Hawthorne	Contextualismul ca „loterie” a paradoxului
	J. Margolis (1924)	Dezvoltarea contribuțiilor lui Peirce și Dewey
	W. Quine (1908-2000)	Pragmatismul radical de/naturalizat
	R. Talisse (1970)	Democratizarea pragmatică a învățării

În *învățarea pragmatică* a istoriei se acordă atenție dezvoltării capacităților exploratorii, capacității de a identifica și rezolva probleme, de analiză a problemelor complexe, aptitudinii de a sesiza esența acestor probleme și a găsi mijloacele adecvate de soluționare a lor și, firește, dezvoltării gândiri critice, implicată în procesul inventivității și creativității. Aceasta este una din principalele orientări noi ale învățământului modern, aceea „de a favoriza o învățare axată pe probleme, rezultantă din situațiile trăite, ivite în practică, autentice”⁸. În strânsă legătură cu aceste evoluții pragmatice se constată și o accentuată nevoie de *a învăța*

⁸ Cerghit I. *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri. Stiluri și strategii*. București: Editura Aramis, 2002, p.16.

mai mult pe cont propriu, manifestându-se un stil de învățare axat pe efortul personal al elevului. În felul acesta, *paradigma acțiunii sau pragmatică* se manifestă ca una a participării afirmând ideea că *a ști și a face* nu trebuie să fie două experiențe diferite, fiind utilă formula *a ști făcând*.

În învățarea pragmatică prezintă importanță acțiunea care își are originea în interioritatea elevului, care vine din proprie inițiativă și pune în joc operațiile mentale prin care se acționează asupra obiectului cunoașterii. *Pragmatică* pune la baza învățării experiența proprie a elevului, care implică procese interne de interacțiune cu mediul înconjurător. În acest sens, afirmă I. Cerghit⁹, orice achiziție nouă este privită *ca un construct*, ca un produs al activismului elevului. Învățarea, în așa mod, este cea a unui proces de apropiere personală, individuală a cunoștințelor. Reiese că elevul care învață își elaborează el însuși cunoștințele, învățarea devenind astfel o punere în situație activă a elevilor.

Astfel, putem vorbi despre un model de învățare centrat pe raportul elev–cunoaștere, pe mijloacele sale de învățare, *pe logica învățării*. În acest fel, modelele procesuale, încep cu acțiunea, cu problema și fac din aceasta mobilul ajungerii la cunoștințe, aici înscriindu-se sisteme precum: sistemul procesual, de tip euristic; sistemul operațional, constructivist, sistemul învățării depline, inspirat din paradigma corelației *proces–rezultat*. O mare importanță o are învățarea prin descoperire, prin căutare activă, prin încercare; construirea cunoștințelor prin contactul direct cu realitatea, prin experiența trăită (experiență sensibilă), ca și invenția în găsirea soluțiilor.

Actualmente, se pledează pentru „*cunoașterea cucerită*”, în locul cunoașterii dobândite, în care elevul este plasat în situația să descopere, să identifice probleme, să enunțe ipoteze, să culeagă și să interpreteze date etc. Astfel, actul învățării apare ca un proces care implică, dar și dezvoltă forțele intelectuale. În aceste situații, logica acțiunii este asociată cu logica descoperirii. O astfel de interpretare conduce la gândul că învățarea este un proces, un act de construcție a cunoașterii, a cunoștințelor, bazat pe experiențe sau trăiri proprii și prin contactul direct cu obiectele și fenomenele lumii reale; un demers activ de căutare, de investigație, de imaginație, de emitere de ipoteze, de descoperire, de găsire de soluții, de structurare și restructurare continuă, mai mult decât o prezentare în formă finită, ca rezultat sau ca produs al unui proces de gândire. Reieșind din cele menționate mai sus, I. Cerghit ajunge la concluzia că accentul trebuie să fie pus pe metoda propriu-zise prin care se elaborează cunoștințele, decât pe conținutul oferit

⁹ *Ibidem*, p. 29.

de-a gata elevilor; pe atingerea unor *obiective procesuale* atât în predarea științelor exacte cât și în științele sociale¹⁰.

În această perspectivă, dezvoltarea *spiritului pragmatic* constituie scopul învățării, propunându-și să dezvolte *cunoașterea științifică*, punând elevii în situația să trăiască experiențe științifice și practice care implică utilizarea unor mijloace de explorare, de investigație și redescoperire, care favorizează deprinderea proceselor de învățare prin investigație; să dezvolte capacitatea de elaborare a cunoștințelor prin *acțiune proprie*, ceea ce presupune o transformare a elevilor din simpli consumatori de cunoștințe, în *producători ai propriilor cunoștințe*.

Este necesar de a forma elevilor o cultură științifică prin apropierea unui ansamblu de cunoștințe fundamentale, coerente și solide, construite prin eforturi proprii, pe cât posibil; să găsească soluții la probleme teoretice și practice cu care se vor confrunta, să dezvolte interesul elevilor pentru știință și *capacități cognitive superioare*: gândirea divergentă și convergentă, gândirea pragmatică, imaginația constructivă, competența de explorare, de emiterie și verificare a ipotezelor asupra cauzelor și relațiilor dintre fenomene, capacitatea de descoperire și elaborare de cunoștințe proprii, capacitatea rezolutivă, de generalizare, de formulare de principii și de aplicare a acestora în anumite situații, capacitatea de analiză critică și reflecție etc.¹¹.

Promotorii *pragmatismului*, supranumit și *experimentalism* sau *instrumentalism*, Ch.S. Pierce, W. James, J. Dewey și alții au încercat să demonstreze că ideile nu înseamnă nimic, dacă lipsește *acțiunea*. Însăși termenul pragmatism derivă din grecescul *pragma*, care înseamnă *acțiune*, iar pentru pragmatism singurul test al adevărului ideilor este acțiunea, activitatea, rezolvarea de probleme, afirmă N. Vințanu.¹² Ca atare, originea de bază a pragmatismului este filozofia lui Im. Kant, care afirma că menirea ființei umane pe pământ nu este să cunoască în primul rând, ci să făptuiască, acest lucru fiind numit *rațiune practică*.

Încă la Aristotel modul de realizare a educației este predominat de cel al acțiunii și activității, de capacitatea ființei umane de a fi formată prin propriile sale acte. J.-J. Rousseau a dezvoltat această idee indicând: „Nu dați elevilor lecții verbale, el trebuie să învețe numai prin experiență”¹³.

Ideile pragmatismului revin în actualitate din mai multe considerente:

- accelerarea evoluției socioculturale și economice implică în mod explicit

¹⁰ *Ibidem*, p.79.

¹¹ Petrovski N. *Op.cit.*

¹² Vințanu N. *Educație universitară*. București: Editura Aramis Print, 2001, p. 73.

¹³ Rousseau J. J. *Emil sau despre educație*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1973, p. 50.

pregătirea cerută de viață, nu doar pentru viață, în acest sens *acțiunea* fiind determinantă;

- educația trebuie să pornească de la oportunitățile vieții umane și sociale de azi și de mâine, acțiunea constituind axă fundamentală în procesul educațional, care își propune dezvoltarea la maximum a *posibilităților* pe care le au elevii ca ființe umane;
- pragmatismul devine o *teorie-actor (participant) a adevărului* după cum afirmă W. J. Earle,¹⁴.

În condițiile actuale ale educației, pragmaticul intervine pentru a accentua caracterul practic al adevărului, al cunoașterii și al capacității cognitive a ființei umane. Pragmatistul afirmă că singura posibilitate de a verifica dacă un fapt corespunde realității este încercarea de a ne ghida după ea și a vedea cum cineva se descurcă folosind-o¹⁵.

În această ordine de idei, *învățarea pragmatică* a istoriei presupune *activitatea de acumulare a informației cognitive vitale și de formare a personalității umane în diversele ei aspecte prin valorificarea nemijlocită a versatilității sale acțional-experiențiale*¹⁶.

BIBLIOGRAFIE

1. Albulescu I. *Doctrină pedagogică*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2007, 400 p.
2. Cerghit I. *Sisteme de instruire alternativă și complementare. Structuri. Stiluri și strategii*. București: Editura Aramis, 2002. 325 p.
3. Cocoradă E. *Introducere în teoriile învățării*. Iași: Editura Polirom, 2010. 213 p.
4. Dewey J. *Fundamente pentru o știință a educației*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992.
5. Earle W. J. *Introducere în filozofie*. București. Editura: ALL Educational, 1999. 316 p.
6. Florian M. *Experiența ca principiu de reconstrucție filozofică*. București: Editura Graman, 2002. 332 p.
7. Kant I. *Critica rațiunii pure*. București: Univers Enciclopedic Gold, 2009. 607 p.
8. Petrovski N. *Învățarea pragmatică a istoriei*. Chișinău: „Print – Caro” SRL, 2012. 272 p.
9. Rousseau J.J. *Emil sau despre educație*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
10. Vințanu N. *Educație universitară*. București: Editura Aramis Print, 2001.

¹⁴ Earle W. J. *Introducere în filozofie*. București. Editura: ALL Educational, 1999, p.36.

¹⁵ *Ibidem*, p.37.

¹⁶ *Ibidem*, p. 70.

ISTORIA ȘI CULTURA COMUNITĂȚILOR ETNICE ÎN PROGRAMELE ȘCOLARE ȘI UNIVERSITARE: REALITĂȚI ȘI PERSPECTIVE

HISTORY AND CULTURE OF ETHNIC COMMUNITIES IN SCHOOL AND UNIVERSITY PROGRAMMES: REALITY AND PERSPECTIVES

Valentina Ursu,
dr., conf. univ.

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID: 0000-0002-5711-8726

CZU: 37.013.43

Abstract

This article examines the importance of knowledge by the representatives of the ethnic communities in the Republic of Moldova of the history, culture and traditions of their own community, as well as of the other cohabiting ethnicities. The programs of the basic subjects from the general education level are examined: Romanian and Universal History, Education for society. The role of the optional subjects: History, culture and traditions of the Ukrainian, Bulgarian, Russian, Gagauz, Roma peoples, as well as the courses: Intercultural Education, Discover Moldova, is analyzed. The specialties and disciplines of several universities in the Republic of Moldova are described, as well as the experience of the "Lower Danube" University in Galați, Romania, in knowing and capitalizing on the specifics of culture and traditions of ethnic communities. At the end of the article, some arguments are presented for increasing the efforts of educational institutions in highlighting the aspects that unite all communities in the Romanian space.

Key words: community, identity, minority, history, culture, tradition.

Introducere

Prezentul articol cuprinde examinarea modului de studiere a istoriei și culturii comunităților etnice în învățământul general și la unele facultăți ale universităților din Republica Moldova și România.

Astfel, conceptele *identitate etnică*, *comunitate etnică*, *minoritate* sunt termeni ce sunt utilizați cu referire la grupuri ce fac parte din populația unei țări, deosebindu-se după limbă, origini istorice, mod de viață, anumite particularități ale culturii.

Identitate națională este o expresie care datează din anii 1980. În context, se poate vorbi și de „sentiment național” (concept în uz de la sfârșitul secolului al XIX-lea) sau de „conștiință națională” (în uz încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea), când este în discuție sentimentul de apartenență a unei persoane la o naționalitate.

În politica unor țări, o minoritate este un grup etnic care este recunoscut astfel de către legile statului gazdă și, de aceea, are anumite drepturi care lipsesc

altor grupuri. De exemplu, vorbitorii limbilor minoritare recunoscute legal pot avea dreptul la educație sau la comunicare cu guvernul central în limba maternă.

Diferitelor grupuri minoritare nu li se acordă adesea tratament egal. Unele grupuri sunt prea mici în comparație cu majoritatea, încât sunt identificate ca parte a aceleiași națiuni ca membri ai majorității, sau sunt identificați ca o națiune separată, dar sunt ignorați de majoritate datorită costurilor sau a altor aspecte. De exemplu, un membru al unui foarte mic grup etnic poate fi forțat să bifeze „alții” pe o listă de recensământ și, drept consecință, poate primi mai puține drepturi decât un membru al unui grup mai numeros.

Multe guverne contemporane preferă să aprecieze că cetățenii pe care-i conduc aparțin aceleiași naționalități, decât să îi separe pe criterii etnice. Astfel de exemple sunt Franța și Grecia. Spania nu-și împarte populația în grupuri etnice, deși menține noțiunea oficială de *limbi minoritare*.

Unele comunități sunt așa de importante din punct de vedere numeric, istoric sau din alt punct de vedere, încât sistemul este de așa natură organizat încât să le asigure egalitatea totală. Ca exemplu, fosta republică Iugoslavă Bosnia și Herțegovina recunoaște trei națiuni principale, nici una dintre ele nefiind o majoritate numerică.

Inițiative privind studierea istoriei, culturii și tradițiilor comunităților etnice

Există mai multe discipline în învățământul general și universitar din Republica Moldova și România privind studierea istoriei și culturii comunităților etnice. În acest context sunt foarte importante disciplinele: *Istoria Românilor și Universală; Istoria, cultura și tradițiile poporului ucrainean; Istoria, cultura și tradițiile poporului rus; Istoria, cultura și tradițiile poporului bulgar; Istoria, cultura și tradițiile poporului găgăuz; Istoria, cultura și tradițiile poporului rom*. Elevii au posibilitatea să cerceteze patrimoniul comun al popoarelor din Republica Moldova în cadrul programelor opționale: *Educație interculturală, Descoperă Moldova; Istoria și cultural locală*.

Disciplina *Istoria Românilor și Universală* este cea care oferă cele mai multe oportunități de cercetare a istoriei și evoluției tuturor comunităților etnice de-a lungul secolelor. Cunoașterea Istoriei reprezintă pentru elev un dublu avantaj: asimilarea valorilor de bază promovate de societate și formarea competențelor de integrare socială. În scopul formării gândirii critice și opiniei proprii a elevului, profesorul trebuie să prezinte elevilor evenimentele /procesele/ fenomenele fără a le interpreta, pentru a da posibilitate subiecților să descopere adevărul istoric și să-și formeze o gândire critică și constructivă.

Curriculum pentru clasa a IV-a la această disciplină¹ relevă formarea competenței - *Aprecierea contribuției predecesorilor în perpetuarea istoriei, demonstrând respect față de tradițiile, obiceiurile, valorile neamului și ale popoarelor lumii.*

Unitatea de competență – *Localizarea în spațiu și timp a faptelor, evenimentelor referitoare la istoria familiei, a localității natale* – are următoarele teme dedicate subiectului examinat: Localitatea mea. Baștina. Comunități ale popoarelor conlocuitoare. În Modulul – Valori și tradiții în istorie se cuprind temele: Tradiții strămoșești. Tradiții ale neamului. Tradiții ale altor popoare. Sărbători locale și naționale. Sărbători religioase.

Competența specifică 5 – *Valorificarea trecutului istoric și a patrimoniului cultural, manifestând respect față de țară și de neam*, este urmărită în toate clasele de gimnaziu și liceu.

Curriculum la *Istoria Românilor și Universală* pentru clasele a V-a - a IX-a menționează că *educația istorică* contribuie la formarea/dezvoltarea competențelor și atitudinilor necesare absolventului pentru autodezvoltare și încadrarea activă în viața socială și economică a țării². Competențele vizate (valorile, atitudinile, abilitățile și cunoștințele) au un caracter transdisciplinar și definesc rezultatele învățării, exprimate în convingeri, experiențe și produse.

Curriculum asigură conexiunea dintre Istorie ca știință și *Istoria românilor și universală* ca disciplină școlară; conținuturile sunt structurate conform principiului cronologic de studiere, de la local la național, european și universal, dezvoltării gândirii critice și reflexive, principiului multiperspectivității în Istorie, coerenței, continuității și relevanței.

Toate cele cinci competențe specifice disciplinei: Utilizarea limbajului istoric în diverse situații de învățare și de viață, respectând cultura comunicării; Amplasarea în timp și spațiu a evenimentelor, proceselor, fenomenelor, demonstrând înțelegerea continuității și schimbării în istorie; Analiza critică a informației din diferite surse, pornind de la cultura istorică, manifestând poziția cetățeanului activ și responsabil; Determinarea relației de cauzalitate în istorie, dând dovadă de gândire logică și spirit critic; Valorificarea trecutului istoric și a

¹ *Curriculum național: Învățământul primar*, grupul de lucru: Mariana Marin [et al.]; coord.: Angela Cutasevici [et al.]; experți-coord.: Ludmila Ursu [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2018, pp. 86-98..

² *Istoria românilor și universală*: Curriculum național: Clasele 5-9: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare/Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova ; coordonatori: Angela Cutasevici [et al.], Valentin Crudu, Corina Lungu; grupul de lucru: Rodica Neaga (coordonator) [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2020 (F.E.-P. "Tipografia Centrală"), p.10-11..

patrimoniului cultural, manifestând respect față de țară și neam³, urmăresc cunoașterea elevilor cu istoria și cultura tuturor popoarelor din spațiul actual al țării noastre, dar și din celelalte regiuni ale lumii pe tot parcursul vremurilor.

Cursul *Istoria Românilor și Universală*, treapta de liceu⁴, continuă formarea competențelor de cunoaștere și analiză critică a evenimentelor și faptelor istorice. Fiind o disciplină școlară obligatorie din aria *Educație socio-umanistică*, este orientată prioritar spre înțelegerea trecutului propriului popor și a diversității tradițiilor culturale și istorice ale popoarelor lumii pentru a evita prejudecățile și a încuraja toleranța și colaborarea eficientă între oameni. Elevilor le sunt formate atitudini și valori de apreciere a rolului și semnificației persoanelor cu care interacționează direct sau indirect, indiferent de apartenența lor etnică, religioasă, gen etc., excluzând astfel ura rasială, xenofobia sau antisemitismul⁵.

Educație pentru societate este o disciplină nouă inclusă în Aria socio-umanistică în anul 2018, atât la treapta de gimnaziu, cât și la liceu. Ea are ca scop să-i pregătească pe elevi nu doar să cunoască diverse aspecte ale vieții cotidiene, ci să participe în activitățile din comunitățile lor⁶. Ea facilitează prin diverse strategii cu caracter interactiv, implicarea elevilor în studierea procesului de dezvoltare a societății și participarea lor la soluționarea problemelor la nivel școlar și comunitar.

Analizând Curriculum pentru gimnaziu găsim Modulul *Diversitate în comunitate*, recomandat pentru clasa a VIII-a⁷. El include următoarea unități de conținut: Aspectele diversității: culturală, etnică, individuală etc.; Egalități, asemănări și diferențe dintre oameni; Împreună în diversitate; Toleranță și respect pentru diversitate; Strategii pentru combaterea discriminării. Documentul recomandă mai multe activități de învățare: analiza critică a materialelor tematice din mass-media despre cultura și valorile diferitor popoare; - mini-interviuri cu persoane (din școală, familie, societate de culturi diferite) despre valorile propriei culturi; - analiza unor studii de caz despre comportamentele tolerante/intolerante manifestate în școală și în comunitate; realizarea unui portofoliu de educație interculturală pe subiecte ca: „Toleranță versus intoleranță în societatea

³ *Ibidem*, p. 13.

⁴ *Istoria românilor și universală*: Curriculum național: Clasele 10-12: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare / Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova ; coordonatori: Angela Cutasevici [et al.], Valentin Crudu, Corina Lungu; grupul de lucru: Rodica Neaga (coordonator) [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2020 (F.E.-P. "Tipografia Centrală").

⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁶ *Curriculum la Educația pentru societate (disciplină obligatorie pentru învățământul general treapta gimnazială)* Aria curriculară: Educație socio-umanistică. Clasele V-IX, consultanți naționali: Angela Cutasevici, Anatol Gremalschi; Corina Lungu, Chișinău, 2018.

⁷ *Ibidem*, p. 13.

contemporană”, „Identitate, diferență și cetățenie activă”, „Împreună în diversitate”/„Unitate în diversitate” etc.; discutarea unor convingeri din mai multe perspective; jocuri de simulare a diferitor modalități de aplanare a conflictelor interculturale etc.

Iar Modulul *Majoritate și minoritate într-o democrație*, propus elevilor clasei a XII-a în unitatea de competență *Identificarea procedurilor de gestionare echitabilă a relațiilor minoritate-majoritate*⁸, direct cuprinde o bună cunoaștere a raportului dintre majoritate și minoritatea în toate circumstanțele, inclusiv în relațiile interetnice. În cadrul lui se examinează mai multe conținuturi: Regula majorității. Protecția minorității; Echilibrarea intereselor majorității cu cele ale minorității; Provocările raportului majoritate –minoritate în comunitate. Vedem că liceenii nu doar analizează critic subiectele incluse în Curriculum, dar își formează mai multe competențe pentru o cultură democratică în raport cu reprezentanții altor etnii: respect, toleranță la ambiguitate, aprecierea diversității culturale, deschidere pentru diferențele culturale și pentru alte convingeri, practici și viziuni asupra lumii etc.

Un curs care urmărește studierea istoriei, culturii și tradițiilor popoarelor din Republica Moldova, în ansamblu, este *Educația interculturală*. Curriculumul de *Educație interculturală* pentru clasele I-IX⁹ răspunde obiectivelor de cunoaștere și prețuire a istoriei și culturii tuturor comunităților etnice din Republica Moldova, nu doar a celor de origine. Curriculumul este justificat din perspectiva următoarelor aspecte:

- Mediul educațional polietnic din Republica Moldova;
- Necesitatea pregătirii tinerilor pentru deschidere spre dimensiunea interculturală;
- Dezvoltarea capacității elevilor de a recunoaște constructiv diversitatea în variatele ei forme;
- Formarea tinerilor ca persoane capabile să aprecieze diferite culturi, care trăiesc împreună într-o societate interculturală, să respecte și să valorifice pozitiv diferențele culturale;
- Formarea și dezvoltarea la elevi a competențelor de a comunica, de a coopera și de a interacționa adecvat cu persoane, care aparțin diferitor culturi;

⁸ Curriculum la *Educația pentru societate (disciplină obligatorie pentru învățământul general treapta liceală)* Aria curriculară: Educație socio-umanistică. Clasele X-XII, consultanți naționali: Angela Cutasevici, Anatol Gremalschi; Corina Lungu, Chișinău, 2018.

⁹ Curriculumul de *Educație interculturală* pentru clasele I-IX. Elaborat de Institutul de Științe ale Educației: Autori: L. Pogolșa, N. Petrovski, V. Samoilenco, N. Uzicov. Chișinău, 2012.

- Dezvoltarea competențelor de participare a tinerilor la îmbogățirea vieții comunității, prin schimbul de elemente identitare, dialog și implicare socială;
- Promovarea activă a valorilor sociale și individuale: respect, solidaritate, cooperare, echitate, toleranță, onestitate, demnitate, responsabilitate, spirit civic etc., pentru evitarea formării unor reprezentări eronate a diferențelor dintre etnii, rase, culturi, confesiuni etc.;
- Dezvoltarea competenței de a trăi împreună în bună conviețuire interculturală.

Conținuturile¹⁰ sunt repartizate pe clase și module. Astfel, în cl. a III-a se propune modulul *Moldova – țară interculturală*, din care remarcăm temele: Harta etnoculturală a Republicii Moldova; Neamul meu pe harta etnoculturală a Moldovei¹¹. Pentru clasa a IV-a se propune modulul I – *Moldova – țara influențelor culturale*, cu temele: Excursie în istoria problemei; Etniile conlocuitoare pe harta actuală a țării, și modului II – *Prin cunoaștere – la solidaritate și coeziune în comunitate*, care descrie aspecte din: Tradiții calendaristice și familiale; Costumul popular; Diferențe culinare; Medicina populară.

În clasa a V-a autorii Curriculumului recomandă câteva module interesate în opinia noastră: modulul 2 – *Etniile conlocuitoare pe harta actuală a Republicii Moldova*, cu temele: Harta etnică a Republicii Moldova și Particularități ale etniilor conlocuitoare. Modulul 3 – *Modul de viață* pune accent pe îndeletniciri, locuințe; prelucrarea hrănilor, portul popular; familie, obiceiuri și tradiții. Iar în modulul 4 – *Moștenire culturală comună*, elevii vor cunoaște păreri etniilor despre timp, spațiu, natură, alte credințe și culte, se vor familiariza cu povești, legende, mituri ale diferitor popoare și vor pătrunde mai adânc în viața religioasă și specificul sărbătorilor¹².

În clasa a VI-a, prin modulul 1. *Bazele legislative ale educației interculturale*, se urmărește Reflectarea diversității etnice în actele legislative, precum și se prezintă rolul Consiliul Europei în soluționarea problemei minorităților naționale. În cadrul modulului 2. *Istoria și geografia etnică a Republicii Moldova*, se cunosc câteva etape istorice de perpetuare pe teritoriul actual al țării noastre de perpetuare a diverselor comunități etnice și trăsăturile lor etnoculturale. Deja în modulul 3. *Mod de trai*, sunt examinate diverse activități economice, Case și acareturi, Bucătării naționale, Îmbrăcămintea, Familia, Datini

¹⁰ Curriculumul de *Educație interculturală* pentru clasele I-IX. Elaborat de Institutul de Științe ale Educației: Autori: L. Pogolșa, N. Petrovski, V. Samoilenko, N. Uzcov. Chișinău, 2012, pp. 7-17.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

și sărbători calendaristice și de familie. Iar în modulul 6. *Interes și respect față de valorile etniilor conlocuitoare*, elevii fac cunoștință cu reacții față de alte entități culturale prin cunoașterea stereotipurilor și prejudecăților, prin recunoașterea și acceptarea diferențelor. Un rol deosebit se acordă activităților practice de integrare interculturală¹³.

În clasa a VII-a găsim alte teme și activități incluse în câteva module: Modulul 2. *Istoria etnogeografică a Republicii Moldova* sunt cuprinse două teme: Cauzele componenței polietnice a Republicii Moldova; Istoria stabilirii și arealul de viață a etniilor conlocuitoare din Republica Moldova. Modulul 3 – *Acceptarea celorlalți prin cunoașterea culturii materiale*, înserează temele: Locuințe, Bucătărie; Vestimentație, care continuă cunoașterea cu aspectele vieții cotidiene ale comunităților etnice din țara noastră. Modulul 4 – *Modul de a gândi și modul de a fi*, demonstrează aspectele comune ale popoarelor prin: Sărbători, datini și tradiții; Forme de realizare a spiritualității religioase; Practicile medicinei populare; Interacțiunea cu natura¹⁴.

Pentru clasa a VIII-a autorii curriculumului au propus mai multe module în cadrul cărora sunt aprofundate temele cercetate în clasele precedente. Astfel, în modulul 2. *Geografia istorico-etnică a Republicii Moldovei*, se studiază hărțile istorico-etnografice și dinamica schimbărilor etnice, ajungându-se la componența etnografică a populației actuale a Republicii Moldova și densitatea ei. Modulul 3 este dedicat *Habitatului*: ocupațiilor tradiționale; caselor de locuit, alimentației tradiționale, vestimentației, familiei, obiceiurilor și tradițiilor. Iar modulul 4 este intitulat: *Spiritualitate și mentalitate colectivă*, și cuprinde câteva teme deosebit de necesare pentru acest aspect: Cultura – rezultatul realității diferite; Creația populară orală; Credințe și culte; Medicina tradițională; Mentalități regionale; Recunoașterea moștenirii comune¹⁵.

În clasa a IX-a se propun două module noi: *Mediul polietnic din Republica Moldova* și *Protecția și promovarea diversității culturale și dezvoltarea entităților specifice*. Aici se examinează: Trăsăturile societății interculturale; Stiluri de viață, tradiții, obiceiuri; Identitatea culturală proprie și a celorlalți; Diversitatea lingvistică ca mijloc de transmitere a culturii locale și autohtone; Patrimoniul intelectual și literar¹⁶.

La treapta învățământului general avem câteva discipline dedicate comunităților etnice din Republica Moldova. Cursul *Istoria, cultura și tradițiile*

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

poporului ucrainean¹⁷ este propus elevilor claselor I-IV de etnie ucraineană. El urmărește formarea următoarelor competențe:

1. Conștientizarea propriei identități etnice și civice cu o pronunțată și valoroasă atitudine de implicare în diversitatea culturală a Republicii Moldova și mândrie de realizările comunității sale etno-culturale.
2. Identificarea simbolurilor etnoculturale, elementelor materiale și spirituale de cultura tradițională în diferite contexte cu o atitudine pozitivă față de istoria și cultura poporului ucrainean.
3. Aplicarea cunoștințelor despre tradițiile ucrainene în situații educaționale și cotidiene și păstrarea caracteristicilor locale în mod activ.
4. Compararea valorilor etno-culturale cu valorile universale și naționale ale țării și în diverse situații cu interes și respect exprimat pentru limbile și culturile popoarelor Republicii Moldova, normele lor etice și estetice.

Modulul propus în clasa I – *Un copil fericit într-o familie prietenoasă*. Înserează următoarele teme: Suntem ucrainenii din Republica Moldova; Să ne cunoaștem!; Eu și familia mea; Sărbători de iarnă în casa noastră; Studiez în familie; Vino, primăvară!; Familia mea este numeroasă; Sărbători care ne unesc. În clasa a II-a elevii fac cunoștință cu tradițiile din țara noastră în mai multe teme: Republica Moldova este patria noastră; Familia mea; Acestea sunt dragele noastre obiceiuri ancestrale; Sărbătorile de iarnă unesc familia; Din cele mai vechi timpuri; Sărbătorile de primăvară reunesc familia; Și familia se va aduna la vară.

Temele incluse în această disciplină în clasa a III-a continuă studierea aspectelor comune ale conviețuirii ucrainenilor în Republica Moldova: Țara mea natală, Moldova mea; Casa natală; Un sat e ca un ou de Paște; Frumusețea și gloria Patriei noastre; Prietenia a două popoare, două țări. Se finalizează cursul în clasa a IV-a prin temele: Republica Moldova este statul nostru; Vecinul nostru este Ucraina; Ceea ce ne unește; Din adâncurile veacurilor; Muncă care s-a transformat în creativitate; Sunt mândru de tine, Moldova!¹⁸

O disciplină propusă elevilor din clasele I-IV de etnie bulgară este *Istoria, cultura și tradițiile poporului bulgar*.¹⁹ Disciplina urmărește formarea următoarelor competențe:

¹⁷ Curriculumul la cursul *Исторія, культура і традиції українського народу*. Autori: D. Ignatenco, E. Cojuhari, O. Curleanțeva et. al. Chișinău, 2018.

¹⁸ *Ibidem*, p. 60.

¹⁹ *История, култура и традиции на българския народ: Начальное образование: Национальный куррикулум* / Елена Рацеева, Снежана Никифорцева, Надежда Кара [и др.] ; нац. коорд.: Анжела Кутасевич [и др.]; нац. эксперты-коорд.: Людмила Урсу [и др.]; Кишинэу: Lyceum, 2018, pp. 82-115.

1. Conștientizarea identității etnice și civice cu o atitudine valorică demonstrată de empatie față de diversitatea culturală a Republicii Moldova și mândrie de realizările comunității etno-culturale.
2. Recunoașterea simbolurilor etnoculturale, a elementelor de cultură tradițională materială și spirituală în diferite contexte cu o atitudine pozitivă față de istoria și moștenirea culturală a poporului bulgar.
3. Aplicarea elementelor tradițiilor și obiceiurilor etno-culturale bulgare în situații cotidiene cu disponibilitatea de a studia activ și de a păstra caracteristicile locale.
4. Compararea valorilor etno-culturale cu valorile naționale și universale în diferite situații cu interes și respect demonstrat pentru limbile și particularitățile etnoculturile ale comunităților etnice din Republicii Moldova.

Observăm că aceste competențe se aseamănă cu cele de la Curriculum pentru etnia ucraineană, însă unitățile de conținut sunt axate pe specificul istoriei și conviețuirii bulgarilor în teritoriile actualei Moldove. Pentru a forma aceste competențe autorii Curriculumului au propus mai multe unitățile de conținut. În clasa I și a II-a găsim temele: Moldova - patria mea, Ce este patria mamă?, Lumea bulgarilor, Memoria sacră, Ecoul din perioada antică, Sărbătorile care ne unesc. În clasa a III-a elevii studiază temele: În fața unei hărți a patriei, Zilele lucrătoare și sărbătorile bulgarilor, Înțelepciunea strămoșilor, Crâmpoie din istoria bulgarilor, iar în clasa a IV-a: Comorile țării mele, Bulgari din întreaga lume, Crâmpoie din istoria bulgarilor, Calendarul poporului, Locuințe bulgare, A fost odată... Bucură includerea temei – Sărbătorile care ne unesc, ce urmărește formarea la elevii claselor primare a atitudinii de respect față de toți locuitorii Republicii Moldova, indiferent de etnie²⁰.

Pentru instituțiile de învățământ primar de etnie găgăuză Ministerul Educației și Cercetării a elaborat Curriculum la cursul *Istoria, cultura și tradițiile poporului găgăuz*, în limbă găgăuză.²¹ Autoarele Curriculum-ului, Anna Stoletniaia și Ecaterina Kîlicic, se sprijină pe cercetarea mai multor studii recente dedicate culturii materiale și imateriale ale găgăuzilor, semnate de D. Nicoglo, E. Cvilincova, V. Moșcov, M. Marunevici, M. Guboglo, E. Soroceanu etc. Conținuturile recomandate permit elevilor să cunoască bogatul patrimoniu al găgăuzilor, păstrat de-a lungul istoriei. Totodată, atât informațiile teoretice, cât și

²⁰ *Ibidem*, p. 83.

²¹ *Gagauz dili hem literatura okumaklari. Gagauz halkin istoriyasi, kulturasi hem adetleri*: Начальное образование: Национальный куррикулум / Анна Столетняя, Мария Жекова, Екатерина Кильчик [и др.]; нац. коорд.: Анжела Кутасевич [и др.]; нац. эксперты-коорд.: Людмила Урсу [и др.]. Кишинэу: Lyceum, 2018.

sarcinile de învățare, îi ajută pe elevi să determine schimbărilor care au intervenit în modul de viață al găgăuzilor grație conviețuirii cu alte popoare.

Din aceeași categorie ca și disciplinele examinate anterior face parte și cursul *Istoria, cultura și tradițiile poporului rus*²² ce se realizează în școlile alolingve din Republica Moldova. Punând accent pe specificul istoriei poporului rus, în ansamblu, curriculum reflectă mai puțin trăsăturile comune ale obiceiurilor și tradițiilor etniei ruse cu celelalte comunități din Republica Moldova.

În anul 2018 pentru prima dată în sistemul de învățământ din țara noastră a fost propusă disciplina *Istoria, cultura și tradițiile romilor din Republica Moldova*. Disciplina este obligatorie în clasele primare ale instituțiilor de învățământ din localitățile de reședință compacte ale romilor, în care există contingente de elevi de etnie romă. Această disciplină vine să participe la formarea conștiinței etnice și de apartenență civică la țară a elevilor de etnie romă, creând astfel condiții pentru promovarea valorilor bune vecinătăți în societatea moldovenească.

O caracteristică specifică a romilor din Republica Moldova constă în faptul că limba lor maternă (în care ei comunică acasă, în familie, în comunitate) este: romani, română, rusă. Din acest considerent, pentru a asigura predarea disciplinei în limba maternă, curriculumul *Istoria, cultura și tradițiile romilor din Republica Moldova* a fost elaborat în limbile romani, română, rusă²³.

Analizând unitățile de conținut propuse pentru toate clasele, remarcăm accentul pe care îl pune autorului Ion Duminică pe familia romă, obiceiurile calendaristice: Crăciunul, Anul Nou, sărbătorile Pascale, cele de vară și toamnă. În clasele a III-a a IV-a disciplina urmărește cunoașterea elevilor romi cu particularitățile culturii materiale: construcția caselor, tradiții referitoare la ocupații și îndeletniciri, tradiții de nuntă, îmbrăcăminte cotidiană și festivă etc. Apreciem evidențierea temelor ce cuprind reflectarea patrimoniului romilor din Republica Moldova în literatură, arte vizuale și audio-vizuale, personalității din domeniul științei și culturii, alte etnii ce locuiesc pe teritoriul țării noastre etc²⁴.

²² Nastas Rodica. Cercetarea culturii naționale și universale prin prisma studierii disciplinei *Istoria, cultura și tradițiile poporului rus* în școlile alolingve din Republica Moldova. În: *Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural național și universal în sistemul educațional*. Culegere de studii. Ed. Ursu V. Chișinău: „Garomont-Studio”, 2016, pp. 132-134.

²³ *Istoria, cultura și tradițiile romilor din Republica Moldova*[CNC1] = *Istoria, cultura și tradițiile romilor din Republica Moldova* = История, культура и традиции ромов Республики Молдова: Învățământul primar: Curriculum național / Ion Duminică; trad. în romani: Nicolai Radița ; coord. naț.: Angela Cutasevici [et al.]; experți-coord. naț.: Ludmila Ursu [et al.] Chișinău: Lyceum, 2018.

²⁴ *Ibidem*, pp. 22-30.

O concluzie se cere firesc în urma analizei Curriculumul la Istoria, cultura și tradițiile mai multor comunități din țara noastră. Considerăm că elevii aloligvi trebuie să cunoască specificul nu doar al poporului limba căruia este maternă, dar și al celorlalte comunități. În acest mod elevii, indiferent de etnie, vom cunoaște și vor cunoaște ceea ce au creat și au lăsat ca moștenire strămoșii tuturor popoarelor.

Programe și cursuri în instituțiile de învățământ superior.

La treapta învățământului superior avem mai multe specialități la câteva universități din țara noastră, în cadrul cărora studenții cunosc anumite tradiții și obiceiuri caracteristice comunităților etnice, atât din Republica Moldova, cât și din alte spații geografice.

La *Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice* în cadrul ciclul I Licență, se formează specialiști pentru mai multe programe, care studiază și discipline ce cuprind aspecte ale culturii comunităților etnice. Programul de studii la specialitatea *Muzicologie*²⁵, include următoarele cursuri: *Civilizație europeană / Relații și influențe culturale în Europa Centrală și de Est*, *Sociologia culturii / Culturologie*, *Probleme filosofice ale culturii*.

La specialitatea *Culturologie*²⁶ studenții pătrund în specificul viitoareii profesii și prin cercetarea istoriei și tradițiilor popoarelor din Republica Moldova prin cursurile: *Etnografia*, *Analiza fenomenului cultural*, *Criza valorilor în societatea modernă*. Și la programul *Istoria și Teoria Artelor Plastice*²⁷ Planul de învățământ prevede cursuri din acest domeniu: *Relații și influențe culturale în Europa Centrală și de Est*, *Sociologia culturii*, *Civilizație europeană*, *Istoria artelor decorative*. Și la specialitățile *Arte decorative aplicate (Tapiserie)*²⁸ și *Arte decorative aplicate (ceramică artistică, metal artistic)*²⁹ se cuprind aceleași cursuri. Cele mai multe interferențe culturale se cuprind în disciplinele studiate la specialitatea *Design Vestimentar*.³⁰ Astfel, la cursul *Istoria costumului* este cercetată evoluția costumului tradițional și stiluri moderne de confecționare a vestimentației astăzi. Iar cursurile: *Elemente decorative în costum* și *Estetica* permit

²⁵ <https://amtap.md/wp-content/uploads/2019/11/Muzicologie-C.1.pdf> (vizitat 25.01.2023)

²⁶ <https://amtap.md/wp-content/uploads/2018/03/Culturologie-Ciclul-I-2016.pdf> (vizitat 25.01.2023)

²⁷ <https://amtap.md/wp-content/uploads/2019/11/Plan-0213.4-ITAP.pdf> (vizitat 25.01.2023)

²⁸ <https://amtap.md/wp-content/uploads/2018/03/Tapiserie-Ciclul-I.pdf> (vizitat 25.01.2023)

²⁹ <https://amtap.md/wp-content/uploads/2019/11/Plan-0214.1-Ceramica-Metal.pdf> (vizitat 25.01.2023)

³⁰ <https://amtap.md/wp-content/uploads/2018/03/Design-vestimentar-Ciclul-I.pdf> (vizitat 25.01.2023)

studenților cunoașterea simbolurilor și tradițiilor de utilizare a diverselor tipuri de costume în ritual, sărbătoare sau cotidian.

La Ciclul II – Masterat, sunt câteva specialități: Istoria și teoria artei muzicale, Compoziții muzicale avansate, Patrimoniu cultural și manifestări artistice. Astfel, în Planul de învățământ de la specialitatea *Istoria și teoria artei muzicale*³¹ găsim urătoarele cursuri: Specificul național al muzicii, Probleme actuale ale etnomuzicologiei. La specialitatea *Compoziții muzicale avansate*³² studenții urmează cursurile: Probleme actuale ale muzicii naționale, Specificul național al muzicii. Iar la specialitatea *Patrimoniu cultural și manifestări artistice*³³ sunt cercetare disciplinele: Antropologie culturală, Patrimoniul cultural material, Patrimoniul cultural imaterial, Sociologia culturii.

Universitatea Pedagogică de Stat Ion Creangă din Chișinău de câteva decenii pregătește specialiști pentru domeniile științe umaniste, științe ale educației, Științe sociale³⁴. Câteva Facultăți urmăresc formarea viitorilor profesori ce cunosc istoricul și prezentul conviețuirii mai multor comunități în Republica Moldova: Filologie și Istorie, Limbi și literaturi străine, Arte Plastice și Design, Științe ale Educației³⁵.

Specialitățile de la Ciclul I – Licență sunt următoarele: Istorie și Geografie; Istorie și Limbă engleză; Istorie; Limbă română; Limbă engleză; Limbă germană; Arte Plastice; Design; Educație tehnologică; Jurnalism și procese mediatice; Comunicare și relații publice etc³⁶.

Iar cele de la Ciclul II – Masterat sunt: Management în arte; Modelarea artistică a costumului; Prelucrarea artistică a materialelor; Educație lingvistică și comunicare interculturală; Inter-transdisciplinaritate și strategii didactice; Limba și cultura franceză; Educație pentru comunicare și carieră profesională; Patrimoniu istoric și turism cultural; Turism și patrimoniu cultural etc³⁷.

Astfel, programul de master *Patrimoniu istoric și turism cultural* transmite tinerilor informații privind istoria, particularitățile de formare și evoluție a

³¹ [https://amtap.md/assets/pdf/Ist.-teoria-artei_muz._\(Muz-logie\)-Master-2020.pdf](https://amtap.md/assets/pdf/Ist.-teoria-artei_muz._(Muz-logie)-Master-2020.pdf) (vizitat 25.01.2023)

³² https://amtap.md/assets/pdf/Comp_muz._avans._Muz.acad.-Master-2020.pdf (vizitat 25.01.2023)

³³ <https://amtap.md/assets/pdf/Patrimoniu%20cultural-Master-2020.pdf> (vizitat 25.01.2023)

³⁴ <https://upsc.md/universitate/istoric/> (vizitat 22.03.2023)

³⁵ <https://upsc.md/organizare/> (vizitat 22.03.2023)

³⁶ https://upsc.md/wp-content/uploads/2022/09/catalogul_cursurilor_licenta_2022-2023.pdf (vizitat 22.03.2023)

https://upsc.md/wp-content/uploads/2022/09/catalogul_cursurilor_master_2022-2023.pdf (vizitat 22.03.2023)

³⁷ *Ibidem.*

popoarelor conlocuitoare din Republica Moldova, a celor din Europa și din întreaga lume, istoria etnică a conviețuirii pașnice, infiltrării, integrării, asimilării, amestecului, simbiozei formelor de cultură ale diferitor popoare din teritoriul țării noastre, a actualei Europe, dar și din întreaga lume, cunoștințe despre cultura, obiceiurile, tradițiile comune ale acestor popoare. Un rol important se acordă identificării, cunoașterii și valorificării patrimoniului național și universal prin activități culturale, educaționale și turistice³⁸.

Și la *Universitatea de Stat din Moldova* activează câteva programe, ce pregătesc buni cunoscători ai istoriei, culturii, tradițiilor popoarelor. Acestea funcționează la facultățile: Istorie și Filozofie; Drept; Litere; Jurnalism și științe ale comunicării; Facultatea de relații internaționale, Științe politice și administrative³⁹.

Menționăm câteva specialități de la Ciclul I: Istorie; Istorie și Limbă engleză; Antropologie; Filozofie; Limba și literatura română și limba engleză; Limba și literatura română și limba franceză; Limbă germană și engleză; Politologie; Relații internaționale etc.

Apreciem contribuția mai multor programe de la Ciclul II – Masterat, ce sprijină efortul studenților de cunoaștere a specificul comunităților etnice: Drept internațional; Drepturile omului; Stat și societate din perspectivă istorică; Managementul patrimoniului cultural; Filozofie, antropologie și management cultural; Filosofii contemporane; Limbă, literatură și civilizație românească; Limbă și literatură rusă: comunicare interculturală și organizațională; Comunicare multilingvă, management intercultural și limbaje de afaceri; Studii europene etc.⁴⁰

Universitatea Tehnică a Moldovei are două facultăți, în cadrul cărora sunt studiate probleme referitoare la specificul culturii tradiționale: Facultatea de Urbanism și Arhitectură și Facultatea de Design⁴¹. Facultatea Design pregătește viitorii specialiști pentru domeniile Arte decorative aplicate și Tehnologia și designul confecțiilor textile. Planul de studii la specialitatea Arte decorative aplicate are incluse următoarele cursuri: Arta textilelor populare, Semiotica motivelor populare, Covoristica. Iar studenții de la programul Tehnologia și designul confecțiilor textile studiază cursurile: Istoria costumului, Proiectarea artistică a îmbrăcămintei. Particularitățile seculare a popoarelor noastre în construcția caselor

³⁸ Ursu Valentina. *Învățămintul etnologic în Republica Moldova*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2017, Vol. XXII, pp. 15-16.

³⁹ https://usm.md/?page_id=10090 (vizitat 22.03.2023).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ <https://utm.md/procesul-de-studii/licenta/specialitati-si-specializari-utm> (vizitat 25.03.2023).

de locuit, a gospodăriilor, edificiilor sociale și industriale sunt examinate la specialitatea Arhitectură din cadrul Facultății de Urbanism și Arhitectură⁴².

Oferta Universității „Dunărea de Jos” din Galați, România, cuprinde programe la domeniul cercetat de noi la mai multe facultăți: Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie; Facultatea de Arte; Facultatea de Litere; Facultatea Transfrontalieră. Astfel, examinând Planurile de învățământ la specialitățile de Ciclu I – Licență: Istorie; Filozofie; Sociologie; Muzică; Arte plastice; Relații internaționale și studii europene; Jurnalism etc., constatăm că mai multe discipline orientează studenții să pătrundă în aspectele comune, dar și în cele specifice ale istoriei, culturii, obiceiurilor și tradițiilor diverselor comunității din România, dar și din Republica Moldova, alte state europene.

Bunăoară, cursul „Minorități și identități la frontiera estică a Uniunii Europene”⁴³ este o disciplină ce urmărește direct promovarea unor valori conceptuale și responsabilități morale care să ajute la cercetarea, într-o manieră științifică, a situației comunităților etnice din spațiul sud-est-european în mai multe perioade istorice; cultivarea respectului pentru cercetarea și interpretarea pertinentă a istoriei, a locului comunităților etnice în societățile din centrul și estul Europei de-a lungul timpului; angajarea în relații de parteneriat cu persoane de alte etnii în cercetarea problematicii privind istoria comună. Pentru a forma competențele de analiză critică studenții examinează mai multe teme: Dezintegrarea URSS și înființarea unor noi entități în spațiul postsovietic, Europa de Est (Republica Moldova, România, Bulgaria, Ungaria etc.); Problema minorităților imperiale (rușii, ungurii); Chestiunea evreilor în Europa de Est (Basarabia/RSSM, România); Chestiunea romilor în unele state din Europa de Est; Minoritățile religioase în statele Europei de Est etc. Un rol important în curs se acordă analizei sistemului european al protecției minorităților naționale și religioase, Regimului drepturilor minorităților naționale în țările Europei de Est, problemei integrării în Uniunea Europeană și relațiile interetnice în Ucraina, Republica Moldova, Georgia. Totodată, se desfășoară dezbateri asupra naționalismului etnic și naționalismul civic în statele din Europa de Est, moldovenismului și românofobiei ca ideologie a partidelor rusofile din Republica Moldova etc⁴⁴.

În cadrul programelor de la Ciclul II – Masterat: Geopolitică și interferențe socioculturale est-europene; Relații internaționale și comunicare transfrontalieră; Comunicare, multiculturalitate și multilingvism; Comunicare și tehnici de

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Fișa disciplinei „Minorități și identități la frontiera estică a Uniunii Europene”. Titular V. Ursu. Facultatea Transfrontalieră, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, 2021.

⁴⁴ *Ibidem*.

producție mass-media; Filozofie socială: Teoria și practica soluționării conflictelor etc., sunt studiate legislația națională și internațională în domeniul minorităților etnice, particularități ale culturii popoarelor păstrate de-a lungul secolelor, dar și influențe culturale ale altor popoare în rezultatul cuceririi sau conviețuirii comune în ultimele secole.

Concluzii

Realizarea Spațiului unic european al învățământului superior presupune includerea câtorva principii în filozofia sistemului național de învățământ superior. Dintre principiile ce reies din Declarația de la Bologna și din Comunicatele de la Praga și de la Berlin, menționăm în acest context: învățământul superior ca responsabilitate publică; dimensiunea socială a Procesului de la Bologna. Recomandările Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei „Privind predarea istoriei în Europa în secolul XXI”, „Privind educația pentru o cetățenie democratică”, „Privind „discursul de ură” ș.a., menționează că instruirea tinerilor ar trebui să cuprindă eliminarea prejudecăților și stereotipurilor, prin punerea în evidență în cadrul programelor de învățământ a influențelor reciproce dintre țări, regiuni și școli de gândire.

În rezultatul examinării problemei studierii istoriei, culturii și tradițiilor comunităților etnice la treapta învățământului general și universitar am constatat că există discipline, specialități, teme dedicate acestui subiect. Totuși, multe din ele prezintă tangențial particularitățile modului de viață al acestora. Cu atât mai mult, aspectele comune sunt trecute cu vederea sau, în cel mai bun caz, sunt cercetate doar unele componente ale culturii. Reieșind din aceasta considerăm că e necesară o atenție sporită disciplinelor din aria curriculară socio-umanistă, atât la nivelul învățământului general, cât și celui universitar, care ar cuprinde deopotrivă specificul istoriei și culturii comunităților etnice, cât și aspecte care ne unesc într-o comunitate națională, europeană, globală.

BIBLIOGRAFIE

1. *Curriculum național: Învățământul primar*, grupul de lucru: Mariana Marin [et al.]; coord.: Angela Cutasevici [et al.]; experți-coord.: Ludmila Ursu [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2018.
2. *Curriculum la Educația pentru societate (disciplină obligatorie pentru învățământul general, treapta gimnazială)* Aria curriculară: Educație socio-umanistică. Clasele V-IX. Chișinău, 2018.

3. *Curriculum la Educația pentru societate (disciplină obligatorie pentru învățământul general treapta liceală)* Aria curriculară: Educație socio-umanistică. Clasele X-XII, Chișinău 2018.
4. *Curriculumul de Educație interculturală pentru clasele I-IX*. Elaborat de Institutul de Științe ale Educației: Autori: L. Pogolșa, N. Petrovski, V. Samoilenco, N. Uzcov. Chișinău, 2012.
5. *Curriculumul la cursul Історія, культура і традиції українського народу*. Autori: D. Ignatenco, E. Cojohari, O. Curleanțeva et. al. Chișinău, 2018.
6. Fișa disciplinei „Minorități și identități la frontiera estică a Uniunii Europene”. Titular V. Ursu. Facultatea Transfrontalieră, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, 2021.
7. *Gagauz dili hem literatura okumaklari. Gagauz halkin istoriyasi, kulturasi hem adetleri*. Начальное образование: Национальный куррикулум / Анна Столетняя, Мария Жекова, Екатерина Кыльчик [и др.]; нац. коорд.: Анжела Кутасевич [и др.]; нац. эксперты-коорд.: Людмила Урсу [и др.] Кишинэу: Lyceum, 2018.
8. *Ghid de implementare a Curriculumului „Educația pentru societate” pentru treapta gimnazială (clasele V-IX)*. Coord. P. Cerbușca. Chișinău, 2018.
9. *Ghid de implementare a Curriculumului „Educația pentru societate” pentru treapta liceală (clasele X-XII)*. Coord. P. Cerbușca. Chișinău, 2018.
10. *Istoria românilor și universală: Curriculum național: Clasele 5-9 Curriculum disciplinar : Ghid de implementare*; coordonatori: Angela Cutasevici [et al.], Valentin Crudu, Corina Lungu; grupul de lucru: Rodica Neaga (coordonator) [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2020.
11. *Istoria românilor și universală: Curriculum național: Clasele 10-12: Curriculum disciplinar : Ghid de implementare*; coordonatori: Angela Cutasevici [et al.], Valentin Crudu, Corina Lungu; grupul de lucru: Rodica Neaga (coordonator) [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2020.
12. *Istoria, cultura și tradițiile romilor din Republica Moldova / Istoria, cultura și tradiții romențe and-a-i Republika Moldova / История, культура и традиции ромов Республики Молдова: Învățământul primar: Curriculum național / Ion Duminica ; trad. în romani: Nicolai Radița; coord. naț.: Angela Cutasevici [et al.]; experți-coord. naț.: Ludmila Ursu [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2018.*
13. *История, культура и традиции на българския народ: Начальное образование: Национальный куррикулум / Елена Радеева, Снежана Никифорцева, Надежда Кара [и др.] ; нац. коорд.: Анжела Кутасевич [и др.]; нац. эксперты-коорд.: Людмила Урсу [и др.]; Кишинэу: Lyceum, 2018, pp.82-115.*
14. Nastas Rodica. Cercetarea culturii naționale și universale prin prisma studierii disciplinei *Istoria, cultura și tradițiile poporului rus în școlile alolingve din Republica Moldova*. În: *Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural*

- național și universal în sistemul educațional. Culegere de studii. Ed. Ursu V. Chișinău: „Garomont-Studio”, 2016, pp. 132-134.
15. Ursu Valentina. *Învățământul etnologic în Republica Moldova*. În: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2017, Vol. XXII, pp. 15-16.
 16. <https://amtap.md/wp-content/uploads/2019/11/Muzicologie-C.1.pdf> (vizitat 25.01.2023)
 17. <https://amtap.md/wp-content/uploads/2018/03/Culturologie-Ciclul-I-2016.pdf> (vizitat 25.01.2023)
 18. <https://amtap.md/wp-content/uploads/2019/11/Plan-0213.4-ITAP.pdf> (vizitat 25.01.2023)
 19. <https://amtap.md/wp-content/uploads/2018/03/Tapiserie-Ciclul-I.pdf> (vizitat 25.01.2023)
 20. <https://amtap.md/wp-content/uploads/2019/11/Plan-0214.1-Ceramica-Metal.pdf> (vizitat 25.01.2023)
 21. <https://amtap.md/wp-content/uploads/2018/03/Design-vestimantar-Ciclul-I.pdf> (vizitat 25.01.2023)
 22. [https://amtap.md/assets/pdf/Ist.-teoria-artei_muz._\(Muz-logie\)-Master-2020.pdf](https://amtap.md/assets/pdf/Ist.-teoria-artei_muz._(Muz-logie)-Master-2020.pdf) (vizitat 25.01.2023)
 23. https://amtap.md/assets/pdf/Comp_muz._avans._Muz.acad.-Master-2020.pdf (vizitat 25.01.2023)
 24. <https://amtap.md/assets/pdf/Patrimoniu%20cultural-Master-2020.pdf> (vizitat 25.01.2023)
 25. <https://upsc.md/universitate/istoric/> (vizitat 22.03.2023)
 26. <https://upsc.md/organizare/> (vizitat 22.03.2023)
 27. https://upsc.md/wp-content/uploads/2022/09/catalogul_cursurilor_licenta_2022-2023.pdf (vizitat 22.03.2023)
 28. https://upsc.md/wp-content/uploads/2022/09/catalogul_cursurilor_master_2022-2023.pdf (vizitat 22.03.2023)
 29. https://usm.md/?page_id=10090 (vizitat 22.03.2023).
 30. <https://utm.md/procesul-de-studii/licenta/specialitati-si-specializari-utm> (vizitat 25.03.2023).

THE INTRODUCTION OF DISCIPLINES OF FREE CHOICE IN THE PROCESS OF STUDYING ADVERTISING TRENDS IN THE PERFUMERY CULTURE OF FRANCE BY FUTURE TEACHERS

Olena Bila

Professor, PhD, Ismail State University of Humanities, Ucraina

ORCID: 0000-0002-3143-718X

Inna Panchenko

Associate Professor, PhD, Odessa National University I. I. Mechnikov, Ucraina

ORCID: 0000-0002-9627-5601

CZU: 665.57(44)

Résumé.

Aujourd'hui, le rayonnement de l'art de la parfumerie est largement associé à la France. Le parfum français a une riche histoire. Il a traversé plusieurs siècles pour devenir une véritable institution et le symbole de l'élégance à la française. L'odeur, source de hiérarchisation sociale, permet à l'individu – dans notre cas à l'enseignant – d'accéder à la réussite en lui attribuant les nombreuses qualités auxquelles il aspire. De nos jours, l'apparence physique du professeur est reconnue comme un critère dont l'influence est notable dans sa vie professionnelle car pour les élèves ce ne sont pas seulement ses compétences dans le métier qui importent mais aussi l'image parfaite qu'il donne. L'introduction des unités de formation en option «Culture de la parfumerie française» et «Parfumerie comme nouveau concept de l'image du professeur» vise l'analyse de textes publicitaires authentiques comme faits marquants de l'histoire de la parfumerie française et mondiale. Les étudiants sont invités à une réflexion sur la spécificité des faits de discours ainsi qu'au repérage des propriétés énonciatives des stratégies marketing qui composent les textes de l'art élitair français.

Mots clés: *unités de formation en option, parfumerie, culture, texte publicitaire, image du professeur.*

French perfumes have never left any woman indifferent. For this reason, a more in-depth examination of the secrets of French elite perfume science will be very useful to students, and especially to woman students, studying French as well as the history of France, its economy and culture, management of education and models of pedagogical image in foreign educational institutions etc. The proposed specific course and disciplines of free choice («French perfume discourse», «Perfume trend in the image of a teacher») includes the following aspects: a brief overview of the history of the perfume industry and its role in the modern field of creating a teacher's image; study of structural, semantic and pragmatic features of perfume discourse, as well as lexico-stylistic means that provide linguistic manipulation of the any consumer's consciousness (students, teachers, parents and

others); compilation of vocabulary of lexical units denoting the basic concepts of perfumery and its competent application by teachers; consideration of gender tendencies of perfume annotations when creating olfactory images of a man and a woman. Using the acquired knowledge can be useful in commercial or translation activities, in the professional activity of a teacher in the context of image creation and self-improvement. This scientific information may also be useful for those who seek to master the secrets of perfume art in order to create their own perfume brand, it can be school, student and even teacher brand.

Perfume discourse is a relatively new concept in linguistics and, moreover, it is one of the insufficiently investigated in the context of interdisciplinary research and the intersection of such fields of knowledge as linguistics, French lexicology, educational management (in particular, the imageology of the future teacher), pedagogical skills, etc. The study of perfume discourse was devoted to the work of such linguists as O. G. Basalaeva, V. I. Karasik. In particular, N. D. Arutyunova considers discourse as «a connected text combined with extralinguistic, pragmatic, sociocultural, psychological and other factors», as «language immersed in life»¹. Within the framework of sociolinguistics, the scientist considers the concept of «discourse» as the communication of people in connection with their belonging to this or that social group or a typical linguistic situation. Depending on the number of typified personalities and relevant circumstances, the corresponding number of types of discourse is also distinguished. From this interpretation, it becomes obvious that the discourse «constitutes society and, in turn, is constituted by it, that is, sociocultural phenomena (language, communication, speech behavior, text) are in a dialectical interaction»². We also share the scientific position of A. G. Gurochkina, who understands the term «discourse» as «a specific communicative event that takes place in a specific cognitively and typologically determined communicative space, which has a probable nature and is most often characterized by the absence of clear boundaries»³. By the term «perfume discourse» we mean any text about perfume products. By their content, these messages are a presentation of new products of perfumers in verbal and non-verbal (visualized, sensory) advertising; histories of the use of fragrances in reference sources; characteristics of the effect of the smell of perfume on a person in specially compiled scientific articles; descriptions of perfume creation methods in popular

¹ *Linguistic Encyclopedic Dictionary*. Ed. by V.N.Yartseva. M.: Soviet Encyclopedia, 1990, p. 136.

² Karasik V.I. *Language circle: personality, concepts, discourse*. Volgograd: Turn, 2004, p.233.

³ Gurochkina A.G. *The concept of discourse in modern linguistics. Nomination and discourse: interuniversity collection of scientific papers*. Ryazan: RGPU, 1999, p.13.

science texts; descriptions of the specific properties of the components of perfume compositions in special (narrow-subject) articles etc.⁴.

The main purpose of the perfume discourse is to inform the addressee about perfumes, describe their aroma, or provide historical evidence of their appearance. The importance and significance of the French perfume discourse is usually determined by the following parameters:

1. Participants of the perfume discourse (addressees): perfumers, perfume critics, technologists, perfumes teachers, perfume designers, journalists. Clients of perfume discourse: readers, customers, representatives of various professional communities, children's audience and others.

2. Chronotype, prototypical place: perfumer's laboratory, store, magazine, catalog, text space, virtual space, educational space, etc.

3. The goal is to inform the professional perfumery community and the consumer (potential and real buyer) about the creation of a new fragrance, the launch of an advertising campaign, perfume trends in the field of education and age psychology, etc. Promotion of the idea of an olfactory saturated space of a modern person.

4. Values are universal and national, utilitarian-functional, aesthetic. The connection of smell with the emotional sphere, a pleasant smell, fragrances, good health, positive psychological mood; cultural, recreational and relational aspects of smell.

5. Key concept: creation of a new aroma, creation of perfumes.

6. Strategies: informing, stimulating to purchase, influencing strategy, motivating strategy.

Let's emphasize that along with the above list of parameters, the defining ones should include the communicative purpose, images of the addresser and the addressee, verbal implementation, functional style of the text. Let's make them more specific:

1. *Communicative purpose*. It should be noted that the available generally recognized four types of speech genres still do not exhaust all communicative tasks performed in speech, therefore it is practically impossible to identify pure speech genres in the research direction. In the French perfumery discourse there are informative-imperative, informative imperative-evaluative, imperative-evaluative, evaluative speech genres.

⁴ Belskaya T.I. *Means of actualization of the basic concepts of the perfumery discourse of the modern French language*. M: MGU, 2010, p.5.

2. *Image of the addressee.* The addressee of the French perfumery discourse is characterized by competence and awareness. He carries out and provides information as a professional specialist.

3. *Image of the addressee.* For the addressee, anonymity, interest, number (massiveness), on the one hand, and individuality, a specific person, on the other hand, are typical.

4. *Verbal implementation.* It is about the terminological system of the perfumery discourse, which is represented by lexemes that denote perfumes; substantive adjectives denoting types and subtypes of perfumes; nouns denoting source materials. We present examples of some of them: les orientaux, les ambrés, les hespéridés, les boisés, les floraux, les chyprés, les fougères, les cuirs, les floraux-fruités, les floraux-boisés, les floraux-verts; vanille, coumarine, opopanax, bergamote, citron, orange, mandarine, pamplemousse, vétiver, cèdre, santal, patchouli, lavande, géranium.

5. *Speech acts* (informative, directive, descriptive, argumentative).

6. *Non-verbal means* (font, color, text background, means of spelling, punctuation and word formation, icons, graphic design of verbal text, web design, video series).

Discourse can be both situationally determined and completely free from the situation. Among the most important concepts of the sociosemiotic theory of language, the foreign researcher M. Halliday singles out the situational type, a model of the discourse structure that is unchanged in its essential characteristics. He proposes three semiotic components – field, meaning and method [5]. The field, according to the scientist, is a socially conditioned action, a social context in which discourse is included. It centers around a specific topic that can be understood thanks to key thematic words, types of logical predicates, the selection of which is determined by situational conditions (place, relations of communicators who allow a given topic in a given social context). Meaning as a semiotic component of the «situational type», according to the conclusions of M. Halliday, correlates with the interpersonal component of discourse. All semantic and evaluative information is conveyed thanks to intonation, emphasis, words with modal coloring. The method as a semiotic component of the «situational type» is combined with the textual component of the discourse. It is the choice of the channel through which communication is carried out⁵.

⁵ Halliday M. *Language as social semiotics: social interpretation of language and meaning*. London: E. Arnold, 1978, 256 p.

No less important aspect, which we should pay attention to as future teachers as competent users of perfumery, is the methods and forms of presentation of information in perfume advertising text. As perfumery is not a product of prime necessity, the status of advertising for such a product category is closer to a work of art. It is known that the main difficulty in creating perfume advertising – is the difficulty in conveying the fragrance, and the impossibility of spreading the advertising information through traditional channels. However, if we see a perfume advertisement in a magazine, for example, that seems attractive and makes a certain impression on us, then we want to try the corresponding fragrance. Therefore, the task of such advertising – is to create an image of a fragrance that the consumer associates with a particular brand through a particular combination of visual and verbal components. At the same time, in the case of perfume promotion, the concept of an image is key as the image of the product that has been formed, in particular by an advertising message, will eventually be extrapolated to the real product⁶[6]. The way in which advertisements are presented in all of the studied advertisements is emotional. The advertisement appeals to the feelings of the potential consumer rather than to his or her mind. With regard to the plot, the advertising of perfumery products is not diverse. Most of the time it contains pictures of beautiful and stylishly dressed people. They are men or women, depending on who it is addressed to, or it is a unisex fragrance. This allows you to identify the target audience unmistakably. In all cases, the advertisement contains a picture of a bottle of the perfume that is advertised.

The use of celebrity images is another common move in perfume advertising. Popular actors, singers and models appear in advertisements or introduce their own fragrances named after them (e.g. U. Thurman, L. Tyler, J. Lopez, A. Banderas). The fragrance «from a celebrity» is a fragrance of a successful, rich, adored person, who increases the prestige of the brand, inspires confidence and creates the illusion of belonging to the high society⁷. In almost all cases, advertising messages include a nominative (perfume, cologne) and a contextual (fragrance) form of product category. The consumer of advertising does not have a chance to make a mistake in what product he or she is offered. Advertising texts contain a mention of the target audience (both in nominative form, contextual and conditional forms). The formal characteristics of the product are indicated either by listing the components of the fragrance or by indicating the

⁶ Bila O., Panchenko I. *To the issue of indicators of intercultural communication of higher education students*. My embroidered Ukraine: ethnocultural and educational potential of Ukrainian embroidery: a collection of theses of the 3-rd Int. Conf. Kiev: Pedagog. thought, 2022, p. 127-129.

⁷ *Ibidem*.

novelty of the perfume. When considering a number of advertising texts for the phenomenon of «linguistic manipulation», we can conclude that the following components are most often used: the image of reality and positive ideal emotions («Gabrielle Chanel Essence» est la fragrance d'une femme qui s'écoute et s'affirme. Une femme solaire qui exprime pleinement sa personnalité et qui rayonne»), which is explained by the fact that emotional impact is more effective than rational; social attitude («Platinum égoïste» parfume les hommes extravertis, qui n'hésitent pas à provoquer pour s'imposer»). In the advertising of perfumery products, speech impact is of significant interest to study, as it must aim to explain how people comprehend the phenomenon of «scent» in the perfume.

It is known that every artificially created scent, as a commercial object or product, gets its name. The specificity of this kind of designation lies in the fact that the term «commercial nomination» is applicable to it, since, on the one hand, it acts as a means of naming a product, and on the other hand, it is a means of achieving a commercial goal. Commercial nomination in the field of perfumery reflects the nominative strategies of the author of the composition – to characterize the perfume as an aromatic product, therefore, to give a faithful representation of the scent. The other side of the perfume name is directly addressed to the consumer. In particular, it reflects the intention of the creators of advertising to make customers buy it. As a result, the name of the perfume serves both the purpose of identifying an artificially created scent and characterizing the perfume as a product, and is also an element of advertising. The name of the perfume nomenclature is evidence of what, in the opinion of a person, perfumes are and what is special and valuable about them. In our study, the analysis and thematic systematization of the names of perfumery products are mainly aimed at identifying which concepts are activated in the names of various aromatic products. In particular, the names of perfumery products can be included in the following thematic groups:

1. *The updating the belonging of a perfume composition.* The most common way to identify a perfume is to use the founder's own name or the name of the brand owner under which the perfume is produced (e.g. «Givenchy» (Givenchy), «Armani» (Armani) – this is the name of the founder of the company; «Hermès» (Hermès), «Lacoste» (Lacoste) – this is the name of the company).

2. *The name of an instruction.* This group of names is distinguished by their focus on one of the participants of the communicative act (the indication of the addressee, focus on social and age status and gender identity («Dior Homme» (Dior), «L'homme Roger & Gallet» (Roger and Gallet), «Miss Dior» (Dior), «Pour Elle» (P. Rabanne)); the indication of the manufacturer («Ma griffe» (Carven)).

3. *The names of natural phenomena and natural products* («Nature» (Yves Rocher), «Nature millénaire pour Femme» (Yves Rocher), «Nature millénaire pour Homme» (Yves Rocher), «Fleur et feu» (Guerlain)). As the key components of all perfume formulas are herbal, the «natural» BIO theme is best suited for the names of perfume compositions. The nominative units of this group include names that denote such phenomena of nature as: *freshness of nature* («Fraîcheur rosée du matin» (Yves Rocher), «Fraîcheur fleurs champêtres» (Yves Rocher)); *flowers* («Narcisse Noir» (Caron), «Lilia bella» (Guerlain), «Rose» (Caron), «Lavandes» (Lancôme)); *fruits and berries* («Cédrat» («Mandarine» (Yves Rocher), «Noix de Coco» (Yves Rocher)).

4. *The names of qualities, composition, properties, characteristics of the fragrant substance* («Eau de Vétiver» (Yves Rocher), «Eau Fraîche Cédrat» (Yves Rocher)). Almost every major perfume house has its own eau de toilette, which may be named after the main component of the composition – a plant or fruit («Eau de Vetiver»), the name of the owner of the perfume house («Eau de Givenchy»). These names may contain an attractive fragrance characteristic («Eau Fraîche Lavande»), the result of its effects («Eau dynamisante»), the rules for using the eau de toilette («Eau du Soir»). This common nominative tendency can also be complemented by expressive means, for example by changing the spelling of the word «eau» to «O de Lancôme».

5. *Proper names* («Néblina» (Yves Rocher), «Cléa» (Yves Rocher), «Eglantine» (Yves Rocher), «Stéphanie» (Bourjois)). A significant feature of this group of names is that they are addressed to a female audience, and this is indicated by the female names of the products.

6. *The names of activities, features of character and characteristic of human behaviour* («Voyageur» (Jean Patou), «Tentations» (Paloma Picasso)). Among these names, there are gendered units «Voyageur», «Égoïste», in which the grammatical gender is an indication of masculine scents.

7. *The names of feelings, states, attitudes to something* («Délices» (Cartier), «Pleasures» (Estée Lauder), «Joy» (Patou)). Nominative units in this group are emotionally evaluative vocabulary, which reflects a positive attitude towards an object. These names of perfumes express positive emotions, contributing to the creation of a certain mood in the consumer.

8. *The effectiveness of fragrance* («Ode à la vie» (Yves Rocher), «Ode à l'amour» (Yves Rocher), «Dolce Vita» (Dior)). These names actualize quite important representations, specifically the meanings that a person attaches to a smell. The metaphorical meanings of this group indicate the sphere of influence of the fragrance – it is the joy of being, dreaminess and love.

9. *The supernatural power of fragrances* («Magie noire» (Lancôme), «Mystère» (Rochas), «Magic» (Céline)). The theme of this group of names is mystery, magic. Scent is compared to the sphere of the irrational. The metaphor in these names is double, because in addition to the first sense there is a clear theme of «love», in which the influence of smell is associated with an mysterious influence.

10. *The excess of sensual pleasures* («Opium» (Yves Saint Laurent), «Hypnotic Poison» (Christian Dior)). In the metaphorical names of this group, the effect of scent on a person is compared with a potent substance. Moreover, these metaphorical meanings in the perfumery nomenclature also refer to the theme of love, or more precisely to the side of love that describes a large number of emotions.

11. *Poetic names* («Ode» (Y. S. Rocher), «Poème» (Lancôme)). The names in this group reflect the theme of artistic perception of life they are also a continuation of the theme of love, finesse, beauty.

12. *Mythological, religious names* («Anaïs Anaïs» (Cacharel), «Jaïpur» (Boucheron), «La rose Angel» (Thierry Mugler)). The names of this group reflect the idea of the supernatural.

13. *Wealth, prosperity, the names of jewels* («Trésor» (Lancôme), «Cristalle» (Chanel), «Organza» (Givenchy)). The metaphorical meanings in the names of this group appeal to the world of jewelry, of adornment - the unchangeable attributes of female beauty and signs of affluence for men. This nominative tendency is also reflected in the gender orientation of the names of this group.

14. *The nautical theme* («Brisants» (Yves Rocher); «Trimaran» (Yves Rocher)). These perfume names reflect the theme of adventure, great voyages / the conqueror of legendary maritime power.

15. *Musical names* («Jazz» (Saint-Laurent), «Éclat d'Arpège» (Lanvin), «Cantate» (Yves Rocher)).

16. *Sports names* («Allure» (Chanel), «Polo» (Ralph Lauren), «Escada sport» (Escada)).

17. *Geographical names, memorable places* («Antarctic» (Yves Rocher), «Venise» (Yves Rocher), «Champs Elysées» (Guerlain), «Paris» (Yves Saint Laurent), «Samarcande» (Yves Rocher)).

18. *Names using the address* («Rue de la Paix» (Guerlain), «Montaigne» (Caron), «24, Faubourg» (Hermès)). Perfumery products acquired these names after the addresses of the perfumery.

19. *The name of dates, time, period, season, day, moment, stage of life* («L'Air du Temps» (Nina Ricci), «Tendres nuits» (Lancôme), «Premier jour» (Nina

Ricci)). It can be noticed that the topic of time in such titles is motivated by topics of love («En avril un soir», recreation («Vacances»)).

20. *Names using numbers* («Chanel №5» (Chanel), «№5» (Chanel), «№19» (Chanel), «Givenchy III» (Givenchy)). The name «Chanel №5» is considered to be the legislator of perfumery numerology, the world popularity of which contributed to the formation of this line. The use of numbers in perfume names is often accompanied by the reference to the manufacturer «Givenchy III», «Azzaro 9», in which the number is the designation of nine floral fragrances. Numbers in perfume names are also accompanied by an indication of the addressee («Troisième Homme»).

21. *Free expressions* («Tel Quel» (Yves Rocher), «Comme une évidence» (Yves Rocher), «Vie Privée» (Yves Rocher), «J'adore» (Dior), «C'est la vie» (Christian Lacroix), «Que sais-je» (Patou), «Le monde est beau» (Kenzo)). The names of this group are motivated by their frequency («For Ever», «C'est la vie»), as well as expressiveness of a provocative nature («J'adore»).

22. *Names with obscure etymology* («Aztek» (Yves Rocher), «Les must de Cartier» (Cartier), «Gaëlle» (Cacharel), «Noa» (Cacharel), «Tocade» (Rochas)). According to certain regularities, a commercial nomination in the field of perfumery can be random. The fact of unmotivated names of perfume products is evidenced by the names of this group. The etymology of these names remains undisclosed in this research, however, it is possible that their nature is quite clear.

Among the adjectives characterizing the concept of «Smell», one can single out «olfactory» and «non-olfactory». They can be derived from nouns meaning smell, and also have the sense of «smell», for example, *aromatique* (fragrant), *parfumé* (scented), etc. Non-olfactory adjectives are commonly used adjectives that do not mean «smell», but describe it. For example, *volatil* (volatile), *doux* (gentle), *rafraîchissant* (refreshing) and others. They are involved in actualizing the concept of «Smell» from other fields and make up the bulk of adjectives used in perfumery discourse. Thus, it is customary to single out several groups of adjectives used in perfume discourse. As a rule, they represent signs related to: 1) *the origin of the smell* («Loin des senteurs animales. Equistrius effeuille l'iris de Florence», where the lexeme animal actualizes the sign «smell of animal origin»; «La senteur fleurie-aquatique bien connue s'est adoucie d'eau de rose, de cassis, de tubéreuse et de violette de Parme», where the lexemes fleurie-aquatique indicate a combination of floral and marine scents); 2) *physical qualities* (for example, *volatile* – *volatile*, *stable* – *tenace*, *discreet* – *discret* («A la fois, doux et tenace, fort et fragile, le jasmin représente parfaitement la femme d'aujourd'hui»)); 3) *the effect of a smell on a person*, or the psychological

characteristics of a smell, which we understand as the ability of a smell to influence a person's condition (rafraîchissant, tonifiant, surprenant («Cette année, le créateur récidive avec Orange et surtout Cucumber, une senteur originale, rafraîchissante et racée, qui fait déjà un malheur à New York»), such adjectives as «capiteux», «enivrant», «grisant», the use of which reflects the close connection of human psychology with the perception of smell (Eau Ressourçante) laisse un sillage frais et racé, grisant mais rassurant, discret mais tenace. Dans cet élixir personnel chic, la tubéreuse exhale ses effluves nocturnes, les plus puissants, les plus enivrants. les plus chauds. Ni effluves capiteux, ni transparence aseptisée pour les eaux nouvelle vague); 4) *smell assessment* (for example, refined (racé), refined (raffiné): «On retrouve les senteurs florales et racées qui ont fait les succès de cette fragrance culte. Senteur complexe et extrêmement raffinée. L'iris est au parfum ce que le cachemire est à la mode: un standard de l'élégance!»); 5) *a description of the properties of the smell* (for example, spicy – épicé, sweet – sucré, bright – coloré («In 2008, le couturier Marc Jacobs will unveil a new set of fresh and colored scents. après avoir déjà mis en bouteille les effluves du coton, du lierre, de l'ambre ou de la pluie. Sans doute grâce à sa senteur épicée et à découvrir: le baume Jaïpure à base de bois de santal, l'huile sèche Bombaysque à la senteur sucrée d'amande douce où l'huile de massage 1001. Bienfaits aux essences tonifiantes d'orange et de moutarde noire»); 6) *special character of the smell* (for example, magical – magique, mysterious – mystérieux, enigmatic – énigmatique («Des senteurs mythiques revisitées par les nez de la maison [...] qui nous proposent un voyage au «pays des fumées de narguils» avec ce coffret «les Orientalistes»)).

The use of the adjectives mentioned above, as well as the psychological characteristics of the smell, reflects the cultural aspect of the issue, in particular the ability of the smell to influence the physical and emotional state of a person. A group of adjectives related to the psychological characteristics of smell is of special research interest for us. In addition to adjectives of character (affectif, bienveillant, distrayant), it contains lexemes denoting influence on a person (captivant, conquérant, provocant, séducteur, troublant, charmeur, passionné, prenant, vertigineux), among which several semantic groups can also be distinguished: habituation, addiction (addictif, narcotique); effect on the central nervous system (affolant, vertigineux, hypnotique); attraction, temptation (irrésistible, charmeur, captivant, enjôleur, séducteur, conquérant, ensorcelant); discharge, providing freshness, vigor and strength (relaxant, hydratant, rafraîchissant, rassurant, stimulant); agitation, excitement (troublant, émouvant, émoustillant, prenant, provocatif); surprise (surprenant); intoxication (grisant, enivrant); evocation of

memories (évocateur). As the overwhelming majority of linguists states, among the features of the concept «Smell», actualized adjectives, the most often used in the perfumery discourse are: the ability to draw attention and capture desires (enchantment, addiction); the ability to influence the emotional and physical state (awakening of joy, excitement, relaxation, intoxication); the ability to evoke memories and associations. Given the above theoretical aspects of the research problem, its relevance in the context of modernization of educational programs in classical and pedagogical universities of Ukraine, on the basis of Odesa National University I. I. Mechnikov and Ismail State University of Humanities were introduced for studying such author's disciplines of free choice as «French perfume discourse» and «Perfume trend in the image of a teacher». At the same time, attention should be paid to our selection and logical combination of a number of content modules, each of which reflects the corresponding cluster of topics [6]. In particular, we present an indicative list of such modules and topics for them, which can be creatively supplemented by others, taking into account the goals and objectives of training future teachers. *Content unit 1 «Publicité: concepts opératoires» combines five topics: «Histoire de la publicité. Publicité informative et persuasive. Publicité suggestive. Publicité éthique. Caractéristiques de la publicité. Créativité. Exagération. Humour et affect. Esthétique»; «Supports publicitaires. Télévision. Radio. Internet. Presse écrite. Affiche»; «Constituants du discours publicitaire. Niveau de conceptualisation: message linguistique. Niveau de perception: message iconique. Rapport texte/image. Niveau des intentions: l'explicite et l'implicite»; «Règles de la séduction publicitaire. Le consommateur culturel. Schémas mentaux des acheteurs. De l'inconscient à l'imaginaire collectif. La notion d'archétype culturel. Femme / homme, les nouveaux archétypes de la publicité»; «Argumentation publicitaire. Catégories d'arguments. Types de la persuasion publicitaire. Mise en texte de l'argumentation publicitaire. Effets des stratégies publicitaires».*

Next, content unit 2 «Lecture stylistico-pragmatique du texte publicitaire de parfum», presented through the following cluster of topics: «Étude sociolinguistique de l'affichage publicitaire. Ciblage linguistique des annonces publicitaires. Personnalité, contexte, attente contractuelle»; «Analyse lexicale du texte publicitaire. Réseaux lexicaux. Néologie ou créativité lexicale. Emprunts. Mot-valise. Modification orthographique. Changement de classe du mot»; «Analyse stylistique du texte publicitaire. Tropes»; «Analyse stylistique du texte publicitaire. Figures»; «Relations syntaxiques dans le texte publicitaire. Coordination. Subordination. Mise en relief. Modes et temps»; «Analyse pragmatique du texte publicitaire. Actes de discours et interactions langagières.

Ambigüité discursive. Manipulation émotionnelle». In order to intensify the independent work of higher education applicants, we offered them the following set of interactive tasks for processing: «Analyse lexico-stylistique de notices de parfum pour homme»; «Analyse lexico-stylistique de notices de parfum pour femme»; «Étude des stéréotypes de genre (hommes) dans les publicités de parfum entre 1980 et aujourd'hui»; «Étude des stéréotypes de genre (femmes) dans les publicités de parfum entre 1980 et aujourd'hui»; «Analyse du contenu d'une vidéo de publicité de parfum (au choix)»; «Repérage et répartition des notices publicitaires de marques de parfum ci-dessous suivant leur public cible: Chanel, *Hermès*, Dior, Kenzo, Lancôme, Givenchy, Guerlain, Yves Saint Laurent, *Nina Ricci*»; «Description d'une affiche publicitaire d'un parfum de luxe (au choix)»; «Description d'une affiche publicitaire du parfum de sa propre création»; «Rédaction d'un message accrocheur et d'une notice de publicité pour la présentation du parfum de sa propre création»; «Repérage et analyse dans les annonces publicitaires des marques spécifiques des parfumeurs et de leurs intentions».

No less significant in the study of disciplines of free choice is the aspect of developing and conducting the final form of control of the knowledge acquired by students. In particular, we are talking about the introduction in the experimental mode of an interactive format of oral test, which combines the method of discussion, storytelling, problematic questions, colloquium, etc. We present an indicative list of questions for the final control: 1. Histoire de la publicité. Caractéristiques de la publicité. 2. Supports publicitaires. Télévision. Radio. Internet. Presse écrite. Affiche. 3. Constituants du discours publicitaire. Rapport texte/image. 4. Règles de la séduction publicitaire. Le consommateur culturel. Schémas mentaux des acheteurs. 5. La notion d'archétype culturel. Femme/homme, les nouveaux archétypes de la publicité. 6. Types de la persuasion publicitaire and etc.

It is known that French perfumery art is perhaps the most popular in the perfumery sphere and has ancient traditions. At the same time, making up an important part of the national picture of the world, the concepts of perfume discourse are characterized by great importance in the system of values of the French-speaking culture, as a result of which they have a large number of embodiments in the linguistic semantics and communicative activities of its speakers. The concepts of «smell» and «perfume» have a large amount of not only natural sensory, but also professional information when it comes to creating a linguistic picture of the world and the cultural vector of development of a particular

state in general, and modeling the image (modern image) of the pedagogical community in particular. Due to this, the aspect of modernization of educational technologies of formal, informal and informational training of teachers in classical and pedagogical universities of Ukraine under the programs of disciplines of free choice with an emphasis on the study of perfume trends in the image of the teacher has become relevant today.

References

1. Linguistic Encyclopedic Dictionary. Ed. by V.N.Yartseva. M.: Soviet Encyclopedia, 1990, 685 p.
2. Karasik V.I. *Language circle: personality, concepts, discourse*. Volgograd: Turn, 2004, 331 p.
3. Gurochkina A.G. *The concept of discourse in modern linguistics. Nomination and discourse: interuniversity collection of scientific papers*. Ryazan: RGPU, 1999, p.12-15.
4. Belskaya T.I. *Means of actualization of the basic concepts of the perfumery discourse of the modern French language*. M: MGU, 2010, 178 p.
5. Halliday M. *Language as social semiotics: social interpretation of language and meaning*. London: E. Arnold, 1978, 256 p.
6. Bila O., Panchenko I. *To the issue of indicators of intercultural communication of higher education students*. My embroidered Ukraine: ethnocultural and educational potential of Ukrainian embroidery: a collection of theses of the 3-rd Int. Conf. Kiev: Pedagog. thought, 2022, p. 127-129.

ORIENTĂRILE PROFESIONALE ALE TINERETULUI ÎN PERIOADA POSTPANDEMICĂ

CAREER ORIENTATION OF CONTEMPORARY YOUTH IN POST-PANDEMIC PERIOD

Corina Savițchi,

asistent universitar, UPS „Ion Creangă”, Chișinău

ORCID:0000-0002-72324878

CZU: 331.54(053.6)

Abstract:

In this article, the professional orientations of the youth in the Republic of Moldova in the post-pandemic period and the development trends of the labor market were analyzed. As a result of the research carried out, it was noted that the labor market in the post-pandemic period comes with new specific features: remote work becomes a normality; the COVID-19 pandemic had a major impact on the training and development of professional skills through online education; the jobs of the future will be a combination of technical and human skills, which can offer promising career opportunities and contribute to economic growth and the sustainable development of society.

Key words: *youth, professional orientations. post-pandemic period.*

Criza în domeniul sănătății cauzată de izbucnirea pandemiei COVID-19 a avut un impact semnificativ asupra tuturor aspectelor vieții sociale și economice. Pe măsură ce virusul se răspândește peste tot în lume, rata șomajului a crescut vertiginos. Numărul locurilor de muncă a înregistrat o scădere dramatică drept consecință a măsurilor de carantină, a distanțării sociale, a interdicțiilor de călătorie, a limitării sau închiderii temporare a diverselor activități economice, a respectării regulilor de igienă care au venit ca recomandări în vederea atenuării răspândirii virusului. Aceste măsuri au afectat locurile de muncă existente, dar și procesul de creare a celor noi. O îmbunătățire a situației epidemiologice a venit în urma vaccinării în masă a cetățenilor, ceea ce a contribuit la o stabilizare a situației. Cu toate acestea, transformările din structura pieței muncii și a economiei în ansamblu vor fi de durată și se vor răsfrânge inevitabil asupra proceselor inflaționiste.

În același timp, distanțarea socială a contribuit la revizuirea standardelor de muncă în multe ramuri ale economiei naționale, a schimbat condițiile de angajare și cerințele angajatorilor față de angajați. Tranziția forțată a mii de instituții la munca de la distanță a fost un catalizator pentru economia digitală și a condus la apariția noilor grupuri de profesii ale viitorului. Este evident faptul că lumea de după pandemie nu va mai fi aceeași, în primul rând în domeniul

ocupării forței de muncă. Creșterea cererii din partea companiilor pentru angajați care sunt capabili să se implice activ în procesele organizaționale pentru a depăși consecințele pandemiei reduce substanțial competitivitatea tinerilor specialiști, cu o experiență practică nesemnificativă.

În conformitate cu *Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret*, tinerii reprezintă persoanele cu vârsta cuprinsă între 14 și 35 de ani.⁸ Tineretul reprezintă o componentă importantă a rezervelor de forță de muncă a țării, însă, cu toate acestea, se confruntă cu o serie de probleme stringente și specifice în procesul de încadrare și adaptare în câmpul muncii, legate de lipsa competențelor profesionale, a experienței de producție și a calificărilor necesare, solicitate pe piața forței de muncă contemporană.

Potrivit studiilor, tinerii cu vârsta cuprinsă între 18-23/24 de ani care și-au finalizat studiile de formare profesională reprezintă unul dintre cele mai dificile segmente ale pieței muncii. Aceștia solicită un loc de muncă conform specialității și un nivel al venitului destul de ridicat, având în același timp o experiență minimă în domeniul profesional. O serie de factori caracteristici pieței contemporane a forței de muncă intervin în procesul de angajare a tinerilor specialiști în câmpul muncii cum ar fi: reforma pensiilor și creșterea vârstei de pensionare, care intensifică competiția între angajați; dezvoltarea educației axată mai mult pe cererea din partea populației decât pe nevoile pieței muncii; deprofesionalizarea tinerilor profesioniști în procesul de căutare îndelungată a unui loc de muncă; transformarea bazei valoric-motivaționale a activității de muncă a tineretului modern.⁹

Problematica consacrată tineretului rămâne a fi relevantă în lucrările autorilor din România: F. Mahler, O. Bădina, A. Roth, L. Mihaș, care analizează statutul și rolul tineretului, tendințele de dezvoltare a acestuia, viitorul muncii și al profesiilor; H. Cazacu cercetează constructul „ocupație-instrucție-venit”; Al. Bejan studiază procesul de stratificare a tineretului (tineri activi, tineri inactivi); problema egalității șanselor educaționale a fost investigată de T. Rotariu; I. Mărgineanu explică problematica mobilității sociale, care implică, inevitabil tineretul etc.

⁸ Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret.

https://old.mts.gov.md/sites/default/files/document/attachments/legea_nr.215_din_29.07.2016_cu_privire_la_tineret.pdf (accesat 25.04.2023)

⁹ Михайлова В. В., Сухенко Н.В. *Молодежный рынок труда: социологический анализ взаимодействия работодателей и студентов (на примере Нижегородской области)*. Социальные и Гуманитарные Знания. 2022. Том 8, № 1 сайт журнала: <http://j.uniyar.ac.ru/index.php/dnk> (accesat 27.05.2023)

Este de remarcat, în același timp, că tineretul constituie obiectul unor investigații și este valorificat multiplanic în lucrările cercetătorilor din Federația Rusă: problemele cu care se confruntă tineretul în procesul de ocupare a forței de muncă și integrarea lui în câmpul muncii se regăsesc în lucrările autorilor Т.А. Бабушкин, Ю.В. Вишнеvский, М. Гарсия-Исер, А.Я. Долговая; analiza comportamentului tinerilor pe piața muncii este realizată în lucrările savanților Н.М. Власова, А.С. Готлиб, Н. Зоркая, Л.С. Скачкова, Д.С. Петрова, В.А. Макарова, Г.А. Чередниченко, Н. Федотова etc.

Problematica tineretului rămâne a fi solicitată în lucrările autorilor din Republica Moldova: A. Timuș, Vl. Blajco, M. Bulgaru, Gh. Rusnac, care în investigațiile lor au abordat condiția umană a tineretului, calitatea vieții lui în perioada de tranziție, particularitățile de socializare a tinerilor. Aspecte legate de incluziunea tinerilor NEET, integrarea tinerilor pe piața muncii, alegerea profesiei și aspirațiile tinerilor privind învățământul superior din Republica Moldova sunt cercetate de O. Găgăuz, M. Buciuceanu-Vrabie, A. Bârcă. Ocuparea forței de muncă în rândul tinerilor din mediul rural este domeniul de cercetare al autoarei C. Caușan.

Necesitatea unei investigații sociologice privind încadrarea și adaptarea tinerilor pe piața forței de muncă din Republica Moldova, în perioada postpandemică se datorează unor circumstanțe anume: în primul rând, tinerii constituie o parte semnificativă a populației active (numărul populației cu reședința obișnuită la 1 ianuarie 2022 a constituit 2603,8 de mii persoane, din care 670,9 de mii sau 25,8% sunt tineri cu vârsta 14-34 ani)¹⁰, ocupând un loc important în reproducerea potențialului de muncă a țării; în al doilea rând, evoluția unui stat depinde de oportunitățile și condițiile de inițiere în activitatea profesională a tinerilor, dar și de includerea cu succes și adaptarea acestora în câmpul muncii.

Scopul investigației de față este determinarea premiselor sociale ale încadrării și adaptării tineretului în câmpul muncii și activitatea profesională, astfel, se vor putea măsura, explica și oferi soluții privind îmbunătățirea condițiilor de angajare a tinerilor în activitatea de muncă.

În continuare prezentăm rezultatele *chestionarului*, ce a avut ca scop analiza gradului de încadrare și adaptare a tineretului contemporan în câmpul

¹⁰ *Strategia de dezvoltare a sectorului de tineret „Tineret 2030” și a Programului privind implementarea acesteia pentru anii 2023-2026.*

https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-04-nu-55-mec-2023_1.pdf
(accesat 27.05.2023)

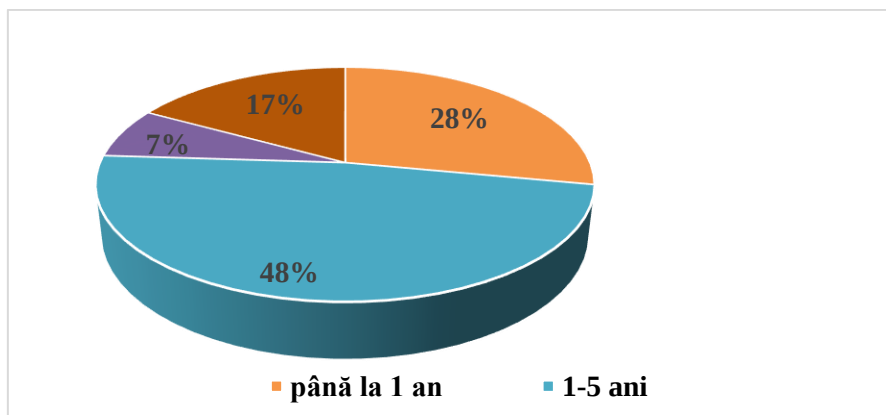
muncii și a fost aplicat online în perioada decembrie 2022-ianuarie 2023, pe un lot de 50 de persoane încadrate în câmpul muncii din regiunea de nord, centru și sud a țării, cu vârsta cuprinsă între 16-35 ani. Dintre tinerii intervievați, 60% sunt posesorii diplomelor de studii superioare, 30% au studii secundar profesionale și 10% studii gimnaziale.

Conform statutului ocupațional respondenții se împart în:

- 52% salariați
- 24% șomeri
- 8% lucrători pe cont propriu
- 12% studenți/elevi
- 4% lucrători familiari neremunerați.

Respondenții salariați au experiență de muncă care variază după cum urmează:

Figura nr. 1 Experiența de muncă a tinerilor chestionați
(realizată de autor în baza investigației științifice)

Intervievații susțin că pentru angajator contează diploma de specialitate. În Raportul de activitate pentru anul 2022 a Ministerului Educației și Cercetării a Republicii Moldova observăm interesul absolvenților de liceu pentru continuarea studiilor (în anul 2022 au absolvit studiile liceale 11,6 mii elevi, iar la facultate au fost înmatriculați – 13,6 mii persoane)¹¹.

Dintre persoanele chestionate, 65% activează în sectorul public, 30% în sectorul privat, iar 5% nu cunosc ce formă de proprietate are organizația unde lucrează. Analizând răspunsurile, am rezumat că activitatea profesională într-o instituție de stat oferă o siguranță mai mare decât într-o întreprindere privată

¹¹ Raport de activitate pentru anul 2022, Ministerul Educației și Cercetării,
https://mecc.gov.md/sites/default/files/raport_mec_2022_1.pdf (accesat 23.06.2023)

unde au fost acordate concedii neplătite salariaților sau trimiși forțat în concediu anual de odihnă, instituirea șomajului tehnic sau staționarea/suspendarea activității unității etc., prin acestea dovedind vulnerabilitate și lipsă de flexibilitate. Conchidem că ponderea cea mai mare a tinerilor sunt informați privind piața forței de muncă din RM.

Tinerii angajați își desfășoară activitatea în diverse ramuri ale economiei naționale:

- 60% (30) – administrare publică, învățământ, ocrotirea sănătății, asistență socială,

- 18% (9) – domeniul HoReCa,

- 10% (5) – construcții,

- 8% (4) – industrie,

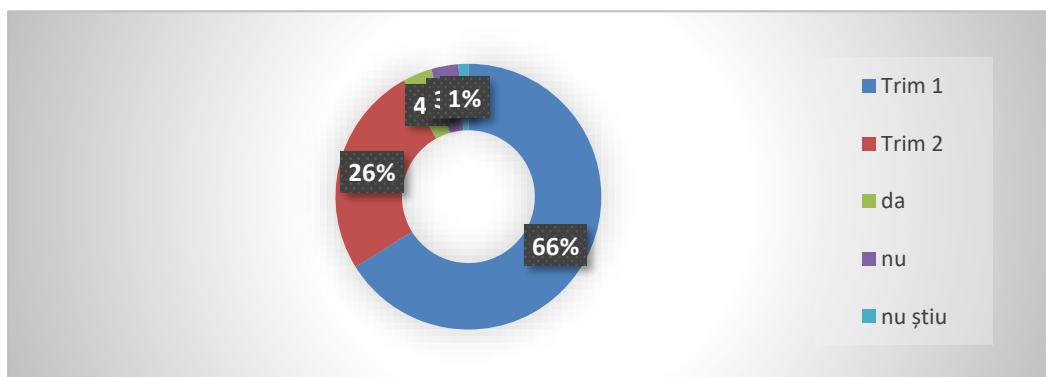
- 4% (2) – altele.

Conform specialității obținute sunt încadrați în câmpul muncii 48% (24) din persoanele chestionate, motivele care i-au determinat să nu lucreze în domeniul în care au pregătire profesională sunt diverse: program de lucru fix – 32% (16), nivelul redus al salariului – 25% (12), deficitul locurilor de muncă în domeniu – 20% (10), dificultate în a combina viața profesională cu cea de familie – 16% (8), lipsa șanselor de promovare – 7% (4).

Programul de lucru flexibil se regăsește printre solicitările prioritare înaintate de tineri. Datorită faptului că acești angajați cunosc situația de pe piața forței de muncă, peste 90% dintre ei activează în bază de contract individual de muncă beneficiind de concediu anual și medical plătit și alte facilități.

La întrebarea *sunteți mulțumiți de locul de muncă ocupat în prezent?* Respondenții au răspuns astfel:

Figura nr. 2 Gradul de satisfacție față de munca exercitată
(realizată de autor în baza investigației științifice)

În acest context, factorii care influențează cel mai mult asupra satisfacției față de munca exercitată, în viziunea tinerilor sunt: salariul, posibilitățile de creștere în carieră, oportunitățile de dezvoltare profesională, condițiile de muncă și relațiile cu colegii.

Astfel, rezultatele chestionarului și discuțiile cu tinerii pe marginea problemei date au încercat să ne convingă că situația din țară nu a fost atât de dificilă în perioada pandemică, însă cercetările ne prezintă o altă realitate unde jumătate din populație consideră că autoritățile nu au gestionat eficient pandemia, ceea ce a amplificat stările de anxietate și nesiguranță cu privire la activitatea directă la locul de muncă¹². Piața forței de muncă în perioada postpandemică vine cu noi trăsături specifice: munca de la distanță devine o normalitate; pandemia COVID-19 a avut un impact major asupra formării și dezvoltării competențelor profesionale prin învățământul desfășurat în regim online; profesiile viitorului vor fi o combinație de abilități tehnice și umane, care pot oferi oportunități de carieră promițătoare și pot contribui la creșterea economică și la dezvoltarea sustenabilă a societății.

Bibliografie:

1. *Legea nr. 215 din 29.07.2016 cu privire la tineret.* Disponibil: https://old.mts.gov.md/sites/default/files/document/attachments/legea_nr.215_din_29.07.2016_cu_privire_la_tineret.pdf (vizitat 25.04.2023)
2. *Munca inegală pe timp de pandemie. Analiza inegalităților de gen pe piața muncii în timp de pandemie.* Chișinău, 2021. Disponibil: https://progen.md/wp-content/uploads/2021/02/Studiu_Impact_COVID_corectat.pdf (vizitat 24.06.2023)
3. *Raport de activitate pentru anul 2022, Ministerul Educației și Cercetării.* Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/raport_mec_2022_1.pdf (vizitat 23.06.2023)
4. *Strategia de dezvoltare a sectorului de tineret „Tineret 2030” și a Programului privind implementarea acesteia pentru anii 2023-2026.* Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-04-nu-55-mec-2023_1.pdf (vizitat 27.05.2023)
5. МИХАЙЛОВА В.В., СУХЕНКО Н.В. *Молодежный рынок труда: социологический анализ взаимодействия работодателей и студентов (на примере Нижегородской области).* Социальные и Гуманитарные Знания. 2022. Том 8, № 1 Disponibil: <http://j.uniyar.ac.ru/index.php/dnk> (vizitat 27.05.2023)

¹² *Munca inegală pe timp de pandemie. Analiza inegalităților de gen pe piața muncii în timp de pandemie.* Chișinău, 2021. https://progen.md/wp-content/uploads/2021/02/Studiu_Impact_COVID_corectat.pdf (accesat 24.06.2023)

**ФОРМИРОВАНИЕ БЕРЕЖНОГО ОТНОШЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ К
НАСЛЕДИЮ ПРЕДКОВ НА УРОКАХ ГРАЖДАНСКОГО
ВОСПИТАНИЯ**

**THE FORMATION OF A CAREFUL ATTITUDE AMONG STUDENTS
TO THE HERITAGE OF THEIR ANCESTORS AT THE LESSONS OF
CIVIC EDUCATION**

Наталья Калантырская,

магистрант,

Кишинёвский Государственный Педагогический Университет

имени И. Крянгэ

ORCID: 0009-0005-7957-2945

CZU: 373.017.4

Abstract

The article discusses the ways of forming a careful attitude among students to the heritage of their ancestors. Here is justified the interdisciplinarity of the lessons of civic education. The article analyzes didactic strategies and types of the lessons that contribute to education in the spirit of patriotism at the lessons of civic education.

Key-words: *ancestral heritage, school, civic education, respect, patriotism*

Сохранение культурного наследия предков является показателем национального самосознания, а отношение народа к собственному культурному наследию оказывается самым чувствительным барометром его духовного благополучия. Наследие – это система материальных и интеллектуально-духовных ценностей, сбереженных или созданных предыдущими поколениями.

Актуальность рассматриваемого вопроса заключается в том, что в условиях современных реалий люди все меньше и меньше ценят наследие предков, игнорируя веками наработанные традиции, поверья, проявляя неуважение по отношению к историческим памятникам. Эта опасная тенденция приобретает большой масштаб и требует вмешательства школы. Это обуславливает необходимость исследовать пути воспитания в духе уважения к наследию предков. С этой целью рассмотрим способы воспитания бережного отношения к памятникам архитектуры, национальным праздникам, традициям своего этноса и др. на уроках гражданского воспитания.

У каждого человека есть своя страна, своя Родина, своя самобытная культура. У нас тоже есть свои традиции и обычаи, свое культурное наследие, которое досталось нам от наших предков, есть чем гордиться, чем славиться и что передать следующим поколениям.

Каждого современного человека должно интересовать историческое прошлое своей страны, ведь прочное будущее невозможно построить, не основываясь на достижениях и ошибках истории. Уникальная архитектура, исторические сооружения прошлых эпох народа вдохновляют не только людей искусства, но и самых простых жителей страны. Вспомним хотя бы, что многие исторические символы запечатлены, в знак уважительного отношения и гордости, на монетах, банкнотах, государственном флаге и вдохновляют на создание нового.

«Процессы глобализации унифицируют культуры разных народов, навязывая единые стандарты мышления и жизнедеятельности. Педагоги отмечают низкую осведомлённость детей школьного возраста об исторических местах и памятниках страны, традициях и особенностях культуры малой родины¹».

К культурному наследию Молдовы следует отнести, например, ремесла, праздники, танцы, музыка, исторические памятники, искусство, а также сохранившиеся занятия и навыки. Показательные элементы молдавской культуры прослеживаются в молдавском ковре, национальной кухне, традиционных ремеслах, костюме, народной музыке.

Задача воспитания детей в духе патриотизма, любви к наследию, культуре, истории своей страны и своего народа лежит не только на школе. Как правило, члены семьи с раннего детства объясняют, как важно ценить и приумножать культурное наследие, даже в мелочах придерживаться традиций, ухаживать за памятными местами. Эту же задачу выполняют и в детском саду на простых примерах из жизни, понятных детям дискуссиях, первых экскурсиях по родной местности. По мере взросления ребенок узнает и начинает любить обычаи, праздники своего народа, например, *Мэргишор*.

Во многом взрослые своим личным примером дают образец для поведения, который позже закрепляется в школьные годы.

¹ А.Ю. Афанасенко. *Приобщение детей к национальным культурным традициям средствами социально-культурной деятельности в учреждении дополнительного образования* // Результаты современных научных исследований и разработок: сборник статей XIII Всероссийской научно-практической конференции, Пенза, 27 мая 2021 года. Пенза: Общество с ограниченной ответственностью "Наука и Просвещение", 2021. С. 191.

Обучение в школе – важнейший этап в становлении личности, следовательно, это лучшее время для формирования сознательного уважения к культурному наследию. Школьная программа в Молдове тяготеет к междисциплинарности, в рамках различных предметов создана благодатная почва для привития любви и уважения к богатому культурному наследию. Уроки духовно-нравственного воспитания, гражданского воспитания, развития личности, истории румын и всеобщей истории, литературы предусматривают формирование сознательности, уважения к истории, обычаям своего края, к национальному менталитету. Система образования в нашей стране ставит своей задачей также воспитание толерантного отношения к представителям других культур, поэтому педагоги в школе обучают уважению как к своему, так и к чужому, не делая принципиальных различий между культурами. Наиболее важными в плане воспитания патриотизма в детях становятся уроки гражданского воспитания, носящие междисциплинарный характер. Такие уроки предполагают объединение материала по истории, родному языку, музыке, искусству и др.

Работая с детьми, своей основной целью на уроках гражданского воспитания ставлю воспитание духовно-нравственной стороны ребенка, привитие духовных общечеловеческих ценностей, дети должны воспитываться в духе традиций и патриотизма, становясь взрослыми чувствовать сопричастность со своей Родиной и испытывать гордость за свою страну, отождествлять себя со своей культурой.

Для достижения данной цели решаю следующие задачи:

- сохранить бережное отношение к своей собственной культуре и проявлять толерантное отношение к представителям других культур;
- уважение к культурному и историческому прошлому Молдовы, к традициям;
- воспитание уважения и интереса ко всем нациям;
- воспитание личной гражданской позиции, уважительного отношения к культуре, истории, памятникам, традициям своей нации.

Задача преподавателя гражданского воспитания на сегодняшний день – зародить в молодых людях мысль, что они унаследовали уникальную культуру и духовность. Как справедливо отмечает Ж. Б. Алмарданов, «человек, который сознательно чувствует и принадлежит к

высококультурной нации, никогда не сможет следовать морально и идеологически низшей культуре»².

Необходимо научить подрастающее поколение ценить и любить историю своей родины, знать и беречь ее памятники, помнить подвиг людей, которые в тяжелые военные годы отстаивали мир для своей страны. Сегодня это крайне важная задача школьных учителей, в том числе, учителей гражданского воспитания.

Ознакомление детей с наследием предков включают следующее:

- формирование бережного отношения к окружающему миру, природе и всему живому;
- воспитание уважения к ремеслам, труду;
- развитие интереса к национальным промыслам;
- развитие ответственности и гордости за историю, достижения своего государства, своего народа;
- формирование толерантности по отношению к другим национальным культурам, в том числе культурам народов, проживающих на той же территории.

Учителя гражданского воспитания должны использовать специальные формы и методы преподавания, чтобы обеспечить эффективную организацию воспитательного процесса, направленную на формирование патриотизма подрастающего поколения на основе уважения к национальным традициям.

В настоящее время приобретает все большую актуальность такое направление в воспитании, как формирование у учащегося этнического самосознания, устойчивого интереса к национальной культуре и традициям. Безусловно, что подрастающему поколению важно знать специфику и уникальность своего родного края, его культуры, истории, традиций. Это в определенной степени обеспечивает развитие личности ученика в духе патриотизма.

Реализация Куррикулума немыслима сегодня без активной деятельности школ по освоению родного края. С.В. Колодий отмечает, что краеведческая деятельность может проводиться в виде разработки проектов по изучению и улучшению родного края, которые подразумевают исследовательскую работу учеников, консультирование различных

² Ж.Б. Алмарданов. *Механизмы воспитания уважения к национальным и культурным ценностям у детей в образовательной среде* // Вестник науки и образования. 2020. №7-2 (85). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-vozpitaniya-uvazheniya-k-natsionalnym-i-kulturnym-tsennostyam-u-detey-v-obrazovatelnoy-srede> (дата обращения: 24.02.2023).

источников информации, проведение интервью с жителями родного края и др.³

Проектная деятельность является одним из эффективных методов работы на уроках гражданского воспитания:

- реализация проектов: «Почему я горжусь своей семьей», «Моя семья», «Я, ты, он, она – наша дружная страна» (дети разных национальностей группы); «Родной край – малая Родина. Наш город», «Культурно-исторические памятники родного края», «Культурное наследие моей страны»;
- игровые ситуации, игры, чтение и обсуждение прочитанного, беседы; викторины; мини-конкурсы «Моя малая Родина»;
- ролевое обыгрывание детьми жизненных ситуаций.

Глубже понять и почувствовать культуру можно посредством **искусства**. Формированию бережного отношения к родному краю способствует использование на уроках гражданского воспитания заданий творческого характера, например:

- проиллюстрировать одной из наиболее удобных техник историческое событие;;
- составить загадку, кроссворд, ребус, головоломку;
- составить и презентовать диалог исторических личностей;
- охарактеризовать реального исторического героя родной страны.

Также эффективно использование музыкальных записей во время уроков, а также применение элементов театрализации, что способствует созданию особого эмоционального настроения урока.

Итак, эффективными методами формирования патриотического духа, бережного и уважительного отношения к культурному наследию предков на уроках гражданского воспитания являются следующие:

- метод творческих проектов (индивидуальных и групповых);
- подготовка презентаций, заочных экскурсий по местам родной страны;
- научно-исследовательская и поисковая деятельность учащихся;
- технология диалогов культур.

Технология диалога культур основана на знании культурных ценностей предков и помогает формировать у детей толерантное отношение к культурам разных стран, учит сопоставлять их, прививает патриотизм и гордость за свою нацию. Применение данной технологии учит не простому

³ С.В. Колотий. *Воспитание гражданина и патриота средствами краеведения* // Инновации в образовании. 2006. № 6. С. 143.

сравнению, а выявлению уникальности культур, умению обобщать на основе анализа с применением собственного опыта и знаний. Главное, не только научить ученика сравнивать культуру своей и чужой страны, но и развить умения оценивания и понимания, а также делать анализ и уметь делать выводы, основываясь на свой опыт, а не только получать факты от учителя. Диалог двух или более культур проводится во время чтения специально подобранных текстов, их анализе, обсуждении.

Можно проводить различные виды уроков на любые темы в рамках Куррикулума:

- урок-конференция;
- брейн-ринг, состязание;
- круглый стол;
- видео-путешествие,
- заочная экскурсия.

Республика Молдова обладает огромным количеством интереснейших исторических и культурных мест, и познакомить с ними можно в рамках обучения гражданскому воспитанию. Так, учителя нередко собирают материал, прежде всего фото и видео, который демонстрируется учащимся в презентации с последующим обсуждением. Если позволяют условия, устраиваются выездные экскурсии в сопровождении учителей, родителей, экскурсовода. Однако сложно охватить все памятные места, например, Сорокскую крепость, православные монастыри в Каларашовке, Сахарне, Руди, Куркь, Ципова и др. В таком случае заочная экскурсия – один из эффективных способов привить любовь к родному краю и воспитать уважение к культурному наследию предков.

Интересен опыт проведения внеклассных мероприятий с тематикой культурного наследия предков. Особенно хорошие результаты достигаются тогда, когда вовлечены родители учащихся. В игровом формате высок эффект формирования у учеников предметных компетенций. Совместное проведение праздников, обучающие и развлекательные виды деятельности способствуют сплочению коллектива учеников, с одной стороны, а также формированию устойчивого интереса к предмету события – историческому факту, значимой дате, традициям и культуре своего народа, с другой стороны. Более того, игровое взаимодействие детей, родителей и учителей обеспечивает диалог поколений.

Таким образом, перечисленные виды деятельности в рамках уроков гражданского воспитания помогают учащимся расти и воспринимать себя как граждан своего города и страны, а в будущем - проявлять непреходящие

общечеловеческие ценности в поведении и в деятельности на благо своей Родины.

Библиография

1. Алмарданов Ж.Б. *Механизмы воспитания уважения к национальным и культурным ценностям у детей в образовательной среде*. В: *Вестник науки и образования*. 2020. №7-2 (85). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-vospitaniya-uvazheniya-k-natsionalnym-i-kulturnym-tsennostyam-u-detey-v-obrazovatelnoy-srede> (дата обращения: 24.02.2023).
2. Афанасенко А.Ю. *Приобщение детей к национальным культурным традициям средствами социально-культурной деятельности в учреждении дополнительного образования*. В: *Результаты современных научных исследований и разработок: сборник статей XIII Всероссийской научно-практической конференции, Пенза, 27 мая 2021 года*. Пенза: Общество с ограниченной ответственностью "Наука и Просвещение", 2021. С. 191.
3. Колотий С.В. *Воспитание гражданина и патриота средствами краеведения*. В: *Инновации в образовании*. 2006. № 6. С. 143.

**DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR PENTRU O CULTURA
DEMOCRATICĂ ÎN CADRUL PROIECTULUI EDUCAȚIONAL DE
CERCETARE MUZEALĂ „(RE)CUNOAȘTE-ȚI ȚARA”**

**DEVELOPING COMPETENCES FOR A DEMOCRATIC
CULTURE WITHIN THE EDUCATIONAL AND MUSEUM RESEARCH
PROJECT „KNOW YOUR COUNTRY”**

Ana Palii,
*profesoară de istorie și educație
pentru societate, Gimnaziul Hârtop,
Gimnaziul „Mihai Eminescu”, Ghindești, raionul Florești
ORCID: 0009-0004-7241-8411*

CZU: 373.04

Abstract

"(Re)Know Your Country" is an educational museum research project - an active-participative method, the product of students' imagination that involves the transfer of knowledge, skills, abilities, facilitating interdisciplinary approaches and strengthening social skills. It involves the collaboration and partnership of students and teachers from several schools. The purpose of the project is the development of skills for a democratic culture through knowledge of the native land, research of documents, heritage vestiges from the locality and the country.

Key words: *project, research, education, partnerships, multidisciplinary.*

„Un popor care nu-și cunoaște istoria e ca un copil care nu-și cunoaște părinții.”
Nicolae Iorga

Istoria unui popor este asemenea unei fântâni care, generație după generație, alimentează prin faptele și viața spirituală și materială a înaintașilor și prin care viața lor perpetuează spre noi idealuri. Din ea se pot trage învățăminte pentru felul cum să acționeze noile generații și ce fapte să săvârșească spre a păstra și a îmbogăți ceea ce au realizat înaintașii. În vederea realizării acestor valori, am inițiat un proiect educațional de cercetare muzeală intitulat „(Re)Cunoaște-ți Țara”, care are ca scop dezvoltarea competențelor pentru o cultură democratică prin cunoașterea ținutului natal, cercetarea muzeală, studierea vieții populației autohtone, cercetarea documentelor, a vestigiilor din localitatea natală și din țară.

Obiectivele urmărite în cadrul proiectului de cercetare muzeală „(Re)Cunoaște-ți Țara” sunt orientate spre promovarea educației în spiritul

valorilor naționale și universale; deschiderea spre schimbare și a parteneriatului educațional; spiritul de echipă.

Direcțiile de cercetare preconizate sunt: viața și activitatea personalităților din localitate; studierea monumentelor istorice locale și naționale; depistarea documentelor, a fotografiilor din ziare, reviste etc.

La proiectarea activităților vom găsi sprijin atât în școală, la cadrele didactice, la personalul didactic auxiliar, cât și printre membrii comunității: părinți, bunici, reprezentanți ai autorităților locale, specialiști din diferite domenii, personalități locale¹.

În cadrul acestui proiect, pe 27 ianuarie 2022 a avut loc Conferința de comemorare a victimelor Holocaustului „Holocaust: istorie și lecții de viață”, la care au participat profesoarele de istorie, membre ale echipei de coordonare: Palii Ana, Falcă Olga, Sarmaniu Natalia și elevii din clasele a IX-a din Gimnaziul „Mihai Eminescu”, Ghindești, și Gimnaziul Hârtop. Elevii au explorat istoria Holocaustului. Au descoperit dimensiunea tragediei, imensitatea cifrelor, adâncimea până la care a putut să se scufunde umanitatea.

Pe data de 2 martie 2022 am organizat o întâlnire cu primarul orașelului Ghindești Bulat Mihai și al comunei Ghindești Falcă Gheorghe – ambii veterani ai războiului din zona nistreană și din Afganistan. Invitații au împărtășit elevilor din gimnaziile Ghindești și Hârtop teribile scene ale războaielor. Astfel, valorificarea formativă a istoriei relatate din memoria persoanelor resurse antrenează gândirea, fundamentează autonomia intelectuală și morală a elevilor, cunoașterea adevărului, la obiectivitate, la spirit critic, participarea activă și conștientă.

¹*Repere metodologice privind organizarea procesului educațional la disciplina școlară Istoria românilor și universală, 2022-2023.*

Foto 1. În imagine: de la stânga spre dreapta: Bulat Mihai, primarul orașelului Ghindești; Falcă Gheorghe, primarul comunei Ghindești.

Foto 2. Elevi din clasa a IX-a din gimnaziile Ghindești și Hârtop și profesoarele de istorie: la dreapta – Falcă Olga, la stânga – Sarmaniu Natalia și Palii Ana

Grupul țintă: beneficiari direcți – elevii claselor a VII-a – a IX-a din Gimnaziile Hârtop și „Mihai Eminescu”, Ghindești (30 de elevi). Cadrele didactice – Falcă Olga, Sacenco Natalia, Leonte Tatiana, Palii Ana. Beneficiari indirecți: elevii ambelor gimnazii (360 de elevi), cadrele didactice (37), părinții, comunitățile locale ale orașului Ghindești și Hârtop. Competențele formate, atitudinile, convingerile, opiniile, emoțiile și sentimentele au fost expuse în filmulețele

dedicate eroilor din localitatea natală care au participat la Războiul din Transnistria din 1992 și au fost postate pe paginile oficiale ale gimnaziilor Ghindești și Hârtop, pe paginile primăriilor Ghindești, având un grad înalt de vizualizare².

Parteneriatele semnate și colaborarea între instituții și cadre didactice de la diferite discipline școlare realizează competențe ale culturii democratice la elevi și la cadrele didactice³. Inițial, au fost în colaborare doar două instituții de învățământ – Gimnaziul Hârtop și Gimnaziul „Mihai Eminescu”, Ghindești. Treptat, am motivat să participe și alte instituții: Gimnaziile Coșernița, Cernița, Temeleuți și numărul colaborărilor va crește prin activități captivante și productive.

Importanța colaborării rezidă în luarea deciziilor, iar dialogul cultural dezvoltă valori și empatie culturală. Parteneriatele au obiectivul comunicării. Implementarea unui proiect educațional necesită cunoștințe, deprinderi, abilități și exercițiu permanent în domeniul comunicării interpersonale și colective. Succesul în cadrul acestui proiect depinde în mare măsură de modul în care are loc comunicarea în cadrul fiecărei etape și activități. Suntem exigenți în legătură cu această problemă, deoarece strategia de implementare presupune o comunicare constantă în cadrul echipelor de proiect.

Foto 3. Evenimentul semnării Acordului de parteneriat: în centru Furtună Lidia, metodist DGE Florești; dreapta – Buzdugan Natalia, directoarea Gimnaziului Coșernița; Palii Ana, coordonatoarea proiectului; Falcă Olga, membră a echipei de coordonare; stânga – Leonte Tatiana, directoarea Gimnaziilor „Mihai Eminescu”, Ghindești, și Gimnaziul Hârtop (filială); Sacenco Natalia, membră a echipei de coordonare. 16 noiembrie 2022

² <https://www.facebook.com/paliiiana1/videos/521766269373770>

³ Cristea Sorin. *Parteneriatul în educație*. În: DIDACTICA PRO..., 2013, nr..3, p. 55.

Multidisciplinaritatea, abordările inter- și transdisciplinare au în vedere articularea sau chiar fuziunea unor obiective educaționale și conținuturi disciplinare în structuri didactice integrate (limbă și literatură, istorie și geografie, biologie și chimie, fizică și matematică etc.), care se poate realiza prin: combinarea unor obiecte de studiu; stabilirea relațiilor între concepte, fenomene și procese din domenii diferite; corelarea temelor supuse cercetării cu situațiile din viața cotidiană; crearea unor unități tematice corelate cu conținutul curricular; centrarea pe activități integrate de tipul proiectelor; gruparea elevilor pe cercuri de interes⁴. Multidisciplinaritatea este abordată împreună cu dezvoltarea cognitivă și afectivă a copilului, îi oferă acestuia oportunitatea de a observa, de a cerceta, de a cunoaște în mod direct o mare varietate de aspecte din mediul natural este excursia⁵. Aceasta înlesnește educarea și dezvoltarea simțului estetic, stârnește dragostea pentru natură și respectul pentru frumusețile ei, stimulează curiozitatea și spiritul de echipă al copiilor, aceștia păstrând în memorie unele momente ce pot fi de neuitat pentru ei pentru tot restul vieții.

În cadrul cercetărilor am realizat mai multe excursii la: Orheiul-Vechi, Mănăstirea Curchi, Mănăstirea Rudi, Mănăstirea Cosăuți, Cetatea Soroca, „Peștera Răposăților” din satul Rudi, Punctul Geodezic „Arcul Struve”. În cadrul acestor activități de cercetare am stimulat dezvoltarea spiritului de observație, formarea unor deprinderi de orientare pe teren, schițarea unor peisaje simple, alcătuirea unor scheme/desene; formarea deprinderii de a utiliza instrumente necesare cercetării terenului (busola); formarea deprinderii de a face scurte însemnări pe parcursul excursiei; formarea deprinderilor de a colecta, ambala și transporta materialul adunat în excursie; formarea deprinderilor de a immortaliza pe peliculă imagini semnificative din punct de vedere geografic, istoric; lărgirea orizontului didactic, realizând legătura dintre teorie și practică. După fiecare excursie am diseminat colegilor din instituțiile gimnaziale rezultatele cercetărilor în bucle informativă și filmulețe tematice, postate pe rețelele de socializare, cu părinții și comunitățile locale.

⁴ Proțiu Silvia. *Rolul proiectelor educaționale în dezvoltarea instituției de învățământ profesional tehnic*. În: UNIVERS PEDAGOGIC, 2018, nr. 1, p. 77.

⁵ *Curriculum Național. Istoria românilor și universală, clasa V-IX*, Chișinău, 2020, p. 41.

Foto 4. 26 octombrie 2022 - excursie la Cetatea Soroca cu elevii din gimnaziile Coșernița și Hârtop

Actualitatea și importanța proiectului rezidă în faptul că noul tip de educație se bazează pe patru competente fundamentale de tip transdisciplinar: a învăța să cunoști, a învăța să faci; a învăța să trăiești împreună cu ceilalți; a învăța să fii⁶. Așadar, este necesară o educație care să acorde o mai mare importanță elevului. Este evident faptul că organizarea învățării pe criteriul disciplinelor formale clasice este insuficientă într-o lume caracterizată de explozia informațională și de o dezvoltare majoră a tehnologiilor noi. Este necesară o învățare mai aproape de nevoile copilului contemporan. Realizăm acest lucru în cadrul proiectului, implicând copiii în activități de cercetare și analiză, pentru a le stimula interesul de a descoperi trecutul poporului român și a scoate în evidență adevărul ce a călăuzit permanent idealul unității naționale, ideal pentru care s-a luptat de-a lungul timpului. Diseminarea descoperirilor și realizările în cadrul proiectului sunt prezentate comunității școlare în revistele electronice: „La noi acasă la Hîrtop”, și „La noi acasă la Ghindești”.

⁶ Andrei Andriana. *Managementul proiectelor educaționale*. În: Junior scientific researcher journal, 2017, Nr. special 1, p. 80.

Bibliografie

1. Andrei Andriana. *Managementul proiectelor educaționale*. În: Junior scientific researcher journal, 2017, nr. Special 1
https://www.jsrpublishing.com/userfiles/files/archive_pages/71/12.MANAGEMENTUL.pdf (vizitat 25.03.2023).
2. Cristea Sorin. *Parteneriatul în educație*. În: DIDACTICA PRO..., 2013, nr.3.
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/54_56_Parteneriatul%20in%20educatie.pdf (vizitat 22.03.2023).
3. *Curriculum Național. Istoria românilor și universală*, clasa V-IX, Chișinău, 2020.
https://mecc.gov.md/sites/default/files/istoria_rom_si_univ_gimnaziu_ro.pdf (vizitat 29.03.2023)
4. Proțiu Silvia. *Rolul proiectelor educaționale în dezvoltarea instituției de învățământ profesional tehnic*. În: UNIVERS PEDAGOGIC, 2018, nr. 1
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/76-84.pdf, 21.03.2023
5. *Repere Metodologice privind organizarea procesului educațional la disciplina școlară Istoria românilor și universală*, 2022-2023.
6. <https://www.facebook.com/paliiana1/videos/521766269373770> (Vizitat 27.03.2023)

ACTIVITĂȚI DE ÎNVĂȚARE ÎN BAZĂ DE PROIECT PENTRU STUDIAREA ISTORIEI LOCALE PROJECT-BASED LEARNING ACTIVITIES FOR THE LOCAL HISTORY STUDY

Nadejda Iachimovschi,
profesoară de istorie și educație pentru societate,
grad didactic I,
IPG „Ștefan cel Mare”, or. Nisporeni, Republica Moldova
ORCID: 0009-0009-4436-2867

CZU: 373.01:94(478)

Absrtact

The project is a complementary assessment method that integrates complex learning activities. Within this project we selected the following activities: documentation, research, Interview, round table. Evaluation of the product will be presented through a speech.

I started this project with the 9th form students. The first activity was the launch of the project with this group of students from the 9th grade, after studying at the optional classes „Lived History, Told History” of the following subjects: Genocide applied by the Stalinist regime, Memorial of the victims who suffered during 1949.

The first activity was a round table, being a working method with the students, which allowed each participant in the discussion to expose own information and point of view and at the same time this method created conditions to develop an effective, empathic communication towards each other. The students were emotionally involved to learn the eyewitness accounts of the horrors that happened in Nisporeni village at that time.

Another activity carried out within the project was the visit to the Public Library in Nisporeni town. Here they were informed about the existence of a batch of books describing the period of the Stalinist regime. This visit to the public library had a great and positive impact on the emotional students' state and they confessed that they had enriched their knowledge with such useful information, saying that if it was not for the project, no one in their lives would have known that the citizens of Nisporeni were victims of the given regime in such a large number. For the first time the students had the opportunity to research the archived documents alive and that is why their experiences were different.

Key-words: *project, memories/memoirs, genocide, deportations.*

Studiarea și predarea istoriei joacă un rol deosebit în constituirea identității personale, naționale și europene, iar paradigma centrării procesului de predare-învățare pe elev a reprezentat o schimbare fundamentală. Învățarea centrată pe elev determină o mai bună înțelegere a trecutului și le oferă tinerelor generații oportunitatea de a investiga subiecte care le sunt aproape, la care au participat bunicii sau părinții lor sau să redescopere locuri pe care le cunosc din copilărie.

Proiectul este o metodă eficientă de cercetare a istoriei orale și locale. Apărut la începutul sec. al XX-lea, este o metodă de instruire activ-participativă,

care presupune un transfer de cunoștințe, deprinderi, capacități, favorizând abordările interdisciplinare și consolidarea abilităților sociale ale elevului. Proiectele la istorie sunt un prilej în plus de a dezvolta aptitudini și valori comportamentale, de a aplica cunoștințele dobândite și de a-i orienta pe elevi spre o analiză critică, precum și de a-i provoca să cerceteze istoria locală și să experimenteze istoria orală¹.

Aplicând această metodă la orele de istorie, elevii sunt provocați de a căuta/analiza/sintetiza/asocia/compara, de a crea un produs ce urmează a fi prezentat unui public. Ei își formează capacități și își animă dorința de a demonstra ce știu și, mai ales, ce știu să facă. Astfel, ei își valorifică potențialul creativ, își dezvoltă capacitatea de analiză critică a problemelor. Activitățile care solicită gândirea critică îi provoacă să emită judecăți și raționamente, să ia atitudine.

Una dintre caracteristicile proiectului constă în faptul că acesta pornește întotdeauna de la o temă aleasă în clasă de către profesor împreună cu elevii și de la o formă de prezentare, astfel proiectul devine o creație personalizată. În cadrul proiectului tema poate fi abordată diferit, acesta are o structură flexibilă, se adaptează nivelului de vârstă al elevului și nivelului de studiu.²

Proiectul are ca finalitate un produs (broșuri, postere, machete, pliante etc.) concret rezultat în urma activității, astfel că elevul, prin ceea ce face, se simte util și își îndreaptă efortul pentru atingerea țintei propuse. Proiectul este o metodă complementară de evaluare care integrează activități complexe de învățare.

Activități de învățare în bază de proiect pentru studierea istoriei locale

În cadrul proiectului care stă la baza studiului de față am selectat următoarele activități: documentarea, cercetarea, interviul, masa rotundă. Evaluarea produsului a fost prezentată printr-un discurs. Am propus acest proiect spre realizare elevilor clasei a IX-a în urma studierii la orele de istorie și la ora opțională „Istorie trăită, istorie povestită” a subiectelor: *Genocidul aplicat de regimul stalinist; Memorialul victimelor din anul 1949*. Am identificat grupele de proiect din rândul elevilor, care, pe parcursul activității în proiect, s-au consolidat cu scopul de a munci în vederea obținerii unui rezultat pozitiv, care să le aducă mulțumire și satisfacție sufletească.

¹ Sclifos L. et. al. *O competență-cheie: a învăța să înveți. Ghid metodologic*. Chișinău: CE PRO DIDACTICA, 2010. 136 p.

² Bernat S. E. *Tehnica învățării eficiente*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003. 270 p.

Proiectul: Memorialul victimelor în perioada regimului stalinist

Documentarea a presupus activitatea de căutare, culegere, sortare și verificare a informațiilor din domeniu. Elevii implicați în proiect au vizitat biblioteca publică din Nisporeni. Aici au fost informați despre existența unui lot de cărți care descriu perioada regimului stalinist: foametea³, colectivizarea, deportările. Totodată, li s-au prezentat și cele 4 volume de „Memorii”, în care sunt enumerate familiile, persoanele care au fost deportate din fiecare raion, localitate, cauza deportării și regiunea în care au fost deportați.

Foto 1. Elevii clasei a IX-a. Aprilie 2022

Foto 2. Sala de lectură. a IX-a și directorul bibliotecii Tîmbur Elisaveta.

În volumul III, ei au identificat 137 de persoane din localitatea Nisporeni care au fost supuse represiunilor⁴, iar din tot raionul Nisporeni – 1562 de persoane.

În articolul „Calvarul”⁵ din ziarul „Țara”, scris de Ion Mardari, au descoperit lista împruturiciților CC în raioane și au stabilit că în Nisporeni acesta a fost tovarășul Iakunin V. P.

Această vizită la biblioteca publică a avut un impact mare și pozitiv asupra stării emotive a elevilor și ei au mărturisit, într-o discuție de grup, că simt o stare benefică pentru că și-au îmbogățit cunoștințele cu așa informații utile, spunând că, dacă nu era proiectul dat, n-ar fi știut că cetățenii din Nisporeni au fost victime ale regimului într-un număr atât de mare.

³Pagini anevoioase din istoria Moldovei, 1940-1950, Moscova, 1994.

⁴E. Postica, V. Belaus. *Cartea Memoriei*. V. III, Chișinău: Știința, 2003, p. 235.

⁵Mardari Ion. *Calvarul*. În: Țara, 04.04.1993, p. 8.

În multitudinea de izvoare de cercetare și documentare, arhiva constituie o sursă sigură de date istorice stocate în timpul perioadei respective. Pentru prima dată elevii au avut posibilitatea să cerceteze pe viu documentele arhivate și de aceea trăirile lor erau multiple: de curiozitate, interes, bucurie, dar și de empatie pentru suferința trăită de înaintașii noștri⁶.

Foto 3. Primăria orașului Nisporeni. Echipa de proiect. Aprilie 2022.

Foto 4. Arhiva primăriei. Echipa de proiect. Aprilie 2022. Autor Iachimovschi Nadejda

În arhivă elevii au studiat procesul de colectivizare din Nisporeni⁷. Au identificat primii președinți de colhoz și, de la rude, au colectat poze. Au găsit actele de stat pentru folosință veșnică a pământului de către colhozurile „Miciurin”⁸ și „Șvernici” și informații referitoare la volumul de teren arabil, vie, livadă ce-l avea fiecare. Au văzut harta integrală a pământului din localitatea Nisporeni din acele timpuri.

Foto 5. Document din arhiva colhozului „Maiaak ”

Foto 6. Președintele colhozului „Șvernici” Chirvas Vasile (rândul de jos al doilea din stânga).

⁶ A.R. Nisporeni , f. 34, inv . 1, d.1, p.3.

⁷ Șadran D. *Procesul colectivizării*. În: revista „Cugetul, nr 3-4, p. 50.

⁸ Act de Stat pentru folosință veșnică a pământului de către colhozul „Miciurin”, Nisporeni. În: A.N.R.M., f.2013, inv . 1, d. 80, p. 35.

Foto 7. Munteanu Gheorghe. Primul președinte al colhozului „Miciurin” Arhiva familiei.

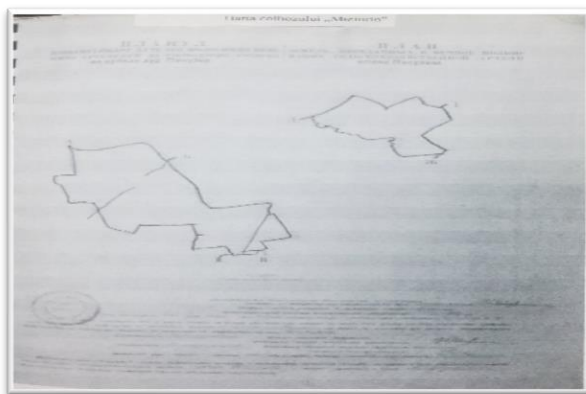

Foto 8. Planul teritorial al colhozului „Miciurin” Arhiva colhozului.

O metodă de cercetare și documentare este și interviul, care a fost aplicată pentru a investiga întâlnirea cu persoanele victime ale regimului stalinist. Elevii au discutat cu surorile Arteni Elena în vârstă de 86 ani, Artene Efimia în vârstă de 82 ani și cu Babin Olga în vârstă de 80 ani, care le-au povestit amintiri amare ce le-au marcat viața.

Foto 9. Martor ocular, elevi. Arteni Elena, 86 de ani. Aprilie 2022

Foto 10. Martor ocular, elevi. Babin Olga, 80 de ani. Aprilie 2022. Autor Iachimovschi Nadejda

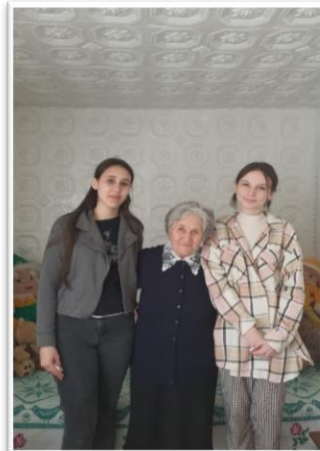

Foto 11. Martor ocular, elevi. Zastavnițchi Efimia, 82 de ani. Aprilie 2022.

Nici până astăzi martorii intervievați nu pot să uite cum au fost luați din casa părintească și duși în Siberia la vârsta de 13 și 9 ani. Ca dovadă, au prezentat fotografiile, ce amintesc despre evenimente din acea perioadă: condiții grele de viață, femeii și copii care lucrau la tăiat pădure⁹.

⁹ A.R. Nisporeni. f. 104, inv.1, d. 6, f.3.

Foto 12. Un grup de moldoveni la tăiat pădurea, din amintirile victimei represiunilor Lazări Ion (al IV-lea din stânga, rândul de jos).

Din cauza neachitării „postavcei” din lipsă de produse, mama lor a fost arestată și condamnată la 6 ani de închisoare în lagărul de muncă Novocercassk. Mai jos este expus certificatul de condamnare a mamei.

Foto 13.Certificat de judecată. Arhiva de familie (Arteni Varvara)
Martie 2022.

O altă activitate realizată a fost masa rotundă, care a fost selectată din considerentul că este o metodă eficientă de lucru cu discipolii, ce permite fiecărui participant la discuție să-și expună informația și punctul de vedere, totodată creând condiții favorabile de a dezvolta o comunicare eficientă, empatică.

Foto 14. Masă rotundă. Echipa de proiect. Aprilie 2022.

Foto 15. Studierea articolelor. Aprilie 2022.

După discuții despre ororile provocate de regimul stalinist, elevii au fost interesați de a studia evenimentele de nivel național și local, și s-au arătat implicați emoțional să afle relatările martorilor oculari despre evenimentele tragice produse în localitatea Nisporeni. Pentru a asigura o maximă implicare, am creat posibilitatea ca fiecare elev să-și aleagă o direcție de studiu și să informeze mai târziu despre evenimentele cercetate.

Prezentarea proiectelor s-a făcut print-un discurs în sala de festivități, la care au asistat elevii claselor a VIII-a și a IX-a. Ei au fost informați de către echipele de proiect despre genocidul aplicat de regimul stalinist. Activitatea a fost diseminată și pe site-ul școlii, pentru a familiariza elevii și părinții cu activitățile desfășurate în instituție și a pune în evidență impactul lor asupra noii generații.

Foto 16, 17. Prezentarea proiectului publicului. Mai 2022 Autor: Iachimovschi Nadejda

În desfășurarea unui proiect elevii investighează, descoperă, prelucrează informații, sunt actori cu roluri multiple, experimentează, cooperează etc. Acesta este un produs care reflectă efortul individual, de grup, constituie dovada implicării personale și a interesului pentru împlinirea unui parcurs colectiv și permite o apreciere complexă, nuanțată a învățării. Prin realizarea proiectelor apare avantajul unei evaluări contextualizate și de proces, proiectul devine o activitate de învățare motivantă pentru elev, aceștia implicându-se cu plăcere în activitățile desfășurate.

De aici ajungem la concluzia că nu trebuie să evităm, să ne eschivăm de la istorie, ci trebuie să ne aplecăm urechea la glasul ei. Trebuie să ne dezmoșim din starea în care ne adânci tirania totalitaristă. Datoria noastră este de a cultiva tinereii generații calitățile spirituale de care actualmente avem nevoie. Să fim investitori ai spiritualității românismului. Să nu rămânem nepăsători față de viitorul neamului, față de acei ce ne vor purta flamura spiritualității poporului român în eternitate.

BIBLIOGRAFIE

1. A.R. Nisporeni, F. 34, inv. 1, d.1, f.3
2. A.R. Nisporeni, F. 5,d.3, f.2.
3. A.R. Nisporeni. F. 104, inv.1, d.6, f.3.
4. Act de stat pentru folosință veșnică a pământului de către colhozul „Miciurin”, Nisporeni. În: A.N.R.M., F. 2013, inv. 1, d. 80, f. 35.
5. Bernat S.E. *Tehnica învățării eficiente*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003. 270 p. <http://ro.scribd.com/doc/14977461/SimonaElena-Bernat-Tehnica-Invatarii-Eficiente>
6. Mardari Ion. Calvarul. În: Țara, 04.04.1993, pag. 8.
7. Martor ocular Babin Olga, 80 ani.
8. Martor ocular Arteni Elena, 86 ani.
9. Martor ocular Zatavnîțchi Efimia, 82 ani.
10. *Pagini anevoioase din istoria Moldovei, 1940-1950*. Moscova, 1994,
11. Postica E., Belaus V. *Cartea Memoriei*, v. III. Chișinău: Știința, 2003, p. 235.
12. Scifos L., et. al. *O competență-cheie: a învăța să înveți. Ghid metodologic*. Chișinău: CE PRO DIDACTICA, 2010. 136 p.
13. Șadran D. *Procesul colectivizării*. În: Cugetul, nr. 3-4, p. 50.

PARTICULARITĂȚILE FORMĂRII COMPETENȚELOR CULTURII DEMOCRATICE ÎN ARMATA NAȚIONALĂ

FEATURES OF DEMOCRATIC CULTURE COMPETENCES DEVELOPMENT IN NATIONAL ARMY

Nicolae MARDARI,

locotenent-colonel,

locțiitor șef Centrul gestionare resurse de mobilizare

și al efectivului Armatei Naționale,

șef secție administrativ-militară

ORCID: 0009-0003-1482-6460

CZU: 355/359(478)

ABSTRACT

This article discusses the particulars of the competences development for democratic culture in the National Army. The competences for democratic culture in the military environment are shaped within the activities of promoting military traditions, military culture and civic education, as part of combat training. The National Army has structures with attributions in the field of training democratic culture abilities for personnel. In the process of training these skills, the National Army cooperates with a large number of NGOs, cultural organisations and the Orthodox Church, etc. Educational activity has an important role in schooling the military personnel and contributes to the prevention of conflict situations betwin them, through specific forms and methods. Although the educational activity in the army is planned and organized, the commanders of military units face difficulties in forming the skills of democratic culture and guaranteeing the human rights of their subordinates.

Key-words: *democratic culture competencies, National Army, officers, sergeants, soldiers.*

Democratizarea societății este un proces bazat pe modernizarea instituțiilor statului și constituie principalul obiectiv al acesteia. Printre asemenea instituții se regăsește și Armata Națională ca o componentă de bază a Forțelor Armate ale Republicii Moldova, care asigură, atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, integrarea într-o concepție comună a activităților tuturor structurilor de forță care participă la acțiunile de apărare a țării.

Conform art. 57 al Constituției Republicii Moldova, „Apărarea Patriei este un drept și o datorie sfântă a fiecărui cetățean. Serviciul militar este satisfăcut în cadrul forțelor militare, destinate apărării naționale, pazei frontierei și menținerii ordinii publice, în condițiile legii.”¹

¹ *Constituția Republicii Moldova*. Publicat: 29-03-2016. În: Monitorul Oficial, Nr. 78, art. 140.

Serviciul militar este indispensabil pentru formarea cetățeanului. Evenimentele regionale au demonstrat că forța unei țări o constituie poporul în întregime, nu doar militarii. Totuși armata, fiind o parte inseparabilă a statului de drept, continuă formarea valorilor societății democratice și a drepturilor omului.

Astăzi, în toate armatele moderne s-a renunțat la tradiționala concepție autoritară prin care disciplina militară impunea o supunere necondiționată față de ordinele superiorilor, neîndeplinirea acestora fiind imediat sancționată, chiar dacă este vorba de ordine ilegale, iar exercitarea multora din drepturile fundamentale este considerată contrară ierarhiei militare și chiar incompatibilă cu obiectivul ei esențial².

Este necesar să menționăm că în armată democrația se confundă cu cultura democratică. De aceea trebuie să punctăm din start că democrația nu este compatibilă cu disciplina militară și principiul conducerii unice. Armata înseamnă subordonare, disciplină, iar democrația, în viziunea multora, este moartea armatei. Ea apără democrația, dar nu o practică. Totuși competențele culturii democratice trebuie dezvoltate în rândul militarilor, deoarece ele formează o atmosferă de respectare a drepturilor și demnității umane în contextul militar.

Instituțiile militare nu pot exista în mod autonom în cadrul autorităților statale și a întregii societăți, lor le sunt pe deplin aplicabile toate normele referitoare la drepturile omului³. Armata este oglinda societății, deoarece militarii sunt cetățeni veniți din societate, care posedă sau nu posedă competențele pentru cultură democratică dezvoltate de societate, în ansamblu. Lev Davidovici Troțki spunea că armata este o copie a societății și suferă de aceleași boli ca ea, doar că la un nivel mai grav⁴.

În discuții cu mai multe persoane care au îndeplinit serviciul militar în termen sunt amintite situații în care colegii lor sau chiar ei înșiși fuseseră umiliți de către alți colegi sau superiori. Aceștia declară că au văzut diferite practici care înjosesc demnitatea omului, îl fac să-și piardă respectul și încrederea în sine. Nimeni nu are dreptul de a leza demnitatea umană a subordonatului, fizic sau moral, și de a-i încălca drepturile garantate de legea fundamentală a statului. Conform art. 24 al Constituției Republicii Moldova, „Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante”⁵.

² Ion Dragoman. *Elemente de legislație militară. Drepturi și libertăți fundamentale*. București: Editura Universității Naționale de Apărare "Carol I", 2006, p. 15.

³ I. Cloșcă I. Suceavă. *Dreptul internațional umanitar*. București: Editura Șansa, 1992, p. 60.

⁴ Leon Trotsky. *The revolution betrayed, Chapter 8 Foreign Policy and the Army*, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1936/revbet/ch08.htm>

⁵ *Constituția Republicii Moldova*. Publicat: 29-03-2016. În: Monitorul Oficial, Nr. 78, art. 140.

Soldatul nu trebuie umilit. Un subordonat maltratat a cărui demnitate este lezată nu va fi combativ în luptă, pe când un subordonat respectat își va da și viața pentru comandant pe timp de război. Rolul principal al comandantului este să țină subordonații în disciplină strictă, demonstrat prin exemplu propriu, astfel ca aceștia să nu aibă timp pentru comportament neregulamentar.

Soldații în termen sunt tineri sosiți din diverse localități ale Republicii Moldova. Ei sunt diferiți, fiecare are caracterul propriu, interese diferite, închipuiri diverse despre serviciul militar. Majoritatea tinerilor care îndeplinesc serviciul militar în termen sunt din sate, de naționalitate moldoveană. Un număr mai mic de tineri sunt și de alte naționalități, cum ar fi: ucraineni, găgăuzi, ruși, bulgari. În urma unor statistici efectuate, s-a demonstrat că 87% dintre militarii în termen au studii medii incomplete.⁶ Dar sunt și tineri care au studii colegiale, liceale, studii profesionale tehnice. Dacă luăm originile sociale, majoritatea soldaților în termen provin din familii de țărani și muncitori.

Implementarea modelului competențelor pentru o cultură democratică în instituțiile de învățământ din Republica Moldova cere ca acest model să fie preluat și de organizația militară. Cadrul de referință pentru o cultură democratică include 20 de competențe, divizate în patru categorii, și anume: *Valori, Atitudini, Abilități și Cunoștințe și Înțelegere critică*.⁷ În armată, aceste competențe se referă la etosul profesional care determină comportamentul militarilor (spiritul de echipă, patriotismul, disciplina, onestitatea, curajul, stăpânirea de sine, devotamentul, sacrificiul etc.). Pentru a fi gata să se jertfească pentru Patrie, militarul trebuie să fie devotat Patriei, cauzei și să posede un șir de competențe, inclusiv competențe pentru cultura democratică pe care statul trebuie să le promoveze.

Competențele pentru cultură democratică pot fi formate la personalul militar prin intermediul educației militare.

Educația militară este definită drept un sistem de obiective, acțiuni, metode, procedee și tehnici angrenate unitar în organizații și instituții, în scopul formării calităților necesare luptătorilor, concomitent cu îndeplinirea celorlalte obligații moral-cetățenești pe care le au în societate⁸.

⁶ Alexandru Zubco, Diana Mazniuc. *Necesitatea reformării serviciului militar în contextul eradicării fenomenului torturii și relațiilor neregulate*, p.29, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/27-31_27.pdf.

⁷ *Cadrul de referință al competențelor pentru cultură democratică*. Volumul I. Context, concepte și model de competențe. Consiliul Europei, 2018. www.coe.int/competences

⁸ Cioloca Ion. *Psihologie și pedagogie militară*. Culegere de teme. București: Editura militară, 1992, p. 179.

Educația este chemată să genereze starea de veghe a conștiinței civice, stare care să asigure și să garanteze dinamica valorilor unei democrații funcționale⁹.

Educația militară este un proces ce se desfășoară permanent cu personalul militar. Și aici putem menționa despre activitățile cultural-educative dedicate diverselor evenimente, despre ședințele cu tematica „Educația civică”, alte discipline din cadrul pregătirii de luptă. Indiferent de tipul de instruire pe care îl desfășoară comandantul – ședințe la pregătirea de luptă, aplicații tactice sau acțiuni educative, acesta permanent trebuie să influențeze asupra conștiinței și comportamentului subordonaților, iar subordonații, paralel, își vor dezvolta calități morale și comportamentale pentru o cultură democratică. Îndeplinindu-și obligațiile funcționale, ofițerul are și rolul de pedagog militar, precum și de promotor al drepturilor omului și demnității umane.

Efortul comandantului (șefului) în evoluția soldaților trebuie să atingă 4 obiective, și anume:

- 1) Să-l facă pe soldat să-și recunoască competențele (capacitățile) sau lipsurile și să definească orice problemă; acest lucru necesită răbdare, interes sincer și gândire critică.
- 2) Să-l facă pe militar să determine posibilele moduri de acțiune bazat pe fapte și apoi să selecteze doar o modalitate: acest lucru necesită abilități, cunoștințe și stăpânire de sine.
- 3) Să-l facă pe militar să acționeze imediat; acest lucru depinde de gradul de angajare al militarului în îndeplinirea deciziilor sale.
- 4) Să-l facă pe militar să-și asume întreaga răspundere pentru propriile decizii și acțiuni; acest lucru este posibil doar când au fost atinse primele trei obiective¹⁰.

Deși activitatea Armatei Naționale se bazează pe principiul conducerii unice și disciplina militară, unele principii ale democrației pot armonios coexista cu principiul conducerii unice. În Armata Națională activează diverse organe obștești, cum ar fi: consiliile de onoare ale ofițerilor Armatei Naționale și cele ale unităților militare, Asociația Femeilor din Armata Națională, Asociația de Caritate „Scutul Speranței”, consiliile bibliotecilor, camerelor de informare și odihnă, cluburi ale ofițerilor.

Un rol important în formarea competențelor culturii democratice îl are promovarea coeziunii sociale și a dialogului intercultural, precum și valorizarea diversității și egalității, inclusiv egalitatea de gen, care este o preocupare publică

⁹ Mircea Chelaru. *O posibilă soluție...* București: Editura Balek, 1993, p. 95.

¹⁰ *Leadership și consiliere în mediul militar.*

<https://ultrapsihologie.ro/2015/05/05/leadership-si-consiliere-in-mediul-militar/>

relativ recentă, având în vedere că femeile au drepturi egale cu bărbații și o contribuție semnificativă la soluționarea problemelor de securitate.

Este esențial ca Armata Națională să-și implice întreg personalul în procesul de dezvoltare a valorilor, atitudinilor, abilităților și cunoștințelor, astfel încât să fie redus numărul conflictelor, să crească aprecierea și înțelegerea diferențelor dintre grupuri, să se cultive respectul reciproc pentru demnitatea umană și pentru drepturile omului, să fie promovat dialogul care este instrumentul de bază în rezolvarea pașnică a problemelor și litigiilor.

Obiectivele fundamentale ale competențelor pentru o cultură democratică nu se rezumă doar la dobândirea de cunoștințe, capacități și atitudini de militari, ci se referă și la abilitatea acestora de a întreprinde acțiuni pentru apărarea și promovarea drepturilor omului, democrației și statului de drept.

Competențele pentru cultura democratică, formate la militari în cadrul procesului educațional, contribuie la consolidarea disciplinei militare, la crearea unei stări moral-psihologice sănătoase a personalului și, respectiv, la sporirea capacității combative a armatei. Ținând cont de faptul că deseori am fost martori la un șir de abateri de la disciplina militară care au apărut în mediul militar și care au condus la încălcarea drepturilor omului și demnității umane prin implementarea și promovarea culturii democratice, ne propunem să iradiem acest factor. Astfel, urmărim ca scop primordial creșterea moralului în rândul personalului militar, ceea ce va contribui la ridicarea imaginii Armatei Naționale în societate.

În educarea militarilor, un rol important îl are exemplul personal al comandantului, un comandant bine pregătit, care posedă calități moral-psihologice înalte și competențe pentru o cultură democratică, obține succese în educarea militarilor, este respectat și servește drept exemplu pentru ceilalți. A influența asupra subordonaților prin exemplul personal este una din formele eficiente de educare a militarilor. Natura acestei influențe este simplă: „Fă ca mine!, Fă mai bine ca mine!”.

Obiectivele de bază ale comandantului ca educator sunt stipulate în regulamentele militare. În *Regulamentul serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova* se stipulează: comandantul (șeful), bazându-se pe problemele pe care le rezolvă statul și Forțele Armate, este obligat să-i educe în permanență pe subordonați.¹¹

Comandantul este nemijlocit și un educator. Educația prevede cunoașterea legilor, principiilor, formelor, metodelor și mijloacelor educației, stăpânirea

¹¹ *Regulamentul serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova*, aprobat prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.2327/2009, p. 12.

abilităților (deprinderilor) de desfășurare a diverselor activități educative de promovare a tradițiilor militare, culturii și educației civice. Cultura ofițerilor și competențele acestora pentru o cultură democratică joacă un rol primordial în interiorul armatei. Ofițerii sunt cei care dețin studii superioare, experiență de lucru cu personalul, sunt un grup caracterizat prin datorie, onoare, abnegație, exemplu personal, caracter comunitar, ierarhie, disciplină și control. Ofițerilor le revine rolul primordial în formarea în colectivele militare a unei atmosfere morale sănătoase. Lor li se încredințează o mare responsabilitate, și anume educarea subordonaților.

Procesul educativ este indivizibil legat de cel instructiv, în cadrul căruia ofițerul trebuie să influențeze asupra conștiinței și comportamentului subordonaților. Îndeplinindu-și obligațiile funcționale, ofițerul are și rolul de pedagog militar.

Un ajutor de nădejde al ofițerilor la educarea personalului sunt sergenții. Sergenții sunt considerați coloana vertebrală a armatei. Ei instruiesc și educă nemijlocit subordonații, consolidează disciplina militară, le dezvoltă dragostea față de serviciul militar, îi instruiesc pentru perfecționarea mănuirii armamentului și tehnicii militare. De pregătirea acestora, de arta instruirii și educării, de calitățile lor organizatorice depinde în mare măsură pregătirea de luptă, încheierea colectivului militar, ordinea regulamentară din unitățile militare.

Profesia militară nu înseamnă doar manevre militare, exerciții și antrenamente, ci și un șir de activități cultural-educative în spiritul tradițiilor și culturii militare. Conform legislației Republicii Moldova, cele mai importante evenimente sunt calificate: zilele de sărbătoare, zilele comemorative și zilele de odihnă, care se stabilesc în scopul perpetuării tradițiilor seculare, respectării obiceiurilor populare, luând în considerare rolul lor în formarea unei moralități înalte și îmbogățirii vieții spirituale a cetățenilor, inclusiv a militarilor¹².

Pe parcursul anului de instrucție, în unitățile militare se marchează un șir de evenimente importante din istoria țării, Armatei Naționale și unității militare.

Sărbătorile naționale și cele militare sunt un prilej important pentru cultivarea respectului și a atașamentului față de valorile naționale și cele militare.

La organizarea și desfășurarea activităților cultural-educative se ține cont de posibilitățile subdiviziunilor Ministerului Apărării și Armatei Naționale cu atribuții în domeniul menționat. La ele se referă Serviciul educație civică și tradiții militare din cadrul Direcției instruire întrunită și doctrine a Marelui Stat Major al Armatei Naționale, Agenția pentru Știință și Memorie Militară, Centrul mass-media

¹² Hotărârea Parlamentului nr.433/1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și la zilele de odihnă în RM.

militară, Orchestra Prezidențială a Republicii Moldova, Clubul Sportiv Central al Armatei, unitățile militare.

De asemenea, la organizarea activităților cultural-educative, se colaborează cu diverse asociații obștești, inclusiv de veterani, de tineret, cu instituțiile de cultură (muzee, teatre, biblioteci), cu Biserica ortodoxă. Parteneriatele și colaborarea trebuie încurajate la nivelul unei game extinse de factori decizionali implicați în educația pentru formarea competențelor pentru cultura democratică, la nivel de stat, regional și local, astfel încât să le fie cât mai bine valorificate contribuțiile, inclusiv factori de decizie politică, personalul din cadrul Ministerului Apărării, instituțiile de educație și cultură, organizații obștești de veterani, de tineret, mass-media și publicul larg.

BIBLIOGRAFIE

Acte normative:

1. *Constituția Republicii Moldova*, 1994.
2. *Cadrul de referință al competențelor pentru o cultura Democratică*, volumul 1. Cadru de referință al competențelor pentru cultură democratică. Volumul I. Context, concepte și model de competențe. Consiliul Europei, 2018. www.coe.int/competences
3. *Hotărârea Parlamentului nr.433/1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare și la zilele de odihnă în Republica Moldova*.
4. *Regulamentul serviciului interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova*, aprobat prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.2327/2009.

Studii:

5. Chelaru M., *O posibilă soluție...* București: Editura Balek, 1993.
6. Cioloca I. *Psihologie și pedagogie militară*. Culegere de teme. București: Editura militară, 1992.
7. Cloșcă I., Suceavă I. *Dreptul internațional umanitar*, București: Editura Șansa, 1992.
8. Dragoman I. *Elemente de legislație militară. Drepturi și libertăți fundamentale*. București, Editura Universității Naționale de Apărare "Carol I", 2006.

Surse Web:

9. Zubco A., Mazniuc D. *Necesitatea reformării serviciului militar în contextul eradicării fenomenului torturii și relațiilor neregulate*. În: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/27-31_27.pdf [accesat 02 februarie 2023].
10. Radu Leca. *Leadership și consiliere în mediul militar*, la <https://ultrapsihologie.ro/2015/05/05/leadership-si-consiliere-in-mediul-militar/> [accesat 02 februarie 2023].
11. Leon Trotsky. *The revolution betrayed, Chapter 8 Foreign Policy and the Army*, la <https://www.marxists.org/archive/trotsky/1936/revbet/ch08.htm> [accesat 02 februarie 2023].

IMPORTANȚA EDUCAȚIEI PENTRU SOCIETATE ÎN DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR PENTRU CULTURA DEMOCRATICĂ

THE ROLE OF EDUCATION FOR SOCIETY IN DEVELOPING COMPETENCES FOR DEMOCRATIC CULTURE

Ion Caciula,

drd., profesor de educație pentru societate,

master în științe ale educației

IPLT „Vasile Coroban”, or. Glodeni

ORCID: 0000-0002-9625-7403

CZU: 37.017.4

Abstract

The given article represents a detailed analysis of the concepts underlying the EPS study subject with the aim of determining the importance of this study object for the development of competences for democratic culture. The primary role is to address various social, cultural, personal topics, etc. which aim to help young people to be aware of the importance of respecting human rights. Based on the promotion of non-formal education, we offer students a new teaching-learning perspective in which their needs are listened to, understood and solved. In this way, we show young people that they are important and that their views are heard.

Key-words: *equality, respect for rights, democracy, non-formal equality, education for society*

Educația a fost din toate timpurile una dintre sursele primordiale care a ajutat la dezvoltarea umanității. La baza principiului educativ stau două componente-cheie: pe de o parte, instruirea profesională a individului pentru ca în timp să aducă beneficii societății și, de cealaltă parte, dezvoltarea personală.

Problema e că, în timp, școala a devenit un instrument de dezvoltare pur teoretică care are ca scop principal instruirea multilaterală a elevilor, fără a fi puse în centru nevoile și așteptările acestora.

Competențele pentru cultură democratică, la momentul actual, reprezintă cheia de succes pentru cetățeanul tânăr. Școala reprezintă spațiul prietenos care oferă oportunități de formare a competențelor pentru cultură democratică prin intermediul disciplinei Educație pentru societate (EPS), care se bazează pe dezvoltarea a 20 de competențe. Mai nou, am putea aminti și de importanța instituțiilor orientate spre educație nonformală, cum ar fi Centrul pentru tineret, aflat în subordinea direcțiilor de educație, care își realizează activitatea conform regulamentelor aprobate de Ministerul Educației și Cercetării. Activitatea acestor două medii educaționale este necesar a fi orientată spre o colaborare foarte strânsă, odată ce drept actor în lucru cu tinerii poate fi și un elev, o elevă, iar partenerul

permanent este profesorul de educație pentru societate sau oricare alt profesor/profesoară care dezvoltă competențele pentru cultură democratică.

Vârsta preadolescentă este perioada care formează personalitatea copilului, de aceea este important să se ofere acum modelul comportamentului asertiv. Importantă este și punerea în practică a Declarației Universale a Drepturilor Omului, care oferă inițierea elevului cu referire la mediul nonconflictual, prin respectarea demnității umane, a drepturilor egale și inalienabile ale tuturor persoanelor ca fiind un credo al libertății, dreptății și păcii în lume. Elevul/eleva trebuie să fie pregătit/ă pentru a se întâlni cu situații în care drepturile sale ar ajunge în conflict și trebuie să fie pregătit/ă pentru o decizie asumată. Este esențial ca încă din ciclul gimnazial să elevii să fie familiarizați cu cele douăzeci de competențe, importante în egală măsură, din cadrul de referință al competențelor pentru cultură democratică, de care are nevoie orice cetățean. Oferindu-i posibilitate de a acționa din punct de vedere democratic ca un cetățean competent în gestionarea comportamentului său spre eficiența emoțională și socială. Modelul celor douăzeci de competențe propune ca, în contextul culturii democratice și al dialogului intercultural, o persoană să fie considerată ca acționând competent atunci când aceasta răspunde cerințelor, provocărilor și oportunităților pe care le prezintă situațiile democratice și interculturale în mod adecvat și eficace, prin mobilizarea și punerea în aplicare a celor douăzeci de competențe sau a unora dintre acestea.

Dezvoltarea sectorului de tineret, inclusiv a structurilor de tineret și a organizațiilor/instituțiilor ce oferă programe și servicii tinerilor, axate pe însușirea competențelor amintite în vederea implicării active în toate aspectele vieții, este o prioritate asumată de Guvernul Republicii Moldova prin aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare a Sectorului de tineret 2020. În acest context, agenda națională include obiectivul de a contribui la formarea cunoștințelor, abilităților, deprinderilor, atitudinilor și comportamentelor necesare pentru integrarea cât mai reușită a tinerilor în societate, inclusiv a celor din grupul cu oportunități reduse, precum și obiectivul specific Asigurarea calității și eficienței serviciilor oferite tinerilor, care trebuie să devină accesibile pentru cel puțin 90% din tineri. Următorul aspect urmează a fi dezvoltat în Strategia 2022-2030.

Centrul de Tineret este un serviciu de interes public care asigură informarea, orientarea profesională, consilierea, educația, organizarea și petrecerea timpului liber a tinerilor, contribuind la pregătirea integrării lor sociale și profesionale. Tinerii, împreună cu Autoritățile Publice Locale de nivelul II (Consiliul raional), dacă ajung la concluzia că este necesară crearea ori dezvoltarea unui Centrul de Tineret raional, îl inițiază și pot beneficia de suportul oferit prin

intermediul Programului Național de Dezvoltare a Centrelor de Tineret pentru perioada anilor 2017-2022, realizat de Ministerul Educației și Cercetării în parteneriat cu UNFPA.¹

Tinerii reprezintă, în conformitate cu prevederile Legii nr.215/2016 cu privire la tineret, persoane cu vârsta cuprinsă între 14 și 35 ani. Numărul populației cu reședință obișnuită în Republica Moldova la 1 ianuarie 2021 a constituit 2597,1 mii persoane, dintre care 680,3 mii sau 26,2% au fost tineri cu vârsta 14-34 ani. Începând cu anul 1999, în Republica Moldova se atestă tendință demografică constantă de declin. Pentru comparație, la 1 ianuarie 2019, numărul tinerilor în Republica Moldova a constituit 743,2 mii sau 27,7% din numărul total al populației.

Unul din factorii principali care contribuie la constituirea trendului demografic în rândul tinerilor îl reprezintă fenomenul migrației. Cercetările și studiile realizate în domeniu și în rândul tinerilor denotă că aceștia aleg să migreze din cauza lipsei oportunităților de încadrare în câmpul muncii și salarizării neatractive, calității scăzute a sistemului de educație, oportunităților reduse și serviciilor necalitative de tineret disponibile, infrastructură slab dezvoltată etc.

Necesitatea omului de a se dezvolta, de a fi într-o continuă ascensiune și de a găsi noi modalități de a-și îmbunătăți calitatea vieții a constituit motivația primordială pentru a întreprinde diverse acțiuni. Din cele mai vechi timpuri, individul a simțit nevoia de a transmite experiența de viață generației următoare, astfel încât educația devine o componentă esențială, vitală chiar. Pentru a favoriza acest proces și a transmite informațiile mai rapid și mai eficient, au fost înființate școli, alte instituții ce au ajutat umanitatea să evolueze într-un ritm și mai accelerat. În acest mod, introducerea în școli a disciplinei EPS presupune oferirea unui mediu sigur, degajat în care elevul e încurajat să își expună liber ideile.

Încă din anul de studii 2017-2018, ultimul an de implementare a disciplinei Educație civică Reperele metodologice menționează despre eficientizarea procesului educațional prin dezvoltarea cetățeniei active, bazându-se pe componente ca *identitatea, democrație și drepturile omului, dezvoltarea personală și proiectarea carierei, mod de viață sănătos și sigur*.² Începând cu anul 2017, Ministerul Educației direcționează disciplina Educație civică spre formarea cetățeanului activ și spre o școală care să corespundă și să răspundă la democrația modernă.

¹ <https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Despre%20Centrele%20de%20Tineret.pdf>

² *Repere metodologice de organizare a procesului educațional la disciplina școlară Educație civică în anul de studii 2017-2018*, p. 1, https://mecc.gov.md/sites/default/files/educatia_civica_repere_metodologice_rom.pdf

Principalul aspect pe care-l regăsim este cel de implicare activă în problemele legate de viața reală a elevilor și de comunitatea din care aceștia vin. Astfel apare Guvernanța democratică a școlii, prin care elevii sunt nu doar beneficiarii serviciilor educaționale, dar și co-creatorii contextului educațional prin care cadrele didactice cunosc procesul de facilitare și poate mai puțin de predare din perspectiva propriilor cunoștințe.

Un alt moment important în dezvoltarea noilor realități educaționale, în domeniul competențelor pentru cultura democratică este implementarea actelor Consiliului Europei, sursă de bază în dezvoltarea competențelor pentru cultura democratică și a disciplinelor curriculare Educație civică și Educație pentru societate. „Carta Consiliului Europei încurajează includerea ECD/EDO în curriculumul pentru educația preșcolară și pentru învățământul primar și secundar, în învățământul general și profesional. De asemenea, statele-membre ar trebui să actualizeze ECD/EDO în curriculum, pentru a-i asigura relevanța și durabilitatea. Astfel, participarea la democrație poate și trebuie să fie învățată în școală, în cadrul oricărei discipline, la orice vârstă. Educația civică vizează responsabilizarea elevilor pentru a deveni cetățeni activi, care își doresc să se implice în conturarea viitorului comunităților lor și sunt capabili să facă acest lucru.”³

Consiliul Europei va inspira dezvoltarea competențelor pentru cultura democratică, astfel anul de studii 2017-2018 devine unul esențial în familiarizarea și apoi implementarea Educației civice prin prisma competențelor pentru o cultură democratică, care reprezintă puncte de reper în dezvoltarea competențelor pentru cultura democratică la elevi/ eleve în diverse medii educaționale formale și non-formale (Figura 1).

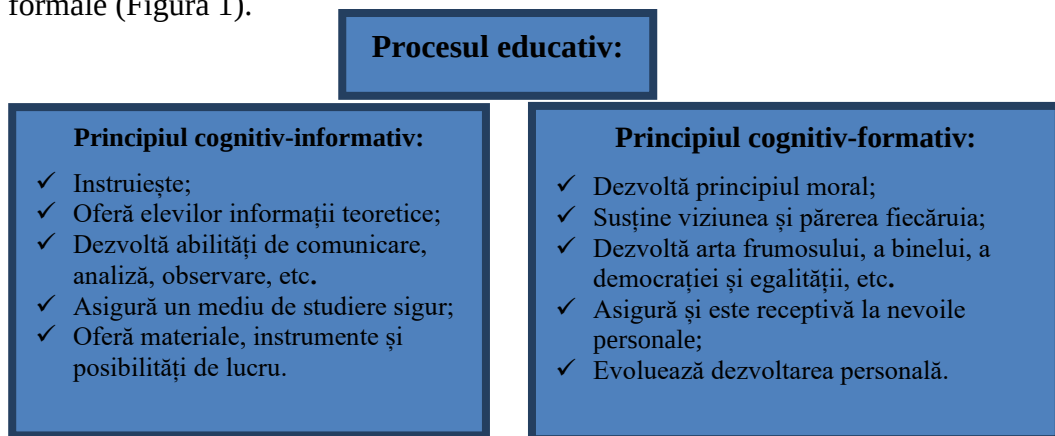

Figura 1 Principiile procesului educativ

³ *Repere metodologice de organizare a procesului educațional la disciplina școlară Educație civică în anul de studii 2017-2018, p. 2,*

https://mecc.gov.md/sites/default/files/educatia_civica_repere_metodologice_rom.pdf

În anul de studii 2018-2019 acestea se pun în aplicare, după un șir de activități de pregătire a sistemului educațional, inclusiv prin reconceptualizarea disciplinei Educație civică în EPS, cu implementare eşalonată doar în clasele V și X, restul claselor urmând disciplina Educație civică după modelul clasic de predare și conținut. Pentru a crea o perioadă de adaptare pentru cadrele didactice și manageriale, disciplina EPS permite includerea pe parcurs a domeniilor de studii. Până la reconceptualizare, curriculumului din 2010 la Educația civică prevedea: „formarea calităților cetățeanului activ și responsabil, promotor al valorilor naționale, general-umane și democratice, capabil să-și asume responsabilitatea pentru propriul destin și destinul comunității”. În mare parte curriculumul vedea în elev/elevă un protagonist al cetățeniei care urma să fie educat în baza principiilor societății ideale, bazată pe o corectitudine universală cu multe rigori, care încadra personalitatea elevului/elevei de azi ca cetățean de mâine în rame destul de înguste, fără a-i fi valorificat potențialul și experiența autentică. Influența adulților era destul de insistentă asupra viziunii elevilor/elevei de clasa a VI-IX și XI-XII.

Educație pentru societate a fost inclusă inițial în programa claselor a V-a și a X-a, clase începătoare ale ciclului gimnazial și, respectiv, liceal. Disciplina vine cu o nouă abordare, cea de EU la nivelul clasei a V-a și a X-a. Ea nu grăbește formarea cetățeanului de azi și de mâine. Oferă o posibilitate majoră ca elevii/elevele să conștientizeze valorificarea propriei personalități din mai multe puncte de vedere, de exemplu, al deciziei pe care o face la nivel de individualitate.

Cine sunt eu? Întrebarea-cheie la care se caută răspuns în perioada de adaptare prin trecerea de la ciclul primar la cel gimnazial și de la gimnazial la cel liceal. Implementarea disciplinei reconceptualizate Educație pentru societate permite observarea evoluției individuale a fiecărui elev/elevă prin prisma competențelor pentru cultura democratică.

Dobândirea pe parcursul anului de studiu a 20 de competențe pentru cultura democratică bazate pe descriptori de competență specifici clasei nominalizate este o etapă, pentru ca la următoarea clasă, manifestarea și dobândirea de competențe pentru cultura democratică să reprezinte o altă etapă, mult mai avansată și un nou mediu, care include în sine aceleași 20 de competențe, dar cu descriptori mult mai avansați. Astfel, curriculumul din 2018 la disciplina EPS are drept scop dezvoltarea la elevi a competențelor pentru cultura democratică în baza a patru domenii: valori, atitudini, cunoștințe, abilități. În continuare, la disciplină nu mai sunt vizate doar cunoștințele și produsul, ci procesul ca factor de cunoaștere a abilităților și luarea de atitudini prin intermediul valorilor din experiența proprie.

Un aspect important valorizat începând cu anul de studii 2018-2019 se referă la faptul că elevii devin tineri cetățeni care învață *despre* democrație și

drepturile omului, *prin* democrație și drepturile omului și *pentru* democrație și drepturile omului. Pentru ca triada de principii să funcționeze, este necesar ca și abordarea de predare-învățare-evaluare să fie revizuită din interior, iar cadrul didactic va conștientiza faptul că facilitarea și întrebarea în proces ar trebui să reprezinte instrumentele de dezvoltare a competențelor pentru cultura democratică. Un aspect de noutate este învățarea în bază de proiect. În anul de studii 2019-2020, acest element al disciplinei reconceptualizate reprezintă cea mai potrivită cale de manifestare a competențelor pentru cultura democratică în care elevii și elevele au o libertate de acțiune bazată pe decizii proprii cu monitorizare din partea cadrului didactic. Învățarea în bază de proiect are drept scop implicarea tuturor elevilor/elevelor din clasă pentru a realiza o activitate comună, fiecare fiind având aportul său. În cazul învățării în bază de proiect, profesorul deține rolul de facilitator activ al procesului, având drept scop ghidarea și mai puțin implicarea directă.

Dar formarea de competențe pentru cultura democratică doar în activitatea la clasă are un caracter limitativ pentru cadrele didactice și elevi/eleve. Astfel, în anul de studii 2020-2021 apare elementul de colaborare dintre școală și Centrul de tineret. Aceasta sporește calitatea procesului educațional care are drept finalitate cele 20 de competențe pentru cultura democratică și diversifică procesul de studii. Se observă abordarea tangențială a educației formale de tip clasic, cunoscută de majoritatea actorilor educaționali prin prisma educației nonformale, uneori în absența cadrului didactic la Centrul de tineret. Acesta este un spațiu nonformal pentru tineri/tinere și reprezintă o alternativă a clasei/școlii ca factor important în dezvoltarea competențelor pentru cultura democratică. Aici triada despre/prin/pentru democrație și drepturile omului se manifestă deja la nivel individual sau la nivelul grupului social din care face parte tânărul/tânăra.

În prezent, școlii îi revine cea mai grea misiune, cea de a oferi atât cunoștințe teoretice, cât și abilități practice. Pentru a deveni o școală practică și a valorifica experiențele educaționale din trecut pentru viitor, școală implică prin intermediul educației pentru societate o gamă largă de abordări de conținut care permite elevului/ei să parcurgă treptat fiecare etapă caracteristică unui proces natural pentru dezvoltarea personalității cetățeanului democratic.

Prin urmare, noțiunea de democrație se raportează la două mari ramuri:

1. Perspectiva individuală – cum văd eu lucrurile și ce pot face pentru a evolua ca individ;
2. Perspectiva de grup, socială – care se raportează la modul în care cunoștințele și aptitudinile acumulate de-a lungul timpului le pot integra în echipa cu care lucrez și cum ne-ar putea ajuta din această cauză este foarte important

conexiunea tinerilor atât cu grupurile școlare cât și participarea la diverse activități organizate inclusiv în cadrul centrului de tineret.

Analizând aceste informații, constatăm faptul că dorința de a se relaxa într-un mediu prietenos, într-un mediu unde există comunicare de la egal la egal, fără a se simți stânjeniți este foarte importantă pentru tineri. Promovarea unei educații democratice, care înlătură orice stereotipuri, etichete îi motivează pe elevi să frecventeze cu drag această instituție, comunicând cu prieteni, colegii, dar și să obțină atât cunoștințe, competențe, abilități noi.

De cealaltă parte, cadrele didactice conștientizează faptul că frecventarea unui astfel de loc aduce o multitudine de beneficii.

Care sunt beneficiile colaborării profesorului cu Centrului de Tineret? (bifează variantele potrivite)
19 răspunsuri

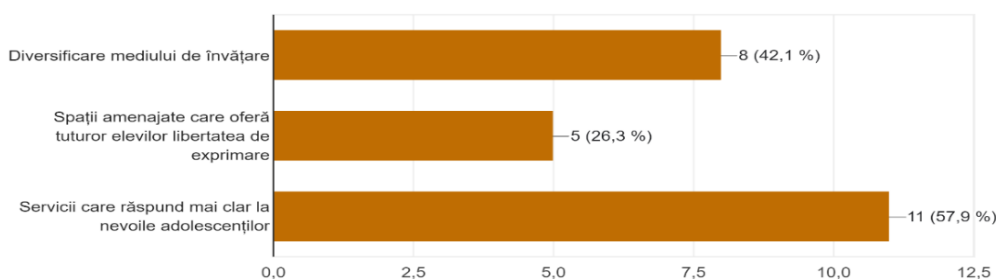

Diagrama 1 Beneficiile colaborării profesorului cu Centrul de tineret educațional

Analizând diagrama de mai sus, observăm că profesorii conștientizează impactul pozitiv pe care îl pot obține tinerii. Or, Centrul de tineret corespunde mai mult nevoilor elevilor, iar activitățile acestuia le oferă o viziune mai clară asupra lumii în care trăiesc, a mediului din care fac parte. Astfel elevii, elevele își pot exprima mai liber viziunea față de anumite probleme și, în același timp, temele puse în discuție sunt mult mai actuale. Un beneficiu ce nu se regăsește în sălile de clasă este diversificarea mediului de învățare. Când spunem diversificare, ne referim nu doar la faptul că există la Centru alternative, ca jocurile de societate, materiale interactive de lucru, crearea spațiului confortabil, ci, inclusiv, la faptul că în cadrul predării unui anumit obiect de studiu sunt criterii stricte pe care trebuie să le iei în calcul. De cele mai multe ori, programa școlară e construită de așa natură încât nu permite profesorului să evalueze și să monitorizeze elevul în timp. Astfel, profesorul nu are posibilitatea de a-i oferi copilului timpul necesar pentru a se simți pregătit să răspundă sau să participe activ în cadrul orelor, elevii se transformă în niște „roboți automatizați” care trebuie să îndeplinească un program prestabilit de direcție, minister, profesor etc. Din această cauză, tot mai mulți elevi trebuie, cu sau fără voia lor, să facă față la un șir de rigori educaționale, învață nu doar pentru că

sunt interesați să o facă, nu pentru că sunt curioși, ci pentru că sunt impuși sau de către părinți, sau o fac de dragul notelor, al rezultatelor școlare, din teama de a nu fi stereotipizați sau încadrați de către alți colegi în grupul de elevi care nu învață bine. Acest lucru duce de fapt, la discriminare, directă sau indirectă. Școala nu face altceva decât să omogenizeze elevii, să creeze niște mecanisme vii care, de cele mai multe ori, nu sunt pregătite să aibă o părere, iar dacă o au prea puțini dintre ei și-o pot expune și susține. În acest mod, învățarea din perspectiva democratică arată foarte multe fisuri în sistemul de învățământ. Profesorii nu cunosc aptitudinile elevilor, nu pentru că ar fi incompetenți, ci din simplu motiv că, deși teoretic, curriculumul la fiecare disciplină recomandă dezvoltarea critică și individuală a elevilor, practic ei nu reușesc, deoarece nu pot acorda suficient timp ca elevii să caute soluții sau să aibă posibilitatea să greșească până când o să descopere ei soluția corectă. De cele mai multe ori, în cadrul lecțiilor nu elevii sunt centrul, ci profesorul, care întreabă, explică și dă răspunsurile necesare fără a mai pune în calcul și părerea copiilor.

Din acest punct de vedere, disciplina EPS vine cu o reconceptualizare a lecțiilor tradiționale. Promovând educația pentru democrație, disciplina dată își restrânge conținuturile tematice devenind un proces individual și flexibil. Astfel, în momentul în care o temă rămâne cu anumite semne de întrebare sau nediscutată până la sfârșit, aceasta poate fi transferată și continuată la următoarele ore. Mai mult de atât, EPS este unica disciplină care nu pune note elevilor și nici descriptori, ci doar notează descriptorii de competență. Având o gamă variată de abordări, unul dintre obiectivele regăsite la această disciplină este și frecventarea Centrului de tineret. În acest mod se realizează și o conexiune destul de strânsă între școală și Centrul de tineret, dar, în același timp, sunt promovate și activitățile ce au un caracter interactiv.

În urma analizei atât teoretice, cât și practice am ajuns la concluzia că școala și Centrul de tineret ar trebui să colaboreze, pentru că doar așa pot oferi tinerilor/tinerelor o educație eficientă, bazată pe niște concepte sănătoase, să formeze competențe pentru o cultură democratică. În acest mod, cadrele didactice vor avea o viziune corectă asupra elevilor, pentru că doar o educație centrată pe nevoile elevilor/elevelor îi poate ajuta să crească viitori cetățeni activi și implicați în tot ceea ce se întâmplă în comunitatea lor, în țara în care trăiesc și nu vor aștepta ca ajutorul să vină din altă parte, pasându-și responsabilitățile de la unul la celălalt. În urma chestionării atât a profesorilor, cât și a elevilor, am constatat că de ambele părți există o deschidere și o dorință de a se implica în astfel de activități, ei

conștientizează beneficiile ce le oferă un astfel de serviciu, dar lipsa de instruire face ca această cooperare să fie doar la nivel formal.

BIBLIOGRAFIE

1. Bandura Albert, *Social cognitive theory. Annals of child development*, Vol. 6, Editura Vasta, 1989.
2. *Capacitățile instituționale ale Centrelor de Tineret din Republica Moldova*, Raport de evaluare inițială, 2018, UNFPA, 2018.
3. *Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului*, Departamentul Educație al Consiliului Europei.
4. Competences for democratic culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Council of Europe, March, 2016.
5. Cornescu Viorel, *Management. De la teorie la practică*, Universitatea din București, 2004.
6. Coteanu Ion (coord.), *Micul dicționar academic*, ediția II, București: Editura Univers Enciclopedic, 2010.
7. Crawford D., Bodine R., *A Guide to Implementing Programs in Schools, Youth-Serving Organizations, Community and Juvenile Justice Settings*. Program Report, U.S. Department of Justice, U.S. Department of Education, 1996.
8. *Curriculum național, aria curriculară educație socio-umanistică: Disciplina Educație pentru societate: clasele 5-9*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2018.
9. *Curriculum național, aria curriculară educație socioumanistică: Disciplina Educație pentru societate: clasele 10-12*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2018.
10. *Educație pentru democrație și drepturile omului*. Ghidul profesorului. SIEDO, 1998.
11. Iovănuț Simona, *Comunicare. Curs de specializare pentru lucrători sociali în mediul rural*, Editura Waldpress, 2001.
12. Iosifescu S., coord., *Manual de management educațional pentru directorii de unități școlare*, București: Ed. ProGnosis, 2006.

**FORMAREA COMPETENȚEI INTERCULTURALE ÎN
CADRUL INIȚIATIVEI „ȘCOALA DIGITALĂ” ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL
GENERAL
DEVELOPING INTERCULTURAL COMPETENCE
WITHIN THE „DIGITAL SCHOOL” INIATIVE IN GENERAL
EDUCATION**

Aliona Caduc,
*profesoară de limba și literatura română,
Liceul Teoretic „Grigore Vieru”, Briceni
ORCID: 0009-0009-7095-4073*

CZU: 373.013.43

Abstract

In the context of globalization and social pluralism, interculturality becomes a reality valued in the school environment starting with the primary level ensuring continuity at the gymnasium and lyceum stages thus forming the intercultural awareness of coexistence of the members of the community. Therefore, learning and training intercultural competence in general education is produced within the digitization of the educational process, and the initiative "Digital School" offers the opportunity to the school community of the "Grigore Vieru" Theoretical Lyceum from Briceni town to create a dedicated strategy in this regard through openness, interaction and availability to any member, including the community, to solve common problems.

Keywords: *intercultural competence, Learning Compass, digital school, diversity.*

În contextul globalizării și al pluralismului social, interculturalitatea devine o realitate valorizată în mediul școlar începând cu treapta primară, asigurându-se astfel conștiința interculturală de conviețuire a membrilor comunității.

Profilul absolventului instituției școlare, conform „Cadrului de Referință al Curriculumului Național”, este menționat în art.6 din Codul Educației „Idealul educațional al școlii din Republica Moldova constă în formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independență de opinie și acțiune, fiind deschisă pentru dialog intercultural în contextual valorilor naționale și universale asumate.” De asemenea, în art. 11 din Codul Educației sunt expuse finalitățile educaționale ce urmăresc „formarea unui sistem de competențe care include cunoștințe, abilități, atitudini și valori ce permit participarea activă a individului la viața socială și economică”, acestea fiind punctul de reper al curriculei școlare la cele trei trepte de școlaritate în învățământul general la toate disciplinele școlare până la absolvirea ciclului liceal.

Pornind de la actele legislative din domeniul educațional, dar și de la specificul polietnic, plurilingvistic și pluricultural în care se formează elevul secolului XXI, tendința școlii este orientată spre educarea și formarea tânărului deschis spre dialogul intercultural și rezolvarea problemelor de coexistență pașnică, cunoașterea diferitor culturi, comunicare și conviețuire, care se realizează în cadrul diferitor discipline, deținând rolul major în păstrarea spiritului de libertate și toleranță. Scopul procesului educațional modern este pregătirea elevilor pentru realitățile complexe și diverse ale societății, prin dezvoltarea abilităților de recunoaștere, valorificare și achiziționare de cunoștințe provenite din medii culturale eterogene, dezvoltând respectul fundamental pentru moduri de viață și procedee de a munci și de a învăța diferite. Elevii vor învăța să înțeleagă și să respecte oamenii, întrucât aceasta este lumea în care ei vor trăi și își vor desfășura activitatea. S-ar părea că în mediul școlar competența interculturală poate fi dezvoltată doar în cadrul disciplinelor umanistice din aria curriculară „Limba și comunicare”, „Socioumanistică”, „Dezvoltare personală”, dar specificul transversal al competenței interculturale, paralel cu dezvoltarea competențelor digitale ale elevilor și cadrelor didactice (mai ales în perioada postpandemică), deopotrivă, poate fi abordat în cadrul disciplinelor din aria curriculară a „Științelor și Tehnologiilor”. Experiența demonstrează că în cadrul științelor umanistice elevii se pot documenta, informa, cerceta, descoperi, acumula informații, științele exacte oferind posibilitatea să elaboreze statistici, să stocheze informații, să plaseze informația în grafice etc.

Activitatea instituțiilor preuniversitare este ghidată de reglementările „Curriculumului național” 2018 (primar) și 2019 (gimnaziu și liceu), „Planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal”, ce vin cu anumite recomandări privind organizarea procesului educațional instituțional și disciplinar. În contextul dezvoltării competenței interculturale, instituția de învățământ gestionează problema, promovând politici educative și legislative bazate pe reglementări școlare deschise, coordonează funcționarea finalităților educaționale, reconvertește intercultural materiile de predate și curricula școlară, regândește organizarea școlară, îmbunătățește climatul relațional în instituție, formează cadrele didactice din perspectivă interculturală, accentuează importanța activităților extrașcolare, impune priorități educative realiste, dimensionează criterii pertinente de evaluare a competențelor și comportamentelor.

Gestionarea competenței interculturale la nivel instituțional se completează cu inițiativa „Școala digitală”, care a orientat 25 de școli din țară spre a-și dezvolta o competență pornind de la specificul local.

Liceul Teoretic „Grigore Vieru” din or. Briceni a selectat spre implementare competența interculturală, proiectând un traseu bine determinat în elaborarea unui produs final, rezultat din experiența acumulată pe parcursul unui an de studiu. Astfel, competența interculturală este dezvoltată în sincronie cu competențele digitale, producându-se fuziunea la nivel de proces.

Foto 1. Start Program „Școala digitală”, Josan Diana, prof. de director, Rudenco Yehovard, elev, clasa a XI-a, cadre didactice, invitați, sala de clasă din LT „Grigore Vieru”, 23 martie 2023, (sursa facebook Liceul Teoretic Grigore Vieru).

Foto 2. Activități de formare privind implementarea Programului „Școala digitală”, Caduc Aliona Masa rotundă – administrația, elevi, Chișinău, 24 iunie, 2022 (sursa facebook Liceul Teoretic „Grigore Vieru”).

Foto 3. Etapa a II-a de implementare a Programului „Școala digitală”, matematică, Sediul Tekwill, Sediul Tekwill, Chișinău, 26 august 2022, (sursa facebook Liceul Teoretic „Grigore Vieru”).

Activitățile ce urmează a fi dezvoltate în contextul intercultural sunt gândite din start prin prisma digitalului, întrucât inițiativa „Școala digitală” oferă oportunitate membrilor comunității școlare din rândul cadrelor didactice să participe la formări cu mentorii, cu Ambasadorii digitali ai programului, cu experți pentru a explora și a învăța aplicații, platforme, ulterior a le implementa în activitatea educațională. Dacă, inițial, au fost înscriși în echipa de proiect 5 cadre didactice de la Comisia metodică – „Matematică și științe”, atunci, pentru elaborarea unui produs ca urmare a unei activități ce vizează competența interculturală, au fost cooptate cadre didactice de la disciplinele umaniste: limba și literatura română, limba engleză, educație pentru societate, istoria românilor și universală, geografie. După programul de mentorat în baza noii abordări a educației OECD Learning Compass – Busola Învățării de o săptămână în luna august 2022 cu expertul internațional Gay Levi, în cadrul Tekwill Moldova, am învățat cum să elaborăm un MVP (Minimal Viable Product) într-un timp scurt și ne-am schițat un model, acesta constituind un răspuns imediat la cerințele societății, în care se vor încadra tinerii de succes.

Foto 4. Etapa I de implementare a Programului „Școala Digitală”, elevii clasei a VIII-a „B”, profesorii Bolduma Nina, informatica, Lavric Aliona, matematica, elaborarea Hărții letrice a comunității, sala de clasă, LT „Grigore Vieru”, 27 noiembrie, 2022, (sursa facebook Liceul Teoretic Grigore Vieru).

Foto 5. Etapa II de implementare a Programului „Școala Digitală”- Masa rotundă, Todoroscean-Caldari Natalia, prof. de istoria r/u, ed.p/u societate, 23 martie, 2023, (sursa facebook Liceul Teoretic Grigore Vieru).

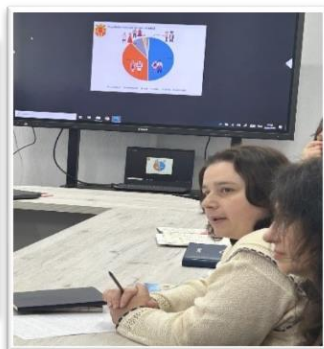

Foto 6. Etapa I de implementare a Programului „Școala digitală”, grup de elevi clasa a VIII-a „B”, prof. Josan Diana, matematica, sala de clasă, LT „Gr.Vieru”, 27 noiembrie, 2022, (sursa facebook Liceul Teoretic Grigore Vieru).

Chiar de la început de an am anunțat public întreaga comunitate școlară despre accesarea noastră în programul „Tekwill – Școala digitală” și am stabilit cine va face parte din grupul de lucru (la dorință), am stabilit clasa implicată cu care se va dezvolta produsul MVP, iar, în urma dezbaterii din cadrul primei ședințe cu întreaga echipă, am stabilit dezvoltarea competenței interculturale prin prisma digitalului, pornind de la realitatea comunitară din care facem parte – orașul de periferie din nordul țării, la hotar cu Ucraina, unde conviețuiesc deopotrivă ucraineni, moldoveni, ruși, romi, evrei, găgăuzi și alte etnii minoritare – produsul final MVP în urma cercetării și implementării constituind Pagina web a interculturalității comunitare. A fost elaborat Planul și etapele de implementare ce urmau a fi desfășurate pe parcursul unui an de studii, au fost stabilite aplicațiile digitale care vor fi parte a MVP-ului – Genialy, Book creator, Pagina web. Experiența abordării competenței interculturale prin digital s-a extins nu doar la clasele de gimnaziu și liceu, dar și la clasele primare și la diverse discipline școlare. La limba și literatura română elevii, prin intermediul operei literare, vor determina modul de conviețuire a etniilor care sunt personaje ale operelor literare. De asemenea, înțelepciunea diferitor popoare, ilustrată prin proverbe (de ex., „Tunetele puternice aduc puțină ploaie.” – proverb chinez, subliniind importanța modestiei; „Ordinea este jumătate din viață.” – proverb german, accentuând valoarea organizării și a conformității; „Gospodarul își face iarna car și vara sanie.” – proverb românesc, relevă importanța de a fi prevăzător, chibzuit ș.a.), va constitui

punctul de reper în inițierea unor dezbateri în contextul interculturalității sau motouri pentru elaborarea eseurilor argumentative.

În cadrul lecțiilor de geografie, elevii vor stabili anumite zone geografice ale țării, ale comunității, ale mediului școlar populate cu etnii și conviețuirea acestora. Matematica va aborda elaborarea statisticilor, informatica va oferi posibilitatea să fie prezentate cercetările în anumite aplicații digitale. Mai nou, în contextul implementării competenței interculturale prin digital figurează disciplinele opționale din cadrul programului „Tekwill în fiecare școală” – Proiectarea și Dezvoltarea Aplicațiilor Mobile, Design Grafic, Inteligența Artificială, Antreprenorat, Proiectarea și Dezvoltarea Web, care oferă oportunitate elevilor să prezinte date, diagrame, să aranjeze imagini, să proiecteze anumite aspecte de cercetare în variantă digitală, explorând în paralel competența interculturală cu ce digitală.

Foto 7. Prezentarea produsului după I etapă Membrii echipei de proiect din LT „Gr.Vieru” și alte instituții din țară, sediul Tekwill, Chișinău, 27 noiembrie, 2022, (sursa facebook Liceul Teoretic Grigore Vieru).

Foto 8. Etapa a II de implementare a Programului „Școala digitală” – Masa rotundă,- prezentarea specificului etniei romilor, Dobuleac Vlad, clasa a VIII –a „B”, sala de clasă, LT „Gr.Vieru”, 23 martie, 2023, (sursa facebook Liceul Teoretic Grigore Vieru).

Foto 9. Etapa a II de implementare a Programului „Școala digitală” - Masa rotundă – prezentarea specificului etnic în romanul „Mara” de I.Slavici, elevele clasei a X-a – Iachimov Mirabela, Rotari Mădălina, Mammadhuseynov Leila, sala de clasă, 23 martie, 2023, LT „Gr.Vieru”, (sursa Liceul Teoretic Grigore Vieru).

Conchidem că integrarea și interpătrunderea competențelor în formarea personalității elevului este inevitabilă, pentru că digitalul se regăsește în toate domeniile vieții, astfel oferind posibilitatea tinerei generații să învețe altfel, mai interesant/captivant, iar școala devine astfel un spațiu al interacțiunilor, al egalizării șanselor de acces și de reușită ale tuturor elevilor, după cum afirma Banks: „dezvoltând astfel elevilor abilități de acțiune socială și capacitate de a lua decizii corecte”. Inițiativa „Școala digitală” vine cu o nouă abordare a formării competenței interculturale prin prisma digitalului în rândul elevilor, abordările noi prin diverse modalități fiind în sprijinul cadrelor didactice, care, prin activitatea la clasă, sporesc interesul elevilor, astfel evidențiind relevanța studiilor într-o societate mereu deschisă spre schimbări.

BIBLIOGRAFIE

1. *Bune practici privind educația interculturală*. [BUNE PRACTICI PRIVIND EDUCAȚIA INTERCULTURALĂ \(snsh.ro\)](https://snsh.ro) (vizitat 20.02.2023).
2. *Codul Educației al Republicii Moldova*. [CP152/2014 \(legis.md\)](https://legis.md) (vizitat 17.02.2023).
3. *Cadrul de referință al curriculumului național*. Chișinău, 2017.
4. Cristea Sorin. *Pedagogia interculturală*. În: *Didactica Pro...*, anul 2008, Nr. 2 (48).
5. *Curriculum național. Planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal, anul de studii 2022-2023*. Chișinău, 2022.
6. *Educație pentru societate. Ghidul profesorului. Clasa a V-a, a VI-a, a X-a, a XI-a*. Chișinău, 2020.
7. *Educație pentru societate. Ghidul profesorului. Clasa a VIII-a*. Chișinău, 2022.
8. Goraș-Postică Viorica. (Coord.). *Ghid metodologic și suport de curs Educație interculturală pentru viitorii pedagogi*. Universitatea de Stat din Moldova. Centrul Educațional PRO DIDACTICA. Chișinău, 2020. 140 p.
9. Goraș-Postică Viorica (Coord.). *Competența interculturală. Auxiliar didactic*. Chișinău: Centrul Educațional PRO DIDACTICA, 2015. 172 p.
10. Rus Călin, Neștian-Sandu Oana, Bajka Oana. *Ghid de educație interculturală*. Institutul Intercultural Timișoara, 2019.
11. Pintilii R.E. *Formarea competențelor interculturale*. Iași, 2014, pp. 83-90. https://www.utgjiu.ro/ecostudent/ecostudent/pdf/201403/11_Ramona%20Elena%20Pintilii.pdf (vizitat 20.02.2023).

MOTIVAREA ELEVILOR LA ORELE DE ISTORIE PRIN METODE ȘI TEHNICI ALTERNATIVE

STUDENT MOTIVATION IN HISTORY CLASSES THROUGH ALTERNATIVE METHODS AND TECHNIQUES

Galina Marcu,

*profesoară de istorie și educație pentru societate,
IPLT „Alexei Mateevici”, or. Cricova, Republica Moldova
ORCID: 0009-0003-4964-1140*

CZU: 373.016:94

Abstract

The age of information technologies has generated an explosion of techniques that are welcome and worthy of appreciation, arousing quite visible curiosity in students. All this has intensified with distance training, the year 2020-2022, being the only remedy for transmitting and assimilating knowledge. The results of students returning to school after online education have proven to be modest, even for students with previous high achievements. That is why we, the professors, resuming the training of students with daily physical presence, started the process from the beginning and continue this process to this day.

Epoca tehnologiilor informaționale a generat o explozie de tehnici de învățare care sunt binevenite și demne de apreciat, trezind la elevi o curiozitate vizibilă. Toate acestea s-au intensificat odată cu instruirea la distanță, anii 2020-2022, când reprezentau unicul remediu de transmitere-asimilare a cunoștințelor. Rezultatele elevilor întorși pe băncile școlii după educația online s-au dovedit a fi modeste pe alocuri, chiar și la cei care avuseseră performanțe anterioare. De aceea noi, cadrele didactice, reluând instruirea elevilor cu prezență fizică zilnică, am început procesul de la capăt și îl continuăm până în prezent.

Pas cu pas, zi de zi, am accelerat predarea la disciplina istoria românilor și universală, atât la nivel gimnazial, cât și liceal cu metode activ-alternative, pentru a pune în funcțiune materialul care nu a fost înțeles în perioada de studiere online și materialul care se cere conform planificării zilnice. Sigur că a devenit pe alocuri mai complicat, dar nu imposibil. Și dacă ne referim la elevi, atunci uneori cu dificultate îi motivăm la nivel de cunoaștere, aplicare și atitudine.

În contextul acesta am să exemplific câteva momente din timpul lecțiilor care s-au finalizat cu succes și la care au fost implicați absolut toți elevii. De exemplu: la tema *Cultura românească în perioada interbelică*, în clasa IX-a, elevii au fost divizați în grupuri, aleatoriu, fiind încadrați să participe la Jocul didactic *Convinge publicul că ești ...* S-au studiat domeniile: știință și tehnică, medicină,

literatură, muzică, cinematografie, sculptură. Algoritmul de prezentare a domeniului a fost:

- *Cine sunt ?*
- *Când și unde trăiesc?*
- *În ce domeniu am activat?*
- *Trei fapte/evenimente la care am participat.*
- *De ce sunt considerat o figură importantă?*

Fiecare grup și-a ales un lider care a făcut prezentarea de la persoana I, identificându-se cu personalitatea remarcabilă, după cum urmează:

- Domeniul Medicină – Nicolae Paulescu – descoperirea insulinei;
- Domeniul Literatură – Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu – folclor

și viața satului;

- Domeniul Istorie – Vasile Pârvan, Nicolae Iorga;
- Domeniul Știință și Tehnică – Augustin Maior – telefonie;
- Domeniul Muzică – George Enescu, Ciprian Porumbescu, Maria

Cebotari;

- Domeniul Sculptură – Constantin Brâncuși, Constantin Paciurea;
- Domeniul Cinematografie – Nicolae Stroe, Vasile Vasilache.
- Domeniul Sculptură – Alexandru Plămădeală – Monumentul lui

Ștefan cel Mare din Grădina Publică.

Prin prezentarea acestor personalități ale epocii interbelice prin prisma „*Eu sunt ...*”, „*Locuiesc ...*”, „*Am activat*”, „*De ce sunt o figură importantă*”, elevii cl. a IX-a au fost captivați întreaga lecție, dându-și valoare prin intermediul personalității respective. Sigur că acest joc de rol a generat un șir de emoții pozitive soldate cu rezultat. Ca mai apoi, către final, fiind întrebați ce au simțit în postura de personalitate marcantă, copiii au răspuns că sunt mândri de ei și că au deja idei cum să muncească ca să ajungă și ei renumiți prin ceva. Către final de lecție, la extindere, am revenit la ideea că perioada interbelică a fost numită *Epoca de aur în domeniul cultural* și aici elevii au formulat: *Puncte tari, Puncte slabe, Oportunități, Amenințări*. Exprimarea propriei opinii la un subiect anume a implicat și o responsabilitate, pentru că aici sunt accesate cunoștințele de la tema nouă, dar și cunoștințele anterioare la formularea unei argumentări structurate.

Formarea elevilor prin metode alternative creează atât cunoștințe și capacități, cât și atitudini. Inovația cere accelerare și creativitate, de aceea este benefic și oportun ca astfel de metode să se repede, doar ca algoritmul și sarcinile să difere după tematică.

Una din modalitățile de amplificare și determinare a caracterului inovativ-formativ al metodelor și tehnicilor utilizate de către cadrul didactic este și arta de a alterna situațiile de moment în clasă și potențialul elevilor. Informația istorică poate fi în așa mod structurată la lecție, încât elevul să nu reușească să se plictisească, să întrebe cât e ora sau să găsească alte opțiuni decât participarea propriu-zisă la lecția de istorie.

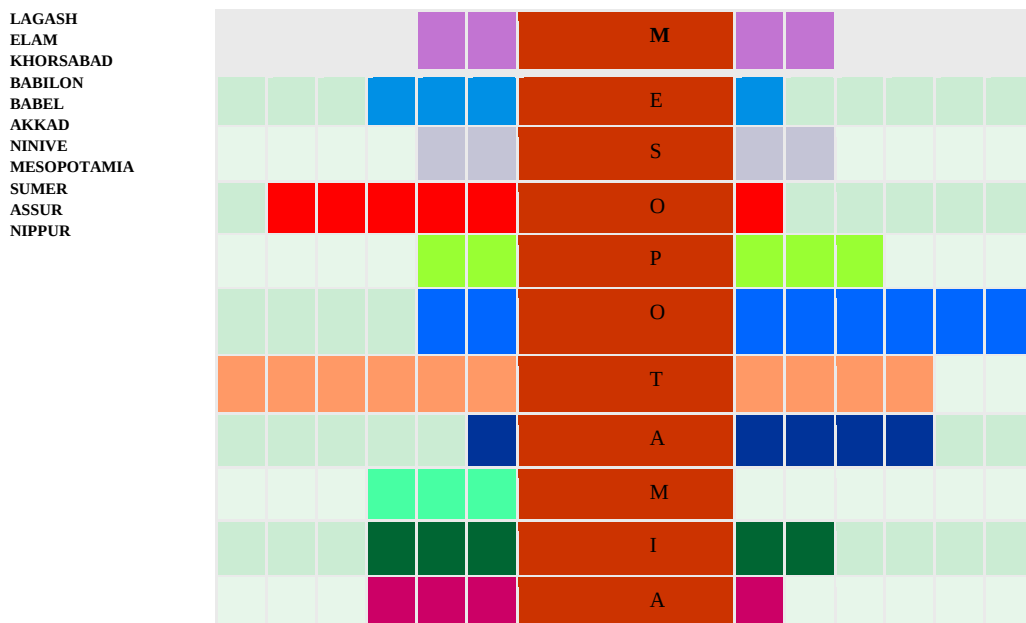
Inovația continuă cu elevii de clasa a V-a, pentru care totul e poveste și legendă, dar care, în același timp, ajung la o realitate istorică destul de argumentată. Un exemplu ar fi tematica *Mesopotamia-Babilon*. *Apariția scrisului în Antichitate...*, unde propun un șir de imagini din Egipt, Mesopotamia, India și China antică, ca elevii să le recunoască cărui popor din Orient le aparțin. Tot în această ordine de idei aranjăm pe două coloane, **A** și **B**, denumirile de râuri (coloana **A**): Nil, Galben, Albastru, Ind, Gange, Tigru, Eufrat și Statele din Orient (Coloana **B**): Mesopotamia, Egipt, India, China. La rubrica Realizarea sensului, elevii au în fața harta Orientului Antic și stelute galbene cu denumirile orașelor-state din Mesopotamia, pe care le plasează cu grijă la locul potrivit. Cu stelută roșie este orașul Babilon, pe care tot îl amplasează pe harta. După care elevii clasei a V-a sunt întrebați: *De ce orașul Babilon este cu Roșu?*, ca să ajungem la ideea că este capitala Mesopotamiei.

Termenul de Babilon este foarte important pentru a fi utilizat în continuare în enunțuri, povestiri, texte coerente. După informații teoretice, elevii sunt îndemnați să facă un calcul matematic în care să depisteze câți ani au trecut de la fondarea acestui

oraș până în prezent. În acest proces de calcul, elevii iubitori de matematică sigur că sunt foarte rapizi și dau răspunsuri precise în scurt timp.

Aici li se propune elevilor clasei a V-a să rezolve careul de cuvinte cu orașe-state:

O importanță destul de diferită o au sursele istorice, care vin cu completări și argumente reale a evenimentelor istorice antice. Elevii, lucrând în grupuri, pot stabili mai multe condiții, cum ar fi: *Ocupațiile de bază ale mesopotamienilor*, *Prevederile Codului lui Hammurabi* etc.

Scrisul Mesopotamienilor este valorificat prin analiza unui fragmentul din *Epopeea Ghilgameș* după algoritmul propus:

- ✓ Timp istoric _____
- ✓ Spațiu istoric _____
- ✓ Autorul Epopeii lui Ghilgameș? _____
- ✓ Care este tema poemului? _____
- ✓ Ce ai prelua din poem? _____
- ✓ Ce te-a impresionat în poem? _____.

La *Reflecție* elevii primesc mai multe fișe cu litere și cifre babiloniene și le este propus să își scrie data, luna, anul nașterii cu cifre babiloniene și numele/prenumele lor cu simboluri cuneiforme. Sigur că această tehnică de final a fost cea mai eficace, pentru că au plecat acasă cu numele, prenumele lor scris cu simboluri

babiloniene. Acasă urmau să scrie numele părinților, al al fraților etc. în același sistem.

Documentul istoric implică în sine o altă modalitate de predare-învățare-evaluare, mai ales prin intermediul metodei predării reciproce. Aici putem organiza elevii individual, în grup, în perechi.

La baza metodei de învățare reciprocă sunt puse acțiuni ca: *rezumarea*, *interogarea*, *clarificarea datelor*, *prezicerea* anumitor evenimente, care sunt utilizate pentru valorizarea documentelor narative: legende și povestiri istorice.

De exemplu: *Legenda fondării Romei Antice*:

Titus Livius, vorbește despre întemeierea Romei și începuturile istoriei ei, pe care le pune pe seama voinței zeilor: „Rhea Silvia, constrânsă să-și încalce legământul de vestala, născu doi gemeni, atribuind paternitatea zeului Mars. Vestala a fost aruncată în temniță, iar copiii au fost aruncați în apa fluviului Tibru, care tocmai se revărsase peste maluri, formând bălți, din care pricina nu se mai putea ajunge până la albia propriu-zisă a fluviului. O lupoaică care ieșise din codrii apropiați, auzind țipetele copiilor, s-a abătut din drum spre ei și i-a alăptat cu atâta blândețe, încât un cioban numit Faustulus a găsit-o în vreme ce-i lingeau...”¹

Pașii care au urmat la lecție:

- *Rezumarea* – prin prezentarea esenței ideilor din documentul istoric;
- *Elaborarea întrebărilor* – sunt formulate întrebări referitoare la *cauză-efect* din documentul istoric;
- *Clarificarea datelor* – identificarea termenilor istorici noi;
- *Prezicerea* – presupunerea unui alt final pentru un eveniment istoric din documentul propus.

Activitățile care sunt propuse elevilor sunt:

- să realizeze un rezumat de 8-10 enunțuri coerente din documentul citit;
- să alcătuiască 5-6 întrebări care corelează cu documentul istoric propus;
- să definească noțiunile noi din document cu ajutorul dicționarului istoric, al colegului sau al DEX-ului;
- să interpreteze o continuare a ideii de bază din document așa cum o prevăd elevii.

Etaplele acestei metodei de învățare reciprocă:

- I. Prezentarea esenței metodei și a pașilor care urmează;
- II. Repartizarea rolurilor elevilor;
- III. Împărțirea în grupuri;

¹ <https://www.qdidactic.com/istorie-biografii/istorie/roma-antica-legenda-intemeierii-romei-perioada-imper382.php>

IV. Analizarea atentă a documentului;

V. Realizarea învățării reciproce;

VI. Aprecieri, completări, comentarii².

Acestea și multe alte exemple zilnice le utilizăm în predarea orelor de istorie, pentru a fi cât mai captivante și atractive. Sigur că e nevoie de pregătire și mult efort pentru ca elevii să rămână intrigati și activi pe întreaga lecție. De la caz la caz, diversificăm modalitățile și tehnicile de predare-învățare-evaluare, pentru a fi cât mai insistenți asupra gradului de înțelegere a elevilor.

Urăm succes tuturor cadrelor didactice și le îndemnăm să nu ezite să experimenteze zilnic metode și tehnici diverse, probate în timp sau chiar la moment, dar care să aibă un impact binevenit asupra fiecăruia.

BIBLIOGRAFIE

1. Oprea C. L. *Strategii didactice interactive. Repere teoretice și practice*. București: Editura Didactică și Pedagogică RA, 2009, p.184-185.
2. Păcurar I. Otilia. *Strategii didactice inovative*. București: Editura Sigma, 2003, p. 46-78.
3. *Roma antică - legenda întemeierii Romei, perioada imperiului, principalii zei și zeițe ale romanilor* <https://www.qdidactic.com/istorie-biografii/istorie/roma-antica-legenda-intemeierii-romei-perioada-imper382.php> (vizitat 20.03.2023).

² Oprea C. L. *Strategii didactice interactive. Repere teoretice și practice*. București: Editura Didactică și Pedagogică, RA, 2009, p.184-185

BULLYING-UL ÎN ȘCOALĂ BULLYING IN SCHOOL

Galina Melniciuc,

profesoară de educație pentru societate, psiholog,

IP LT „Ștefan cel Mare” or. Drochia

ORCID: 0009-0009-4918-2320

CZU: 373.015.3+159.922.7

Abstract:

The article describes the phenomenon of bullying, its basic elements and forms of manifestation. The consequences of this form of bullying in the school community and what the school's role would be in preventing this intentional and repetitive behavior.

Key-words: *violence, bullying phenomenon, school, author of bullying actions, target of bullying actions.*

În calitate de profesori, nu putem ignora apariția frecventă a bullying-ului în mediile școlare, fiind o problemă actuală atât pentru autorul acțiunilor de bullying, cât și pentru ținta bullying-ului, precum și pentru martorii incidentelor de bullying.

Consecințele agresiunii au atât influențe pe termen scurt, cât și pe termen lung pentru toți elevii implicați în situații de bullying. În instituțiile de învățământ preuniversitare, în curriculumul educațional, și mai ales în cadrul orelor de educație pentru societate, se subliniază importanța cunoașterii drepturilor copiilor și respectării acestora. Bullying-ul este o încălcare directă a drepturilor copiilor la educație și siguranță și a stării de bine a elevilor. Dacă elevii continuă să se confrunte cu situații agresive, acest fapt ar presupune excluderea educației de calitate și prietenoasă copiilor. Bullying-ul poate lua forma unui singur act sau a mai multor acte de intimidare și batjocură. Cuvântul „bullying” este destul de cunoscut, dar nu are traducere exactă în limba română, presupune a intimida, a brutaliza, a hărțui, a nu lăsa în pace.

În 1905 au apărut primele cercetări și descrieri ale hărțuirii. Pentru prima dată, C. Dukes a fost îngrijorat de hărțuirea care se petrecea în mediul școlar. În 1978, E. Roland și D. Olweus au introdus conceptul de „bullying” într-un cadru științific. În acest context, cercetările continuă și V. Besag și D. Leine, A. Picas și P. Heinemann investighează acest fenomen care se afla în creștere. D. A. Leine examinează factorii și descrie structura fenomenului de agresiune din 1974 până în 1988.

Există o întreagă istorie a modului în care a apărut cuvântul „bullying”, inițial cu conotații pozitive și mai târziu cu conotații negative. Experții susțin că cuvântul a ajuns în limba engleză în secolul 16, iar în nordul Angliei însemna „un prieten bun” (conform Oxford English Dictionary). Din secolul 16 până în secolul al 18, „bully” s-a referit întotdeauna la un prieten, o persoană apropiată, cu care îți place să petreci timpul. În secolul 19 și începutul secolului 20, „bully” a fost folosit și ca adverb care înseamnă ceva destul de pozitiv - bine, excelent, grozav. Dar cum s-a întâmplat această transformare radicală? O mare schimbare a venit după 1970, când sociologul D. Olweus a efectuat cercetări ample asupra problemelor relaționale și a agresiunii verbale în rândul elevilor, fenomen pe care l-a numit și popularizat drept „bullying”.

Evidențiem că termenul bullying este însoțit de trei elemente, conform lui D. Olweus:

- reprezintă un dezechilibru de putere;
- se repete regulat, constant;
- provoacă neplăcere victimei, iar această neplăcere generează satisfacție agresorului.

Conform cercetărilor de specialitate, există mai mulți factori ce stau la baza dezvoltării comportamentului de bullying. Analizând literatura de specialitate, menționăm doar câțiva factori care pot favoriza comportamentul de bullying:

- *Stilul de educație a părinților*: fie oferă prea multă afecțiune copilului în familie sau din contra, lipsa afecțiunii;
- *Comunicarea ineficientă părinte – copil*: deseori părinții nu doresc să accepte că copilul manifestă un comportament abuziv. Părinții oferă explicații suplimentare, insistând că acasă copilul este ideal, are un comportament exemplar, iar comunicarea părinte - copil este în salturi, persistă comunicarea, alteori lipsește;
- *Comportamentul violent al părinților în familie* poate fi un exemplu pentru copii astfel, copilul ar putea acționa în mediul școlar în funcție de ceea ce învață și ce vede în familie;
- *Permisivitatea părinților* - părinții sunt prea indulgenți și permit copiilor orice, oferind libertate în exces;
- *Etnia*;
- *Starea social-economică a familiei din care provine copilul* – în majoritatea cazurilor, copii din familii social-vulnerabile devin ținte ale acțiunilor de bullying, țin și de hainele ce le poartă, telefoanele mobile învechite pe care le posedă;

- *Punerea accentului pe valori materiale și foarte puțin pe valori emoționale;*
- *Copiii „temporar fără părinți” – în multe cazuri părinții sunt plecați peste hotare, iar copiii rămân acasă singuri sau în grija bunicilor, rudelor care la rândul lor nu pun accent pe necesitățile reale ale copilului, pe nevoile lui, ci doar pe aspectul fizic: este bine îmbrăcat, nu este flămând, etc ignorând nevoile emoționale, de afecțiune;*
- *Stresul și emoțiile negative ale copilului, la care de obicei cei maturi, inclusiv membrii familiei nu acordă atenție;*
- *Comportamente abuzive promovate de către mass-media sau pe rețelele de socializare copiii foarte ușor imită comportamentul blogerilor, vlogerilor sau a actorilor din filme cu caracter violent;*
- *Climatul psihologic negativ ce persistă în clasa de elevi;*
- *Trăsăturile specifice ale elevilor, sunt elevi îndrăzneți, cu o încredere pozitivă în sine, dar sunt și elevi timizi, greu stabilesc relații de prietenie și încredere;*
- *Lipsa rezilienței la elevi;*
- *Autoaprecierea negativă.*

Prin urmare, este nevoie să se analizeze temeinic toate situațiile de agresiune, discutând și concentrându-ne asupra autorilor și țintelor bullying-ului. Desigur, nu ignorăm nici martorii de agresiune care se simt neputincioși să schimbe ceva, având frica să nu devină ulterior ei ținta acțiunilor de umilire. Considerăm că bullying-ul este o problemă complicată și profundă, care necesită a fi rezolvată prin dezvoltarea climatului relațional favorabil a clasei, a școlii, a familiei. Devine necesar de a oferi sprijin real și ajutor elevilor implicați într-o situație de bullying. E necesar de a oferi sprijin și asistență reală elevilor care suferă în cazul acțiunilor de bullying. În multe situații, copiii nu le spun adulților despre hărțuire și umilire pentru că ei cred/sunt convinși că nu vor fi ajutați, nu vor fi auziți și înțeleși, vor fi învinovați și văzuți ca acuzatori sau trădători.

Când examinăm violența și hărțuirea, devine evident că bullying-ul posedă o natură recurentă. În primul rând fenomenul bullying are un caracter intenționat, îndreptat împotriva unei persoane care are dificultăți în a se apăra, în scopul denigrării personalității acesteia, a diminuării stimei de sine și a minimalizării rolului în grupul social.¹

¹ Cheianu-Andrei Diana. *Bullyingul în rândul adolescenților din Republica Moldova*, 2020.
<https://www.unicef.org/moldova/media/3146/file/Bullying-ul%20%C3%AEn%20r%C3%A2ndul%20adolescen%C8%9Bilor%20din%20Republica%20Moldova.pdf>

Fiecare elev care se confruntă cu hărțuirea poartă deja o traumă, o problemă nevăzută care necesită asistență și consiliere psihologică. În prezent, asistăm la eforturile inițiale de a investiga fenomenul bullying. Este larg recunoscut că aceasta este o problemă cu mai multe fațete care se manifestă în diferite moduri și poate apărea în diferite medii, inclusiv în platformele de comunicare digitală.

Spre deosebire de violența fizică, bullying-ul include și *violența verbală* (insulte, porecle și amenințări), *violența relațională* (izolare, răspândire de zvonuri) și violența în mediul online – *cyberbullying-ul* (postare de mesaje publice, poze denigratoare etc.) ². În cazul bullying-ului fizic, se pot observa pe corpul țintei bullyingului vătămări corporale, care ar putea atrage atenția maturilor, colegilor și se poate interveni fără ca copilul să anunțe. Dar în cazul bullying-ului verbal, copilul suferă și se izolează, autoinvinuindu-se, ignorând gândul de a cere ajutor sau de a anunța persoana de încredere.

Consecințele negative pe care bullying-ul le generează în cadrul dezvoltării personalității elevilor au un impact direct și durează în timp, afectând astfel:

- a. *sfera emoțională* – emoțiile cel mai frecvent trăite și exprimate în relațiile interpersonale ar fi: rușine, teamă, vinovăție, furie, frustrare, nesiguranță sau confuzie;
- b. *sfera comportamentală* – mulți copii consideră și aplică comportamentul abuziv, violent, drept strategie de rezolvare a situațiilor de conflict și a problemelor în general;
- c. *sfera socială* – deseori putem observa tendința spre izolare, respingere sau agresivitate, neînțelegeri cu oricare persoană;
- d. *sfera cognitivă* – se micșorează resursele elevilor în procesul de cunoaștere, de învățare. Persistă autointerogarea: De ce Eu? De ce mi se întâmplă mie?

Copiii care suferă de bullying, indiferent de rolul lor de autor, țintă sau martor, se pot confrunta cu repercusiuni emoționale, fizice și comportamentale semnificative. Aceste consecințe se pot manifesta ca o vulnerabilitate crescută la depresie și anxietate, angajarea în acțiuni autodistructive, scăderea stimei de sine și o percepție negativă de sine, sentimente de izolare, neputință și sentimentul de a fi neînțeles. În plus, ei pot prezenta, de asemenea, o pierdere a interesului pentru activitățile care au fost cândva surse de plăcere și fascinație. Prin urmare, aceștia pot prezenta simptome fizice, cum ar fi dureri de cap, insomnie și probleme gastro-intestinale.

² Grădinaru Ciprian. *Bullying-ul în rândul copiilor*. Studiu sociologic la nivel național. <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/10/10551dfa-f0b2-4cb0-a103-08d811dc31a9.pdf>

Fenomenul bullying este destul de „tânăr” în Republica Moldova, dar nu se lasă invizibil. În anul 2022 MEC aprobă *Metodologia cu privire la prevenirea și combaterea bullying-ului* punând accent pe organizarea activităților de prevenire a bullyingului în instituțiile de învățământ, intervenția în cazul situațiilor de bullying, evaluarea comportamentului de bullying.

Scopul de bază al activităților de prevenire este consolidarea încrederii în sine a copiilor și dezvoltarea competențelor sociale într-un mediu respectuos, incluziv, de colaborare prietenoasă.³ Pentru a aborda în mod eficient problema bullying-ului, este esențial să se prioritizeze diverse activități în cadrul programului de intervenție. Aceste activități ar trebui să vizeze diferite părți interesate din comunitatea școlară, inclusiv profesori și părinți la nivel de școală, elevi la nivel de clasă și persoane care sunt implicate în bullying. În plus, activitățile de prevenire ar trebui să fie desfășurate de psihologi, diriginți și coordonatorul ANET. Siguranța tuturor copiilor este de cea mai mare importanță, nu numai în timpul orelor de studiu, ci și în pauze, promovând experiențele pozitive, toleranța și respectul.

Bullying-ul se poate manifesta în diferite moduri. Cu toate acestea, împărtășește o caracteristică comună, provocarea intenționată și repetitivă de durere sau disconfort fizic persoanei prin contact fizic, abuz verbal, umilire, înjosire. În continuare, subliniem următoarele tipuri de bullying:

- *Bullying-ul fizic* include acțiunile: lovirea, împingerea intenționată, împiedicarea, constrângerea prin contact fizic și furtul unor bunuri de la elevul vizat. S-ar putea întâmpla chiar în cadrul lecțiilor, în pauze sau în timpul lecției de educație fizică, intenționat este lovit elevul cu mingea, fără a-și cere scuze, neavând remușcări.
- *Bullying-ul verbal* include: tachinări, insulte, amenințări, porecle cu conotații negative, zvonuri și minciuni răspândite de către autorul acțiunilor de bullying, ridiculizare. Repetarea intenționată a poreclelor și a insultelor are scopul de a umili ținta agresiunii, făcându-i tăcuți, neîncrezători, nesiguri, anxioși. Făptuitorii de agresiune se simt încrezători și nu oferă empatie.
- *Bullying-ul social* include, dar nu se limitează la, răspândirea de minciuni, zvonuri, farse repetate care vizează înjosirea și umilirea, crearea de situații jenante, excluderea socială și/sau izolare. În activitățile de grup, profesorii

³ Metodologia cu privire la prevenirea și combaterea bullying-ului.

https://drive.google.com/file/d/1NyowPXdSBGDuZ8dkCvrdZ6tVQT2K6wGG/view?usp=share_link

pot observa că unii elevi nu sunt acceptați sub diverse scuze sau motive, iar copiii sunt izolați și nu doresc să participe la activități.

- *Cyber-bullyingul* sau bullyingul electronic combină acțiunile bullyingului social și verbal, însă în mediul online, în special prin intermediul rețelelor de socializare sau grupurilor create. Sunt mai multe acțiuni asupra cărora dorim să atragem atenția. Aceste acțiuni includ diseminarea de falsuri sau partajarea de fotografii penibile ale unui individ pe platformele de socializare. În plus, trimiterea în mod intenționat de mesaje supărătoare sau amenințătoare prin diverse platforme de mesagerie este un alt comportament îngrijorător. O altă acțiune demnă de remarcat este actul de a-și asuma identitatea unui copil și de a o folosi pentru a trimite mesaje dăunătoare altora. În cele din urmă, acțiunea de a partaja informații personale prin postări, mesaje, imagini sau fotografii este, de asemenea, o problemă care trebuie abordată.

Referitor la cyber-bullying, la siguranța copiilor în mediul online, putem beneficia de www.siguronline.md, unde fie în calitate de cadru didactic, părinte sau copil pot dispune de resurse informaționale, ajutor, întrebări și răspunsuri, resurse didactice, suport în implementarea Standardelor pentru protecția și siguranța copiilor/elevilor în mediul online, materiale informative, planuri și materiale didactice pentru lecții, spoturi și video tutoriale pentru siguranța online. Filmulețele educaționale sunt pe înțelesul copiilor, relatând despre riscurile din mediul online la care sunt expuși minorii.

Conform studiului din 2019 „*Bullying-ul în rândul adolescenților din Republica Moldova*” realizat de UNICEF în Moldova, aproape 87% dintre elevi din clasele 6-8 sunt afectați de bullying. Raportul evidențiază faptul că elevii care sunt autorii, ținta sau martorii agresiunii au șanse mai mari să lipsească de la școală, să abandoneze școala și să înregistreze performanțe școlare mai scăzute. Este absentă dorința de a veni la școală și sub diferite motive, pretexte, invocând uneori dureri de cap sau stare de rău la general. Scade motivația de a învăța și de a obține performanțe școlare.

Privind la scara globală, devine evident că agresiunea se manifestă în primul rând ca o respingere a principiilor egalității și acceptării, devenind o încălcare a drepturilor fundamentale ale omului. În ultimii ani, organizațiile internaționale sunt preocupate de violența școlară, de fenomenul bullying, care iau amploare în mediul școlar în diferite țări, depunând efort pentru a găsi soluții în rezolvarea acestei probleme deja uriașe. Națiunile Unite, UNESCO, Consiliul European și Organizația Mondială a Sănătății au construit modele conceptuale pentru a îmbunătăți înțelegerea violenței școlare și a agresiunii. Obiectivul lor este de a

oferi strategii practice și fundamentale care pot fi folosite pentru a preveni și a înfrunta această problemă, implicând toți actorii educaționali individual și în grup.

Rolul principal al profesorilor și părinților este de a-i ajuta pe elevi să înțeleagă că bullying-ul este un fenomen activ și real, dar acceptarea agresiunii, umilirea unui copil, sentimentul inferiorității, descurajarea nu este normală în viața copiilor. Toți elevii ar trebui să învețe să nu tolereze bullying-ul. Elevilor trebuie să li se reamintească sistematic regulile de conduită, iar administratorii, profesorii, diriginții și părinții trebuie să explice elevilor importanța respectării acestor reguli. Desigur, ar trebui să existe reguli și acasă, în familie, iar aceste reguli trebuie respectate. Copiii au nevoie de modele pozitive, activități extracurriculare, activități de grup, astfel dezvoltându-și încrederea în sine și descoperind diferite calități personale. Dar, nu în ultimul rând, trebuie să cunoască ce este bullying-ul, care sunt consecințele lui, cum să intervină și să oprească bullying-ul. Să învețe să empatizeze cu ținta acțiunilor de bullying și să ofere susținere, sprijin, ajutor. Să conștientizeze să nu fie indiferenți la problemele altui copil, să învețe a avea încredere în maturi, în persoana cu care ar putea discuta deschis, pe orice temă ce îl preocupă.

Școala în parteneriat cu familia au un rol foarte important în dezvoltarea armonioasă a copilului, promovând starea de bine a fiecărui elev, evedențiind indicatorii stării de bine a copilului: *realizat, în siguranță, activ, responsabil, sănătos, îngrijit cu afecțiune, respectat, inclus*. Toate cadrele didactice, în colaborare cu părinții, ar fi bine permanent să monitorizeze comportamentul elevilor, intervenind și stopând acțiunile ce au un caracter de bullying. Acțiunile cadrelor didactice, a părinților și a membrilor familiei, precum și valorile transmise de comunitatea actuală joacă un rol important în diminuarea fenomenului bullying. Activitățile de prevenire a bullying-ului și activitățile de dezvoltare a stimei de sine, a stării de bine realizate în cadrul lecțiilor de educație pentru societate, dezvoltare personală, managementul clasei vor avea un impact pozitiv, dezvoltând climatul psihologic în cadrul colectivului de elevi și în cadrul școlii. Astfel elevii vor deveni cetățeni activi, neindeferenți de situațiile reale create, dezvoltându-și atitudini și abilități într-un mediu incluziv și mecanisme de relaționare sănătoase, asumându-și responsabilități pentru propriul comportament și pentru dezvoltarea propriilor competențe.

Bibliografie:

1. Grădinaru Ciprian. *Bullying-ul în rândul copiilor*. Studiu sociologic la nivel național. <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/10/10551dfa-f0b2-4cb0-a103-08d811dc31a9.pdf> (accesat la 22.01.2023)

2. Cheianu-Andrei Diana. *Bullyingul în rândul adolescenților din Republica Moldova*, 2020 <https://www.unicef.org/moldova/media/3146/file/Bullying-ul%20%C3%AEn%20r%C3%A2ndul%20adolescen%C8%9Bilor%20din%20Republica%20Moldova.pdf> (accesat 20.01.2023)
3. Beldean-Galea I., Mireștean I. *Comportamentul bullying în școală – formă specifică a violenței școlare*. În: Revista de Medicină Școlară și Universitară, Vol. III, nr.3, 2016. p. 31-39. <https://ru.scribd.com/document/411442860/4-Comportamentul-bullying-in-scoala-pdf>
4. Bonea Georgiana. *Agresivitatea și violența în școlile din România: bullying și mobbing*. În: Revista Calitatea Vieții, XXX, nr. 1, 2019, pp. 59–75 <https://stopbullying.md/#collapse1787475074> (accesat 22.01.2023).
5. Ioana Elena, Beldean Galea. *Comportamentul bullying în școală – formă specifică a violenței școlare*. În: Revista de Medicină Școlară și Universitară, Vol. III, nr.3, 2016. p. 31-39.
6. Pavlenco Lilia, Rusu Cristina. *Fenomenul bullying în școală*. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/143-147_12.pdf (accesat la 21.07.2023).
7. Tzvetina Arsova Netzelmann, Elfriede Steffan, Marina Angelova. *Strategii pentru o clasă fără bullying*. 2016, București, 54 p.
8. Whitson Signe. *Fenomenul Bullying: opt strategii pentru a-i pune capăt*. Traducere din limba engleză: Moisescu Sorin. București, Herald, 2017, 247 p.
9. <https://www.unicef.org/moldova/rapoarte/bullying-ul-%C3%AEn-r%C3%A2ndul-adolescen%C8%9Bilor-din-republica-moldova> (accesat la 21.07.2023)
10. <https://biblioteca.regielive.ro/seminarii/criminologie/bullying-ul-scolar-ca-fenomen-deviant-criminogen-389791.html> (accesat la 21.07.2023)
11. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/143-147_12.pdf (accesat la 21.07.2023)
12. <https://www.aikiseishin.ro/blog/bullying/#:~:text=%C3%8En%20secolul%2019%20%C8%99i%20%C3%AEnceputul,%E2%80%93%20Bravo!> (accesat la 21.07.2023)
13. <https://www.unicef.org/moldova/articole/cyberbullying-ce-este-%C8%99i-cum-%C3%AEi-punem-cap%C4%83t#:~:text=Cyberbullyingul%20%C3%AEnseamn%C4%83%20bullying%20prin%20folosirea,sau%20umili%20pe%20cei%20viza%C8%9Bi> (accesat la 21.07.2023)
14. www.siguronline.md (accesat la 21.07.2023).

ACTIVITĂȚILE EXTRACURRICULARE –MIJLOC DE DEZVOLTARE A COMPETENȚILOR DE GÂNDIRE CRITICĂ ȘI ANALITICĂ PRIN MEDIA

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AS A MEANS OF DEVELOPING CRITICAL AND ANALYTICAL THINKING COMPETENCES THROUGH MEDIA

Viorel Bolduma,
drd., lector universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
profesor la IP Centrul de Excelență în Construcții din Chișinău
ORCID: 0000-0003-2111-3701

CZU: 37.017.4:374

Abstract

An important role in the cultivation of critical and analytical thinking skills through the media belongs to the subject Education for society, the high school cycle. Education for society (2018) is the compulsory discipline aimed at training such a young person. The possession of critical thinking skills becomes a condition for the development of other skills. Extra curricular activities are a means of developing critical and analytical thinking skills through the medium of students. Thus, in this context, in this article, some examples of the involvement of students of the IP Center of Excellence in Construction in various competitions have been exposed/analyzed. In particular, there were manifestations of critical and analytical thinking the students rendered through images.

Key words: competences, education for society, media, students, images, critical thinking, extra-curricular.

Procesul educațional proiectat pe principiul accesibilității prin valorificarea educabilității, potențialului real de învățare și potențialului maxim de învățare centrat pe formarea și dezvoltarea la maximum a capacităților actuale și stimularea capacităților virtuale corespunde conceptelor curriculumului la *Educație pentru societate*, ciclul liceal. Disciplina *Educație pentru societate*, promovează înțelegerea realității la nivel global și oferă instrumente diverse pentru angajarea experienței de viață a elevului prin lărgirea și aprofundarea ei în raport cu particularitățile mediului educațional din care provine elevul și potențialul său psihopedagogic.

Pentru ca o societate să poată funcționa eficient ca o democrație, este esențial ca cetățenii să aibă acces la informații, în baza cărora să participe la decizii și procese democratice, dar și ca autoritățile să poată comunica cetățenilor informații despre activitatea lor, deciziile luate și problemele de interes general.

De asemenea, este necesar ca atât cetățenii, cât și politicienii să poată exprima public opinii și propuneri despre modul de guvernare a societății. Acestea sunt rolurile principale ale mass-mediei și de aceea ea este numită uneori a patra putere în stat, deci pentru a se sublinia importanța ei pentru democrație. Poate descrie efectele pe care le are propaganda în lumea contemporană. Poate explica ce anume îi face pe oameni vulnerabili la propagandă. La această unitate de învățare, elevii/elevele se vor antrena într-un șir de activități, în cadrul cărora vor identifica rolul mass-mediei în societate, rolul și efectele manipulării, propagandei, vor analiza comportamentul consumatorului, atât în ceea ce privește mass-media tradițională, cât și rețelele de socializare, vor caracteriza/defini media ca instrument al puterii și comunicării¹.

Unele competențe evidențiate mai sus pot fi dezvoltate cu succes în cadrul unității de conținut: *Participarea la democrație prin media*. În clasele liceale unitatea enunțată se predă în clasa XII ².

În cadrul acestui modul ne propunem să dezvoltăm competențe specifice, precum:

- Valorizarea democrației, justiției, echității, egalității și a statului de drept;
- Abilități analitice și de gândire critică;
- Abilități de ascultare și observare;
- Cunoștințe și înțelegere critică privind lumea etc.

Ca rezultat elevii vor fi apreciați conform următorilor descriptori:

- Susține că democrația trebuie întotdeauna protejată și respectată, ca fundament esențial al acțiunilor realizate împreună cu ceilalți membri ai societății.
- Poate folosi tehnologii ale informației în mod eficace;
- Pentru a accesa, cerceta, organiza și integra informațiile exacte sau de încredere;
- Poate analiza motivele, intențiile și scopurile persoanelor care generează propagandă, stereotipuri, intoleranță și discurs instigator la ură în mass-media (de exemplu, ziare, TV);
- Poate judeca dacă materialele analizate sunt adevărate;
- Poate descrie efectele pe care le are propaganda în lumea contemporană;
- Poate explica ce anume îi face pe oameni vulnerabili la propagandă;
- Argumentează rolului mass-mediei în societatea democratică;

¹ Ghidul profesorului, clasa XII (autori: Epuljan O., Galanton D., Rus C., Nestian-Sandu O.), Chișinău, 2021, p.25-26.

² Ibidem, p.18-46.

- Identifică sursele de informare despre problemele de interes civic;
- Utilizează responsabil mijloacele media pentru transmiterea punctelor de vedere și a intereselor;
- Determină modalitățile de protejare împotriva manipulărilor;
- Susține și apără dreptul la informație corectă și echidistantă etc.

Este necesar de menționat că tema respectivă este studiată și în clasele gimnaziale prin unitățile de conținut: Informarea din diverse surse; Inteligența mediatică; Știri veridice/ știri false; Propaganda și manipularea; Cultura mediatică în contextul provocării sociale³.

Astfel, în vederea dezvoltării competențelor și descriptorilor sunt propuse următoarele teme pentru ciclul liceal: *Mass-media, un instrument al comunicării și puterii; Mesajele mass-media de la informare la manipulare; Toate mass-media sunt construite; Comportamentul consumatorului media – receptor și emițător de informație; Decodificarea mesajelor media; Motivele, intențiile și agendele ascunse ale surselor propagandei; Media – un instrument al comunicării și al puterii*⁴.

Elevii sunt învățați să efectueze: colaje, video-uri, audio cu tematică: iubire de țară, iubire de neam, fișa de interviu; spoturi publicitare.

Prin urmare, mass-media este o importantă sursă de comunicare, fie că este vorba de un post de televiziune, radio, un ziar sau un site de știri locale. Datorită ubicuității informației în ziua de azi, dar și a ușurinței de a răspândi această informație pretutindeni, mass-media este o unealtă foarte bună în ceea ce privește promovarea de orice fel, inclusiv a unor evenimente culturale⁵.

Un rol important în dezvoltarea gândirii critice și analitice prin media la elevi revine și activităților extra curriculare, concursurilor.

În această direcție, elevii IP Centrul de Excelență în Construcții din Chișinău, ghidați de subsemnatul, au fost implicați în diverse concursuri și activități.

Astfel, în perioada 11-31 ianuarie 2021, 11 elevi ai IP Centrul de Excelență în Construcții din Chișinău au participat la concursul național organizat

³ *Ibidem*

⁴ *Curriculum național, aria curriculară științe socioumanistice. Disciplina Educație pentru societate, clasele X-XII. Curriculumul disciplinar. Ghidul de implementare a curriculumului disciplinar.* Chișinău, 2018. p. 4, 15, 16.

⁵ Șpac S., *Fundamentele pedagogice ale educației pentru mass-media în cadrul colaborării școală-familie (treapta învățământ primar).* Manuscris. Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Chișinău, 2014, p. 9, 10.

de către API și portalul Stopfals.md „Sunt un om cu rațiune, gândesc și analizez!”, destinat elevilor.

La 1 martie 2021, Asociația Presei Independente (API) și portalul Stopfals.md au premiat câștigătorii concursului național „Sunt un om cu rațiune, gândesc și analizez!”, destinat elevilor claselor superioare de liceu și studenților moldoveni din colegii și universități din țară și din afară. Câștigătorii celor două categorii ale concursului („Imagini” și „Clipuri”) au fost premiați cu diplome din partea organizatorilor și câte un abonament de internet oferit de unul din sponsorii competiției. De premii s-au învrednicit și autorii lucrărilor cu cele mai multe voturi din partea publicului, dar și profesorii cu cei mai mulți discipoli participanți la concurs.

La categoria „Imagini”, au fost expediate în total 38 de lucrări care au inclus fotografii, desene, colaje și caricaturi, iar la categoria „Clipuri” – 17 filmulețe video creative care explică importanța dezvoltării gândirii critice și a consumului critic de informații pentru a ne proteja de dezinformare. Participanții și participantele studiază la 18 instituții de învățământ din Republica Moldova și la 3 instituții de învățământ din România. Juriul format din jurnaliști ai portalului Stopfals.md și din experți din afara API au evaluat lucrările după următoarele criterii: corespunderea tematicii anunțate, expresivitatea și originalitatea lucrării, expunerea logică a mesajului, etica prezentării și respectarea drepturilor de autor în cazul imaginilor/textelor preluate.

După cumulara punctajului acordat de membrii juriului, au fost desemnați șase câștigători la cele două categorii ale concursului. Astfel, la categoria „Imagini” locul I i-a fost acordat lui Ion Făureanu, elev la Centrul de Excelență în Construcții din municipiul Chișinău, pentru imaginea intitulată „Stop dezinformarea! Viitorul aparține oamenilor cu rațiune și gândire critică!”.

Fig. 1. Stop dezinformarea! Viitorul aparține oamenilor cu rațiune și gândire critică (autor Ion Făureanu)

Pe locul doi la această categorie s-a clasat Alina Timofte, elevă la același Centru de Excelență în Construcții din Chișinău. Ea a aplicat la concurs cu lucrarea „Puterea gândirii critice”. Un om liber și bine informat este un factor de „iluminare” pentru restul societății.

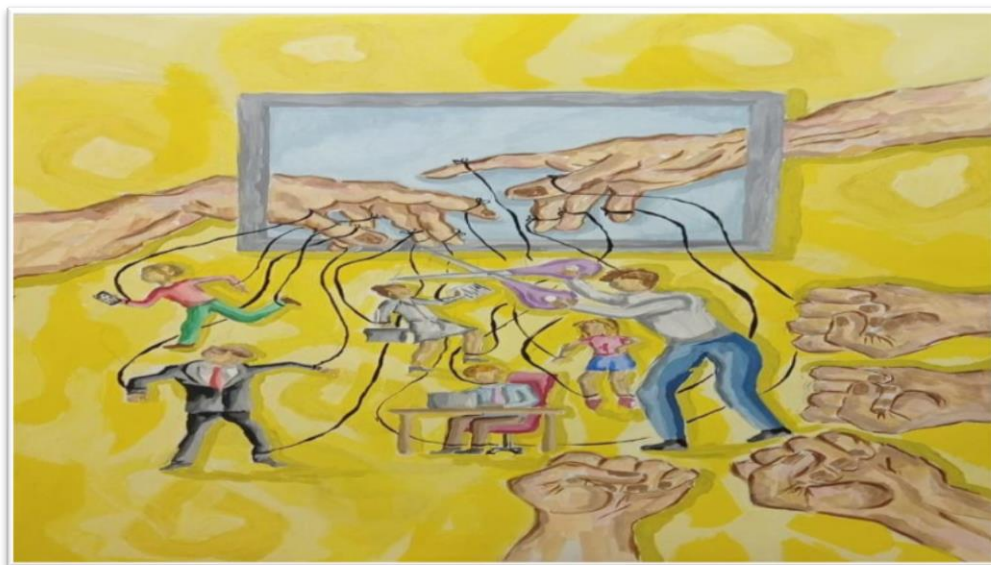

Fig. 2. „Puterea gândirii critice” (autor: Alina Timofte).

Locul trei la categoria imagini i-a revenit Corinei Doni, elevă la Liceul Teoretic „Boris Dînga” din orașul Criuleni, cu lucrarea „Let me check” (în traducere: „Lasă-mă să verific”).

La categoria „Clipuri”, de locul I s-a învrednicit Sandu Provorovski, elev la Colegiul de Industrie Ușoară din municipiul Bălți, care a transmis la concurs video-ul intitulat „Struțo-cămila informațională”. Locul doi i-a revenit lui Iulian Moisei, elev la Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir” din orașul Cantemir pentru clipul „Cogito, ergo sum” (în traducere din limba latină: „Gândesc, deci exist”). Iar pe locul trei s-a situat Valeriu Coadă, student la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, pentru lucrarea „Cum crezi?”. Toate lucrările participante la concurs au fost afișate pe pagina web www.concurs.api.md pentru votul public, iar autorii celor mai apreciate lucrări au beneficiat de premii de încurajare.

Cea mai votată lucrare la categoria „Imagini” a fost a Cristinei Blanari, elevă la Centrul de Excelență în Construcții din Chișinău. Desenul ei „Gândesc critic, deci exist!” a acumulat 1173 de voturi din partea publicului.

Fig. 4. „Gândesc critic, deci exist!” (autor: Blanari Cristina).

Cea mai apreciată lucrare la categoria „Clipuri” a fost a lui Iulian Moisei, votată de 1112 ori. Deoarece tânărul a fost desemnat câștigător de juriul concursului, premiul de încurajare i-a fost acordat următoarei clasate – Matrona Ostaf, elevă la Centrul de Excelență în Construcții din Chișinău, clipul căreia „Împreună gândim critic, salvăm natura” a acumulat 920 de voturi.

Gândirea critică este necesară elevilor și studenților, deoarece generația tânără pune un accent important pe comunicarea din rețelele sociale, fiind zilnic bombardată cu informații adevărate, dar și cu falsuri. E important pentru noi, profesorii, să educăm/dezvoltăm gândirea critică la elevi prin diverse modalități, inclusiv prin educația non-formală, prin redarea gândirii critice printr-o imagine sau clip video. Aceste activități îi vor ajuta pe tineri să deosebească o informație

adevărată de una falsă. Prin astfel de concursuri, inclusiv prin promovarea educației media în sistemul de învățământ, Republica Moldova are șansa de a educa/avea o generație cu o gândire critică dezvoltată.

Prezent la festivitatea de premiere care s-a desfășurat în regim online, Martin McDowell, șef-adjunct al Misiunii Statelor Unite în Chișinău, a menționat că tinerii au nevoie de o gândire critică dezvoltată, deoarece în prezent e mai dificil de a diferenția informația adevărată de cea falsă. „Este un lucru minunat să îți dezvolți gândirea critică. E un pas important. Mulțumim că ați contribuit cu lucrări importante. Vă vom urmări și în continuare”, a precizat Martin McDowell. La rândul său, Petru Macovei, directorul executiv API, i-a încurajat pe tineri, dar și pe profesori, să nu se oprească la acest concurs și să-și dezvolte propria gândire critică prin analiza informației, ajutându-i în același timp să-și dezvolte astfel de deprinderi și pe colegi, rude și prieteni. „La orice materie școlară, dar și în familie, trebuie să educăm generații de oameni activi care gândesc și analizează rațional, nu se lasă manipulați de informații false și tendențioase”, a spus P. Macovei. Concursul s-a desfășurat în cadrul proiectului „Dezvoltarea gândirii critice în rândul populației rurale, elevilor și viitorilor profesori”, implementat de Asociația Presei Independente (API) și finanțat de Ambasada SUA⁶.

Un alt concurs de desen, unde elevii IP Centrul de Excelență în Construcții, ghidați de subsemnatul, au dat dovadă de competențe de gândire critică și analitică prin intermediul desenelor, a fost concursului național "Stop fake news", organizat de CID NATO, la careau ocupat 3 locuri premiante⁷.

Fig.5. Dezinformarea (autor: Bunacale Artur).

⁶ <https://www.api.md/ro/api-si-campania-stop-fals-au-premiat-laureatii-concursului-national-sunt-un-om-cu-ratiune-gandesc-si-analizez/> (accesat: 5.11.22).

⁷ <https://infocenter.md/rezultatele-concursului-stop-fake-news/> (accesat: 22.07.2022).

În această ordine de idei, amintim că IP Centrul de Excelență în Construcții a fost selectată la 20 octombrie 2021, de către Centrul pentru Jurnalism Independent (CJI) printre cei 12 câștigători ai primei etape a concursului „Educația pentru media – prioritate în școala mea”, ediția a II-a, lansat pentru a susține și încuraja eforturile profesorilor de a educa elevii în spiritul gândirii critice. Concursul este organizat de Centrul pentru Jurnalism Independent în cadrul proiectului „Consolidarea competențelor de educație media”, cu susținerea *Deutsche Welle Akademie* și cu suportul financiar al Ministerului Federal pentru Cooperare Economică și Dezvoltare din Germania, în parteneriat cu Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova⁸.

Instituțiile selectate au avut la dispoziție șase luni de zile (noiembrie 2021 – aprilie 2022), pentru a desfășura activități de educație media, precum debateri, concursuri video, ateliere cu părinții, vizite în redacții, realizarea unui blog al școlii, flashmoburi sau quizuri.

Astfel, la 10 decembrie 2021 în cadrul IP Centrului de Excelență în Construcții din Chișinău, în format online (5 octombrie 2021-7 martie 2022 din cauza pandemiei COVID-19 - instituțiile profesionale tehnice au desfășurat procesul didactic în format online), a avut loc activitatea „Abordăm critic informația media: știrile, filmele, publicitatea etc.” La activitatea organizată de subsemnatul, a participat și Viorica Zaharia, președintă a Consiliului de Presă din Republica Moldova. Cei 80 de elevi, profesori, părinți prezenți, au fost informați cum să distingă mesajele media care promovează stereotipurile de gândire, de gen, percepțiile eronate sau comportamente periculoase, caracterul manipulator al unor produse de publicitate etc.

Altă activitate, la fel în format online, a avut loc la 7 martie curent, cu tema „Veridicitatea informației educaționale - un deziderat de viitor pentru o educație de calitate”, organizată de Viorel Bolduma și Timofică Gheorghe, formator național, profesor în IP Centrul de Excelență în Construcții. 70 de elevi, profesori, părinți, au fost informați care sunt cele mai veridice surse, atât pentru informare, cât și cercetare, precum și paginile (sait-urile) care trebuie de evitat. Totodată cei prezenți au fost informați despre tipurile de surse credibile, tehnici/motoare de căutare a informației veridice pe internet etc.

Următoare activitate, organizată de subsemnatul, deja cu prezență fizică, în cadrul IP Centrului de Excelență în Construcții din Chișinău, a avut loc la 1 aprilie 2022, cu titlul „Comunicarea și fenomenul hărțuirii în mediul online”,

⁸ [https://educatia.mediacritica.md/ro/2021/10/20/cji-anunta-castigatorii-prime-etape-a-concursului-educatia-pentru-media-prioritate-in-scoala-mea/\(accesat: 20.01.23\)](https://educatia.mediacritica.md/ro/2021/10/20/cji-anunta-castigatorii-prime-etape-a-concursului-educatia-pentru-media-prioritate-in-scoala-mea/(accesat: 20.01.23)).

formatoare fiind - Grîu Natalia, expertă în educația media, autoare curricula și manuale în domeniu educația media; membră a Consiliului de Presă al Republicii Mldova. Cei 50 de elevi prezenți și profesorii Țurcanu Angela, Țurcanu Viorel, Răilean Giulieta, au fost informați despre cum gestionăm situațiile de hărțuirea în mediu online sau cyberbullyng-ul, fenomenul sexting-ului și sextortion-ului, etica comunicării online etc.

O altă activitate a avut loc la 20 aprilie 2022, în cadrul IP Centrul de Excelență în Construcții, cu titlul „Dezinformare, manipulare și propaganda media din Republica Moldova. Cum verificăm informația?”, organizată de subsemnatul, de data aceasta formatore fiind invitată Lilia Zaharia, la acel moment coordonatoare editorial Asociația Presei Independente și stopfals.md.

Cei 55 de elevi și profesori prezenți în sală au fost informați cu privire la dezinformarea, propaganda și manipularea media din Republica Moldova. Ca studii de caz au fost analizate falsurile referitor la agresiunea Rusiei în Ucraina și refugiații din Ucraina. Totodată au fost dezmințite falsurile din spațiul media referitor la panglica „Sf. Gheorghe”, precum și explicate motivele interzicerii simbolurilor ce propagă agresiunea, războiul etc. Elevilor le-au fost explicat cum pot verifica dacă știrea/informația media este adevărată sau un fals. Publicul prezent a luat cunoștință și cu portalul stopfals.md, care are misiunea să identifice și să combată falsurile din media Republicii Moldova.

De un interes deosebit s-a bucurat din partea elevilor concursul de desen, poster, caricaturi cu tematica „Sunt un om informat, gîndesc, nu mă las manipulat”, desfășurat în perioada 16 martie -18 aprilie 2022. Lucrările realizate de elevii IP Centrul de Excelență în Construcții, au fost expuse spre vizionare în holul instituției, ca fiecare elev să le poată vedea și a le aprecia. Elevii, ghidați de profesori, au realizat imagini de promovare a gîndirii critice și al consumului critic a informației pentru a ne proteja de dezinformare. Festivitatea de premiere a participanților la concurs a avut loc într-o atmosferă solemnă în data de 21 aprilie curent. Toți participanții, elevii și profesorii coordonatori, au primit diplome și premii, în dependență de locul ocupat, autorii celor mai reușite lucrări fiind: Blănari Cristina, Făureanu Ion, Lachi Gabriela, Murea Nadejda.

Fig. 7. Diploma concursului „Sunt un om informat, nu mă las manipulat”. Model de diploma pentru participanți.

Membrii juriului : Viorica Zaharia, președinte a Consiliului de Presă din Republica Moldova, Cezara Gheorghită, șefă de catedră Arhitectură și Design, IP Centrul de Excelență în Construcții, coordonatorul concursului, au evidențiat mesajul, talentul și calitatea lucrărilor realizate de elevi. Doamna Aurelia Clima-Neghina, director adjunct pentru educație, a subliniat importanța educației media a elevilor pentru identificarea surselor veridice de informare. Viorel Țurcanu, profesor de geografie, a accentuat rolul gândirii critice în formarea personalității.

Subliniem faptul că elevii IP Centrului de Excelență în Construcții manifestă un interes deosebit față de necesitatea *Educația media*. Astfel, Cristina Blanari, elevă în clasa 11, deținătoarea locului I a concursului menționat, accentuează că „în ultima perioadă ne confruntăm cu un număr mai mare de știri false în mediul online și nu doar. Tinerii sunt vulnerabili dat fiind faptul că o mare parte a activităților zilnice se rezumă la rețele de socializare. În opinia mea, educația media este o necesitate. A învăța să deosebești falsurile de adevăr este posibil prin informarea corectă la o lecție/sesiune, alături de un specialist media. Am avut posibilitatea să particip la sesiunile și concursul organizat de către domnul Viorel Bolduma. Am considerat o bună modalitate de a susține informarea corectă în rândul tinerilor și de a mă expune artistic printr-o pictură. Îndemn spre analizarea amănunțită a informațiilor pe care le consumăm în mediul online”.

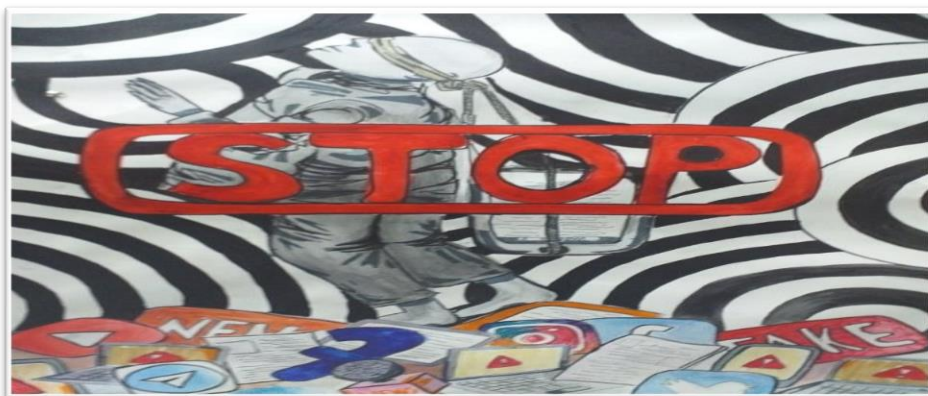

Fig. 8. Gândesc critic (autor: Blanari Cristina).

Cu impresii despre *Educația media* s-a împărtășit și eleva clasei a 11, Lachi Gabriela, deținătoarea locului II în cadrul concursului menționat, care remarcă că „*Social media conține o multitudine de platforme care de-a dreptul fac parte din viața noastră. Începând de la Google – pentru acces la informație, până la Instagram - pentru a face bani. Informația transmisă este extrem de poluată, începând de la propagandă până la fake news, discriminare și manipulare. În pofida acestui fapt, noi navigăm pe internet, iar creierul nostru automat absoarbe informația pusă la dispoziție, dar această informație trebuie neapărat filtrată. Nu putem permite să fim conduși de lumea virtuală, de știri false și haos. Documentarea din surse sigure e cheia stabilității interioare și exterioare. Sănătatea ta emoțională depinde de tine. Astfel, Educația pentru media e importantă – ea te face să fii sigur în ceea ce crezi și nu te lăsă manipulat*”.

Fig. 9. Diseminează informația (autor: Lachi Gabriela).

De asemenea, despre Educația media, concursul recent, și-a împărtășit impresiile și eleva clasei a 10-a, Murea Nadejda, deținătoarea locului III, „Mi-a plăcut să particip la acest concurs, deoarece am înțeles încă odată, cât de important e să cunosc totul despre social media. Activitățile la care am participat chiar au prins bine, dat fiind faptul că noi, elevii din instituțiile profesionale tehnice, nu avem o materie despre educația media, care să ne învețe adevărul din spatele postărilor frumoase”.

Fig.10. Gândește critic! (Autor: Murea Nadejda).

Suntem siguri că activitățile realizate în cadrul acestui proiect, vor ajuta tânără generație să conștientizeze pericolele la care pot fi supuși în cazul în care nu respectă regulile de siguranță în mediul virtual și, nu în ultimul rând, îi va motiva să devină creatori responsabili de media într-o eră digitală. Aflați la ultima treaptă de învățământ școlar, liceenii sunt maturii de mâine care urmează să ia decizii importante în viață. Acest proiect vine să le dezvolte spiritul critic și să le educe sentimental de responsabilitate. Suntem încrezători că doar dacă gândesc, analizează și supun criticii informațiile din spațiul public cetățenii nu vor putea fi dezinformați sau influențați în mod tendențios.

Consider că competențele de gândire critică și analitică dobândite de elevi în cadrul unității de învățare Mass-media și democrația, precum și activitățile extracurriculare contribuie la educația tinerei generații în calitate de cetățeni activi, care gândesc critic, să poată deosebi o știre falsă de una adevărată, să nu se lase dezinformați, manipulați, să poată să *aleagă grâul din neghină*, cetățeni care urmează să făurească viitorul statului Republica Moldova⁹.

⁹ Bolduma V. *Educația media - deziderat al secolului XXI*. În: Univers Pedagogic, Chișinău, 6 mai, 2022, p.4.

O altă activitate extracurriculară de promovare a gândirii critice și analitice a fost organizată la fel de Centrul pentru Jurnalism Independent (CJI). Astfel, CJI a desemnat câștigătorii concursurilor de eseuri și materiale video la tema „De ce îmi place Educația pentru media?”, organizate în cadrul *Săptămânii Educației Media*, ediția 2022. La evenimentul de premiere, ce a avut loc la 25 noiembrie 2022, Ina Grejdeanu, directoarea de dezvoltare strategică din cadrul CJI, a apreciat entuziasmul elevilor de la treapta primară și i-a încurajat să scrie și în continuare eseuri, apreciind acest fapt „drept o bună modalitate prin care elevii își pot manifesta creativitatea”. *„Am avut o misiune dificilă în cadrul CJI pentru că a trebuit să-i alegem pe cei mai buni din cei buni. Cu siguranță, toți participanții se pot considera câștigători, având în vedere că experiența acumulată este una utilă pentru fiecare. Noi vom mai organiza concursuri și nu ne rămâne decât să vă îndemnăm să fiți în continuare activi, creativi și mereu deschiși să acceptați provocările noastre”*, a subliniat Ina Grejdeanu. Natalia Gribineț-Strogoteanu, șefa programului Educație Media de la Centrul Media pentru Tineri, care i-a instruit pe o parte dintre participanți în cadrul formării online „Cum transformăm o idee într-un material video de calitate?”, și-a exprimat speranța ca odată cu finalizarea acestui concurs, elevii vor continua să manifeste curiozitate. *„Cu siguranță, lucrurile nu se opresc aici. Faptul că ați realizat un material video este doar un început. Educația pentru media este despre fiecare zi, despre fiecare experiență pe care o avem pe rețelele sociale, despre fiecare fotografie pe care o facem și o postăm în mediul virtual. Nu uitați să răspundeți mereu la întrebarea: în momentul în care creez conținut media, ce mesaj vreau să transmit publicului. Este foarte important să avem împreună responsabilitatea de a crea conținut calitativ informativ și astfel împreună să contribuim la edificarea unei societăți care gândește critic”*, a spus Natalia Gribineț-Strogoteanu.

Astfel, în anul 2022, CJI a organizat două concursuri pentru două categorii de elevi – de la clasele primare și, respectiv, de la clasele gimnaziale și liceale. Participanții mai mici au avut sarcina să scrie câte un eseu la tema „De ce îmi place Educația pentru media?”, iar elevii claselor gimnaziale și liceale au filmat și montat un material video la aceeași temă. În total, au fost depuse 53 de materiale, dintre care 46 au fost eseuri, iar 7 – materiale video. Cinci premii au fost oferite elevilor de la treapta primară, iar trei – la treptele gimnazială și liceală.

▪ Câștigătoare la treptele gimnazială și liceală

- *Nadejda Murea*, clasa a XI-a, Centrul de Excelență în Construcții, Chișinău.
- *Cătălina Radu*, clasa a XI-a, Centrul de Excelență în Construcții, Chișinău.

Concursurile au fost organizate în cadrul proiectului „Consolidarea competențelor de educație media în Republica Moldova”, implementat de CJI, cu susținerea Deutsche Welle Akademie și cu suportul financiar al Ministerului Federal pentru Cooperare Economică și Dezvoltare din Germania (BMZ)¹⁰.

Astfel, un mijloc de dezvoltare a competențelor de gândire critică și analitică a elevilor constituie activitățile extracurriculare. În acest context au fost expuse/analizate câteva exemple de implicare a elevilor IP Centrului de Excelență în Construcții în diverse concursuri. În mod special au fost manifestări de gândire critică și analitică elevii redată prin imagine!

Prin urmare, reiterăm, că societatea actuală cere tineri care dețin competențe caracteristice culturii democratice. Acest fapt le-ar permite să se implice în procesul decizional din diferite niveluri, să poată trăi într-o societate multiculturală și democratică și, nu în ultimul rând, să respecte dreptul fiecăruia și să-și asume responsabilitățile. Pentru a educa așa tineri profesorul trebuie să descopere interesele și preocupările elevilor, folosind aceste instrumente în schimbarea atitudinilor și modului de gândire, astfel să contribuie la gestionarea adecvată a potențialului informațional transmis prin rețeaua de internet și celelalte surse mass-media.

¹⁰ [https://educatia.mediacritica.md/ro/2022/11/28/cji-a-premiat-elevii-si-elele-care-au-gasit-raspuns-la-intrebarea-de-ce-le-place-educatia-pentru-media/\(accesat: 26.11.22\)](https://educatia.mediacritica.md/ro/2022/11/28/cji-a-premiat-elevii-si-elele-care-au-gasit-raspuns-la-intrebarea-de-ce-le-place-educatia-pentru-media/(accesat: 26.11.22)).

În concluzie menționăm, că varietatea produselor media completează cu succes scenariul lecției, astfel transformând procesul în unul atractiv și interesant. Pe parcursul orelor ne-am străduit să includem acele conținuturi, care contribuie la formarea unor competențe pentru o cultură democratică. Ne-am propus să-i facem pe elevi să înțeleagă, că mass-media conține și oferă elementecare au un impact pozitiv și educativ asupra formării personalității lor și să conștientizeze pericolele la care sunt expuși, aplicând regulile de prevenire și combatere a acestora. Rămâne să identificăm și să valorificăm în continuare aceste produse oferite de mass-media.

BIBLIOGRAFIE

1. *Cadrul de referință al competențelor pentru o cultură democratică*, volumul I, Consiliu Europei, 2018.
2. *Codul Educației al Republicii Moldova*, 2014.
3. *Curriculum național Aria curriculară științe socio-umanistice. Disciplina Educație pentru societate, clasele X-XII. Curriculumul disciplinar. Ghidul de implementare a curriculumului disciplinar*. Chișinău, 2018.
4. Bolduma V., *Educația media - deziderat al secolului XXI*. În: Univers Pedagogic, Chișinău, 6 mai 2022.
5. *Educație pentru societate, Ghidul profesorului, clasa XII* (autori: Epuljan O., Galanton D., Rus C., Nestian-Sandu O.), Chișinău, 2021.
6. Șpac S., *Fundamentele pedagogice ale educației pentru mass-media în cadrul colaborării școală-familie (treapta învățământ primar)*. Manuscris. Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Chișinău, 2014.

Surse WEB:

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948) (accesat: 20.02.23).https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=ro.
2. Convenția cu privire la Drepturile Copilului (1989) (accesat: 20.02.23).<http://home-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/moldova/media/1401/file/Conventia-cu-privire-la-drepturile-copilului.pdf>.
3. Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului (2010).(accesat: 20.02.23) chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/1680487883.
4. <https://educatia.mediacritica.md/ro/2022/11/28/cji-a-premiat-elevii-si-elevele-care-au-gasit-raspuns-la-intrebarea-de-ce-le-place-educatia-pentru-media/>(accesat: 26.11.22).
5. <https://www.api.md/ro/api-si-campania-stop-fals-au-premiat-laureatii-concursului-national-sunt-un-om-cu-ratiune-gandesc-si-analizez/>(accesat: 05.11.22).
6. <https://educatia.mediacritica.md/ro/2021/10/20/cji-anunta-castigatorii-primei-etape-a-concursului-educatia-pentru-media-prioritate-in-scoala-mea/>(accesat: 20.01.23).
7. <https://infocenter.md/rezultatele-concursului-stop-fake-news/>(accesat: 22.07.2022).

PARTENERIATELE EDUCATIONALE CA MIJLOC DE PROMOVARE A IDENTITĂȚII CULTURALE ÎN CONDIȚIILE PROVOCĂRILOR SOCIETALE

EDUCATIONAL PARTNERSHIPS AS A MEANS OF PROMOTING CULTURAL IDENTITY UNDER THE CONDITIONS OF SOCIETAL CHALLENGES

Mihai Tabita,

doctorandă,

Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă" din Chișinău

ORCID: 0009-0003-9483-9594.

CZU : 373.013.43

Abstract

The article highlights the importance of educational partnerships as a means of promoting cultural identity in the conditions of societal challenges, in which each student must know the customs, traditions, distinctive signs of the people and the history of his country. The author insists on the importance of collaboration between school institutions and houses of culture, museums, etc., in order to form a cultural identity in students through its interaction with various agents with whom they interact, including the mass-media.

Keywords: *educational partnerships, school, mass-media, cultural identity, societal challenges.*

Ansamblul de împrejurări culturale în care ne aflăm deschide multe căi spre schimbarea modului în care se gândește paradigma educației. Contextul sociocultural este contradictoriu, instituțiile școlare, dar și culturale încearcă să răspundă noilor cerințe prin căutarea neîncetată a modalităților de acțiune și a resurselor celor mai eficiente pentru provocările sociale actuale.

Forțele puternice care evidențiază continuitatea în educație, impun în structura educației schimbări fundamentale. Noi ne aflăm în era discontinuității, una postmodernă, ce, după cum afirma Rosenau, „este o lume rapidă, complexă, nesigură și comprimată, care oferă mai degrabă complexitatea decât simplificarea, diversitatea mai degrabă decât unitatea.”

Gustavson explică ideea că dorința de schimbare și performanță sunt coexistente cu mentalitatea rutinei, în care oamenilor le este teamă de inovații radicale, deoarece preferă familiarul, dar și pentru că interesele ascunse ale acestora sunt legate de contextul prezent. Ei dau dovadă de rezistență la schimbare, de inerție

instituțională, prin care mențin mașinăria în funcțiune la fel cum o făceau și în trecut, dacă nu apar schimbări majore care să pună presiune pe proces.¹

În societatea cunoașterii, așa cum este cea contemporană, se impune ca școala să dețină o poziție fundamentală, relevând progresul societății prin indicatori economici, prin indicatori referitori la tipurile de performanță, privind activitățile educative și modul de organizare a cunoașterii prin modalitățile de distribuire a educației în societatea contemporană plină de provocări.

Pentru ca o organizație școlară să fie eficientă este nevoie să promoveze ideea că fiecare elev trebuie să progreseze în ritmul său, fiind influențat de factorii socioculturali și familiali în care se regăsește, asigurându-se de atingerea celor mai înalte standarde, prin intensificarea aspectelor care pot dezvolta elevul și pot face ca succesul să fie îmbunătățit de la an la an. Astfel, instituțiile școlare pot să colaboreze cu familia și comunitatea, prin parteneriate educaționale pentru a dezvolta personalitatea elevilor.

Parteneriatele educaționale presupun colaborarea dintre agenții educației sub diferite forme și modalități având ca scop formarea personalității elevului. Agenții educației interacționează și cooperează, unindu-și eforturile pentru a realiza acțiuni educative comune. Formarea integrală a personalității elevului se face prin colaborarea dintre școală-familie-comunitate (primărie, Biserică, bibliotecă, muzeu, centre sportive, instituții culturale, mass-media, ONG-uri, centre de creație, întreprinderi economice, poliție, policlinică etc.).

Din motive culturale și istorice, apariția internetului a „instituționalizat” ideea de rețea ca mediu normativ, și în acest sens, a permis unor teoreticieni să regândească difuzarea ca un mediu prin care poate influența elevii. Există influențe educative care nu sunt intenționate, sistematice și organizate și sunt exercitate asupra personalității elevilor la nivelul grupului de prieteni, familiei și comunității ca mediu social căreia îi aparțin. În condițiile provocărilor societății contemporane, educația informală, cea prin mass-media, reprezintă un factor educativ care are o pondere semnificativă în modelarea personalității umane.

La realizarea acestui obiectiv contribuie întregul sistem social și cultural. Astfel, un parteneriat cu acești factori educativi este de dorit și necesar pentru un aport relevant în educație, formând în același timp și identitatea culturală. Punctul crucial este această independență. Este necesar să înțelegem cum (chiar și atunci când ne uităm la televizor sau ascultăm radioul, urmărim videoclipuri pe You Tube)

¹ Cerghit I. *Mass-media și educația tinerețului școlar*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972.

mediul de comunicare difuzat ne influențează viața individuală. Mass-media poate contribui la îndeplinirea unei mari diversități de trebuințe educaționale, atât în școală, dar și în exterior, aducând o mare contribuție la îmbunătățirea calității procesului de învățământ.

Parteneriatele educaționale care vor să contribuie la dezvoltarea identității culturale sunt realizate prin colaborarea școlii cu instituții culturale, muzee, case de cultură etc. care ajută elevii să își lărgască orizontul cultural, ca deziderat intelectualist, să se autoperfecționeze și să își cunoască obiceiurile, tradițiile și valorile care sunt promovate de cultura contemporană din patria lor. Omul trebuie să se dezvolte pe tot parcursul vieții sale, iar bazele care se pun încă din primii ani ai școlarității mici conlucrează pentru a integra activitățile socioculturale să valorifice influențele factorilor extrașcolari având ca scop autoperfecționarea. Mass-media are un rol important în îndeplinirea dezideratului de educație permanentă, întrucât are capacitatea de a transmite rapid și continuu un mare volum de informații către un public dispersat, prin care modelează opinii legate de viață, valențe educative, atitudini, comportamente, valori ale științei și culturii. Comunicarea prin mesaje mediatice poate devenii eficientă dacă aduce valoare educației prin lărgirea orizontului intelectual al personalității elevului.

Acțiunile acestui mediu educogen, alături de acțiunile celorlalte medii de influență educativă asupra formării personalității elevului, pot să diversifice experiențele cognitive și comportamentale ale elevilor în acord cu provocările societății contemporane. Identitatea culturală reprezintă capacitatea unui individ de a se asocia și a se simți parte integrantă a unui grup, bazat pe cultura lor. Cultura se referă la limbă, rasă, religie, patrimoniu, clasă socială etc. Aceasta este transmisă de la o generație la alta, construindu-se structura socioculturală. Ea este de o importanță majoră pentru înțelegerea noastră, a universului și a lumii înconjurătoare. Mediul și oamenii sunt acei factori importanți care condiționează omul față de cultura căreia îi aparține.²

În contextul provocării societale în care, din cauza pandemiei Covid, a războaielor, a schimbărilor climatice, a dezastrelor naturale, există o mare mișcare a imigranților, școala este datoare să aibă parteneriate educaționale prin care să își identifice valorile culturale, să le facă cunoscute elevilor și să îi ajute să înțeleagă istoria țării și rădăcinile culturale pentru a se putea adapta cu ușurință pe noul teritoriu. Astfel, efortul adaptabil se realizează cu ușurință prin adoptarea unor patternuri culturale noi. Robert Sternberg a studiat teoria „inteligențelor de succes”,

² Bunescu G. *Școala și valorile morale*. București: EDP, R.A., 1998.

definite ca exprimare a inteligenței unui om în viața de zi cu zi, iar cea care ajută să rezolvăm problemele întâlnite este gândirea analitică și gândirea critică.

Problema identității noastre culturale a apărut încă din 1840, când Mihail Kogălniceanu afirmă că „dorul imitației s-a făcut o mânia primejdioasă pentru că omoară în noi duhul național”. Asumarea identității culturale în context european a României a început încă din secolul al XIX-lea, când valorile occidentale sunt clar orientate.³

Școlile trebuie să se implice mai mult în organizarea și promovarea de activități culturale, elevii să participe la activități culturale, înțelegând faptul că acestea sunt la fel de importante ca activitatea școlară, instituțiile culturale (teatre, muzee etc.) trebuie să organizeze proiecte adresate publicului larg, dar în special elevilor. Instituțiile culturale și instituțiile școlare trebuie să încheie parteneriate prin care să colaboreze în organizarea activităților culturale. Participarea oamenilor la activități care presupun creativitate (cântarea la un instrument/cu vocea, dansul, jocul pe o scenă/film/piesă de teatru, activități de fotografiat, activități artistice, precum desenul, sculptura, pictura, activități de artizanat, activități creative pe calculator etc.) pot fi realizate prin colaborarea școlilor cu diverși agenți educaționali din diferite instituții culturale.

ONG-urile sunt organizații nonguvernamentale culturale care primesc fonduri nerambursabile, din domeniu cultural, pentru a organiza și desfășura proiecte culturale.

Ministerul Culturii a organizat diverse proiecte, cum ar fi: Anul Cărții, Ziua Culturii Naționale etc.

Alte organizații care își desfășoară activitatea pentru promovarea identității culturale sunt: Centrul Național al Cinematografiei, Departamentul pentru Relații Interetnice, autorități publice locale și consilii județene, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile etc.

În perioada pandemiei, sectoarele culturale și creative au fost reziliente, dar cu ajutorul unor programe, România poate să beneficieze de cel mai mare buget de până acum. Sunt invitați să colaboreze creatorii și profesioniștii din sectorul cultural. Acest program poate să investească în inovarea tehnologiilor digitale, realitate virtuală sau să finanțeze parteneriate în domeniul jurnalismului pentru promovarea educației în mass-media.

Sistemul de învățământ actual poate fi clasificat pe diferite niveluri:

³ Ennaji M. *Multilingualism, Identitate Culturală și Educație în Maroc*. Springer Science & Business Media, 2005.

- nivel macro: sistem de învățământ social;
- nivel mezo: sistemul de învățământ comunitar și școlar;
- nivel micro: procesul de predare-învățare, dezvoltare mass-media.

Sistemul de învățământ este format din elevi, cadre didactice, resurse materiale pentru educația formală sau informală, procesul de educație, locurile de învățare, școli sau medii informale (acasă, biblioteci etc.). Dacă acesta se va adapta provocărilor societale în care coexistă, atunci va avea rezultate remarcabile favorabile dezvoltării beneficiarilor educației. Prin activitățile extracurriculare se urmărește dezvoltarea unor aptitudini, talente și cultivarea unui stil civilizat de viață, dar și adoptarea unui comportament creativ în diferite contexte. Toate aceste activități extrașcolare conlucrează la consolidarea relației dintre părinți și școală. În perioada pandemiei, părinții au remarcat diversitatea activităților propuse de cadrele didactice, dedicarea, profesionalismul și munca acestora, dar au avut ocazia să realizeze și cât de important este să investească în dezvoltarea talentelor copiilor.

Multe activități s-au desfășurat în mediul online, tururi virtuale, excursii virtuale la muzee, scrierea unor jurnale cu ajutorul unor aplicații: storyjumper/bookcreator sau vizionarea unei piese de teatru din cadrul atelierelor de artă dramatică.

Elevii sunt interesați de activitățile artistice și recreative care au ca rol dezvoltarea creativității, respectarea drepturilor omului, conștientizarea consecințelor poluării, educația pentru păstrarea valorilor etc.

Beneficiile parteneriatelor educaționale ca mijloc de promovare a identității culturale în condițiile provocărilor societale sunt multiple. Dintre cele mai frecvente amintim dezvoltarea identității culturale la elevi, cunoscând obiceiurile, tradițiile, valorile reprezentate de cultura în care ne găsim și credințele comunității. Elevii se vor dezvolta pe baza acestora și astfel vor fi parte integrantă a grupului social și mai târziu adulți care vor face provocărilor societale. În educație, baza solidă la care să ne raportăm pentru determinarea schimbării permanente a realității îl constituie relațiile bine stabilite dintre școală, familie și comunitate.

O activitate pentru promovarea identității culturale prin intermediul parteneriatelor educaționale o constituie proiectul comunitar de limbă și cultură română, în care pot avea loc cursuri de limbă, geografie română și istorie, cursuri de muzică și de arte, dar și evenimente speciale cum ar fi: concerte, târguri-concerte caritabile, drumeții, serbări.

Învățarea interculturală este ancorată în principiul cunoașterii altor culturi. Scopul acestei învățări este a colabora și a împărtăși experiențe pentru a ajuta la îmbunătățirea valorilor culturii. Pentru promovarea culturii și dezvoltarea unei

identități culturale, în parteneriatele educaționale se pot implica autoritățile locale, alături de școală, care participă la o diversitate de programe și proiecte educaționale, activități nonformale (proiecte, spectacole, proiecte, activități sportive, ateliere artistice etc.). Primăria sprijină foarte mult școala prin alocări de fonduri, investiții în infrastructură și diverse dotări tehnice. Aceste colaborări cu autoritățile, instituții și organizații de diferite tipuri țin de rolurile tradiționale din comunitate, dar și de manifestarea atribuțiilor legale.

În concluzie, considerăm că trebuie să existe în permanență o îmbunătățire a parteneriatelor școlare, mai ales în condițiile provocărilor societale. Pentru a fi eficient, un sistem de învățământ trebuie să țină seama de toate componentele educaționale prin stabilirea corelațiilor funcționale dintre educația formală și forțele educaționale extrașcolare. Edgar Faur descrie această legătură „ca un proces de a împleti educația și țesutul politic, social și economic, în celulele familiei, în viața civică și comunitară.”

Deoarece educația nu se limitează doar la spațiul școlar, fiind un proces complex care depășește limitele sistemului instituțional de învățământ, elevii pot învăța sub influența mai multor factori educogeni manifestați pe plan social. Dintre acești factori educogeni face parte și mass-media care contribuie la modelarea personalității umane, dar care își exercită influența în toate sferele vieții sociale. Rolul privilegiat în realizarea educației îl constituie sistemul de învățământ, dar și ceilalți factori instituționali sau neinstituționali implicați. Familia, mass-media, instituțiile cultural-științifice, organizațiile sunt factori cu rol modelator în personalitatea elevului.

Stanciu Stoian scrie despre consecințele formative ale integrării noastre într-un sistem relațional în mediul social prin care toți suntem legați într-un fel sau altul de societatea în care trăim și suntem formați după valorile pe care aceasta le transmite. Fiecare tip de cultură generează un anumit tip de personalitate.⁴

În cadrul multiplelor activități desfășurate, între școală-familie-comunitate are loc un transfer de informații, de modele simbolice, comportamentale și spirituale, formând personalități în conformitate cu exigențele de ordin cultural, moral-civic și profesional.

Un mijloc modern al relației omului cu lumea contemporană îl constituie mijloacele actuale de comunicare prin intermediul tehnologiei. Mass-media reprezintă un factor educativ care influențează semnificativ comportamentele elevilor. Una dintre provocările societății contemporane este ca prin intermediul mass-mediei să se formeze comportamente adecvate valorilor societății. Educației

⁴ Neagu C. *Creativitate în învățământ*. Focșani: Editura Terra, 2004.

tradiționale i se asociază o educație complementară, ca mijloc de transmitere a valorilor culturale și de formare a identității culturale la elevi. Mass-media educă prin transmiterea informațiilor, prin impunerea valorilor, modelelor comportamentale și atitudinale, contribuind la constituirea unui cod sociocultural al elevului.

Acționând împreună, școala și mass-media pot să satisfacă exigențe formative înalte pe care provocările societății contemporane le impun membrilor ce o alcătuiesc, formând în același timp o identitate culturală a elevilor.⁵

Bibliografie:

1. Bunescu G. *Școala și valorile morale*. București: EDP, R.A., 1998.
2. Cerghit I. *Mass-media și educația tineretului școlar*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972.
3. Ennaji M. *Multilingualism, identitate culturală și educație în Maroc*. Springer Science & Business Media, 2005.
4. Neagu C. *Creativitate în învățământ*. Focșani: Editura Terra, 2004.
5. Thompson B. *Media și modernitatea. O teorie socială a mass-media*. București: Editura Antet, 2000.

⁵ Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 101085561 — TEIDCIPEI — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH The European identity development through culture in the process of European integration.

DIMENSIUNI ALE VIEȚII COTIDIENE ÎN BASARABIA (ANII 1930). NIVELUL DE ȘTIINȚĂ DE CARTE AL SOCIETĂȚII. OBSTACOLE ȘI STEREOTIPURI

THE EVERYDAY LIFE'S DIMENSIONS IN BESSARABIA ('1930). The Educational Level of the Society. Barriers and Stereotypes

Aurel FONDOS,
doctorand, USM,
Agenția de Istorie și Cultură Militară, Republica Moldova

CZU : 37(478)(091)

Summary

An important dimension of daily life in interwar Bessarabia was the development of education. The return of Bessarabia to the Romanian nation in 1918 ensured a true national and spiritual rebirth of Bessarabian Romanians throughout the entire period up to 1940. Namely, in 1918-1940, a real national intelligentsia was established here. For the first time in the history of this land, the forces of Romanian spirituality, the vast cultural, national, human and social accumulations of the nation materialized in a qualitative leap, which occurred in the interwar period. In the article, some aspects related to the field of literacy and raising the level of reading in Bessarabia will be investigated, as a premise for the modernization of daily life in the land, which was certainly one of the most successful achievements of the Romanian state in the historical province of Prut, despite some obstacles and stereotypes characteristic of the native population in the countryside.

Key words: Education, book, revival, Bessarabia, daily life, obstacles, stereotypes.

Viața cotidiană din Basarabia interbelică este în vizorul cercetătorilor de pe ambele maluri ale Prutului. Acest articol tratează aspecte ce țin de domeniul alfabetizării, în special de sporirea nivelului de alfabetizare în Basarabia ca o premisă a modernizării vieții cotidiene din ținut, care, cu siguranță, a fost una dintre realizările statului român în provincia istorică Basarabia, în pofida unor obstacole și stereotipuri ale populației băștinașe din mediul rural.

Chiar dacă statisticile referitoare la știința de carte arată clar că Basarabia continua să rămână, în 1930, provincia cu cele mai multe persoane analfabete din România (doar 38,1% erau știutori de carte), schimbarea este evidentă în comparație cu situația de până la Unire (când doar 19,4% din totalul populației erau știutori de carte). În decursul unui deceniu, administrația românească a reușit să dubleze cifra știutorilor de carte, lucru unic pentru toate regiunile României¹.

¹ Octavian Țicu. *Basarabia în cadrul României reîntregite (VI): Reforma învățământului și „cele patru clase românești”* (3), 03 mai, 2020. Disponibil: [https://moldova.europalibera.org/a/basarabia-%C3%AEn-cadrul-rom%C3%A2niei-re%C3%AEntregite-\(vi\)-reforma-%C3%AEnv%C4%83%C8%9B%C4%83m%C3%A2ntului-%C8%99i-cele-patru-clase-rom%C3%A2ne%C8%99ti-\(3\)-/30589972.html](https://moldova.europalibera.org/a/basarabia-%C3%AEn-cadrul-rom%C3%A2niei-re%C3%AEntregite-(vi)-reforma-%C3%AEnv%C4%83%C8%9B%C4%83m%C3%A2ntului-%C8%99i-cele-patru-clase-rom%C3%A2ne%C8%99ti-(3)-/30589972.html),

Din punct de vedere cultural, ceea ce s-a produs în Basarabia între 1918 și 1940 s-a considerat, pe bună dreptate, o „adevărată renaștere spirituală”, avându-se în vedere șansa istorică oferită populației de a se întoarce la valorile naționale și culturale românești, de a conștientiza apartenența sa etnică, lingvistică și culturală.

Școlii i-a revenit rolul principal în lupta pentru combaterea analfabetismului în mediul populației basarabene. Numărul de școli a sporit, între 1920 și 1939, de la 1.747 până la 2.718; numărul de învățători – de la 2.746 până la 7.581; numărul de elevi înscriși – de la 136.172 până la 346.747².

Marile reforme economice, sociale și politice din anii imediat următori Primului Război Mondial, inclusiv crearea cadrului legislativ necesar dezvoltării învățământului public, a sporit în ritmuri categorice gradul de culturalizare a populației din Basarabia în perioada interbelică.

Apogeul succesului românesc în procesul de alfabetizare a Basarabiei s-a datorat, fără îndoială, obligativității învățământului, reconfirmată de *Legea învățământului primar* din 26 iulie 1924. Articolul 27 din Lege prevedea: pentru absențe nemotivate, prima perioadă de absentare de 15 zile, se va încasa o amendă egală, pentru fiecare zi de absență, cu 1/4 din prețul zilei de muncă; pentru absențe nemotivate, a doua perioadă de absentare de 15 zile, amenda va fi egală cu 1/2 din prețul zilei de muncă; pentru absențe nemotivate, a treia perioadă de absentare de 15 zile, amenda va fi de 3/4 din prețul zilei de muncă; pentru absențe nemotivate, a patra perioadă de absentare de 15 zile, se va aplica o amendă egală, pentru fiecare zi de absență, cu prețul unei zile de muncă³.

În mai multe localități rurale campania de alfabetizare și de creștere a nivelului de cărturărie s-a confruntat cu multe obstacole, generate, în special, de criza economică, care a influențat dezvoltarea social-economică (a țăranilor și a proprietarilor de pământ).

Astfel, dacă, până în 1928 numărul de copii care frecventau școala primară, era de aproximativ 90%, în primii ani de criză, conform anchetelor oficiale, se atestă o scădere până la 70%. Principala cauză a absenteismului școlar era incapacitatea țăranilor de a-și asigura copiii cu haine în timpul iernii și cu rechizite școlare. *Legea învățământului primar* din 1924 obliga părinții să procure pentru copii materialul școlar necesar. Totuși părinții săraci erau scutiți de o atare obligație; calitate constatată de Comitetul școlar.

O altă cauză de frecventare neregulată a școlii „decurgea din rolul de producător, mai ales primăvara, vara și toamna, al acestora în cadrul familiei țărănești. În condițiile în care toți membrii familiei trebuiau să muncească pentru o bucată de pâine, participarea copiilor la școală nu putea fi decât redusă”. Un impediment în plus era situarea școlii la o

² Nicolae Enciu. *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*. București-Brăila: Editura Academiei Române; Muzeul Brăilei „Carol I”, Editura Istros, 2018, p. 255.

³ Idem, Octavian Țicu. *Basarabia în cadrul României reîntregite* (VI): Reforma învățământului și „cele patru clase românești” (3), 03 mai, 2020, p.1. Disponibil: [https://moldova.europalibera.org/a/basarabia-%C3%AEn-cadrul-rom%C3%A2niei-re%C3%AEntregite-\(vi\)-reforma-%C3%AEnv%C4%83%C8%9B%C4%83m%C3%A2ntului-%C8%99i-cele-patru-clase-rom%C3%A2ne%C8%99ti-\(3\)-/30589972.html](https://moldova.europalibera.org/a/basarabia-%C3%AEn-cadrul-rom%C3%A2niei-re%C3%AEntregite-(vi)-reforma-%C3%AEnv%C4%83%C8%9B%C4%83m%C3%A2ntului-%C8%99i-cele-patru-clase-rom%C3%A2ne%C8%99ti-(3)-/30589972.html),

distanță mare de casă, stare de lucruri care determina o bună parte din copii să renunțe la cursuri. În Basarabia, sistemul rus nu aplicase principiul obligativității învățământului și, respectiv, locuitorii erau mai puțin obișnuiți cu școala și mai puțin conștientizau necesitatea acesteia. Astfel, numărul de părinți care ignorau rolul școlii în dezvoltarea copiilor era atât de mare „încât ar fi fost imposibil încasarea amenzilor fără tulburări”⁴.

Pentru a evita tulburările sociale în localitățile provinciei, drept rezultat al demersurilor, plângerilor, apelurilor din partea mai multor locuitori, autoritățile locale și școlare au fost nevoite să stopeze procedura de aplicare a amenzilor. Totodată, autoritățile județene le cereau primarilor sătești și învățătorilor să explice părinților rolul școlii și, prin metode de convingere, să-i determine să-și înscrie copiii la școală. Aceasta abordare delicată, flexibilă n-a permis compromiterea gradului de relevanță a științei de carte.

În 1937, în scopul de a sprijini efortul autorităților locale, Parlamentul României a efectuat modificări la *Legea învățământului primar* referitoare la amenzile școlare. În art. 26, alineatul 2, se stipula: „La 15 și 30 de zile ale fiecărei luni, directorul școlii înaintează perceptorului lista pentru încasarea amenzilor”. Valoarea amenzii pentru absențele nemotivate a fost ridicată de la 100 până la 300 de lei. Prevederile art. 29, alineatul 3 stabilesc faptul că amenzile care n-au fost încasate în termen de 30 de zile de la primirea listelor nu se mai pot urmări, iar perceptorul vinovat de această neglijență „era amendat cu o sumă egală cu aceea a amenzilor neîncasate”⁵.

Prin aplicarea riguroasă a obligativității învățământului primar, dar și prin creșterea numărului de cadre didactice și de școli, numărul de elevi care frecventau școala a crescut considerabil, ajungând la circa 85% dintre cei înscriși în primele patru clase primare în anul școlar 1936-1937, per țară, și la circa 65% dintre cei înscriși în trei ani ai cursului supraprimar.

Conform datelor prezentate de renumitul istoric Ion Nistor, în 1939, în Basarabia 77,58% dintre copiii înscriși la cursul elementar frecventau școala, cu aproape 8% mai puțin decât media pe țară; iar cursul superior, supraprimar – 56,20%, cu aproape 9% mai puțin pe țară. Prin acest rezultat al procesului de alfabetizare, statul român transforma energic Basarabia, impregnându-i un puternic și profund caracter românesc, pe care nici măcar regimul comunist sovietic n-a reușit să-l demonteze, în cei cincizeci de ani de dominație⁶.

O altă componentă de bază a sistemului de învățământ din Basarabia interbelică este rolul și contribuția Comitetelor școlare din Basarabia interbelică la dezvoltarea învățământului.

Comitetele școlare au fost înființate în România din inițiativa ministrului Instrucțiunii C. Angelescu printr-un Decret-lege din iulie 1919. Obiectivul lor principal era mobilizarea eforturilor și a mijloacelor populației, din mediile rural și urban, la construcția școlilor. Drept urmare a activității acestora și a susținerii financiare din partea statului,

⁴ Octavian Țicu. *Basarabia în cadrul României reîntregite (VI): Reforma învățământului și „cele patru clase românești”* (3). *Op. cit.*, p.2.

⁵ Octavian Țicu. *Op. cit.*, p.2.

⁶ Octavian Țicu. *Op. cit.*, p.3

numărul de școli primare în Basarabia s-a dublat – de la 1.383, în anul 1918, până la 2.628, în 1940⁷.

Pe lângă construire și întreținere, Comitetele școlare și-au asumat responsabilitatea de a asigura școlile cu material didactic și cărți necesare pentru instruirea elevilor, fapt confirmat de numeroase demersuri și solicitări adresate Casei școlilor. O importanță deosebită au avut acțiunile Comitetelor școlare conjugate cu cele ale corpului didactic pentru realizarea obligativității învățământului primar și asigurarea frecvenței școlare⁸. Destul de eficientă era și implicarea Comitetelor școlare în formularea și redresarea situațiilor de problemă: nivelul insuficient de percepere a necesității cunoașterii de carte ca instrument și mod de îmbunătățire a modului de viață și, evident, frecventarea școlilor.

În Basarabia, unde domina analfabetismul și ignoranța populației, acest proces a fost mai dificil de implementat, în comparație cu celelalte provincii românești. De competența Comitetelor școlare ținea și aplicarea amenzilor pentru absentarea elevilor de la școală. Documentele analizate demonstrează că în multe cazuri acestea erau nevoite să reducă amenzile școlare din cauza situației materiale precare a populației rurale, care se înregistra, mai ales, în anii secetoși⁹.

Acțiunile întreprinse de Comitetele școlare au fost mult mai eficiente în perioada guvernărilor liberale, anii 1922-1926 și anii 1934-1937. Prin intermediul conferințelor publice, cinematografului, aprecierilor persoanelor pentru merite deosebite cu medalii etc., era promovată ideea de noi construcții școlare. În acești ani, erau aplicate cu strictețe prevederile *Legii privind obligativitatea învățământului primar*. Sporirea numărului de școli în Basarabia, reducerea analfabetismului, cultivarea atașamentului populației față de școală au fost, incontestabil, și rezultate ale activității Comitetelor școlare¹⁰.

Un rol important în sistemul de învățământ primar din Basarabia l-a avut corpul didactic, care a contribuit la ridicarea nivelului de cultură al poporului, dându-și concursul la opera de construcții școlare și la aplicarea *Legii învățământului primar*, deși s-a confruntat, în repetate rânduri, cu probleme de ordin material. Imediat după Unire, învățătorii și profesorii din Basarabia au fost integrați în corpul didactic din vechiul Regat în funcție de vechimea de muncă, făcându-se abstracție de gradul lor de pregătire, titluri și proveniență etnică. Deja în primii ani, autoritățile școlare au întreprins mai multe măsuri cu scop de pregătire a noilor cadre de învățători, dar și de formare continuă a celor care activau în sistemul educațional până la Unire¹¹.

Un element social de importanță majoră pentru buna funcționare a corpului pedagogic a fost salarizarea. Criza economică din acea perioadă a afectat considerabil și

⁷ Gheorghe Palade. *Comitetele școlare din Basarabia interbelică: Contribuții la dezvoltarea Învățământului*. Studia Universitas Moldavie, 2015, nr.4 (84), Universitatea de Stat din Moldova, Seria "științe umanistice", p.1.

⁸ *Ibidem*, p.1.

⁹ *Ibidem*, p.1.

¹⁰ *Ibidem*, p.1.

¹¹ Vasile Crețu. *Evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918 – 1940*. Teza de doctor în istorie, Chișinău, 2020, p.96.

acest aspect social – salariile și cheltuielile de întreținere erau achitate cu întârziere de câteva luni. Guvernul României a reacționat la soluționarea problemei de salarizare a corpului didactic. Concomitent, a fost soluționată și o altă necesitate socială stringentă a învățătorilor. *Legea învățământului primar* din 1924, art. 159 și din 1937, art. 180, prevedea: „Membrii corpului didactic primar, care funcționează în prezent sau care vor merge să funcționeze în comunele din teritoriile alipite, cu populația în majoritate de altă origine sau cu români deznaționalizați și care își vor lua angajamentul că vor servi cel puțin zece ani la școlile din acele comune, vor primi pentru tot timpul cât vor funcționa la aceste școli un spor de 50 la sută la salariu; termenele de gradație li se vor socoti din patru în patru ani, iar stagiul cerut pentru înaintare li se va reduce cu un an”¹². Acești învățători, care își iau angajamentul să se stabilească „pentru totdeauna în aceste localități, vor fi împroprietăriți cu câte un lot de 10 ha de colonizare 100 din teritoriile disponibile” (art. 159), prevederea se referă la învățătorii care nu sunt originari din județele Cernăuți, Storojineț, Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Ismail ș. a.¹³.

În așa-numita Republică Autonomă Sovietică Moldovenească din stânga Nistrului procesul de alfabetizare a populației a fost desfășurat, per ansamblu, contradictoriu, superficial și dăunător, devenind o formă specifică de reeducare a populației, de ridicare a nivelului ei „ideinico-politic”, prin familiarizarea cu politica partidului bolșevic. Aici s-a urmărit scopul de antrenare a maselor analfabete în participarea conștientă, activă în viața gospodărească și edificarea noii societăți. De asemenea, autoritățile erau preocupate și de faptul că analfabetismul populației, mai ales, al țăranimii să nu submineze educația ateistă și să nu contribuie la menținerea influenței religiei în zonele rurale¹⁴.

Desfășurarea procesului de alfabetizare a persoanelor din mediul rural a avut de trecut printr-o serie de dificultăți: gradul de școlarizare a elevilor, rețeaua redusă a instituțiilor de învățământ, psihologia țăranilor, implicarea lor în muncile agricole sezoniere, recidivele în cazul celor care nu frecventau orele. Nu existau criterii clare de monitorizare a persoanelor analfabete; la sate, din cauza desfășurării campaniilor agricole, cursurile începeau toamna târziu și se terminau primăvara devreme; o parte dintre neștiutorii de carte nu frecventau școlile din motive de superstiție, alții considerau lecțiile drept o corvoadă. Totuși, principala problemă, în derularea acestei activități, o constituia lipsa de specialiști, de manuale și de abecedare¹⁵.

În pofida măsurilor luate de autoritățile sovietice, în anii '30 ai secolului al XX-lea, problema principală – lichidarea analfabetismului – a rămas nesoluționată. Sursele oficiale, care erau departe de adevăr, arătau că, în anul 1938, numărul de neștiutori de carte din RASSM era de circa 50.000 de persoane, majoritatea moldoveni¹⁶.

¹² *Codul general al României*. Întocmit de HAMANGIU, Const. ș.a. 1937. vol. XXV, partea 1-a.

¹³ Vasile Crețu. *Op. cit.*, p.100.

¹⁴ Valentin Burlacu. *Formarea și evoluția RASS Moldovenești (1924-1940)*. Chișinău, 2021, p. 350.

¹⁵ *Ibidem*, p.352.

¹⁶ *Ibidem*, p. 353.

În acest context, campania de lichidare a analfabetismului a fost mai mult formală, în detrimentul calității instruirii, și politizată la maximum ori însoțită de o intensă educație politică a maselor. Drept consecință, mii de persoane, care terminau cursurile și școlile de lichidare a analfabetismului, peste un timp deveneau din nou analfabeți, deoarece cunoștințele și deprinderile acumulate nu puteau fi aplicate. Nu ajuta în a exclude această situație nici impunerea forțată a persoanelor analfabete de a frecventa cursurile¹⁷.

Un alt aspect semnificativ al acestei perioade a fost lupta pentru păstrarea limbii române în școlile din Transnistria. În 1929, a fost creat Comitetul central pentru moldovenizare și latinizare de pe lângă CEC al RASMM. După o muncă de pregătire, la 2 februarie 1932, Biroul comitetului regional de partid din RASSM a adoptat *Rezoluția cu privire la trecerea la grafia latină*. „Se consideră întru totul oportună și rațională trecerea RASSM la alfabetul latin”. Această trecere urma „să se efectueze treptat, în cursul anului 1932”¹⁸. Dat fiind faptul că era susținută de către stat, reforma a avut succes. Făcând o trecere în revistă a realizărilor obținute la nivel de studiere a limbii materne în baza grafiei latine, la Congresul VI la Sovietelor (1935) se atestă o dinamică în studierea și în utilizarea grafiei latine: dacă, în anii 1929-1930, au fost editate doar 13 manuale cu grafie latină, atunci, în anul 1934, 65 de cărți cu caractere românești au văzut lumina tiparului. Numai în anii 1932-1934 au înșușit „scrisul latinizat 38 500 de moldoveni în vârstă”¹⁹.

Totuși, în 1937 și la începutul lui 1938, ani ai apogeului represiunii staliniste, ținta principală au devenit promotorii culturii naționale, adepții grafiei latine. Sub pretextul că această grafie „nu este înțeleasă de majoritatea populației moldovenești” și, chipurile, „elementele burghezo-naționaliste sub standardul latinizării grafiei promovau în esență românizarea limbii moldovenești”, ea a fost interzisă și scoasă din uz. La 27 februarie 1938, Biroul comitetului regional de partid din RASSM a adoptat *Hotărârea Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la grafia latină la cea rusă*²⁰.

Astfel, în contextul restricțiilor staliniste, datorită activității îndrăznețe a multor înaintași ai neamului, în viața culturală a Transnistriei interbelice au avut loc mai multe evenimente reformatoare: au fost deschise noi instituții de învățământ, inclusiv Institutul Învățătoresc din Tiraspol, Institutul Învățătoresc din Balta, Institutul de cercetări științifice în domeniul științelor umanitare, școli agricole și tehnic-profesionale, zeci de școli de predare a limbii materne a moldovenilor în stânga Nistrului, biblioteci etc.²¹.

Concluzii. Grație eforturilor depuse de conducerea Regatului Român, de savanți și de corpul didactic, la sfârșitul perioadei interbelice s-a putut constata în Basarabia o reducere fără precedent, în comparație cu perioada de până la 1918, a ponderii populației analfabete din totalul populației și, respectiv, o creștere a numărului de știutori de carte în

¹⁷ *Ibidem*, p. 353.

¹⁸ Anton Moraru. *Istoria Românilor Basarabia și Transnistria (1812-1993)*. Chișinău: Editura „AIVA”, 1995, p. 309.

¹⁹ *Ibidem*, p.309.

²⁰ *Ibidem*, p.309.

²¹ *Ibidem*, p.310.

ritmuri categoric superioare celor atestate în perioada antebelică. Studiile riguroase științifice au demonstrat următoarele: satul basarabean „are nevoie de carte și caută cartea”; cultura a pătruns în acest răstimp în straturile cele mai largi ale populației etc. – toate acestea grație conștientizării necesității de adoptare și de implementare, la nivel național, a conceptului de „cultură integrală”, ceea ce presupunea o acțiune simultană atât în domeniul cultural, cât și în cel sanitar și economic-social²².

Bibliografie:

1. Anton Moraru. *Istoria Românilor Basarabia și Transnistria (1812-1993)*. Chișinău: Editura „AIVA”. 1995.
1. Octavian Țicu. *Basarabia în cadrul României reîntregite (VI): Reforma învățământului și „cele patru clase românești”* (3), 03 mai, 2020. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/Basarabia>.
2. Nicolae Enciu. *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*. București-Brăila: Editura Istros, 2018, p. 255.
3. Gheorghe Palade. *Comitetele școlare din Basarabia interbelică: Contribuții la dezvoltarea Învățământului*. Studia Universitas Moldavie, 2015, nr.4 (84), Universitatea de Stat din Moldova, Seria „Științe umanistice”, p.1.
4. Valentin Burlacu. *Formarea și evoluția RASS Moldovenești (1924-1940)*. Agenția pentru Știință și Memorie Militară, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan” a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, 2021.
5. Vasile Crețu. *Evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918 – 1940*. Teza de doctor în istorie, Chișinău, 2020.
6. *Codul general al României*. Întocmit de HAMANGIU, vol. XXV, partea 1-a. Const. ș.a. 1937.

²² Nicolae Enciu. *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*. Op. cit, p. 257.

**APARIȚIA MUZEELOR LOCALE ȘI REGIONALE, PROTEJAREA
PATRIMONIUL ARHEOLOGIC ÎN DOBROGEA ÎN PRIMII ANI DE
ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ**

**THE FOUNDATION OF THE LOCAL AND REGIONAL MUSEUMS. THE
ARCHAEOLOGICAL HERITAGE PRESERVATION IN DOBROGEA DURING
THE FIRST YEARS OF ROMANIAN ADMINISTRATION**

Volumia SÎNGEORZAN,

Prof. drd.,

Universitatea Libera Internațională din Moldova

CZU: 069:904(498)

Abstract

The year 2023 marks the 145th anniversary of the integration of Dobrogea into the modern Romanian state. Thus we will report a series of problems related to the protection of the archaeological heritage in Dobrogea. Once the Romanian administration was installed in the Dobrogean land, after the was of independence in 1878, the new region aroused a wave of interests in the country's academ environment. The vast wealth of ancient and medieval vestiges have generated special concerns for the conservation and museification of these vestiges. With the establishment of the Romanian administration in Dobrudja, the new region has raised a great interest in the academic environment in the country, the richness of the ancient and medieval remains, creating the first preoccupations for preservation and exhibiting of these testimonies. The prezent study aims to achieve, for the first time in Romanian hystoriography, a global approach to the evolution of the Dobrudja museums-with special regard to Constanța Country-at the end of the 19th century and early 20 th century. In the struggle between the pre-eminence of a National Museum and the province's right to build museums, the establishment of the municipal museums ofKustenge and Mangalia (Spring of 1879) was a pioneering action within a general, country-widw, Based on the archive documents, some of them original, as well as the testimonies of the period (newspapers, scraps, memoirs or other types of writings) the present research reconstructs the evolution of Dobrogea museums in the first fifty years of Romanian administration, the struggle of the local authorities to create local and regional meseums and reveals the importance of these institutions in the development and coagulation of an active cultural life in the province between the Danube and the Black Sea.

Keywords: museology, antiquities, Regional identity, local history

Introducere. De-a lungul existenței sale, omul a fost preocupat de fenomenul de patrimoniu, cuprinzând diferite forme culturale produse de el sau de natură, sub aspectul unor tezaure, colecții sau biblioteci. „Colectarea unor forme insolite, purtătoare ale unei semnificații străine de o utilizare pragmatică și care au aparținut trecutului cultural sau geologic, constituie o obișnuință foarte veche,

demonstrată pentru timpuri foarte îndepărtate”¹, scria preistoricianul Mircea Angheliu, într-o lucrare dedicată conceptelor și practicilor folosite în arheologie, care furnizează astăzi cea mai mare parte a artefactelor muzeale. Afirmatia este argumentată de numeroase exemple, probată de diverse documente istorice sau surse arheologice apărute de-a lungul istoriei omenirii. Europa occidentală a cunoscut în plan economic, social și mai ales cultural, la începutul sec. al XIV-lea, o serie de transformări semnificative generate de Renaștere. Odată cu descoperirea valorilor antichităților clasice, interesul învățaților a depășit sfera surselor antice, îndreptându-se spre strângerea și conservarea rămășițelor artei și arhitecturii clasice. În acest mod, au apărut o serie de colecții, de artefacte antice, strânse de o serie de personalități: papi, regi, principii și alți nobili, ba chiar și de burghezi, care se întrec în a deveni patroni ai artelor ,pentru început în Italia, apoi în întreaga Europă². Începând cu Renașterea și continuând cu perioada modernă, anticarii au devenit o comunitate de savanți luminați, care nu doar descopereau și comercializau monumente și artefacte, dar și publicau cataloage de colecții, manual de antichități sau note de călătorie³. În secolele XVII–XVIII, se deschid noi orizonturi în preocupările muzeale din Europa odată cu inaugurarea primelor două mari centre muzeale; între 1682–1692 regele Ludovic al XIV-lea și-a organizat la Luvru faimoasa sa colecție regală, ce cuprindea picturi, sculpturi greco-romane. Odată cu Revoluția Franceză, Adunarea Națională a decretat Luvrul muzeu ce trebuia să încorporeze valorile națiunii și astfel s-au pus bazele unuia dintre primele muzee publice din lume. Sub ideea de „Liberté, égalité, fraternité” bunurile culturale deveneau ale națiunii franceze, la care trebuia să aibă acces toți cetățenii⁴. Un muzeu care a indicat primele politici culturale europene de strângere și conservare a mărturiilor istorice și culturale sub o formă instituțională a fost British Museum, inaugurat în 1753 colecția muzeului numărând atunci 160.000 de cărți, monede și medalii, elemente de istorie naturală și antichități, o colecție impresionantă pentru vremea aceea și probabil fără egal în Europa și în lume⁵.

Problema muzeisticii și a patrimoniului arheologic în România

Dacă în spațiul francez muzeele locale se afirmau tot mai mult în disputa lor cu centrul, la noi abia se închea o primă instituție de specialitate – Muzeul

¹ Mircea Angheliu. *Evoluția gândirii teoretice*. În: Arheologia din România. Concepte și metode aplicate în preistorie. Târgoviște: Editura Cetatea De Scaun, 2014, p. 54-55.

² *Ibidem*, p.55 și urm.

³ *Ibidem*.

⁴ Radu Florescu. *Bazele muzeologiei. Consiliul culturii și educației socialiste*, București, 1982, p. 10-11.

⁵ Marjorie Caygill. *The story of the British Museum*, în vol. *Treasure of the British Museum*. In: London: *The British Museum Press.*, 2009, p. 232-235.

Național de Antichități, organizat sub o formă temeinică prin Decretul lui Alexandru Ioan Cuza din 25 noiembrie 1864⁶. La conducerea acestei instituții au urmat nume ilustre ale științei arheologice și ale vieții academice românești, precum Alexandru Odobescu, Grigore Tocilescu, George Murnu, Vasile Pârvan, Ioan Andrieșescu, Vladimir Dumitrescu, Scarlat Lambrino, Teofil Sauciuc-Săveanu, care și-au legat numele de arheologia și muzeografia românească și mai ales dobrogeană. În documentele vremii s-a arătat faptul că, deși activitatea lui Tocilescu de la conducerea Muzeului a dat avânt cercetării științifice a spațiului dobrogean, în cei 28 de ani cât s-a aflat la conducerea acestei instituții, muzeele regionale cu greu și-au găsit un loc în peisajul cultural românesc, căci Muzeul de Antichități reclama autoritate deplină și cerea trimiterea tuturor artefactelor din provincie la București. Se poate arăta în acest sens faptul că la Iași, deși exista încă din 1934 un Muzeu de Istorie Naturală, ce îngloba și exponate istorice, totuși savanți precum A.D. Xenopol, Aron Densușianu și Al. B. Bandia, organizați în jurul Societății Istórico-Literare „Arhiva”, nu au reușit să înființeze un muzeu istoric. Considerat, un pionier al cercetărilor arheologice din România, cu conexiuni în întreaga lume academică europeană, Tocilescu, prin poziția sa refractară privind înființarea de muzee locale și prin demersurile pe care le-a inițiat privind aducerea la București a fragmentelor sculpturale de la Adamclisi⁷, și-a atras totuși numeroase critici.

Deosebită este poziția lui Alexandru Tzigara-Samurcaș, care promova ruperea de bătrânele investigații filologice de cabinet, în favoarea cercetării și

⁶ Colecția de bază își găsește o primă recunoaștere instituțională sub forma *Muzeului de istorie naturală și Antichități*, prin actul oficial dat de domnitorul Alexandru Ghica, la 8 noiembrie 1834. Muzeul a funcționat într-o primă etapă, pe lângă Eforia Școalelor Naționale, având sediul în cadrul Colegiului Sfântu Sava. Curând după constituire, Muzeul avea să devină destinatarul de drept al tuturor descoperirilor arheologice aflate în cuprinsul Țării Românești. Muzeul intră într-o nouă perioadă din evoluția sa, odată cu aprobarea de către domnitorul Cuza a „*Regulamentului pentru administrarea și organizarea Muzeului de Antichități din București*”, tutelat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și de un Comitet arheologic. În: Vladimir Dumitrescu. *Muzeul Național de Antichități*. București, 1968; Apud Ioan Opriș. *Istoria muzeelor din România*. București: Editura Museion, 1994, p. 42-43.

⁷ Trebuie spus că imediat ce au început cercetările de la Tropaeum Traiani, înțelegând semnificația și importanța deosebită a monumentului, Gr. Tocilescu a început degajarea dar și recuperarea prețioaselor vestigii ce se aflau împrăștiate pe o mare suprafață. Ulterior el a propus aducerea pieselor la București și cu sprijinul ministrului Mihail Kogălniceanu, a obținut aprobarea proiectului său de către parlament. Ani la rând Tocilescu a supravegheat aducerea pieselor pe itinerariul Adamclisi-Rasova-Dunăre-Giurgiu și de acolo, pe cale ferată, până la București. După moartea savantului, în 1909, odată cu reconfigurarea unei noi politici muzeale la nivel central, prin Vasile Pârvan, dar și în contextul izbucnirii Primului război Mondial, piesele Monumentului Triumfal au fost mutate de la sediul Muzeului Național de Antichități în Parcul Carol, unde au fost lăsate, într-o condamnată uitare până în 1948. În: Adrian Rădulescu. *Un act de semnificație patriotică: Reconstituirea Monumentului Triumfal de la Adamclisi*. În: Pontica, nr. X, Constanța, 1977, p. 9-14.

muzeificării locale integrate în context, singura manieră capabilă de a permite deslușirea semnificației și importanței unui obiect istoric⁸. Deși Tocilescu îi facilitase angajarea la Muzeul Național de Antichități în funcție de curator și, alături de Alexandru Odobescu, îi călăuzise primii pași, Tzigara-Samurcaș nu a ezitat să-și contrazică mentorul de multe ori în ceea ce privește concepțiile muzeale, fiind primul care a pledat ca piesele de la Adamclisi să rămână pe locul lor original, considerând absurdă aducerea lor la București a unei cetăți de 10 ha⁹. Tot el, Tzigara-Samurcaș, a fost și unul dintre susținătorii ideii de înființare a Muzeului de la Constanța și în acest sens importante sunt opiniile apărute cu ocazia inițiativelor locale din 1905. Dacă se vorbește despre meritele și strădaniile lui Tocilescu, pe de o parte, și poziția conservatoare ce i s-a reproșat în repetate rânduri, trebuie să arătăm că, pentru Dobrogea și nu numai, cercetările inițiate de Grigore Tocilescu în 1882 și continuate în etape până la moartea sa în 1909 au reprezentat un adevărat punct de sprijin deosebit de important pentru activitatea științifică la începutul arheologiei românești. Remarcăm faptul că în toate demersurile sale, Tocilescu a avut colaborări cu personal tehnic de specialitate, bine pregătit, precum ingineri, arhitecți și topografi (colaborări multidisciplinare)¹⁰. Din acest punct de vedere Tocilescu a avut marele merit de a fi înțeles semnificația și importanța Monumentului Triumfal de la Adamclisi, pe care l-a relevat lumii științifice și pe care și astăzi cercetătorii îl consideră un veritabil „Pompei al Dobrogei”¹¹. În plus, așa cum arăta Irina Achim într-un studiu dedicat vechilor muzee arheologice, marelui savant i se datorează și înființarea unei prime colecții arheologice de sit, la Adamclisi, atestată încă din 1905¹², precursora a muzeelor ce vor apărea ulterior

⁸ Alexandru Tzigara-Samurcaș. *Scrieri despre arta românească*, ediție îngrijită de C.D. Zeletin, București, Editura meridiane, 1987, p.377: „Obiectele au, față de cuvinte marele avantaj al evidenței necontestatei lor vechimi, făurirea obiectului precedând cu mult denumirea lui. Pe când, deci, un obiect găsit la locul său de origine, ne vorbește nemijlocit, dezvăluindu-ne condițiile alcătuirii sale, trădându-ne însușirile sufletești ca și îndemânarea mâinilor celui care l-a făcut, căci denumirea obiectului nu ne ajută să cunoaștem trecutul legat de acel obiect”.

⁹ *Ibidem*, 180-181 [...] „fac însă rezervele mele asupra sculpturilor de la Adamclisi, fie ele a lui Traian sau ale unui alt împărat, care au locul lor indicat în Dobrogea. Acolo vor trebui înapoiate și cele aduse cu atâta greutate și cu mare cheltuială. Căci toți cei ce vor să studieze monumentele de la Adamclisi nu se pot mulțumi cu vizitarea pietrelor aduse la București, ci trebuie să cunoască la fața locului resturile impunătoare ce din fericire nu s-au putut disloca.”

¹⁰ Irina Achim, Corina Borș. *Grigore Tocilescu - a Pioneer of Romanian Archaeology in a European Perspective*. ÎN: în vol: *Adalbert Csernin and His Contemporaries . The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond*, apărut la Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, p. 65-66.

¹¹ *Ibidem*, p.66.

¹² Irina Achim. *Vechi muzee arheologice de sit. I. Studiu de caz: Histria*, în SCIVA, tom 61. Nr. 1-2, București, 2010, p.119.

sub oblăduirea lui Vasile Pârvan, cel de-al doilea mare savant de numele căruia se leagă începuturile organizării muzeografiei dobrogene.

Teritoriul dobrogian, bogat în vestigii antice și medievale, a devenit după 1878 o zonă de mare interes atât pentru oamenii de știință, cât și pentru colecționari, fapt ce avea să determine autoritățile române să inițieze primele măsuri de protejare a monumentelor și vestigiilor istorice. Un studiu publicat de cunoscutul colecționar Mihail Șutzu în 1881, evoca Dobrogea ca un *The Promise Land* pentru colecționari și anticari, un teritoriu, care arăta la tot pasul imaginea vestigiilor istorice răspândite pe întreg teritoriul ei. În articolul publicat în revista *Revue Archeologique* din 1881¹³, Mihail Șutzu făcea un istoric al Dobrogei și descria ruinele monumentului de la Adamclisi. Autorul aduce referiri și la vestigiile ce se aflau la Constanța și Mangalia, prilej cu care amintea eforturile făcute de Remus Opreanu de a fi reușit „să strângă un mare număr de monumente, toate inscripțiile, dintre care o parte au fost duse Muzeului de la București”. Activitatea prefectului nu s-a oprit doar la Constanța. El avea viziuni deosebite pentru timpul său și a inițiat crearea unor muzee locale, gândind că fiecare zonă a Dobrogei are cu ce să le creeze. Dovezi pentru preocupările prefectului Opreanu avem și dintr-o telegramă din vara anului 1879 către Mihail Kogălniceanu, care deținea portofoliul de Interne și în care prefectul amintea vizita făcută la Kustenge de elevii Școlii Normale din Bârlad, prilej cu care au ajuns și la Prefectură „unde au vizitat museul mozaicurilor și le-am servit călăuză cu dl. Subrevizor Bănescu, Major Nicolescu și Polițaiu”¹⁴.

În documentele Academiei există o sursă inedită, deosebit de interesantă pentru cunoașterea primelor preocupări în domeniul muzeal și arheologic ale autorităților tulgene: este vorba de o adresă a prefectului Grigore Gh. Ghica trimisă Comitetului Istoric al Academiei (format la acea vreme din Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru Odobescu și Grigore Tocilescu), în care acesta susținea problema ca autoritățile române să dea „de la început, studiilor arheologice în aceste părți o direcțiune metodică și științifică, spre a preveni distrugerea și risipirea monumentelor prin căutările ce s-ar face de către amatori particulari”¹⁵. După discuțiile ulterioare, dintre prefecturile Constanței și Tulcei și părțile centrale de la

¹³ M.M. Șutzu. *Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobrodja*, I și II, vol. 42(Paris 1881), p.204-215 și respectiv 287-304. În: *Revue Archeologique*

¹⁴ Telegramă din 30 august 1879. În: Biblioteca Națională a României, Arhiva M. Kogălniceanu, pachetul XVI, Dosar 16, apud Z. Covacef, Nicolina-Mihail Ursu, Angel Pop, Adrian Rădulescu. *Centenarul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*. În: *Comunicări de Istorie a Dobrogei*. Constanța, 1980, p.17.

¹⁵ Adresă a Prefectului de Tulcea, datată 6/8 martie 1879, trimisă lui B. Petriceicu Hașdeu, Al. Odobescu și Gr. Tocilescu. În: AIAR, Corespondență cu Ministerul Instrucțiunii, A13-1876-1885, Dosar X, f.37.

București, nu se inițiază nicio înființare de muzee în cele două județe, deși existau materiale. Prin demersurile făcute de prefectul Constanței Scarlat Scheletti la București și după intervenția ministrului Teodor Rosetti pe lângă Gr. Tocilescu, se cerea „o acțiune comună, care să satisfacă trebuințele științei, lăsând Muzeului din Constanța obiectele care nu sunt de o valoare științifică însemnată”¹⁶.

Conform acestor informații, se poate considera momentul 1889–1890 ca dată de apariție a Muzeului de Istorie din Constanța, a cărui evoluție avea să cunoască încă multe obstacole. Au urmat perioade în care antichitățile din Dobrogea aveau foarte mult de suferit în lipsa unei politici coerente de strângere și protejare a vestigiilor arheologice din partea autorităților. În 1893 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice publică Legea și regulamentul pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice, lege care considera obiectele antice sau de interes istoric ca făcând parte din patrimoniul național.

Totuși traficul cu bunuri antice și distrugerile de monumente au continuat în lipsa unei instituții muzeale locale care să supravegheze lucrările edilitare și să-și dea girul științific¹⁷. Vestigiile antice se vindeau, localnicii refoloseau piatra antică la diferite construcții, multe descoperiri luaseră deja drumul Muzeului de Antichități din București, iar altele, din păcate, au fost definitiv pierdute prin efectuarea de lucrări edilitare care nu țineau cont de salvarea materialului arheologic. Un exemplu în acest sens este raportul din anul 1896 adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, care deplângea distrugerea cimitirului antic de la Tomis în timpul lucrărilor de amenajare a portului. Abia după 1900 a fost pusă în discuție ideea de organizare a unui muzeu regional cu obiecte antice. Pe această linie se înscrie și demersul din toamna anului 1905, când o scrisoare deschisă adresată tuturor dobrogenilor propunea organizarea, printr-un efort comun, a unui muzeu constănțean: „E bine să adunăm cu evlavie tot ce ne-a rămas de la cei de dinaintea noastră și să așezăm acest trufaș testimoniu într-o casă, anume închinată lucrurilor antice. Muzeul acesta al Constanței, va fi altarul nostru național, muzeul acesta va fi oaza în care ne vom deprinde a aspira și ne vom îndemna la efortări îndrăznețe. La această pioasă opera trebuie să conlucrăm cu toții. Muzeul trebuie să fie casa noastră, a tuturor”¹⁸. În vara anului 1906, colonelul Capșa

¹⁶ ANIC. Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunilor Publice, Dosar 13/1890, f.112.

¹⁷ Covacef *et al.*, *op. cit.*, p.22

¹⁸ Scrisoare deschisă - *Un muzeu al Dobrogei*, în *Tribuna Dobrogei*, anul I, nr.2, 9 octombrie 1905, p.2. Inițiativa aparține - mărturisea Ioan Adam – prefectului Mihail Capșa, care: „*încă din primele zile ale sosirii d-sale ca prefect la Constanța, vorbind de nevoile Dobrogei, domnia sa a spus că e hotărât, între altele, să facă toate chipurile să ridice un muzeu cât de modest deocamdată, în care să se adune sfărămăturile de artă antică, risipite și batjocorite pe oriunde te întorci*”.

înaintase primului-ministru și ministrului de interne, G. Gr. Cantacuzino, propunerea sa¹⁹. Răspunsul favorabil al autorităților centrale a determinat, înființarea la Constanța a unui Comitet de acțiune, al cărui scop era strângerea de fonduri pentru construirea unui local al muzeului regional. Primăria Constanței dăduse un teren din grădina publică a orașului, iar arhitectul Petre Antonescu fusese însărcinat cu realizarea planurilor noului muzeu²⁰.

Un alt aspect este acela că la 1906 asistăm la încheierea unui curent cultural local, care milita pentru dezvoltarea și valorificarea extraordinarului potențial arheologic al Dobrogei la care au aderat nume sonore ale Constanței, deși centralismul triumfase încă odată în detrimentul intereselor regionale.

Înțeleasă de autoritățile locale ca o necesitate imperioasă, ideea organizării unui muzeu local la Constanța avea să-și găsească împlinirea grație eforturilor lui Vasile Pârvan. Preluând conducerea Muzeului Național de Antichități din București în 1910, el avea să lanseze un amplu program de cercetare arheologică, completat de conservarea și muzeificarea vestigiilor antice, atât pe plan central, cât și pe plan local. Pe de-o parte, savantul român a impus organizarea colecțiilor Muzeului central pe un nou sistem, bazat pe trei principii muzeografice: cronologic, tipologic și regional, care ar fi permis vizitatorilor o mai bună înțelegere a semnificației exponatelor. Pe de altă parte, Vasile Pârvan a inițiat un vast program de organizare a muzeelor locale și a celor de sit, jalonând astfel liniile unei noi concepții muzeale²¹.

Din păcate, acești extraordinari ani de efervescentă muzeografică s-au suprapus cu izbucnirea Marii Conflagrații, iar intrarea României în război și desfășurarea evenimentelor ulterioare a influențat profund spațiul dobrogean și viața acestor muzee. Personalitățile științifice, culturale și politice constănțene nu au renunțat la ideea unui muzeu în orașul lor²². Acesta era Muzeul Constanța, ca secție a Muzeului Național de Antichități. Așezarea romană de la Adamclisi a reprezentat un interes deosebit pentru istorici, arheologi și oameni politici,

¹⁹ Covacef *et al.*, *op.cit.*, p.58.

²⁰ ** Chiar dacă cea mai mare parte din descoperirile făcute în Dobrogea fusese trimise Muzeului Național de Antichități, totuși prin efortul colecționarilor locali și a prefectului M. Capșa, s-a reușit strângerea unei frumoase colecții, ce cuprindea circa 200 de obiecte, precum salbe de aur, monede antice, vase de sticlă și de lut, pietre sculpturale, reliefuri. A se vedea: *Un Muzeu al Dobrogei...*, p. 2.

²¹ V. Pârvan. *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități, în cursul anului 1915* înaintat Domnului Ministru al Instrucțiunii și Cultelor de Directorul Muzeului, Institutul de Artă Grafică Carol Gobl. București, p.5-7.

²² Radu Vulpe. *Activitatea arheologică în Dobrogea în cei 50 de ani de stăpânire românească*. În: *Dobrogea . Cincizeci de ani de viață românească*, coord. de C. Brătescu și I. Georgescu, apărut la Cultura Națională, București, 1928,p. 141.

deopotrivă, însă în anul 1916, când trupele bulgare pătrundeau pe teritoriul Dobrogei, producând jafuri și distrugerii în drumul lor, muzeul de la Adamclisi avea să fie complet curățat de artefactele sale, iar clădirea a fost transformată de ocupații bulgari în grajduri de cai²³. În perioada 1975–1977, piesele duse la București au fost readuse în Dobrogea cu ocazia restaurării Monumentului de la Adamclisi²⁴. Între preocupările deosebite ale lui Vasile Pârvan apare o nouă reușită instituțională, crearea unui mic muzeu de sit la cetatea Ulmetum. În *Raportul General* înaintat către Ministerul Instrucțiunilor Publice prezentând activitatea Muzeului Național de Antichități, V. Pârvan, la secțiunea 1. *Creșterea și organizarea colecțiilor Muzeului central și al secțiunilor provinciale*, menționa: „La Pantelimonul de Sus, într-o clădire specială, chiar lângă ruinele cetății Ulmetum, am instaurat toate obiectele: inscripții, sculpturi, obiecte uzuale găsite în cursul celor patru ani de săpături, 1911–1914 și păzite de un gardian. Un catalog, al Muzeului Cetății Ulmetum a fost dat de subsemnatul în Analele Academiei Române, ca anexă la Comunicarea a III-a despre cetatea Ulmetum²⁵. Muzeul de sit avea catalog propriu, dispunea de inventar și avea program de vizitare. În timpul ocupației bulgare, a fost complet devastat.

O situație similară s-a înregistrat și pentru muzeul Histria. Problema cercetării și dezvelirii cetății Histria este indisolubil legată de personalitatea lui V. Pârvan. Se cunoaște astăzi simplitatea și rapiditatea procedurilor prin care autoritățile române acordă suma de 10 000 lei pentru cercetare acestei prime cetăți grecești din spațiul danubiano-pontic²⁶. Micul muzeu înființat cu multă trudă de V. Pârvan a fost distrus până la temelii de armatele bulgare.

În contextul general al celor prezentate, vom aminti muzeul inițiat de profesorul Cotovu la Hârșova în cursul anilor 1891–1892. Prin tradiție, se consideră că Muzeul Hârșova a fost fondat de Vasile Cotovu, fiul lui Ioan Cotovu, întemeietorul școlii de stat din oraș, în primii ani ai sec. XX. La 1 mai 1904, aflată într-un voiaj pe Dunăre, Familia Regală a României a vizitat școala din oraș, prilej cu care a inaugurat și micul muzeu. În august 1911, presa constănțeană menționa existența unui bogat muzeu la Hârșova, care, cel mai probabil, a fost distrus în mare

²³ Raportul nr.2 din 1 ianuarie 1919, adresat de Vasile Pârvan, Ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor și care are atașat două liste cu distrugerile și jafurile comise de ocupații bulgari și germani în perioada 1916–1918, respectiv Listele A și B. A se vedea: ANIC, Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunilor Publice. 584/1919, ff. 6–7.

²⁴ Adrian Rădulescu. *Op. cit.*, p. 10.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Arhiva IPN, Dosar 3866. Cercetări arheologice, fascicula IX, 1914–1920, f.4. era vorba de fapt de o suplimentare a sumei inițiale pe care V. Pârvan o avea din fondurile instituției, circa 5.000, la care se adăuga suma de 10.000 lei acordată.

parte în anii conflagrației mondiale. În anul 1921, Muzeul Regional Hârșova a fost redeschis în locuința proprie a fondatorului, dar adevărata inaugurare a avut loc la 29 mai 1926, în prezența Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, prilej cu care, a fost fixată o placă de marmură evocatoare a momentului. Muzeul a continuat să funcționeze și după pensionarea lui V. Cotovu, în anul 1928, multe personalități culturale dobrogene și nu numai, trecând pragul acestui muzeu local²⁷. Mai amintim faptul că la data de 23 aprilie 2006, Regele Mihai și Regina Ana au inaugurat Muzeul Hârșova într-o clădire pusă la dispoziție printr-o Hotărâre a Consiliului Local Hârșova. Placa comemorativă dezvelită cu această ocazie se află la Biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena, din imediata apropiere a fostei școli din Hârșova, renovată prin proiecte cu fonduri europene, acolo unde a funcționat și la înființare²⁸ (Noua inaugurare este programată a avea loc până la sfârșitul anului 2023).

Cât privește Muzeul Callatis, singurele mențiuni clare se datorează lui Vasile Pârvan, care, raportând activitatea pe anul 1915 a Muzeului Național de Antichități pe care îl conducea, preciza: „La Mangalia, descoperiri frecvente de obiecte antice făceau ca această localitate să fie exploatată de toți amatorii de antichități, români și streini. Aceasta ne-a făcut să înființăm și acolo un serviciu de strângere și conservare a antichităților. Toate acestea au făcut să se trezească interesul localnicilor pentru Muzeu: unii au făcut donații, alții și-au adus obiectele antice pe care le deținea și le-au depozitat la Primărie, alături de ale Statului, așa că acum este numai o chestiune de local și mobilier pentru ca și acest oraș să-și aibă Muzeul său”²⁹. Așteptările lui Pârvan nu aveau să se adevărească, în timpul războiului Muzeul Callatis va avea aceeași soartă ca celelalte muzee dobrogene și abia în anii '30 se va pune problema reînființării lui³⁰.

Spre finalul lucrării de față se pot concluziona unele aprecieri referitoare la problema muzeografică în Dobrogea. Multitudinea și mai ales importanța vestigiilor istorice și arheologice din Dobrogea au atras atenția unui mare număr de savanți, ceea ce a permis ca noua provincie să fie integrată de timpuriu studiilor și cercetărilor științifice, arheologice, istorice, epigrafice.

Considerăm că dezvelirea, cercetarea și publicarea Monumentului Triumfal de la Adamclisi de către Gr. Tocilescu a fost un moment decisiv în susținerea unor idei privind originea latină a provinciei dobrogene. O problemă

²⁷ Informațiile provin din declarațiile prof. dr. Nicolae Constantin, directorul actual al Muzeului din Hârșova, februarie 2023.

²⁸ Singeorzan Volumia. *Hârșova – Coordonate geografice*. București: Editura CD Press, 2015.

²⁹ V. Pârvan. *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități...*, p. 7.

³⁰ A se vedea, în acest sens, Arhiva INP, dosar 2215, Muzeul Regional Mangalia, ff. 1-40.

deosebit de importantă este legată de înființarea în 1879 a primelor muzee municipale la Constanța și Mangalia, în momentul în care nici măcar orașele de tradiție nu se bucurau în epocă de programe de educație muzeală. Este meritul unor personalități politice, precum prefectii Remus Opreanu, Scarlat Scheletî, care au inițiat o serie de demersuri deosebite ce înscriu muzeografia dobrogeană în primele rânduri ale muzeografiei românești.

În timpul programului plin de idei inovatoare deschis de Vasile Pârvan, s-au pus bazele primelor muzee de sit din Dobrogea, ceea ce conferă regiunii un rol foarte important în acest domeniu. În perioada interbelică, o puternică mișcare dobrogeană, integrată vieții cultural-științifice naționale, s-a cristalizat în jurul revistei „Analele Dobrogei” și în jurul ideii de renaștere a muzeului regional, sub impulsul unor personalități precum Constantin Brătescu, Ioan N. Roman.

Manifestarea din 1928 prilejuită de Semicentenarul Independenței de stat și al unirii Dobrogei (1878), dar și de împlinirea a zece ani de la desăvârșirea unității statale (1918) a reprezentat un început în afirmarea identității regionale dobrogene, care trebuia să-și găsească susținere în instituțiile culturale locale prin proiecte și investiții. Astfel, s-au așezat bazele expoziției ce avea să devină precursora viitorului Muzeu Regional de Antichități, reorganizat și reconfirmat în cursul celor 145 de ani de existență.

Sub semnul împlinirii a 145 de ani de la unirea Dobrogei cu România, la 14 noiembrie 2023, se poate spera ca muzeele dobrogene din cadrul întregii provincii să cunoască etape noi de afirmare, care să le permită să redevină embleme ale identității locale și regionale.

Bibliografie

1. ACHIM Irina. *Vechi muzee arheologice de sit. I. Studiu de caz: Histria*. În: SCIVA, tom 61, nr. 1-2 București, 2010, p. 117-132.
2. ANGHELINU Mircea. *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și metode aplicate în preistorie*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014.
3. BARNEA Ion (coord.). *Tropaeum Traiani I. Cetatea*. București: Editura Academiei RSR, 1979.
4. CAYGILL Marjorie. *The Treasure of the British Museum*. London: The British Museum Press, 2009.
5. DUMITRAȘCU Gheorghe, Stoica Lascu. *Un moment al muzeografiei dobrogene - Expoziția jubiliară a Dobrogei din 1928*. În: Revista Muzeelor și Monumentelor, nr. 10, 1978, p.49-55.
6. MURNU George. *Monumente de piatră din colecția de antichități a Muzeului de la Adamclisi*, București: Tipografia „Gutenberg”, 1913, p. 94.

7. PĂUNESCU Alexandru. *Strădaniile lui Vasile Pârvan pentru salvarea și recuperarea obiectelor prețioase din Muzeul Național de Antichități, precum și a pieselor din Dobrogea*. În: Carpatica, XXIII/1,1992, p.15-39.
8. PÂRVAN Vasile. Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915 înaintat domnului Ministru al Instrucțiunii și Cultelor de Directorul Muzeului, Institutul de Artă Grafice Carol Gobl, București, p. 51.
9. RĂDULESCU Adrian. *Un act de semnificație patriotică: Reconstituirea Monumentului Triumfal de la Adamclisi*. În: Pontica, nr. X, Constanța, 1977, p.9-14.
10. ROMAN I. N. Către cetitori. În: Analele Dobrogei, an I, nr. 1, Constanța, 1920, p.1-2.
11. SÎNGEORZAN Volumia. Hârșova - coordonate geografice. București: Editura CD PRESS, 2015.
12. TZIGARA-SAMURCAȘ Alexandru. *Scrieri despre arta românească*, ediție îngrijită de C.D. Zeletin. București: Editura Meridiane, 1987, p.416.

Ziare

1. Tribuna Dobrogei, an I, nr. 20, 9 octombrie 1905;
2. Tribuna Dobrogei, an I, nr. 59, 7 decembrie 1906;
3. Farul, anul III, nr. 54, 12 septembrie 1921.

Surse arhivistice

1. Arhiva Internă a Academiei Române (AIAR), Fond Corespondență cu Ministerul Instrucțiunii Publice, A13-1876-1885, Dosar X
2. Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dosar 12/1890; 13/1980; 244/1892; 250/1898; 584/1919; 180/1928.
3. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Constanța (DJAN Constanța), Fond Primăria Constanța, Dosare 1/1900; 45/1911; 51/1913; 36/1916; 35/1929.
4. Arhiva Institutului Național al Patrimoniului (INP București), Dosar 62, Muzeul Adamclisi 1914-1938.
5. Arhiva Institutului Național al Patrimoniului (INP București), Dosar 3866, Cercetări arheologice fascicula IX, 1914-1920.
6. Arhiva Institutului Național al Patrimoniului (INP București), Dosar 2080, Muzeul Histria 1919-1921.
7. Arhiva Institutului Național al Patrimoniului (INP București), Dosar 2215, Muzeul Regional Mangalia.